

ISSN 2307-5740
DOI: 10.31891/2307-5740

Науковий журнал

ВІСНИК

**Хмельницького
національного
університету**

Економічні науки

2019, № 2

Scientific journal

HERALD

of Khmelnytskyi National University

Economic sciences

2019, Issue 2

Хмельницький 2019

ВІСНИК

Хмельницького національного університету

Затверджений як фахове видання

Постановою президії ВАК України від 12.05.2015 № 528

(<http://old.mon.gov.ua/ua/activity/563/perelik-naukovikh-fakhovikh-vidan/6797/>)

Засновано в липні 1997 р.

Виходить 6 разів на рік

Хмельницький, 2019, № 2 (268)

**Засновник і видавець: Хмельницький національний університет
(до 2005 р. — Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький)**

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського http://nbuv.gov.ua/j-tit/Vchnu_ekon

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus <http://jml2012.indexcopernicus.com/i++i++i++p4539,3.html>

Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=nDupjDAAAAAJ>

РИНЦ http://elibrary.ru/title_about.asp?id=37652

Головний редактор

Войнаренко М. П., д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Національної академії наук України, проректор з науково-педагогічної та наукової роботи, перший проректор Хмельницького національного університету

Заступник головного редактора.

Нижник В. М., д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України,

Голова редакційної колегії

проректор з науково-педагогічної роботи

серії «Економічні науки»

Хмельницького національного університету

Відповідальний секретар

Гуляєва В. О., завідувач відділом інтелектуальної власності і трансферу технологій Хмельницького національного університету

Члени редколегії серії «Економічні науки»

Войнаренко М. П., д. е. н.; Альохін О. Б., д. е. н.; Асаул А. М., д. е. н. (Російська Федерація); Бондаренко М. І., к. е. н.; Васильківський Д. М., д. е. н.; Ведерніков М. Д., д. е. н.; Вишківська Зофія, д. е. н. (Польща); Геєць В. М., д. е. н.; Гончар О. І., д. е. н.; Григоров П. М., д. е. н.; Джалагонія Давід, проф. (Грузія); Диха М. В., д. е. н.; Дудко В. М., д. е. н. (Російська Федерація); Журба І. Є., д. е. н.; Завгородня Т. П., д. е. н.; Замазій О. В., д. е. н.; Євдокимов В. В., д. е. н.; Йохна М. А., д. е. н.; Ковальчук С. В., д. е. н.; Кулинич Р. О., д. е. н.; Лук'янова В. В., д. е. н.; Ляшенко О. М., д. е. н.; Любохинець Л. С., к. е. н.; Матюх С. А., к. е. н.; Мікула Н. А., д. е. н.; Микитенко В. В., д. е. н.; Мороз О. В., д. е. н.; Нижник В. М., д. е. н.; Олуйко В. М., д. н. держ. упр.; Орлов О. О., д. е. н.; Рудніченко Є. М., д. е. н.; Савіна Г. Г., д. е. н.; Семікіна М. В., д. е. н.; Скоробогата Л. В., к. е. н.; Стадник В. В., д. е. н.; Тельнов А. С., д. е. н.; Ткаченко І. С., д. е. н.; Троціковські Тадеуш, к. е. н. (Польща); Тюріна Н. М., к. е. н.; Філіппова С. В., д. е. н.; Хрущ Н. А., д. е. н.; Церуйова Тетяна, д. е. н. (Словакія); Череп А. В., д. е. н.; Чорна Л. О., д. е. н.

Технічний редактор

Кравчик Ю. В., к. е. н.

Редактор-коректор

Броженко В. О.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 9 від 28.03.2019

**Адреса
редакції:**

**Україна, 29016,
м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11,
Хмельницький національний університет
редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету"
(0382) 67-51-08**

e-mail:

Visnyk.khnu@gmail.com

web:

**<http://journals.khnu.km.ua/vestnik>
<http://vestnik.ho.com.ua>
http://lib.khnu.km.ua/visnyk_tup.htm**

Зареєстровано Міністерством України у справах преси та інформації.

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 9721 від 29 березня 2005 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2019

© Редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету", 2019

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

СТАДНИК В.В., СОКОЛЮК Г.О., ЙОХНА В.М. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА: СУТНІСТЬ, ЧИННИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ	7
--	---

ДАЦЕНКО Г. В. НОРМАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	12
---	----

ПРИСТУПА Л. А. ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ ЯК БАЗИС УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	16
--	----

ПРИТИС В. І., ГАВЛОВСЬКА Н. І., РУДНІЧЕНКО Є. М. ДОСЛІДЖЕННЯ БАЗОВИХ КАТЕГОРІЙ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ	23
--	----

ЧЕБАН Т.М., КАЛІНСЬКА Т.А. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ПРОЕКТНО-ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ	31
---	----

ЮРЧЕНКО Ю. О. УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ	36
---	----

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ, РОЗВИТОК ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ

БАЙДА Б. Ф. СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ	40
---	----

ДИХА М. В., ДИХА В. В. РИНОК ПРАЦІ: ЕВОЛЮЦІЙНО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АСПЕКТ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ТА СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ	43
---	----

ДОРОЖКІНА Г. М. ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПРАЦІ ПІД ЧАС ВИРОБНИЦТВА НАФТОПРОДУКТІВ	48
--	----

КАПІНОС Г. І., КОСТЮК І. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	52
--	----

КОСТЮК І. В., СТАДНИК В.В. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЛІДЕРСТВА У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ	57
--	----

МОРОЗ С. В., ЛУЧАНСЬКА А. С. ДИСКРИМІНАЦІЯ НА РИНКУ ПРАЦІ	62
---	----

РАТУШНЯК О. Г., ЛЯЛЮК О. Г., ПОДОЛЯНЧУК К. В. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ СУЧАСНОЮ МОЛОДДЮ	68
---	----

ХАРУН О. А. ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	73
--	----

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

ВАСИЛЬЦІВ Т. Г., ЗАЙЧЕНКО В. В., ДЕНИСЮК Ю. В. ОБҐРУНТУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	80
---	----

КОПЕЛЬЧУК В. П. МЕХАНІЗМ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	88
---	----

КУЛЕША К. В., АНДРУШКЕВИЧ З. М. УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПОТОКІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ	91
--	----

САКУН Л. М., ВЕДСІНА Ю. Ю., ЗАБОЛОТНІЙ І. А. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ	96
---	----

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

ВАСИЛЕЧКО Н. В. АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ДИВІДЕНДІВ ТА ВИВЕДЕННЯ КАПІТАЛУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ДЕОФШОРИЗАЦІЇ	101
--	-----

ГЕРАСИМОВА В. О., КОНЄВ В. В. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РУХУ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ПАТ «ЯНЦІВСЬКИЙ ГРАНІТНИЙ КАР'ЄР»	105
---	-----

КАРПУШЕНКО М. Ю. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ	110
--	-----

ЧУРІКАНОВА О. Ю., ДЕМІДЕНКО М. А. МОДЕЛІ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПІД ЧАС ТОРГІВЛІ КРИПТОВАЛЮТОЮ	114
--	-----

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ

ГУЛІВАТА І. О., НІКОЛІНА І. І., КЛІЩУК О. В. МОДЕЛЮВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ВСТУПНОЇ КАМПАНІЇ	119
---	-----

БУРЛАКА Н. І., МИРОШНІЧЕНКО О. В. АЛЬТЕРНАТИВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В АПК УКРАЇНИ	126
---	-----

ДОВГАНЬ Д. А. МОДЕЛІ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКСПОРТУ	131
--	-----

ВИГОВСЬКИЙ В. Г., ВИГОВСЬКА О. А. ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ	136
ГРИЦИНА Л. А., ХАРУН О. А. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ	143
ГУМЕНЮК Ю. В. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ ТА КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	147
КУХАРСКАЯ Н. А. ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦІОННОГО КРИЗИСА	153
ЛАРІОНОВА К. Л., ДОНЧЕНКО Т. В. АНАЛІЗ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕПОЗИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ	159
ЛОЗОВА Т.П. ЛОГІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТОВАРНОГО РИНКУ: ПРИРОДА ТА ВЛАСТИВОСТІ	168
МЕЙШ А. В., МАТВІЙЧУК О. В. ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЙ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ І КРАЇНОЮ	173
МИКОЛЮК О. А., БОБРОВНИК В. М. АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ	179
ОЛІЙНИК О. О. УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ ЯК СУЧАСНА ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	186
ПЕДАН М. Л. ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	192
ПЕТРЕНКО Н. І., ЛЕВЧЕНКО О. Ф., ДМУХОВСЬКА О. М., МАГНУШЕВСЬКА Т. М. КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ШЛЯХИ ВИВЧЕННЯ ЕКСПЕРТОМ-БУХГАЛТЕРОМ	196
ПОДЛЕПІНА П. О. ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ	203
ПОЛЯКОВ П. А. СТРУКТУРА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА	207
ПОПЛАВСЬКА О. В. УПРАВЛІННЯ НЕФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА	212

РАЗУМОВА Г. В. СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ	220
РАЧИНСЬКИЙ О. В. ДЕФІНІЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА»	226
РУДАЧЕНКО О.О. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	230
САУХ І. В., ШИМАНСЬКА В. В., МОМОНТ Т. В. ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ	234
ШВЕЦЬ Ю. О., БУРДИЛО О. В. АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА СПОСОБИ ЇХ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ	241
ЛАПШИН І. М. ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	246
КРАВЕЦЬ І. М. УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ	251
ХОРОЛЬСЬКИЙ В. П., ХОРОЛЬСЬКИЙ К. Д., КВІТКА Т. В. ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЕКОНОМІКУ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	255

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 330.341.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-7-11

СТАДНИК В. В., СОКОЛЮК Г. О., ЙОХНА В. М.

Хмельницький національний університет

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА: СУТНІСТЬ, ЧИННИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

За результатами аналізу динаміки рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств і переробних підприємств харчової промисловості зроблено висновок про значний вплив на економічні результати останніх постачальників ресурсів. Аргументовано, що це слугує головним демотиватором інвестування у розвиток переробних підприємств, оскільки не забезпечує прийняттого рівня економічної віддачі. Доведено доцільність трактування дефініції «економічна безпека підприємства» з позицій динамічного підходу і економічної результативності. Зазначено, що це дає підстави обрати інструментом мінімізації впливу ризик-факторів і підтримання прийняттого рівня економічної безпеки підприємства в ході реалізації стратегії розвитку *Balanced Score Card*. Вказано на необхідність залучення в процес її розроблення ключових стейкхолдерів.

Ключові слова: сталий розвиток, економічна безпека, економічна результативність, динамічний підхід, стейкхолдери, ризик-фактори, *Balanced Score Card*.

STADNYK V., SOKOLIUK G., YOKHNA V.

Khmelnyskyi National University

ECONOMIC SECURITY: ESSENCE, REASONS AND TOOLS FOR RISK MINIMISATION IN A CONTEXT OF CONSTANT DEVELOPMENT OF PROCESSING INDUSTRY

The problem of maintaining the economic security of domestic processing enterprises during realisation of strategic goals is actualised. Main features of different types of development are shown. Among them the features of constant development are pointed out. It is noted that maintaining constant development stability of processing enterprises requires systematic innovational renewal of production system. Basing on the results of comparative analysis between dynamics of profitability of operational activity of agricultural enterprises and processing enterprises of food industry the conclusion is made about considerable influence of resource suppliers on economic results of processing enterprises. It is reasoned that it serves as main demotivator for investing in development of processing enterprises because it does not provide the acceptable level of economic return. Basing on the analysis of factors that influence on the ability of an enterprise to maintain positive development dynamics it is proven that the treatment of definition "economic security of an enterprise" from the perspective of dynamic approach and economic performance is expedient. It is noted that it gives reasons to choose the *Balanced Score Card* approach as a tool for minimising the influence of risk factors and maintaining the acceptable level of economic security of an enterprise during strategic goals realisation. The necessity of attracting main stakeholders in a process of its realisation is pointed out.

Key words: constant development, economic security, economic performance, dynamic approach, stakeholders, risk factors, *Balanced Score Card*.

Вступ. Підтримання сталості економічної динаміки підприємств різних видів господарської діяльності в ході реалізації стратегії їх функціонування і розвитку є першочерговим і надзвичайно важливим завданням менеджменту, яке набуло особливої гостроти в умовах глобалізації і зростання відкритості світового економічного простору. Це завдання є особливо нагальним для переробних підприємств, які своїми пріоритетними завданнями визначили радикальну перебудову виробничих систем для приведення її у відповідність до міжнародних стандартів діяльності, оскільки лише за цих умов вони можуть вийти із своїми товарами на ринки ЄС. На вітчизняні переробні підприємства (особливо ті, що працюють у тісному зв'язку із виробниками сільськогосподарської продукції) сьогодні покладається велика надія – як у наповненні бюджету (адже саме вони здатні суттєво збільшити рівень доданої вартості у ланцюжку створення споживчої цінності в агропромисловому секторі), так і в створенні нових робочих місць у високотехнологічному секторі національної економіки (для чого їх виробничі системи мають бути оснащені сучасними технологіями). За нинішнього стану виробничих систем значної кількості переробних підприємств це потребує їх суттєвого техніко-технологічного оновлення, а також організаційних змін – у структурі бізнес-процесів, у співвідношеннях управлінських функцій, у кваліфікаційній структурі персоналу тощо.

Вирішення цього завдання можливе за кваліфікованих дій в сфері прийняття і реалізації оперативного-тактичних рішень, спрямованих на утримання досягнутих позицій на ринку, а також комплексного стратегічного аналізу для оцінки ринкових позицій підприємства і виявлення перспективних трендів на

ринку, які можуть бути використані для розроблення конкурентних стратегій на нову перспективу і організаційного перепроєктування для здійснення відповідних змін у роботі із партнерами та споживачами. Такі зміни є за своєю сутністю не стільки кількісними, як якісними і, незважаючи на те, що в результаті мають сприяти поліпшенню адаптивних властивостей підприємства, можуть значно порушити ритмічність його поточної діяльності. Це негативно відображається на структурі і обсягах фінансових потоків підприємства і тягне за собою ризики втрати фінансової стійкості – особливо у разі інвестування значних техніко-технологічних змін. Для недопущення цього менеджмент підприємства має комплексно підходити до оцінки можливих ризиків, що супроводжують організаційні зміни, формувати і використовувати інструменти попередження/зменшення їх негативного впливу, оцінювати їх ефективність з позицій інтересів учасників бізнес-процесів і своєчасно вносити необхідні корективи у плани і програми у разі розбалансування цих інтересів. Багатоплановість і різнобічність цих завдань потребує системного підходу до їх вирішення, що концептуально націлює менеджмент на забезпечення життєздатності підприємства як системи, а значить може розглядатись через призму підтримання прийнятного рівня безпечності його існування. Така безпечність бізнесу в кінцевому підсумку визначається економічним станом підприємства. І це дає підстави розглядати життєздатність підприємства (здатність стабільно функціонувати і еволюціонувати) невіддільно від його економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми Проблема підтримання економічної безпеки суб'єктів господарювання нині визнається однією із найважливіших багатьма науковцями. Вона є багатоаспектною і досліджується в різних контекстах. На мікрорівні питання економічної безпеки досліджуються як у функціональному розрізі (наприклад, як невід'ємна умова реалізації певної функціональної стратегії), так і в елементному (з погляду елементної структури механізму підтримання економічної безпеки) – і чимало таких досліджень з'явилося в останні роки. Серед них заслуговують на увагу роботи таких науковців, як О. Ляшенко [1], Т. Адаменко [2], Н. Гавловська [3], М. Журавель, Г. Полозова, О. Стороженко [4], Є. Рудніченко [5] та багато ін. Водночас в розрізі мінімізації ризиків переробних підприємств, які визначили своєю метою забезпечення сталості економічної динаміки в ході реалізації стратегії розвитку виробничої системи і здійснення супутніх організаційних змін, питання підтримання економічної безпеки поки що не отримали належного відображення у наукових джерелах.

Це й визначило **мету даного дослідження** – встановити зв'язки між ризиками розвитку виробничої системи переробного підприємства і його економічною безпекою та окреслити напрями удосконалення практичного інструментарію управління сталим розвитком цих підприємств для мінімізації інноваційних ризиків і підтримання прийнятного рівня економічної безпеки.

Викладення основних результатів дослідження. Досліджуючи особливості управління розвитком підприємства як процесом якісних змін у його економічній системі, раніше нами підкреслювалось, що його потрібно розглядати з позицій стратегічного управління, тобто у довгостроковій перспективі і з урахуванням взаємообумовленості зв'язків між елементами внутрішнього та зовнішнього середовища [6]. І тим більше це стосується сталого розвитку підприємств, що переробляють продукцію сільського господарства. Адже, на відміну від машинобудівних, вони не стільки залежать від переваг цільових груп споживачів (які не дуже швидко змінюються), а й найперше від результатів діяльності і економічних інтересів сільськогосподарських виробників, які є постачальниками ресурсів. За умов спрощеного виходу на ринки розвинених країн, де ціни на зерно та інші види сільськогосподарської продукції є значно привабливішими, ніж закупівельні ціни вітчизняних переробних підприємств, останні опиняються під загрозою зупинки (або неповного використання) своїх виробничих потужностей. Це зумовлює зростання виробничих витрат з розрахунку на одиницю виробленої/реалізованої продукції (як у натуральному, так і грошовому вимірі). Очевидно, що це суттєво впливає і на загальну рентабельність переробних підприємств. Зокрема, якщо порівняти динаміку рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств і переробних підприємств харчової промисловості, то різниця вражаюча (рис. 1).

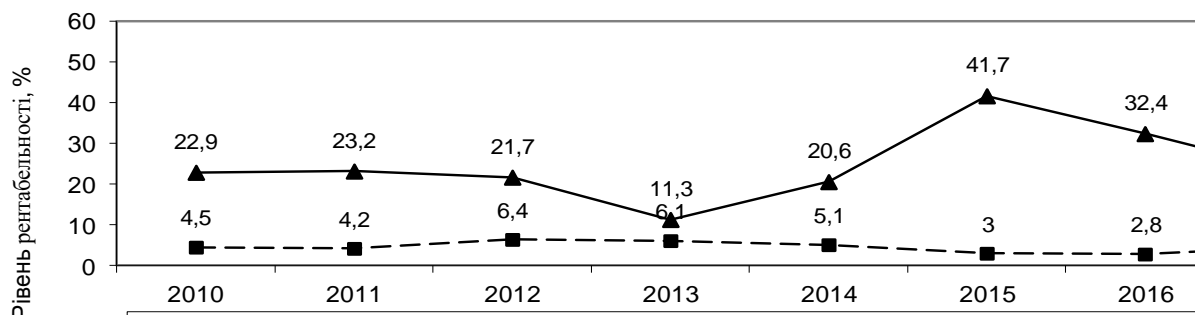

Рис. 1. Порівняльна динаміка рентабельності операційної діяльності підприємств України у сферах виробництва та перероблення сільськогосподарської продукції

Джерело: Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами промислової діяльності. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/rodp_pr/rodp_pr_u/rodp_pr_0318_u.htm; Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/rodp_ed/rodp_ed_u/rodp_ed_0318_u.htm (Дата звернення 15.11.2018).

Такий низький рівень рентабельності, серед іншого, може свідчити про те, що постачальники сільськогосподарської продукції (особливо продукції рослинництва, серед виробників якої переважають потужні агрохолдинги) можуть впливати на закупівельні ціни у бік збільшення, зіставляючи їх із ціною продажу продукції у вигляді сировини на зовнішніх ринках. І це логічно, вони відстоюють свої економічні інтереси. За відкритого ринку держава не може суттєво обмежувати обсяги продажу виробниками своєї продукції за кордон, незважаючи на заклики науковців і політиків до збільшення глибини переробки сировини для підвищення рівня доданої вартості в межах національної економіки. Певною мірою ситуацію можна поліпшити шляхом створення нових переробних виробництв із ресурсощадливими технологіями, продукція яких відповідатиме вимогам і стандартам розвинених країн. Однак зазвичай це потребує значних інвестицій, причому доволі ризикових, оскільки йдеться про «вплітання» у існуючі процеси новітніх технологічних розробок, які руйнують структуру існуючих бізнес-процесів і можуть загрожувати стабільності партнерських зв'язків. Відмінності у змісті трансформування виробничих систем промислових підприємств за різних типів розвитку наведено у табл. 1, яка доповнена на основі [6, с.50].

Таблиця 1

Зміни виробничої системи переробного підприємства за різних типів розвитку

Вид розвитку	Сутність здійснюваного процесу
Просте відтворення	Заміна фізично зношеного обладнання новим, яке виконує ті самі операції
Розширене відтворення	Технічна модернізація виробничої системи з метою адаптування підприємства до ринкових змін; пасивне очікування наступних змін
Кількісне зростання	Інтенсивне нарощування виробничих потужностей для реалізації існуючих і нових ринкових можливостей, розвиток продуктів і ринків згідно з прогнозами споживчого попиту
Інноваційне оновлення і сталий розвиток	Прогнозування трендів НТП, на основі чого – стратегічне планування напрямів і масштабів інноваційних змін для розширення ринкових можливостей підприємства, в т.ч. через перегрупування основних факторів виробництва і радикальне техніко-технологічне оновлення виробничої системи

Із таблиці видно, що сталий розвиток промислового підприємства (в т.ч. переробних) потребує, передусім, обґрунтованих з урахуванням тенденцій НТП та змін споживчих потреб якісних змін його техніко-технологічної складової – для підвищення здатності виготовляти конкурентоспроможні продукти – продукти з високою споживчою цінністю. Він невіддільний від перманентного трансформування виробничої системи, насичення її прогресивними технологіями, тобто інноваційного оновлення. Для переробного підприємства це технології ощадливого і екологічно безпечного виробництва. Це потребує залучення стратегічних інвесторів, для чого мають бути сформовані конкретизовані під стратегічні цілі сталого розвитку інвестиційні проекти, що міститимуть (як обов'язкову частину) оцінку безпечності вкладання капіталу в проект з урахуванням не тільки техніко-технологічних чи ринкових ризиків, а й політичних, які в Україні є доволі суттєвими і вірогідними не лише у виборчий період, а й впродовж усієї каденції владних структур. Вплив цих ризик-факторів на здатність переробних підприємств сформувати і реалізувати проекти для забезпечення сталості свого розвитку, на наш погляд, має бути обов'язково враховано при визначенні сутності економічної безпеки як об'єкта управління. Адже такі зміни зазвичай спричиняють порушення у функціонуванні інших підсистем підприємства – як допоміжних та обслуговуючих, так і управлінських. І це може погіршити стійкість підприємства, становити загрозу його економічній безпеці, якщо її розглядати з позицій втрати здатності підприємства існувати у статусі економічного агента (учасника ринку).

Як показує аналіз трактування змісту дефініції «економічна безпека підприємства» в науковій літературі, зазвичай вона (з різними варіаціями) трактується не як деяка характеристика стану підприємства, якої воно досягло у певний момент часу (тобто, не з позицій статички), а з позицій наближення до такого стану, підтримання його у динамічній рівновазі завдяки реалізації комплексу заходів (стратегічних, тактичних, оперативних), спрямованих на захист від зовнішніх та внутрішніх загроз [1–5]. Вважаємо, що такий підхід є правомірним і доволі обґрунтованим. Адже основна ідея, закладена в зміст дефініції «економічна безпека підприємства» – це його (підприємства) здатність протистояти загрозам середовища господарювання таким чином, щоб якомога довше могло функціонувати в прийнятному режимі самовідтворення, еволюціонуючи у відповідь на зовнішні зміни і адаптуючись до них. Зокрема, І. Мансуров та О. Нусінова наголошують на тому, що економічна безпека «характеризує стан найбільш ефективного використання ресурсів підприємства для здійснення (реалізації) його основної діяльності, що обумовлюють забезпечення фінансової стійкості, прибутковості, платоспроможності, ділової активності та ліквідності його активів» [7]. Проте в цьому трактуванні йдеться швидше про фінансово-економічну безпеку підприємства, причому безвідносно умов його діяльності, що звужує спектр чинників, які необхідно враховувати для підтримання необхідного рівня безпеки.

Загалом, як показав аналіз наукових джерел, у існуючих трактуваннях економічної безпеки підприємства не акцентується на тому, що мова йде саме про економічну безпеку, про здатність підприємства залишатись економічною системою, яка забезпечує капіталотримачам (власникам бізнесу) досягнення планованих економічних результатів діяльності на обраному сегменті ринку з певним інституційним наповненням і системою інфорсменту, що збалансовують приватні та суспільні інтереси

різних груп стейкхолдерів. І хоча про взаємоузгодження економічних інтересів стейкхолдерів в контексті економічної безпеки підприємства говорить багато науковців (зокрема, О. Ляшенко [1, с. 69], Н. Гавловська, С. Рудніченко, С. Ядуха [5], однак конкретизація їх в розрізі інтересів тих стратегічно впливових груп стейкхолдерів, які є домінуючими у агропереробному секторі вітчизняної економіки відсутня. Поза тим, це є надзвичайно важливим для переробних підприємств, де основними економічними гравцями є потужні агрохолдинги, чії інтереси не завжди співпадають із суспільними.

Зважаючи на викладене вище, пропонуємо розглядати сутність дефініції «економічна безпека підприємства» передусім з позицій динамічного підходу як здатність підприємства залишатись економічною системою, яка може протистояти ринковим викликам і забезпечувати своє самовідтворення в заданому процесами створення споживчих цінностей режимі, еволюціонуючи у відповідь на зовнішні зміни та забезпечуючи капіталотримачам (власникам бізнесу) досягнення планованих економічних результатів діяльності на обраному сегменті ринку з певним інституційним наповненням і системою інформенту, створеною для узгодження приватних і суспільних інтересів.

Здатність менеджменту підприємства адекватно оцінювати потенційні загрози ризик-факторів при реалізації проєктів розвитку і мінімізувати їх негативний вплив можна назвати ризикозахищеністю. Очевидно, що ризикозахищеність є необхідною передумовою динамічної стійкості підприємства в ході реалізації ним інноваційних змін, а значить – основою його економічної безпеки. Ефективним інструментом управління ризикозахищеністю підприємства (а значить – інструментом підтримання його економічної безпеки в стратегіях розвитку) може виступати система збалансованих показників (Balanced Score Card або скорочено BSC). Концепція такої системи була сформована Р. Капланом і Д. Нортеном за результатами узагальнення напрацювань багатьох попередників, що займалися проблемою підвищення ефективності стратегічного управління підприємствами [8]. Науковці запропонували поєднати у один комплекс низку жорстких (фінансових) та м'яких (нефінансових) показників, які знаходяться у логічному взаємозв'язку, відображають процес реалізації стратегічних завдань підприємства і дають змогу ефективно ним керувати. Тим самим підвищується динамічна стійкість підприємства – і це позитивно впливає на його здатність функціонувати у статусі успішного економічного агента.

Як зазначалося нами в [9], формування сукупності показників має враховувати особливості конкретного виду діяльності підприємства та його стратегії на планований період. Це забезпечує уникнення недоліків тих систем стратегічного управління, що побудовані на аналізі фінансових показників діяльності організації, які характеризували уже досягнутий нею стан, не даючи змоги реально впливати на проблеми розвитку по мірі їх виникнення. А значить не могли ефективно протидіяти загрозам ризик-факторів економічній безпеці підприємства. Для реалізації функції ризикозахищеності система показників (критеріїв діяльності) має чітко окреслювати цільові орієнтири для тих служб підприємства, які найбільшою мірою впливають на реалізацію поставлених стратегічних управлінських завдань (виписаних в зазначених цільових орієнтирах), а фактично досягнуті показники повинні відображати результати діяльності менеджерів, відповідальних за ці функціональні сфери. Зазвичай це – сфера фінансова, роботи з клієнтами, персоналом, організація внутрішніх процесів. Приклад такої сукупності показників наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Ключові показники для різних аспектів діяльності переробного підприємства

Сфери формування показників	Рекомендовані показники
Фінанси	Ринкова вартість підприємства, грошові потоки, рентабельність (активів, інвестицій, акціонерного капіталу), обсяг продажу, прибуток, показники фінансової стійкості, доданої вартості та ін.
Відносини з клієнтами	Частка ринку в цільових сегментах, кількість споживачів, в т.ч. постійних і нових, обсяг продажу постійним клієнтам, частка нових клієнтів, середній розмір постачання одному споживачу, витрати на обслуговування одного споживача та ін. А також специфічні для певного виду діяльності підприємства показники, що складають ціннісну основу його відносин із клієнтами
Внутрішні бізнес-процеси	Показники результативності, вартості, тривалості і якості процесів, що відображають специфіку роботи переробного підприємства і можуть виражатися у вартісному і натуральному вимірі
Інновації, навчання і розвиток персоналу	Витрати на дослідження і розробки та їх частка у загальних витратах (чи прибутку) підприємства, інвестиції в освоєння нових ринків, підготовку та розвиток персоналу, кількість зареєстрованих патентів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій на одного працівника тощо

Беручи до уваги, що сама концепція BSC описує логіку формування причинно-наслідкових зв'язків, то, залежно від особливостей стратегічних управлінських завдань, що лежать в основі стратегії, для якої розробляється відповідний організаційно-економічний механізм, ці сфери можуть бути доповнені іншими чи модифіковані. Наприклад, в контексті організаційно-економічного механізму управління сталим розвитком переробного підприємства його організаційна складова має охоплювати найважливіші структурно-функціональні ланки, які є відповідальними за створення і реалізацію інновацій, а економічна складова – критеріальну базу досягнення поставлених цілей співвідносно значущості відповідних організаційних ланок та її зв'язок із винагородою. Очевидно, що з урахуванням ризикованості проєктів інноваційного розвитку ключові показники мають обиратися з позицій підтримання економічної безпеки підприємства. Тобто доцільно не вказувати максимальне бажане значення показника, а подавати його у формі «не нижче такого-

то рівня». І стимулювання досягнення поставлених цілей (преміювання) здійснювати, відштовхуючись від цього рівня та збільшуючи винагороду у разі його перевищення. Крім того, розподіл преміального фонду має здійснюватися між керівниками функціональних служб з урахуванням їх ролі у реалізації стратегічних цілей і мінімізації відповідних ризиків. Цим підвищується відповідальність менеджера за збалансовану роботу відділу у розрізі функціональних стратегій сталого розвитку підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підтримання економічної безпеки вітчизняних переробних підприємств в ході реалізації ними стратегії розвитку є актуальною проблемою сьогодення. Її гострота пояснюється, серед іншого, потребою приведення виробничих систем переробних підприємств у відповідність до міжнародних стандартів, що потребує значних інвестицій. Однак низький рівень рентабельності операційної діяльності не дає змоги більшості таких підприємств сформувати власні накопичення. За результатами аналізу динаміки рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств і переробних підприємств харчової промисловості зроблено висновок про значний вплив на економічні результати останніх постачальників ресурсів, які, маючи потужну економічну владу, здатні відстоювати свої економічні інтереси в процесах ціноутворення. За відкритості ринків і відсутності дієвого регулятивного механізму для впливу на поведінку таких сільгоспвиробників це може бути головним демотиватором інвестування у розвиток переробних підприємств, оскільки не забезпечує інвесторам прийнятного рівня економічної віддачі. На основі аналізу чинників, що впливають на здатність підприємства підтримувати позитивну динаміку розвитку доведено доцільність трактування дефініції «економічна безпека підприємства» з позицій динамічного підходу і економічної результативності. Зазначено, що ефективним інструментом мінімізації впливу ризик-факторів і підтримання прийнятного рівня економічної безпеки підприємства в ході реалізації стратегії розвитку може бути Balanced Score Card. Вказано на необхідність залучення в процес її розроблення ключових стейкхолдерів. Моделювання механізму узгодження інтересів зацікавлених груп при формуванні стратегії розвитку переробних підприємств визначено предметом наступних досліджень.

Література

1. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія / О.М. Ляшенко. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
2. Адаменко Т.М. Система економічної безпеки підприємства: підхід до формування / Т.М. Адаменко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2013. – № 25(2). – С. 265–273.
3. Журавель М.Ю. Ключові задачі економічної безпеки підприємства / М.Ю. Журавель, Т.В. Полозова, О.В. Стороженко // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 7. – С. 105–112.
4. Гавловська Н.І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств : монографія / Н.І. Гавловська. – Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2016. – 480 с.
5. Rudnichenko Ye. M. Implementation of managerial innovations in the system of providing economic security for subjects of foreign economic activity / Ye. M. Rudnichenko, N. I. Havlovskaya, S. Y. Yadukha // Scientific bulletin of Polissia. – 2018. – № 1 (13). – P. 88–94.
6. Функціональні стратегії інноваційного розвитку промислових підприємств : монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. В. В. Стадник. – Хмельницький : ХНУ, 2016. – 446 с.
7. Манцуров І.Г. Побудова ієрархічної структури складових економічної безпеки підприємств / І.Г. Манцуров, О.В. Нусінова. – URL: <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/contents.htm>.
8. Kaplan R.S. The Balanced ScoreCard / R.S. Kaplan, D.P. Norton – Boston : Harvard Business School Press, 1996. – 286 p.
9. Стадник В.В. Напрями формування практичного інструментарію управління фінансово-економічною безпекою підприємств в стратегіях інноваційного розвитку / В.В. Стадник, В.М. Йохна, О.В. Чуняк // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2018. – № 2. – С. 66–73.

References

1. Liashenko O.M. Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva : monohrafiia / O.M. Liashenko. – Luhansk : Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2011. – 400 s.
2. Adamenko T.M. Systema ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: pidkhid do formuvannia / T.M. Adamenko // Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo. – 2013. – № 25(2). – S. 265–273.
3. Zhuravel M.Iu. Kliuchovi zadachi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva / M.Iu. Zhuravel, T.V. Polozova, O.V. Storozhenko // Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo ahrarnoho universytetu im. V. V. Dokuchaieva. Ser.: Ekonomichni nauky. – 2014. – № 7. – S. 105–112.
4. Havlovskaya N.I. Ekonomichna bezpeka zovnishnoekonomichnoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv : monohrafiia / N.I. Havlovskaya. – Khmelnytskyi : FOP Melnyk A.A., 2016. – 480 s.
5. Rudnichenko Ye. M. Implementation of managerial innovations in the system of providing economic security for subjects of foreign economic activity / Ye. M. Rudnichenko, N. I. Havlovskaya, S. Y. Yadukha // Scientific bulletin of Polissia. – 2018. – № 1 (13). – P. 88–94.
6. Funktsionalni stratehii innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv : monohrafiia / za nauk. red. d.e.n., prof. V. V. Stadnyk. – KhNU, 2016. – 446 s.
7. Mantsurov I.H. Pobudova iierarkhichnoi struktury skladovykh ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv / I.H. Mantsurov, O.V. Nusinova. – URL: <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/contents.htm>.
8. Kaplan R.S. The Balanced ScoreCard / R.S. Kaplan, D.P. Norton – Boston : Harvard Business School Press, 1996. – 286 p.
9. Stadnyk V.V. Napriamy formuvannia praktychnoho instrumentarii upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv v stratehiakh innovatsiinoho rozvytku / V.V. Stadnyk, V.M. Yokhna, O.V. Chuniak // Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu. – 2018. – № 2. – S. 66–73.

Рецензія/Peer review : 11.02.2019

Надрукована/Printed : 05.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Нижник В. М.

УДК 336.13.051(477)](043.3)

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-12-15

ДАЦЕНКО Г. В.

Хмельницький національний університет

НОРМАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті досліджено сучасний функціональний розподіл системи здійснення державного фінансового контролю в Україні. Обґрунтовано необхідність адаптації фінансового контролю як на загальнодержавному рівні, так і на рівні суб'єктів господарювання до міжнародних стандартів і принципів реалізації контрольної діяльності з врахуванням чинної вітчизняної системи нормативного регулювання цих процесів. Запропоновано основні напрями модернізації системи державного фінансового контролю в контексті нормативно-інституційного забезпечення фінансового контролю суб'єктів господарювання.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, внутрішній контроль, нормативно-інституційне забезпечення, суб'єкти господарювання.

DATSENKO H.

Khmelnitskyi National University

NORMATIVE-INSTITUTIONAL PROVISION OF FINANCIAL CONTROL OF ECONOMIC ENTITIES

This article explores modern functional distribution system of the state financial control in Ukraine. It is proved that the formation of effective financial control of economic entities requires an effective regulatory and legal basis that will ensure their functioning. The necessity of adaptation of financial control in Ukraine to international standards and principles of control activity realization with the consideration of the current domestic system of normative regulation of these processes is substantiated. Thus, it is proved that systemic adaptation to European standards in the field of financial control in Ukraine at both the state and regional and local levels should include the implementation of not only generally accepted standards, but also taking into account the specifics of the implementation of financial control, the nature and structure of interrelations bodies authorized to exercise financial control, etc. The main directions of modernization of the system of state financial control in the context of normative-institutional support of financial control of economic entities are offered. Consequently, the systemic modernization of the state internal financial control (both in general and in terms of ensuring the financial security of economic entities, in particular) in accordance with European standards and principles, is aimed at increasing the objectivity and impartiality of the control activities of the authorities of the caretaker and the general operator, the optimality and the balance of their institutional capacity and the increasing the effectiveness of the functional orientation.

Keywords: state financial control, internal control, normative-institutional support, economic entities.

Постановка проблеми. Фінансовий контроль є невід'ємною складовою ефективною реалізації фінансової та господарської діяльності суб'єктів господарювання, що покликаний забезпечити контролюючих органів достовірною інформацією щодо акумулювання та використання господарюючими суб'єктами фінансових ресурсів з метою вжиття своєчасних, адекватних і відповідних чинному законодавству заходів. Фінансовий контроль, за умови правильного та обґрунтованого планування та прийняття заходів, спрямованих на підвищення фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, сприяє виробничому та соціальному зростанню, тим самим забезпечуючи стійкість та стабільність фінансової безпеки суб'єктів господарювання, що сприяють досягненню стратегічних цілей економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд теоретичних і практичних аспектів методології й організації державного фінансового контролю в Україні свідчить, що в науковому середовищі ці питання досліджуються досить широко. Зокрема, вагомий внесок у дослідження питань розвитку системи фінансового контролю здійснили А. Г. Грязнова, Г. В. Дмитренко, Є. В. Маркіна, С. В. Мочерний, О. Ю. Грачова, І. М. Іванова, В. С. Загорський, Є. В. Калюга, В. Ф. Піхоцький, Л. А. Савченко, В. І. Шлейніков та багато інших. У роботах цих авторів розкрито проблематику становлення, розвитку та виокремлення основних напрямів модернізації фінансового контролю суб'єктів господарювання.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий внесок вчених щодо дослідження і розробленості окресленої проблематики, все ж не до кінця вирішеними є питання підвищення ефективності реалізації фінансового контролю суб'єктів господарювання. Крім того, відсутнім залишається врахування сучасних напрямів гармонізації стандартів державного фінансового контролю, розширення окремих аспектів його застосування, надання конституційного статусу, забезпечення неупередженості тощо.

Формування цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень нормативно-інституційного забезпечення фінансового контролю суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на існуючі перешкоди, основні вимоги, які висуває світова економічна спільнота, є консолідація зусиль в аспекті запровадження єдиних міжнародних стандартів і принципів реалізації контрольної діяльності, сприяння інформаційно-

аналітичному, комунікаційному та методичному забезпеченню органів, уповноважених здійснювати фінансовий контроль.

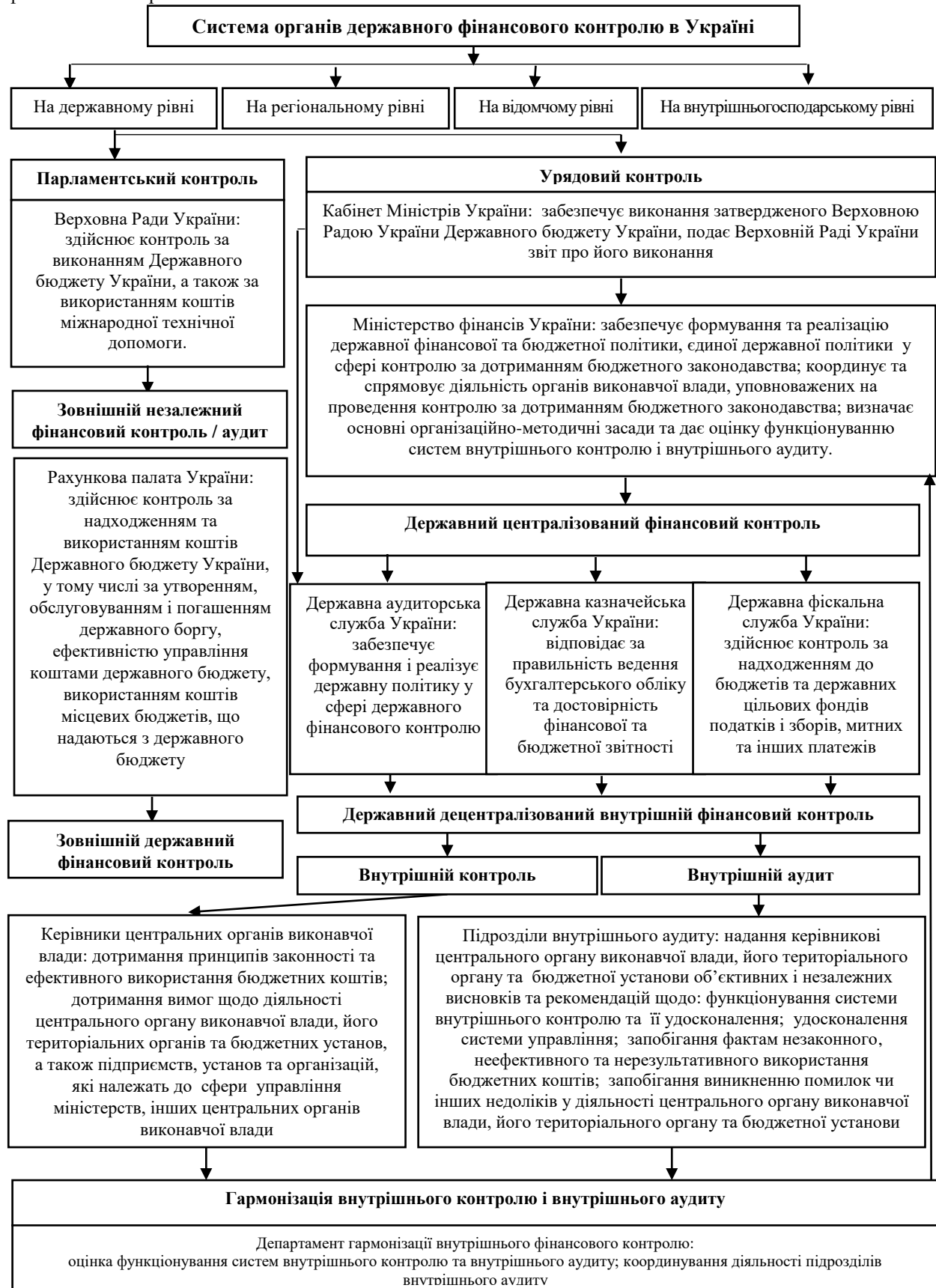

Рис. 1. Система органів фінансового контролю в Україні

* - сформовано автором на підставі чинних законодавчих та нормативно-правових актів [4–6]

Чітке дотримання вказаних норм сприяє реалізації ефективного фінансового контролю як на державному та регіональному рівнях, так і на рівні суб'єктів господарювання. Ознаки подібності в управлінні фінансовим контролем серед різних країн світу відіграють вирішальну роль для імплементації зарубіжної практики. Хоча, як справедливо зазначають автори [1], це не виключає часткового перенесення досвіду країн з різними підходами до організації та функціонування фінансового контролю в окремих аспектах (повноваження, організаційне, інформаційне та методичне забезпечення). Необхідно також зауважити, що наявність різноманітних підходів до формування системи фінансового контролю можна пояснити історично сформованою в країні формою правління та державного устрою, особливостях розподілу функціональних повноважень між гілками влади, а також ступені демократичного розвитку суспільства тощо [2].

Разом із тим, формування ефективного фінансового контролю суб'єктів господарювання потребує нормативно-інституційного підґрунтя, яке забезпечуватиме їх функціонування. В Україні функціональний розподіл системи здійснення фінансового контролю за використанням коштів держави відбувається на рівні державного зовнішнього фінансового контролю та державного внутрішнього фінансового контролю [3]. Схематично система органів фінансового контролю в Україні, відповідно до аналізу чинних законодавчих та інших нормативно-правових актів, представлена нижче (рис. 1.). Основні засади щодо розподілу повноважень органів державної влади щодо реалізації фінансового контролю регламентується на конституційному рівні наступним чином: парламентський контроль (Верховна Рада України); урядовий контроль (Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України); недержавні спеціалізовані організації (неурядові організації, ЗМІ, аудиторські компанії, у тому числі міжнародні) [3]. Нормативно-правова база України щодо забезпечення контролю за використанням державних фінансів закріплює дві форми державного внутрішнього фінансового контролю: державний фінансовий контроль як внутрішній контроль в системі органів виконавчої влади, та, де-факто, «зовнішній» урядовий контроль по відношенню до суб'єктів господарювання, котрі є головними розпорядниками бюджетних коштів; державний внутрішній фінансовий контроль як злагоджена система трьох взаємопов'язаних елементів – внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту та їх гармонізації. Отже, відповідно до чинних законодавчих та нормативно-правових актів України, державний фінансовий контроль регламентується як централізований державний фінансовий контроль, а державний внутрішній фінансовий контроль – як децентралізований державний фінансовий контроль. На сучасному етапі державний внутрішній фінансовий контроль в Україні все ще переживає процес системного становлення – переходу від карально-наглядового функціонального підходу до формування управлінської культури [3], що передбачає реалізацію чітко окреслених векторів формування сучасної парадигми фінансового контролю, спрямованого на високу результативність та ефективність від проведених заходів.

Отже, за результатами проведених досліджень можна стверджувати, що формування ефективного механізму фінансового контролю суб'єктів господарювання в умовах сьогодення потребує створення дієвої системи нормативного регулювання цих процесів як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях, орієнтованого на досягнення цілей, що чітко сформовані у стратегічних документах розвитку України, та виконання міжнародних зобов'язань.

Таким чином, основними напрямками модернізації системи державного фінансового контролю, мають стати: стандартизація системоутворюючих вітчизняних законодавчих актів та практики їх застосування до стандартів, регламентованих ЄС; виконання державою міжнародних правових норм щодо фінансової звітності; посилення відповідальності керівників на всіх рівнях управління та чітка регламентація її меж у вітчизняній системі нормативно-правового регулювання; використання ризикоорієнтованого підходу до вибору об'єктів перевірки серед бюджетних підприємств, установ, організацій і підприємств, що використовують бюджетні фінансові ресурси або державне майно; активне залучення до процедури державного фінансового контролю громадських інституцій. Разом із тим, основний вектор регулювання зовнішнього державного фінансового контролю, в першу чергу, має бути спрямований на підготовку та прийняття зміни до статті 98 Конституції України щодо визнання Рахункової палати України вищим органом державного аудиту, що передбачено стандартами INTOSAI.

Отже, системна модернізація державного внутрішнього фінансового контролю (як загалом, так і в частині забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання, зокрема) відповідно до європейських стандартів і принципів, орієнтована на посилення об'єктивності та неупередженості контрольної діяльності органів державного і комунального сектору, оптимальність і збалансованість їх інституціональної здатності та ефективізацію функціональної спрямованості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, формування механізму фінансового контролю суб'єктів господарювання потрібно розглядати у нерозривному взаємозв'язку із чинною нормативною базою системи державного фінансового контролю шляхом визначення його структуроутворюючих елементів і функціональних та ієрархічних зв'язків між ними з метою забезпечення фінансової безпеки.

Література

1. Глух В. Сучасні проблеми та напрями вдосконалення організації фінансового контролю в Україні / В. Глух, Г. Борещька // Економічний аналіз. – 2007. – Вип. 1 (17). – С. 318–321.

2. Дмитренко Г. В. Проблеми удосконалення державного фінансового контролю в контексті зарубіжного досвіду / Г. В. Дмитренко // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2010. – № 1. – С. 20–28.
3. Аналіз чинної нормативної бази системи контролю за використанням публічних фінансів в Україні / під заг. кер. проекту А. Андрушківа. – Київ : ГО «Центр UA», 2018. – 42 с.
4. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : постанова КМУ № 43 від 03.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF>
5. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні [Електронний ресурс] : закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 13. – Ст. 110. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>
6. Про Рахункову палату [Електронний ресурс] : закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 36. – Ст. 360. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/576-19>

References

1. Hlukh V. Suchasni problemy ta napriamy vdoskonalennia orhanizatsii finansovoho kontroliu v Ukraini / V. Hlukh, H. Boretska // Ekonomichnyi analiz. – 2007. – Вип. 1 (17). – С. 318–321.
2. Dmytrenko H. V. Problemy udoskonalennia derzhavnoho finansovoho kontroliu v konteksti zarubizhnoho dosvidu / H. V. Dmytrenko // Finansovyie rynki i tsennye bumagi. – 2010. – № 1. – С. 20–28.
3. Analiz chynnoi normatyvnoi bazy systemy kontroliu za vykorystanniam publichnykh finansiv v Ukraini / pid zah. ker. proektu A. Andrushkiva. – Kyiv : HO «Tsentr UA», 2018. – 42 s.
4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu audytorsku sluzhbu Ukrainy : postanova KМУ № 43 vid 03.02.2016 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF>
5. Pro osnovni zasady zdiisnennia derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini [Elektronnyi resurs] : zakon Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). – 1993. – № 13. – St. 110. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>
6. Pro Rakhunkovu palatu [Elektronnyi resurs] : zakon Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). – 2015. – № 36. – St. 360. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/576-19>

Рецензія/Peer review : 04.03.2019

Надрукована/Printed : 04.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Нижник В. М.

УДК: 658.14

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-16-22

ПРИСТУПА Л. А.
Хмельницький національний університет

ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ ЯК БАЗИС УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В роботі наведено результати досліджень щодо обґрунтування системних засад оцінювання фінансової стійкості вітчизняної страхової компанії як ключового елементу підвищення якості та ефективності функціонування системи фінансового управління страховика.

Ключові слова: страхова компанія, фінансова стійкість, система управління, оцінювання, SWOT-аналіз.

PRYSTUPA L.
Khmelnitskyi National University

EVALUATION OF FINANCIAL STABILITY OF THE INSURANCE COMPANY AS A BASIS OF MANAGEMENT ACTIVITIES

The article is defined that the financial stability management system of an insurance company is a set of management tools that management entities apply and aim at ensuring the financial stability of an insurance company. The methodical basis of the financial stability management system of the insurance company is information and analytical support, which depends on the completeness, reliability and timeliness of the overall level of efficiency of the management system. The study of the methodological basis of analytical work developed by the specialists revealed absence of a system of integrated assessment of the effectiveness of management of the financial stability of the insurance company on the basis of key indicators that would fully reveal the specifics of insurance activity and provide an opportunity to respond to changes in the external and internal environment. To this end, the system of relative factors has been formed and its practical testing has been carried out according to the data of PJSC "IC "Euroins Ukraine". The results of the analytical study of the effectiveness of the financial stability management system of PJSC "IC "Euroins Ukraine" have become not only the basis for a retrospective comparative assessment, but also the source of the need to find directions and opportunities for its improvement in the overall system of financial management of the insurer. Focusing on the feasibility of using SWOT-analysis as an instrument of the financial stability management system of the insurance company, the strengths and weaknesses of the development are defined, the possibilities and threats of the activity of PJSC "IC "Euroins Ukraine" are identified. The results of the research on the effectiveness of the financial stability management system of PJSC "IC "Euroins Ukraine" demonstrated the need to improve both the tariff policy, marketing activities, the concept of reinsurance of risks and a thorough review of key aspects of financial management, in particular, regarding optimization of the structure of assets and capital, reducing the expenditure part, intensification financial and investment activity and increase its efficiency.

Key words: insurance company, financial stability, management system, evaluation, SWOT-analysis.

Постановка проблеми. Стабільне функціонування національної економіки та майбутнє її зростання залежить від розвитку й зміцнення системи страхового захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб. Для того, щоб повною мірою реалізувати закладені в страхуванні потенційні можливості, потрібні спільні зусилля держави, громадян, юридичних осіб і страхового співтовариства. Сталий розвиток страхових організацій – ключових суб'єктів національної страхової системи – залежить від рівня їх фінансової стійкості. Під “фінансовою стійкістю страхової компанії” розуміємо такий стан та якість фінансових ресурсів страхової компанії, за якого вона залишається платоспроможною і здатною в повному обсязі та своєчасно виконувати усі взяті на себе зобов'язання в умовах функціонування у динамічному бізнес-середовищі та забезпечувати відновлення своїх фінансових показників до потрібного рівня у разі дії негативних чинників [1, с. 161].

Фінансова стійкість характеризує результативну діяльність компанії, слугує важливим показником при прийнятті рішень потенційними страхувальниками щодо вибору надійного страховика, а також виступає об'єктом пильної уваги з боку регулятора.

Аналіз останніх джерел. Проблеми управління фінансовою стійкістю суб'єктів господарювання в ринковій економіці розглядали у своїх працях І. Ансофф, І. Бланк, В. Вітлінський, В. Ковальов, Р. Сайфулін, М. Федотова, Л. Шабліста, А. Шеремета, А. Чупіс та інші. Питаннями оцінювання та забезпечення фінансової стійкості страхових компаній займаються провідні вітчизняні та зарубіжні вчені: І. Алексєєв, В. Базилевич, Н. Внукова, О. Гаманкова, Л. Орланюк–Малицька, С. Осадець, Н. Ткаченко, Л. Шірінян та ін. [2–14].

Однак, аспекти організації ефективного стратегічного і тактичного управління фінансовою стійкістю вітчизняних страхових компаній у умовах євроінтеграції та розвитку конкурентного середовища, його аналітичного забезпечення на сьогоднішній день залишаються гостро актуальними та потребують подальших досліджень. Зважаючи на зазначене, важливим є розвиток науково-методичних засад та дослідження практичних аспектів оцінювання фінансової стійкості страхової компанії в загальній системі управління.

Метою роботи є обґрунтування системних засад оцінювання фінансової стійкості вітчизняної страхової компанії як ключового елементу підвищення якості та ефективності функціонування системи фінансового управління страховика.

Виклад основного матеріалу. Управління фінансовою стійкістю страхової компанії передбачає об'єктивне визначення її існуючого та перспективного стану, скоординоване управління фінансовими ресурсами страховика, вибір таких управлінських рішень, які сприяли б забезпеченню фінансової стійкості, що із застосуванням системного підходу може бути впорядковано та представлено у вигляді цілісної системи. Тобто система управління фінансовою стійкістю страхової компанії є сукупністю інструментів управління, які суб'єкти управління застосовують та спрямовують на забезпечення фінансової стійкості страхової компанії.

Система управління фінансовою стійкістю є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що відображають відповідні заходи з управління фінансовою стійкістю страхової компанії, ключовими елементами якої виступають:

- керована підсистема (об'єкт управління);
- керуюча підсистема (суб'єкт управління);
- інформаційно-аналітичне забезпечення (інформаційна база) (рис. 1).

Рис. 1. Система управління фінансовою стійкістю страхової компанії [1, с. 162]

Керуюча підсистема являє собою сукупність підрозділів, на які покладено функції управління фінансовою стійкістю страхової компанії. До них належать: служби управління фінансами, бухгалтерія, аналітичні служби, служби управління бізнес-аналізу, служби управління актуарних розрахунків, служби планування, служби контролю тощо. До інструментів управління фінансовою стійкістю страхової компанії належать аналіз, планування, регулювання і контроль. Об'єктом управління є фінансова стійкість страхової компанії та можливості її забезпечення.

Необхідно зазначити, що ефективність функціонування системи управління фінансовою стійкістю страхової компанії забезпечуватиметься при дотриманні низки принципів: "спрямованість дій суб'єкта на досягнення конкретних цілей; взаємоузгодженість стратегічного та тактичного рівнів управління; єдність мети, результату та засобів" [1, с. 162-163].

Методичною основою системи управління фінансовою стійкістю страхової компанії виступає інформаційне та аналітичне забезпечення, від повноти, достовірності та своєчасності якого залежить загальний рівень ефективності управлінської системи.

На підставі інформаційного та аналітичного забезпечення створюється можливість прийняття рішення про напрямок управління фінансовою стійкістю страхової компанії (рис. 2).

При проведенні оцінювання фінансової стійкості страхової компанії використовується значна інформаційна база у складі: макроекономічних показників, показників агрегованих фінансових звітів і балансів, інституцій фінансового ринку та мікроекономічних. Вважаємо, що вона повинна містити три типи інформації: 1) загальноєкономічна та макроекономічна інформація, яка виступає допоміжною інформацією і носить загальноєкономічний характер; 2) мікроекономічна інформація, яка надає можливість фактичної оцінки рівня фінансової стійкості страхової компанії на основі розрахунку необхідних показників; 3) інформація про напрямки забезпечення фінансової стійкості страхової компанії.

З огляду на це, методичний базис забезпечення фінансової стійкості передбачає формування інформаційної бази та системи індикаторів стійкості, проведення моніторингу та аналізу, стрес-тестування, вироблення рекомендацій щодо коригування політики розвитку страховиків з метою посилення їх фінансової стійкості та запобігання фінансовим кризам.

Ключовою проблемою при проведенні оцінювання ефективності системи управління фінансовою стійкістю страхової компанії, на сьогодні є відсутність системи оціночних коефіцієнтів із урахуванням умов

об'єктивності, достатності, порівнянності, інформативності та специфіки функціонування, що має особливості та відмінності від інших суб'єктів господарювання (підприємств, банків і т.п.) [15, с. 429].

У відповідності до вищезазначеного сформовано систему оціночних коефіцієнтів та проведено її практичну апробацію. Об'єктом дослідження обрано страхову компанію ризикового страхування ПрАТ «СК «Євроінс Україна», що функціонує на страховому ринку з 1992 року (під назвою СК «Алькона») [16] та за рейтинговими даними (за 9 місяців 2018 року) займає 25 місце за розмірами активів (307 569 тис. грн) з поміж 50 найбільших страховиків України [17].

Обрана страхова компанія цікава як об'єкт дослідження питань ефективності системи управління фінансовою стійкістю враховуючи ряд важливих факторів: зміни у власності (перехід до іноземного власника у 2008 році – німецького холдингу Talanx International AG та у 2016 до болгарської компанії ЄВРОІНС ІНШУРИНС ГРУПІ АД (EUROINS INSURANCE GROUP AD)), зміни типу товариства (з ПАТ «СК «Євроінс Україна» на ПрАТ «СК «Євроінс Україна»), результативність фінансово-господарської діяльності (сума чистого збитку за 2018 рік склала -34093 тис. грн проти чистого прибутку 183 тис. грн у 2016 році).

Рис. 2. Схема прийняття рішення про розвиток процесу управління фінансовою стійкістю страхової компанії (узагальнено автором)

Аналіз показників фінансової стійкості ПрАТ «СК «Євроінс Україна», проведений у таблиці 1, засвідчив, коефіцієнт загальної ліквідності, який характеризує спроможність страхової компанії у найкоротший термін виплатити страхове відшкодування за рахунок наявних активів протягом періоду 2016-2017 років перевищував рекомендовані значення – 231,03 % та 110,94 % відповідно, проте у 2018 році він скоротився до 88,06 %, що є досить негативною тенденцією.

Щодо інших показників ліквідності страховика, то показник ліквідності страхових резервів ПрАТ «СК «Євроінс Україна» з рівня 43,28 % у 2016 році, зріс до 113,56 % у 2018 (при рекомендованому значенні не більше 100 %), показник терміновості, протягом періоду дослідження продовжував істотно скорочуватись, з 186,90 % у 2016 році, спочатку до 73,66 % (2017 рік), а у 2018 – до 21,80 %, проте не перетнувши рекомендованої граничної межі – не менше 3 %. Показник терміновості є свідченням швидкості розрахунку страховика за страховими зобов'язаннями. Він характеризує можливість страхової компанії миттєво виконати свої зобов'язання перед страхувальниками за страховими виплатами.

Спадна тенденція показників ліквідності свідчить про зниження частки ліквідних активів у загальній величині страхових резервів, що може призвести в перспективі до невиконання страхових зобов'язань компанії у встановлені строки.

Щодо фінансування діяльності страхової компанії, то значна частина активів ПрАТ «СК «Євроінс Україна» фінансується за рахунок власних коштів. При цьому, показник частки власного капіталу у пасивах знаходиться у рекомендованих межах 10–60% та вказує на коливання рівня у бік зниження з 43,66 % (2016 рік) до 29,95 % (2018 рік), що вказує на погіршення фінансової стійкості страховика, в основному через накопичення суми непокритого збитку на фоні зростання суми зобов'язань страховика.

Загальновідомо, що страхові резерви страховиків коригуються (у бік зменшення) на частку перестраховиків у цих резервах. Відповідно, обсяг страхових резервів, який реально зосереджується у страховиків, визначає величину та структуру їх залучених фінансових ресурсів.

Частка страхових резервів у загальній структурі пасивів ПрАТ «СК «Євроінс Україна» у 2016–2018 роках відзначалась тенденцією до зростання – 33,70 % у 2016 році проти 52,77 % у 2018 році, проте аналізуючи даний показник, потрібно також досліджувати коефіцієнт перестраховання, який у 2016 році складав 74,15 %, але вже у наступному 2017 році скоротився до 22,15 %, та у 2018 році становив – 17,11 %, при допустимих 50 %, тобто у 2016 році страховик передавав у перестраховання 3/4 страхових ризиків та залучених премій відповідно, що при фінансово стабільній ситуації може свідчити лише про агресивну політику нарощення клієнтської бази та незадовільний рівень управлінської діяльності при підвищенні її ризиковості, що було відкориговано лише у 2017 році, при зниженні рівня ризиків, які передаються на перестраховання до 22,15 %, та підвищенні рівня відповідальності компанії перед своїми клієнтами за рахунок власних фінансових можливостей.

Таблиця 1

**Аналіз показників ефективності системи управління фінансовою стійкістю
ПрАТ «СК «Євроінс Україна» за 2016–2018 роки**

Показник	Алгоритм розрахунку показника	Рекомендоване значення	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2017/2016		2018/2017	
						Абсолютне відхилення (+,-)	Темп приросту, %	Абсолютне відхилення (+,-)	Темп приросту, %
Коефіцієнт загальної ліквідності, %	Ліквідні активи / Страхові резерви	не менше 100%	231,03	110,94	88,06	-120,09	-51,98	-22,88	-20,62
Показник ліквідності страхових резервів, %	Страхові резерви / Ліквідні активи	не більше 100%	43,28	90,14	113,56	46,85	108,27	23,42	25,98
Показник терміновості, %	Грошові кошти / Страхові резерви	не менше 3%	186,90	73,66	21,80	-113,24	-60,59	-51,86	-70,40
Частка власного капіталу в пасивах, %	Власний капітал / Пасиви	не менше 10% – 60%	43,66	40,78	29,95	-2,88	-6,59	-10,83	-26,56
Частка страхових резервів у пасивах, %	Страхові резерви / Пасиви	зростання	33,70	52,38	52,77	18,68	55,42	0,39	0,74
Частка страхових зобов'язань, яка забезпечена власним капіталом, %	Страхові резерви / Власний капітал	більше 28%	77,19	128,44	176,21	51,25	66,39	47,77	37,19
Коефіцієнт перестраховання, %	Частка страхових премій, передана в перестраховання / Страхові премії	не більше 50%	74,15	22,15	17,11	-52,00	-70,13	-5,04	-22,75
Прибутковість власного капіталу, %	Чистий прибуток / Власний капітал	не менше 5%	0,17	-34,70	-37,17	-34,87	-20586,77	-2,47	7,12
Питома вага статутного капіталу у власному капіталі, %	Статутний капітал / Власний капітал	зростання	65,72	83,09	79,25	17,37	26,44	-3,84	-4,62
Достатність власних коштів, %	Власний капітал / Страхові резерви	не більше 250% – 350%	129,55	77,86	56,75	-51,69	-39,90	-21,11	-27,11

Водночас при значному скороченні достатності власних коштів з 129,55 % у 2016 році до 56,75 % у 2018 році спостерігаємо недостатність наявного фінансового потенціалу страхової компанії в ринкових умовах господарювання для прийняття на власну відповідальність значно більшої кількості ризиків, або прийняття на страхування великих ризиків чи формування потужнішого страхового портфеля, що визначає у перспективі однозначну потребу у раціональному та виваженому задіюванні механізму перестраховання.

Показник достатності страхових (технічних) резервів характеризує достатність страхових премій для формування цих резервів. Це пояснюється тим, що нетто-премія є джерелом формування страхових (технічних) резервів, тоді як страхові резерви відображають величину страхових зобов'язань. Результат показника повинен бути не менше 100%. Для покращення наявної ситуації ПрАТ «СК «Євроінс Україна» необхідно переглянути тарифну політику і структуру страхового портфеля.

Одним із показників рентабельності є прибутковість власного капіталу (фінансова рентабельність). Цей показник демонструє, наскільки успішно страховик трансформує страхові внески та доходи від інвестицій в прибутки акціонерів. Відповідно до стандартів органів страхового нагляду та аудиторських служб ЄС значення показника повинно бути не меншим ніж 5%. В досліджуваній страховій компанії протягом 2016–2018 років спостерігається вкрай негативна тенденція, згідно з якою прибутковість власного капіталу ПрАТ «СК «Євроінс Україна» з рівня 0,17 % у 2016 році перетнула від'ємне значення і впала до позначки (-37,17) % у 2018 році, що свідчить про збитковість діяльності страховика, ускладнення процесів реінвестування та можливостей виплати дивідендів власникам.

Практична цінність результатів аналітичного оцінювання показників ефективності системи управління фінансовою стійкістю страхової компанії полягає у можливості їх використання для дослідження слабких сторін та загроз діяльності страховика, їх нейтралізації за допомогою можливостей та сильних сторін на основі SWOT-аналізу.

SWOT-аналіз як управлінський інструмент має свої особливості: є початковим етапом стратегічного планування; є складовим етапом у процесі опрацювання стратегії страховика для забезпечення фінансової стійкості; є інформаційною основою для формування стратегічних проблем і альтернативних стратегічних рішень; передбачає спільне вивчення зовнішнього і внутрішнього середовищ страховика; передбачає встановлення парних комбінацій між загрозами, можливостями в зовнішньому оточенні, з одного боку, і сильними та слабкими сторонами страховика – з іншого; у центрі уваги – чинники, що найбільше впливають на конкурентну позицію і конкурентні переваги при формуванні фінансової стійкості страхової компанії.

Результати проведеного SWOT-аналізу ПрАТ «СК «Євроінс Україна» відображені у таблиці 2 та таблиці 3.

Таблиця 2

Сильні та слабкі сторони розвитку ПрАТ «СК «Євроінс Україна»	
Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Маркетинг	
<ul style="list-style-type: none"> - наявність великої клієнтської бази; - наявність кваліфікованих кадрів та спеціалістів у галузі маркетингу з новими поглядами на сучасні умови ринку; - вигідне співвідношення ціни та якості страхових продуктів 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатність реклами страхових продуктів; - відсутність заходів, спрямованих на поліпшення ситуації компанії на ринку; - відділ маркетингу існує лише в основному офісі
2. Страхова діяльність	
<ul style="list-style-type: none"> - стабільне зростання надходжень за рахунок страхових премій та надання страхових послуг; - наявність достатньої кількості трудових ресурсів; - розгалужена страхова мережа; - наявність значної кількості ліцензій, що забезпечує можливості розширення асортименту та вільного маневрування на ринку 	<ul style="list-style-type: none"> - недосконалість системи взаємодії з посередниками; - відсутність чіткої мети та стратегій; - часткове «згорання» окремих видів страхування через фінансово-політичну нестабільність
3. Технології	
<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень інноваційної діяльності стосовно інформаційної та клієнтської бази; - зручність, швидкість та простота електронної системи розрахунку ціни страхових продуктів; - забезпеченість новітніми технологіями для вивчення ринку та функціонування на ньому 	<ul style="list-style-type: none"> - технології, орієнтовані на страховий ринок країн Центральної та Східної Європи; - недостатність технологічного оснащення у малих представництвах компанії

На основі проведеного SWOT-аналізу ПрАТ «СК «Євроінс Україна» виділено сильні та слабкі сторони діяльності страховика, існуючі потенційні можливості та загрози успішного розвитку на вітчизняному страховому ринку, що можуть слугувати базою для удосконалення фінансового управління страхової компанії на тактичному та стратегічному рівні, коригування існуючої стратегії розвитку.

Таблиця 3

Можливості та загрози діяльності ПрАТ «СК «Євроінс Україна»	
Можливості	Загрози
1. Політичні	
<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення правової бази 	<ul style="list-style-type: none"> - низька ефективність виконання регулюючих заходів з боку держави
2. Соціальні	
<ul style="list-style-type: none"> - існування значного переліку обов'язкових видів страхування в Україні, що забезпечує актуальність даних видів послуг 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатній рівень добробуту населення; - низький рівень страхової культури в країні; - висока частота шахрайських та протиправних дій зі сторони клієнтів
3. Фінансово-економічні	
<ul style="list-style-type: none"> - можливість зайняти певну нішу на світовому страховому ринку завдяки продажу якісних страхових продуктів; - наявність значних страхових резервів та резервного фонду, що дає перевагу серед інших страховиків в функціонуванні на страховому ринку; - розвиток страхової компанії за різними напрямками страхової діяльності; - зростання суми страхових премій; - розвиток та застосування прогресивних наукових розробок для підвищення платоспроможності та фінансової стійкості; - розвиток теоретико-методичних та практичних засад ризик-менеджменту 	<ul style="list-style-type: none"> - негативний фінансовий результат діяльності у 2017, 2018 роках; - зменшення рівня конкурентоздатності ключових вітчизняних сегментів страхування у цілому із впливом на діяльність компанії; - втрата переваг порівняно з потужними західноєвропейськими компаніями; - слабкий розвиток ринкової інфраструктури реалізації страхових послуг; - відсутність стратегії розвитку тарифної політики компанії; - зростання фінансових ризиків страхової діяльності

Зауважимо, що діяльність страхових компаній істотно відрізняється від інших видів підприємницької діяльності. Основною відмінністю є прагнення страхової компанії брати на себе ризики різних суб'єктів господарювання, проте основною метою діяльності страховика, як й інших суб'єктів підприємницької діяльності, є отримання позитивного фінансового результату.

Таким чином, виявлено низку причин зовнішнього та внутрішнього впливу на ефективність функціонування ПрАТ «СК «Євроінс Україна», вирішення яких потребує комплексного поєднання зусиль як зі сторони менеджменту компанії, так і державних законодавчих органів влади.

Зокрема актуальними питаннями для вирішення є: на державному рівні відрегулювати законодавчо-нормативну базу відповідно сьогоденню, тим самим зробити ринок страхових послуг більш досконалим та гнучким до фінансово-економічних умов; знизити до мінімуму вплив політичних та соціальних чинників на страховий ринок, віддаючи перевагу приватним компаніям із мінімальним державним втручанням; підвищити рівень державної підтримки і податкових пільг страховим компаніям та потенційним страхувальникам; активно використовувати програмно-технічне забезпечення у процесах пошуку та обґрунтування рішень фінансового характеру.

Результати дослідження ефективності системи управління фінансовою стійкістю ПрАТ «СК «Євроінс Україна» засвідчують необхідність удосконалення як тарифної політики, маркетингової діяльності, концепції перестраховування ризиків, так і ґрунтовного перегляду ключових аспектів фінансового управління, зокрема щодо оптимізації структури активів та капіталу, зменшення витратної частини, інтенсифікації фінансово-інвестиційної діяльності та підвищенні її результативності.

Таким чином, в ринкових умовах потреба в комплексному управлінні фінансовою стійкістю страхової компанії виникає на певному етапі її діяльності, коли у страховика вичерпується ресурс кількісних методів забезпечення конкурентоспроможності (екстенсивний шлях розвитку компанії) та гостро постає питання подальшого вдосконалення діяльності страховика шляхом поліпшення якості послуг, які він надає (перехід до інтенсивного методу розвитку компанії), тобто при зміні концепції управління з екстенсивного на інтенсивний тип, що є цілком актуальним для ПрАТ «СК «Євроінс Україна».

Висновки. Вивчення напрацьованого фахівцями методичного базису аналітичної роботи засвідчило відсутність системи комплексного оцінювання ефективності управління фінансовою стійкістю страхової компанії на основі ключових індикаторів, які б найповніше розкривали специфіку страхової діяльності та забезпечували можливість реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. З цією метою сформовано систему відносних коефіцієнтів та проведено її практичну апробацію за даними ПрАТ «СК «Євроінс Україна».

Результати аналітичного дослідження ефективності системи управління фінансовою стійкістю ПрАТ «СК «Євроінс Україна» стали не лише основою для ретроспективної порівняльної оцінки, а й вихідним джерелом необхідності пошуку напрямів та можливостей її удосконалення у загальній системі фінансового управління страховика.

Акцентуючи увагу, на доцільності використання SWOT-аналізу як інструменту системи управління фінансовою стійкістю страхової компанії, визначено сильні та слабкі сторони розвитку, ідентифіковано можливості та загрози діяльності ПрАТ «СК «Євроінс Україна».

Література

1. Приступа Л. А. Теоретичні засади системи управління фінансовою стійкістю страхової компанії / Л. А. Приступа, О. С. Мельничук // Економічний розвиток України в контексті впровадження прогресивних інформаційних технологій та систем управління : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (25 лютого 2019 р.; м. Київ) / відпов. за вип. С. Остапчук. – К. : ТОВ «ВІПО», 2019. – С. 160–164.
2. Базилевич В. Д. Страхування : підручник / В. Д. Базилевич, К. Базилевич, Р. В. Пікус та ін. / за ред. В. Д. Базилевич / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
3. Балицька М. В. Роль фінансової стійкості страхових компаній у забезпеченні фінансової стабільності економіки країни / М. В. Балицька // Економіка та держава. – 2016. – № 9. – С. 89–92.
4. Безгула В. О. Страхування : навч. пос. / Безгула В. О., Постріл І. І., Шаповал Л. П. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 582 с.
5. Внукова Н. М. Страхування: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Єременко та ін. ; за ред. проф. Н. М. Внукової. – Харків : Бурун Книга, 2004. – 376 с.
6. Гаманкова О. О. Фінанси страхових організацій : навч. посіб. / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2007. – 328 с.
7. Іванюк І. С. Теоретичні підходи до визначення категорії “фінансова стійкість страхової компанії” / І. С. Іванюк, Д. С. Маруженко // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 77–89.
8. Жук Т. Підвищення рівня надійності страховиків: що пропонує регулятор / Т. Жук // Юридична газета. – 2015. – № 50–51 (496–497). – С. 20–21.
9. Пікус Р. В. Фінансова стійкість страхової організації та джерела її забезпечення / Р. В. Пікус, М. В. Балицька // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2016. – № 3 (180). – С. 6–10.
10. Сосновська О. О. Елементи забезпечення фінансової стійкості страхових компаній / О. О. Сосновська // Економіка, фінанси і управління в XXI столітті: аналіз тенденцій та перспективи розвитку : зб. тез міжнародної науково-практичної конференції. – 2017. – С. 70–74.
11. Ткаченко Н. В. Страхування : навч. посібник / Н. В. Ткаченко. – К. : Ліра-К, 2007. – 376 с.
12. Ткаченко Н. В. Фінансова стійкість страхових компаній (методологія оцінки та механізми забезпечення) : дис. ... д-ра економ. наук : спец. 08. 00. 08 – гроші, фінанси і кредит / Н. В. Ткаченко ; ДВНЗ «УАБС НБУ» – Суми, 2011. – 418 с.
13. Шірінян Л. В. Фінансова стійкість страхових компаній та шляхи її забезпечення : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Л. В. Шірінян ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2007. – 20 с.
14. Сич О. А. Оцінка фінансової стійкості страхової компанії [Електронний ресурс] / О. А. Сич, Х. П. Павлюк // Ефективна економіка. – 2018. – № 11. – DOI : 10.32702/2307-2105-2018.11.99 – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6704>.

15. Приступа Л. А. Актуальні аспекти оцінювання ефективності системи управління фінансовою стійкістю страхової компанії / Л. А. Приступа, О. О. Гензера, О. С. Мельничук // Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки : збірник наукових статей за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (11–12 квітня 2019 р.). Частина 1. – Дніпро : НМетАУ, 2019. – С. 429–434.

16. Офіційний сайт ПрАТ «СК «Євроінс Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://euroins.com.ua/uk/>

17. Рейтинг страхових компаній по розміру активів за 9 місяців 2018 года // Офіційний сайт «Фориншурер страхование» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://forinsurer.com/ratings/nonlife/18/9/3>

References

1. Prystupa L. A. Teoretychni zasady systemy upravlinnia finansovoiu stiikistiu strakhovoi kompanii / L. A. Prystupa, O. S. Melnychuk // Ekonomichnyi rozvytok Ukrainy v konteksti vprovadzhennia prohresyvykh informatsiinykh tekhnolohii ta system upravlinnia : materialy II vseukr. nauk.-prakt. konf. (25 liutoho 2019 r.; m. Kyiv) / vidpov. za vyp. S. Ostapchuk. – K. : TOV «VIPO», 2019. – S. 160–164.

2. Bazylevych V. D. Strakhuvannia : pidruchnyk / V. D. Bazylevych, K. Bazylevych, R. V. Pikus ta in. / za red. V. D. Bazylevych / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. – K. : Znannia, 2008. – 1019 s.

3. Balytska M. V. Rol finansovoi stiikosti strakhovykh kompanii u zabezpechenni finansovoi stabilnosti ekonomiky krainy / M. V. Balytska // Ekonomika ta derzhava. – 2016. – № 9. – S. 89–92.

4. Bezghula V. O. Strakhuvannia : navch. pos. / Bezghula V. O., Postril I. I., Shapoval L. P. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2008. – 582 s.

5. Vnukova N. M. Strakhuvannia: teoriia ta praktyka : navch.-metod. posib. / N. M. Vnukova, V. I. Uspalenko, L. V. Yeremenko ta in. ; za red. prof. N. M. Vnukovoi. – Kharkiv : Burun Knyha, 2004. – 376 s.

6. Hamankova O. O. Finansy strakhovykh orhanizatsii : navch. posib. / O. O. Hamankova. – K. : KNEU, 2007. – 328 s.

7. Ivaniuk I. S. Teoretychni pidkhody do vyznachennia katehori "finansova stiikist strakhovoi kompanii" / I. S. Ivaniuk, D. S. Maruzhenko // Finansy Ukrainy. – 2006. – № 11. – S. 77–89.

8. Zhuk T. Pidvyshchennia rivnia nadiinosti strakhovykh: shcho proponuie rehliator / T. Zhuk // Yurydychna hazeta. – 2015. – № 50–51 (496–497). – S. 20–21.

9. Pikus R. V. Finansova stiikist strakhovoi orhanizatsii ta dzhherela yii zabezpechennia / R. V. Pikus, M. V. Balytska // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. – 2016. – № 3 (180). – S. 6–10.

10. Sosnovska O. O. Elementy zabezpechennia finansovoi stiikosti strakhovykh kompanii / O. O. Sosnovska // Ekonomika, finansy i upravlinnia v XXI stolitti: analiz tendentsii ta perspektyvy rozvytku : zb. tez mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii. – 2017. – S. 70–74.

11. Tkachenko N. V. Strakhuvannia : navch. posibnyk / N. V. Tkachenko. – K. : Lira-K, 2007. – 376 s.

12. Tkachenko N. V. Finansova stiikist strakhovykh kompanii (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia) : dys. ... d-ra ekonom. nauk : spets. 08. 00. 08 – hroshi, finansy i kredyt / N. V. Tkachenko ; DVNZ «UABS NBU» – Sumy, 2011. – 418 s.

13. Shirinian L. V. Finansova stiikist strakhovykh kompanii ta shliakhy yii zabezpechennia : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk / L. V. Shirinian ; Khark. nats. un-t im. V.N.Karazina. – Kh., 2007. – 20 c.

14. Sych O. A. Otsinka finansovoi stiikosti strakhovoi kompanii [Elektronnyi resurs] / O. A. Sych, Kh. P. Pavlosiuk // Efektyvna ekonomika. – 2018. – № 11. – DOI : 10.32702/2307-2105-2018.11.99 – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6704>.

15. Prystupa L. A. Aktualni aspekty otsiniuvannia efektyvnosti systemy upravlinnia finansovoiu stiikistiu strakhovoi kompanii / L. A. Prystupa, O. O. Henzera, O. S. Melnychuk // Aktualni problemy sotsialno-ekonomichnykh system v umovakh transformatsiinoi ekonomiky : zbirnyk naukovykh statei za materialamy V vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii za mizhnarodnoiu uchastiu (11–12 kvitnia 2019 r.). Chastyna 1. – Dnipro : NMetAU, 2019. – S. 429–434.

16. Ofitsiinyi sait PrAT «SK «levroins Ukraina» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://euroins.com.ua/uk/>

17. Rejting strahovykh kompanij po razmeru aktivov za 9 mesyacev 2018 goda // Ofitsijnij sajt «Forinsurer strahovanie» [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <https://forinsurer.com/ratings/nonlife/18/9/3>

Рецензія/Peer review : 04.03.2019

Надрукована/Printed : 04.04.2019

Рецензент: д. е. н., проф. Хрущ Н. А.

УДК 330.101:65.014

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-23-30

ПРИТИС В. І., ГАВЛОВСЬКА Н. І., РУДНІЧЕНКО Є. М.

Хмельницький національний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ БАЗОВИХ КАТЕГОРІЙ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті проаналізовано базові поняття, що визначають формування безпекоорієнтованого підходу, а саме: «небезпека», «безпека», «економічна безпека підприємства», «система економічної безпеки підприємства». Запропоновано авторське визначення понять: «небезпека», «безпека», «економічна безпека підприємства», «система економічної безпеки підприємства». Під небезпекою автори розуміють об'єктивно існуючу реальність, що зумовлена сукупністю умов та / або факторів, які можуть негативно відобразитися на діяльності будь-яких суб'єктів. Під безпекою – стан, що характеризує захищеність від реальних і потенційних небезпек, загроз та ризиків. Під економічною безпекою підприємства – стан захищеності усіх сфер, напрямів діяльності та інтересів суб'єктів господарювання від реальних і потенційних небезпек, загроз та ризиків. Під системою економічної безпеки – сукупність взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють з внутрішнім та зовнішнім середовищем функціонування суб'єктів господарювання, і забезпечують захищеність усіх сфер, напрямів його діяльності та інтересів від реальних і потенційних небезпек, загроз, ризиків. Досліджено складові системи економічної безпеки підприємства, до яких, на думку авторів, слід включити фінансову, інтелектуально-кадрову, техніко-технологічну, силову, інформаційно-комунікаційну, екологічну та політико-правову.

Ключові слова: безпекоорієнтований підхід, безпека, економічна безпека підприємства, система економічної безпеки підприємства, економічна безпека, складові системи економічної безпеки підприємства.

PRYTYS V., HAVLOVSKA N., RUDNICHENKO Ye.

Khmelnitskyi National University

RESEARCH OF BASIC CATEGORIES OF SAFETY ORIENTED APPROACH IN ENTERPRISE MANAGEMENT

The article analyses the basic concepts of a security-oriented approach, namely: "danger", "security", "economic safety of the enterprise", "system of economic security of the enterprise". Author's definition of the concepts of "danger", "safety", "economic safety of the enterprise", "system of economic security of the enterprise" is offered. The concept of "danger" in economic literature is interpreted differently, however, it is possible to distinguish several approaches to its essence, such as the state of the object, a combination of conditions and factors and objectively existing reality. The authors of the article define a threat as objectively existing reality, which is conditioned by a combination of conditions and / or factors that can negatively affect the activities of any subjects. Often, the definition of "security" is interpreted through the state, some authors reveal the essence of security as a qualitative certainty or characteristic, as well as a feature of an object. The authors of the article identify a safety as a state, which characterizes the protection against real and potential dangers, threats and risks. The definition of "economic security of an enterprise" is often interpreted as a condition of the efficient use of resources, development of a business entity and security. The authors of the article understand the economic security as the condition of protection of all spheres, activity directions and interests of economic entities from actual and potential dangers, threats and risks. "System of economic security of an enterprise" is often interpreted as a set of interconnected elements, however, there are some other definitions, such as a system of measures; as a complex formation; as a set of object, means of protection, normative base and organizational structures; as security resources; as an organizational subsystem of the enterprise; as a system that interacts with the surrounding environment. The system of economic security is defined by the scientists of the article as the set of interrelated elements that interact with the internal and external environment of the functioning of economic entities, and ensure the security of all spheres, directions of its activities and interests from real and potential dangers, threats, risks. The components (financial, intellectual, personnel, technical and technological, power, information and communication, environmental, political and legal) of the system of economic safety of the enterprise have been investigated.

Key words: safety-oriented approach, danger, safety, economic safety of enterprises, system of economic safety of enterprises, economic security, components of the system of economic security of the enterprise.

Постановка проблеми. Економічний розвиток в Україні характеризується нестабільністю в економічній, політичній та інших сферах, які безпосередньо впливають на умови функціонування та результати діяльності вітчизняних підприємств. В свою чергу, кризові явища зовнішнього середовища та недосконалість внутрішніх процесів вітчизняних підприємств безпосередньо відображаються на системі їх економічної безпеки, що змушує керівництво шукати нові підходи до управління та прийняття рішень. Одним з таких підходів є безпекоорієнтований підхід, що направлений не лише на результативність діяльності підприємства, а й враховує безпеку його функціонування, про що зазначають вітчизняні науковці [5, 6, 13, 14]. У межах підходу здійснюється пошук певного балансу, що забезпечує захищеність інтересів підприємства та сприяє його подальшому розвитку, однак науково-методичне забезпечення реалізації безпекоорієнтованого підходу на вітчизняних підприємствах потребує подальших ґрунтовних напрацювань.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення безпекоорієнтованого підходу розгадуються у працях вітчизняних вчених, зокрема: Волощук Л. О., Гавловської Н. І., Зачко О. Б., Ілляшенко О. В. Питання забезпечення економічної безпеки підприємств розглянуті у наукових працях Барановського О. І., Власюка О. С., Живко З. Б., Козаченко Г. В., Ляшенко О. М., Мігус І. П., Погорелова Ю. С., Рудніченка Є. М. та ін.

Формування цілей. З урахуванням вище викладеного, виникає об'єктивна потреба у дослідженні теоретичного базису безпекоорієнтованого підходу в управлінні підприємствами, що дасть змогу в подальшому сформувати практичні рекомендації, які сприятимуть покращенню параметрів системи економічної безпеки підприємств.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, необхідно проаналізувати базові поняття, що визначають формування безпекоорієнтованого підходу. Для початку доцільно дослідити, що в економічній літературі розуміють під поняттями «безпека» та «небезпека», а у подальшому перейти до понять «економічна безпека» та «система економічної безпеки». Отже, визначення поняття «небезпека» представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «небезпека»*	
Визначення поняття	Автор, джерело
Стан об'єкта	
стан об'єкта, за якого імовірність реалізації загроз і розміри шкоди, яка може бути заподіяна йому в разі їх реалізації, стають критичними, тобто виходять за межі деяких значень, що допускаються нормами функціонування даного об'єкта	Атаманов Г. [1, с. 15]
найбільш несприятливий, кризовий стан	Різник Н. [36, с. 122]
Сукупність умов і факторів	
сукупність умов і факторів, які викликають порушення нормального функціонування й розвитку людини	Носков Ю. [26, с. 171]
Імовірність нанесення шкоди кому-небудь або чому-небудь	
усвідомлена, але не фатальна імовірність нанесення шкоди кому-небудь або чому-небудь, що визначається наявністю певних об'єктивних і суб'єктивних чинників; являє собою об'єктивно існуючу можливість негативного впливу, у результаті чого може погіршитись стан об'єкту	Сергунін О. [39, с. 127]
Об'єктивно існуюча реальність	
об'єктивно існуюча реальність, яка може порушити стан рівноваги суб'єктів і призвести до негативних наслідків	Рудніченко Є. [37, с. 192]
<i>об'єктивно існуюча реальність, що зумовлена сукупністю умов та / або факторів, які можуть негативно відобразитися на діяльності будь-яких суб'єктів</i>	<i>Авторський підхід</i>

*сформовано автором з використанням літературних джерел

Поняття «небезпека» та «безпека» є протилежними один одному, і характеризують протилежні стани функціонування підприємств. І як показує аналіз визначень, наведених у н. . 1, поняття «небезпека» в економічній літературі трактується по-різному, однак, можна виділити декілька підходів щодо його сутності, а саме: як стан об'єкта, як сукупність умов і факторів та як об'єктивно існуюча реальність. На нашу думку, *більш доцільно розглядати небезпеку як об'єктивно існуючу реальність, що зумовлена сукупністю умов та / або факторів, які можуть негативно відобразитися на діяльності суб'єктів.* У запропонованому визначенні ми акцентуємо увагу на двох речах: по-перше, на суб'єктах (у якості яких можуть бути суб'єкти господарювання; людина як особистість та н.); по-друге, на умовах та факторах, що можуть спричинити негативний вплив на діяльність суб'єктів. Це пов'язано з тим, що небезпека може бути викликана певними умовами та / або факторами, які неможливо передбачити, а отже своєчасно усунути їх. Окрім того, не на всі умови та / або фактори можливо вплинути, найчастіше навпаки, підприємству необхідно адаптуватися до них. Поряд із поняттям «небезпека» доцільно розглянути поняття «безпека», що є пов'язаними між собою. Стосовно терміну «безпека», аналіз існуючих підходів щодо його сутності наведено у н. . 2.

Таблиця 2

Визначення поняття «безпека»	
Визначення поняття	Автор, джерело
1	
Стан об'єкта	
стан об'єкта, за якого можливість реалізації загроз і розміри збитку, в разі їх здійснення, нижче деякої порогової величини (тобто не виводять об'єкт за рамки його сталого функціонування), що дозволяє об'єкту зберігати функціональну цілісність і структурну цілісність	Атаманов Г. [1, с. 15]
найбільш сприятливий стан об'єкта досліджень	Різник Н. [36, с. 122]
<i>стан, що характеризує захищеність від реальних і потенційних небезпек, загроз та ризиків</i>	<i>Авторський підхід</i>
Стан захищеності	
стан захищеності від негативного впливу якихось чинників	Єрмошенко М., Горячева К. [12, с. 39]
стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму і його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз	Олейников Є. (н. .); [31, с. 7]
Стан при якому відсутні загрози, небезпеки	
це поняття, яке стосується усіх сторін життя і діяльності людини та означає певний стан суспільства, за якого немає будь-яких загроз	Нікіфорова П., Куперівська С. [25, с. 87]
стан, коли не загрожує небезпека, тобто є захист від небезпеки	Ожегов С. (словник) [28, с. 47]
Це якісна визначеність, характеристика	
це якісна визначеність конкретного історичного комплексу (соціуму), що функціонує на конкретних територіях, у визначених періодах часу, географічних умовах, складовими компонентами якого є суспільство, держава, людина	Вечканов Г. [4, с. 32]
є своєрідною характеристикою і необхідною передумовою життєдіяльності, прогресивного розвитку й нормального функціонування об'єктів реального світу	Горбулін В., Пирожков С. та н. [8, с. 91]

1	2
Властивість об'єкта	
це властивість об'єкта, що дозволяє йому не допускати ситуацій, небезпечних для людей і навколишнього середовища	Ляшенко О. [22, с. 19]
Діяльність щодо виявлення, запобігання, усунення, тощо загроз, небезпек	
діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення (вивчення), запобігання, послаблення, усунення (ліквідації) і відвернення загрози, здатної загубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати невідшкодованих збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку	Політологічний енциклопедичний словник [32, с. 47]

*сформовано автором з використанням літературних джерел

Найчастіше поняття «безпека» трактують через стан (стан об'єкта; стан захищеності; стан, за якого відсутні загрози, небезпеки), деякі автори розкривають сутність безпеки як якісну визначеність або характеристику, а також як властивість об'єкта. *Ми притримуємося думки, що безпека є станом, що характеризує захищеність від реальних і потенційних небезпек, загроз та ризиків.* Отже, безпека є бажаним станом для всіх суб'єктів підприємницької діяльності, і лише за умов безпеки підприємство захищено та може нормально функціонувати і розвиватися.

Оскільки метою діяльності підприємств є отримання прибутку, зростання їх ринкової вартості, зростання добробуту власників, то безсумнівно однією з умов успішного їх функціонування є забезпечення економічної безпеки підприємства, а ця категорія є похідною від поняття «безпека». Економічна безпека безпосередньо пов'язана з результатами діяльності і є чутливою до зміни умов функціонування суб'єкта підприємницької діяльності. Саме тому, розгляд поняття «економічна безпека підприємства» є необхідним та доречним (табл. 3).

Поняття «економічна безпека підприємства» найчастіше трактується, як стан ефективного використання ресурсів; розвитку суб'єкта господарювання; захищеності (захищеність діяльності). Деякі автори (табл. 3) розглядають поняття «економічна безпека» як комплекс заходів, створення та / або наявності умов; як кількісну та якісну характеристику; як процес; міру гармонізації.

Таблиця 3

Визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Визначення поняття	Автор, джерело
Стан ефективного використання ресурсів	
стан найбільш ефективного використання ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства	Гончаренко Л. (ред.) [46, с. 334]
стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам та забезпечення стійкого функціонування підприємства у теперішньому та майбутньому часі	Олейніков Є. (ред.) [31, с. 138]
Стан розвитку суб'єкта господарювання	
такий стан розвитку суб'єкта господарювання, який характеризується стабільністю економічного й фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних чинників та протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності	Камлик М. [15, с. 39]
стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності підприємства, банку, гарантований захист їх ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації	Зубок М. (ред.) [11, с. 8]
Стан захищеності (захищеність діяльності)	
стан захищеності життєво важливих інтересів суб'єкта господарювання, що досягається шляхом гармонізації взаємовідносин із суб'єктами зовнішнього впливу та оптимізації внутрішньосистемних процесів і дозволяє за рахунок адаптації функціонувати та розвиватися підприємству в умовах об'єктивно існуючих невизначеностей, загроз та ризиків	Рудніченко Є. М. [38, с. 13]
<i>стан захищеності усіх сфер, напрямів діяльності та інтересів суб'єктів господарювання від реальних і потенційних небезпек, загроз та ризиків</i>	<i>Авторський підхід</i>
Комплекс заходів, створення та / або наявності умов	
комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарюючих суб'єктів за умов ринкової економіки, що захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів	Барановський О. [2, с. 11]
наявність умов і чинників, що забезпечують реалізацію стратегічних цілей шляхом ефективного використання наявних ресурсів і досягнення на цій основі конкурентних переваг	Корольов М. [20, с. 17]
Кількісна та якісна характеристика	
кількісна та якісна характеристика економічних властивостей системи з точки зору її здатності до самовивживання і розвитку в умовах дестабілізуючої дії зовнішніх і внутрішніх факторів, які є непередбачуваними	Капустін Н. [16, с. 45-46]
Процес	
процес, скерований на захист підприємницьких структур і окремих фізичних осіб, в діяльності яких наявні елементи підприємництва, від застосування щодо них методів кримінальної конкуренції та іншої діяльності, що завдає їм шкоди внаслідок порушення законодавства та ділової етики	Одінцов А. [27, с. 45-46]
безперервний процес забезпечення на підприємстві, що знаходиться в певному зовнішньому оточенні, стабільності його функціонування, фінансової рівноваги та регулярного отримання прибутку, а також можливості виконання поставлених цілей і завдань, здатності його до подальшого розвитку та вдосконалення на різних стадіях життєвого циклу підприємства і в процесі зміни конкурентних ринкових стратегій	Половнев К. [33, с. 34]
Міра гармонізації	
міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища та їх часткова захищеність від загроз	Козаченко Г., Пономарьов В., Ляшенко О. [18, с. 87]

*сформовано автором з використанням літературних джерел

На нашу думку, у найбільш широкому значенні економічна безпека є станом захищеності усіх сфер, напрямів діяльності та інтересів суб'єктів господарювання від реальних і потенційних небезпек, загроз та ризиків. Розгляд поняття «економічна безпека» як стану є більш доречним, адже поняття «стан» є ніщо інше як відображення усіх параметрів об'єкта у певний момент часу, тобто це відображення параметрів захищеності суб'єктів господарювання від реальних і потенційних загроз.

З метою впливу на параметри економічної безпеки та забезпечення її стійкого функціонування необхідно конкретизувати структуру економічної безпеки підприємства, оскільки здійснювати управлінський вплив можливо лише на визначені складові системи економічної безпеки підприємства. Управління економічною безпекою підприємства неможливе, адже вона не може бути об'єктом управління. І тут слушною є думка Козаченко Г. В. та Погорелова Ю. С., якщо розглядати економічну безпеку підприємства як вид діяльності, то метою цієї діяльності є її забезпечення. Тоді об'єктом управління є процес – забезпечення економічної діяльності підприємства [19, с. 11].

Таким чином, об'єктом управління може бути процес забезпечення економічної діяльності підприємства з урахуванням критерію безпеки або система економічної безпеки підприємства, що має визначені складові у вигляді підрозділів (елементів), працівників з закріпленими обов'язками. І тому, на нашу думку, більш слушно використовувати поняття «система економічної безпеки підприємства». Отже, з метою коректного використання дефініцій та їх сутності, необхідно дослідити поняття «система економічної безпеки підприємства» (табл. 4), що дозволить в подальшому сформулювати практичні рекомендації та інструментарій, метою якого буде покращення параметрів системи економічної безпеки з рахунок управлінського впливу.

Таблиця 4

Визначення поняття «система економічної безпеки підприємства»*

Визначення поняття	Автор, джерело
Сукупність взаємопов'язаних (взаємозалежних) елементів	
сукупність взаємопов'язаних елементів, які дозволяють здійснювати управління діяльністю акціонерного товариства шляхом мінімізації впливу на нього внутрішніх і зовнішніх загроз та досягнення ним поставленої стратегічної мети	Мігус І. Худолій Л., Денисенко М., Міхно С. [23, с. 22]
сукупність взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють з внутрішнім та зовнішнім середовищем функціонування суб'єктів господарювання, і забезпечують захищеність усіх сфер, напрямів його діяльності та інтересів від реальних і потенційних небезпек, загроз, ризиків	Авторське визначення
Комплексне утворення	
комплексне утворення, до якого належать суб'єкти, об'єкти та механізм реалізації безпеки на підприємстві	Ортинський В., Керницький І., та ін. [30, с. 84]
Ресурси захисту, засоби захисту, об'єкти захисту	
ресурси захисту (власні: глава фірми, рада безпеки, персонал фірми, служба охорони тощо, державні: силові міністерства, правові ресурси, органи державного та місцевого самоврядування, суспільні: громадські організації, фонди, рухи, засоби масової інформації тощо), засоби захисту, об'єкти захисту (продукція підприємства, інформаційні потоки, основні та оборотні виробничі фонди, нематеріальні цінності, трудовий потенціал, ноу-хау, імідж підприємства)	Локотецька О. [21, с. 200]
Система заходів	
система заходів, здатних: попередити втрати життєво важливих цінностей: забезпечити стан захищеності та розвиток особистості, суспільства і держави	Олейніков Є. (ред.) [47, с. 15]
це комплекс взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних або юридичних осіб, що можуть призвести до істотних економічних втрат та забезпечення економічного росту у майбутньому	Слободяник Т. [40, с. 23]
Сукупність органів, засобів, методів, заходів	
це сукупність об'єкта, засобів захисту, нормативної бази та організаційних структур її здійснення	Пономаренко А. [34, с. 25]
Організаційна підсистема підприємства	
організаційна підсистема підприємства, що складається з сукупності організаційних, управлінських, технічних, правових і інших заходів, сукупності сил і засобів, направлених на забезпечення безпеки підприємства, захисту законних інтересів його керівництва й інвесторів, сприяння забезпеченню стійкого розвитку підприємства	Пригунов П. [35, с. 107]
Система, що взаємодіє з навколишнім оточенням	
це система, що взаємодіє з навколишнім оточенням і має сукупність властивостей, які забезпечують здатність до самовиживання та розвитку в умовах виникнення зовнішньої або внутрішньої загрози	Шнипко О. [44, с. 22]

*сформовано автором з використанням літературних джерел

Поняття «система економічної безпеки підприємства» найчастіше трактується як сукупність взаємопов'язаних (взаємозалежних) елементів, однак, зустрічається й інші її розуміння, а саме: як система заходів; як комплексне утворення; як сукупність об'єкта, засобів захисту, нормативної бази та організаційних структур; як ресурси захисту; як організаційна підсистема підприємства; як система, що взаємодіє з навколишнім оточенням. На нашу думку, більш коректно розглядати систему економічної безпеки підприємств саме з позиції сукупності взаємопов'язаних (взаємозалежних) елементів, що її формують, з подальшим уточненням її призначення та базових характеристик.

Система економічної безпеки складається з визначених елементів, що мають певний взаємозв'язок і взаємодіють із внутрішнім та зовнішнім середовищем, а призначенням її є забезпечення економічної безпеки підприємства. Саме тому, на нашу думку, систему економічної безпеки підприємства слід розглядати, як сукупність взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють з внутрішнім та зовнішнім середовищем функціонування суб'єктів господарювання, і забезпечують захищеність усіх сфер, напрямів його діяльності та інтересів від реальних і потенційних небезпек, загроз, ризиків.

Важливою характеристикою системи економічної безпеки підприємства є перелік її складових, які характеризуються і наводяться у більшості наукових праць з економічної безпеки, однак мають певні відмінності у трактуванні різними авторами, а також у структурному наповненні (табл. 5).

Таблиця 5

Складові системи економічної безпеки підприємства*

Автор, джерело	Складові системи економічної безпеки підприємства																							
	виробнича	екологічна	енергетична	інвестиційна	інтелектуальна	інтерфейсна	інформаційна	Інформаційно-комунікаційна	збутова	кадрова	техногенна	технічна	технологічна	техніко-технологічна	ресурсна	ресурсно-технічна	ринкова	податкова	політико-правова	правова	протестова	силова	соціальна	фінансова
Васильчак С., Веселовський А. [3, с. 101]		+			+		+		+				+				+		+	+		+		+
Гончаренко Л. [7]		+			+		+		+				+						+			+		+
Ейтутіс Г. [9, с. 56]				+					+				+											+
Карпунь І. [17, с. 49]		+	+		+	+	+		+	+		+		+						+			+	+
Крихтін Є. [41, с. 164]		+			+		+		+				+										+	+
Міщенко С. [24, с. 217]		+			+		+		+				+						+				+	+
Олейніков Є. [31, с. 142]		+			+		+		+				+						+			+		+
Омелянович Л., Долматова Г. [29, с. 100]											+	+					+	+		+				+
Покропивний С. [10, с. 465]		+			+		+		+				+					+			+			+
Рудніченко Є. [38, с. 30]		+	+		+			+	+				+						+			+		+
Ткачук В., Яремова М. [42, с. 281]	+	+						+	+							+								+
Філіпковська Л., Скачков А. [43, с. 105-109]	+	+		+		+	+		+				+				+					+		+
Шульга І. [45]		+					+		+				+							+				+

*сформовано автором з використанням літературних джерел

Найбільш розповсюджені складові системи економічної безпеки підприємства, що наведені у табл. 5, виділено сірим кольором (більше 50% авторів), до них належать екологічна, інтелектуальна, інформаційна, кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, силова та фінансова. Саме тому, ми вважаємо за доцільне включити ці елементи у систему економічної безпеки підприємства, однак, на нашу думку, слід об'єднати кадрову та інтелектуальну складові, оскільки вони є взаємопов'язані між собою. А також назву інформаційної складової доповнити, назвавши її інформаційно-комунікаційною складовою, оскільки комунікації є невід'ємною складовою діяльності підприємств (рис. 1).

На рис. 1 переважна більшість складових системи економічної безпеки належить до внутрішнього середовища підприємства, а саме: фінансова складова – є однією з найголовніших, оскільки метою функціонування суб'єктів господарювання є отримання прибутку, і від фінансового стану залежить стабільність їх функціонування та подальший розвиток. Без фінансових ресурсів не можлива діяльність суб'єктів господарювання. Слід зазначити, що фінансова складова є досить чутливою до зміни умов зовнішнього середовища (курсів валют, відсоткових ставок, інфляційних процесів тощо); інтелектуально-кадрова складова є важливою складовою системи економічної безпеки підприємства, саме від кадрового складу, його професіоналізму та інтелекту залежить успішність функціонування підприємства, ефективне втілення проектів тощо; техніко-технологічна складова є невід'ємною складовою функціонування будь-якого підприємства: технології забезпечують виробничий процес, а від ефективності технологічних процесів залежить конкурентоспроможність підприємства та якість його продукції; силова – ця складова відповідає за забезпечення «фізичної» безпеки суб'єкта господарювання, на неї покладений захист від рейдерського захоплення, кримінального проникнення на територію підприємства тощо. Іноді ця складова може належати і до зовнішнього середовища – у разі залучення сторонніх служб безпеки, охоронних структур. Інші складові належать як до внутрішнього середовища функціонування суб'єкта господарської діяльності, так і до зовнішнього, а саме: екологічна – ця складова є важливою для промислових підприємств, оскільки у всьому світі існує так звана «торгівля квотами на викиди», і за неналежного рівня екологічного виробництва можливе значне

удорожчання продукції та штрафні санкції, що істотно відобразяться на рівні економічної безпеки підприємства. Інформаційно-комунікаційна – складова, що забезпечує надходження достовірної та повної інформації з різних джерел, і є запорукою прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Від якості комунікаційного забезпечення залежить швидкість та повнота передачі інформації між підрозділами (працівниками) підприємства. Політико-правова – залежить від кваліфікації фахівців, що забезпечують юридичний супровід підприємства, та здійснюють ефективне застосування нормативно-правових актів і реалізують положення політики економічної безпеки суб'єкта господарювання відповідно до чинної нормативно-правової бази та захист прав у судах різних інстанцій.

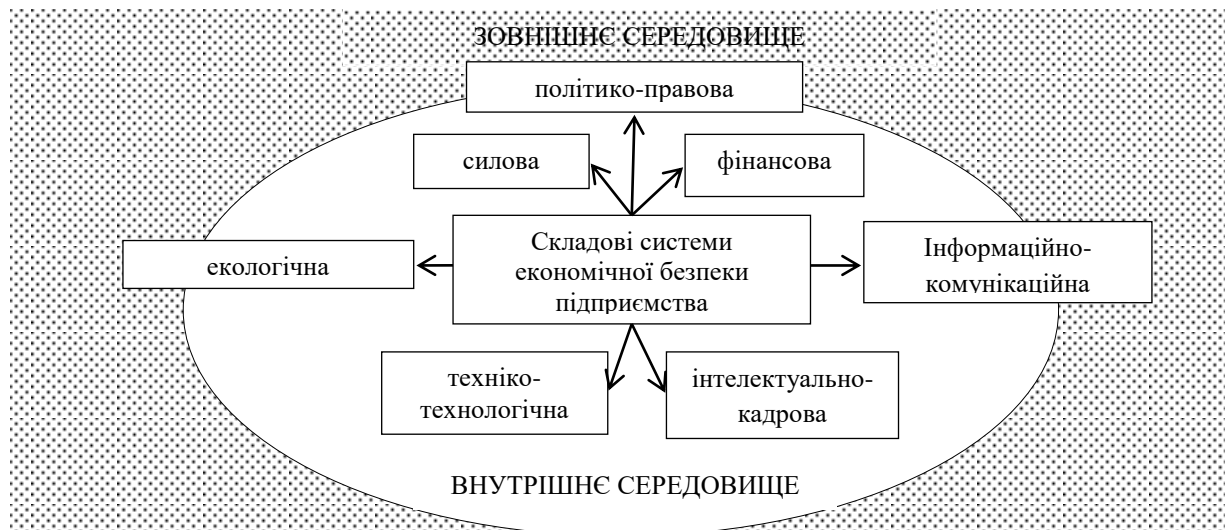

Рис. 1. Складові система економічної безпеки підприємства*

*сформовано автором

Висновки. Необхідність забезпечення економічної безпеки підприємства та всіх її складових актуалізує потребу у використанні безпекоорієнтованого підходу в управлінні підприємствами, який дозволяє досягти бажаного стану безпеки та ефективної (прибуткової) діяльності підприємства за наявності негативного впливу зовнішнього і внутрішнього середовищ, що забезпечується прийняттям управлінських рішень суб'єктами управління різних рівнів з використанням відповідного інструментарію, що потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Література

1. Атаманов Г. А. Информационная безопасность в современном российском обществе (социально-философский аспект) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Атаманов Г. А. – Волгоград, 2006. – 168 с.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія / О. І. Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
3. Васильчак С. В. Економічна безпека підприємства та її складова в сучасних умовах / С. В. Васильчак, А. І. Веселовський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 20(15). – С. 98–105.
4. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность : учебник для вузов / Г. С. Вечканов. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 384 с.
5. Волощук Л. О. Теоретико-методологічні засади безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Волощук Л. О. – Одеса, 2016. – 520 с.
6. Гавловська Н. І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: оцінювання, моделювання, механізм забезпечення : монографія / Н. І. Гавловська. – Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2016. – 480 с.
7. Гончаренко Л. П. Процесс обеспечения экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / Л. П. Гончаренко // Справочник экономиста. – 2004. – № 12. – Режим доступа : http://www.profiz.ru/se/12_04/952/
8. Горбулін В. Система оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України / В. П. Горбулін, С. І. Пирожков та ін. : наук.-інформ. зб. / Нац. центр з питань євроатлант. інтегр. України ; за заг. ред. В.П. Горбуліна. – Київ : Євроатлантикінформ, 2005. – 229 с.
9. Ейтутіс Г. Оцінка економічної безпеки залізничного транспорту / Г. Ейтутіс // Економіст. – 2009. – № 1. – С. 56–58.
10. Економіка підприємства : навч. посіб. / за заг. ред. С. Ф. Покропівного. – Київ : КНЕУ, 2003. – 608 с.
11. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Зубка. – Київ : ЦУД, 2012. – 226 с.
12. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наук. моногр. / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева. – Київ : Національна академія управління, 2010. – 232 с.
13. Зачко О. Б. Методологія безпеко-орієнтованого управління проектами розвитку складних систем (на прикладі цивільного захисту) : дис. ... д-ра техн. наук : 05.13.22 / Зачко О. Б. – Львів, 2015. – 342 с.
14. Ілляшенко О. В. Методологічні засади формування та функціонування механізмів системи економічної безпеки підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04, 21.04.02 / Ілляшенко О. В. – Северодонецьк, 2016. – 516 с.
15. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посіб. / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
16. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес-Информ. – 1999. – № 11–12. – С. 45–47.
17. Карпунь І. Н. Управління фінансовою санацією підприємства : навч. посіб. / І. Н. Карпунь. – Львів : "Магнолія-2006", 2009. – 418 с.
18. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография / Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. – Київ : Либра, 2003. – 280 с.
19. Козаченко Г. В. Про деякі проблеми у сучасній економічній безпекології / Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорелов // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2015. – № 3. – С. 6–18.

20. Королев М. И. Экономическая безопасность фирмы: теория, практика, выбор стратегии : монография / М. И. Королев. – Москва : Экономика, 2011. – 284 с.
21. Локотецька О. В. Використання системного підходу при дослідженні економічної безпеки підприємства / О.В. Локотецька // Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2011. – № 8. – С. 197–202.
22. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія / О. М. Ляшенко. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
23. Мігус І. П. Корпоративне управління в системі економічної безпеки акціонерних товариств України : монографія / І. П. Мігус, Л. М. Худолій, М. П. Денисенко, С. П. Міхно. – Черкаси : ТОВ «Маклаут», 2012. – 274 с.
24. Міщенко С. П. Концептуальні основи забезпечення економічної безпеки підприємства / С. П. Міщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 37. – С. 215–220.
25. Нікіфорова П. О. Сутність та значення фінансової безпеки страхової компанії / П. О. Нікіфорова, С. С. Куперівська // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 86–90.
26. Носков Ю.Г. Опасность и безопасность с позиции деятельностного подхода / Ю.Г. Носков // Безопасность. – 1998. – № 1–2 (41). – С. 170–179.
27. Одинцов А. А. Экономическая и информационная безопасность предпринимательства : учеб. пособ. для ВУЗов / А. А. Одинцов. – Москва : Изд-во "Академия", 2008. – 336 с.
28. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Москва : Азбуковник, 1998. – 944 с.
29. Омелянович Л. О. Економічна безпека торговельного підприємства : монографія / Л. О. Омелянович, Г. С. Долматова. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 195 с.
30. Ортинський В. Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін. – Київ : Правова єдність, 2009. – 54 с.
31. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) : учеб.-практ. пособ. / под ред. Е. А. Олейниковой. – Москва : ЗАО "Бизнес-школа "Интел-Синтез", 1997. – 288 с.
32. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., допов. і переробл. – Київ : Генеза, 2004. – 736 с.
33. Половнев К. С. Механизм обеспечения экономической безопасности промышленного предприятия : дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.05 / Половнев К. С. – Екатеринбург, 2002. – 134 с.
34. Пономаренко А. І. Система економічної безпеки фірми / А. І. Пономаренко // Шлях України до економічної безпеки : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квітня 2006 р.). – Харків, 2006. – 302 с.
35. Пригунов П. Я. Особливості використання сучасних концепцій управління в системі забезпечення економічної безпеки підприємств / П. Я. Пригунов // Європейські перспективи. – 2013. – № 11. – С. 103–108.
36. Різник Н. С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку / Н. С. Різник // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільськогосподарства : Економічні науки. – Х. : ХНТУСГ, 2007. – Вип. 66. – С. 118–123.
37. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства / Є. М. Рудніченко // Економіка. Менеджмент. Підприємство. – 2013. – № 25(1). – С. 188–195.
38. Рудніченко Є. М. Оцінювання та моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства : монографія / Є. М. Рудніченко. – Луганськ : Промдрук, 2014. – 389 с.
39. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты / А. А. Сергунин // Политические исследования. – 2005. – № 6. – С. 126–137.
40. Слободяник Т. М. Запровадження комплексної системи економічної безпеки та оцінка її ефективності на сучасному підприємстві / Т. М. Слободяник // Економічний простір. – 2008. – № 12/2. – С. 22–27.
41. Соціальна політика та економічна безпека / під заг. ред. Є. І. Крихтіна. – Донецьк : Каштан, 2004. – 335 с.
42. Ткачук В. І. Формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств / В. І. Ткачук, М. І. Яремova // Інноваційна економіка. – 2012. – № 12. – С. 280–283.
43. Филипповская Л. А. Обеспечение экономической безопасности авиапромышленного предприятия / Л. А. Филипповская, А. Н. Скажков // Экономика та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2011. – № 2(4). – С. 100–112.
44. Шнипко О. С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем : регіональний аспект / О. С. Шнипко. – К. : Генеза, 2006. – 288 с.
45. Шульга І. П. Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки акціонерного товариства [Електронний ресурс] / І. П. Шульга // Ефективна економіка. – 2010. – № 10. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=366>.
46. Экономическая и национальная безопасность : [учебн.] / под ред. д.э.н., проф. Л. П. Гончаренко. – М. : ЗАО "Издательство "Экономика", 2008. – 543 с.
47. Экономическая и национальная безопасность : учебник / под ред. Е. А. Олейниковой. – Москва : Экзамен, 2005. – 768 с.

References

1. Atamanov G. A. Informacionnaya bezopasnost v sovremennom rossijskom obshestve (socialno-filosofskij aspekt) : dis. ... kand. filos. nauk : 09.00.11 / Atamanov G. A. – Volgograd, 2006. – 168 s.
2. Baranovskiy O. I. Finansova bezpeka : monografiia / O. I. Baranovskiy. – K. : Feniks, 1999. – 338 s.
3. Vasylychak S. V. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva ta yii skladova v suchasnykh umovakh / S. V. Vasylychak, A. I. Veselovskiy // Naukoviy visnyk NLTU Ukrainy. – 2010. – № 20(15). – S. 98–105.
4. Vechkanov G. S. Ekonomicheskaya bezopasnost : uchebnik dlya vuzov / G. S. Vechkanov. – Sankt-Peterburg : Piter, 2007. – 384 s.
5. Voloshchuk L. O. Teoretyko-metodolohichni zasady bezpekoorientovanoho upravlinnia innovatsiinym rozvytkom promyslovoho pidpriemstva : dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.04 / Voloshchuk L. O. – Odesa, 2016. – 520 s.
6. Havlovska N. I. Ekonomichna bezpeka zovnishnoekonomichnoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv: otsiniuvannya, modeliuvannya, mekhanizm zabezpechennia : monografiia / N. I. Havlovska. – Khmelnytskyi : FOP Melnyk A. A., 2016. – 480 s.
7. Goncharenko L. P. Process obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [Elektronnyj resurs] / L. P. Goncharenko // Spravochnik ekonomista. – 2004. – № 12. – Rezhim dostupa : http://www.profiz.ru/se/12_04/952/
8. Horbulin V. Sistema otsinok zovnishnikh i vnutrishnikh ryzykiv ta zahroz natsionalni bezpetsi Ukrainy / V. P. Horbulin, S. I. Pyrozhkov ta in. : nauk.-inform. zb. / Nats. tsentr z pytan yevroatlant. intehr. Ukrainy ; za zah. red. V.P. Horbulina. – Kyiv : Yevroatlantykinform, 2005. – 229 s.
9. Eitutis H. Otsinka ekonomichnoi bezpeky zaliznychnoho transportu / H. Eitutis // Ekonomist. – 2009. – № 1. — S. 56–58.
10. Ekonomika pidpriemstva : navch. posib. / za zah. red. S. F. Pokropyvnoho. – Kyiv : KNEU, 2003. – 608 s.
11. Ekonomichna bezpeka subiektiv pidpriemnytstva : navch. posib. / za zah. red. M. I. Zubka. – Kyiv : TsUL, 2012. – 226 s.
12. Iermoshenko M.M. Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo : nauk. monohr. / M. M. Yermoshenko, K. S. Horiacheva. – Kyiv : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2010. – 232 s.
13. Zachko O. B. Metodolohiia bezpeko-orientovanoho upravlinnia proektamy rozvytku skladnykh system (na prykladi tsyvilnoho zakhystu) : dys. ... d-ra tekhn. nauk : 05.13.22 / Zachko O. B. – Lviv, 2015. – 342 s.

14. Illiashenko O. V. Metodolohichni zasady formuvannya ta funktsionuvannya mekhanizmiv systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva : dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.04, 21.04.02 / Illiashenko O. V. – Sieverodonetsk, 2016. – 516 s.
15. Kamlyk M. I. Ekonomichna bezpeka pidpriemnytskoi diialnosti. Ekonomiko-pravovyi aspekt : navch. posib. / M. I. Kamlyk. – K. : Atika, 2005. – 432 s.
16. Kapustin N. Ekonomicheskaya bezopasnost otrasli i firmy / N. Kapustin // Biznes-Inf. – 1999. – № 11–12. – S. 45–47.
17. Karpun I. N. Upravlinnia finansovoiu sanatsiieiu pidpriemstva : navch. posib. / I. N. Karpun. – Lviv : "Mahnoliiia-2006", 2009. – 418 s.
18. Kozachenko A. V. Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya: sushnost i mekhanizm obespecheniya : monografiya / Kozachenko A. V., Ponomarev V. P., Lyashenko A. N. – Kiyiv : Libra, 2003. – 280 s.
19. Kozachenko H. V. Pro deiakii problemy u suchasni ekonomichni bezpekolohii / H. V. Kozachenko, Yu. S. Pohorelov // Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva. – 2015. – № 3. – S. 6–18.
20. Korolev M. I. Ekonomicheskaya bezopasnost firmy: teoriya, praktika, vybor strategii : monografiya / M. I. Korolev. – Moskva : Ekonomika, 2011. – 284 s.
21. Lokotetska O. V. Vykorystannya systemnoho pidkhodu pry doslidzhenni ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva / O. V. Lokotetska // Tekhnichniy prohres ta efektyvnist vyrobnytstva. – 2011. – № 8. – S. 197–202.
22. Liashenko O. M. Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva : monografiia / O. M. Liashenko. – Luhansk : SNU im. V. Dalia, 2011. – 400 s.
23. Mihus I. P. Korporativne upravlinnia v systemi ekonomichnoi bezpeky aktsionermykh tovarystv Ukrainy : monografiia / I. P. Mihus, L. M. Khudolii, M. P. Denysenko, S. P. Mikhno. – Cherkasy : TOV «Maklaut», 2012. – 274 s.
24. Mishchenko S. P. Kontseptualni osnovy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva / S. P. Mishchenko // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2012. – № 37. – S. 215–220.
25. Nikiforova P. O. Sutnist ta znachennia finansovoi bezpeky strakhovoi kompanii / P. O. Nikiforova, S. S. Kuperivska // Finansy Ukrainy. – 2006. – № 5. – S. 86–90.
26. Noskov Yu. G. Opasnost i bezopasnost s pozicii deyatel'nogo podhoda / Yu. G. Noskov // Bezopasnost. – 1998. – № 1–2 (41). – S. 170–179.
27. Odincov A. A. Ekonomicheskaya i informatsionnaya bezopasnost predprinimatelstva : ucheb. posob. dlya VUZov / A. A. Odincov. – Moskva : Izd-vo "Akademiya", 2008. – 336 s.
28. Ozhegov S. I. Tolkovyy slovar russkogo yazyka / S. I. Ozhegov, N. Yu. Shvedova. – Moskva : Azbukovnik, 1998. – 944 s.
29. Omelianovych L. O. Ekonomichna bezpeka torhovel'nogo pidpriemstva : monografiia / L. O. Omelianovych, H. Ye. Dolmatova. – Donetsk : DonDUET, 2005. – 195 s.
30. Ortynskyi V. L. Ekonomichna bezpeka pidpriemstv, orhanizatsii ta ustanov / V. L. Ortynskyi, I. S. Kernyskyi, Z. B. Zhyvko ta in. – Kyiv : Pravova yednist, 2009. – 54 s.
31. Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (Gosudarstvo, region, predpriyatie, lichnost) : ucheb.-prakt. posob. / pod red. E. A. Olejnikova. – Moskva : ZAO "Biznes-shkola "IntelSintez", 1997. – 288 s.
32. Politolohichniy entsyklopedychnyi slovnyk / uporiad. V. P. Horbatenko ; za red. Yu. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Horbatenka. – 2-e vyd., dopov. i pererobl. – Kyiv : Heneza, 2004. – 736 s.
33. Polovnev K. S. Mekhanizm obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti promyshlennogo predpriyatiya : dis. ... kandidata ekon. nauk : 08.00.05 / Polovnev K. S. – Ekaterinburg, 2002. – 134 s.
34. Ponomarenko A. I. Systema ekonomichnoi bezpeky firmy / A. I. Ponomarenko // Shliakh Ukrainy do ekonomichnoi bezpeky : mater. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 14 kvitnia 2006 r.). – Kharkiv, 2006. – 302 s.
35. Pryhunov P. Ya. Osoblyvosti vykorystannya suchasnykh kontseptsii upravlinnia v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv / P. Ya. Pryhunov // Yevropeiskii perspektivy. – 2013. – № 11. – S. 103–108.
36. Riznyk N. S. Teoretychni zasady formuvannya systemy diahnostyky ekonomichnoi bezpeky banku / N. S. Riznyk // Visnyk Khark. nats. tekhn. un-tu silskoho hospodarstva : Ekonomichni nauky. – Kh. : KhNTUSH, 2007. – Vyp. 66. – S. 118–123.
37. Rudnichenko Ye. M. Zahroza, ryzyk, nebezpeka: sutnist ta vzaiemozv'язok iz systemoiu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva / Ye. M. Rudnichenko // Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo. – 2013. – № 25(1). – S. 188–195.
38. Rudnichenko Ye. M. Otsiniuvannya ta modeliuvannya vplyvu subiektiv mytnoho rehuliuвання na systemu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva : monografiia / Ye. M. Rudnichenko. – Luhansk : Promdruk, 2014. – 389 s.
39. Sergunin A. A. Mezhdunarodnaya bezopasnost: novye podhody i koncepty / A. A. Sergunin // Politicheskie issledovaniya. – 2005. – № 6. – S. 126–137.
40. Slobodianyk T. M. Zaprovadzhennia kompleksnoi systemy ekonomichnoi bezpeky ta otsinka yii efektyvnosti na suchasnomu pidpriemstvi / T. M. Slobodianyk // Ekonomichniy prostir. – 2008. – № 12/2. – S. 22–27.
41. Sotsialna polityka ta ekonomichna bezpeka / pid zah. red. Ye. I. Krykhtina. – Donetsk : Kashtan, 2004. – 335 s.
42. Tkachuk V. I. Formuvannya ekonomichnoi bezpeky silskohospodarskykh pidpriemstv / V. I. Tkachuk, M. I. Yareмова // Innovatsiina ekonomika. – 2012. – № 12. – S. 280–283.
43. Filipkovskaya L. A. Obespechenie ekonomicheskoy bezopasnosti aviapromyshlennogo predpriyatiya / L. A. Filipkovskaya, A. N. Skayakov // Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvami mashinobudivnoyi galuzi: problemi teorii ta praktiki. – 2011. – № 2(4). – S. 100–112.
44. Shnytko O. S. Ekonomichna bezpeka ierarhichnykh bahatorivnykh system : rehionalnyi aspekt / O. S. Shnytko. – K. : Heneza, 2006. – 288 s.
45. Shulha I. P. Suchasni pidkhody do formuvannya systemy ekonomichnoi bezpeky aktsionernoho tovarystva [Elektronnyi resurs] / I. P. Shulha // Efektyvna ekonomika. – 2010. – № 10. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=366>.
46. Ekonomicheskaya i natsionalnaya bezopasnost : [uchebn.] / pod red. d.e.n., prof. L. P. Goncharenko. – M. : ZAO "Izdatelstvo "Ekonomika", 2008. – 543 s.
47. Ekonomicheskaya i natsionalnaya bezopasnost : uchebnik / pod red. E. A. Olejnikova. – Moskva : Ekzamen, 2005. – 768 s.

Рецензія/Peer review : 12.03.2019

Надрукована/Printed : 03.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Гончар О. І.

УДК 657.1:005.8

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-31-35

ЧЕБАН Т.М., КАЛІНСЬКА Т.А.
Херсонський національний технічний університет**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ
ПРОЕКТНО-ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

В статті досліджені характерні риси та ключові відмінності проектів, проектно-орієнтованих підприємств та проектного менеджменту як фактори впливу на теоретичні основи проектного управлінського обліку. Це дозволило ідентифікувати його статус як складової активів процесів управління, уточнити мету, завдання, розширити систему об'єктів, які узгоджені з об'єктами та процесами управління проектами. Результати дослідження сприятимуть формуванню організаційно-методичної моделі проектного управлінського обліку.

Ключові слова: проектна діяльність, проектно-орієнтовані підприємства, проектний управлінський облік.

CHEBAN T., KALINSKA T.
Kherson National Technical University**THEORETICAL BASES OF THE ADMINISTRATIVE ACCOUNT
OF THE PROJECTS -FOCUSED ENTERPRISES**

In article characteristic lines and key features of the projects, the project-focused enterprises and project management are investigated. The hypothesis is put forward, that they are the basic business factors which influence theoretical bases of the administrative account. For the proof of this hypothesis on the basis of standards of project management the status of the administrative account as a component of actives of managerial processes by projects is defined. The expediency of use of different approaches to the organization of the administrative account of the project-focused and project-dependent enterprises is proved. Last differs complexity as it urged to provide information requirements of functional and project management. The conclusion is drawn, that at definition of theoretical bases of the administrative account of the project-focused enterprises, namely its purpose and problems, it is necessary to consider the basic restrictions of projects on resources (expenses), time, cost and quality (a project triad). For an estimation of influence of managerial processes on results of performance of projects it is offered to switch on them in system of objects of the administrative account. It has allowed to define and expand accurately traditional structure of the basic objects of the administrative account (expenses and incomes) at the expense of allocation of intermediate objects (processes) and to co-ordinate them with objects and managerial processes by projects. It is proved, that the subject domain of the project administrative account is responded by knowledge area «Management in cost of projects» (on terminology PMBOK®), and its problems dare at performance of group of processes of monitoring and the control. Results of the carried out research have allowed to identify the project administrative account as its independent kind which is adapted for features of project activity and meets requirements of management of projects.

Keywords: the project activity, the project -focused enterprises, the project administrative account.

Вступ. Протягом останніх трьох десятиріч переконливо доведено практикою діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання значення управлінського обліку як складової обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами та засобу інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень. Зважаючи на це, управлінський облік ідентифікують як важливий чинник забезпечення ефективності управління підприємствами, зростання їх конкурентоспроможності та сталого розвитку. Саме цим пояснюється чисельність досліджень з проблематики управлінського обліку, які стосуються подальшого розвитку його концептуальних засад, методології, урізноманітнення інструментів стратегічного управлінського обліку, розробки моделей, адаптованих до особливостей підприємств різних галузей і видів діяльності. В межах останнього напрямку актуалізуються дослідження особливостей управлінського обліку проектно-орієнтованих підприємств, що зумовлено їх значною часткою в структурі національної економіки, універсальними властивостями проектної діяльності та суттєвими відмінностями проектного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Універсальність та суттєві переваги проектного підходу до організації діяльності та управління підприємств підняли на високий щабель рівень його науково-методичного опрацювання. Основний акцент у дослідженнях наведеної проблематики науковці ставлять на формування обліково-аналітичного забезпечення управління проектами, а саме визначення його місця у системі управління проектами, мети, завдань та вимог до облікової і аналітичної інформації в управлінні проектами. Однак безпосередньо теоретичні основи та організаційно-методичні особливості управлінського обліку проектно-орієнтованих підприємств досі не розглядалися вітчизняними науковцями. Виключенням є фундаментальні праці Пашкевич М.С., якою обґрунтовані концептуальні засади проектно-орієнтованого калькулювання витрат для цілей інформаційного забезпечення управління сталим розвитком підприємств [1, с. 255]. Віддаючи належне та цінуючи науковий доробок вчених, вважаємо, що управлінському обліку проектно-орієнтованих підприємств притаманні суттєві особливості. Це дозволяє визнати його специфічним видом управлінського обліку та спонукає до визначення теоретичних засад, організації і методичного інструментарію проектного управлінського обліку.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування та систематизація особливостей теоретичних основ управлінського обліку проектно-орієнтованих підприємств.

Експериментальна частина. Ключовим поняттям проектного управління є проект, який в сучасному тлумаченні найчастіше розуміють як сукупність цілеспрямованих, послідовно орієнтованих у часі, одноразових, комплексних і нерегулярно повторюваних дій (заходів або робіт), орієнтованих на досягнення кінцевого результату в умовах обмеженості ресурсів і заданості термінів їх початку і завершення [2, с. 9]. Незмінними характеристиками проектів, незважаючи на їх різноманіття, є переважно унікальний характер, спрямованість на досягнення мети, часові рамки і наявність бюджету. Врахування цих характеристик проектів дозволяє уточнити головну мету проектного управлінського обліку – надання керівництву проекту та/або підприємства оперативної інтегрованої інформації про перебіг і результати реалізації проектів з урахуванням їх ресурсних обмежень, часу, вартості і якості (проектна тріада).

За влучним твердженням М. М. Марченко, особливістю сучасного етапу розвитку бізнес-середовища є його «проективізація», тобто зростання частки і значення діяльності, пов'язаної зі здійсненням проектів [3, с. 131]. Це явище обумовлене об'єктивними тенденціями глобальної реструктуризації бізнесу, а саме: перехід від регулювання і концентрації до координації і розподілу; персоналізація попиту та пропозиції продуктів і послуг; скорочення життєвого циклу виробів і послуг, особливо термінів розробки і запуску, при незмінній очікуваній вартості [3, с. 131]. Однак характер використання проектів в діяльності підприємств різний, що дозволило одному з визнаних класиків управління проектами Расселу Д. Арчібалду обґрунтувати доцільність їх поділу на проектно-орієнтовані та проектно-залежні [4]. Ключова відмінність проектно-орієнтованих підприємств полягає в тому, що проекти становлять основну їх діяльність, в той час як проектно-залежні підприємства використовують проекти для вдосконалення і розвитку. З позицій управлінського обліку це спричиняє необхідність застосування різних підходів щодо його організації для проектно-орієнтованих і проектно-залежних підприємств. Вважаємо, що для останніх система управлінського обліку має більш складний, гібридний характер, так як повинна забезпечувати інформаційні потреби функціонального менеджменту для управління операційною діяльністю, та проектного менеджменту – для управління сталим розвитком підприємств.

Управління проектами – специфічна галузь менеджменту, яка визнається новою формою організаційної культури і технології управління, з'явилася в нашій країні відносно нещодавно. Не вдаючись до полеміки щодо визначення його сутності та назви («проектний менеджмент, управління проектами»), звернемося до німецького стандарту DIN 69901, згідно з яким проектний менеджмент – це сукупність завдань, організації, методів і засобів управління для реалізації проекту. Іншими словами управління проектами визначають як процес управління командою і ресурсами проекту за допомогою специфічних методів, завдяки яким проект завершується успішно і досягає своєї мети [2, с. 22].

Домінуючою точкою зору серед фахівців є наявність суттєвих відмінностей управління проектами від традиційного функціонального менеджменту. До складу основних характерних рис проектного менеджменту відносять наступні:

- формування методології управління проектами на основі комплексу професійних систем знань, базовими з яких є «Project Management Body of Knowledge» (PMBOK), «IPMA Competence Baseline» – ICB, «A Guidebook of Project and Program Management for Enterprise Innovation» – P2M, що обумовлює стандартизацію управління проектною діяльністю [5, с. 40–52];

- спрямування методології проектного управління підприємством на постійний, сталий розвиток організаційних структур, що відповідає вимогам нової концепції «збереження через стійкий розвиток», яка прийшла на зміну старої парадигми «спочатку збереження потім розвиток» [6, с. 170];

- інваріантність до конкретної предметної області [6, с. 175], що дозволяє використовувати проектне управління не тільки в практиці підприємств різних видів діяльності (промисловість, медицина, фармакологія, сільське господарство, будівництво, архітектура), а й суб'єктів державного сектору економіки;

- широке використання процесних методів управління до будь-яких за видом, масштабом або складністю проектів [6, с. 173], що забезпечує успішність управління завдяки динамічній поведінці і більш гнучкому реагуванню на зовнішні і внутрішні зміни, орієнтації на кінцевий продукт, надання клієнтові якісного продукту в стислі терміни і з мінімальними витратами [2, с. 30];

- орієнтація управління проектами на дотримання чітких параметрів за обсягом, часом, якістю, фінансами, матеріальними і трудовими ресурсами;

- удосконалення організаційної структури управління, методів провадження управлінської діяльності та функціональних обов'язків проект-менеджерів та ін.

Вважаємо, що гармонійне інтегрування процесної і проектної управлінських концепцій дозволяє не тільки об'єднати їх переваги, а й спричиняє значний вплив на зміст і теоретичні основи управлінського обліку проектно-орієнтованих підприємств, а саме: визначають місце і статус проектного управлінського обліку; складну систему об'єктів та завдань на основі декомпозиції груп процесів і об'єктів управління.

Філософія проектного управління заснована на твердженні, що успішна реалізація будь-якого проекту передбачає наявність активів процесів, до яких відносять усталені формальні та неформальні процедури, плани, правила, розпорядження, а також накопичений досвід, знання, найкращі практики управління, які зафіксовані в корпоративних інформаційних базах даних/знань і у досвіді персоналу

організації [7]. Організаційно-методична модель проектного управлінського обліку є результатом накопиченого унікального професійного досвіду, що дозволяє віднести її до активів процесів проектно-орієнтованого підприємства. Відповідно система управлінського обліку може бути як обмежувальним чинником управління проектами, так і фактором зростання їх вартості, що підсилює його роль в системі проектного менеджменту.

Важливим аспектом теорії управлінського обліку є визначення його об'єктів. За традиційними підходами основні об'єкти управлінського обліку – витрати і доходи – диференціюють в розрізі видів ресурсів і господарських процесів підприємств, що цілком відповідає усталеному спрямуванню функціонального менеджменту на оптимізацію витрат. Застосування проектних методів управління на основі процесного підходу спричиняє розширення складу і виділення специфічних об'єктів управління: інтеграція в проект, зміст, терміни, вартість і якість проекту, людські ресурси, комунікації, закупівлі, ризики. Їх перелік відповідає групуванню процесів за 5 етапами проектного управління та 10 галузями знань за РМВоК. Згідно з теорією систем управління об'єкт управління повинен бути контрольованим і керованим, що забезпечується, перш за все, оперативною отриманою, релевантною інформацією, доступною за формою і достатньою за змістом для прийняття управлінських рішень. Зважаючи на це, пропонуємо систему об'єктів проектного управлінського обліку узгодити з об'єктами управління і розширити завдяки рівневій структурі (рис. 1).

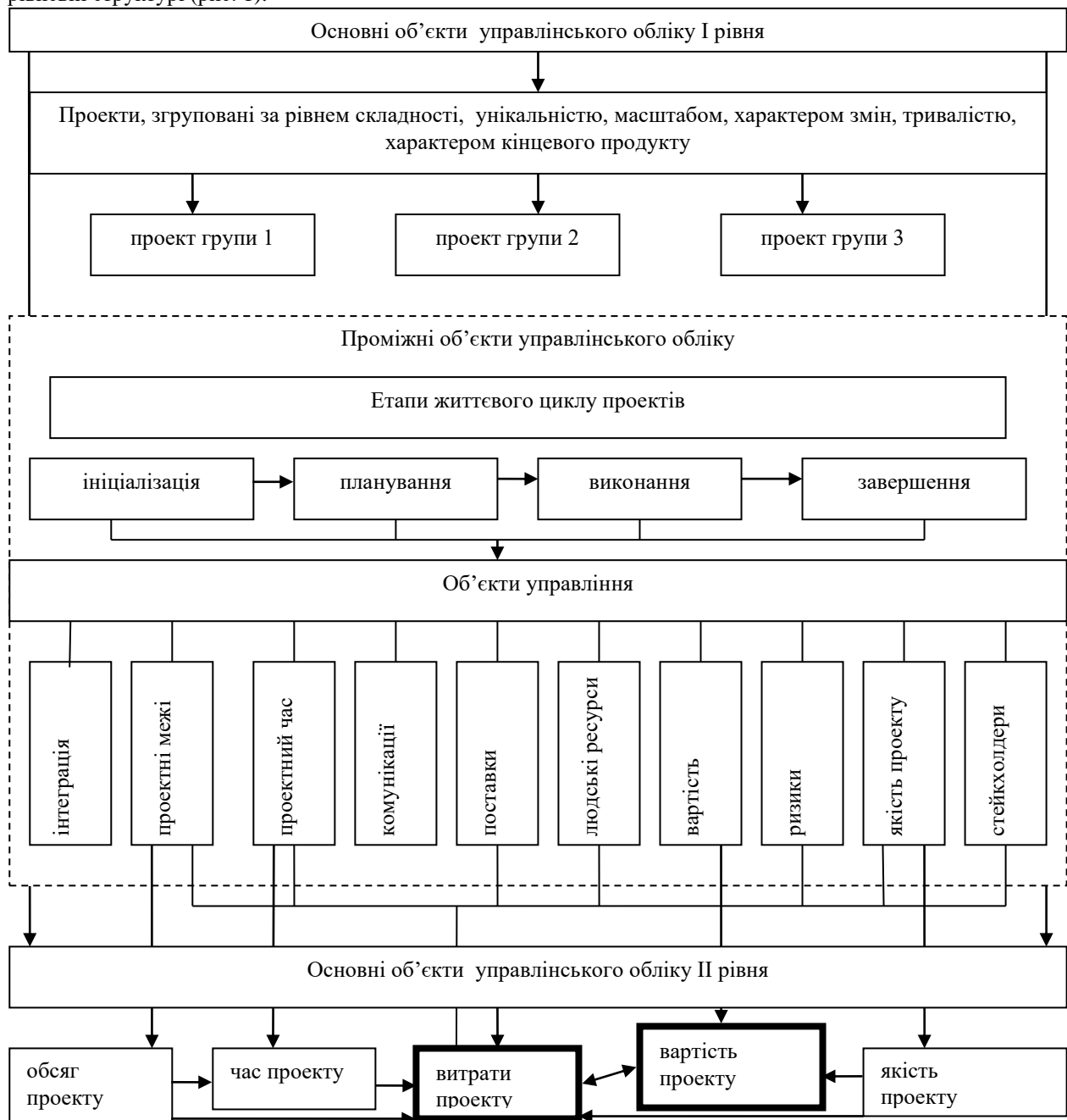

Рис. 1. Система об'єктів проектного управлінського обліку

Вважаємо, що така побудова системи об'єктів проектного управлінського обліку відповідає декомпозиції предметної області проектів та концепції процесного управління.

Організація обліку за визначеними об'єктами забезпечить отримання інформації про їх стан і зміни, надасть змогу визначити вплив основних чинників (обсягу, часу, якості проекту) на зміну базового бюджету проекту. Аналіз наведеного змісту управлінського обліку свідчить, що його головною предметною областю є галузь знань «Управління вартістю проекту» (за термінологією РМВОК®), яка інтегрує процеси планування, розробки бюджету і управління витратами для забезпечення виконання проекту в межах планового бюджету [7].

Завдання проектного управлінського обліку реалізуються в основному при виконанні «Групи процесів моніторингу і контролю», що дозволяє розширити їх зміст в розрізі груп процесів управління (рис. 2).

Наведена інтерпретація змісту завдань проектного управлінського обліку відбиває сутність його основної інформаційної функції та узгоджена із відповідними групами процесів проектного управління. Використання генерованою системою управлінського обліку інформації сприятиме «своєчасному корегуванню бюджету проекту, внесенню обґрунтованих змін, забезпеченню фінансових витрат в межах бюджету, проведенню моніторингу вартості проекту з метою виявлення і аналізу відхилень від базового плану вартості» [7].

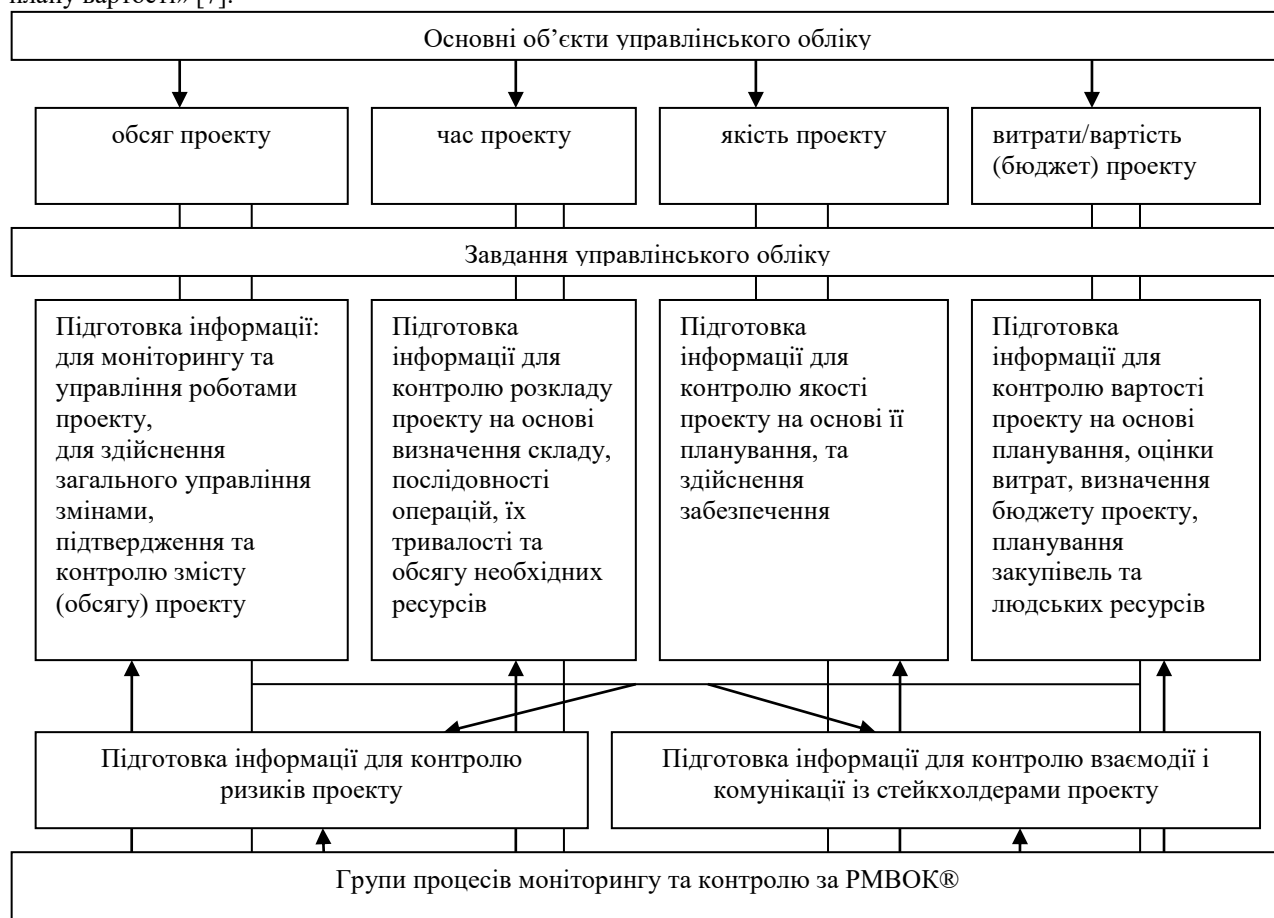

Рис. 2. Систематизація завдань проектного управлінського обліку за об'єктами та групами процесів моніторингу та контролю

Висновки. В сучасному бізнес-середовищі проектний метод є невід'ємним елементом системи управління підприємств та перспективним інструментом вирішення складних управлінських задач. Характерні риси проектів, універсальні властивості проектної діяльності та відмінності проектного менеджменту обумовлюють особливості статусу та теоретичних основ управлінського обліку проектно-орієнтованих підприємств.

Специфічною є і організаційно-методична модель проектного управлінського обліку, а саме: методи бюджетування проектів, декомпозиція центрів відповідальності з урахуванням типу організаційної структури управління, підходи до калькулювання продуктів проектів, врахування вимог стейкхолдерів до змісту управлінської звітності, які є метою подальшого дослідження.

Література

1. Пашкевич М. С. Проектно-орієнтоване калькулювання витрат в управлінському обліку для цілей управління сталим розвитком підприємств / М. С. Пашкевич // Бізнесінформ. – 2018. – № 5. – С. 255–260.

2. Управління проектами : навчальний посібник до вивчення дисципліни для магістрів галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» спеціалізації: «Менеджмент і бізнес-адміністрування», «Менеджмент міжнародних проектів», «Менеджмент інновацій», «Логістика» / уклад. : Л. Є. Довгань, Г. А. Мохонько, І. П. Малик. – К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 420 с.
3. Марченко М. М. Сутнісна характеристика та типологія проектів розвитку підприємств / М. М. Марченко // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. пр. [редкол. : А. П. Наливайко (голов. ред.) та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2008. – Вип. 22–23. – С. 130–135.
4. Арчибальд Р. Управление высокотехнологичными программами и проектами / Р. Арчибальд ; [пер. с англ. Мамонтова Е. В. ; под ред. Баженова А. Д., Арефьева А. О.]. – М. : Компания АйТи; ДМК Пресс, 2004. – 472 с.
5. Креативные технологии управления проектами и программами : монография / Н. С. Бушуева, И. А. Бабаев, В. Б. Яковенко, Е. В. Гриша, С. В. Дзюба, А. С. Войтенко. – К. : «Саммит-Книга», 2010. – 768 с.
6. Павлова С. І. Проектно-орієнтовані організації як розвиток методів управління підприємством / С. І. Павлова // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2016. – № 4. – С. 170–177.
7. Руководство к своду знаний по управлению проектами (Руководство РМВОК) : Американский национальный стандарт ANSI/PMI 99-J001-2010. – 4-е изд. – М., США : Project Management Institute, 2010. – 496 с.

References

1. Pashkevych M. S. Proektno-orientovane kalkuliuvannya vytrat v upravlinskomu obliku dlia tsilei upravlinnia stalym rozvytkom pidpriemstv / M. S. Pashkevych // Biznesinform. – 2018. – № 5. – S. 255–260.
2. Управління проектами : навчальні посібники до вивчення дисципліни для магістрів галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» спеціалізації: «Менеджмент і бізнес-адміністрування», «Менеджмент міжнародних проектів», «Менеджмент інновацій», «Логістика» / уклад. : Л. Є. Довгань, Г. А. Мохонько, І. П. Малик. – К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 420 с.
3. Marchenko M. M. Sutnisna kharakterystyka ta typpolohiia proektiv rozvytku pidpriemstv / M. M. Marchenko // Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy : zb. nauk. pr. [redkol. : A. P. Nalyvaiko (holov. red.) ta in.]. – Kyiv : KNEU, 2008. – Vyp. 22–23. – S. 130–135.
4. Archibald R. Upravlenie vysokotekhnologichnymi programmami i proektami / R. Archibald ; [per. s angl. Mamontova E. V. ; pod red. Bazhenova A. D., Arefeva A. O.]. – M. : Kompaniya AjTi; DMK Press, 2004. – 472 s.
5. Kreativnye tehnologii upravleniya proektami i programmami : monografiya / N. S. Bushueva, I. A. Babaev, V. B. Yakovenko, E. V. Grisha, S. V. Dzyuba, A. S. Vojtenko. – K. : «Sammit-Kniga», 2010. – 768 s.
6. Pavlova S. I. Proektno-orientovani orhanizatsii yak rozvytok metodiv upravlinnia pidpriemstvom / S. I. Pavlova // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky. – 2016. – № 4. – S. 170–177.
7. Руководство к своду знаний по управлению проектами (Руководство РМВОК) : Американский национальный стандарт ANSI/PMI 99-J001-2010. – 4-е изд. – М., США : Project Management Institute, 2010. – 496 с.

Рецензія/Peer review : 17.02.2019

Надрукована/Printed : 08.04.2019
Рецензент: д.е.н., проф. Корчевська Л. О.

УДК 339.13

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-36-39

ЮРЧЕНКО Ю. О.

Київський національний університет будівництва і архітектури

УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті на основі проведеного аналізу описана методологічна сутність управління грошовими потоками будівельних підприємств з урахуванням специфіки їх діяльності, їх структура, а також стисло описана методологія оптимізації руху грошових потоків.

Ключові слова: грошовий потік, інвестиційна діяльність, операційна діяльність, прогнозування, фінансова діяльність, фінансова стратегія.

YURCHENKO Y.

Kyiv National University of Construction and Architecture

CASH FLOW MANAGEMENT OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

The aim of the research is to study, analyse and summarize cash flow management practice of construction enterprises taking into account the peculiarities of their functioning and activities. The article based on the results of the conducted analysis and study provides summary of the cash flow as economic category, the essence of their management, structure, reflection in reporting and ways of forecasting and optimization. The cash flow management is one of the important areas of financial strategy development for a construction enterprise, since the ability to allocate cash flows, and therefore financial resources, in the process of production and economic activity of a construction enterprise in terms of volumes and terms on a permanent basis, is the key to its successful sustainable operation, profitability, development, as well as financial stability and solvency of the construction enterprise. The essence of cash flow management is based on the assumption that financial transactions result in cash flows arising from the receipt or payment of cash (inflows or outflows) and includes a set of variables, including structural elements (cash receipts, income, expenses, assets, liabilities etc.), planning and forecasting of cash flows, management decision, criteria that are directly developed for the structural cash flow elements to evaluate their effectiveness and develop recommendations for further improvement, financial control and adjustment. As a conclusion it can be noted that cash flow management involves planning, forecasting and optimizing cash flows in terms of operating, investing and financing activity of a construction enterprise, their synchronization in terms of volume and time in certain future periods, taking into account the time factor, efficient use of the balances of temporarily free cash assets in order to create a continuous financial provision of functioning and development of a construction enterprise.

Key words: cash flow, investing activities, financing activities, operating activities, forecasting, financial strategy.

Функціонування будь-яких підприємств супроводжується рухом грошових коштів та вимагає постійного фінансового забезпечення, що обумовлює необхідність управління грошовими потоками з метою забезпечення діяльності будівельних підприємств грошовими коштами. Особливо актуальним впровадження обґрунтованого управління грошовими потоками є для будівельних підприємств, діяльність яких характеризується складністю, невизначеністю, особливістю характеристик продукції та істотним рівнем ризику.

Метою статті є дослідження та узагальнення практики управління грошовими потоками з урахуванням специфіки діяльності будівельних підприємств.

Дослідженню питань аналізу грошових потоків присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Барабаш Н.С. [1], Бланк І.О. [2], Губачова О.М. [3], Кошельок Г.В. [4], Лігоненко Л.О. [5], Майборода О.С. [6], Ясишена В.В. [7] та інші.

Незважаючи на існування теоретико-методологічних праць, присвячених управлінню грошових потоків, постає необхідність у розробленні комплексного підходу до управління грошових потоків будівельних підприємств, зважаючи на специфіку їх функціонування.

Грошовий потік будівельного підприємства пропонується розглядати як сукупність притоків та відтоків грошових коштів та їх еквівалентів внаслідок провадження його господарської діяльності з урахуванням їх розподілу у часі.

Управління грошовими потоками передбачає планування, прогнозування та оптимізацію руху грошових потоків у розрізі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності будівельного підприємства, їх синхронізацію за обсягом та часом у окремих майбутніх періодах з урахуванням фактора часу, ефективне використання залишків тимчасово вільних грошових активів з метою створення безперервного фінансового забезпечення функціонування та розвитку будівельного підприємства.

Сутність управління грошовими потоками базується на припущенні, що в результаті здійснення фінансових трансакцій у підприємства виникають грошові потоки внаслідок отримання або сплати грошових коштів (притоків або відтоків), та охоплює сукупність змінних, включаючи структуроутворюючі елементи (грошові надходження, доходи, витрати, активи, зобов'язання тощо), планування та прогнозування грошових потоків, безпосередньо управлінське рішення, критерії, які безпосередньо розроблені для структуроутворюючих елементів грошового потоку, за якими оцінюється його ефективність та розробляються рекомендації щодо подальшого вдосконалення, фінансового контролінгу та коригування.

Управління грошовими потоками є одним із важливих напрямків розроблення фінансової стратегії будівельного підприємства, оскільки саме здатність розподіляти грошові потоки, а отже фінансові ресурси, в процесі виробничо-господарської діяльності будівельного підприємства за обсягами та строками на постійній основі є запорукою його успішного сталого функціонування, прибутковості, розвитку, а також фінансової стійкості і платоспроможності будівельного підприємства. Зважаючи на виключну специфіку галузі у випадку будівельних підприємств комплекс практичних заходів із управління грошових потоків має бути розроблений з урахуванням специфіки їх діяльності, таких як висока капіталомісткість, тривалий період вилучення засобів із циклу обігу внаслідок тривалого виробничого циклу будівельної продукції тощо.

Результати практики управління грошовими потоками підприємства за рік є звітними показниками, що відображаються у «Звіті про рух грошових коштів», який складається за МСБО 1 «Подання фінансової звітності» та МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів» підприємствами, які відповідно до ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність України» повинні складати та подавати фінансову звітність за Міжнародними стандартами фінансової звітності, та іншими підприємствами за НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та Методичними рекомендаціями, затвердженими наказом Мінфіну від 28.03.13 р. № 433. У обох випадках керівництво будівельного підприємства може самостійно прийняти рішення щодо того, із використанням якого методу складати та звітувати про грошові потоки від операційної діяльності: за прямим або непрямим методом, хоча за параграфом 19 МСБО 7 підприємства заохочуються до звітування про грошові потоки від операційної діяльності із застосуванням прямого методу, який надає більш комплексну інформацію для оцінювання майбутніх грошових потоків у порівнянні із застосуванням непрямого методу. При цьому, підприємство має звітувати інформацію про грошові потоки у розрізі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Управління грошовими потоками на будівельному підприємстві можна узагальнено звести до наступних напрямків їх оптимізації [7, 8]:

Збалансування обсягів грошових потоків, забезпечуючи необхідні пропорції надходжень та виплат за видами діяльності та створюючи належне за обсягом фінансове забезпечення функціонування будівельного підприємства. При цьому слід відзначити, що постає потреба у збалансуванні як позитивних (надлишкових), так і негативних (дефіцитних) грошових потоків. Оскільки існування надмірного надлишкового потоку призводять до втрати потенційного (альтернативного) доходу від невикористання тимчасово вільних грошових коштів, зменшення реальної вартості тимчасово вільних грошових коштів внаслідок впливу інфляційного чинника та зниження рентабельності активів і власного капіталу. Серед негативних наслідків існування дефіцитного грошового потоку виділяють зниження рівня загальної платоспроможності, стійкості та ліквідності балансу підприємства зростання обсягу простроченої кредиторської заборгованості, зниження прибутковості, неплатоспроможність.

У цілому, логічним є досягнення зниження дефіцитного грошового потоку за рахунок прискорення залучення грошових коштів та зниження обсягу або уповільнення їх витрачання, а саме: стимулювання повної передплати за реалізовану продукцію, використання форм рефінансування дебіторської заборгованості (облік і застава векселів, форфейтинг, дисконтування рахунків, сек'юритизація та використання деривативів, факторинг тощо), реструктуризація кредитного портфеля підприємства (на основі переведення короткострокових кредитів у довгострокові, проведення переговорів з постачальниками щодо збільшення строків надання комерційного кредиту), зниження рівня постійних витрат, зниження обсягу інвестиційних програм, консервації об'єктів незавершеного будівництва тощо. Також збільшення обсягу позитивного грошового потоку можна досягнути за рахунок залучення потенційних інвесторів з метою збільшення статутного капіталу (емісії акцій для акціонерних товариств), залучення довгострокових кредитів, передачі в оренду невикористаних основних засобів, продаж частини активів тощо. Оптимізація надлишкового грошового потоку може бути здійснена за рахунок підвищення інвестиційної активності (розширення обсягів та напрямків інвестиційного портфелю, зростання капітальних інвестицій), дострокового погашення довгострокових кредитів тощо.

Синхронізація грошових потоків у часі, що забезпечує необхідний рівень фінансових ресурсів та платоспроможності у кожному часовому інтервалі прогнозного періоду та може здійснюватися за рахунок вирівнювання обсягу грошових потоків та запровадження комплексу заходів із більш швидкого залучення грошових коштів та сповільнення виплат у розрізі окремих часових інтервалів для підвищення часової збалансованості надходжень та витрат.

Максимізація чистого грошового потоку (резерву грошових коштів) з метою сприяння самофінансуванню, зменшення залежності від зовнішніх джерел фінансування, підвищення фінансової стійкості та ринкової вартості будівельного підприємства за рахунок внутрішніх джерел фінансування (чистого прибутку та амортизаційних відрахувань) шляхом мінімізації питомої ваги змінних витрат та обсягу постійних витрат, запровадження раціональної податкової та цінової політики тощо.

Зважаючи на проектну орієнтованість діяльності будівельних підприємств управління грошовими потоками, можна здійснювати також на рівні будівництва кожного об'єкта, що здійснюється на основі прогнозування грошових потоків. При цьому, у межах будівельного проекту можна виділити наступні три різновиди грошових потоків для прогнозування:

1. Початкові інвестиції охоплюють початкові витрати на створення основних фондів, пов'язаних з початком реалізації будівельного проекту, а також пов'язані витрати на початкове збільшення чистого операційного оборотного капіталу. Для будівельних підприємств найчастіше впровадження нового проекту пов'язане з придбанням нового обладнання і техніки, тому обсяг початкових інвестицій має істотну величину і є важливою складовою при прогнозуванні грошового потоку.

2. Операційні потоки грошових коштів протягом строку реалізації проекту, що розраховуються як прогнозування надходжень та витрат і величини чистого грошового потоку або як прогнозування прибутку, оскільки операційні грошові потоки дорівнюють прибутку від операцій після оподаткування та із додаванням амортизації.

3. Потоки грошових коштів по завершенні проекту, що охоплюють додаткові вхідні потоки грошових коштів, які виникають в кінці реалізації проекту, такі як ліквідаційна вартість основних фондів з урахуванням оподаткування, грошові потоки, викликані скороченням потреб будівельного підприємства в чистому операційному оборотному капіталі.

Для прогнозування потенційних грошових потоків постає необхідність у створенні комплексної аналітично-інформаційної бази, що формується на основі даних наданих наступними структурними підрозділами будівельного підприємства:

- виробничий відділ надає інформацію про прогнозний розмір виробничих затрат, потребу в ресурсах на виконання будівельного проекту за строками та строк будівництва;

- маркетинговий відділ надає інформацію про рівень попиту та прогнозні показники продажів за проектом, розрахунок ціну готового об'єкта та середній темп її приросту за роками та рівнем завершеності будівництва;

- економічний відділ та відділ персоналу надають інформацію про витрати із залучення необхідного обсягу людських ресурсів та їх вартості для реалізації проекту;

- відділ технічного забезпечення повідомляє інформацію про наявність вільних основних засобів для реалізації проекту або необхідність у їх придбанні (оренді);

- бухгалтерія надає дані про прогнозні розрахунки виручки та відрахувань на оподаткування.

Після отримання всіх необхідних значень даних можна розпочати процес аналізу та прогнозування розміру грошових потоків, що зводиться до наступних етапів:

Прогнозування грошових надходжень від реалізації проекту. Основним джерелом надходжень є інвестиції фізичних та юридичних осіб – попередня оплата будівельних об'єктів, що будуються, та оплата готової будівельної продукції після закінчення будівництва об'єкта. Як правило, будівельні підприємства використовують систему знижок для стимулювання прискорення оплати об'єктів будівництва до фактичного завершення будівельного проекту. Крім того, на практиці необхідним є відстеження середнього періоду часу, необхідного покупцям для сплати рахунків, що надає можливість розрахувати за роками надходження грошових коштів за різними часовими періодами та зміну дебіторської заборгованості на основі систематизації даних за попередні періоду щодо строків її погашення. На цьому етапі також необхідним є застосування різних методологій врахування ризиків недосягнення прогнозних показників щодо надходження грошових потоків (сценарне прогнозування, аналіз чутливості, симуляція Монте-Карло тощо).

Прогнозування грошових відтоків, основною складовою яких є погашення кредиторської заборгованості. Додаткові відтоки грошових коштів, що виникають при реалізації проекту, охоплюють наступні додаткові чинники, що викликають збільшення витрат: інвестиції в основні засоби (виникають переважно внаслідок початкового придбання основних засобів для початку реалізації проекту та охоплюють не лише безпосередню вартість обладнання, а й пов'язані витрати з його монтажем та транспортуванням), зміни чистого операційного оборотного капіталу (реалізація нового проекту вимагає створення додаткових матеріально-технічних запасів, збільшення обсягу продажів спричиняє збільшення дебіторської і кредиторської заборгованості та зростання зобов'язань, що призводить до зменшення наявних грошових коштів для фінансування матеріально-технічних запасів та дебіторської заборгованості), адміністративні витрати та витрати на збут (запуск проекту нового будівельного об'єкта вимагає здійснення додаткових витрат на рекламу для стимулювання збуту, а також консалтингових, аудиторських та інших послуг), вплив оподаткування, фактор інфляції, альтернативні витрати (необхідно враховувати альтернативні витрати, що є грошовими потоками, які могли би бути згенеровані активами будівельного підприємства, але не будуть отримані оскільки актив використовується у проекті), зовнішні ефекти тощо.

Розрахунок чистого грошового потоку шляхом співставлення прогнозних грошових надходжень та виплат за періодами та розрахунок показника чистої теперішньої вартості.

Визначення сукупної потреби у довгостроковому та короткостроковому фінансуванні за проектом у розрізі окремих часових періодів реалізації проекту.

Висновки. Підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити висновок, що управління грошовими потоками є одним із важливих напрямків розроблення фінансової стратегії будівельного підприємства, оскільки саме здатність розподіляти грошові потоки в процесі виробничо-господарської діяльності будівельного підприємства за обсягами та строками на постійній основі є запорукою його успішного сталого

функціонування, прибутковості, розвитку, а також фінансової стійкості і платоспроможності будівельного підприємства. Управління грошовими потоками передбачає планування, прогнозування та оптимізацію руху грошових потоків у розрізі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності будівельного підприємства, їх синхронізацію за обсягом та часом у окремих майбутніх періодах з урахуванням фактору часу, ефективне використання залишків тимчасово вільних грошових активів з метою створення безперервного фінансового забезпечення функціонування та розвитку будівельного підприємства.

Література

1. Барабаш Н.С. Аналіз грошових потоків у системі фінансового менеджменту підприємства / Н.С. Барабаш, М.О. Никонович // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2. – Т. 2. – С. 164–167.
2. Бланк И. А. Управление денежными потоками / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 736 с.
3. Губачова О.М. Деякі аспекти управління рухом грошових коштів та їх вплив на фінансовий стан підприємства / О.М. Губачова // Економіка і регіон. – ПолтНТУ. – 2012. – № 2 (5). – С. 63–64.
4. Кошельок Г.В. Основні фінансові фактори впливу на грошові потоки підприємства / Г.В. Кошельок // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2016. – Випуск 19. – Частина 2. – С. 48–51.
5. Лігоненко Л.О. Управління грошовими потоками : навч. посіб. / Л.О. Лігоненко, Г. В Ситник. – К. : Нац. торг.-ек. ун-т, 2005. – 255 с.
6. Майборода О. Є. Напрями управління грошовими потоками підприємства / О. Є. Майборода, О. В. Майборода, О. В. Реплюк // Економіка і суспільство. – 2017. – Випуск 10. – С. 305–309.
7. Ясишена В. В. Теоретичні аспекти аналізу грошових потоків підприємств / В. В. Ясишена // Економічний простір. – 2013. – № 16. – С. 123–131.
8. Карпенко Л. М. Методи оптимізації та моделі управління грошовими потоками на підприємстві / Л. М. Карпенко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип. 1. – С. 201–210.

References

1. Barabash N.S. Analiz hroshovykh potokiv u systemi finansovoho menedzhmentu pidpriemstva / N.S. Barabash, M.O. Nykonovych // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. – 2010. – № 2. – Т. 2. – S. 164–167.
2. Blank I. A. Upravlenie denezhnymi potokami / I. A. Blank. – K. : Nika-Centr, Elga, 2002. – 736 s.
3. Hubachova O.M. Deiaki aspekty upravlinnia rukhom hroshovykh koshtiv ta yikh vplyv na finansovyi stan pidpriemstva / O.M. Hubachova // Ekonomika i rehion. – PoltNTU. – 2012. – № 2 (5). – S. 63–64.
4. Koshelok H.V. Osnovni finansovi faktory vplyvu na hroshovi potoky pidpriemstva / H.V. Koshelok // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii «Ekonomicni nauky». – 2016. – Vypusk 19. – Chastyna 2. – S. 48–51.
5. Lihonenko L.O. Upravlinnia hroshovymy potokamy : navch. posib. / L.O. Lihonenko, H. V Sytnyk. – K. : Nats. torh.-ek. un-t, 2005. – 255 s.
6. Maiboroda O. Ye. Napriamy upravlinnia hroshovymy potokamy pidpriemstva / O. Ye. Maiboroda, O. V. Maiboroda, O.V. Repluk // Ekonomika i suspilstvo. – 2017. – Vypusk 10. – S. 305–309.
7. Yasysheha V. V. Teoretichni aspekty analizu hroshovykh potokiv pidpriemstv / V. V. Yasysheha // Ekonomichniy prostir. – 2013. – № 16. – S. 123–131.
8. Karpenko L. M. Metody optymizatsii ta modeli upravlinnia hroshovymy potokamy na pidpriemstvi / L. M. Karpenko // Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen. – 2014. – Vyp. 1. – S. 201–210.

Рецензія/Peer review : 22.03.2019

Надрукована/Printed : 05.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Лич В. М.

**ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ,
РОЗВИТОК ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ**

УДК 338.48

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-40-42

БАЙДА Б. Ф.

Східноєвропейський університет імені Лесі Українки

СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ

У статті досліджено та структуровано основні ознаки системи менеджменту туризму, які пов'язані з структурою, функціями та цілями, особливостями взаємозв'язку із зовнішнім середовищем і ресурсами. Надано й охарактеризовано критерії, які визначають менеджмент туризму з системного підходу. Запропоновано об'єктну модель системи менеджменту туризму.

Ключові слова: система, менеджмент, туризм, ознаки, критерії, модель.

BAJDA B.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

STRUCTURAL DESCRIPTIONS TOURISM MANAGEMENT SYSTEM

The aim of the research is to learn the structural descriptions of tourism management system. A management degree has a substantial value and influence on efficiency and effectiveness of economic processes in the field of tourism, activity of economic subjects and tourism market development. In the article the basic signs of the tourism management system had been structured. These signs are related to the structure, functions and aims, by the features of intercommunication with an environment and resources. Criteria (general whole systems of management of tourism; public functions of management of tourism; factors and tasks, that it is needed to take into account during forming and development of the system of management of tourism; specific functions of this system) that determine the tourism management by systems approach had been given. The objective model of the tourism management system that is represented as a transformation process of entrance information in initial have been offered. This model consists of such elements: risks, factors and obstacles to development of the tourism management system; actions and measures of increase of efficiency of the tourism management system; level of efficiency of structural elements of the tourism management system; level of efficiency of the tourism management system; strategic aims of development of the tourism management system. The achievement of strategic aims of development of the tourism management system, increase of level of efficiency of the tourism management system is possible at the terms of integration of all tools, taking into account foresight of risks, obstacles to development of the tourism management system, factors, that have an influence on efficiency of this system, criteria and signs that determine the tourism management from the systems approach.

Keywords: system, management, tourism, signs, criteria, model.

Вступ. Впровадження системного підходу для аналізу процесів розвитку системи менеджменту туризму в сьогодишніх нестабільних економічних умовах функціонування держави є особливо актуальним. Дослідження питань управління сферою туризму дає змогу опанувати напрями, форми, результати взаємодії та взаємовпливу в системі менеджменту туризму на усіх рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у поступ концепцій менеджменту сфери туризму здійснили такі українські та зарубіжні науковці, зокрема, А. Амоша, В. Василенко [1], В. Герасименко [2], Л. Дяченко [3], В. Євдокименко, Р. Каплан, К. Каспар, В. Кравців, Й. Кріппендорф, С. Медлик, Н. Мельник [6], В. Фреєр, З. Юринець [6]. Однак, ще не достатньо уваги приділено розкриттю питання формування та розвитку системи менеджменту туризму, виявлення структурних елементів, властивостей, характеристик.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах розвитку наукової думки відчутній брак системних підходів до вивчення структурних характеристик системи менеджменту туризму. Переважно такі дослідження стосуються лише суб'єктів господарювання і мало розглянуті комплексно, із виділення структурних ознак.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття структурних характеристик системи менеджменту туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій економічній літературі розміщено величезна кількість формулювань дефініції «система». Водночас виокремлюють такі основні підходи до її трактування [1, с. 22; 4, с. 7; 7, с. 14-15]: орієнтація на її цілісність як істотної характеристики будь-якої системи; розуміння системи як сукупності елементів (сфер діяльності) разом із усіма співвідношеннями, зв'язками поміж ними, поєднаних у структуру; процес, що рухається; здатність досягнення визначеного кінцевого стану, який не залежить від зміни початкових умов. Системний підхід у вивченні феномена менеджменту туризму сприяє розкриттю суттєвих ознак системи менеджменту туризму, специфічних рис формування, розвитку і вдосконалення. Основні ознаки системи менеджменту туризму наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація основних ознак системи менеджменту туризму

Види ознак	Характеристика
Основні ознаки системи менеджменту туризму, які пов'язані зі структурою	ієрархічність, цілісність, структурність
Основні ознаки системи менеджменту туризму, які пов'язані з функціями та цілями	синергічність, емерджентність, ієрархічність, мультиплікативність, альтернативність
Основні ознаки системи менеджменту туризму, які пов'язані з особливостями взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, ресурсами тощо	надійність, адаптивність, стійкість, взаємодія, комунікативність, взаємозалежність, інтерактивність

Джерело: розроблено автором на основі [2; 4]

Ступінь менеджменту має вагомое значення та вплив на ефективність і результативність економічних процесів у сфері туризму, діяльності суб'єктів господарювання та стан розвитку ринку туризму загалом. У процесі визначення формування і розвитку системи менеджменту туризму доцільно врахувати критерії, які визначають менеджменту туризму з системного підходу, орієнтованість цієї системи на результат (поступ), вимогу раціонального управління, трансформацію під дією різноманітних чинників (табл. 2).

Таблиця 2

Критерії, які визначають систему менеджменту туризму

Критерії	Характеристика
Загальні цілі системи менеджменту туризму	- задоволення туристичних потреб; - раціональне використання туристичних об'єктів, засобів і предметів праці, капіталу; - формування оптимальних розмірів і структури туристичного руху; - виявлення пріоритетних напрямків і розвиток нових форм туристичної діяльності
Загальні функції менеджменту туризму	аналізування, моніторинг та контролювання, координування, планування, організування, регулювання, мотивування
Чинники, що потрібно врахувати у ході формування та розвитку системи менеджменту туризму	- макроекономічні чинники; - мезоекономічні чинники; - мікроекономічні чинники
Завдання, що потрібно врахувати у ході формування та розвитку системи менеджменту туризму	- формування цілей розвитку сфери туризму; - розроблення стратегії розвитку сфери туризму; - формування стратегічних, тактичних та оперативних планів; - управління людськими ресурсами задля досягнення цілей; - організація процесів розроблення та надання туристичних послуг; - забезпечення високої якості обслуговування; - налагодження комунікаційних процесів; - розроблення і впровадження різних методів оцінювання ефективності менеджменту у сфері туризму;
Специфічні функції системи менеджменту туризму	- вивчення особливостей індивідуальних запитів та потреб у процесі дослідження попиту на турпослуги, інтелектуальне наповнення туристичних послуг; - планування додаткових сервісних послуг залежно від особливостей індивідуальних запитів і потреб туристів, їх національної приналежності; - організація співпраці турпідприємств з іншими організаціями; - збут турпослуг з врахуванням інноваційних технологій; - налагодження механізму координації дій на випадок надзвичайних станів чи подій; - прогнозування «майбутньої пожиттєвої дохідності» споживачів турпослуг; - забезпечення прямого та зворотного зв'язку у системі; - забезпечення взаємного балансу інтересів усіх учасників ринку туристичних послуг, споживачів, суспільства; - налагодження механізму досягнення економічних та неекономічних показників діяльності підприємств туристичної сфери; - контроль рекламно-інформаційної діяльності задля попередження незадовільних соціальних результатів

Джерело: сформовано автором на основі [2; 3; 5; 6]

Систему менеджменту туризму доцільно відобразити у вигляді процесу трансформації вхідної інформації у вихідну (рис. 1). Вхідною інформацією є ризики, перешкоди розвитку системи менеджменту туризму, чинники, які мають вплив на ефективність цієї системи, а також дії та заходи підвищення ефективності системи менеджменту туризму.

Результуючою інформацією є досягнення стратегічних цілей розвитку системи менеджменту туризму. Проміжним елементом процесу трансформації вхідної інформації у вихідну постає визначення рівня ефективності системи менеджменту туризму та її структурних елементів.

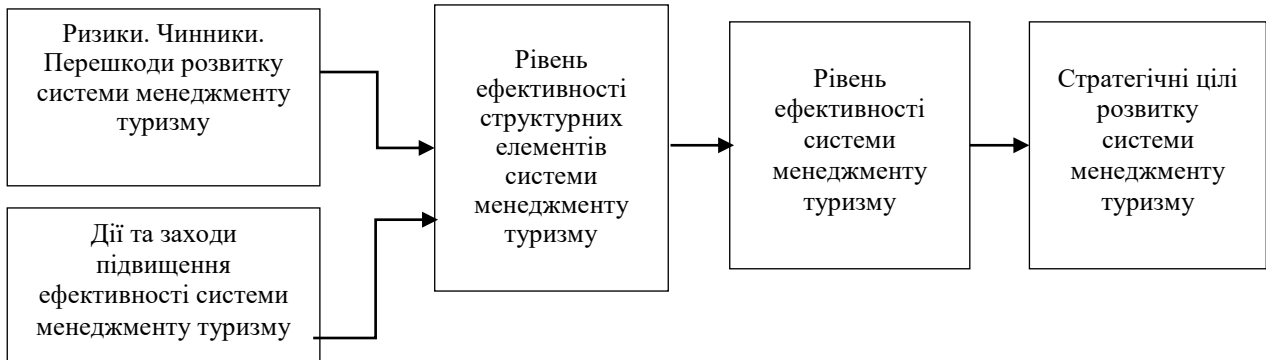

Рис. 1. Об'єктна модель системи менеджменту туризму

Джерело: розроблено автором.

Правильна оцінка ефективності системи менеджменту туризму забезпечує вплив на стан і тенденції поступу суб'єктів туристичної діяльності, підвищення задоволення потреб споживачів, коригування нових процесів та явищ, які виникають у ході економічної діяльності, формування прогнозів та планів розвитку цієї сфери. Розуміючи специфіку туристичної діяльності, доцільно ретельно визначати ознаки, критерії, характеристики, кількісні і якісні індикатори для обчислення ефективності системи менеджменту туризму.

Висновки. Досягнення стратегічних цілей розвитку системи менеджменту туризму, підвищення рівня ефективності системи менеджменту туризму можливе за умов інтеграції усіх компонентів, врахування і передбачення ризиків, перешкод розвитку системи менеджменту туризму, чинників, які мають вплив на ефективність цієї системи, критеріїв та ознак, які визначають менеджмент туризму з системного підходу. Недосконалість методологічної бази оцінювання системи менеджменту туризму актуалізує необхідність подальших розробок принципів, структури взаємодії підсистем, технології моделей менеджменту туризму з метою їх обґрунтування та вдосконалення.

Література

1. Василенко В.А. Основы теории и практики спортивно-событийного туризма : монография / В.А. Василенко, Вань Мяо. – Симферополь : КРП «Издательство «Крымчупедгиз», 2011. – 242 с.
2. Герасименко В. Развитие теории системного подхода применительно к исследованию сферы туризма [Електронний ресурс] / В. Герасименко. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/553/1>
3. Дяченко Л. Суть та особливості управління підприємствами туристичної сфери / Л. Дяченко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2012. – Вип. 1. – С. 217–224.
4. Оптнер С. Л. Системный анализ для решения проблем бизнеса и промышленности : монография / С. Л. Оптнер ; [пер. с англ. С. П. Никанорова]. – [2-е изд.]. – М. : Аналит. центр «Концепт», 2003. – 205 с.
5. Юринець З. В. Чинники, що визначають формування конкурентоспроможності національної економіки / З. В. Юринець // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки : науковий журнал. – Хмельницький : Редакційно-видавничий центр ХНУ, 2013. – № 4, том 1 (202). – С. 230–233.
6. Юринець З. В. Основні аспекти формування маркетингової політики на підприємствах туристичної галузі України / З. В. Юринець, Н.В. Мельник // Вісник Херсонського державного університету. – Херсон, 2014. – Вип. 6. – С. 137–141
7. Von Bertalanffy L. General System Theory – A Critical Review / L. von Bertalanffy // General Systems. – Vol. VII. – 1962. – P. 1–20.

References

1. Vasilenko V.A. Osnovy teorii i praktiki sportivno-sobyitjnogo turizma : monografiya / V.A. Vasilenko, Van Myao. – Simferopol : KRP «Izdatelstvo «Krymchupedgiz», 2011. – 242 s.
2. Gerasimenko V. Razvitie teorii sistemnogo podhoda primenitelno k issledovaniyu sfery turizma [Elektronnij resurs] / V. Gerasimenko. – Rezhim dostupu : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/553/1>
3. Diachenko L. Sut ta osoblyvosti upravlinnia pidpriemstvamy turystychnoi sfery / L. Diachenko // Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky. – 2012. – Vyp. 1. – S. 217–224.
4. Optner S. L. Sistemnyj analiz dlya resheniya problem biznesa i promyshlennosti : monografiya / S. L. Optner ; [per. s angl. S. P. Nikanorova]. – [2-e izd.]. – M. : Analit. centr «Koncept», 2003. – 205 s.
5. Yurynets Z. V. Chynnyky, shcho vyznachaiut formuvannia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky / Z. V. Yurynets // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky : naukovyi zhurnal. – Khmelnytskyi : Redaktsiino-vydavnychiy tsentr KhNU, 2013. – № 4, tom 1 (202). – S. 230–233.
6. Yurynets Z. V. Osnovni aspekty formuvannia marketynhovoї polityky na pidpriemstvakh turystychnoi haluzi Ukrainy / Z. V. Yurynets, N.V. Melnyk // Visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. – Kherson, 2014. – Vyp. 6. – S. 137–141
7. Von Bertalanffy L. General System Theory – A Critical Review / L. von Bertalanffy // General Systems. – Vol. VII. – 1962. – P. 1–20.

Рецензія/Peer review : 25.03.2019

Надрукована/Printed : 03.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Хоронжий А. Г.

УДК 331.5

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-43-47

ДИХА М. В., ДИХА В. В.
Хмельницький національний університет**РИНОК ПРАЦІ: ЕВОЛЮЦІЙНО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АСПЕКТ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ТА СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ**

У статті узагальнено наукові погляди щодо визначення ринку праці в ретроспективі та на сучасному етапі. Обґрунтовано авторське розуміння сутності категорії «ринку праці» та значимість ефективного функціонування ринку праці у забезпеченні соціально-економічного розвитку національної економіки.

Ключові слова: ринок праці, еволюція, трансформація.

ДЮКНА М., ДЮКНА V.
Khmelnitskyi National University**LABOR MARKET: THE EVOLUTIONAL AND RETROSPECTIVE ASPECT OF SCIENTIFIC VIEWS AND THE CONTEMPORARY CONTEXT**

The article summarizes the scientific views on the definition of the labor market in the retrospective and at the present stage. National labor markets were formed under the prism of evolutionary development, taking into account the totality of philosophical-religious, political-ideological, economic-legal, social-psychological, and other values. Representatives of economic schools have substantiated the processes of self-regulation of the labor market or the active influence of the state on the labor market in the context of transformation processes. Scientists have considered the labor market, depending on the realities of the socio-political system, the level of socio-economic development of the countries of the time, as well as in the context of their scientific views, to address the problems of the labor market and ways to solve them. The evolutionary formation of the labor market, theoretical and methodological developments of scientists, the regulatory framework, infrastructure, the effectiveness of institutions, etc. are the basis of the functioning of the labor market at the present stage and determine the prospects for its development in Ukraine. The importance of effective functioning of the labor market in ensuring the socio-economic development of the national economy is substantiated. State regulation of the labor market should be aimed at creating optimal conditions in the labor market and ensuring its effective functioning. The nature of the category "labor market" is interpreted by the authors as a system of relations between its participants (the employee – with a certain set of knowledge, skills, competencies, wishes to the working conditions and the employer – with certain requests to the level of labor potential of the employee and certain conditions of work), which are composed in a certain period of time, in a certain place, in certain spheres of activity; due to national traditions, mentality, peculiarities of spheres of activity, migration processes, level of regulation, legislation of states, international law and interstate agreements (for workers who work outside of their country), their constancy or changes.

Key words: labor market, evolution, transformation.

Актуальність проблеми. Розвиток національних ринків праці – це складний та суперечливий процес. Він обумовлюється еволюційними трансформаціями, напрацюваннями наукових шкіл щодо закономірностей, функцій та особливостей функціонування та розвитку ринків праці, практичними аспектами реалізації державного регулювання національних ринків праці. Тому вивчення еволюційно-ретроспективного аспекту становлення та розвитку ринку праці як основи його функціонування на сучасному етапі та в контексті перспектив розвитку ринку праці в Україні є актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження проблем функціонування та розвитку ринку праці висвітлено в працях таких учених: В. Боброва [2], В. Васильченка [3], Р. Гроно [5], Є. Жуліної [7], Г. Завіновської [8], К. Маркса [15], Дж. Кейнса [11], Х. Лампера [13], С. Ліппмана [28], Е. Лібанової [14], В. Петюха [18], А. Рофе [19], П. Самуельсона [19], А. Сміта [21], Г. Стиллера [29], А. Топіліна [22], М. Фрідмена [25], Ф. Хайека [26] та ін. Погляди науковців обумовлювались зазвичай реаліями рівня розвитку економічних систем, соціально-економічним та політико-правовим устроєм держав, рівнем розвитку теоретико-методологічних напрацювань відповідного часу тощо.

Функціонування та розвиток ринку праці в Україні на сьогодні відбувається під призмою еволюційних трансформацій, ефективності державного регулювання ринку праці та національної економіки в цілому.

Метою статті є дослідження наукових поглядів щодо ринку праці в ретроспективі та авторське обґрунтування сутності категорії.

Виклад основних матеріалів. Ринки праці почали виникати ще у далекому минулому. Початковою формою, яка сприяла створенню ринку праці, був ринок рабів.

Перші фундаментальні дослідження стосовно ринку праці були проведені А. Смітом [21], який створив трудову теорію вартості. Співставлення вченим рівня заробітної плати з умовами праці, престижем професії та кваліфікацією є справедливим, але, на жаль, сьогодні далеко не завжди реалізується. В той час, в контексті дослідження ринку праці, твердження дослідника стосовно того, що ошадливість примножує багатство, на нашу думку, є хибним, адже доведено ефективність «продуктивних» інвестицій. Зокрема, інвестиції в людський капітал є необхідними для забезпечення високого кваліфікаційного рівня

працівника. В цьому контексті доречно навести думку нобелівського лауреата Д. Хекмана, який довів, що інвестувати в людину необхідно з дитинства. Таке раннє інвестування дозволить отримати високу віддачу у майбутньому [27].

Частково наслідували погляди класиків на ринок праці та зайнятість представники неокласичної теорії. Вони вважали, що держава не повинна протидіяти безробіттю, а стихійна ринкова економіка здатна самостійно забезпечити повну зайнятість. На відміну від А. Сміта, Д. Рікардо представники неокласичної школи вважали, що добровільне безробіття необхідне для економіки, оскільки воно забезпечує кругообіг незайнятого працездатного населення.

Значний вклад в теорію ринку праці та зайнятості зробили представники теорії корисності. Зокрема, Ж. Б. Сей в своїх працях «Трактат політичної економіки» (1803) та «Курс політичної економіки» (1829-1830) проаналізував три фактори виробництва – працю, капітал, землю та відповідно – доходи, заробітну плату, капітал та ренту. Вченим висунуто думку про те, що обмін продукції на продукцію є підґрунтям рівноваги між купівлею та продажем, що у подальшому отримало назву закону ринку [1]. Підтримуючи міркування класиків Ж. Б. Сей вважав, що в економіці завдяки ринковому регулюванню не можливі надлишки (виробництва, безробіття, робочої сили тощо), а вимушене безробіття не припустиме.

Вагомі здобутки в дослідженні ринку праці належать К. Марксу. Теорія К. Маркса базується на сприйнятті виробництва через відтворення та на теорії трудової вартості. Згідно з теорією К. Маркса праця створює усі матеріальні блага, при цьому капітал (вартість засобів виробництва) пасивно переноситься на вартість товару [15].

У подальшому погляди вчених на ринок праці почали докорінно змінюватись. На початку 20-го ст. «Велика депресія» обумовила велике безробіття серед населення в західних країнах. Це поставило під сумнів погляди вчених, які поділяли думку стосовно того, що ринкова економіка здатна самостійно стабілізувати ситуацію на ринку праці. Актуальними й сьогодні є думки Дж. Кейнса [11, с. 87], який був прибічником активного впливу держави на економіку з метою досягнення повної зайнятості. Р. Гроно, С. Ліппман Г. Стілгер, зауважували, що безробіття не є свідченням бездіяльності трудових ресурсів, а навпаки – безробітний займається пошуком корисної інформації, яка у подальшому буде інвестуватися в людський капітал [5; 26; 29].

У подальшому представники неоконсервативної школи відмовилися від ідеї досягнення повної зайнятості. Монетарист М. Фрідмен, а також прихильник ліберальної економіки і вільного ринку Ф. Хайек, неокейсіанець Е. Фелпс започаткували поняття «природної норми безробіття», що визнається на теперішній час сучасними вченими, в тому числі й вітчизняними [1; 25; 26].

На нашу думку, варто погодитися з баченням функціонування ринку праці, яке обґрунтовано в поєднанні ефективного державного управління та ринкового саморегулювання прибічниками концепції неокласичного синтезу Х. Лампером та П. Самуельсоном [13; 20]. Контрактна система зайнятості М. Бейлі та Д. Гордана і концепція «людського капіталу» А. Оукена та О. Уільямсона поєднала неокласичні та кейнсіанські погляди на функціонування ринку праці, довівши необхідність існування довготривалих взаємовідносин між роботодавцем та робітником [4, с. 2].

Зміни суспільно-політичного ладу в 90-х рр. 20 ст. обумовили активізацію досліджень науковців щодо теоретико-методологічних умов та практичних аспектів функціонування ринку праці і регулювання зайнятості за умов трансформацій цього часу. Проте, й на сьогодні підходи науковців до визначення базових категорій, до обґрунтування проблем ринку праці, безробіття та шляхів їх вирішення є різними.

Стаття 1 Закону України «Про зайнятість населення» дає таке визначення ринку праці: «...ринок праці – це система правових, соціально-трудова, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, органами державної влади у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців – у найманні працівників відповідно до законодавства...» [9].

Згідно з методологією МОТ, яка визначає інституціональний характер ринку праці, зорієнтований на трудові відносини та механізми встановлення вартості праці, ринок праці – це сфера, де підприємці та працівники спільно проводять колективні та трудові переговори відносно заробітної плати та умов праці [17].

Узагальнюючи погляди сучасних вчених, можна виділити такі підходи до визначення ринку праці: системи обміну; сукупності суспільних відносин; сукупності взаємопов'язаних підсистем; системи економічних механізмів інститутів, норм тощо.

Зокрема, дослідники В. Каменецкий і В. Патрікеєв, ймовірно повертаючись до історичного розгляду ринку праці в первісному вигляді, коли існував ринок рабів, вважають, що категорія «ринку праці» в сучасних умовах використовуватися взагалі не може, а є пережитком минулого. Вчені стверджують, що ринок праці не може просто бути тому, що з ліквідацією права рабовласництва зникає і право розглядати саму людину як властивість «товару» [10, с. 20]. Проте вважаємо, що такий підхід унеможливує розгляд сучасних тенденцій та нівелює перспективність прогнозування і планування всіх складових, пов'язаних із забезпеченням процесу дослідження такого компоненту як праця та, відповідно, ринок праці.

До того ж, в цьому контексті можемо привести ряд прикладів, які яскраво підтверджують особливості функціонування ринку праці в різних сферах життєдіяльності. Зокрема, контракти на ринку

праці в модельному бізнесі та на ринку праці в індустрії кіно з «захмарними» гонорами, мільярдні трансфери на футбольному ринку. Проте навряд чи хтось може вважати футболістів «рабами» попри те, що такі трансфери часто прямо називають – «продаж» гравця одним футбольним клубом іншому.

Ряд дослідників [3; 7; 8; 22] розуміють «ринок праці» як систему суспільних відносин з питань купівлі-продажу робочої сили, що відповідають інтересам роботодавців та найманої сили. В ринковій економіці така система відносин базується на вільній купівлі-продажу робочої сили за різних рівнів господарювання. Такий підхід до визначення ринку праці є не повним, так як він обмежується обміном, а особисті вимоги та потреби робітників стають другорядними. Ринок праці, окрім того, сприяє відтворенню робочої сили в ринковій економіці.

В. Бобров, Г. Купалова, О. Мельничук [2; 12; 16] «ринку праці» ототожнюють з терміном «робоча сила». Проте, оскільки «робоча сила» полягає у здатності людини до будь-якої праці (сукупність фізичних та розумових здібностей), а праця – це цілеспрямована, свідомо людська діяльність, спрямована на створення матеріальних та духовних благ, то ототожнювати ці поняття не можна. Однак, зрозумілим є те, що працівник авансом пропонує роботодавцю свої фізичні та розумові здібності, за які у подальшому отримує заробітну плату.

Близьким до законодавчого є визначення Е. Лібанової, яка трактує ринок праці як систему соціально-економічних відносин між роботодавцями та населенням щодо задоволення попиту перших на працю, а других на робочі місця, які є джерелом засобів існування [14, с. 12].

Слушною є думка В. Петюха [18, с. 28], на думку якого, визначати поняття «ринку праці» потрібно в контексті комплексного та системного підходу. Комплексний підхід до визначення цього поняття полягає в урахуванні організаційно-економічних, соціально-психологічних, правових, технічних, педагогічних та інших аспектів у їхній сукупності та взаємозв'язку за домінуючої ролі соціально-економічних аспектів. Системний підхід дозволяє враховувати взаємозв'язки між окремими аспектами, механізмами ринку праці та їхніми елементами і полягає в розробці кінцевих цілей, визначення шляхів їхнього досягнення.

Аналізуючи специфічні передумови функціонування взагалі всієї системи відтворення робочої сили вчені поряд з поняттям «ринку праці», виділяють поняття «ринку трудових ресурсів». Сутність цього поняття зводиться до стадій формування, використання та оновлення трудових ресурсів. Як справедливо зазначає В. Петюх, поняття «ринку праці» та «ринку робочої сили» відрізняються одне від одного тому, що робоча сила являє собою потенційну здатність до праці, а праця – функціонуючу здатність. Відповідно до цієї думки поняття «ринку робочої сили» дещо ширше тому, що воно охоплює відносини не тільки щодо зайнятих, а й щодо незайнятих членів суспільства, які шукають роботу, тобто охоплює зайнятих і безробітних. Поняття «ринку трудових ресурсів» є ще ширшим тому, що характеризує трудові ресурси суспільства [18, с. 107]. Отже, згідно з цією думкою ринок робочої сили розширює горизонти соціально-трудова відносин до масштабів економічно активного населення і в вузькому розумінні поняття «ринку робочої сили» можна використовувати для характеристики відносин стосовно безробітних.

З позицій діалектичного підходу під ринком праці слід розуміти засіб відтворення трудового потенціалу, форму функціонування особистого фактора виробництва і, відповідно, форму розвитку людського капіталу. Даний підхід відповідає поглядам К. Маркса про взаємозв'язок між виробничими відносинами та рівнем розвитку продуктивних сил суспільства. Вони базуються на сприйнятті виробництва в процесі відтворення і на теорії трудової вартості [15]. Функціональний підхід, який характерний для західної економічної теорії, обумовлюється функціонально-економічними взаємозв'язками і «технологіями» руху робочої сили в умовах ринку. В. Петюх зазначив, що органічно доповнюючи один одного, діалектичний та функціональний підходи дають змогу різнобічно аналізувати сутність ринку праці як економічну форму функціонування робочої сили в ринковій економіці. Соціально-економічні дослідження, з одного боку, допомагають глибше зрозуміти функціональну залежність між економічними явищами і процесами, вивчити і пізнати глибинні економічні інтереси, потреби і відносини. Функціональний аналіз, з іншого боку, доповнює отриману інформацію знаннями конкретних механізмів на ринку праці, надає кількісну оцінку ситуації, що є основою для проведення економічної політики [18, с. 13–14].

Таким чином, аналіз вітчизняних та закордонних досліджень стосовно категорії «ринку праці» вказує на складність та динамічність підходів до його визначення. У науковому світі тривалий час ринок праці розглядався як атрибут капіталістичної економіки, проте вченими розроблено значний науковий масив вирішення проблем зайнятості у ринково-орієнтованій економіці, відтворення робочої сили, соціально-економічних факторів попиту та пропозиції робочої сили, міжгалузевих потоків робочої сили, що притаманні країнам з ринковою економічною системою.

На нашу думку, ринок праці – це система відносин між його учасниками (працівником – з певним набором знань, вмінь, компетенцій, побажаннями до умов праці та роботодавцем – з певними запитами до рівня трудового потенціалу працівника та певними умовами праці), які складаються в певний період часу, в певному місці, в певних сферах діяльності; обумовлюється національними традиціями, ментальністю, особливостями сфер діяльності, міграційними процесами, рівнем регулювання, законодавством держав, міжнародним законодавством та міждержавними угодами (для працівників, які працюють за межами своєї країни), їх сталістю чи змінами.

Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, сталого соціально-економічного розвитку неможливе без ефективного функціонування ринку праці, що в значній мірі визначається державним регулюванням ринку праці, системою засобів регулювання соціально-економічних процесів в цілому та процесів на ринку праці зокрема, рівнем інноваційності [див. детальніше 6; 23; 24]. Державне регулювання ринку праці має бути направлене на створення оптимальних умов на ринку праці та забезпечення його ефективного функціонування.

Висновки. Національні ринки праці сформувалися під призвою еволюційного розвитку з урахуванням сукупності філософсько-релігійних, політично-ідеологічних, економіко-правових, соціальних-психологічних тощо цінностей.

Представники економічних шкіл процеси саморегулювання ринку праці чи активний вплив держави на ринок праці обґрунтовували в контексті трансформаційних процесів. Тобто вчені розглядали ринок праці залежно від реалій суспільно-політичного ладу, рівня соціально-економічного розвитку країн відповідного часу, а також в контексті своїх наукових поглядів до розгляду проблем ринку праці та шляхів їх вирішення. Еволюційне становлення ринку праці, теоретико-методологічні напрацювання вчених, нормативно-правова база, інфраструктура, дієвість інституцій тощо є основою функціонування ринку праці на сучасному етапі та обумовлює перспективи його розвитку в Україні.

Ринок праці визначено як систему відносин між його учасниками (працівником – з певним набором знань, вмінь, компетенцій, побажаннями до умов праці та роботодавцем – з певними запитами до рівня трудового потенціалу працівника та певними умовами праці), які складаються в певний період часу, в певному місці, в певних сферах діяльності; обумовлюється національними традиціями, ментальністю, особливостями сфер діяльності, міграційними процесами, рівнем регулювання, законодавством держав, міжнародним законодавством та міждержавними угодами (для працівників, які працюють за межами своєї країни), їх сталістю чи змінами.

Ефективність функціонування національної економіки обумовлюється ефективністю функціонування ринку праці. В цьому контексті важливе значення має врахування успішного світового досвіду, ефективне державне регулювання ринку праці.

Література

1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг ; пер с англ – М. : Акад. нар. хоз-ва: Дело, 1994. – 687 с.
2. Бобров В. Я. Основы рыночной экономики и предпринимательства : учебник / В. Я. Бобров. – К. : Вища школа, 2003. – 719 с.
3. Васильченко В. С. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика / В. С. Васильченко, П. М. Василенко. – К., 2000. – 317 с.
4. Горина О. Е. Исследование рынка труда: междисциплинарный подход / О. Е. Горина // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. – 2011. – № 5. – С. 2–10.
5. Гроно Р. Стратегические ожидания безработных / Р. Гроно // Нью-Йорк : политический журнал. – 1989. – № 2. – С. 228–251.
6. Диха М. В. Соціально-економічний розвиток України: напрями та засоби реалізації : [монографія] / М. В. Диха. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.
7. Жуліна Є. Г. Економіка і соціологія праці / Є. Г. Жуліна, Н. А. Іванова. – Вид-во Іспит, 2009. – 48 с.
8. Завіновська Г. Т. Економіка праці : навч. посібник / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.
9. Про зайнятість населення : закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
10. Каменецкий В. А. Труд / В. А. Каменецкий, В. П. Патрикеев. – М., 2004. – 590 с.
11. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М., 1978. – 306 с.
12. Купалова Г. І. Соціально-економічна сутність форми та функції ринку робочої сили / Г. І. Купалова // Зайнятість та ринок праці. – Вип. 2. – 1997. – С. 12–19.
13. Ламперт Х. Социальная рыночная экономика. Германский путь / Х. Ламперт. – М. : Дело, 1993. – 224 с.
14. Лібанова Е. М. Ринок праці : навч. посіб. / Е. М. Лібанова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
15. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс – М., 1960. – Т. 23. – 907 с.
16. Мельничук О. П. Ринок праці як індикатор вимог до трудового потенціалу / О. П. Мельничук // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. – 2013. – № 1. – С. 150.
17. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org/moscow/lang--ru/index.htm>.31.
18. Петюх В. М. Ринок праці : навч. посібник / В. М. Петюх – К. : КНЕУ, 1999. – 288 с.
19. Рофе А. И. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов для труда / А. И. Рофе, Б. Г. Збышко, В. В. Ишин ; под ред. проф. А. И. Рофе. – М. : МИК, 1997. – 160 с.
20. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон. – М. : НПО «Алгон»: ВНИИСИ «Машиностроение», 1994. – 740 с.
21. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа / А. Смит ; пер. с англ. – СПб., 1802. – 369 с.
22. Топилин А. В. Рынок труда России и стран СНГ: реалии и перспективы развития / А. В. Топилин. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – 321 с.
23. Dykha M. V. Economic mechanism toolkit for state regulation of socioeconomic processes / M. V. Dykha // Actual Problems of Economics. – 2016. – № 5 (179). – P. 20–29.
24. Dykha Mariia V. Ensuring of labor productivity growth in the context of investment and innovation activity intensification / Mariia V. Dykha, Nataliia P. Tanasiienko, Galina M. Kolisnyk // Problems and Perspectives in Management. – 2017. – Volume 15, Issue 4. – P. 197–208.
25. Friedmen M. Money and Economic Development / M. Friedman. – N.Y., 1973. – P. 3–4.
26. Hayek F. A. The Use of Knowledge in Society / F. A. Hayek // American Economic Review, XXXV. – No. 4, September, 1945. – P. 519–530.
27. Heckman James J. Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children // Science. – Vol. 312. – No 5782, 30 June 2006. – P. 1900–1902.
28. Lippman W. Public Opinion / W. Lippman. – N.Y., 1922. – 250 p.
29. Stigler George Joseph (January 17, 1911 – December 1, 1991). URL: <https://www.nap.edu/read/6477/chapter/20#341>

References

1. Blaug M. Ekonomicheskaya mysl v retrospektive / M. Blaug ; per s angl – M. : Akad. nar. hoz-va: Delo, 1994. – 687 s.
2. Bobrov V. Ya. Osnovy rynkovoï ekonomiky i pidpriemnystva : pidruchnyk / V. Ya. Bobrov. – K. : Vyshcha shkola, 2003. – 719 s.
3. Vasylychenko V. S. Rynok pratsi: teoretichni osnovy i derzhavna praktyka / V. S. Vasylychenko, P. M. Vasylenko. – K., 2000. – 317 s.
4. Gorina O. E. Issledovanie rynka truda: mezhdisciplinarnyj podhod / O. E. Gorina // Sovremennaya ekonomika: problemy, tendencii, perspektivy. – 2011. – № 5. – S. 2–10.
5. Grono R. Strategicheskie ozhidaniya bezrabotnyh / R. Grono // Nyu-Jork : politicheskij zhurnal. – 1989. – № 2. – S. 228–251.
6. Dykha M. V. Sotsialno-ekonomichni rozvytok Ukrainy: napriamy ta zasoby realizatsii : [monohrafiia] / M. V. Dykha. – K. : Tsentri uchbovoi literatury, 2016. – 388 s.
7. Zhulina Ye. H. Ekonomika i sotsiologhiia pratsi / Ye. H. Zhulina, N. A. Ivanova. – Vyd-vo Ispyt, 2009. – 48 s.
8. Zavinovska H. T. Ekonomika pratsi : navch. posibnyk / H. T. Zavinovska. – K. : KNEU, 2003. – 300 s.
9. Pro zainiatist naselennia : zakon Ukrainy vid 5 lypnia 2012 r. № 5067-VI [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
10. Kameneckij V. A. Trud / V. A. Kameneckij, V. P. Patrikeev. – M., 2004. – 590 c.
11. Kejns Dzh. M. Obshaya teoriya zanyatosti procenta i deneg / Dzh. M. Kejns. – M., 1978. – 306 s.
12. Kupalova H. I. Sotsialno-ekonomichna sutnist formy ta funktsii rynku robochoï syly / H. I. Kupalova // Zainiatist ta rynek pratsi. – Vyp. 2. – 1997. – S. 12–19.
13. Lampert H. Socialnaya rynochnaya ekonomika. Germanskij put / H. Lampert. – M. : Delo, 1993. – 224 s.
14. Libanova E. M. Rynok pratsi : navch. posib. / E. M. Libanova. – K. : Tsentri navchalnoi literatury, 2003, – 224 s.
15. Marks K. Kapytal / K. Marks, F. Ænhels – M., 1960. – T. 23. – 907 s.
16. Melnychuk O. P. Rynok pratsi yak indyikator vymoh do trudovoho potentsialu / O. P. Melnychuk // Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka. – 2013. – № 1. – S. 150.
17. Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ilo.org/moscow/lang--ru/index.htm>.31.
18. Petiukh V. M. Rynok pratsi : navch. posibnyk / V. M. Petiukh – K. : KNEU, 1999. – 288 s.
19. Rofe A. I. Rynok truda, zanyatost naseleniia, ekonomika resursov dlya truda / A. I. Rofe, B. G. Zbyshko, V. V. Ishin ; pod red. prof. A. I. Rofe. – M. : MIK, 1997. – 160 c.
20. Samuelson P. Ekonomika / P. Samuelson. – M. : NPO «Algon»: VNIISI «Mashinostroenie», 1994. – 740 s.
21. Smit A. Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva naroda / A. Smit ; per. s angl. – SPb., 1802. – 369 s.
22. Topilin A. V. Rynok truda Rossii i stran SNG: realii i perspektivy razvitiia / A. V. Topilin. – M. : ZAO «Izdatelstvo «Ekonomika», 2004. – 321 s.
23. Dykha M. V. Economic mechanism toolkit for state regulation of socioeconomic processes / M. V. Dykha // Actual Problems of Economics. – 2016. – № 5 (179). – R. 20–29.
24. Dykha Mariia V. Ensuring of labor productivity growth in the context of investment and innovation activity intensification / Mariia V. Dykha, Nataliia P. Tanasiienko, Galina M. Kolisnyk // Problems and Perspectives in Management. – 2017. – Volume 15, Issue 4. – P. 197–208.
25. Friedmen M. Money and Economic Development / M. Friedman. – N.Y., 1973. – R. 3–4.
26. Hayek F. A. The Use of Knowledge in Society / F. A. Hayek // American Economic Review, XXXV. – No. 4, September, 1945. – R. 519–530.
27. Heckman James J. Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children // Science. – Vol. 312. – No 5782, 30 June 2006. – R. 1900–1902.
28. Lippman W. Public Opinion / W. Lippman. – N.Y., 1922. – 250 r.
29. Stigler George Joseph (January 17, 1911 – December 1, 1991). URL: <https://www.nap.edu/read/6477/chapter/20#341>

Рецензія/Peer review : 02.03.2019

Надрукована/Printed : 03.04.2019
Прорецензовано редакційною колегією

УДК 658.012.32

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-48-51

ДОРОЖКІНА Г. М.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПРАЦІ ПІД ЧАС ВИРОБНИЦТВА НАФТОПРОДУКТІВ

У статті запропоновано здійснювати комплексну оцінку за відповідними показниками праці шляхом розрахунку узагальнюючих коефіцієнтів з використанням експертного методу. Проведено оцінювання якості праці співробітників відділів організації праці та заробітної плати, планово-економічного та фінансового за допомогою коефіцієнтів, що характеризують рівень організації праці у відділах, виконання посадових обов'язків, трудову дисципліну. Визначено показники, за яким оцінюється якість праці робітників, що працюють на основних виробничих дільницях підприємств нафтопереробної промисловості, зокрема, підвищення якості продукції в порівнянні з технічними вимогами, що встановлені нормативними та плановими завданнями.

Ключові слова: якість праці, експертне оцінювання; нафтопродукти.

DOROZHKINA H.

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyyi National University

ASSESSMENT OF LABOUR QUALITY IN PRODUCTION OF OIL PRODUCTS

The purpose of the article is to develop practical recommendations for improving of quality of labor assessment in the production of petroleum products and the methodology for defining integrated indicators of quality of labor. In the article it is proposed to carry out a comprehensive evaluation of the corresponding labor indicators by calculating the generalized coefficients using the expert method. The evaluation of the quality of work of the employees of the departments of labor and wages, planned economic and financial, was concluded with the help of coefficients characterizing the level of organization of work in departments, performance of official duties, labor discipline. The indicators for the assessment of the quality of work of employees working in the main production sites of the oil refining industry enterprises, in particular of improving the quality of products in comparison with the technical requirements set by normative and planned tasks, improving the quality of work performed in conditions of compliance with technological regimes, norms, work schedules, technical requirements, increasing the depth of oil refining and output; an increase in the share of products of the highest quality category in the total volume of production; implementation of technically justified production norms, monthly and variable normative tasks in conditions of releasing of products of a specified quality; improving the quality of results of activity of a brigade, a division, a workshop, which are set specifically for each subdivision. The quality of work of staff of auxiliary workshops of the main petroleum products manufacturers should be evaluated according to the quality indicators of products or services performed by them. For the general staff of petroleum products manufacturer, it is proposed to use a set of indicators for assessing the quality of labor: execution of the labor productivity plan; increase in the share of progressive types and grades of petroleum products compared to the corresponding period of the previous year; rhythmic shipment of petroleum products; execution of the plan of introduction of scientific and technological achievements, technological, organizational measures and science researches; reduction of the cost of refining products.

Key words: quality of work, expert evaluation; petroleum products.

Постановка проблеми. На сучасному етапі загострення конкуренції на ринку нафтопродуктів першочергового значення набувають заходи і напрямки, що здійснюються без залучення додаткового промислово-виробничого персоналу для обслуговування нових, реконструйованих або модернізованих агрегатів і виробництв. Важливо досягти збільшення обсягів виробництва нафтопродуктів за рахунок покращення якості праці та здійснення заходів технічного прогресу на діючих потужностях з переробки нафти без додаткового персоналу. Загальним напрямком удосконалення показників оцінки якості праці є запровадження критеріїв, що характеризують як рівень якості великої гами нафтопродуктів, так і рівень якості праці кожного робітника, спеціаліста та керівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем підвищення якості праці, використання трудових ресурсів, формування і функціонування ринку праці, конкурентоспроможності робочої сили, використання персоналу в умовах ринкової економіки присвячували роботи такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як О. А. Грішнова [1], О. Т. Іващук [2], А. М. Колот [3], В. М. Лич [4], Л. І. Мороз [5], В. В. Онікієнко [6]. Однак проблемні аспекти оцінювання якості праці потребують подальшої їхньої теоретичної розробки і практичного впровадження.

Основною метою статті є розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення оцінювання якості праці при виробництві нафтопродуктів, методики визначення комплексного показників якості праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку О.А. Грішнкової, якість праці характеризує особливості витраченої робочої сили, відмінності її з погляду внутрішніх властивостей і може бути визначена рівнем професійної майстерності працівника, його освіченістю, сумлінністю, творчістю, зацікавленістю, комунікабельністю [1]. Лич В.М. та Мороз Л.І. вважають, що якість праці, насамперед, залежить від забезпечення загальної діяльності підприємства, до складу якої входять керівництво та управління його підрозділами і робочими місцями [4, 5]. Необхідність оцінювання якості праці кожного працівника, групи та бригади зумовлена тим, що під час функціонування виробництва нафтопродуктів

безпосереднє врахування індивідуального внеску окремого або групи робітників в якість продуктів ускладнена. Висока ступінь залежності загальних кінцевих результатів діяльності нафтопереробного підприємства від роботи кожного виробництва, цеху і дільниці вимагає пред'явлення більш високих вимог до якості праці безпосередніх виконавців. Практика роботи ПАТ «Укртатнафта» засвідчила, що якість праці робітника або групи робітників доцільно оцінювати за конкретними показниками з урахуванням виконання обов'язків, додержання виробничих умов і дотримання вимог технології. Показники оцінки якості праці спеціалістів, керівників і службовців повинні враховувати кінцеві результати роботи компанії, рівень організації праці та виконання функціональних обов'язків. Комплексна оцінка за відповідними показниками якості праці здійснюється шляхом розрахунку узагальнюючих коефіцієнтів. Склад і кількість показників щодо оцінки якості праці визначається експертним методом і регламентується відповідною нормативно-технічною документацією, що концентрується у відділах організації праці й заробітної плати нафтопереробної компанії. Узагальнений комплексний коефіцієнт якості праці розраховується за допомогою коефіцієнтів питомої значимості якості праці, що визначається на основі експертного та інших методів з використанням відповідних математичних залежностей.

В загальному виді комплексний показник якості визначається за формулою:

$$K = a_1K_1 + a_2K_2 + \dots + a_nK_n, \quad (1)$$

де a_1, a_2, \dots, a_n – коефіцієнти питомої значимості, що мають числові значення менше одиниці; K_1, K_2, \dots, K_n – одиничні показники якості. Номенклатура одиничних показників оцінки якості праці для кожного працівника відділу, дільниці, цеху тощо встановлюється експертним методом. Аналіз методів індивідуальних експертних оцінок з наступною математичною обробкою не дозволяє уникнути суб'єктивізму [2]. З метою усунення цього недоліку для умов роботи фінансово-промислової компанії пропонується використовувати метод колективної експертизи, здійснювати оцінювання якості праці технологічного і проектно-конструкторського відділів, працівники яких розробляють заходи технічного прогресу на діючих потужностях з переробки нафти. До учасників експертизи пред'являються наступні вимоги: високий рівень загальної ерудиції; глибокі знання в сфері технологічної та конструкторської діяльності; здатність до адекватного відображення підготовки нафтопереробного виробництва до випуску нових марок продукції; наявність зацікавленості до аспектів якості праці, що оцінюються, та за відсутності практичної вигоди; достатній виробничий або конструкторсько-технологічний досвід з проблеми, що оцінюється. Ступінь відповідності експерта наведеному комплексу вимог характеризує його компетентність. Для оцінки якості праці доцільно скористатися наступними основними етапами здійснення колективної експертизи.

1. Сформувати експертну групу зі спеціалістів технологічного, проектно-конструкторського відділів та виробничих служб компанії.

2. Визначити компетентність експертів з проблем оцінки та підвищення якості праці в технологічному та проектно-конструкторському відділах (K_k) за формулою:

$$K_{ki} = \frac{K_{ai} + K_{obi}}{K_{amax} + K_{obmax}}, \quad (2)$$

де K_{ai} – коефіцієнт аргументації і-го експерта; K_{obi} – коефіцієнт обізнаності і-го експерта.

Коефіцієнт аргументації і-го експерта необхідно визначити структурою аргументів, які є основою для відповіді, а також ступенем обізнаності щодо оцінювання та підвищення якості праці при виробництві нафтопродуктів. Структуру аргументів у відповідності з таблицею шаблонів доцільно врахувати під час визначення коефіцієнтів аргументації K_a . Ступінь обізнаності експерта щодо оцінювання та підвищення якості праці визначають з врахуванням відповідного коефіцієнта шляхом визначення оцінки в інтервалі $0 \leq K_{ob} \leq 1$.

3. Врахувати репрезентативність (W) експертної групи за формулою:

$$W = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n K_{ki}, \quad 0,67 \leq W \leq 1. \quad (3)$$

За загальної чисельності експертів 20 осіб умова репрезентативності $W = 0,75$ витримана.

4. Отримати індивідуальні судження експертів щодо значимості j -х функцій оцінювання якості праці у технологічному та проектно-конструкторському відділах компанії при виробництві нафтопродуктів.

5. Визначити узагальнену думку групи експертів з даної проблеми. Узагальнена думка експертів у вигляді середньої арифметичної величини з j -ї функції (M_j) була визначена за формулою:

$$M_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{M_{ij}}{K_{ki}}, \quad (4)$$

де M_{ij} – оцінка j -ї функції і-м експертом.

Одиничні показники якості праці, що використовуються в технологічному та проектно-конструкторському відділах при виробництві нафтопродуктів, розраховуються за наступними формулами:

Показник освоєння випуску нових видів нафтопродуктів (K_n):

$$K_n = Q_m / Q_{пот}, \quad (5)$$

де $Q_m, Q_{\text{пот}}$ – фактичний обсяг виробництва нових видів нафтопродуктів відповідно в минулому та поточному періодах, т.

Показник рівня виконання плану впровадження нової техніки й організаційно-технічних заходів ($K_{\text{вт}}$):

$$K_{\text{вт}} = (HT_{\text{ф}} + T_{\text{орг.ф}}) / (HT_{\text{пл}} + T_{\text{орг.пл}}), \quad (6)$$

де $HT_{\text{ф}} + T_{\text{орг.ф}}$ – фактична кількість впроваджених планових заходів нової техніки і технологічних та організаційно-технічних заходів; $HT_{\text{пл}} + T_{\text{орг.пл}}$ – кількість впроваджених планових заходів нової техніки і технологічних та організаційно-технічних заходів за планом.

Показник виробничої дисципліни у відділі ($K_{\text{в.д}}$):

$$K_{\text{в.д}} = (Z_c + H_c) / (Z_3 + H_3), \quad (7)$$

де Z_c – кількість звітів, які підготовлено в установленій строк; H_c – кількість виконаних у строк наказів і розпоряджень президента компанії, першого замісника президента – технічного директора; Z_3 – загальна кількість поданих звітів; H_3 – кількість наказів, розпоряджень президента компанії, технічного директора, що поступили у відділ.

Експертна група запропонувала використовувати для оцінки та підвищення якості праці в технологічному та проектно-конструкторському відділах наступні показники: виконання або впровадження кількості друкованих робіт, заявок на винаходи, оформлення і видання авторських свідоцтв або патентів; кількість проданих ліцензій, конкурсних робіт і експонатів на виставках; кількість бесід стосовно дотримання технологій виробництва нових видів нафтопродуктів. Максимальна величина кожного часткового коефіцієнта дорівнює 1, мінімальна – 0. У випадку коли фактичне значення будь-якого показника дорівнює або більше нормативного, відношення приймається рівним одиниці. Одиничні показники вибираються так, щоб їх збільшення відповідало покращенню якості праці. Розрахунок коефіцієнтів питомої значимості для показників якості праці доцільно здійснювати у два етапи: ранжування показників за ступенем важливості та розрахунок коефіцієнтів питомої значимості за формулою:

$$a_i = \frac{2(n - n_{i-1})}{n(n + 1)}, \quad (8)$$

де $i = 1, 2, \dots, n, n_{i-1}$ – номер одиничного показника якості праці, що встановлений експертами за питомою значимістю, зменшений на одиницю.

Для порівняння результатів роботи декількох підрозділів доцільно приймати в розрахунок однакову кількість показників якості праці. Для умов роботи ПАТ «Укртатнафта» здійснено порівняння результатів роботи трьох відділів: планово-економічного, фінансового та організації праці й заробітної плати. Критерії оцінки діяльності спеціалістів і керівників відділів, що порівнюються, встановили залежно від ступеню їх впливу на результати роботи. Якість праці його співробітників оцінили за допомогою коефіцієнтів, що характеризують рівень організації праці у відділах (бюро), виконання посадових обов'язків, трудову дисципліну. Найвищий рівень якості в 2018 р. спостерігався в планово-економічному відділі компанії. Дещо менш ефективно працював колектив бюро організації праці та заробітної плати. Керівники вищого рівня управління компанії відзначали низьку якість праці у фінансовому відділі стосовно виконання посадових обов'язків. Одночасно для планово-економічного відділу використовуються і специфічні одиничні показники якості праці, що розраховуються за формулами:

Показник зниження собівартості (K_c):

$$K_c = C_{\text{п}} / C_{\text{ф}}, \quad (9)$$

де $C_{\text{п}}, C_{\text{ф}}$ – відповідна планова і фактична собівартість продукції нафтопереробки в розрахунок на тону, на одну гривну товарного випуску тощо.

Виконання норм витрат нафти, допоміжних видів сировини і матеріалів ($K_{\text{н.м}}$):

$$K_{\text{н.м}} = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n H_{ni}}{\sum_{i=1}^n H_{ni}}, \quad (10)$$

де H_{ni}, H_{ni} – відповідно понаднормативні та нормативні витрати i -го виду сировини та матеріалів; n – кількість видів сировини і матеріалів.

Для фінансового відділу використовуються специфічні одиничні показники якості праці стосовно зниження дебіторської заборгованості, підвищення рентабельності, зростання прибутковості цінних паперів. Якість праці робітників, що працюють на основних виробничих дільницях, оцінюється за результатами контролю продукції нафтопереробки. При цьому враховується як дотримання індивідуально кожним робітником виробничої та технологічної дисципліни, так і виконання загальноцехових техніко-економічних показників. Для робітників, що працюють на технологічних дільницях, до таких показників на підприємствах нафтопереробної промисловості відносяться: підвищення якості продукції в порівнянні з технічними вимогами, що встановлені нормативними та плановими завданнями; покращення якості робіт, що виконуються, стосовно дотримання технологічних режимів, нормативів, графіків роботи, технічних вимог; зниження питомих витрат сировини, матеріалів, що нормуються, при забезпеченні випуску продукції

високої якості, збільшення глибини переробки нафти та виходу продукції; нарощування питомої частки продукції вищої категорії якості в загальному обсягу товарної продукції; виконання технічно обґрунтованих норм виробітку, місячних і змінних нормативних завдань при випуску продукції заданої якості; покращення якісних результатів господарської діяльності бригади, дільниці, цеху, що встановлюються диференційовано кожному підрозділу. Якість праці робітників допоміжних цехів оцінюють за показниками якості продукції або послуг, що виконуються ними для основних виробництв нафтопродуктів. Для спеціалістів і керівників основних виробництв в якості одиничних показників оцінки ефективності праці використовуються такі, що характеризують результати діяльності відповідних цехів і дільниць. Для загальноцехового персоналу виробництва нафтопродуктів пропонується використовувати комплекс показників оцінки якості праці: виконання плану з продуктивності праці; збільшення питомої частки прогресивних видів нафтопродуктів у порівнянні з відповідним періодом минулого року; ритмічне відвантаження нафтопродуктів; виконання плану з впровадження досягнень науки і техніки, технологічних, організаційно-технічних заходів і науково-дослідних робіт; зниження собівартості продуктів нафтопереробки. Коефіцієнти якості праці передбачаються в положеннях щодо преміювання спеціалістів, керівників і службовців компанії і використовуються для корегування величини премії, що нараховується за показниками роботи. В умовах необхідності мобілізації сировинних ресурсів для вирішення виробничих та збутових задач, невизначеності комерційних результатів при збільшенні експорту нафтопродуктів розглянуто комплекс питань стосовно формування товарної політики. Запропоновано підходи до вирішення на перспективу наступного переліку проблем: раціоналізація асортименту нафтопродуктів з урахуванням їх споживчих характеристик і особливостей технологічного процесу; нарощування темпів оновлення продукції нафтохімії в цілому і за окремими її видами з урахуванням життєвого циклу; співвідношення удосконалених за складом і традиційних видів нафтопродуктів в програмі, нових і освоєних ринків при збуті продукції нафтохімії; прискорення виходу на ринок з новими видами продукції нафтохімії; обґрунтування вибору раціонального часу виходу на ринок з новим видом продукту нафтохімії та вилучення із програми освоєних видів нафтопродуктів, але таких, що втрачають ринкові позиції

Висновки. Використання запропонованої системи показників оцінки якості праці під час виробництва нафтопродуктів доцільно здійснювати з урахуванням кінцевих результатів роботи підприємства, рівня організації праці та виконання функціональних обов'язків, додержання виробничих умов, дотримання вимог технології. В результаті проведеного дослідження здійснено оцінювання якості праці співробітників відділів організації праці й заробітної плати, планово-економічного та фінансового за допомогою коефіцієнтів, що характеризують рівень організації праці у відділах, виконання посадових обов'язків, трудової дисципліни. Визначено показники, за якими оцінюється якість праці робітників, що працюють на основних виробничих дільницях підприємств нафтопереробної промисловості, зокрема, підвищення якості продукції в порівнянні з технічними вимогами, що встановлені нормативними та плановими завданнями; покращення якості робіт, що виконуються, стосовно дотримання технологічних режимів, нормативів, графіків роботи, технічних вимог. Система показників оцінки якості також дозволяє комплексно оцінювати заходи виконання планів з автоматизації та удосконаленої технології, визначати їх місце в підвищенні ефективності виробництва. Запропоновану систему показників доцільно використовувати і для з'ясування впливу технічного прогресу на зниження собівартості за основними елементами витрат, що дозволить об'єктивно оцінювати результати діяльності компанії, організувати економічне стимулювання виробництва нафтопродуктів на науковій основі.

Література

1. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносин / О. А. Грішнова. – К. : Знання, 2004. – 535 с.
2. Івашук О. Т. Економіко-математичне моделювання / О. Т. Івашук. – Тернопіль : ТНЕУ «Економічна думка», 2008. – 704 с.
3. Колот А. М. Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання : [монографія] / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2008. – 230 с.
4. Лич В. М. Трудовий потенціал: теорія та практика відтворення / В. М. Лич. – К. : Науковий світ, 2003. – 313 с.
5. Мороз Л. І. Якість праці та продукції як взаємозалежні чинники управління виробничим процесом підприємства / Л. І. Мороз // Проблеми економіки та управління: Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – Вип. 725. – С. 313–322.
6. Онікієнко В. В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретраналіз, проблеми, шляхи вирішення: / В. В. Онікієнко. – Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2013. – 456 с.

References

1. Grishnova O. A. Ekonomika praci ta socialno-trudovi vidnosin / O. A. Grishnova. – K. : Znannya, 2004. – 535 s.
2. Ivashuk O. T. Ekonomiko-matematichne modelyuvannya / O. T. Ivashuk. – Ternopil : TNEU «Ekonomichna dumka», 2008. – 704 s.
3. Kolot A. M. Socialno-trudovi vidnosini: teoriya i praktika regulyuvannya : [monografiya] / A. M. Kolot. – K. : KNEU, 2008. – 230 s.
4. Lich V. M. Trudovij potencial: teoriya ta praktika vidtvorennya / V. M. Lich. – K. : Naukovij svit, 2003. – 313 s.
5. Moroz L. I. Yakist praci ta produkciyi yak vzayemozalezni chinniki upravlinnya virobничим процесом підприємства / L. I. Moroz // Problemi ekonomiki ta upravlinnya: Visnik Nacionalnogo universitetu «Lvivska politehnika». – 2012. – Vip. 725. – S. 313–322.
6. Onikiyenko V. V. Rinok praci ta socialnij zahist naseleння Ukraini: retroanaliz, problemi, shlyahi virishennya: / V. V. Onikiyenko. – Kyiv : Institut demografii ta socialnih doslidzhen NAN Ukraini, 2013. – 456 s.

Рецензія/Peer review : 12.03.2019

Надрукована/Printed : 04.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Хоменко М. М.

УДК 331.103

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-52-56

КАПІНОС Г. І., КОСТЮК І. В.

Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних аспектів формування та реалізації ефективної кадрової політики на українських підприємствах за сучасних умов розвитку ринку. На основі цього розкрито питання сутності та змісту кадрової політики сучасного підприємства, її основних складових і завдань. Виявлено фактори, що впливають на формування та реалізацію кадрової політики, визначено основні етапи її створення та принципи функціонування. Встановлено вимоги щодо формування ефективної кадрової політики підприємства. Розкрито питання основних проблем формування ефективної кадрової політики та запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: персонал, управління персоналом, кадрова політика, кадровий потенціал, формування та реалізація ефективної кадрової політики, мотивація, конкурентна перевага.

KAPINOS H., KOSTYUK I.

Khmelnitskyi National University

FEATURES OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF EFFICIENT PERSONNEL POLICY OF DOMESTIC ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS OF MARKET ECONOMIC DEVELOPMENT

The article is devoted to the research of theoretical aspects of the formation and implementation of effective personnel policy at Ukrainian enterprises under the current conditions of market development. On the basis of this, the questions are solved of the essence and content of the personnel policy of the modern enterprise, its main tasks and components. The factors are revealed, which influence the formation and implementation of personnel policy, defined the main stages of its creation and principles of functioning. The requirements are established for the formation of an effective personnel policy of the enterprise. The main problems are revealed of the formation of effective personnel policy and proposed possible ways of their solution. It is revealed that the formation of personnel policy of the enterprise is influenced by factors of the external and internal environment. Among the factors inherent in the internal environment, one can distinguish goals and strategy of the enterprise, style of personnel management, financial resources, personnel potential, conditions and level of remuneration, motivation of work, motivational culture. In addition to the main stages of the formation of an effective human resources policy of the enterprise (standardization, programming and monitoring of personnel), the stages of official approval of personnel policy, informing the staff and improving personnel policy are added. At the last stage of personnel policy formation, an analysis of the effectiveness of its implementation at the enterprise should be carried out. In order to eliminate the main problems in the formation of personnel policy it is necessary to form a certain mechanism for its implementation, which is a system of plans, norms, organizational, administrative, social, economic and other measures aimed at solving personnel problems and meeting the needs of the enterprise in the personnel.

Keywords: personnel, personnel management, personnel policy, personnel potential, formation and implementation of effective personnel policy, motivation, competitive advantage.

Постановка проблеми. У зв'язку з сучасним розвитком ринкової економіки та масштабністю глобалізаційних і трансформуючих процесів надзвичайно підвищилася актуальність дослідження та розробки нових підходів щодо розв'язання проблем формування, розвитку та ефективного використання унікального кадрового потенціалу високої якості, який на сьогоднішній день є одним із основних факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємства та його результуючого і продуктивного функціонування і розвитку. Ефективного використання кадрового потенціалу можна досягнути завдяки формуванню та реалізації ефективної кадрової політики підприємства, яка сьогодні вважається найважливішою конкурентною перевагою і засобом досягнення успіху будь-якого сучасного підприємства. Запорукою успіху цієї політики є насамперед налагоджений творчий колектив односторонців. Ефективна кадрова політика – це, перш за все, політика по роботі з персоналом, яка відповідає концепції розвитку підприємства, тому кадрову політику слід розробляти із врахуванням загальної стратегії розвитку останнього. Проте, слід зазначити, що вибір кадрової політики не тільки залежить від загальної мети діяльності підприємства, а й від методів та засобів досягнення цієї поставленої мети. Кадрова політика підприємства повинна розроблятися на основі певної системи правил, процедур, традицій, які безпосередньо пов'язані з виконанням процесів підбору кадрів, їх розстановки, використання, перепідготовки, стимулювання, мотивації, кар'єрного зростання тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблематики кадрової політики, її принципів, умов і факторів формування та реалізації присвячена доволі велика кількість наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Так, значний внесок у дослідження питань формування та реалізації ефективної кадрової політики зробили такі вчені, як В. Бланк, Д. Гібсон, П. Друкер, Е. Мейо, Ф. Тейлор, М. Фрідмен, Д. Богиня, О. Грیشнова, М. Грачов, В. Гурне, А. Колот, О. Крушельницька, А. Мазаракі,

А. Маслоу, Д. Мельничук, О. Єгоршин та багато інших. Проте, незважаючи на таку значну кількість наукових праць, питання, які пов'язані безпосередньо із самою специфікою формування та реалізації якісної кадрової політики підприємства в умовах нестабільного розвитку конкурентного середовища залишаються і досі недостатньо дослідженими. Тому перспективними напрямками подальших наукових досліджень даного напрямку слід вважати поглиблене вивчення особливостей формування та реалізації кадрової політики в умовах постійно зростаючої конкурентної боротьби.

Метою даної статті є дослідження особливостей формування та реалізації ефективної кадрової політики як конкурентної переваги українських підприємств в сучасних умовах функціонування та розвитку ринку, а також визначення основних проблем її формування та надання рекомендацій щодо її ефективної реалізації.

Виклад основного матеріалу досліджень. За сучасних умов стрімкого розвитку ринку, для якого властивий високий рівень глобальної конкуренції, для сучасних підприємств пріоритетним напрямком їх розвитку стала розробка заходів з ефективного управління персоналом, адже саме персонал з високим рівнем творчості, активності, креативності, є головним стратегічним ресурсом (своєрідним інтелектуальним капіталом) будь-якого підприємства, який забезпечує йому конкурентоспроможність на ринку. Як правило, виконання цілей та завдань щодо ефективного управління персоналом на підприємстві здійснюється через кадрову політику. Відповідно до цього кадрову політику слід вважати ядром системи управління персоналом на підприємстві.

Зазвичай, коли говорять про кадрову політику, то під нею розуміють певну систему ідей, правил, процедур на основі якої діють люди на підприємстві або ж сукупність певних правил та норм, які окреслюють основний зміст та напрямки роботи з колективом, її методи та форми. На основі аналізу наукових літературних джерел, присвячених визначенню сутності кадрової політики, ми дійшли висновку, що кадрова політика є визначальним напрямком кадрової роботи підприємства, основними принципами, методами та прийомами у роботі з персоналом для створення та розвитку кадрового потенціалу, який необхідний для досягнення основних цілей і завдань підприємства в процесі його діяльності.

Метою кадрової політики організації є забезпечення рівноваги між економічною та соціальною ефективністю використання персоналу, створення умов для ефективного використання та розвитку кадрового потенціалу підприємства, задоволення соціальних та економічних інтересів працівників. Кадрова політика спрямована на консолідацію єдиної корпоративної культури, ефективну мотивацію та професійний розвиток працівників організації [5].

Основними складовими кадрової політики є політика набору, відбору та розстановки кадрів, політика оплати праці, політика навчання, політика стимулювання та мотивації праці, політика соціальних відносин, політика розвитку та підвищення кваліфікації тощо.

Кадрова політика формується вищим керівництвом підприємства, реалізується через кадрову службу під час виконання її працівниками відповідних їм функцій. Об'єктом кадрової політики є безпосередньо персонал підприємства, а суб'єктом – сформована система управління персоналом, яка включає в себе управлінських працівників всіх рівнів, а також кадрову службу. Зокрема кадровій службі віддається чи не найважливіша роль у формуванні та реалізації кадрової політики підприємства, адже саме вона розробляє цільові програми, здійснює постійний моніторинг ситуації та вносить певні корективи у виконання програм у випадку зміни параметрів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування.

Серед основних завдань кадрової політики підприємства виділяють такі:

- своєчасне забезпечення підприємства працівниками відповідної кількості та якості з врахуванням стратегії його розвитку;
- створення відповідних умов реалізації, тобто створення такого середовища, в якому кожен працівник мав можливість розвиватися, самостверджуватися, самореалізовуватися тощо;
- раціональне використання праці персоналу;
- впровадження ефективних способів відбору кадрів та їх розстановки;
- стимулювання бажання працівників до досягнення поставленої цілі;
- постійна підтримка ефективної роботи підприємства та інші.

Після короткого дослідження сутності та змісту кадрової політики підприємства перейдемо безпосередньо до процесів її ефективного формування та реалізації в сучасних умовах господарювання.

Механізм формування кадрової політики – сукупність дій суб'єктів, спрямованих на розбудову системи управління людськими ресурсами та формування їх потенційних можливостей [7, с. 126].

Підприємству доволі важливо при формуванні та реалізації ефективної кадрової політики врахувати перелік певних принципів, на яких вона буде базуватися. Серед таких принципів виділяють комплексність та послідовність її проведення, науковість, системність, ефективність, соціальна справедливість, професіоналізм, збалансованість представництва досвідчених та молодих працівників з урахуванням гендерної рівності, облік складних результатів, безперервність навчання кадрів.

При формуванні кадрової політики необхідно узгодити певні нюанси [5]:

- політику розвитку персоналу – надання програм розвитку, індивідуальне планування просування, створення команди, професійна підготовка і подальше навчання;

- розробку загальних принципів кадрової політики, визначення пріоритетних завдань;
- фінансову політику – встановлення принципів виділення коштів, забезпечення ефективної системи стимулювання праці;
- організаційну політику – узагальнення потреб трудових ресурсів, створення структур та персоналу, призначень, резервів, трансфертів;
- інформаційну політику – створення і підтримка руху інформаційної системи персоналу.

Задля формування ефективної кадрової політики доволі важливо також врахувати фактори, що властиві зовнішньому та внутрішньому середовищу підприємства та які здійснюють безпосередній вплив на його функціонування та розвиток. Відобразимо їх на рис. 1.

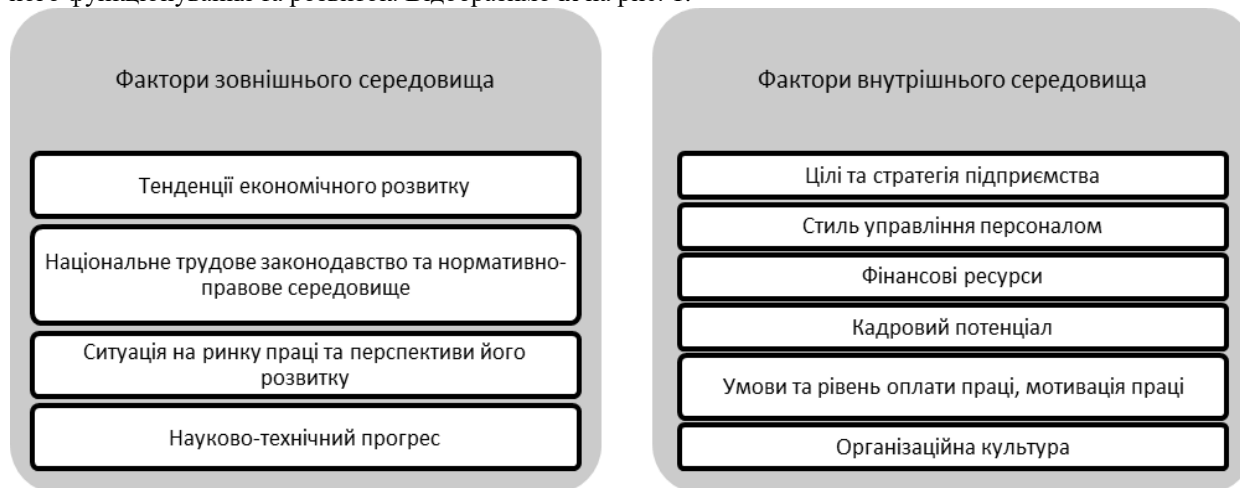

Рис. 1. Фактори формування кадрової політики підприємства

Джерело: систематизовано на основі [1, 2]

Як правило, процес формування кадрової політики на підприємстві проходить декілька етапів. Більшість науковців виділяють три таких етапи: нормування, програмування та моніторинг персоналу. Мету кожного із даних етапів відобразимо у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні етапи формування ефективної кадрової політики підприємства

Назва етапу	Мета етапу
Нормування персоналу	Узгодження принципів і цілей роботи з персоналом із принципами і цілями підприємства в цілому, стратегією та етапом його розвитку
Програмування персоналу	Розробка програм, шляхів досягнення цілей кадрової роботи, конкретизованих з урахуванням умов теперішніх і можливих змін ситуації (розробка кадрових технологій)
Моніторинг персоналу	Розробка процедур діагностики і прогнозування кадрової ситуації (розробка програми постійної діагностики і механізму застосування заходів з розвитку персоналу)

Проте, на нашу думку, цей перелік етапів є неповним, тому пропонуємо його продовжити. Після проведення вищенаведених етапів слід надалі провести етап офіційного затвердження кадрової політики підприємства. Пізніше здійснити етап інформування колективу, який полягає в створенні системи просування та донесення кадрової інформації до персоналу, ознайомлення працівників з затвердженою кадровою політикою та по завершенню цього етапу провести збір відгуків та ідей щодо можливого покращення кадрової політики. І на останньому етапі формування кадрової політики слід провести оцінювання ефективності її реалізації шляхом аналізу фінансових ресурсів на впровадження певного типу кадрової стратегії, оцінки ефективності системи мотивації праці та принципів розподілу коштів на персонал.

В сучасних умовах кадрова політика буде вважатися ефективно сформованою в тому випадку, коли вона відповідатиме таким вимогам [6, с. 214]:

- кадрова політика повинна бути пов'язана із стратегією розвитку підприємства. В цьому вона являє собою кадрове забезпечення реалізації цієї стратегії;
- кадрова політика повинна бути достатньо гнучкою, тобто вона має бути з одного боку, стабільною, з іншої – динамічною;
- кадрова політика повинна бути економічно обґрунтованою, тобто виходити з реальних фінансових можливостей підприємства;
- кадрова політика повинна забезпечувати індивідуальний підхід до працівників.

Слід зазначити і той факт, що кадрова політика буде ефективною в тому випадку, коли персонал підприємства по максимуму використовує свій потенціал, виконує завдання, поставлені перед ними.

Доволі важливо також дослідити ряд сучасних проблем, які виникають при формуванні кадрової політики на підприємстві. Серед найбільш поширених проблем виділяють такі:

1. Відсутність кваліфікованих працівників, що в результаті призводить до низької якості виконуваних робіт;

2. Висока плінність кадрів на підприємстві. Головною причиною плінності персоналу є незадоволення своїм становищем. Зокрема, незадоволеність існуючою заробітною платою, неповажене ставлення з боку керівництва, відсутність можливості самореалізовуватися та самостверджуватися, відсутність умов для відпочинку, слабка система стимулювання та мотивації тощо.

3. Проблема організації відбору та найму персоналу. Така проблема безпосередньо зумовлена перенасиченістю ринку праці робочою силою, тому керівництву підприємства необхідно створити всі умови для залучення таких кадрів, у яких їх особисті характеристики, навички, знання якнайкраще відповідатимуть цілям підприємства.

Для вирішення таких та інших проблем на підприємстві формується певний механізм реалізації кадрової політики. Механізм реалізації кадрової політики підприємства являє собою систему планів, норм і нормативів, організаційних, адміністративних, соціальних, економічних та інших заходів, спрямованих на вирішення кадрових проблем і задоволення потреб підприємства в персоналі.

На основі вище викладеного запропонуємо певні рекомендації щодо вирішення зазначених вище проблем під час формування кадрової політики підприємства, які можуть бути складовою частиною механізму реалізації кадрової політики:

- формування стратегічних підходів та методів щодо організації відбору та найму персоналу, які полягають у розробці двоярусної структури персоналу, яка включатиме в себе «кадрове ядро», тобто найбільш цінних та кваліфікованих працівників та «периферійних» працівників, які виконують менш значимі і відповідальні функції на підприємстві;

- організація підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації робітників;

- створення всіх необхідних умов щодо розвитку людського потенціалу на підприємстві, що в результаті забезпечить йому корпоративну конкурентоспроможність на ринку;

- розробка підходів щодо ефективного управління персоналом як умову ефективного та раціонального розміщення, використання та забезпечення працівників, що забезпечить професійне зростання;

- розвиток соціально-трудова відносин між персоналом та керівництвом стосовно функціонування і розвитку трудового персоналу, умов наймання та соціального захисту;

- створення ефективної системи стимулювання праці персоналу, яка включає в себе моральні та матеріальні стимули та найважливіші напрямки роботи з мотивації персоналу тощо.

Оскільки одним із основних завдань кадрової політики будь-якого підприємства є залучення повною мірою в роботу всього потенціалу працівників, тому особливу увагу на підприємствах приділяють саме формуванню ефективної системи мотивації персоналу, що сприяє підвищенню продуктивності праці та прибутковості організації в цілому. В сучасних умовах найбільш ефективною та доволі часто використовуваною системою мотивації є «мотивація на результат».

Висновки. Підсумувавши вище викладене, можна зробити висновок, що важливу роль в управлінні персоналом підприємства відіграє кадрова політика. Кадрова політика, перш за все, спрямована на закріплення лідируючих позицій на ринку та досягнення стратегічних цілей підприємства завдяки створенню розвитку та стимулюванню діяльності професійної команди працівників. Саме якісний кадровий потенціал є головною конкурентною перевагою сучасного підприємства. В сучасних умовах розвитку ринкової економіки ефективність функціонування та розвитку підприємства напряму залежить від формування та реалізації саме ефективної кадрової політики, адже вона є запорукою продуктивної та результативної діяльності підприємства загалом. Ефективна кадрова політика сьогодні спрямована на те, щоб сформувати таку систему роботи з персоналом, яка була б спрямована не лише на отримання економічного ефекту, а й соціального. Було визначено, що під час формування ефективної кадрової політики необхідно врахувати ряд вимог, нюансів, факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, а також, що дуже важливо, його кадровий потенціал.

Література

1. Борщ В. І. Формування і реалізація кадрової політики на підприємствах України [Електронний ресурс] / В. І. Борщ, В. В. Белякова // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2017. – Вип. 3(37). – Режим доступу : ginek.onu.edu.ua/article/download/123714/118323
2. Грицай А. М. Теоретико-методичні засади формування кадрової політики підприємства / А. М. Грицай // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія "Економічні науки". – 2014. – № 1 (63). – С. 148–155.
3. Дончак Л. Г. Проблеми формування кадрової політики підприємства / Л. Г. Дончак, А. Ю. Нечипорук // Освіта та наука. – 2012. – № 3. – С. 6–8.
4. Крушельницька О. В. Управління персоналом : навч. посіб. / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Кондор, 2006. – 308 с.
5. Погребняк А. Ю. Розробка кадрової політики як один з основних напрямів менеджменту персоналу підприємства [Електронний ресурс] / А. Ю. Погребняк, І. М. Ліннік // Ефективна економіка. – 2018. – № 10. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/68.pdf

6. Супруненко М. Формування ефективної кадрової політики організації / М. Супруненко, О. Драган // Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті, 2014 р. – К. : НУХТ, 2014. – Ч. 3. – С. 213–215.

7. Удовенко Т. С. Формування ефективної кадрової політики на підприємстві / Т. С. Удовенко, С. М. Невмержицька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 3. – С. 125–127.

References

1. Borshch V. I. Formuvannia i realizatsiia kadrovoi polityky na pidpriemstvakh Ukrainy [Elektronnyi resurs] / V. I. Borshch, V. V. Boliakova // Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia. – 2017. – Vyp. 3(37). – Rezhym dostupu : rinek.onu.edu.ua/article/download/123714/118323

2. Hrytsai A. M. Teoretyko-metodychni zasady formuvannia kadrovoi polityky pidpriemstva / A. M. Hrytsai // Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriia "Ekonomichni nauky". – 2014. – № 1 (63). – S. 148–155.

3. Donchak L. H. Problemy formuvannia kadrovoi polityky pidpriemstva / L. H. Donchak, A. Yu. Nechyporuk // Osvita ta nauka. – 2012. – № 3. – S. 6–8.

4. Krushelnytska O. V. Upravlinnia personalom : navch. posib. / O. V. Krushelnytska, D. P. Melnychuk. – 2-e vyd., pererob. i dop. – K. : Kondor, 2006. – 308 s.

5. Pohrebniak A. Yu. Rozrobka kadrovoi polityky yak odyn z osnovnykh napriamiv menedzhmentu personalu pidpriemstva [Elektronnyi resurs] / A. Yu. Pohrebniak, I. M. Linnik // Efektyvna ekonomika. – 2018. – № 10. – Rezhym dostupu : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/68.pdf

6. Супруненко М. Формування ефективною кадровою політикою організації / М. Супруненко, О. Драган // Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті, 2014 р. – К. : НУХТ, 2014. – Ч. 3. – С. 213–215.

7. Удовенко Т. С. Формування ефективною кадровою політикою на підприємстві / Т. С. Удовенко, С. М. Невмержицька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 3. – С. 125–127.

Рецензія/Peer review : 07.02.2019

Надрукована/Printed : 05.04.2019
Прорецензовано редакційною колегією

УДК 658.8

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-57-61

КОСТЮК І. В., СТАДНИК В. В.

Хмельницький національний університет

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЛІДЕРСТВА У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ

Актуалізовано проблематику дослідження гендерних аспектів лідерства в практиці менеджменту з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства. Розглянуто основні причини гендерної асиметрії у сфері управління – професійну сегрегацію ринку та гендерні стереотипи. Охарактеризовано найбільш поширені погляди на ролі жінок, які перешкоджають їх кар'єрному зростанню і розвитку у сфері управління. Систематизовано гендерні відмінності лідерських якостей, стилів управління та професійного самовизначення.

Ключові слова: управління, гендерні стереотипи, гендерна психологія, жіноче лідерство, кар'єра, гендерна сегрегація ринку праці.

KOSTYUK I., STADNYK V.

Khmelnitsky National University

GENDER ASPECTS OF LEADERSHIP IN THE FIELD OF MANAGEMENT

The article is dedicated to the analysis of the main problems of gender discrimination of women's professional opportunities as leaders in modern conditions development of society. As you know, one of the main directions of society's development today is the process of equalizing the rights and professional opportunities of men and women in different spheres of activity, in particular in management practice. This tendency attracts more and more attention of various scholars and predetermines their enhanced research of gender aspects of leadership in management. So today we can distinguish three groups of key theories of research gender issues of leadership: the dominance of gender factor over the leader, the dominance of a leadership factor over gender and theories in which both aspects are considered equivalents. According to the results of the analysis of these theories, it was determined that gender stereotypes are the main causes of gender asymmetry. Moreover, in the course of further research another factor is outlined limiting women's professional opportunities – gender segregation of the labour market, which is horizontal and vertical. And systematized the differences of qualities, professional self-determination and management styles, which are typical for men and women leaders, characterized the main informal roles of women in the men's business world.

Keywords: leadership, gender, management, gender stereotypes, gender psychology woman's leadership, career, equality, gender segregation of the labour market.

Постановка проблеми. Одним із важливих соціальних аспектів розвитку суспільства є процес вирівнювання прав та можливостей жінок і чоловіків, що змінює усталені погляди на зміст лідерства в менеджменті. На жаль, в сучасному соціумі сформувалося безліч гендерних стереотипів, основна ідея яких полягає в тому, що займати керівні посади у різних сферах діяльності може лише чоловік. Однак наразі є значна кількість жінок, які досягли статусу лідера у багатьох сферах діяльності – державному управлінні, бізнесі і навіть у силових структурах. Об'єктивними причинами того, що жінки займають менше керівних посад, є історичні традиції культури управління, що вкоренилися в свідомості людей. Зокрема, серед найбільш поширених гендерних стереотипів, що ставлять під сумнів професійну спроможність жінки-лідера є те, що сім'я та кар'єра для жінки є несумісними, що жінки більш емоційні, менш схильні до ризику тощо. Всі ці стереотипи є нині неактуальними з погляду численних наукових досліджень у сфері гендерної психології лідерства, оскільки опираються лише на психологічні та фізіологічні особливості жінок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активні дослідження гендерних аспектів лідерства почалися під впливом феміністичних рухів з середини 1970-х років ХХ ст. Їх метою яких було зрівняння жінок у правах з чоловіками в економічній, політичній, культурній сферах тощо. Загалом проблематиці жіночого лідерства було присвячено доволі багато праць відомих зарубіжних та вітчизняних науковців. Ретроспективи цих досліджень і їх розвиток в сучасних реаліях бачимо у роботах таких науковців як Н. Підбуцька і В. Спіцина [1], А. Весельська [2], С. Загурська [3], В. Ярошенко [4], Л. Кормич [5], О. Посуховська [6], Л. Усанова й М. Нестеренко [7] та ін. Проте багато аспектів гендерної проблематики і досі є актуальними й потребують подальших досліджень. Зокрема, такими є питання, що дають змогу краще використати потенціал лідерства у вітчизняній практиці управління – з урахуванням ментальних характеристик українського жіноцтва.

Метою статті є дослідження гендерної проблематики лідерства у вітчизняній практиці управління задля більш глибокого розуміння феномену лідерства, особливостей його прояву залежно від індивідуальних особливостей лідерів різної статі. Для реалізації мети визначено такі завдання: дослідити гендерні аспекти лідерства і з'ясувати основні причини гендерної асиметрії у сфері управління, розглянути гендерні відмінності лідерських якостей і стилів управління, дослідити гендерну сегрегацію ринку праці в Україні.

Виклад основного матеріалу досліджень. Ще нещодавно (до середини ХХ століття) традиційне лідерство як соціально-психологічний феномен досліджувалося без врахування соціальних, психологічних, культурних відмінностей між жінками та чоловіками. Проте стрімкий розвиток суспільства в останні десятиліття і посилення участі жінок у суспільному житті стало сильним мотиватором у науковому середовищі для вивчення

проблем гендерного аспекту лідерства. Основним внеском гендерної психології лідерства слід вважати порівняльне дослідження характеристик лідерів різної статі у взаємозв'язку з їх шляхом до успіху. Важливо при цьому опиратися на результати досліджень сучасних вітчизняних науковців, оскільки це важливо для розуміння шляхів реалізації лідерських можливостей українського жіноцтва.

Для якісного аналізу гендерних проблем лідерства у сфері управління звернемося до сучасного трактування сутності гендерного підходу до характеристики відносин у соціумі. Так, Н. Підбуцька під гендером розуміє весь поведінковий комплекс, притаманний чоловікам і жінкам; сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство наказує виконувати людям залежно від їх біологічної статі [1, с. 65]. Однак, на нашу думку, поняття «гендер» доцільно розглядати значно ширше. На сьогодні видається очевидним, що під ним слід розуміти не лише поведінкові відмінності між чоловіками та жінками, а й їх нерівність у реалізації прав та можливостей, що проявляється насамперед при дослідженнях, присвячених гендерним аспектам лідерства.

Серед основних напрямів досліджень в області гендерних аспектів лідерства виділяють три концептуальних підходи, яких дотримуються науковці [2, с. 20]: 1) домінування гендерного чинника над лідерським; 2) домінування лідерського чинника над гендерним; 3) обидва аспекти вважаються рівноправним.

Перша група охоплює теорії гендерного потоку (Б. Гутек), гендерного відбору (Дж. Боумен, С. Суттон), концепцію токенизму (Р. Кентер) та фрейдизму (Я. Джорстад). Теорія гендерного потоку вказує, що сприйняття лідера підлеглими прямо залежить від статі. А оскільки в цій сфері дотримуються здебільшого традиційних поглядів на лідерство, то й перевага у кар'єрному зростанні надається насамперед чоловікам. Теорія гендерного відбору наголошує, що до жінок у професії ставляться, як правило, набагато вищі вимоги. І, щоб подолати упереджене ставлення до себе як лідера, жінка мусить проявити більший рівень компетентності, ніж чоловік. Такі стереотипи є доволі усталеними, що й породжує гендерну диспропорцію, дискримінацію в лідерстві. І це можна доволі логічно пояснити. Практика показує, що в процесі професійного становлення й набуття практичного досвіду роботи в конкретному колективі у жінок переважає соціально-психологічна складова адаптації, а в чоловіків – професійно-дієва. До того ж, сформована віками усталеність домінуючого становища чоловіків в сім'ї та суспільстві автоматично закріплювала за ними монополію на виконання ними функцій управління і це стало стереотипом у формуванні управлінської вертикалі в більшості організацій.

Р. Кентер стверджує, що роль жінки в груповій динаміці значною мірою визначається співвідношенням представників різних культурних категорій в групі. Ця ідея представлена концепцією токенизму В асиметричній групі більшість названа домінантою, а ті, хто кількісно лише символічно представлений – «токени» (символи). Токени через свою нечисленність є помітнішими, сприймаються більш стереотипно, їх характеристики перебільшуються порівняно з домінантами. Тобто, жінки в чоловічій групі і жінки-лідери в чоловічому діловому світі виступають як токени, відіграючи одну з чотирьох неформальних ролей [3], що систематизоване нами на рис. 1.

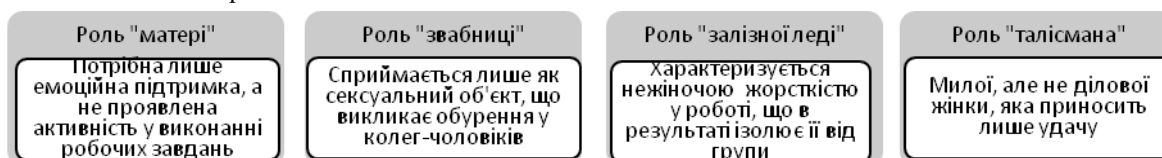

Рис. 1. Неформальні ролі жінок-лідерів у чоловічому діловому світі

Зазначені неформальні ролі жінок в результаті негативно впливають на перспективи кар'єрного просування жінки та заважають їм займати рівноправне становище серед чоловіків. До того ж, прихильники фрейдизму негативно ставились до жіночого лідерства, адже вважали, що жінки-лідери є представниками нездорової гендерної ідентичності. Вони розглядали прагнення жінки до лідерства як прояв її неповноцінності.

До групи теорій, яка відображає домінування лідерського фактору над гендерним відносять: ситуаційно-посадовий (Р. Хауз, Дж. Хант) і статусний підхід (Дж. Бергер) та біхевіористську динамічну модель (Г. Граен, Б. Басс, Дж. Хант). Сутність кожного із них розкриємо в табл. 1 (сформовано за [2, с. 21; 4, с. 24]).

Таблиця 1

Основні положення групи теорій домінування лідерського фактору над гендерним

Ситуаційно-посадовий підхід	Статусний підхід	Біхевіористська модель
– на перше місце ставить посаду людини в організації, а не її стать; – жінка і чоловік, що займають схожі посади і здійснюють схожі лідерські ролі в організації, не мають відрізнятись ні за факторами ефективності, ні за поведінкою	– отождожене сприйняття людини групою із її соціальним статусом; – шлях до влади жінки наповнений численними перешкодами, зокрема надається менше інформації або ж коротші терміни для виконання поставлених завдань	– наголошує на формуванні високо трансформованого лідера, який незалежно від статі спро-можний сформувати унікальні взаємини з підлеглими, які б базувалися на довірі, підтримці, задоволеності та продуктивності

В третій групі напрямів дослідження гендерного аспекту виділяють теорію схеми (С. Тейлор, Дж. Крокер), соціально-рольову теорію (Е. Іглі), теорію інформаційної обробки (Д. Гамільтон). В них доводиться, що стереотипи щодо лідерства і гендеру можуть породжувати конфлікт між гендерною і лідерською ролями. Та його можна долати з допомогою гендерного менеджменту, коли пріоритетними визнаються реальні успіхи та демократичний, орієнтований на взаємини стиль [5, ст. 25]. Дотримуючись цієї позиції, важливо дослідити відмінності лідерських якостей і стилів управління чоловіків та жінок-лідерів. Результати досліджень вказують на те, що залежно від сфери діяльності, в якій працюють жінка чи чоловік, їх лідерські якості проявляються по-різному, і вони також різняться між собою залежно від умов їх реалізації: «польових», родинних чи лабораторних. Основні лідерські якості, стилі управління, а також професійне самовизначення, які притаманні жінкам та чоловікам під час здійснення ними управлінської діяльності, систематизовано надало у табл. 2.

Таблиця 2

Відмінності у якостях, стилях управління, професійному самовизначенню успішних жінок і чоловіків

Жінки	Чоловіки
Лідерські якості	
вміння йти на компроміс; товариськість; більша витривалість до стресових ситуацій; смівливість та активність у налагодженні соціальних контактів; доброзичливість; емпатія; гнучкість поведінки в різних ситуаціях; відкритість; ясне уявлення про цілі	здатність до ризиків; відсутність страху; впевненість у собі; високі вимоги до підлеглих; об'єктивність; вміння протистояти тиску; орієнтованість на постійні нововведення; змагальність; ініціативність; владність
Стиль управління	
Демократичний (роль соціального лідера); вплив через винагороду	Авторитарний (директивний); вплив через примушування
Професійне самовизначення	
Орієнтованість на соціальну взаємодію, безпечні умови праці, стабільність та економічну незалежність	орієнтованість на підприємницьку активність, змагальність, новизну. Важлива оцінка професійної діяльності

Джерело: систематизовано на основі [6, 7]

Як можна бачити із табл. 2, жінкам-лідерам більш притаманний демократичний стиль управління, аніж чоловікам. Вони більш зорієнтовані на розвиток колективу та їх взаємодію, їм властива спроможність швидко знаходити спільну мову з підлеглими, вміння їх мотивувати та стимулювати до участі в спільній справі, морально підтримувати тощо. Чоловіки-лідери здебільшого застосовують авторитарний стиль керівництва, який ґрунтується на законній владі, контролі й директивності.

Слід зважати й на те, що в організаціях ставляться різні вимоги до керівників (лідерів) на різних рівнях управління в цілому і керівників різної статі зокрема. Стосовно жінок ці вимоги значно вищі, і щоб піднятися ієрархічною вертикаллю, їм необхідно проявити більшу компетентність, ніж чоловікам. Така ситуація зумовлена переважно об'єктивними обставинами (гендерними стереотипами), а також психологічними й фізіологічними особливостями жінок, адже вони менш схильні до ризику, більш вразливі, емоційні, що в результаті обмежує їх можливості займати керівні посади на вищих рівнях управління. Тому пріоритетність тут надається чоловікам, які характеризуються владністю, впевненістю у собі, здатністю до нововведень та ризиків, вмінням правильно визначити цілі тощо. Саме такі якості й потрібні для того, щоб займати вищі керівні посади, зокрема й топ-менеджера в тій чи іншій організації. Тобто жінки-управлінці ніби перебувають в тіні своїх колег чоловічої статі, тому й займають керівні посади здебільшого на нижчих рівнях управління.

Інше пояснення того, що жінки займають посади менеджерів нижчих рівнів управління можна знайти і в тому, що вони більше часу приділяють формуванню мотиваційної програми для персоналу. А це зазвичай функція управління, яка здійснюється вслід за функцією передбачення й цілепокладання. Менеджери вищих рівнів управління більше уваги приділяють функціям планування (постановці цілей) та організування, у яких більш фахово (в силу психологічних особливостей, які сформувались в ході еволюції людства) проявляють себе представники чоловічої статі. Тому посади топ-менеджерів займають переважно саме вони.

Аналізуючи негативну роль гендерних стереотипів можна стверджувати, що вони в багатьох випадках навіть гіперболізуються. Тобто, відмінності між чоловіками і жінками підкреслюються більшою мірою, ніж вони є в дійсності і під впливом гендерних стереотипів гальмується розвиток тих якостей особистості, що не відповідають даним стереотипам, навіть тоді, коли це не відповідає прагненням та бажанням чоловіків та жінок.

Окрім того, на нашу думку, ще одним із чинників, який перешкоджає реалізації лідерських можливостей жінки (в тому числі й в Україні), є значною мірою гендерований ринок праці. У сфері професійної зайнятості жінки доволі часто програють чоловікам у боротьбі за «гарне та гідне» місце, що

дозволяє соціологам і економістам говорити про присутність на ринку праці такого явища, як гендерна сегрегація.

Гендерна сегрегація праці – це нерівномірний розподіл чоловіків і жінок у економіці, через що в окремих професіях чи окремих економічних галузях переважають чоловіки або жінки [8, с. 211]. Саме вона зумовлює те, що жінки ніби «замикаються» на низькооплачуваних посадах та у неперспективних галузях економіки. Присутність високого рівня сегрегації на ринку праці зумовлює значні диспропорції в рівні оплати праці між жінками та чоловіками, в їх кар'єрних можливостях в сфері професійної діяльності. Є два види гендерної професійної сегрегації: горизонтальна й вертикальна. Горизонтальна (т. з. «скляна стіна») формується за галузями економіки і професіями, вертикальна (т. з. «скляна стеля») – в посадовій ієрархії організацій [9]. Горизонтальна поділяється на галузеву (різна цінність жінок і чоловіків у професійній реалізації за галузями економіки), міжфірмову (гендерні особливості між фірмами, що мають різні статуси й розміри), професійну (розподіл жінок та чоловіків відповідно до існуючих професій), міжсекторальну (розподіл жінок та чоловіків між різними організаційно-правовими формами діяльності, наприклад приватними й державними підприємствами). Горизонтальна сегрегація проявляється у наявності доволі чіткого розподілу галузей і професій на «жіночі» й «чоловічі», а відтак – дискримінації за ознакою статі, яка впливає на професійне просування, працевлаштування, оплату праці, в доступі до певних посад, в підвищенні кваліфікації.

Доволі гостро стоїть питання стосовно несправедливої оплати праці, оскільки за ту ж саму роботу жінки можуть отримувати набагато меншу заробітну плату. Проте, коли організація знаходиться в кризовому становищі, така обставина може «зіграти на руку» жінкам, адже щоб зекономити кошти, її керівництво найбільш частіше звільняють чоловіків, які є, як правило, «дорогими» керівниками і ставлять на їх місце жінок («дешевших» керівників), які за своїми організаційними здібностями, якостями та компетентністю в результаті виявляються нічим не гіршими за чоловіків. Такі значні відмінності в оплаті праці чоловіків та жінок пояснюють тим, що жінки самі обирають для себе більш низькооплачувану роботу, а також те, що вони є менш цінними працівниками, адже вони не володіють достатнім рівнем кваліфікації та досвіду.

Вертикальна сегрегація безпосередньо полягає в обмеженому доступі жінок до найбільш престижних посад та професій у сфері управління та бізнесу, що пов'язані з досить високим рівнем відповідальності та прийняттям ефективних рішень.

Зазначені гендерні аспекти соціальної взаємодії у менеджменті властиві для всіх країн. І в Україні до сьогодні є доволі актуальною проблема невизнання гендерної нерівності, незважаючи на те, що історично в українському соціумі визнавалась значущість жінки, але як берегині, а не лідера. Тому суспільна думка переважно не підтримує жінок, що мають амбіції і готові на рівних претендувати на участь у вирішенні проблем на вищих щаблях влади. Тому одним із важливих завдань сучасного керівника є формування такої культури відносин в організації, в якій гендерна гетерогенність відчувалась би тільки на рівні поваги до жінки, а не на рівні сумнівів у її компетентності і можливостях професійної самореалізації.

Висновки. Проблема гендерної рівності у сучасних теоріях лідерства трактується по-різному, однак спільним у них є те, що вони опираються у своїй аргументації на поведінкові гендерні стереотипи, які історично склались в процесі розвитку суспільства. На сьогодні існує безліч гендерних стереотипів щодо реалізації лідерських можливостей жінок, зокрема те, що їх, як правило, вважають менш компетентними, недосвідченими, в результаті чого вони отримують меншу заробітну плату, мають гірші шанси на кар'єрне зростання. До того ж, і сам ринок праці перешкоджає професійній самореалізації жінки, розвитку її лідерських можливостей в межах посадової ієрархії всередині організації. Проте існуючі стереотипи не слід вважати нездоланими перешкодами, які закривають перспективи розвитку жінки у сфері управління; вони лише підтверджують той факт, що жінкам необхідно відшукувати/формувані такі моделі лідирування, які б руйнували існуючі стереотипи. І розуміння особливостей гендерного стереотипу є надзвичайно важливим в управлінні, оскільки дає змогу створити найкращі умови для професійного становлення і розвитку кожного працівника, незалежно від його/її гендерної приналежності. Тому предметом подальших наукових досліджень має стати поглиблене вивчення моделей поведінки жінок-лідерів, а також пошук ефективних способів поєднання жіночого та чоловічого типів лідерства в управлінні організацією – для формування такого стилю керівництва, який би забезпечував гендерну синергію в управлінні, а значить, зростання ефективності планування й реалізації управлінських функцій.

Література

1. Підбуцька Н. В. Теоретичний аспект вивчення гендерних особливостей уявлень про лідерства студентської молоді / Н. В. Підбуцька, В. В. Спіцина // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наукових праць ; ред. Л. Л. Тovaжиянський, О. Г. Романовський. – Харків : НТУ "ХПІ", 2015. – Вип. 44 (48). – С. 62–72.
2. Весельська А. Л. Гендерний аспект лідерства: теоретичний аналіз / А. Л. Весельська // Наука і освіта. – 2014. – № 5 (122). – С. 19–24.
3. Загурська С. Гендерний підхід у вивченні політичної діяльності та лідерства [Електронний ресурс] / С. Загурська // Освіта регіону : український науковий журнал. – 2012. – № 3. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/853>.
4. Ярошенко В. М. Гендерні дослідження політичного лідерства [Електронний ресурс] / В.М. Ярошенко. – Режим доступу : [file:///C:/Users/Ira/Downloads/86970-183230-1-SM%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Ira/Downloads/86970-183230-1-SM%20(2).pdf)

5. Кормич Л. І. Гендерний аспект феномену політичного лідерства: теоретичні засади / Л. І. Кормич // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 52. – С. 19–26.
6. Посуховська О. Проблема статі в управлінні / О. Посуховська // Психологічні виміри культури, економіки, управління. – 2016. – Вип. 8. – С. 41–45.
7. Усанова Л.А. Гендерні стереотипи та проблеми лідерства / Л.А. Усанова, М.М. Нестеренко // Філософські обрії. – 2015. – № 33. – С. 98–106.
8. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. – К. : Заповіт, 2016. – 244 с.

References

1. Podbutskaya N. V. Gender features insights into leadership students / N. V. Podbutskaya, V. V. Spitsyna // Problems and prospects of the formation of the national humanitarian and technical elite ; ed. L. L. Tovazhnyanskyi, O. G. Romanovsky. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2015. – Вип. 44 (48). – P. 62–72.
2. Vesel'skaya A. L. Gender aspect of leadership: theoretical analysis / A. L. Vesel'skaya // Science and education. – 2014. – № 5 (122). – P. 19–24.
3. Zagurskaya S. Gender approach in the study of political activity and leadership / S. Zagurskaya // Ukrainian scientific journal «Education of the region». – 2012. – № 3. URL: <http://social-science.com.ua/article/853>.
4. Yaroshenko V. Gender studies of political leadership / V. Yaroshenko. URL: [file:///C:/Users/Ira/Downloads/86970-183230-1-SM%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Ira/Downloads/86970-183230-1-SM%20(2).pdf)
5. Kormych L.I. Gender aspect of the phenomenon of political leadership: theoretical foundations / L.I. Kormych // Actual problems of politics. – 2014. – Vol. 52. – P. 19–26.
6. Posuhovskaya O. Gender problem in management / O. Posuhovskaya // Psychological measurements of culture, economics, management. – 2016. – Vol. 8. – P. 41–45.
7. Usanova L.A. Gender stereotypes and problems of leadership / L.A. Usanova, M.M. Nesterenko // Philosophical horizons. – 2015. – № 33. – P. 98–106.
8. Gender equality and development: a view in the context of the European strategy of Ukraine. – К. : Zapovit, 2016. – 244 p.

Рецензія/Peer review : 11.03.2019

Надрукована/Printed : 03.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Гавловська Н. І.

УДК: 338.43.331.3

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-62-67

МОРОЗ С. В., ЛУЧАНСЬКА А. С.
Хмельницький національний університет

ДИСКРИМІНАЦІЯ НА РИНКУ ПРАЦІ

Стаття присвячена проблемі дискримінації на ринку праці в Україні. Розкрито сутність дискримінації, надано їй визначення. Визначено індекс гендерної нерівності, зроблено порівняльний аналіз за даним показником між країнами. Виявлена негативна динаміка зростання гендерного розриву в Україні, яка спричинена соціальними та економічними чинниками. Проаналізовано ринок праці України, виявлено зростання рівня вікового різновиду дискримінації, з'ясовано його причини.

Ключові слова: дискримінація, зайнятість, безробіття, гендерний розрив, індекс гендерної нерівності, ринок праці.

MOROZ S., LUCHANSKAYA A.
Khmelnitskyi National University

DISCRIMINATION ON THE LABOR MARKET

The article is devoted to the problem of discrimination in the labor market in Ukraine. The essence of discrimination is disclosed and its definition is given. It has been found that discrimination leads to negative social and economic consequences such as lowering the employment rate among certain categories of the population: women, students, persons of pre-retirement age and socially vulnerable groups of the population. This leads to a drop in the standard of living of the population; loss of income and qualifications; increasing social tension; increase in the number of criminogenic situations; increasing social inequality; increase in the number of psychological and physical diseases; the fall of labor activity; reduction of tax revenues to the state budget. The level of employment and unemployment among men and women is analysed, it is revealed that the main reasons for the unemployed population among women and men are: resignations or dismissal by agreement, dismissal for economic reasons; not employed persons who were graduated from general education and higher educational establishments. The index of gender inequality was determined, a comparative analysis was carried out on the given indicator between the countries: Germany, Turkey, Poland, Georgia, and Ukraine. The negative dynamics of the gender gap in Ukraine is revealed, which is caused by social and economic factors. The analysis of the labor market in Ukraine shows the spread of age-old discrimination. So the analysis of the occupied population by age testifies to the obvious vulnerability of pensioners, people of pre-retirement age and young people aged 15-24. It is revealed that the causes of this situation in the older generation are the reduction of working capacity and endurance, the low level of computer knowledge, as well as the ability to study and retrain in comparison with younger workers. Among young people is the lack of work experience, the desire of young people to work on a flexible schedule.

Key words: discrimination, employment, unemployment, gender gap, index of gender inequality, labor market.

Актуальність теми. Незалежно від моделі, економічної ситуації в країні на будь-якому ринку праці так чи інакше існує дискримінація громадян. Інтенсивність розповсюдженості даного явища залежить від процесу росту соціальних і економічних відносин, рівня законодавчої регуляції суспільства та ринку праці (наявності та якості відповідних законів) і, що не менш головне, моніторингу ситуації, постійного контролю за дотриманням прийнятих законів. Оскільки дискримінація – явище протизаконне, виявити її у прямому виді, підрахувати кількісно важко, через те що роботодавець відмовить у роботі найманому працівникові з фактично дискримінаційних причин, але знайде багато формальних законних приводів відмови.

Дискримінація на ринку праці негативно впливає на зайнятість та її регулювання, гальмуючи працевлаштування жінок, студентів, осіб передпенсійного віку та інших категорій, але підриває авторитет державних інститутів, зменшує і так хитку довіру до них. Тому всі держави проводять активні дії для подолання даної проблеми, що становить основну частину державного регулювання зайнятості населення. В Україні створені служби, діяльність яких націлена на вирішення дискримінації на ринку праці. Це інспекція державної служби зайнятості з контролю за додержанням законодавства про зайнятість. Заборонає дискримінацію в Україні ст. 24 Конституції України, в якій підкреслюється, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [1]. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, зовнішністю, політичних, релігійних та інших вподобань, статі, соціально-етнічного походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Особлива увага приділяється рівності прав за гендерною характеристикою, яка забезпечується наданням жінкам та чоловіками ідентичних можливостей у освітній і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї [2].

Постановка завдання. З огляду на вище викладене, метою даної статті є дослідження проявів дискримінації на національному ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливо уважно розглядалася проблема дискримінації та забезпечення рівності прав під час розробки міжнародних норм права у сфері захисту прав людини і післявоєнному часі. З ухваленням Статуту ООН вимога рівноправ'я і заборона дискримінації стають частиною універсального міжнародного права. Після чого було прийнято певні декларації і конвенції, спрямованих на захист соціально вразливих прошарків суспільства. Далі правове регулювання дискримінації було здійснено в рамках Європейської системи захисту прав людини. Окрім розробки норм

міжнародного права, проблемам дискримінації присвячений великий обсяг наукових праць, зокрема в працях учених: І.М. Алієва, Н.А. Горелова, Л.О. Ільїної, В.С. Васильченка, М.А. Вуйченка, Р.Дж. Еренберга, Р.С. Сміта, В.В. Жернакова, І.В. Зуба, М.І. Іншина, І.П. Лаврінчук, Л.І. Лазор, Н.М. Хуторян, О.М. Ярошенка та ін. Значну увагу дослідженню цих проблем приділила наукова школа під керівництвом А.М. Колота. Разом з тим, дане питання потребує всебічного дослідження і сьогодні, пошук вирішення даної проблеми з урахуванням економічної ситуації, існує потреба в інноваційних поглядах.

Результати дослідження. Дискримінація – це нерівні можливості на ринку праці групи працівників, виділених за певною ознакою і мають однакову продуктивність з іншими працівниками (групова дискримінація), або нерівні можливості окремих працівників порівняно з працівниками, які мають аналогічні характеристики якості робочої сили (індивідуальна дискримінація) [3, с. 28]. Підставою для дискримінації на ринку праці виступають расові, етнічні, гендерні, вікові та інші характеристики робочої сили.

Сьогодні на ринку праці особливо гострою стала дискримінація за гендерною приналежністю працівників. Підставою для цього стало сформування на ринку стереотипних працівників певних видів діяльності чи навіть галузей. Тому задля максимізації виробництва всі підприємства та роботодавці шукають «еталонного» працівника. В основному розбіжності виступають у статті. Наприклад, стереотип щодо шахтаря – чоловік, викладач – жінка, бухгалтер – жінка і так далі [5, с. 39].

Незважаючи на те що в Україні багата нормативно-законодавча база з даної проблеми, на практиці гендерна політика далека від реалізації, особливо щодо прав жінок у сфері зайнятості. Таке упереджене ставлення до жінок на українському ринку праці як правило, проявляється у нездатності конкурувати жіночій статті з чоловічою у разі прийняття на роботу, збереженні робочого місця при скороченні штатів, нерівній заробітній платі. За сучасних соціально-економічних умов, коли під час переходу до ринкової економіки спостерігається зміщення зайнятості до приватного сектора, жінки самостійно погоджуються на протиправні дії роботодавців, щоб зберегти робоче місце. Це може виявлятися в залученні таких жінок до понаднормових робіт без додаткової оплати, до фізично важкої роботи, до зниження тарифних ставок оплати.

Значного поширення на національному ринку праці набув інший різновид фізіологічної дискримінації – віковий. Аналіз зайнятого населення за віком свідчить про очевидну вразливість пенсіонерів, людей передпенсійного віку та молодих людей віком 15–24 роки. Можливими причинами такої ситуації є те, що працівники віком від 50 років мають нижчі фізіологічні особливості організму, що впливає на рівень працездатності та витривалості, низький рівень комп'ютерної грамотності, а також здатність до навчання та перекваліфікації порівняно з молодшими працівниками [6, с. 45]. У той же час, причинами вразливості молоді на ринку праці є відсутність досвіду роботи, бажання молоді працювати за гнучким графіком (поєднувати навчання з роботою) тощо. Фактичним підтвердженням даного є суттєво вищий рівень безробіття серед даних вікових категорій. Порівняння рівнів зайнятості та безробіття осіб у віці 15–24 роки в Україні свідчить про вищі показники рівня безробіття та низький рівень працевлаштування молоді в Україні.

Таблиця 1

Структура зайнятого населення за статтю та віковими групами [5]

	Всього	у тому числі за віковими групами, років							Працездатного віку
		15–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60–70	
2014									
Все населення	56,6	29,5	71,6	74,9	77,9	78,4	59,4	15,5	64,5
жінки	51,9	25,2	62,7	67,7	74,6	78,7	54,6	13,8	61,1
чоловіки	61,8	33,6	80,2	81,9	81,2	78,2	65,3	18,1	67,8
2015									
Все населення	56,7	28,2	71,8	74,3	79,1	78,6	61,7	14,5	64,7
жінки	51,7	24,8	63,1	67,1	75,1	77,8	56,4	12,2	60,9
чоловіки	62,2	31,3	80,1	81,3	83,1	79,4	68,2	17,9	68,7
2016									
Все населення	56,3	27	69,8	74,7	78,4	78,2	62,4	14,3	64,2
жінки	51,6	24,4	60,8	67,2	74,3	77,7	57,8	12,3	60,2
чоловіки	61,6	29,6	78,4	81,9	82,5	78,8	68,1	17,3	68,4
2017									
Все населення	56,1	27,9	69,7	74,6	77,6	77,3	62,9	13,9	64,5
жінки	51,4	24,9	60,1	67,3	72,7	76,9	59,0	12,1	60,5
чоловіки	61,4	30,7	78,9	81,7	82,5	77,8	67,6	16,5	68,6
2018									
Все населення	57,1	27,6	71,8	75,9	76,7	79,4	65,5	13,2	66,1
жінки	52,5	24,2	64,2	68,9	72,2	78,5	62,4	11,3	62,5
чоловіки	62,1	30,9	79,1	82,7	81,2	80,3	69,3	15,9	69,9

Згідно з таблицею 1 питома вага працюючого населення впродовж 2014–2018 років зростає на 0,5%. Позитивний вплив на це мало збільшення працюючого населення у віці 50–59 років на 6,1%; 30–34 роки – на 1,0%; 40–49 років – на 1,0%. В цілому питома вага зайнятого населення працездатного віку за 2014–2018 роки зростає на 1,6%.

У структурі зайнятого населення за статтю: серед жінок частка зайнятого населення зростає на 0,6% з 51,9%, у 2014 році до 52,5% у 2018 році; серед чоловіків також зростає на 0,3% з 61,8% у 2014 році до 62,1% у 2018 році. Найвищий рівень зайнятості серед всього населення мають наступні вікові групи: 25–29 років – 71,8%; 30–34 роки – 75,9%; 35–39 років – 76,7%, 40–49 років – 79,4%.

У 2018 році в найбільша різниця в структурі зайнятості за статтю була у наступних вікових груп: 25–29 років – 14,9%; 30–34 роки – 13,8%. Відповідно найменша різниця у вікових груп: 40–49 років – 1,8%; 50–59 років – 6,9%. Основна причина такої ситуації – народження та догляд жінками за дітьми.

Отже, жінки завжди відігравали менш активну роль у формальній економіці, а значить – отримували менше економічних ресурсів. Навіть ті жінки, що беруть активну участь у формальній економіці, отримують з неї менше ресурсів. Одним з основних індикаторів цього є розрив у оплаті праці між чоловіками та жінками. В таблиці 2 показано розрив в оплаті праці, а також загальну динаміку зарплат у гривнях.

Таблиця 2

Заробітна плата, розрив в оплаті праці [5]

Роки	Чоловіки, грн.	Жінки, грн.	Розрив в оплаті праці	
			в абсолютній величині, грн	у відносній величині, %
2014	3979	3037	-942	23,7
2015	4848	3631	-1217	25,1
2016	6001	4480	-1521	25,3
2017	8879	7020	-1859,32	20,9
2018	10966	8525	-2440,92	22,3

Згідно з таблицею 2 зрозуміло, що розрив у оплаті праці між чоловіками та жінками зростає, так, якщо у 2014 році вона складала 942 грн, то у 2018 році уже 2441 грн. Але враховуючи динаміку заробітної плати у відносній величині? розрив у оплаті праці скоротився з 23,7% до 22,3%.

Слід зауважити, що більшість розриву спричинена не прямою дискримінацією під час встановлення зарплати, а горизонтальною й вертикальною стратифікацією ринку праці: жінки частіше працюють у менш оплачуваних секторах економіки й на нижчих посадах [7, с. 33].

З прямою дискримінацією при встановленні рівня заробітної платні боротися відносно легко (виконувати відповідний закон і карати за його порушення), то зі структурно обумовленою різницею в оплаті все набагато складніше. Вона витікає зі складного поєднання нерівного розподілу репродуктивної праці та взаємозумовлених гендерних стереотипів.

За Індексом гендерної нерівності 2016 року Україна відноситься до країн з найнижчим рівнем можливості працевлаштування та рівня життя жінок.

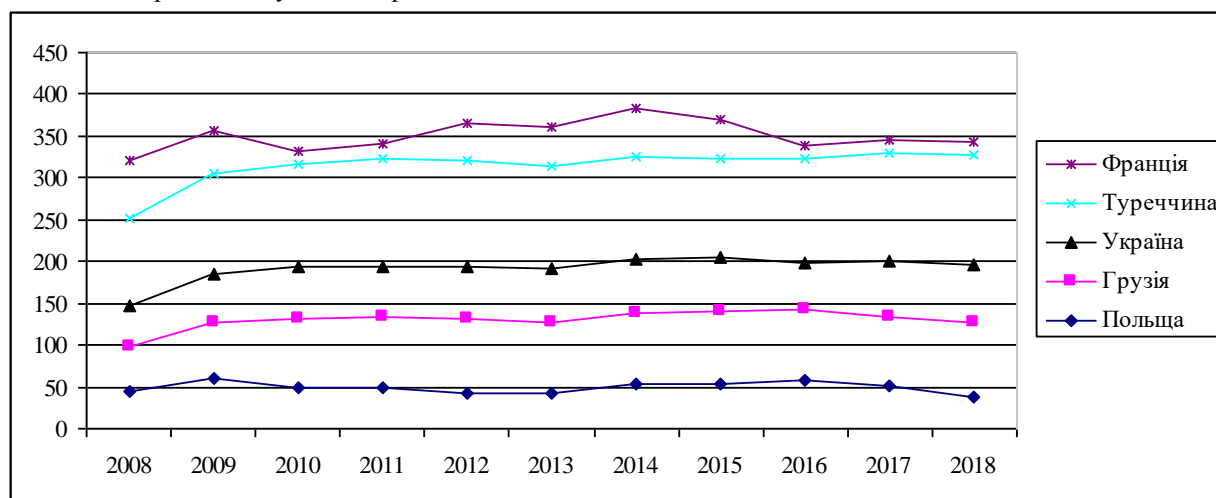

Рис. 2. Динаміка гендерного розриву [8]

ФРН посідає 13 місце в рейтингу. Але й німецькі жінки досі часто зазнають утисків та дискримінації. Високий гендерний розрив у Грузії та Туреччині є наслідком релігійних вподобань населення, а також сімейного устрою. Польща зазнала великої нестабільності у зміні динаміки, оскільки

економічна криза дуже вразила економіку країни, як і не повноцінний перехід від пострадянського простору до європейських умов. В Україні прослідковується стабільне зростання гендерного розриву, яке спричинене соціальними та економічними чинниками, які мають як внутрішній вплив на ринок праці.

На Всесвітньому економічному форумі була презентувана доповідь, яка свідчить, що для того, аби повністю подолати гендерну дискримінацію, нашій планеті знадобиться ще щонайменше 100 років. Зараз найкраща ситуація з гендерною рівністю, складається у Ісландії. Загальний індекс забезпечення рівності в цій країні становить 87,8%, вона стає лідером рейтингу ВЕФ дев'ятий рік поспіль. Ісландія – єдина країна, де показник залученості жінок у політичну діяльність перевищив 70%. До першої п'ятірки увійшли також Норвегія, де загальний рівень забезпечення рівності склав 83%, Фінляндія (82,3%), Руанда (82,2%) і Швеція (81,6%).

Доволі інформативними у процесі оцінювання проявів певних показників дискримінації на національному ринку праці є результати опитування вітчизняних роботодавців [9]. Так, на їх думку найбільш значимим чинником прояву є як раз фізичний та освітній стан людини, а на сьогодні люди передпенсійного віку не володіють достатнім рівнем даних показників. Крім того, вагомими факторами дискримінаційних проявів є молодий вік. Стать, на думку роботодавців, є фактором упередженого ставлення, який все ж таки поступається таким чинникам, як стан здоров'я та сімейні зобов'язання.

Потрібно звернути увагу на значущу відмінність середнього значення вікових обмежень залежно від сфери зайнятості.

Освіта – середній мінімальний вік: 28 років, значуща різниця середніх з торгівлею (6 років), фінансами (4 роки), будівництвом (6 років), туризмом (7 років), інформаційними технологіями (6 років). Дана галузь має найвищий показник. Важливим для затребування у даній галузі є практичний досвід, тобто стаж та освіченість. Особливо слід звернути увагу на комп'ютерну грамотність, оскільки на ринку праці велика кількість тренінгів, уроків які потребують даних навичок. Сьогодні навіть освіта в Україні перебуває в процесі реінкарнації, важливо відповідати сучасним потребам.

Охорона здоров'я – середній мінімальний вік: 24 роки, суттєвої різниці з іншими галузями немає. Проте це доволі дивно, оскільки час навчання медичних працівників більший ніж у решті категорій. Отриманий вік може свідчити лише про низьку кваліфікацію та відсутність практики.

Торгівля – середній мінімальний вік: 22 роки. Низький показник є причиною відсутності потреби у спеціальному навчання. Звичайно представники з області маркетингу, логістики та інших проявів великої торгівлі потребують кваліфікації, але в Україні більшість підприємців не мають такої підготовки.

Фінанси – середній мінімальний вік: 23 роки, значуща різниця з освітою (-4 роки), туризмом (3 роки). Даний показник свідчить про необхідність неповної вищої освіти та стажу.

Топ-менеджмент – середній мінімальний вік: 25 років, значуща різниця з освітою (-2 роки), торгівлею (4 роки), будівництвом (3 роки), туризмом (5 років), інформаційними технологіями (3 роки). Для даної професії встановлено конкретний показник стажу, не менше 5 років.

Транспорт – середній мінімальний вік: 24 років, значуща різниця з торгівлею (3 роки) та туризмом (4 роки).

Будівництво – середній мінімальний вік: 22 роки, значуща різниця з освітою (-6 років) та топ-менеджментом (-3 роки). Велика кількість кваліфікацій з різними показниками середнього мінімального віку. До прикладу? звичайний підрядний робітник – від 18 років, головний архітектор – від 30 років.

Туризм – середній мінімальний вік: 21 рік. Мінімальний вік для туризму був найнижчим з усіх сфер, для цього є об'єктивне пояснення, потреба у фізичній підготовці, активність, комунікабельність.

Інформаційні технології – середній мінімальний вік: 22 роки. Сьогодні представниками даної галузі є молоде покоління, науково-технічний прогрес призводить до постійної потреби молодого покоління або перекваліфікації.

На розглянутому вище прикладі бачимо, що вікові обмеження різняться залежно від сфери праці (для сфер з великими фізичними навантаженнями, як туризм, будівництво) мінімальний вік нижче, для сфер, де потрібен досвід, знання (як топ-менеджмент, керування транспортним засобом, педагогічна діяльність) середній мінімальний вік вище. З освітою ситуація особлива, вона ілюструє ситуацію в сфері приватних освітніх послуг. У державній сфері потік кадрів не високий, що є причиною високий пенсійний вік та застарілі методи навчання. Тепер так само подивимось на показники середнього для максимального припустимого віку для подання на вакансію:

Освіта – середній максимальний вік: 42 роки, значуща різниця середніх з торгівлею (7 років), інформаційними технологіями (7 років). Для приватного сектору актуальним є у репетиторстві.

Охорона здоров'я – середній максимальний вік: 50 роки. Важливим фактором є фізична підготовка для хірургів, для всіх категорій є стаж.

Торгівля – середній максимальний вік: 36 років, значуща різниця з освітою (-7 років), охороною здоров'я (-8 років), топ-менеджментом (-8 років), транспортом (-7 років), будівництвом (-8 років). Низький показник пов'язаний з великим обсягом робочої сили, тобто багато претендентів на робоче місце.

Фінанси – середній максимальний вік: 38 років, значуща різниця з будівництвом (-6 років).

Топ-менеджмент – середній максимальний вік: 35 роки.

Транспорт – середній максимальний вік: 43 роки, значуща різниця з торгівлею (7 років) та інформаційними технологіями (8 років). Проте сьогодні багато людей пенсійного віку працевлаштовуються у даній галузі.

Будівництво – середній максимальний вік: 44 роки. У представників категорій робітників, які займаються «чорною» роботою, трудомісткою працею, середній максимальний вік нижчий – 40 років.

Туризм – середній максимальний вік: 39 рік, вік прямо пропорційно залежить від фізичної підготовки.

Інформаційні технології – середній максимальний вік: 35 років, значуща різниця з освітою (-7 років), охороною здоров'я (-8 років), топ-менеджментом (-9 років), транспортом (-8 років), будівництвом (-9 років).

Зі сферою інформаційних технологій вийшла ситуація цікава тим, що частка оголошень, що містили вікові обмеження взагалі в цій сфері була однією з найменших. Але разом з тим, бачимо, в середньому літнім людям шукати тут роботу досить важко. Це показує, що при кількісному аналізі явища вікової дискримінації в різних сферах праці важливим є дві характеристики: загальна поширеність дискримінації та жорсткість вікових обмежень, середнє значення вікової межі, за якою, наприклад, пошук роботи стане складнішим через фактор віку.

Загальний максимальний середній вік – 38 років.

На основі середніх мінімальних і максимальних вікових значень можемо побудувати віковий період для населення України, під час якого вони мають найменше шансів мати труднощі при працевлаштуванні через свій вік. Це вік від 23 до 38 років. Хоча, звичайно, наш емпіричний матеріал є недосконалим, але, на нашу думку, подібним методом досить просто вирахувати оптимальний вік для пошуку роботи для різних сфер. В той же час, існують приклади використання подібного вікового інтервалу, як найкращого у стратифікаційному аналізі на пострадянському просторі.

Таким чином, наявність гендерної та вікової дискримінації на національному ринку праці є очевидною, що актуалізує необхідність дослідження механізмів її подолання. У цілях подолання дискримінації на ринку праці Україна прийняла низку нормативно-правових актів у сфері сприяння рівності та усунення дискримінації на ринку праці, серед них Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», цільові програми та підзаконні акти. Основна відповідальність за розроблення і реалізацію стратегії подолання дискримінації та забезпечення рівності на національному ринку праці покладено на Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту; Державну службу зайнятості; Державну інспекцію з питань праці. Нова редакція Закону України «Про зайнятість населення» закріплює заборону зазначати в оголошеннях (рекламі) про вакансії обмеження щодо віку кандидатів, пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи. Законодавче закріплення відповідної норми є, безумовно, позитивним. Проте, дослідження чинних санкцій щодо порушення трудового законодавства дає право стверджувати про відсутність штрафних санкцій за порушення цієї норми.

Для сприяння працевлаштуванню молоді, яка закінчила навчання за державним замовленням закріпив гарантії надання першого робочого місця для випускників, які закінчили навчання. Зокрема, закріплено гарантії направлення на роботу молоді терміном не менше 2–3 років. До того ж відповідний порядок переважно не діє, адже замість реального направлення на роботу випускники стають заручниками законодавства, не маючи роботи, змушені пред'являти довідки про працевлаштування для одержання диплому. Тобто проблема вікової дискримінації в частині молодіжного контингенту на національному ринку праці є абсолютно не вирішеною. Щодо осіб передпенсійного віку, то в Україні з 2014 р. реалізується принципово новий механізм їх підтримки – освітній ваучер. Відмінністю даного інструменту є його попереджувальна спрямованість, адже право на освітній ваучер мають не лише безробітні громадяни відповідного віку, але і ті, які не мають відповідного статусу, а бажають підвищити власний професійний рівень у цілях недопущення власного безробіття в майбутньому.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що дискримінація – складне явище, в якому об'єднуються як дискримінаційні відмінності у заробітній платі, так й інші нерівні можливості на ринку праці. При цьому потрібно розуміти, що неоднакова оплата рівноцінної роботи – це не обов'язково дискримінація, в той же час, як і однакова оплата рівноцінної роботи не свідчить про відсутність дискримінації. Досить поширеними формами фізіологічної дискримінації на національному ринку праці є гендерна та вікова. Проявом гендерної дискримінації є суттєво нижчий рівень зайнятості та оплати праці жінок порівняно з чоловіками. Вікова дискримінація проявляється переважно по відношенню до молоді та осіб передпенсійного віку.

На сьогодні основною формою захисту від дискримінації у сфері праці є судовий захист. Особи, які вважають, що вони зазнали дискримінації у сфері праці, мають право звернутися до суду із заявою про відновлення порушених прав, відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Література

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр>

2. Кодекс Законів про працю України : із змінами, внесеними згідно із Законами №3720-VI від 08.09.2011 р. // ВВР. – 2011. – № 42. – Ст. 431.
3. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / [А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та інші] ; за наук. ред. А. М., Колота. – К. : КНЕУ, 2009. – 711 с.
4. Соціально-трудові відносини зайнятості: сучасні тенденції, виклики, шляхи розвитку : монографія / [А. М. Колот, І. Ф. Гнибіденко, О. О. Герасименко та ін.] ; за наук. ред. А. М. Колота, І. Ф. Гнибіденка. – К. : КНЕУ, 2015. – 295 с.
5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Лібанова Е.М. Ринок праці : [навч. посібник] / Е.М. Лібанова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
7. Шевченко К.Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління : [монографія] / К.Б. Шевченко. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – 165 с
8. Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analytics/indeks-gendernogo-rozryvu-2016>
9. Вуйченко М.А. Регулювання проявів дискримінації на сучасному ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znau.edu.ua/visnik/2011_1_2/199.pdf

References

1. Konstytutsiia Ukrainy : vid 28.06.1996 № 254k/96-VR Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr>
2. Kodeks Zakoniv pro pratsiu Ukrainy : iz zminamy, vneseny my zghidno iz Zakonamy №3720-VI vid 08.09.2011 r. // VVR. – 2011. – № 42. – St. 431.
3. Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny: pidruchnyk / [A. M. Kolot, O. A. Hrishnova, O. O. Herasymenko ta inshi] ; za nauk. red. A.M., Kolota. – K. : KNEU, 2009. – 711 s.
4. Sotsialno-trudovi vidnosyny zainiatosti: suchasni tendentsii, vyklyky, shliakhy rozvytku : monohrafiia / [A. M. Kolot, I. F. Hnybidenko, O. O. Herasymenko ta in.] ; za nauk. red. A. M. Kolota, I. F. Hnybidenka. – K. : KNEU, 2015. – 295 s.
5. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Libanova E.M. Rynok pratsi : [navch. posibnyk] / E.M. Libanova. – K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2003. – 224 s.
7. Shevchenko K.B. Henderna polityka v Ukraini: vyznachennia, formuvannia, upravlinnia : [monohrafiia] / K.B. Shevchenko. – Kh. : Nats. un-t vnutr. sprav, 2003. – 165 s
8. Ekonomichni dyskusiyni klub [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://edclub.com.ua/analytics/indeks-gendernogo-rozryvu-2016>
9. Vuichenko M.A. Rehuliuвання proiaviv dyskryminatsii na suchasnomu rynku pratsi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://znau.edu.ua/visnik/2011_1_2/199.pdf

Рецензія/Peer review : 04.03.2019

Надрукована/Printed : 09.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Гавловська Н. І.

УДК 378.14

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-68-72

РАТУШНЯК О. Г., ЛЯЛЮК О. Г., ПОДОЛЯНЧУК К. В.
Вінницький національний технічний університет

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ СУЧАСНОЮ МОЛОДДЮ

В статті розглянуто поняття тайм-менеджменту та його важливість для сучасної молоді. Проаналізовано існуючі методи тайм-менеджменту та розкрито їх сутність. Проведено аналіз використання методів управління часом сучасною молоддю. Запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності застосування методів тайм-менеджменту.

Ключові слова: тайм-менеджмент, методи управління часом, поглиначі часу, час.

RATUSHNYAK O. G., LYLUK O. G., PODOLYANCHUK K. V.
Vinnitsia National Technical University

ANALYSIS OF TIME MANAGEMENT METHODS' USAGE BY MODERN YOUTH

The purpose of the article is to reveal the essence of the concept of "time management", to analyze the existing methods of time management, to explore how to manage the time of modern youth and to develop recommendations on the effectiveness and rationality of its use.

The article highlights the relevance of time management for modern youth who need constant self-education, self-organization and self-improvement in a turbulent information environment. The concept of time management, which should be understood as a set of techniques for optimal organization to perform tasks with time. Various methods of time management, such as: the system Would be analyzed. Franklin, which is the distribution of large tasks into smaller ones; Eisenhower's method, which involves prioritization in solving problems; ABB - analysis, which provides for the classification and placement of tasks according to the degree of importance; the method of "Alps", which includes the compilation of a list of cases, determining the time intervals of their implementation, prioritization, evaluation of results; the method "Eat a frog for Breakfast" provides for the implementation of important cases in the morning, the method "tomato" provides breaks every 30 minutes when performing tasks, the principle of Pareto and others. The analysis of the use of methods of time management of modern youth, who in most cases are able to plan their time, setting priorities in the implementation of the tasks facing them. The "wheel of balance" was built, which showed that the main values of young people are spiritual development and their environment. Recommendations on time management for young people in the modern information environment have been developed. For effective time management it is necessary: to plan the time in the short, medium and long term, to prioritize the tasks, to deal with time sinks, to break down complex tasks into simpler ones, to delegate opportunities, their tasks, to engage in self-motivation.

Keywords: time management, time management methods, methods, absorbers of time, time.

Вступ. Сучасна парадигма системи неперервної освіти протягом усього життя, що зумовлена бурхливим інформаційним розвитком, потребує від сучасної молоді самостійного ефективного навчання та креативності в роботі. Це вимагає від людини, яка хоче бути конкурентною на глобальному ринку праці, високого рівня самоосвіти потрібного напрямку, самоорганізації та ефективного використання часу. Оскільки час є скінченною формою життєвої енергії, без якої неможливо існувати і розвиватись, то він потребує ретельно продуманих підходів до його управління.

Питаннями управління часом займалось багато вітчизняних та іноземних вчених: Б. Трейсі, І. Халан, Ф. О. Конел, Дж. Клеменс, С. Уорл, С. Прентіс, О. М. Корнеева, Л. Л. Калініченко, А. О. Гаврілова та ін. [1–8], – однак питання ефективного використання методик тайм-менеджменту для сучасної молоді залишається актуальним.

Мета статті – розкрити сутність поняття «тайм-менеджмент», проаналізувати існуючі методи управління часом, дослідити як управляють часом сучасна молодь та розробити рекомендації щодо ефективності та раціональності його використання.

Результати дослідження. Тайм-менеджмент – одне з сучасних словосполучень, яке швидко впроваджується в розмовному обігу в нашій країні (з англ. time management – управління часом). Часом, звісно, керувати не можна, і реальне завдання тайм-менеджменту – раціональне розподілення та ефективне використання часу дня, тижня, місяця, року, тобто це облік і оперативне планування часу. Звідси, управління часом – сукупність методик оптимальної організації для виконання поточних задач, проектів та календарних подій [11, с. 45]. У результаті оптимізації робочий час можна використовувати ефективніше. Тайм-менеджмент стосується не лише організації робочого часу, а й обстановки робочого місця, спілкування з колегами по роботі й багатьох інших чинників, які можуть вплинути на певний час [12, с. 17].

На сьогодні раціональне використання часу для студента – це невід'ємна частина життя, адже існує величезна кількість можливостей, які молода людина зі статусом студента може використати. Дуже часто студенти поєднують навчання з роботою, захопленнями, подорожами, молодіжними обмінами і в той час, коли обов'язків стає надто багато, важливо правильно розподілити свій час. Якщо людина матиме забагато справ одночасно, неорганізований робочий день, постійну втому та відсутність нормального відпочинку та сну, це може призвести до погіршення здоров'я та важких психологічних захворювань.

Сьогодні розроблено багато методик тайм-менеджменту, використання яких дозволить ефективніше використовувати власний час (таблиця 1).

В ході соціологічних опитувань серед студентської молоді старших курсів, які навчаються на технічних і економічних спеціальностях Вінницького національного технічного університету (вибірка з 50 осіб, серед яких 78 % респондентів жіночої статі і 22 % чоловічої, віком 20–22 роки) виявлено, що не всі опитані респонденти мають розуміння з поняття тайм-менеджмент (63% розуміють поняття) і більш ніж третина не використовує методи тайм-менеджменту в своєму житті (рис. 1).

Таблиця 1

Методи тайм-менеджменту [2, 3, 9, 10]

Метод	Сутність методу
Система Б. Франкліна	Передбачає, що будь-яке глобальне завдання необхідно розподілити на малі задачі, а ті в свою чергу – на ще менші задачі. Для цього будується піраміда, де на першому етапі встановлюються життєві цінності людини, потім формується глобальна мета, встановлюється генеральний план досягнення цілей, на основі якого розробляється довгостроковий, короткостроковий план та план на день.
Метод Е. Ейзенхауера	Полягає в розстановці пріоритетів під час розв'язання задач. Усі задачі необхідно розподілити на чотири пріоритети: перші – важливі і термінові, другі – важливі і менш термінові, треті – менш важливі, але термінові і четверті – менш важливі і менш термінові.
Принцип П. Паретто	В першу чергу, необхідно вирішувати життєво важливі проблеми, на які витрачається 20% часу і отримується 80% результату, а потім приступати до другорядних завдань, на які витрачається 80% часу і отримується 20% результату.
АБВ-аналіз	Завдання класифікуються і розставляються за ступенем важливості. До завдань категорії А відносять найважливіші, які потребують негайного вирішення. Категорія Б – завдання, які слід було виконати, але наслідки від їх виконання не є незворотними. Категорія В – завдання, які не тягнуть за собою істотних наслідків для роботи.
«Альпи»	Складається з п'яти етапів. На першому етапі розробляють перелік справ на завтра. На другому – визначається часовий інтервал на виконання кожної справи. На третьому – складається співвідношення «60:40», який передбачає 60% чітко розподіленого часу на виконання завдань на день, а 40 % – це резерв робочого часу та відпочинок. Четвертий етап – це розстановка пріоритетів та делегування завдань. П'ятий етап – це оцінка і перенесення завдань.
Метод «Слона»	Велику справу необхідно розподілити на підзадачі, тоді справа здається не такою масштабною. Приступаючи до роботи з малих задач, поступово втягуєшся, в результаті чого підвищується ефективність роботи.
Метод «З'їжте жабу на сніданок»	Робочий день необхідно розпочинати з найважливіших справ, не відкладаючи їх на потім, це дасть можливість відчути задоволення від виконаної роботи і зітхнути з полегшенням.
Метод «Помідор»	Під час роботи необхідно робити невеликі 5-хвилинні перерви, тобто 25 хвилин працюємо, 5 відпочиваємо.
Принцип «Кошик для сміття»	Працювати треба за чистим столом, прощатися з непотрібними паперами, оскільки 30% часу ми витрачаємо на пошук необхідного документу.
Getting Things Done	Необхідно розвантажити голову від зайвої рутинної інформації, перенісши її на зовнішній носій, зокрема в лотки з паперами, книжку-щоденник або електронний органайзер
Personal Efficiency Program (PEP)	Це методика особистої ефективності, яка дає змогу навести порядок в справах, в паперових документах, у файлах на комп'ютері, в електронній пошті і в усій особистій інформації, з якою ви працюєте.

Більшість опитуваних респондентів займається плануванням свого наступного дня (79%), встановлюють час на виконання завдань (68%), вміють гарного його розподіляти і вписуватися у встановлені терміни (63%). Біля 79% молоді в ході розв'язання своїх задач використовують принцип Ейзенхауера, розподіляючи задачі на важливі, які потребують негайного виконання, і на другорядні, які можуть зачекати. Однак на ефективне використання власного часу сильно впливають поглиначі часу, які крадуть мінімум до двох годин на добу в більшості молоді (44%), до трьох годин – в 17%, до чотирьох – в 22 % і до п'яти годин – в 17 % молоді.

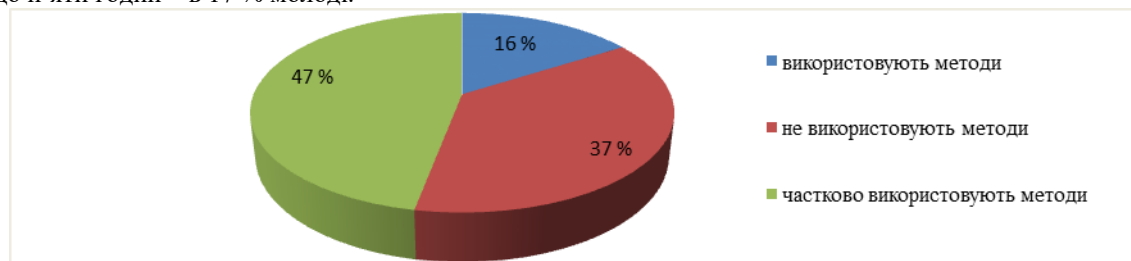

Рис. 1. Використання методів тайм-менеджменту серед сучасної молоді, %

Найбільш розповсюдженими поглиначами часу у молоді є соцмережі, пусті розмови телефоном, перегляд телевізора, відсутність постановки цілей на день, зайва комунікабельність і базікання на приватні теми, синдром «відкладання справ з дня на день», рідкісне делегування справ, відсутність пріоритету в справах, особиста неорганізованість, недолік мотивації, невміння говорити «ні» та ін. (рис. 2).

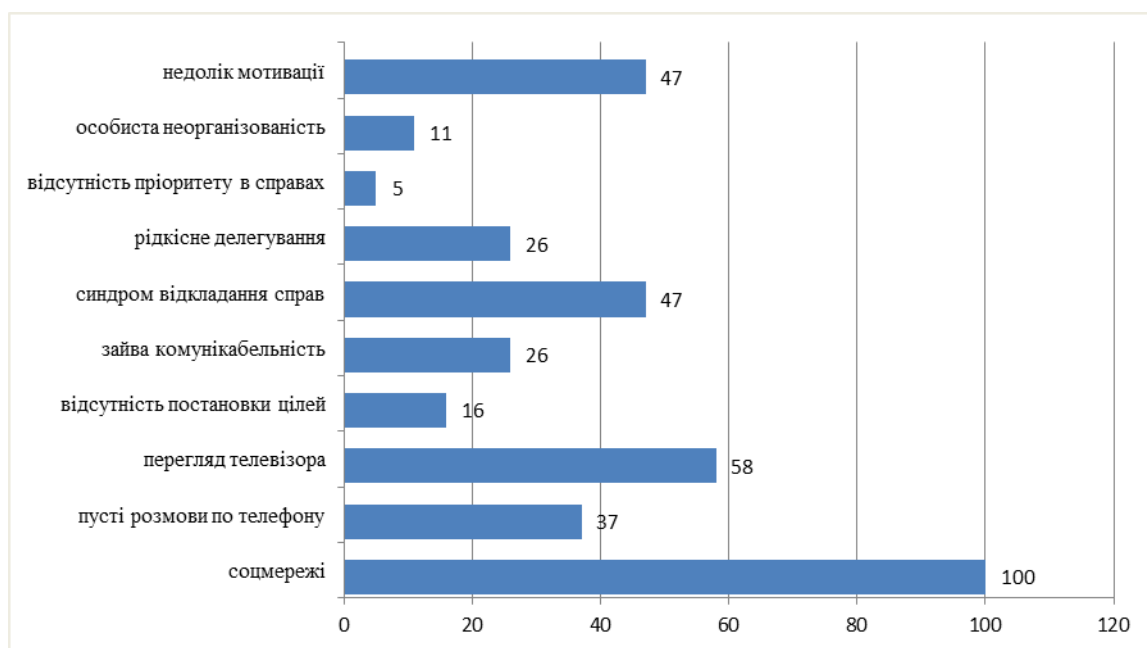

Рис. 2. Основні поглиначі часу в сучасній молоді, %

Реалії здобуття вищої освіти в Україні на сьогодні надзвичайно складні в матеріальному плані, а тому, для того, щоб нормально жити, більшість студентів, особливо старших курсів, змушені поєднувати навчання з роботою. З опитуваних респондентів їх кількість склала 78%, але в той же час більшість сучасної молоді має достатньо вільного часу (рис. 3) на саморозвиток та самовдосконалення, який вони витрачають на заняття спортом, вивчення іноземних мов, читання книжок на інше.

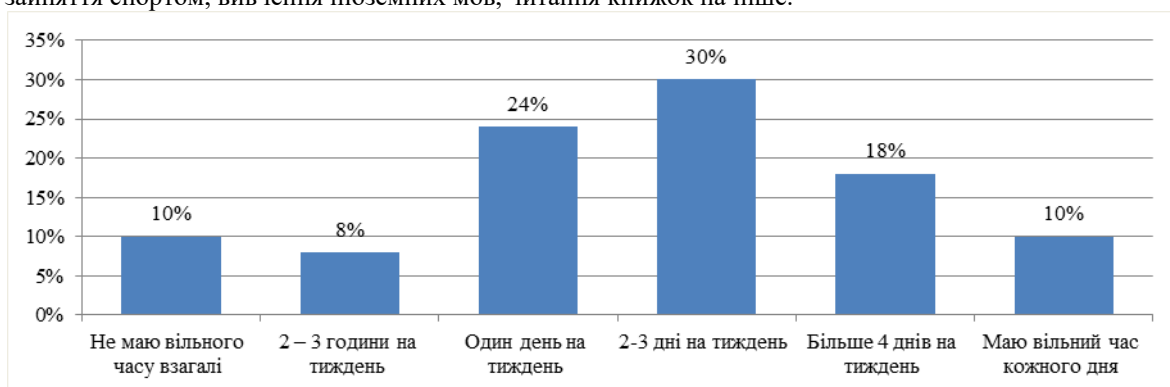

Рис. 3. Кількість вільного часу в студентів протягом тижня

Одним зі шляхів вирішення проблем тайм-менеджменту в молоді є побудова колеса життя, яке має на меті допомогти визначити основні життєві пріоритети, що оптимізує використання часу. За допомогою життєвого колеса балансу можна подивитися на своє життя з боку і з'ясувати, чого не вистачає, а що є в надлишку. Воно допоможе зрозуміти і вирішити деякі проблеми. Іноді в житті виникають складності, а людина не знає, звідки їх коріння, що послужило виникненню. Допомогти розібратися в цьому може колесо балансу. Воно дає можливість зрозуміти, з яких складових складається ваше життя, що в ній дійсно важливо, а що є другорядним, воно дасть відповіді на багато питань, а також можливий напрямок, в якому необхідно діяти.

Життя людини складається з кількох сфер: робота, сім'я, здоров'я, спорт, саморозвиток і т.д. Людина перебуває в гармонії з собою тільки в тому випадку, якщо однаково реалізується у всіх життєвих сферах. Звичайно, це в ідеалі. Колесо балансу здатне показати, що потрібно підтягнути, а де збавити. Цю вправу потрібно робити мінімум один раз на місяць, щоб контролювати своє життя і свої результати розвитку в якійсь галузі. Проведено аналіз колеса балансу студентів та обчислено кожен критерій в середньому (рис. 4).

Аналізуючи дані рис. 4, можна зробити висновок, що найважливішим для опитаних респондентів є духовний розвиток (9,4) та їх оточення і друзі (9,1). Критерії, які набрали найменше балів, – це особисте зростання та фінанси – 6,3 та 5 балів відповідно.

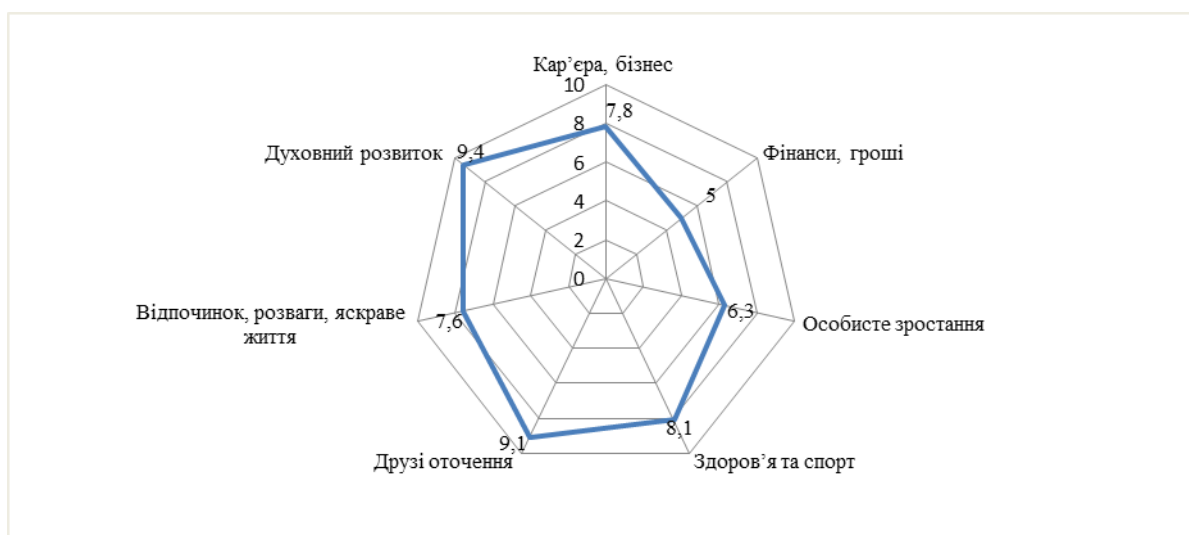

Рис. 4. «Колесо балансу»

Для покращення управління власним часом сучасній молоді запропоновано дотримуватись таких рекомендацій:

Планувати час. Планувати час необхідно в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі (тобто ставити собі цілі на день, на тиждень, на місяць, на рік і далі). Починати планування необхідно з короткострокових планів на день, які складаються напередодні з вечора, а в кінці дня аналізуються. Планування можна здійснювати двома способами: на папері (в блокноті, органайзері); електронному вигляді (гугл-календарі, різноманітні веб-сервіси, мобільні додатки) [13, с. 195].

Боротися з поглиначами часу. Застосовуючи правила тайм-менеджменту, намагайтеся вже відразу виключати зі свого робочого процесу всіх поглиначів часу (соцмережі, телевізор, комп'ютерні ігри, балаканина мобільним телефоном та ін.).

Розставляти пріоритети. Необхідно розділити усі завдання на термінові і важливі. Розпочинаючи новий день, необхідно приступати до термінових і важливих справ, після їх завершення – до термінових і не дуже важливих, потім важливі і не дуже термінові і так далі, в міру спадання терміновості і важливості. Не можна переходити до менш важливим і менш термінових справ, поки Ви не закінчили більш важливі і більш термінові. [14, с. 195].

Приступати до справ необхідно від складного до простого. При плануванні робочого часу найскладніші завдання необхідно ставити на початок дня, а потім рухатися до кінця дня в міру спадання складності. Така розстановка задач необхідна тому, що на початку робочого дня в людини є більше сил впоратися зі складними задачами.

Розбивати складні справи. Якщо задача складна і її не можна виконати одразу, тоді її треба розділити на підзадачі і вона не буде здаватися такою складною. Приступаючи до виконання не складних задач поступово втягуєшся у роботу і в кінцевому результаті розв'язуєш складну задачу.

Використовувати техніку дедлайну (з англ. Deadline – крайній строк, граничний термін), тобто встановлювати час на виконання завдань на день. Такий підхід дає можливість бути більш сконцентрованим і продуктивним в роботі і не відволікатися на зайві справи.

Делегувати завдання. Якщо дану роботу може виконати хтось за вас, доручайте її. Це дозволить вивільнити вам час на інші більш важливі справи.

Говорити «Ні!» тим справам, що не стоять у Вас у пріоритеті. Не дозволяйте користуватись іншим Вашим особистим часом. Відмовляти тактовно, щоб було зрозуміло, що відмовляєтесь Ви саме від завдання, а не від людини.

Відпочивайте. Тобто в роботі необхідно робити маленькі перерви використовуючи метод «помідор» для відновлення концентрації уваги на завданні.

Мотивувати себе. Якщо у вас є мета, ви починаєте ефективно використовувати свій час, оскільки без мотивації усі вище наведені методи «тайм-менеджменту» не працюють ефективно.

Висновки. Управління часом стосується більшою мірою організації власного та робочого часу, ніж його економії. Людина, а особливо молода людина, яка має безліч можливостей, повинна прагнути до правильного розподілу часу відповідно до особистих інтересів та інтересів роботи.

Потрібно так використовувати час, щоб забезпечити виконання максимальної кількості завдань, які, у свою чергу, обумовлюють виконання проміжних завдань, що й призведуть до реалізації основної мети, але в той самий час не викличуть перевтому та перенавантаження. Для цього потрібно мати час для відпочинку та здорового сну. Успішне втілення в роботі методів «тайм-менеджменту» залежить насамперед від самої людини і від її бажання працювати раціонально.

Очевидним є те, що для того, щоб шляхом постановки чітких цілей, правильного вибору пріоритетів і планування свого часу досягти більшої ефективності, потрібно докласти певних зусиль і витратити певний час. Застосування методів «тайм-менеджменту» допоможе досягнути як гармонії в особистому житті, так і покращення ефективності навчання та досягнення успіху в багатьох сферах.

Література

1. Прентис С. Интегрированный тайм-менеджмент / Стив Прентис ; пер. с англ. – М. : Изд-во «Доброга книга», 2007. – 288 с.
2. Калініченко Л. Л. Особливості впровадження тайм-менеджменту на підприємстві / Л. Л. Калініченко, А. О. Гаврилова // Молодий вчений. – 2017. – № 4. – С. 60–63.
3. Причепя І. В. Тайм-менеджмент як дієвий інструмент ефективного використання часу успішного менеджера за сучасних умов [Електронний ресурс] / І. В. Причепя, І. Л. Соломонюк, Т. В. Лесько // Ефективна економіка. – 2018. – № 12. – Режим доступу : <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23511/51339.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
4. Корнеева О. М. Тайм-менеджмент як засіб підвищення успішності студентів ВНЗ [Електронний ресурс] / О. М. Корнеева // Інноваційні технології формування особистості майбутнього фахівця. – Режим доступу : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/21631/1/Elita_2015_44_Kornieieva_Taim_menedzhment.pdf
5. Трейси Брајан. Результивний тайм-менеджмент: ефективна методика управління собственого временем / Трейси Брајан ; [пер. с англ. А. Евтеева]. – М. : СмартБук, 2007. – 79 с.
6. Халан І. Управление временем / Ирвин Халан ; пер. с англ. З. В. Ромовская. – СПб : Изд. "Диля", 2006. – 234 с.
7. О'Коннел Ф. Успевай все вовремя / Фергюс О'Коннел ; пер. с англ. В. Й. Шовкун. – М. : Изд. "Дела и сервис", 2007. – 471 с.
8. Євтушенко Г.І. Аналіз стану управління робочим часом та шляхи підвищення ефективності застосування «Тайм-менеджменту» в організації / Г.І. Євтушенко, В.М. Дерев'яно // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2014. – № 1. – С. 88–96.
9. Кучер Л. Р. Тайм-менеджмент як засіб підвищення ефективності діяльності керівника / Л. Р. Кучер // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5 (43). – С. 203–205.
10. Іваницька С. Б. Впровадження європейських методик тайм-менеджменту в Україні / С. Б. Іваницька, Т. О. Галайда, Р. М. Толочій // Економіка та управління підприємствами. – 2018. – Випуск 21. – С. 288–292.
11. Архангельский Г.А. Организация времени. От личной эффективности до развития фирмы / Г. А. Архангельский. – СПб : Питер, 2008. – 448 с.
12. Захаренко Г. Тайм-менеджмент / Геннадій Захаренко. – К. : Європ. ун-т, 2004. – 348 с.
13. Майсіора О.М. Про ефективність використання особистого часу (до питання тайм-менеджменту) / О. М. Майсіора // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2 (104). – С. 196–200.
14. Управління часом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki...E%D0%BC>

References

1. Prentis S. Integrirovannyj tajm-menedzhment / Stiv Prentis ; per. s angl. – M. : Izd-vo «Dobroya kniga», 2007. – 288 s.
2. Kalinichekno L. L. Osoblyvosti vprovadzhennia taim-menedzhmentu na pidpriemstvi / L.L. Kalinichenko, A. O. Havrylova // Molodyi vchenyi. – 2017. – № 4. – S. 60–63.
3. Prychepa I. V. Taim-menedzhment yak diievyi instrument efektyvnoho vykorystannia chasu uspishnoho menedzhera za suchasnykh umov [Elektronnyi resurs] / I. V. Prychepa, I. L. Solomoniuk, T. V. Lesko // Efektyvna ekonomika. – 2018. – № 12. – Rezhym dostupu : <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23511/51339.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
4. Korneeva O. M. Taim-menedzhment, yak zasib pidvyshchennia uspishnosti studentiv VNZ [Elektronnyi resurs] / O. M. Korneeva // Innovatsiini tekhnolohii formuvannia osobystosti maibutnoho fakhivtsia. – Rezhym dostupu : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/21631/1/Elita_2015_44_Kornieieva_Taim_menedzhment.pdf
5. Trejsi Brajan. Rezultativnyj tajm-menedzhment: effektivnaya metodika upravlenim sobstvennogo vremenem / Trejsi Brajan ; [per. s angl. A. Evteeva]. – M. : SmartBuk, 2007. – 79 s.
6. Halan I. Upravlenie vremenem / Irvin Halan ; per. s angl. Z. V. Romovskaya. – SPb : Izd. "Dilya", 2006. – 234 s.
7. O'Konnel F. Успевай все вовремя / Fergjus O'Konnel ; per. s angl. V. J. Shovkun. – M. : Izd. "Dela i servis", 2007. – 471 s.
8. Ievtushenko H.I. Analiz stanu upravlinnia robochym chasom ta shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti zastosuvannia «Taim-menedzhmentu» v orhanizatsii / H.I. Yevtushenko, V.M. Derev'ianko // Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnogo universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. – 2014. – № 1. – S. 88–96.
9. Kucher L. R. Taim-menedzhment yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti kerivnyka / L.R. Kucher // Innovatsiina ekonomika. – 2013. – № 5 (43). – S. 203–205.
10. Ivanytska S. B. Vprovadzhennia yevropeiskykh metodyk taim-menedzhmentu v Ukraini / S. B. Ivanytska, T. O. Halaida, R. M. Tolochii // Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy. – 2018. – Vypusk 21. – S. 288–292.
11. Arkhanhelskyi H.A. Orhanyzatsiia vremeny. Ot lychnoi efektyvnosti do razvytiia fyrmy / H.A. Arkhanhelskyi. – SPb : Pyter, 2008. – 448 s.
12. Zakharenko H. Taim-menedzhment / Hennadii Zakharenko. – K. : Yevrop. un-t, 2004. – 348 s.
13. Maisiura O.M. Pro efektyvnist vykorystannia osobystoho chasu (do pytannia taim-menedzhmentu) / O.M. Maisiura // Aktualni problemy ekonomiky. – 2010. – № 2 (104). – S. 196–200.
14. Upravlinnia chasom [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://uk.wikipedia.org/wiki...E%D0%BC>

Рецензія/Peer review : 20.03.2019

Надрукована/Printed : 10.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Зянько В. В.

УДК 331.108.37

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-73-79

ХАРУН О. А.

Хмельницький національний університет

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглянуто сутність поняття «професійне навчання персоналу» як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Визначено три види навчання персоналу: підготовка кадрів; підвищення кваліфікації кадрів; перепідготовка кадрів. Представлено принципи професійного навчання та розвитку персоналу в організації. Проаналізовано методи професійного навчання працівників. Досліджено міжнародний досвід розвинених країн щодо професійного навчання персоналу. Запропоновано основні напрями подальшого розвитку професійного навчання персоналу підприємств.

Ключові слова: персонал; трудовий потенціал; професійне навчання персоналу; види навчання; принципи та методи професійного навчання; міжнародний досвід; підприємство.

KHARUN O.

Khmelnytskyi National University

PROFESSIONAL EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF LABOUR POTENTIAL OF ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF EURO INTEGRATION

The purpose of the article is to study the essence of the concept of «professional training» by domestic and foreign scholars, the definition of types and modern methods of vocational training, consideration of the world experience of professional training of personnel and determination of problems and directions of development of vocational training of personnel of enterprises under the conditions of European integration. The article deals with the concept of professional training of staff both domestic and foreign scientists. There are three types of personnel training: personnel training; professional development of personnel; retraining of personnel. Principles of professional training and development of personnel in the organization are presented: efficiency and scientific knowledge; perspective; profitability; optimality and sufficiency; consistency; specialization; continuity. The methods of professional training of employees are analysed: traditional, active and methods of training in the workplace. The stages of organization of professional training are identified: the identification of the need for employee training; development of a training plan; implementation of the training plan; assessment of learning effectiveness. The international experience of developed countries concerning professional training of the personnel is researched. The basic directions of further development of professional training of the personnel of the enterprises are offered. Thus, in the context of accelerating European integration processes, vocational training is a necessary component of the development and improvement of the labour potential of enterprises. Professional training of the personnel allows to solve the main tasks both in the interests of the organization - increasing the efficiency and quality of work, and in the interests of man - raising the standard of living, creating opportunities for the realization of their abilities.

Keywords: personnel; labour potential; professional training of personnel; types of training; principles and methods of professional training; international experience; enterprise.

Постановка проблеми. За умов розвитку євроінтеграційних процесів, жорсткої конкуренції, прискорення науково-технічного прогресу та необхідності підприємств у постійному розвитку, формуванні конкурентних переваг, значну роль відіграє трудовий потенціал, наявність необхідних знань, умінь та навичок у працівників. Однак підтримка належного рівня цього потенціалу є складним завданням, яке реалізується через ефективну систему професійного навчання. Підвищуючи кваліфікацію і здобуваючи нові навички та знання, персонал стає більш конкурентоспроможним на ринку праці і отримує додаткові можливості для свого професійного зростання. Тому проблема професійного навчання персоналу набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання професійного навчання персоналу у різний час досліджували такі видатні вітчизняні і зарубіжні науковці, як Д. Бабич, В. Веснін, Н. Гавкалова, О. Грішнова, М. Дауні, В. Дериховська, Г. Десслер, А. Егоршин, Г. Завіновська, Т. Зайцева, О. Заклекта-Берестовенко, А. Кібанов, О. Крушельницька, Л. Литвиненко, Д. Мельничук, Є. Моргунов, В. Савченко, І. Хентце, Г. Щокін та ін. Фахівці сходяться до думки, що професійне навчання є необхідним елементом розвитку персоналу, його потенціалу, а відповідно важливим інструментом ефективного управління підприємством в цілому. Тому на даний час виникає потреба подальшого дослідження професійного навчання персоналу як засобу розвитку трудового потенціалу підприємств за умов євроінтеграції.

Метою статті є дослідження сутності поняття «професійне навчання» вітчизняними та зарубіжними науковцями, визначення видів та сучасних методів професійного навчання, розгляд світового досвіду професійного навчання персоналу та визначення проблем та напрямів розвитку професійного навчання персоналу підприємств за умов євроінтеграції.

Вклад основного матеріалу. Професійне навчання персоналу є складовою професійної освіти, однак в ході вивчення даного питання, багато авторів в поняття «професійне навчання» вкладають різні значення. Проведені дослідження з даної проблематики показують, що найбільш точними, на нашу думку, є такі твердження:

- професійне навчання – це цілеспрямований процес навчання реальних та потенційних працівників професійних знань та умінь з метою набуття навичок, необхідних для виконання певних видів робіт, за допомогою різних форм здобуття професійної освіти, включаючи як заклади професійної освіти різних рівнів так і професійне навчання на виробництві [1, с. 102];

- професійне навчання – це цілісний активний процес удосконалення знань, умінь та навичок, а також реалізації потенційних можливостей працівників підприємства, що здійснюється через систему організаційно-економічних заходів [2];

- професійне навчання – це процес безперервного підвищення професійно-кваліфікаційного рівня персоналу для реалізації стратегічних цілей діяльності підприємства [3];

- професійне навчання – це формування виробничих навичок та вмінь працівників з метою забезпечення виконання ними своїх функціональних обов'язків та підвищення їх здатності вносити вклад у діяльність організації [4];

- професійне навчання персоналу – це сукупність організаційно-економічних заходів служби управління персоналом у сфері навчання персоналу організації, його перепідготовки і підвищення кваліфікації [5, с. 299];

- професійне навчання – це одна з функцій менеджменту, яка спрямована на те, щоб сприяти членам трудового колективу усіх ієрархічних ланок в оволодінні кваліфікацією, необхідною для виконання сучасних і майбутніх професійних вимог [6].

Також існує достатня кількість нормативно-правових та інших актів, у тому числі й міжнародних, які регулюють питання професійного навчання працівників (табл. 1).

Як бачимо, у наведених документах професійне навчання трактується як «будь-який вид навчання», «уся навчальна діяльність», що є підґрунтям для встановлення його у законодавстві інших країн.

Як правило, розрізняють три види навчання персоналу:

- підготовка кадрів – планомірне і організоване навчання і випуск кваліфікованих кадрів для всіх областей діяльності, які володіють сукупністю спеціальних знань, умінь, навичок і способами навчання;

- підвищення кваліфікації кадрів – навчання кадрів з метою удосконалення знань, умінь, навичок і способів спілкування в зв'язку з ростом вимог до професії або підвищення на посаді;

- перепідготовка кадрів – навчання кадрів з метою освоєння нових знань, умінь, навичок і способів спілкування в зв'язку з оволодінням новою професією або зміненими вимогами до змісту та результатів праці [13].

Таблиця 1

Визначення поняття «професійне навчання персоналу» у нормативно-правових та інших актах

Назва нормативно-правових документів	Визначення поняття «професійне навчання»
Рекомендації Міжнародної організації праці (МОП) № 57 «Щодо професійного навчання» від 27.06.1939 р.	Професійне навчання означає всі види навчання, які дозволяють придбати і розвинути технічні й професійні пізнання незалежно від того, чи проводиться це навчання в школі або на робочому місці [7].
Рекомендація МОП № 195 «Про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання» від 17.06.2004 р.	«Безперервне навчання» охоплює всю навчальну діяльність, що вживається протягом усього життя для розвитку компетентності та кваліфікації [8].
Рекомендацією МОП № 88 «Щодо професійного навчання дорослих, включаючи інвалідів» від 30.06.1950 р.	Професійним навчанням є будь-який вид навчання, що дає можливість набуття або розвинути знання та майстерність або технічного чи професійного характеру, або ж такі, що необхідні для виконання функцій молодшого керівного персоналу, незалежно від того, чи викладаються вони на підприємстві чи поза ним, і включає професійне перенавчання [9].
Конвенція ЮНЕСКО «Про технічну та професійну освіту» від 10.11.1989 р.	Технічна та професійна освіта охоплює всі форми і рівні процесу освіти, включаючи, на додаток до загальних знань, вивчення техніки і дисциплін, які до неї належать, набуття практичних навичок, «ноу-хау», формування відносин і розуміння питань, що стосуються професії в різних секторах економічного та соціального життя [10].
Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р., ст. 243	Професійне навчання визначається як набуття й удосконалення професійних знань, умінь і навичок особи відповідно до її здібностей, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації для професійної діяльності й конкурентоспроможності на ринку праці [11].
Закону України «Про професійний розвиток працівників» від 12 січня 2012 р., ст. 1	Професійне навчання визначається як процес цілеспрямованого формування в працівників спеціальних знань, розвиток необхідних навичок і вмінь, що дають змогу підвищувати продуктивність праці, максимально якісно виконувати функціональні обов'язки, освоювати нові види професійної діяльності, що включає первинну професійну підготовку, перепідготовку й підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб виробництва [12].

У свою чергу, В.А. Савченко професійне навчання робітників в організації класифікує за наступними критеріями: за типами професійного навчання (безпосередньо в організації, за межами організації, самостійна підготовка робітників); за видами професійного навчання (первинна професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації); за характером професійного навчання (з відривом від виробництва, без відриву від виробництва); за формами професійного навчання (навчання безпосередньо на робочому місці, навчання поза робочим місцем) [14, с. 229].

Г.В. Щокін розмежує професійне навчання робітників та керівних працівників, а також виокремлює його види. Автор вважає, що безперервне навчання керівників та спеціалістів здійснюється за наступними видами: систематичне самостійне навчання, короткострокове навчання (підвищення кваліфікації), стажування, аспірантура та докторантура, перепідготовка. До видів навчання робітників віднесено підготовку нових робітників на виробництві, перепідготовку кваліфікованих робітників, навчання суміжним професіям, підвищення кваліфікації робітників [15, с. 157–158].

Ряд авторів основними напрямками професійного розвитку персоналу вважають навчання [16, с. 108]: первинне, із врахуванням завдань підприємства і специфіки його роботи; з метою ліквідації розриву між вимогами робочого місця, посади і діловими якостями персоналу; з метою підвищення загальної кваліфікації; для роботи за новими напрямками розвитку організації; з метою освоєння нових методів виконання трудових операцій.

Всі ці види навчання персоналу відрізняються один від одного завданнями, науковими підходами і методами навчання, розвитку та вдосконалення знань, умінь і навичок, тобто отриманням набору професійних компетенцій, але всі вони спираються на «правила» і «вимоги» навчання, тобто на принципи.

Відмітимо, що основні принципи навчання сформулював ще чеський педагог, автор праці «Велика дидактика» Я.А. Коменський. До них належать такі: наочності, свідомості, поступовості, послідовності, міцності і посиленості [17].

Фахівцями з управління персоналом підприємств [5; 18, 19] представлені принципи професійного навчання та розвитку персоналу в організації і визначена їх сутність:

- оперативності і науковості – відповідність програм навчання сучасним теоріям управління персоналом підприємств і швидкому їх впровадженню в освітній процес;

- перспективності – при навчанні і розвитку слід враховувати можливість професійного зростання і самонавчання;

- економічності – навчання і розвиток персоналу повинні бути економічно обґрунтовані;

- оптимальності та достатності – відповідність запропонованих теоретичних положень і практичних навичок необхідного і обов'язкового рівня професіоналізму;

- узгодженості – теоретичні та практичні ЗУН повинні бути взаємопов'язані один з одним;

- спеціалізації – при навчанні та розвитку персоналу необхідно опиратися на вже наявні знання і вміння та професійну спеціалізацію учнів-працівників підприємства;

- наступності – передбачає розвиток методологічних складових навчання персоналу на основі наявних теорій і практик.

Отже, традиційні принципи навчання і принципи професійного навчання персоналу в сукупності можуть представляти єдину «систему принципів», на яку необхідно спиратися при плануванні та вдосконаленні навчання персоналу.

Важливим моментом в організації навчання персоналу підприємства, крім вибору видів та форм навчання, є визначення методів навчання.

Методи навчання персоналу умовно можна розподілити на три великі групи: традиційні, активні і методи навчання на робочому місці.

Традиційні методи навчання переважають при передачі і закріпленні найрізноманітніших знань, що доводить їх досить високу ефективність. До них відносяться лекції, семінари, навчальні кіно- і відеофільми.

Проте зростаючий потік інформації вимагає нових форм навчання, які дозволяють за досить короткий час не тільки передавати значний обсяг знань, а й закріплювати його на практиці. Під час використання активних методів навчання (тренінги, комп'ютерне навчання, групові обговорення, ділові та рольові ігри, рольове моделювання, розбір практичних ситуацій, баскет-метод) велика увага приділяється саме практичному відпрацюванню знань, навичок і умінь [20].

Методи навчання на робочому місці (наставництво, стажування, робоча ротація) характеризуються тим, що навчання проводиться не в навчальних аудиторіях, а в процесі виконання професійної діяльності.

Зауважимо, що цілеспрямоване професійне навчання кваліфікованих кадрів передбачає тісний зв'язок між методами професійного навчання. В табл. 2 наведена характеристика методів професійного навчання на робочому місці та поза робочим місцем.

Слід зазначити, що окремі методи навчання, так само як і види, не розглядаються у відриві один від одного, передбачається їх тісний взаємозв'язок і координація. При цьому вибір методів навчання в значній мірі визначається не тільки цілями і спрямованістю навчання, а й засобами, які організація може на нього витратити [20].

В сучасних організаціях професійне навчання представляє собою комплексний неперервний процес, який включає в себе кілька етапів і представлений циклічною моделлю (рис. 1) [16; 22].

Як бачимо, при організації навчання здійснюється:

1. Виявлення потреби у навчанні працівників за допомогою аналізу і зіставлення знань, умінь і навичок, якими володіє персонал, а також, які необхідні для здійснення мети підприємства.

2. Розробка плану навчання, який включає наступні дії: складання програми навчання, зміст якої визначається метою, що відображає потреби в професійному навчанні працівників, а також характеристиками потенційних учнів; вибір викладачів, тобто своїх або запрошених зі сторони; вибір

методів і форм навчання, аналізуючи переваги і витрати; визначення термінів навчання; розробка критеріїв оцінки ефективності навчання; розподіл витрат на навчання. Підсумком планування є готовий, затверджений вищим керівництвом детальний план навчання працівників підприємства.

3. Реалізація плану навчання, який передбачає безпосередню підготовку, організацію і проведення навчання. Особливістю цього етапу є виявлення недоліків наявних планів, що при системній роботі дозволить уникнути проблем у майбутньому.

4. Оцінювання ефективності навчання. Основна задача оцінки – зрозуміти, чи повною мірою працівники використовують знання і навички, які вони отримали в результаті навчання [23].

Таблиця 2

Методи професійного навчання на робочому місці та поза робочим місцем [21, с. 243]

Навчання на робочому місці	Навчання поза робочим місцем
Делегування повноважень – передача співробітникам чітко обмеженої кількості завдань з повноваженням прийняття рішень з обговорюваної кількості питань.	Ділові ігри – розбір навчального прикладу, в ході якого учасники гри отримують ролі та інтереси в певній діловій ігровій ситуації і розглядають наслідки прийнятих рішень.
Метод ускладнюючих завдань – спеціальна програма робочих дій, побудована за ступенем їх важливості, розширення обсягу завдань і підвищення їх складності.	Тренінг – участь у групі з метою підвищення людського сприйняття і покращення взаємодії з іншими.
Навчальні ситуації – реальна або вигадана управлінська ситуація з питанням для аналізу.	Моделювання – відтворення реальних умов праці.
Ротація – працівник переміщується на нове робоче місце чи посаду для отримання додаткової професійної кваліфікації і розширення досвіду.	Рольові ігри (моделювання рольової поведінки) – працівник ставить себе на місце іншого працівника з метою одержання практичного досвіду, підтверджує правильність своєї поведінки.
Навчання методом «secondment» – різновид ротації персоналу, при якій співробітника «відряджають» на інше місце роботи (в інший департамент, відділ або підрозділ) на час, а потім він повертається до своїх колишніх обов'язків.	Кейс-стаді («case-study») – аналіз і групове обговорення реальної проблеми, яка існує на підприємстві, та прийняття відповідного рішення. Тут не допускається емоційних дискусій, що вимагає високого професіоналізму керівника.
Коучінг – форма взаємодії керівника і підлеглого, процес передачі знань і умінь від більш досвідченого і компетентного працівника менш досвідченому, методом співбесіди, консультації, поради, рекомендацій і методом ускладнюючих завдань, спрямована на найбільш ефективне виконання поставленого завдання.	Метод управлінських ігор – слухачі характеризують підприємство у вигляді рівнянь, які пов'язують основні показники його роботи (ціну, собівартість, обсяг виробництва та інше).
Навчання за методом «buddying» – менеджера прикріплюють до співробітника, обидва знаходяться в рівному становищі, керівник дає конкретні поради та вказівки, допомагає і підтримує свого підлеглого.	Метод групової динаміки – учасники (6–15 осіб) проводять кілька двогодинних занять з метою самостійного вивчення відносин у групах. Керівник виступає в ролі коментатора.
Навчання дією «action learning» – у цьому підході застосовується поєднання регулярного аналізу ситуації та постановка цілей, продумування кроків з їх досягнення з періодами реальних дій, здійснення запланованих кроків.	Метод інцидентів – проблема описується в загальних рисах, а додаткова інформація узагальнюється у відповідях керівника на питання слухачів, що удосконалює практику аналізу.
Менторство – індивідуальна форма розвитку та навчання, що пов'язана з передачею не тільки об'єктивних знань, а й індивідуальних методів діяльності, суб'єктивних поглядів, особистого ставлення до бізнесу.	Дистанційне навчання – проводиться за допомогою ресурсів мережі Інтернет: співробітники виконують на сайті навчальної організації завдання і відповідають на тести, після чого отримують офіційний документ про підвищення рівня кваліфікації.

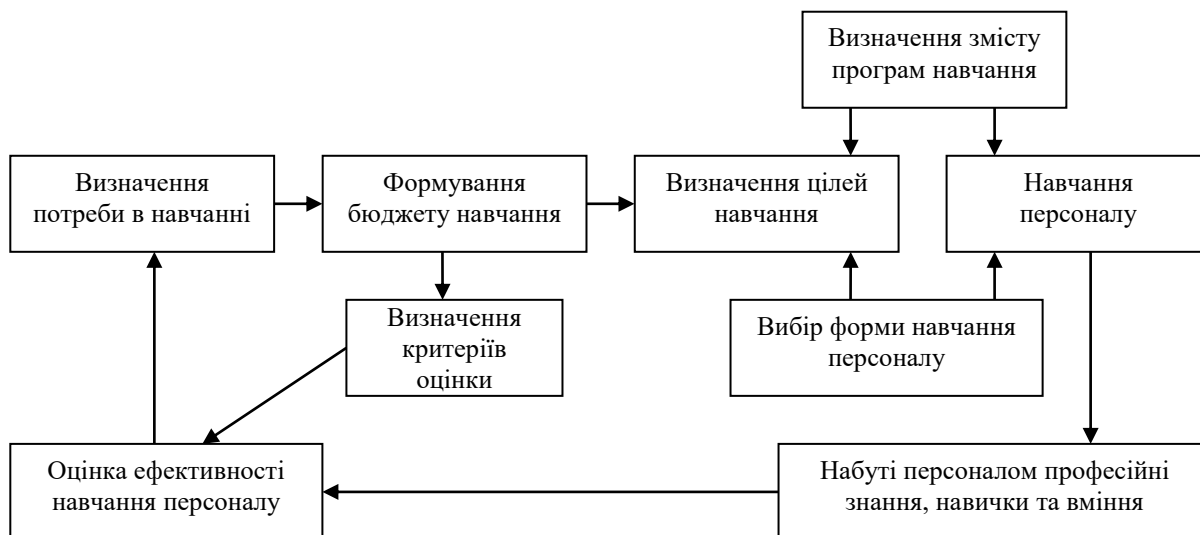

Рис. 1. Організація професійного навчання персоналу підприємств

Підвищення важливості безперервного навчання персоналу підприємств зумовлюють такі чинники:

- впровадження нової техніки, технології, виробництво сучасних товарів, зростання комунікаційних можливостей, що створюють умови для ліквідації або зміни деяких видів робіт; у зв'язку з цим необхідну кваліфікацію не може гарантувати базова освіта;

- високий рівень конкуренції між країнами – країни, що мають сучасну систему безупинної освіти, є лідерами в умовах цієї конкуренції; вони мають можливість у найкоротший термін відповісти на будь-який «виклик» підвищенням продуктивності праці;

- зміни у всіх сферах життя; безупинні й швидкі зміни в технології та інформатиці вимагають безупинного навчання персоналу;

- для підприємства ефективнішим і більш економічним є підвищення віддачі від персоналу, що уже працює, на основі його безупинного навчання, ніж залучення нових працівників [24].

З огляду на наявність процесів інтеграції та глобалізації, вплив яких на вітчизняні робітничі кадри є переважаючим, доцільним є проаналізувати та узагальнити світовий досвід професійного навчання персоналу з тим, щоб перенести основні тенденції та визначити основні пріоритети для вітчизняних підприємств.

Міжнародний досвід розвинених країн щодо професійного навчання персоналу представлено в табл. 3.

Зарубіжний досвід свідчить про те, що в розвинених країнах світу система професійної освіти і навчання перетворюється із другорядного на винятково важливий компонент освіти, про що свідчить цілеспрямована державна політика, зорієнтована на обґрунтування національних рамок кваліфікацій, стандартних кваліфікаційних вимог до навчання професії.

Прискорення інтеграційних процесів ставить перед системою професійного навчання персоналу підприємств певні завдання щодо розв'язання наявних проблем, а саме: система професійного навчання робітників має бути гнучкою, здатною швидко змінювати методи, організаційні форми відповідно до потреб виробництва, надання послуг і кон'юнктури ринку.

До основних напрямів подальшого розвитку професійного навчання персоналу підприємств доцільно віднести [27; 28]:

- відновлення престижності робітничих професій у суспільстві шляхом профорієнтаційної роботи з населенням;

- розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з професій широкі кваліфікації; оновлення та затвердження оптимального переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників (скорочення їх кількості на основі інтеграції); впровадити державні стандарти з конкретних професій нового покоління, що підвищить рівень працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів, забезпечить їх професійну відповідність вимогам сучасного ринку праці;

- збалансування ринку праці та ринку освітніх послуг: удосконалення механізму формування державного замовлення на підготовку робітничих кадрів відповідно до реальних потреб економіки, регіональних ринків праці, запитів суспільства;

- удосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів професійно-технічної освіти на базі вищих навчальних закладів і профільних ПТНЗ;

- удосконалення організаційно-економічного механізму професійного навчання на виробництві;

- оновлення нормативно-правової бази професійно-технічної освіти;

- модернізація матеріально-технічної бази державних професійно-технічних навчальних закладів;

- розроблення й перевірка основних індикаторів оцінювання якості навчання;

- напрацювання моделі співпраці з роботодавцями у питаннях підвищення якості професійної освіти і підготовки.

- моделі співпраці з роботодавцями у питаннях підвищення якості професійної освіти і підготовки;

- урахування вітчизняного і світового досвіду професійного навчання кадрів на виробництві.

Таблиця 3

Міжнародний досвід професійного навчання персоналу підприємств [25; 26]

Країна	Досвід навчання персоналу
1	2
США	Перевага надається залученню фахівців потрібної кваліфікації через ринок праці або у компанії-конкурентів. Основними проблемними питаннями, якими останніми роками опікується американський топ-менеджмент, є розвиток потенційних лідерів, відбір та утримання ключового таланту, формування і залучення робочої сили на фоні постійного зниження витрат. Американська система навчання заснована на розгляді управлінської діяльності як самостійної професії, пристосованої до умов високої мобільності керівного складу.
Японія	Особливість функціонування японської системи навчання полягає в тому, що вона створюється в рамках діючої структури та гнучкої системи групової відповідальності, горизонтальних зв'язків і стимулів, функціонує в межах певних організаційних рамок. Основою японської системи професійного навчання в компаніях є концепція «гнучкого працівника»: відбір та підготовка працівника не з однієї, а з двох-трьох спеціальностей із наступним підвищенням кваліфікації протягом усього життя. Професійна освіта проводиться безпосередньо за допомогою системи підготовки на робочих місцях.
Франція	Працівник у Франції є відповідальним за власну кар'єру. Функція людських ресурсів розподіляється між лінійним і топ-менеджментом, який приділяє значну увагу ключовим позиціям в організації та потенціалу працівників. Французьке законодавство чітко регламентує практику навчання працівників підприємства, надаючи їм часову відстрочку, щоб скористатися можливістю пройти навчання й підвищити власну кваліфікацію. У середньому підприємства витрачають на навчання персоналу близько 3% річного фонду заробітної плати, і це при тому, що обов'язкові відрахування складають 1,5% для організацій від 10 та більше працівників, 0,15% – за меншої кількості працівників.

1	2
Німеччина	У Німеччині трьома основними видами професійної освіти є: професійне навчання на підприємствах, удосконалення або підвищення кваліфікації; перенавчання. Професійне навчання, організоване за так званою дуальною системою. Поняття «дуальна система» означає, що навчання проходить як на підприємстві, так і в професійній школі. В кінці навчання учень екзамнується компетентними органами. Отримане після закінчення свідоцтво про освіту дає можливість пошуку роботи за фахом всюди і передбачає володіння професійними знаннями і навиками.
Велика Британія	Система професійного навчання у Великій Британії базується на Законі про виробниче навчання, прийнятому у 1964 р. В державі виділяються структури і рівні, в межах яких формуються і реалізуються проекти професійного навчання: Департамент освіти й науки і Міністерство зайнятості (вищий рівень); Комісія із професійної підготовки і Служба професійної кар'єри (другий рівень); Коледжі, професійні школи, центри професійної підготовки (третій рівень). Така складна система базується на комплексному підході вирішення проблем підготовки робітничих кадрів та передбачає розробку ґрунтовної стратегії розвитку працівників, яка охоплює всі зазначені вище рівні.
Болгарія	Національне агентство професійної освіти і навчання здійснює ліцензування та контроль освітньої діяльності, координує діяльність інституцій, котрі мають відношення до професійної орієнтації, освіти і навчання, бере участь у розробленні списків професій для професійної освіти й державних вимог щодо отримання кваліфікації за професією. Підприємства, що навчають персонал на робочих місцях, не ліцензуються. Держава фінансово підтримує професійне навчання працівників, які працюють на малих і середніх підприємствах понад три місяці, і персоналу підприємств, на яких змінилися вимоги до професійної кваліфікації робочої сили у зв'язку зі змінами виробництва.
Іспанія	Державна політика спрямована на сприяння підвищенню ефективності професійної освіти і навчання на регіональному рівні, узгодження її з потребами розвитку економіки в автономіях. Тут створено Національний інститут кваліфікацій, який аналізує стан ринку праці, а отримані дані використовують під час розроблення професійних кваліфікацій, забезпечує їх апробацію, здійснює методологічні дослідження чинних професійних кваліфікацій тощо. Для підприємств, що навчають свій персонал, діє система пільг і бонусів.
Нідерланди	Професійне навчання Нідерландів базується на кваліфікаційно-сертифікаційній структурі, основу якої складають компетенції. Методика навчання зорієнтована на самостійну роботу. У професійному навчанні Нідерландів важливу роль грають три суб'єкти: 1) соціальні партнери і бізнес-партнери, що становлять інтереси роботодавців; 2) центри знань підприємств, установ та організацій, що відповідають за розробку й оновлення кваліфікаційної структури на основі компетенції; 3) навчальні заклади і центри підготовки, що відповідають за організацію, планування і реалізацію освітніх програм, привласнення кваліфікації та видачу документів про професійну освіту. Позитивним виявився досвід об'єднання професійних шкіл різних профілів.
Данія	Навчання дорослих – окрема система у складі освіти, регульована законом про навчання дорослих, дає можливість дорослому населенню підвищити свій професійний і освітній рівень, зокрема отримати вищу освіту. За ініціативою роботодавців створено 12 комітетів із галузей економіки, які, виходячи зі змін, що відбуваються в промисловості, висувають вимоги до зміни змісту навчання, розглядають і погоджують розроблену навчальними закладами навчально-планову документацію. На основі положень колективних трудових угод, укладених між урядом, роботодавцями і профспілками створені фонди сприяння навчанню, функціонуючі за рахунок відрядувань роботодавців, професійних союзів і урядових субсидій.

Висновки. Отже, в умовах прискорення євроінтеграційних процесів, професійне навчання є необхідною складовою розвитку та вдосконалення трудового потенціалу підприємств. Професійне навчання персоналу дозволяє вирішувати основні завдання як в інтересах організації – підвищення ефективності і якості праці, так і в інтересах людини – підвищення рівня життя, створення можливостей для реалізації своїх здібностей. Для досягнення максимальної ефективності професійного навчання персоналу варто використовувати форми та методи системно у поєднанні та взаємодії, що дозволить досягти високої якості трудового потенціалу та забезпечити високий рівень прибутковості та конкурентоспроможності підприємств як на вітчизняному, так і на світовому ринках. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на формування системи професійного навчання персоналу промислових підприємств.

Література

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К. : Знання, КОО, 2001. – 254 с.
2. Заклекта-Берестовенко О.С. Ефективність інвестицій у розвиток персоналу підприємства : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О.С. Заклекта-Берестовенко. – К., 2008. – 20 с.
3. Дериховська В.І. Розвиток персоналу у системі стратегічного управління підприємством : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / В.І. Дериховська. – Х., 2013. – 20 с.
4. Веснин В. Р. Практический менеджмент персонала / В. Р. Веснин. – М. : Юристъ, 2001. – 496 с.
5. Управление персоналом организации : учебник / [под ред. А. Я. Кибанова]. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 512 с.
6. Хентце И. Теория управления кадрами в рыночной экономике / И. Хентце. – М. : Междунар. отношения, 1997. – 664 с.
7. Щодо професійного навчання [Електронний ресурс] : Рек. Міжнар. організації праці (МОП) № 57 від 27.06.1939. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_045.
8. Про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання [Електронний ресурс] : Рек. МОП від 17.06.2004 № 195. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532.
9. Щодо професійного навчання дорослих, включаючи інвалідів [Електронний ресурс] : Рек. МОП від 30.06.1950 № 88. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_069.
10. О техническом и профессиональном образовании : Конвенция, принята 10.11.1989 на 25 сессии Генер. конф. ЮНЕСКО // Междунар. нормат. акты ЮНЕСКО. – М., 1993. – С. 110–117.
11. Про зайнятість населення : закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.

12. Про професійний розвиток працівників : закон України від 12.01.2012 № 4312-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 39. – Ст. 462.
13. Дауни Майлз. Эффективный коучинг: Уроки коуча коучей / Майлз Дауни. – М. : Добрая Книга, 2017 – 288 с.
14. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу : навч. посібник / В.А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 351 с.
15. Щекин Г.В. Основы кадрового менеджмента : учебник / Г.В. Щекин. – К. : МАУП, 2004. – 280 с.
16. Крушельницька О.В. Управління персоналом : навч. посібник / О.В. Крушельницька, Д.П. Мельничук. – К. : Кондор, 2006. – 292 с.
17. Луковцева А.К. Психология и педагогика : курс лекций. Учебное пособие для студентов вузов. – М. : Издательство «Мир и Образование», 2008. – 191 с.
18. Егоршин А.П. Основы управления персоналом : учебное пособие для вузов / А.П. Егоршин. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 352 с.
19. Моргунов Е.Б. Управление персоналом: исследование, оценка, обучение : учебник для бакалавров / Е.Б. Моргунов. – М. : Издательство «Юрайт», 2011. – 561 с.
20. Литвиненко Л. Обучение как важный фактор управления персоналом / Л. Литвиненко // Банкаўські веснік. – 2011. – ЖНІВЕНЬ. С. 50–55.
21. Бабич Д.В. Сучасні тенденції корпоративних освітніх процесів та професійного навчання персоналу на підприємств / Д.В. Бабич, В.П. Свідерський, А.В. Четверікова // Економіка і суспільство. – 2018. – Випуск 16. – С. 241–246.
22. Зайцева Т. В. Управление персоналом : учебник / Т. В. Зайцева, А. Т. Зуб. – М. : ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. – 336 с.
23. Завиновська Г.Т. Економіка праці : навч. посібник / Г.Т. Завиновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.
24. Бородина О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання / О. Бородина // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 48–53.
25. Любимова К.О. Світовий досвід професійного навчання персоналу підприємств / К.О. Любимова // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 3-4. – С. 58–61.
26. Черняєва А.О. Світовий досвід управління розвитком робітничих кадрів / А.О. Черняєва // Економічна теорія та право. – 2017. – № 3 (30). С. 34-44.
27. Гемма М. Д. Проблеми розвитку професійного навчання персоналу на виробництві на сучасному етапі становлення України / М. Д. Гемма // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 176–180.
28. Радкевич В. Проблеми професійного навчання на виробництві / В. Радкевич // Професійне навчання на виробництві : зб. наук. праць. – К. : Науковий світ, 2003. – Вип. 1. – С. 36–46.

References

1. Hrishnova O.A. Liudskiy kapital: formuvannya v systemi osvity i profesiinoyi pidhotovky / O.A. Hrishnova. – K. : Znannia, KOO, 2001. – 254 s.
2. Zakleka-Berestovenko O.S. Efektyvnist investytsii u rozvytok personalu pidpriemstva : avtoref. dys. na zdobuttia stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti) / O.S. Zakleka-Berestovenko. – K., 2008. – 20 s.
3. Derykhovska V.I. Rozvytok personalu u systemi stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom : avtoref. dys. na zdobuttia stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti) / V.I. Derykhovska. – Kh., 2013. – 20 s.
4. Vesnin V. R. Prakticheskij menedzhment personala / V. R. Vesnin. – M. : Yurist, 2001. – 496 s.
5. Upravlenie personalom organizatsii : uchebnyk / [pod red. A. Ya. Kibanova]. – M. : INFRA-M, 1997. – 512 s.
6. Hentse I. Teoriya upravleniya kadrami v rynochnoy ekonomike / I. Hentse. – M. : Mezhdunar. otnosheniya, 1997. – 664 s.
7. Shchodo profesiinoho navchannia [Elektronnyi resurs] : Rek. Mizhnar. orhanizatsii pratsi (MOP) № 57 vid 27.06.1939. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_045.
8. Pro rozvytok liudskykh resursiv: osvita, pidhotovka kadriv i bezpererne navchannia [Elektronnyi resurs] : Rek. MOP vid 17.06.2004 № 195. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532.
9. Shchodo profesiinoho navchannia doroslykh, vkluchaiuchy invalidiv [Elektronnyi resurs] : Rek. MOP vid 30.06.1950 № 88. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_069.
10. O tehnikeskom i professionalnom obrazovanii : Konvenciya, prinyataya 10.11.1989 na 25 sessii Gener. konf. YuNESKO // Mezhdunar. normat. akty YuNESKO. – M., 1993. – S. 110–117.
11. Pro zainiatist naselennia : zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5067-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2013. – № 24. – St. 243.
12. Pro profesiyniy rozvytok pratsivnykiv : zakon Ukrainy vid 12.01.2012 № 4312-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2012. – № 39. – St. 462.
13. Dauni Majlz. Effektivnyj kouching: Uroki koucha kouchej / Majlz Dauni. – M. : Dobraya Kniga, 2017 – 288 s.
14. Savchenko V.A. Upravlinnia rozvytkom personalu : navch. posibnyk / V.A. Savchenko. – K. : KNEU, 2002. – 351 s.
15. Shekin G.V. Osnovy kadrovogo menedzhmenta : uchebnyk / G.V. Shekin. – K. : MAUP, 2004. – 280 s.
16. Krushelnytska O.V. Upravlinnia personalom : navch. posibnyk / O.V. Krushelnytska, D.P. Melnychuk. – K. : Kondor, 2006. – 292 s.
17. Lukovceva A.K. Psihologiya i pedagogika : kurs lekcij. Uchebnoe posobie dlya studentov vuzov. – M. : Izdatelstvo «Mir i Obrazovanie», 2008. – 191 s.
18. Egorshin A.P. Osnovy upravleniya personalom : uchebnoe posobie dlya vuzov / A.P. Egorshin. – M. : INFRA-M, 2008. – 352 s.
19. Morgunov E.B. Upravlenie personalom: issledovanie, ocenka, obuchenie : uchebnyk dlya bakalavrov / E.B. Morgunov. – M. : Izdatelstvo «Yurajt», 2011. – 561 s.
20. Litvinenko L. Obuchenie kak vazhnyj faktor upravleniya personalom / L. Litvinenko // Bankaŭski vesnik. – 2011. – ZhNIVEN. S. 50–55.
21. Babych D.V. Suchasni tendentsii korporativnykh osvitnikh protsesiv ta profesiinoho navchannia personalu na pidpriemstv / D.V. Babych, V.P. Sviderskyi, A.V. Chetverikova // Ekonomika i suspilstvo. – 2018. – Vypusk 16. – S. 241–246.
22. Zajceva T. V. Upravlenie personalom : uchebnyk / T. V. Zajceva, A. T. Zub. – M. : ID «FORUM»: INFRA-M, 2008. – 336 s.
23. Zavinovska H.T. Ekonomika pratsi : navch. posibnyk / H.T. Zavinovska. – K. : KNEU, 2003. – 300 s.
24. Borodina O. Liudskiy kapital yak osnovne dzherelo ekonomichnoho zrostantia / O. Borodina // Ekonomika Ukrainy. – 2003. – № 7. – S. 48–53.
25. Liubymova K.O. Svitoviy dosvid profesiinoho navchannia personalu pidpriemstv / K.O. Liubymova // Ekonomichnyi chasopys-XXI. – 2011. – № 3-4. – S. 58–61.
26. Cherniaieva A.O. Svitoviy dosvid upravlinnia rozvytkom robitchnykh kadriv / A.O. Cherniaieva // Ekonomichna teoriia ta pravo. – 2017. – № 3 (30). S. 34-44.
27. Hemma M. D. Problemy rozvytku profesiinoho navchannia personalu na vyrobnytstvi na suchasnomu etapi stanovlennia Ukrainy / M. D. Hemma // Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka. – 2013. – № 2. – S. 176–180.
28. Radkevych V. Problemy profesiinoho navchannia na vyrobnytstvi / V. Radkevych // Profesiine navchannia na vyrobnytstvi : zb. nauk. prats. – K. : Naukovyi svit, 2003. – Vyp. 1. – S. 36–46.

Рецензія/Peer review : 5.03.2019 p.

Надрукована/Printed : 05.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Нижник В. М.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 330.34

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-80-87

ВАСИЛЬЦІВ Т. Г.

ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»

ЗАЙЧЕНКО В. В.

Кіровоградський національний технічний університет

ДЕНИСЮК Ю. В.

Львівський торговельно-економічний університет

ОБҐРУНТУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ефективність і динамізм інвестиційної та інноваційної сфер є вирішальним чинником забезпечення конкурентоспроможності як економічної системи, так і країни в цілому. Формування основних засад інвестиційно-інноваційного розвитку визначено одним із головних стратегічних пріоритетів економічної політики України. Виходячи з цього, існує об'єктивна необхідність найбільш повної реалізації інноваційного потенціалу України, підвищення інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів реального сектору економіки України, що дозволить сприяти динамічному соціально-економічному розвитку країни. У роботі розглянуто принципи ефективної інвестиційно-інноваційної політики держави. Визначені ключові аспекти формування перспективної стратегії розвитку інвестиційно-інноваційних процесів. Виділені основні критерії забезпечення інноваційно-інвестиційної активності господарюючих суб'єктів. Надані пропозиції щодо актуалізації заходів з активізації інвестиційно-інноваційних процесів в умовах сучасності.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційний процес, ресурсно-фінансова підтримка, конкурентоспроможність, державна політика, суб'єкти реального сектору економіки, фінансові інструменти.

VASYLTSIV T.

State Institution "Institute of Regional Research" named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine

ZAICHENKO V.

Kirovohrad National Technical University

DENYSIUK Y.

Lviv University of Trade and Economics

SUBMISSION OF SOURCES OF FINANCIAL SUPPLY OF INVESTMENT AND INNOVATIVE POTENTIAL OF TECHNOLOGICAL COMPETITIVENESS OF SUBJECTS OF THE REAL ECONOMY SECTOR OF UKRAINE

The efficiency and dynamism of the investment and innovation spheres is a decisive factor in ensuring the competitiveness of both the economic system and the country as a whole. Formation of the basic principles of investment and innovation development is identified as one of the main strategic priorities of Ukraine's economic policy. Therefore, there is an objective need for the most complete realization of the innovative potential of Ukraine, enhancement of investment and innovation activity of subjects of the real sector of the Ukrainian economy, which will contribute to the dynamic socio-economic development of the country. Principles of effective investment and innovation policy of the state are considered in the article. The key aspects of forming a perspective strategy for the development of investment and innovation processes are determined. The main criteria for ensuring innovation and investment activity of economic entities are highlighted. Suggestions on actualization of measures on activation of investment and innovation processes in the present conditions are provided. The main condition for achieving positive rates of economic growth of the real sector of the economy is the active innovation and investment activity. The activation of innovation and investment activity relates to the issues of macroeconomic development, the decisions of which should be carried out at the state level. Despite this, the study of sources of financial support of investment and innovation potential of the technological competitiveness of the real sector of the subjects of the Ukrainian economy is an important issue in modern science. The purpose of the article is to substantiate the foundations of the formation and implementation of an effective strategy for the investment and innovation development of the country, to identify and analyse the problems of its investment and innovation activities.

Keywords: investment and innovative process, resource and financial support, competitiveness, government policy, subjects of the real sector of economy, financial instruments.

Постановка задачі. Україна на сучасному етапі свого соціально-економічного поступу зазнала низки критично негативних і загрозливих для національної безпеки ризиків і загроз. Йдеться про зовнішню військову, політико-економічну, інформаційну та іншу агресію, анексію Криму, непідконтрольність

територій Донбасу, втрату близько четверті потенціалу реального сектору економіки. Все частіше на перший план виступає проблема пошуку фінансового забезпечення переорієнтації та адаптації суб'єктів реального сектору економіки до складних умов функціонування на основі активізації їх інвестиційної та інноваційної діяльності. Саме від цих сфер функціонування підприємств залежать ефективність їх діяльності, забезпечення високих темпів розвитку та підвищення технологічної конкурентоспроможності на світовому ринку, що, в свою чергу, є гарантією подолання економічного спаду і забезпечення сталого зростання української економіки в цілому.

Основною умовою досягнення позитивних темпів економічного зростання реального сектору економіки є активна інноваційна та інвестиційна діяльність. Активізація інноваційно-інвестиційної діяльності належить до питань макроекономічного розвитку, вирішення яких повинне здійснюватися на державному рівні. Зважаючи на це, дослідження джерел фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного потенціалу технологічної конкурентоспроможності суб'єктів реального сектору економіки України становить важливу проблему в сучасній науці.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми залучення інвестицій в інноваційну сферу економіки досліджувались багатьма вченими, серед яких слід виділити таких фахівців, як Б. Малицький, Л. Безчасний, Ю. Шкворець, В. Соловійов, І. Єгоров, Л. Федулова, Ю. Клюка, А. Пересада, С. Ілляшенко, Д. Черваньов, А. Шеремет, Р. Сайфулін, А. Садеков, В. Карпов, Н. Лисова, А. Янковой, А. Чупіс та інші.

Виділення невирішених частин. Незавершеними на сьогодні є результати досліджень, які стосуються розгляду такої категорії, як інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку економіки України, а також підходів до її формування. Також досить обмежено окреслено напрями активізації інвестиційно-інноваційних процесів.

Формулювання цілей. Мета статті – обґрунтування засад формування та реалізації ефективної стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку країни, визначення й аналіз проблем її інвестиційної та інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Україна отримала унікальні можливості якісної зміни вектору свого економічного розвитку, інтегрувавшись у значно більш місткий та інтелектуально-інноваційний ринок, яким є ринок країн ЄС. Відповідно до реалізації Угоди про асоціацію України з ЄС у найближчій стратегічній перспективі ринки ЄС мають стати об'єктом інтересів вітчизняних промислових підприємств, які створюють додану вартість, мають наміри долучитися до розвитку й формування конкурентоспроможної національної економіки. Більше того, унаслідок формування зони вільної торгівлі з ЄС фактично відбувається розширення меж внутрішнього ринку України й на території держав Європейського Союзу.

Попри стратегічність цього вектора статистичні дані свідчать, що у 2013 р. обсяги експорту товарів і послуг з України до країн ЄС становили 20,2 млрд дол. США та були на 3,8 млрд дол. США більшими, ніж у 2016 р. Але частка країн ЄС в загальному обсязі експорту зросла (на більш як 10,0 в.п. за 2013–2016 рр.) і на початку 2017 р. становила 37,1 %. Водночас істотно посилилася імпортна залежність національної економіки від європейських товарів, частка яких у загальному імпорті на початок 2017 р. становила 43,7 % і впродовж останніх років зростала на 2,2 % щороку. Уже ці дані свідчать про те, що вихід та закріплення на ринках ЄС потребують часових і ресурсних витрат, значною мірою залежать і від стану розвитку економіки.

Також сформувалася залежність національної економіки від інвестиційного капіталу країн ЄС і, навпаки, від власного інвестування в об'єкти, які розташовані в європейських країнах. Так, на початку 2017 р. частка країн ЄС у загальній сумі прямих іноземних інвестицій в Україну перевищила 76,0 %, і, отже, вплив європейських інвесторів на розвиток реального сектору економіки посилюється. Утім, упродовж 2013–2016 рр. обсяги інвестицій з країн ЄС суттєво скоротилися – на 9,5 млрд дол. США, або 27,2 %, зокрема через тривале військове протистояння України з Російською Федерацією та окупацію нею промислових територій, на яких зосереджувалася значна частка європейських інвестиційних активів. Стосовно вітчизняних інвесторів, їх пріоритети не змінилися і переважна частка капіталовкладень (понад 90,0 %) здійснюється в країні ЄС, що більше свідчить про звуженість бізнес-інтересів та відсутність тісних партнерських зв'язків з іншими економічно розвиненими країнами.

Про складність конкуренції на ринках ЄС свідчать і питомі дані щодо обсягів експорту та імпорту, а також прямих іноземних інвестицій у середньому в розрахунку на одного експортера, імпортера чи суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. У 2016 р. порівняно з 2013 р. спостерігається суттєве зменшення показників: експорту та імпорту товарів у розрахунку на одного експортера (імпортера) – на 91,1 % та у 2,2 раза відповідно; прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності –62,1 %. Отже, при збільшенні суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, у тому числі зі спеціалізацією на ринках ЄС, обсяги їх зовнішньоекономічної діяльності скоротилися, що свідчить про обмежені поки що можливості вітчизняного бізнесу стосовно ширшої експансії на ринок ЄС.

Слід зазначити, що за період дії Угоди про асоціацію України з ЄС, дещо покращилася структура вітчизняного експорту в країні ЄС. Так, майже третину в експорті у 2016 р. становила продукція АПК і харчової промисловості, зросла частка електричних та механічних машин. Попри позитивні тенденції, переважно у країні ЄС експортується сировинно-ресурсна продукція з низьким ступенем виробничої обробки та з малою часткою доданої вартості.

Позитивні зрушення характерні й для структури прямих іноземних інвестицій. За останні роки зросла частка інвестицій з країн ЄС у вітчизняну переробну промисловість та сектор інформації і телекомунікацій. Проте все ще малими залишаються інвестиції у транспорт і зв'язок, будівництво, інші галузі реального сектору економіки. Зокрема, у сільському господарстві та транспортній сфері обсяги накопичених прямих інвестицій з країн ЄС значно менші, ніж у промисловості. Негативні тенденції явно виражені в абсолютних значеннях, зокрема у вітчизняну промисловість та аграрний сектор відбулося істотне скорочення загальних обсягів інвестицій з країн ЄС.

Таким чином, окреслені макроекономічні передумови свідчать, що вітчизняні суб'єкти реального сектору економіки мають труднощі та потребують ресурсно-економічної підтримки для власного поступу й експансії на ринки ЄС. Ситуація з кожним роком ускладнюватиметься, адже наблизатиметься завершення пільгового етапу, коли для вітчизняних експортерів діє нульове мито і аналогічний режим буде встановлено для імпорту в Україну з ЄС.

Потрібно зауважити, що державна ресурсно-економічна підтримка і сприяння експортерам реалізується практично у всіх державах, які досягли успіхів у розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Причому її обсяги, звичайно, залежать від стану соціально-економічного розвитку і фінансово-інвестиційних можливостей держав, але реалізується вона всюди, причому вагомою є роль у цих процесах саме держави.

Окрім фінансової підтримки, сформувалася істотна потреба в суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у консультативно-інноваційній підтримці. При цьому високу актуальність вона має як для підприємств, які здійснюють, так і для тих, які планують здійснювати зовнішньоекономічну діяльність. Особливо важливо вітчизняним підприємствам реального сектору економіки швидко адаптуватися до європейських стандартів виробництва та реалізації продукції, враховуючи суттєві відмінності від них внутрішніх інституційно-правових норм.

Інші потреби та відмінності у них для виділених суб'єктів реального сектору економіки є рівнозначними та суттєво не відрізняються. Йдеться про транспортно-логістичне, техніко-технологічне та інтелектуально-кадрове забезпечення. Лише варто виділити високу необхідність у сформованості інтелектуально-кадрового забезпечення для підприємств, які планують здійснювати зовнішньоекономічну діяльність. Це й не дивно, адже вихід на зовнішні ринки вимагає отримання низки дозволів, укладання партнерських відносин, постійного відстеження комерційних операцій тощо.

Враховуючи пріоритетність фінансової підтримки для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, проводилося експертне опитування їх керівників та спеціалістів стосовно виділення переліку джерел фінансових ресурсів, що дозволяють забезпечити функціональність такої діяльності.

Вдалося з'ясувати, що найбільш затребуваними статтями фінансування для суб'єктів реального сектору економіки в ході здійснення чи планування зовнішньоекономічної діяльності є: 1) страхування ризиків зовнішньоекономічної діяльності; 2) проведення маркетингових досліджень зовнішніх ринків; 3) реалізація інноваційних заходів, програм з розвитку та зміцнення конкурентоспроможності продукції; 4) модернізація та осучаснення виробничих процесів; 5) фінансування заходів з патентної захищеності продукції.

У процесі вивчення функціональних основ зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами реального сектору економіки проводилося експертне оцінювання їхніх потреб у фінансових послугах при виході на ринки ЄС. Варто відзначити важливість підвищення доступності і здешевлення кредитних ресурсів та дієвості страхування фінансово-інвестиційних операцій. Водночас підприємства, які планують здійснювати зовнішньоекономічну діяльність у країнах ЄС, не можуть її ефективно реалізувати, коли на внутрішньому ринку знижується кредитна активність банківських установ, скорочується їх кредитний портфель, неефективно реалізується державна грошово-кредитна політика, відсутні реальні податкові й інші стимули для інвестування в експортне виробництво продукції, державні фінансово-кредитні та інвестиційні організації (фонди) не спроможні достатньою мірою гарантувати фінансово-інвестиційні ризики, не розроблено чи неефективно реалізуються бюджетні програми субсидування зовнішньоекономічної діяльності. Менше значення при виході на ринки ЄС для суб'єктів реального сектору економіки має альтернативна фінансова підтримка, яку розглядають як доповнення до основного пакета фінансових послуг і таку, що має невисоку інвестиційну віддачу.

Додатково варто виділити й інші чинники (аргументи), які доводять важливість реалізації державної політики посилення ресурсної підтримки суб'єктів реального сектору економіки в умовах зміни зовнішньоекономічного вектора держави.

По-перше, об'єктивно високий рівень складності та витратомісткості виходу на зовнішні ринки, зокрема ЄС. Це вимагає значних фінансових витрат на маркетингові дослідження, сертифікацію, адаптацію до умов високого рівня конкуренції, логічних витрат тощо.

По-друге, це недоліки економіко-правового середовища зовнішньоекономічної діяльності в Україні, зокрема недосконалість механізму відшкодування ПДВ, несформованість системи страхування експортних кредитів, у тому числі за державної підтримки, слабкі інституційно-ресурсні можливості суб'єктів вітчизняного ринку фінансових послуг.

По-третє, це значно гірші передумови для конкуренції вітчизняних суб'єктів реального сектору економіки з підприємствами країн ЄС. Так, у реальному секторі економіки суб'єкти господарювання мають критично низький фінансово-економічний стан, про що свідчить високий рівень збитковості (транспорт – 40,7 %, промисловість – 35,1 %), низька рентабельність (сільське господарство – 2,2 %, промисловість – 5,5 %), низька придатність основних засобів (промисловість – 23,1 %, сільське господарство – 51,1 %, транспорт – 53,4 %), низька оборотність оборотних активів (сільське господарство – 1,3 рази, промисловість – 2,0 рази, транспорту – 2,1 рази).

Окремо варто відзначити нерівні умови фінансової підтримки в країнах ЄС і України, адже в країнах ЄС кредити надаються під 3,0-7,0 %, а в Україні – 19,0-23,0 %. Також у країнах ЄС активно функціонують Фонд фінансової стабільності (EFSF) (обсяги робочих активів становлять понад 800,0 млрд євро), експортні кредитні агентства (ЕКА) та інші фінансово потужні інвестиційно-кредитні організації (фонди, агентства).

Слабкими залишаються й можливості суб'єктів вітчизняної фінансово-інвестиційної інфраструктури, неефективно використовуються інструменти альтернативного фінансування (лізингу, факторингу, вексельних розрахунків) на противагу високій доступності підприємств ЄС до послуг і ресурсів фінансово-інвестиційної, страхової та іншої інфраструктури.

Також вітчизняні суб'єкти реального сектору економіки є інноваційно не активними. Це підтверджується наступним: у 2010–2015 рр. частка вітчизняних підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, не перевищила 15,0 %, у країнах ЄС – 65,0-75,0 %; менше ніж 1,0 % зареєстрованих в Україні об'єктів інтелектуальної власності реалізуються на практиці, у країнах ЄС – понад 25,0 %; в Україні дохід від продажу ліцензій у перерахунку на одну особу становить близько 1 дол. США на рік, а в середньому у країнах ЄС понад 100 дол. США.

Не дозволяє реалізувати належним чином економічний потенціал вітчизняним суб'єктам реального сектору економіки низька ефективність страхових фінансово-кредитних відносин на внутрішньому ринку. Про це свідчать: 1) збитковість страхування фінансових ризиків (співвідношення виплат та платежів), яка становить приблизно 4,0-5,0 %; 2) якість задоволення звернень щодо страхування фінансових ризиків (з п'яти задовольняється лише одне); 3) високі рівні франшизи (від 8,0 до 15,0 % страхової суми) та тарифікування (середній тариф встановлюється на рівні 5,0-7,0 % і вище залежно від рівня ризику й терміну страхування).

Отже, до чинників, які стримують формування і реалізацію інструментів ресурсної підтримки суб'єктів реального сектору економіки в Україні для здійснення зовнішньоекономічної діяльності на ринках ЄС, варто зарахувати:

- недосконалість нормативно-правової бази, що встановлює і регулює розвиток та функціонування системи економічно-ресурсного забезпечення;
- відсутність системи стратегування і планування створення в державі системи організаційно-економічної підтримки суб'єктів-експортерів реального сектору економіки;
- нерозвиненість інфраструктури та обмеженість ресурсоспроможних суб'єктів, які надають необхідні для представників експортерів реального сектору економіки інвестиційні послуги;
- порівняно висока вартість банківського кредитного ресурсу, особливо на операції, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю;
- обмеженість практик бюджетно-фінансової підтримки експортерів реального сектору економіки.

Отже, необхідність посилення ресурсної підтримки вітчизняних суб'єктів реального сектору економіки в умовах зміни зовнішньоекономічного вектора держави очевидна. Відповідно виникає низка завдань, виконання яких дозволило б реалізувати увесь їхній конкурентний потенціал на зовнішніх ринках. Очевидно, зусилля слід передусім спрямувати на усунення причин та чинників, які цьому перешкоджають. Але при цьому такі зусилля мають бути комплексними.

У цьому напрямі пропозиції мають стосуватися заходів центральних органів влади, регіональних та місцевих, галузевих, а також функціональних аспектів економічної системи країни та безпосередньо суб'єктів бізнесу. Тільки за такого системного підходу можливо сформулювати економічний ресурс у державі, де йде війна і де бюджетні та приватно-легальні фінанси об'єктивно обмежені.

Об'єктивним є те, що головними завданнями державної політики на центральному рівні є вдосконалення інституційно-правового забезпечення у сфері економічно-ресурсної підтримки вітчизняних підприємств, запровадження стратегічного планування цих процесів, становлення національної системи фінансової підтримки (рефінансування, субсидування, страхування ризиків і гарантій), а також залучення інвестиційних ресурсів з-за кордону. Про ефективність такого вектора державної політики свідчитиме поступова мінімізація участі держави у фінансуванні проектів, активне залучення приватних інвесторів до фінансування під державні гарантії.

На регіональному та місцевому рівнях слід сфокусувати зусилля на розбудові регіональної інфраструктури державної підтримки, активності малих суб'єктів підприємництва, становленні елементів приватно-публічної інвестиційної підтримки, формуванні експортоорієнтованих кластерів, залученні бізнес-асоціацій, промоції інвестиційної привабливості територій.

На галузево-інфраструктурному рівні доречно активізувати зусилля на посиленні можливостей вітчизняних суб'єктів ринку фінансових послуг. Зокрема, державним органам влади варто взяти на себе головні координаційні функції у створенні та розвитку мережі кредитно-фінансових організацій з підтримки зовнішньоекономічної діяльності, забезпечити вищу ефективність реалізації базових функцій інституцій інвестиційної підтримки, сформувані майданчики співпраці суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та ринку фінансових послуг, створити умови для ширшого використання можливостей страхової сфери, розширити практичне використання інструментів альтернативної інвестиційної підтримки.

Не менш активною має стати й діяльність безпосередньо суб'єктів реального сектору економіки. У рамках державної політики важливо надати їм для цього відповідні конкурентні можливості заради формування внутрішніх фондів інвестування в модернізацію техніко-технологічної бази, оптимізації структури витрат та підвищення ефективності господарювання, впровадження стандартів якості, реалізації інтеграційних проєктів для акумулювання фінансово-інвестиційного ресурсу.

Про комплексність державної політики підтримки суб'єктів реального сектору економіки в умовах зміни зовнішньоекономічного вектора держави свідчатиме раціональне обрання та застосування набору інструментів відповідно до визначених рівнів і напрямів реалізації.

Безпосередньо до інструментів державної політики на центральному рівні варто віднести наступні.

По-перше, поліпшення інституційно-правового базису фінансово-економічної підтримки суб'єктів реального сектору економіки. Тут доцільно відзначити суттєвий прогрес державних органів влади, яким вдалося розробити та привести в дію (законодавчо затвердити) процедури забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) вітчизняного походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту. Так, заплановано створити експортно-кредитне агентство, головною місією якого буде надання державної інституційно-організаційної та фінансово-інвестиційної підтримки вітчизняним експортерів. Така державна інституція функціонуватиме у формі публічного акціонерного товариства, матиме початковий статутний капітал та забезпечуватиметься постійним бюджетним фінансуванням.

Варто зауважити, що такого роду структури функціонують у більшості країн світу, а намагання прийняти відповідний закон в Україні реалізовані лише з третьої спроби, коли перша була ще у 2003 р. Створення і діяльність експортного кредитного агентства має бути під прискіпливою увагою, а також необхідне створення в нашій державі ще однієї структури, яка істотно доповнює інвестиційний потенціал такого агентства. Йдеться про інституцію сприяння експорту, що надаватиме більшою мірою інформаційно-консалтингове забезпечення реалізації економічного потенціалу суб'єктів реального сектору економіки в умовах зміни зовнішньоекономічного вектора держави.

Потребує також подальшого вдосконалення вітчизняне законодавство із:

- створення та функціонування суб'єктів інфраструктури фінансово-інвестиційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств реального сектору економіки;
- становлення системи державного управління підтримкою експорту, створення єдиних центрів координації фінансово-кредитної та інформаційно-маркетингової підтримки, залучення прямих іноземних інвестицій;
- впровадження податкових пільг виробникам-експортерам високотехнологічної продукції та інших стимулів для експортерів, у тому числі віднесення на собівартість страхових внесків та інших витрат, пов'язаних із формуванням інвестиційного забезпечення експорту;
- забезпечення розвитку інституційно-правових засад співпраці державних і приватних інституцій підтримки експорту і залучення прямих іноземних інвестицій; інституційної підтримки експортного потенціалу малих суб'єктів підприємництва.

По-друге, це прийняття «вертикалі» стратегій та державної, регіональних і галузевих програм фінансово-інвестиційного забезпечення суб'єктів реального сектору економіки з акцентуванням на модернізації й розвитку виробництва, техніко-технологічної бази та активізації зовнішньоекономічної діяльності.

По-третє, це розширення бюджетно-фінансової підтримки та становлення її інфраструктури. Сюди варто віднести: 1) розвиток діяльності вже згадуваних експортно-кредитних агентств та організацій зі сприяння експорту; 2) створення фонду страхування експортних кредитів (у тому числі із залученням суб'єктів страхового бізнесу); 3) створення спеціалізованих венчурних фондів фінансово-інвестиційної підтримки пріоритетних експортоорієнтованих проєктів; 4) розвиток консалтингової інфраструктури для надання інформаційних послуг, популяризації ділової репутації підприємств; 5) започаткування практики субсидування експортерів для короткострокового фінансування експорту, кредитування експортером імпортера, кредитування «нового» експорту; 6) розширення практики державного гарантування випадків (не платежу імпортера, забезпечення кредиту, зустрічних гарантій, інвестиційного захисту від політичного ризику, за акредитивами).

По-четверте, це ефективне використання інвестиційно-інноваційних можливостей від співпраці України та ЄС. Тут варто наголосити, що в рамках реалізації положень Угоди є відповідний розділ, який передбачає надання з боку ЄС інвестиційної підтримки вітчизняним експортерам. І цим потрібно

скористатися. Більше того, передбачена й участь вітчизняних підприємств реального сектору економіки у держзакупівлях ЄС.

По-п'яте, це фінансово-економічна підтримка вітчизняних виробників шляхом заміщення частини їхніх експортних витрат при виході на ринки ЄС. Йдеться про активне інтегрування та конвергенцію (але при цьому й адаптацію вітчизняних підприємств) національної системи стандартизації і сертифікації до європейських норм і стандартів. Таким чином вироблена вітчизняна продукція одночасно відповідатиме внутрішнім стандартам і нормам та буде готова до європейських вимог. Позитивно, що на початку 2016 р. набув чинності Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», яким фактично впроваджено перехід від сертифікації до оцінювання відповідності продукції, та низка постанов Кабінету Міністрів України і наказів Міністерства економічного розвитку України, в яких визначаються сфери діяльності центральних органів виконавчої влади під час здійснення функцій технічного регулювання, затверджуються порядки розгляду апеляцій на рішення призначених органів з оцінки відповідності продукції, формування та ведення бази даних технічних регламентів, а також форми заявок на призначення органу із сертифікації в державній системі сертифікації, знаків відповідності технічним регламентам, правила і умови їх нанесення.

Також замістити частину витрат експортерів при виході на ринки ЄС можна за допомогою повноцінного впровадження системи «єдиного електронного вікна»; промоційної підтримки вітчизняної продукції, організації дво- і багатосторонніх торгово-промислових палат, бізнес-центрів, представництв у країнах ЄС.

На рівні регіональних та місцевих органів влади і державного управління, з метою реалізації інвестиційно-інноваційного потенціалу вітчизняних суб'єктів реального сектору економіки, можливо та необхідно передусім реалізувати наступні інструменти. Так, потребує становлення й розвитку інфраструктура фінансово-інвестиційної підтримки. Йдеться про інвестиційно-інноваційні майданчики, комунікаційні майданчики виробників та інвесторів, техніко-впроваджувальні особливі економічні зони і технопарки, проєктні компанії, суб'єкти страхового бізнесу, інвестиційно-інформаційні портали тощо.

Виконавцям державної системи управління варто частково перейняти функції реалізації експортного потенціалу малих суб'єктів підприємництва. Позитивно, що в низці прикордонних областей України активно розробляється і планується прийняття регіональної Стратегії розвитку малих суб'єктів підприємництва. Важливо в цьому стратегічному документі, а також надалі у відповідних програмах передбачити розділ, який би стосувався реалізації цього напряму потенціалу малих суб'єктів підприємництва, тим більше, що області межують з країнами ЄС.

Також актуально використовувати інструмент державно-приватного партнерства для спільної реалізації проєктів суб'єктів малого інноваційного бізнесу, науково-дослідного сектору, інвесторів та підтримки з боку місцевих органів влади.

Таким чином, регіональним та місцевим органам державної влади необхідно сформувати елементи приватно-публічної підтримки підприємств-експортерів реального сектору економіки. Йдеться про створення інвестиційних фондів підтримки проєктів експорту за галузями, територіями, секторами економіки тощо.

Враховуючи зміну вектора зовнішньоекономічної державної політики, високого практичного значення набувають процеси ініціювання та підтримки створення кластерів за участі партнерів з держав ЄС, особливо в рамках транскордонної співпраці. Тут зацікавленість вітчизняних промислових підприємств полягатиме в отриманні доступу до передових новітніх технологій, високотехнологічного устаткування, засобів раціонального використання господарських та економічних ресурсів, а також можливостей транскордонної інтеграції у науково-технологічне та інноваційне середовище.

Поряд із реалізацією кластерних ініціатив повинна бути забезпечена активна промоція інвестиційної привабливості територій, зокрема їх виробничо-експортного комплексу. Відповідно регіональним та місцевим органам державної влади слід зайнятися інформаційно-консалтинговою діяльністю, сприяти виставково-ярмарковій діяльності, торговельно-політичним заходам, залучати з цією метою громадські та неурядові організацій місцевого і загальнодержавного значення.

Важливо створити стимули й можливості для залучення до цих процесів функціонально-інфраструктурних елементів. Йдеться про створення і розвиток кредитно-фінансових організацій для інвестиційної підтримки зовнішньоекономічної діяльності. При цьому важливим аспектом є залучення до цих процесів філій та дочірніх структур вітчизняних банків за кордоном для залучення зовнішнього фінансового ресурсу. Перспективною є й співпраця через експортно-кредитну агенцію з міжнародними фінансовими організаціями для акумуляції зарубіжної інвестиційної допомоги.

Також на галузевому рівні варто ширше використовувати можливості інвестиційного сектору. Важливим тут могло б стати залучення до співпраці провідних закордонних інвестиційних корпорацій, а також створення (у стратегічній перспективі) вітчизняної корпорації закордонних приватних інвестицій для інвестиційної і гарантійної підтримки підприємств-експортерів реального сектору економіки.

Варто відзначити й необхідність використання і підтримки лізингових програм як засобу просування вітчизняної продукції (зокрема галузей машинобудування і приладобудування) на зовнішні

ринки. Схеми лізингу, зокрема фінансового, дозволяють вигідно змінити окремі критичні параметри зовнішньоторговельних угод, до прикладу, замінити банківський кредит, відтермінувати оплату, отримати додаткові послуги і гарантії. Більше того, запровадження практики проведення лізингових операцій дозволить підвищити ефективність капіталовкладень в осучаснення техніко-технологічного процесу та інноваційну модернізацію виробничих об'єктів. У підсумку можна буде очікувати на зміцнення конкурентоспроможності виробників вітчизняної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

На сьогодні серед підприємств різних галузевих секторів економіки не набули широкого застосування альтернативні фінансові інструменти, якими є, до прикладу, селенг, факторинг, форфейтинг, краудфандинг. Так, завдяки селенговій діяльності промислові виробники зможуть суттєво підвищити активність використання й оновлення необоротних активів та зовнішнього міжгалузевого партнерства, інвестиційно-інноваційного співробітництва. Факторингові договірні операції дозволяють вирішити проблеми повернення дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію, прискорити оборотність та оптимізувати структуру виробничих запасів, забезпечити своєчасне реінвестування капіталу та підвищити рівень його дохідності. Ще вищу актуальність для підприємств у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності мають форфейтингові операції, завдяки яким стає можливим отримувати кредити іноземних інвестиційних інституцій, використовувати потенціал іноземних фондів прямого інвестування, мінімізувати валютні та кредитні ризики, зменшити рівень трансакційних витрат та полегшити доступ до зовнішніх ринків інновацій. Прагнучи реалізувати різноманітні новаторські проекти, а також знизити трансакційні витрати на організацію фінансування таких проектів, підприємствам доцільно проводити операції краудфандингу, що передбачають залучення через інтернет-платформи фінансових ресурсів значної кількості фізичних та юридичних осіб.

Висновки. Наведені вище кроки потребують і активної роботи безпосередньо самих суб'єктів реального сектору економіки як щодо активності у сфері зовнішньоекономічної діяльності на ринках ЄС, так і внутрішнього фінансово-інвестиційного забезпечення цих процесів. Без сумніву, що вихід на нові ринки не може не відбутися без державної, зокрема бюджетно-фінансової, та підтримки з боку вітчизняного фінансово-інвестиційного сектору. Утім, суб'єкти господарювання мають активніше залучати власний фінансовий ресурс. Попри зрозумілі інструменти фінансування з прибутку та за кошти засновника-власника, державі слід стимулювати наступні речі.

По-перше, це посилення мотивації до створення на підприємствах інвестиційних фондів розвитку виробництва для акумуляції власних фінансових ресурсів, забезпечення оновлення основних виробничих засобів, нарощування виробничих потужностей і експортного потенціалу, інших інвестиційних потреб. Стимулами для підприємств тут можуть стати надання їм переваг при залученні до державно-приватних інвестиційних проектів, державного замовлення чи фінансово-кредитної підтримки через фонди підтримки підприємництва.

По-друге, це зменшення трансакційних витрат і зміцнення конкурентоспроможності суб'єктів реального сектору економіки за рахунок створення й розвитку кластерів (інших інтеграційних форм господарювання). Йдеться про активну державну підтримку локальних інтегрованих структур та систем, за рахунок чого знижується витратомісткість виробничо-господарських процесів та акумулюється спільний фінансово-інвестиційний ресурс підтримки зовнішньоекономічної діяльності.

По-третє, це сприяння збільшенню обсягів виробництва, експорту та підвищенню економічної ефективності господарської діяльності підприємств. Можливим засобом тут могла б слугувати бюджетно-грантова підтримка консультування бізнесу, отримання безвідсоткових кредитів чи субсидій під державні гарантії для участі у міжнародних інвестиційно-інноваційних проектах, залучення безоплатних і благодійних внесків.

По-четверте, це реалізація підприємствами спільних проектів (вертикальної та горизонтальної інтеграції) у сфері зовнішньоекономічної діяльності з залученням фахівців ІТ-сфери, консалтингу, маркетингу, транспортування, ринку фінансових послуг. Це дозволить виробникам вітчизняної продукції швидко адаптуватися до конкурентних умов на зовнішніх ринках, розширити сфери транскордонного інноваційного співробітництва та партнерства, сформувавши надійну ділову репутацію у міжнародному інвестиційному середовищі.

По-п'яте, це формування інвестиційних стимулів і можливостей для впровадження суб'єктами реального сектору економіки міжнародних стандартів управління якістю. Доречною тут є часткова організаційно-ресурсна підтримка з боку владних структур. Йдеться про спрощення процедур отримання прямих бюджетних кредитів та інвестиційних податкових позик, організацію налагодження та підтримки міжнародного фінансово-інвестиційного співробітництва у високотехнологічних секторах, забезпечення проведення переговорів з глобально-інтегрованими бізнес-структурами стосовно можливостей започаткування інвестиційних проектів техніко-технологічної допомоги.

Запровадження такого комплексного підходу до державної політики дозволить як покращити систему ресурсної підтримки вітчизняних суб'єктів реального сектору економіки в умовах євроінтеграції, так і диверсифікувати та вдосконалити структуру експортівиробничого комплексу, покращити умови та

середовище для активізації зовнішньоторговельної діяльності, накопичити досвід ефективної державної фінансово-інвестиційної політики у сфері імпортозаміщення, посилити євроінтеграційні прагнення України та зміцнити конкурентоспроможність виробників вітчизняної продукції на спільній території зони вільної торгівлі з ЄС.

Література

1. Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту : Закон України № 1792 від 20.12.2016 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1792-19>.
2. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України № 124-19 від 15.01.2015 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/124-19>.
3. Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади здійснюють функції технічного регулювання : Постанова Кабінету Міністрів України № 1057 від 16.12.2015 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-2015>.
4. Про затвердження форми, опису знака відповідності технічним регламентам, правил та умов його нанесення : Постанова Кабінету Міністрів України № 1184 від 30.12.2015 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1184-2015>.
5. Про затвердження Порядку формування та ведення бази даних технічних регламентів : наказ Мінекономрозвитку України № 1282 від 08.10.2015 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1309-15>.
6. Про затвердження форми заявки на призначення органу з сертифікації в державній системі сертифікації : наказ Мінекономрозвитку України № 1151 від 17.09.2015 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1179-15>.

References

1. About ensuring the large-scale expansion of export of goods (works, services) of Ukrainian descent by insurance, guaranteeing and cheapening of export lending: Law of Ukraine No 1792 dated December 20, 2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1792-19>.
2. About technical regulations and conformity assessment: Law of Ukraine No. 124-19 dated January 15, 2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/124-19>.
3. About the definition of areas of activity in which the central executive authorities carry out the functions of technical regulation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No 1057 dated December 16, 2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-2015>.
4. About approval of the form, description of the mark of conformity with the technical regulations, rules and conditions for its application: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1184 dated December 30, 2015 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1184-2015>.
5. About approval of the Procedure for the formation and maintenance of a database of technical regulations: the Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine No. 1282 dated August 10, 2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1309-15>.
6. About the approval of the application form for the appointment of the certification body in the state certification system: the Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine No. 1151 dated September 17, 2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1179-15>.

Рецензія/Peer review : 28.02.2019 р.

Надрукована/Printed : 09.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Флейчук М. І.

УДК: 336.6(477)

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-88-90

КОПЕЛЬЧУК В. П.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МЕХАНІЗМ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

В статті детально розглянуто стан української легкої промисловості та можливості покращення механізму інвестиційного потенціалу галузі. Охарактеризовано суть інвестиційної політики, механізму інвестиційного потенціалу.

Ключові слова: економічна ефективність, механізм інвестиційної політики, інвестиції, інвестиційний потенціал, економічна ефективність.

KOPELCHUK V.

Donetsk National University named after Vasyl Stus

MECHANISM OF IMPROVING THE INVESTMENT POTENTIAL OF LIGHT INDUSTRY ENTERPRISES

The state of light industry in Ukraine and the possibilities for improving the investment potential of the industry are researched in the article. Investigation has characterization of investment policy and the mechanism of investment potential. The current situation in the light industry market is getting more and more new challenges and challenges, the solution of which requires modern approaches not only for the short-term but also for the long-term. Most of the problems of implementing the investment policy of an industrial enterprise, the mechanism of its formation and management in Ukrainian conditions are insufficiently studied. A large number of scientific research and theoretical developments have different orientations and do not allow to make a coherent picture of the mechanism of investment processes of light industry enterprises. In modern conditions actual improvement of existing and search of new scientific, methodical and practical approaches to management of the mechanism of investment potential during realization of investment policy of the country is actual.

Key words: economic efficiency, mechanism of investment policy, investments, investment potential, economic efficiency.

Аналіз досліджень і публікацій у сфері легкої промисловості. Проведення фундаментальних досліджень українських і зарубіжних учених (О. І. Гречан, І. О. Волков, М. П. Денисенко, А. Є. Глинська, Н. В. Чаленко, І. М. Лицур, І. В. Родіонова, Ю. В. Лимич, О. Я. Ігнатенко, Є. А. Шара, І. М. Крейдич, О. С. Наконечна, К. М. Швець, А. С. Тельнов, С. А. Попель та ін.) беззаперечно свідчать про те, що економічне оновлення і зростання зумовлюються насамперед розміром і структурою інвестицій, їх цілеспрямованістю, якістю і швидкістю здійснення. Механізми залучення інвестицій на рівні держави відтворені у працях Будюка Ю. Г. [1], на рівні підприємства – у працях Покатаєвої К. П. [2]. Галузеве спрямування у питаннях залучення інвестицій мають праці Губарь О. В. [3], Журко Т. О., Нікіфорової Л. О. та Шиян А. А. [4]. Результативність інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств залежить не лише від рівня розвиненості економічної системи, де вона відбувається, а передусім від вибору пріоритетів цієї діяльності, які відповідають обґрунтованим критеріям оцінки соціально-економічних досягнень [5]. Проте, на жаль, теоретичні здобутки не дають абсолютної відповіді щодо універсальних критеріїв ефективності та успішності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Потенціал української легкої промисловості не відповідає суспільним потребам ні в кількісному виразі, ні з точки зору якості продукції, що виробляється. Обсяг реалізованої продукції легкої промисловості становить лише 1% усієї продукції промисловості. До того ж відбувається подальше зниження обсягів випуску найбільш затребуваної продукції легкої промисловості – одягу. Якщо промисловими товарами власного виробництва Україна забезпечується лише на 60–65%, а інноваційною продукцією – на 25–30%, то забезпеченість продукцією легкої промисловості, в тому числі інноваційною, на порядок менша [6].

Показники ефективності української легкої промисловості значно нижчі рівня аналогічних показників розвинутих країн Європи. За рахунок імпорту покриваються потреби не тільки в самій продукції легкої промисловості, а й ресурси забезпечення високотехнологічного виробництва: механічного обладнання, машин та механізмів, текстилю і виробів з нього (71,3%) тощо.

За інвестиційним та технологічним рівнями і конкурентоспроможністю вітчизняна продукція легкої промисловості ще суттєво поступається виробникам Європейського Союзу. Крім того легка промисловість має найнижчий серед інших галузей промисловості рівень кадрової та вартісної наукоємності. Понад 90% продукції легкої промисловості, що виробляється в Україні, не має сучасного наукового забезпечення. В останні роки скорочується підготовка для цієї галузі висококваліфікованих кадрів, в тому числі наукових. Скорочується також і кількість підприємств цієї галузі.

Одна з головних проблем, що сьогодні заважає підприємствам розвиватися, це відсутність фінансування як поточної діяльності, так і перспективної. Стан підприємств легкої промисловості не дозволяє використовувати традиційні та доступні для західних компаній джерела фінансування.

Таким чином, існує об'єктивна необхідність як теоретичного, так і практичного узагальнення процесів управління ефективністю господарської діяльності підприємства на всіх рівнях і вирішення проблем на основі впровадження нових і сучасних механізмів підвищення показників економічної ефективності.

Ефективність функціонування визначається кількома важливими критеріями, головним з яких слід вважати економічну ефективність підприємств. В свою чергу, економічна ефективність функціонування підприємства – це комплексна характеристика, яка відображає спроможність досягати поставлених цілей, стійкість життєдіяльності в конкурентному ринковому середовищі. Це визначення рівня використання трудових, інвестиційних, матеріальних, фінансових, природних та інших ресурсів для досягнення запланованих результатів з точки зору поставлених перед системою чи її елементами цілей.

Досвід інших країн показує, що одним з найважливіших напрямів удосконалення механізму інвестиційного потенціалу під час кризи є, перш за все, посилення регулювання капітальних вкладень з боку держави, що супроводжується переоцінкою державних інвестицій, а вдосконалення процедур вимагає розподілу бюджетних коштів для реалізації певних стратегічних пріоритетів, створюючи умови реструктуризації економіки за рахунок інвестицій на основі існуючих науково-технічних та інноваційних можливостей.

Динамічні вкладення інвестицій є виміром розвитку інвестиційних процесів. Саме їх обсяги, спрямованість та структура свідчать про результати здійснюваної економічної політики держави, її пріоритети та забезпечення сталого розвитку економіки.

На сьогодні роль інвестиційної складової в легкій промисловості України залишається незначною. Обсяг інвестицій в основний капітал, як і раніше, знаходиться на низькому рівні і є безпосередньою загрозою для інноваційного розвитку не лише галузі, а національної економіки в цілому. Прийняті державою правове та економічне регулювання інвестиційної діяльності не приносять належної віддачі.

Методи, форми, організація, мотивація інвестиційних вкладень утворюють багаторівневий інвестиційний механізм, який створює рушійний потенціал оновлення на рівні будь-якого економічного процесу підприємства, але ефективність їх взаємодій залежить як від зовнішніх, так і внутрішніх факторів.

Реалізація механізму інвестиційної політики має стати більш цілеспрямованою для всіх учасників національної економіки в інтересах досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни в умовах недостатнього ресурсного забезпечення. Формування та реалізація інвестиційної політики представляє собою комплексну систему завдань. Під механізмом інвестиційної політики слід розуміти систему правових, економічних, нормативних заходів, що формують конкурентоздатне виробництво та сприяють зростанню ефективності діяльності всіх галузей національної економіки. До числа головних цілей функціонування механізму відносяться активізація інвестиційних ресурсів; формування інвестиційних потоків; підвищення ефективності використання інвестицій; підвищення інвестиційної активності. Результатом чого є створення інвестиційного потенціалу.

Інвестиційний потенціал базується на економічному та ринковому потенціалі. Він включає виробничий, технічний, інноваційний, кадровий та фінансово-економічний потенціал. Економічний потенціал розглядається як кількісно-якісна характеристика наявності й можливості використання всіх видів ресурсів. Ринковий потенціал характеризує рівень інвестиційної конкуренції, вплив цін та змін кон'юнктури на інвестиційну діяльність. Всі названі елементи інвестиційного потенціалу виконують функції використання вільних фінансових коштів з наступною їхньою трансформацією в інвестиції. Інвестиції являють собою особливий товар, що обертається на ринку. Тому можливість його отримання в тому або іншому вигляді залежить від розуміння й врахування взаємних інтересів партнерів, від уміння бачити об'єкт інвестування з позиції стратегічного інвестора й оцінювати його інвестиційний клімат.

Інвестиційний потенціал підприємства представляє собою здатність його реалізовувати сукупність інвестиційних можливостей щодо генерування додаткових потоків капіталу. Формування інвестиційного потенціалу полягає у створенні додаткових інвестиційних можливостей, що можуть бути реалізовані підприємством шляхом мобілізації внутрішніх або залучення зовнішніх ресурсів [8].

Висновки. Ситуація, яка склалася на сьогодні на ринку легкої промисловості, отримує все нові та нові виклики і завдання, вирішення яких вимагає сучасних підходів не тільки на короткострокову, а і на довгострокову перспективу. Більшість проблем впровадження інвестиційної політики промислового підприємства, механізму її формування та управління в українських умовах досліджено недостатньо. Велика кількість наукових досліджень та теоретичних розробок мають різну спрямованість і не дозволяють скласти цілісну картину про механізм інвестиційних процесів підприємств легкої промисловості. В сучасних умовах є актуальним вдосконалення існуючих та пошук нових наукових, методичних і практичних підходів до управління механізмом інвестиційного потенціалу під час реалізації інвестиційної політики країни.

Література

1. Будюк Ю. Г. Стратегія реалізації державної політики по залученню іноземних інвестицій в економіку України / Ю. Г. Будюк; Укр. акад. наук. – К.: Фенікс, 2009. – 111 с.
2. Покатаєва К. П. Інвестиційна діяльність підприємств у глобальному середовищі: методичний інструментарій управління / К. П. Покатаєва; Мін-во освіти і науки України, Харк. нац. автомоб.-дор. ун-т. – Х.: ХНАДУ, 2009. – 167 с.

3. Губарь О. В. Удосконалення методів управління інвестиційною діяльністю підприємств харчової промисловості : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 07.03.2007 / Губарь О. В. ; Нац. ун-т харч. технологій. – К., 2007 – 35 с.
4. Журко Т. О., Нікіфорова Л. О., Шиян А.А. Механізм управління функціями корисності інвестора та підприємства в машинобудуванні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Logistyka/2010_690/45.pdf
5. Яценко О.В. Напрямки розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств / О.В. Яценко // Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2011. – № 21. – С. 192–197.
6. Офіційний сайт державної підтримки українського експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/9.html>.
7. Родіонова І.В. Вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на рівень інноваційного потенціалу підприємств легкої промисловості / І.В. Родіонова // Інвестиції, інновації в економіці. – С. 175–179.

References

1. Budiuk Yu. H. Stratehiia realizatsii derzhavnoi polityky po zaluchenniu inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy / Yu. H. Budiuk ; Ukr. akad. nauk. – K. : Feniks, 2009. – 111 s.
2. Pokataieva K.P. Investytsiina diialnist pidpriemstv u hlobalnomu seredovyshti: metodychni instrumentarii upravlinnia / K. P. Pokataieva ; Min-vo osvity i nauky Ukrainy, Khark. nats. avtomob.-dor. un-t. – Kh. : KhNADU, 2009. – 167 s.
3. Hubar O. V. Udoskonalennia metodiv upravlinnia investytsiinoiu diialnistiu pidpriemstv kharchovoi promyslovosti : avtoreferat dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : 07.03.2007 / Hubar O. V. ; Nats. un-t kharch. tekhnolohii. – K., 2007 – 35 s.
4. Zhurko T. O., Nikiforova L. O., Shyian A.A. Mekhanizm upravlinnia funktsiiami korisnosti investora ta pidpriemstva v mashynobuduvanni [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Logistyka/2010_690/45.pdf
5. Yatsenko O.V. Napriamky rozvytku investytsiino-innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv / O.V. Yatsenko // Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. – 2011. – № 21. – S. 192–197.
6. Ofitsiyni sait derzhavnoi pidtrymky ukrainskoho eksportu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/9.html>.
7. Rodionova I.V. Vplyv vnutrishnikh ta zovnishnikh faktoriv na riven innovatsiinoho potentsialu pidpriemstv lehkoj promyslovosti / I.V. Rodionova // Investytsii, innovatsii v ekonomitsi. – S. 175–179.

Рецензія/Peer review : 05.03.2019 р.

Надрукована/Printed : 10.04.2019
Прорецензовано редакційною колегією

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-91-95

КУЛЕША К. В., АНДРУШКЕВИЧ З. М.

Хмельницький національний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПОТОКІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В статті досліджено особливості використання сучасних інформаційних систем і технологій в діяльності підприємств з метою підвищення ефективності управлінських рішень. Розкрито завдання інформаційної системи як сукупності складових. Розглянуто класифікацію сучасних інформаційних систем, які детерміновані різноманітністю сфер і форм їх застосування. Особливу увагу приділено підсистемам організації логістичного управління, які використовуються промисловими компаніями.

Ключові слова: логістична система, інформаційні потоки, матеріальні потоки, управління, торговельно-виробниче підприємство, інформаційна система.

KULESHA K., ANDRUSHKEVYCH Z.

Khmelnitskyi National University

IMPROVING OF INFORMATION SUPPLY OF LOGISTIC FLOWS AT ENTERPRISE

In the article the features of modern information systems and technologies in the enterprise in order to improve management decisions are discovered. It is solved that task of information system as a set of components. We consider the classification of modern information systems as deterministic variety of areas and forms of application. The special attention is spared subsystems organizations of logistic management, which are used industrial companies. Software allows each job to solve complex issues in information processing. This ability of microprocessor technology makes it possible to position the system to match the material management, providing treatment and mutual exchange of large volumes of information between different parties of the logistics process. With the implementation of logistics functions in the company there are the main directions of the work program: to determine technical means for execution task, clarify requirements for quality characteristics and determine the necessary amount of financial and human resources, define the basic methods of forming the program objectives, select organizational forms of program objectives, identify network models and implementation phases of work, develop evaluation criteria and motivation actions, organize control, accounting and appraisal work. Logistic system for industrial and commercial enterprise is effective only when the conditions for its integration into current production and trade processes. This problem is solved by creating an information base that corresponds to this type of production, its volume and other characteristics of the production structure of enterprises. These include «urgent review» of funds (the existence of actual and planned orders, production maintenance of basic and intermediate warehouses) and terms (delivery, handling, standby, idle, deadlines). To collect the data across the enterprise logistic system has «sensors and measuring tools» that control the amount and timing of current processes. Under this system, all parts of the route at any time, you can receive detailed information about the goods and make management decisions based on it.

Key words: logistic system, information flows, material flows, management, trade and production enterprise, information system.

Актуальність дослідження. Вирішення проблем загального функціонування будь-якого підприємства в сучасних умовах економіки залежить від значного числа факторів, які виникають як всередині підприємства, так і за його межами. Сучасним підходом в управлінні таким підприємством є управління інформаційними логістичними потоками, яке здатне оптимізувати різного роду процеси, що виникають між основними і допоміжними структурними підрозділами підприємства, тому що будь-який рух матеріальних ресурсів пов'язаний з передачею інформації. Трудомістким є не тільки управління інформаційними логістичними потоками на відповідному рівні, а й оцінка ефективності її функціонування. Так, в ЄС та США логістичні витрати складають 8–10% від загальних, тоді як в Україні – 35%. Оскільки ефективність управління логістичними потоками на підприємстві є визначальним фактором формування логістичних витрат, тема представленої дослідження актуальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення цієї теми звертаються провідні та вітчизняні науковці, такі як М.Ю. Ваховська (котра розглядала з позиції логістики категорії «потік» й основні види логістичних потоків) [2]; К.А. Нордстрем і Й. Ріддерстрале (досліджували функції інформаційного забезпечення великих і середніх підприємств) [1], П.Ф. Друкер (охарактеризував проблеми управління потоками) [4]; А.І. Семенко, В.І. Сергеев (розглядали підприємницькі та інші потоково-процесні структури у всіх галузях глобальної економіки) [8]; К. Хесінг і М. Арнольд (аналізували тему інформаційної логістики). Класифікація інформаційних потоків вивчалася російським дослідником Т.А. Родкіним [7]. Слід зазначити, що дані науковці не приділяли значної уваги питанню управління інформаційним логістичним потоком на підприємстві, що і обумовило вибір теми дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні й удосконаленні найбільш суттєвих аспектів інформаційних логістичних потоків на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жодне сучасне підприємство не може сьогодні стабільно існувати без швидкого обміну інформацією як всередині (між підрозділами та працівниками), так і ззовні (з клієнтами, постачальниками та ін.). Особливо актуально це проявляється в логістичних компаніях,

які мають чималу мережу відділень («Нова пошта», «Укрпошта», «Ін-тайм», «Міст-Експрес» і т. д.) або велику кількість транспорту (ТТК, Prime, «Пан Логістик» і т. д.), яким треба ефективно управляти.

Інформація виступає рушієм діяльності логістичної системи і тримає її відкритою – здатною пристосовуватися до нових умов. У зв'язку з цим одним із ключових понять логістики є поняття інформаційного потоку.

Як відомо, принципова відмінність логістичного підходу до управління потоками полягає в інтеграції окремих ланок ланцюга в єдину систему. Інструментом подібної інтеграції є інформаційне забезпечення процесів виробництва чи надання послуги. Ефективність організації й управління поточковими процесами на підприємстві прямо впливає на рівень її конкурентоспроможності.

Саме тому важливого значення набуває вибір оптимальної системи управління основними процесами на підприємстві «постачання – виробництво – збут», з метою оптимального забезпечення матеріальними ресурсами. Отже, використання системного підходу до управління матеріальними потоками варто застосовувати для вдосконалення організації логістичної системи на вітчизняному підприємстві.

До основних систем управління матеріальними потоками, що ефективно застосовуються як зарубіжними, так і вітчизняними компаніями, варто віднести наступні:

- KANBAN – японська карткова система виробничої логістики;
- OPT – Optimized Production Technology – оптимізована виробнича технологія;
- JIT – Just in Time – система постачання точно в термін;
- MRP 1, 2, 3 – Material Requirements Plannin – планування матеріальних потреб;
- ABC-XYZ – системи управління запасами;
- ERP – Enterprise Resource Planning – планування ресурсів підприємства;
- DRP 1, 2 – Distribution Requirements Planning – планування збутових потреб та ресурсів відповідно;
- LRP – Logistics Recourse Planning – планування логістичних ресурсів;
- CRM – Continious Replenishment Management – управління безперервним поповненням запасів;
- EDI – Electronic data Interchange – електронний обмін даними;
- LP – Lean Production – заощадливе виробництво;
- SCM – Supply chain management – управління ланцюгом (ланцюгами) поставок;
- TMB – Time-based logistics – логістика в реальному масштабі часу;
- VAL – Value added logistics – логістика доданої вартості;
- E-logistics – електронна логістика;
- VL – Virtual logistics – віртуальна логістика;

CALS – Computer-aided Acquisition & Logistic Support – автоматизована система логістичного управління дослідженнями, проектуванням, виробництвом та експлуатацією високотехнологічної продукції.

KANBAN – японська система виробничої логістики. Логістична система KANBAN являє собою метод, який спрямований на задоволення потреб клієнтів самостійно керуючим виробництвом за принципом отримання. Матеріальний потік, при цьому, спрямований вперед (від виробника до споживача), тоді як інформаційний потік спрямований назад (від споживача до виробника). Постійні втручання центрального керівництва зайві при цій системі [6]. Система KANBAN реалізована на таких підприємствах, як General Motors, Massey-Ferguson, Renault.

Найбільш поширеною логістичною системою є система «точно в строк» (just-in-time, JIT), яка з'явилася в Японії в кінці 50-х років. Основною ідеєю цієї логістичної концепції є виключення запасів матеріалів, комплектуючих та напівфабрикатів у виробничому процесі, потоки матеріальних ресурсів синхронізуються з потребою в них, яка, в свою чергу, задається виробничим розкладом випуску готової продукції. Рух матеріальних потоків організовано таким чином, що всі матеріали, комплектуючі та готова продукція 54 доставляються в необхідній кількості та в той час, коли їх потребують ланки логістичної системи, з метою мінімізації витрат, пов'язаних зі створенням запасів.

MRP-I спрямована на мінімізацію запасів, зберігаючи при цьому достатню кількість матеріалів, необхідних для забезпечення виробничого процесу.

Система MRP-I використовується багатьма підприємствами і компаніями, але вона постійно вдосконалюється, до неї додаються елементи фінансової, маркетингової та логістичної підсистем. Так виникла MRP-II.

Системи, засновані на MRP підході, мають ряд недоліків і обмежень, до основних з яких відносяться наступні:

- застосування MRP систем вимагає значного об'єму обчислень, підготовки і попередньої обробки великого об'єму початкової інформації, що збільшує провідний час виробничого і логістичного циклів;
- зростання логістичних витрат на обробку замовлень і транспортування при прагненні фірми зменшити рівні запасів або перейти до випуску продукції в малих об'ємах з високою періодичністю;
- нечутливість до короткочасних змін попиту, оскільки вони засновані на контролі і поповненні рівнів запасів у фіксованих точках замовлення;
- велика кількість відмов в системі із-за занадто комплексного її характеру і великої розмірності.

DRP-I використовується для ефективного розподілу готової продукції через визначення попиту,

запасів в розподільчих центрах та складах. Є розширеним варіантом DRP-I завдяки блокам кадри, транспорт, фінанси.

В DRP-II логістичні вимоги визначають графік виробництва, що, в свою чергу, пов'язано з системами MRP та ERP. Проте впровадження сучасних інформаційних систем, таких як MRP і DRP, само по собі не забезпечує зростання рентабельності, і відповідні компанії повинні також удосконалювати свою оперативну практику і управлінську поведінку.

З операційної точки зору логістична концепція RP може бути використана і в системах збуту, що стало основою для синтезу зовнішніх систем DRP (Distribution requirements planning). Системи DRP – це поширення логіки побудови MRP в канали збуту готової продукції. Проте ці 55 систем, хоча і мають загальну логістичну концепцію "RP", в той же час істотно різні.

Функціонування DRP систем базується на споживчому попиті, який не контролюється фірмою. DRP систем працюють в умовах невизначеності попиту. Це невизначене зовнішнє середовище накладає додаткові вимоги і обмеження в політиці управління запасами готової продукції в дистрибутивних мережах. DRP системи планують і регулюють рівні запасів на базах і складах фірми у власній товаропровідній мережі збуту або у оптових торговельних посередників.

Серед логістичних переваг DRP систем можна відмітити:

- зменшення логістичних витрат, пов'язаних зі зберіганням і управлінням запасами готової продукції за рахунок координації постачань;
- зменшення рівнів запасів за рахунок точного визначення величини і місця постачань; скорочення потреби в складських площах за рахунок зменшення запасів;
- зменшення транспортної складової логістичних витрат за рахунок ефективного зворотного зв'язку за замовленнями;
- поліпшення координації між логістичними активностями в збуті і виробництві.

Слід підкреслити, що вибір чи формування оптимальної системи управління матеріальними потоками вимагає детального дослідження всіх переваг та недоліків їх застосування, причому виходячи із специфіки та сфери функціонування підприємства.

Зростання ролі інформаційних потоків у сучасній логістиці обумовлено такими основними причинами:

- для споживача інформація про статус замовлення, наявність товару, строки постачання, відвантажувальні документи і т.п. є необхідним елементом споживчого логістичного сервісу;
- з позицій управління запасами в логістичному ланцюзі наявність повної та дострокової інформації дозволяє скоротити потребу в запасах і трудових ресурсах за рахунок зменшення невизначеності рівня попиту;
- інформація збільшує гнучкість логістичної системи щодо того, як, де і коли можна використовувати ресурси для досягнення конкурентних переваг [3].

Взаємозв'язок матеріального та інформаційного потоків є очевидним, однак відповідність одного потоку іншому є умовною. Власне кажучи, вміст матеріального потоку, як правило, відображають дані інформаційного потоку, але за часовими параметрами вони можуть не збігатися. На практиці в логістичних системах матеріальні та інформаційні потоки нерідко випереджають або запізнюються один щодо одного. Векторна взаємовідповідність матеріальних та інформаційних потоків також має специфічну особливість, яка полягає в тому, що вони можуть бути як односпрямовані, так і різноспрямовані.

Порівняння понять інформаційного і матеріального потоків дозволяє зробити висновок, що інформаційний потік, розглянутий у логістичній системі, цілком генерується матеріальним потоком.

Шлях, яким рухається інформаційний потік, у загальному випадку може не збігатися з маршрутом переміщення матеріального потоку [5].

Вимірюється інформаційний потік кількістю обробленої або переданої інформації за одиницю часу. Інформаційний потік ґрунтується на переміщенні паперових або електронних документів. Залежно від цього він може вимірюватися або кількістю оброблених і переданих одиниць паперових документів, або сумарною кількістю рядків у цих документах, або кількістю інформації (біт), яка міститься в тому чи іншому повідомленні.

Інформаційний потік характеризується такими параметрами: джерело виникнення; напрямок руху потоку; періодичність; вид існування; швидкість передачі та прийому; інтенсивність потоку та ін.

Управління інформаційним потоком можна здійснювати змінюючи напрямок потоку; обмежуючи швидкість передачі до відповідної швидкості прийому; обмежуючи обсяг потоку до величини пропускної здатності окремого вузла або ділянки шляху.

Мета інформаційного забезпечення в логістиці полягає у тому, щоб отримати можливість управління, контролю і комплексного планування переміщення матеріального потоку.

Ефективне використання інформаційної логістики полягає в раціональному управлінні інформаційним потоком по всій логістичній мережі на всіх ієрархічних рівнях.

Для того, щоб підвищувати ефективність випуску товарів, а також їх якість, освоювати виробництво нових типів і впроваджувати сучасні технології, керівникам підприємств потрібно застосовувати широкий спектр наукових і прикладних методів.

Інформаційні потоки на підприємстві значною мірою сприяють проведенню якісної роботи управлінців в усіх зазначених напрямках. Досліджуючи їх, підприємства можуть успішно вирішувати проблеми, пов'язані з експлуатацією наявних виробничих ресурсів.

На сучасному рівні розвитку суспільного виробництва стало очевидно, що інформація – це самостійний виробничий фактор, потенційні можливості якого відкривають широкі перспективи для зміцнення конкурентоспроможності підприємств. Потоки інформації є тими єдиними нитками, на які нанизуються всі елементи логістичної системи.

Визначені групи даних, що передаються, мають включати наступні дев'ять інформаційних елементів, які, як вважається, створюють базу для інформаційного контролю над усією структурою матеріально-технічного постачання: тип предмета постачання; кількість або його об'єм; походження предмета постачання; його місця розташування (розміщення); час прибуття в пункт розміщення; час відправки з пункту розміщення; система транспортування; час транспортування; резервування.

Сучасні тенденції розвитку науки, техніки і технології тісно переплітаються із процесами управління інформаційними потоками. Суть даних тенденцій полягає у заміні паперових перевізних документів на електронні, що фактично означає перехід до безпаперової системи обміну логістичною інформацією.

На жаль, у вітчизняній практиці проби скасування перевізних документів, розрахунків вантажних тарифів, системи взаємних розрахунків за перевезення між відправниками, отримувачами і транспортними підприємствами не підпорядковані системності та не забезпечені технічними засобами.

Основою створення «безпаперових» систем управління інформаційними потоками є технічна база, яка включала б в себе багатопроекторні ЕОМ, міні і макро ЕОМ п'ятого покоління; канали зв'язку; обладнання персональними комп'ютерами посадових осіб вантажних станцій.

Крім застосування прогресивної технічної бази, під час створення принципово нової технології необхідно здійснювати комплекс наступних організаційно-технологічних заходів:

- розробити уніфіковану для всіх видів транспорту систему кодування вантажів, вантажовідправників і вантажоотримувачів, вагонів та інших транспортних засобів тощо; всі види інформації на вантажних одиницях повинні наноситися способом, зручним для автоматичного зчитування;

- сформувати банки даних з нормативно-довідкової та оперативної інформації, які містять всю інформацію, необхідну для вирішення завдань, пов'язаних із відслідковуванням і розшуком вантажів в межах складу, станції тощо.

В результаті скасування роботи з оформлення перевізних документів і канцелярських звітів суттєво спрощується процедура прийому і видачі вантажів, відпадає значна кількість операцій, в тому числі складання комплексу перевізних документів; оформлення накладної після прийому вантажів до перевезення; заповнення книги прийому вантажу до перевезення; складання оперативної звітності про навантаження та розвантаження товарів і т.д.

Головний принцип бездокументарної технології вантажного перевезення полягає в тому, що з моменту надходження вантажів і до моменту видачі вся необхідна інформація знаходиться в пам'яті ЕОМ.

Для здійснення принципів бездокументарної технології необхідно вирішити наступні завдання:

- створити єдину систему обліку матеріального потоку;
- реформувати існуючі правові та адміністративні норми, пов'язані зі скасуванням перевізних та інших документів, які на даний час мають велике юридичне значення;

- виконати дослідження діяльності посадових осіб, які традиційно працювали з документуванням перевезень і яким належить працювати в умовах повної автоматизації і діалогу з ЕОМ;

- розробити раціональну уніфіковану систему кодування вагонів, вантажів, вантажоотримувачів та відправників із забезпеченням мінімальних збитків при роботі даної системи;

- сформувати структуру уніфікованого коду для нанесення його на вантажі і транспортні засоби та забезпечення швидкого й зручного зчитування інформації.

Висновки. Інформація – один із ключових ресурсів, без якого неможлива ефективна діяльність. Підприємницький успіх значною мірою залежить від наявності необхідної і достатньої інформації про стан контрольованих процесів, швидкості її перетворення в директиви, плани, проекти і дії. Вивчення інформації як функція управління підприємством в умовах ринку, дає перевірені практикою пропозиції виходу з мінімальними ризиками на позитивні комерційні результати, в т. ч. і логістичної діяльності. Загалом, процес вдосконалення системи управління інформаційними потоками в контексті переходу на бездокументну основу є безальтернативним, оскільки вже на сучасному рівні впровадження бездокументних технологій супроводу руху вантажів часто відбувається дублювання операцій електронними та паперовими носіями. При цьому все відчутнішою стає перевага електронних засобів, які забезпечують більшу швидкість та оперативність обміну інформацією, зручність при отриманні, сортуванні, зберіганні, обробці та використанні інформації.

Література

1. Бармаки Б. Роль інформаційного забезпечення в управлінні компанією / Б. Бармаки // Управління компанією. – 2007. – № 2. – С. 26–34.

2. Ваховська М.Ю. Логістичні потоки: визначення, особливості, параметри / М.Ю. Ваховська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 623. – С. 22–28.
3. Гаджинский А.М. Логистика : [учебник] / А.М. Гаджинский. – М. : Маркетинг, 2000. – 326 с.
4. Друкер П.Ф. Энциклопедия менеджмента / П.Ф. Друкер ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2004. – 432 с.
5. Крикавський Є.В. Логістика для економістів : [підручник] / Є.В. Крикавський. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2004. – 448 с.
6. Луис Р. Система Канбан. Практические советы по разработке в условиях вашей компании / Луис Р. ; пер. с англ. Журиной Е.В. ; под науч ред. Башкардина Э.А. – М. : РИА стандарты и качество, 2008. – 140 с.
7. Малярець Л.М. Формалізація задач контролінгу логістичної діяльності підприємства : [монографія] / Л.М. Малярець. – Харків : ХНЕУ, 2010. – 229 с.
8. Семеновко А.И. Логистика. Основы теории : [учебник для вузов] / А.И. Семеновко, В.И. Сергеев. – СПб : Союз, 2003. – 544 с.

References

1. Barmaki B. Rol informacionnogo obespecheniya v upravlenii kompaniej / B. Barmaki // Upravlenie kompaniej. – 2007. – № 2. – S. 26–34.
2. Vakhovska M.Iu. Lohistychni potoky: vyznachennia, osoblyvosti, parametry / M.Iu. Vakhovska // Visnyk Natsionalnogo universytetu «Lvivska politehnika». – 2008. – № 623. – S. 22–28.
3. Gadzhinskij A.M. Logistika : [uchebnik] / A.M. Gadzhinskij. – M. : Markuting, 2000. – 326 s.
4. Druker P.F. Enciklopediya menedzhmenta / P.F. Druker ; per. s angl. – M. : Vilyams, 2004. – 432 s.
5. Krykavskij Ye.V. Lohistyka dla ekonomistiv : [pidruchnyk] / Ye.V. Krykavskij. – Lviv : NU «Lvivska politehnika», 2004. – 448 s.
6. Luis R. Sistema Kanban. Praktichiske savety po razrobotke v usloviyah vashej kapmanii / Luis R. ; per. s angl. Zhurinoj E.V. ; pod nauch red. Bashkardina E.A. – M. : RIA standarty i kachestvo, 2008. – 140 s.
7. Maliarets L.M. Formalizatsiia zadach kontrolinhu lohistychnoi diialnosti pidpriemstva : [monohrafiia] / L.M. Maliarets. – Kharkiv : KhNEU, 2010. – 229 s.
8. Semenenko A.I. Logistika. Osnovy teorii : [uchebnik dlya vuzov] / A.I. Semenenko, V.I. Sergeev. – Spb : Soyuz, 2003. – 544 s.

Рецензія/Peer review : 11.03.2019 р.

Надрукована/Printed : 09.04.2019
Прорецензовано редакційною колегією

УДК: 33:331.5.024.5

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-96-100

САКУН Л. М., ВЕДЕНІНА Ю. Ю., ЗАБОЛОТНИЙ І. А.
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ

У статті проаналізовано проблеми формування інноваційного розвитку ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» (ПАТ «КВБЗ») і машинобудівних підприємств взагалі. Було досліджено фактори, які впливають на недостатню інноваційну діяльність, а також визначено місце України за часткою інновацій по рейтингу The Global Innovation Index 2018 та The Global Competitiveness Report 2018. Також представлено заходи для подальшого інноваційного розвитку ПАТ «КВБЗ» і машинобудівного комплексу, що забезпечить збільшення експорту та покращення фінансової ситуації в цілому.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, ПАТ «КВБЗ», державне фінансування, вагонобудування, машинобудування, система менеджменту якості, інноваційні технології.

SAKUN L., VEDENINA Y., ZABOLOTNII I.
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky

PROBLEMS AND PROSPECTS OF INNOVATION DEVELOPMENT AT THE MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

The purpose of the work is to study problems and create measures for further innovation development at the enterprises of mechanical engineering and PJSC "KVBZ". The analysis is intended to investigate the problems and factors that hinder the innovative development of PJSC "KVBZ" and the machine-building industry in 2018. The place of Ukraine for the Innovation Fund in the world ranking according to various global indicators (The Global Innovation Index 2018 and The Global Competitiveness Report 2018) is determined. The level of innovation was evaluated according to different criteria. In PJSC "KVBZ" the product range was presented in 2019, according to which the quality standards are regulated by the production of products at the enterprise, the main problems of innovation development are investigated. Also, measures were proposed to improve and further develop innovative activities of the enterprise and increase production output to foreign markets. Under the program of the SPPW trading company (Spanabhebende Präzisions Werkzeuge GmbH), it will be possible to implement high quality cutting tools for the use of light and refractory alloys. The efficiency of implementation of this project at PJSC "KVBZ" is analysed. For conditions of production and efficient functioning of PJSC "Kryukiv Carriage Works" with the participation of authors an innovative program of energy saving and energy efficiency according to types of energy consumption has been developed. It is developed on the basis of the requirements of the security system to ensure the stable operation of the company in the conditions of competition and the probability of a sharp increase in the cost of energy resources, the sales strategy of PJSC "KVBZ" and the energy strategy of Ukraine for the period up to 2030.

Key words: innovation, innovative activity, PJSC "KVBZ", state financing, car building, mechanical engineering, quality management system, innovative technologies.

Постановка проблеми та її актуальність. Під час процесу інтеграції України у світове господарство, питання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств набуває все більшого значення, тому потрібно здійснити перехід до інноваційної моделі розвитку.

Головними показниками оцінювання ефективності інноваційної діяльності є випуск нової продукції, рівень інноваційної активності, адже чим вище ці показники, тим краще працює, що впливає на його майбутній розвиток.

Актуальність цієї проблеми в тому, що удосконалення таких підприємств впливає на розвиток всієї інфраструктури в регіоні, так і в цілому в країні під впливом інноваційних впроваджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми та актуальні питання інноваційної діяльності машинобудівних підприємств вивчало багато вітчизняних і закордонних вчених, серед яких визначними можна виділити І.Т. Балабанова, В.М. Щербань, О.А. Касич, В.Д. Хартмана, Е. Тоффлер та ін.

У своїх працях В.М. Щербань чітко наголошував на формуванні товарної інноваційної політики, В.Д. Хартман досліджував проблеми інноваційного розвитку у транспортному машинобудуванні, Е. Тоффлер вважав, що проблема нововведень є головною з проблем, з якою зіштовхувалося людство.

Але незважаючи на таку велику кількість праць проблеми інноваційної діяльності вважають ще досі не розкритою і не існує єдиного підходу до визначення інноваційної діяльності та інновацій.

Основною метою статті є дослідження проблем та визначення перспектив розвитку ПАТ «КВБЗ» та підприємств машинобудівного комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах економічної кризи, основою конкурентоспроможності та подальшого розвитку підприємства залишаються інновації та інноваційна діяльність. Тому потрібно детальніше розглянути ці поняття.

Поняття інновації означає нові або удосконалені конкурентоспроможні технології, товари чи послуги, які можуть істотно поліпшувати продаж чи реалізацію цих товарів чи послуг [1].

Інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію

результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг [2].

Рівень інноваційності оцінюється за наступними критеріями: унікальність продукції; унікальність бізнес-проектів компанії; глобальний масштаб інновацій; конкурентоспроможність на ринку; попит на інновацію на ринку; розмір коштів на інновації з боку компанії [3].

В рейтингу Глобального інноваційного індексу-2018 (The Global Innovation Index 2018) Україна посіла 43 місце серед 127 країн, піднявшись на 7 сходинок відносно 2017 року та 13 сходинок відносно 2016 року. Цей фактор вказує на те, що більшість вітчизняних підприємств планує вийти з економічної кризи саме завдяки активізації інноваційної діяльності та впровадженню нових технологій. Для складання рейтингу експертами урахувалося 81 критерію, серед яких рівень НДР, кількість патентних заявок, обсяг витрат на освіту, політика щодо інтелектуальної власності, податкові пільги на інновації та інше [4].

За даними The Global Competitiveness Report 2018 лідерами по інвестуванню є Гонконг, США та Німеччина. На жаль, Україна посідає по інвестуванню в нові науково-дослідні проекти лише 83 місце [5].

Потрібно розглянути основні негативні фактори, що впливають на інноваційний розвиток підприємства в цілому:

- довгий термін окупності інновацій;
- нестача власних коштів;
- несприйняття інновацій робітниками;
- відсутність попиту на інноваційну продукцію;
- висока вартість нововведень;
- недостатня підтримка держави фінансовими можливостями;
- недосконалість нормативно-правової бази;
- відсутність пільгового режиму для здійснення інноваційної діяльності;
- міграція фахівців вищого рівня до високорозвинених країн (США, Німеччина, Японія).

Важливим недоліком є фінансування інновацій підприємствами з власних коштів без допомоги держави, що суттєво впливає подальший розвиток інноваційної діяльності в Україні. Фінансування з боку держави у 2017 році становить 0,9% від загального бюджету країни, а у 2016 році – 0,8% [6].

Тому для розв'язання проблем, що гальмують розвиток вітчизняних машинобудівних підприємств потрібно застосувати певні пріоритетні напрямки, а саме:

- розвиток транспортної логістики;
- розвиток нових технологій в галузі залізничного, повітряного машинобудування;
- впровадження новизни в розробку військової техніки та зброї;
- створення агрегатів і систем нового покоління в галузі швидкісного вагонобудування;
- збільшення якості виробництва машинобудування та експорту за кордон;
- покращення нормативно-правової бази на основі досліджень вітчизняного машинобудування і порівняння його з більш сучасними європейськими нововведеннями;

В умовах розвитку ринкової економіки в Україні значну роль відіграють великі підприємства. Запорукою підвищення темпів розвитку економіки вважають дані підприємства, які є основою господарства країни. Одним з таких підприємств є ПАТ «КВБЗ» виробник транспортних засобів, в тому числі й пересувного залізничного транспорту в Україні. Стоп'ятдесятирічний досвід Крюківського заводу об'єднав в собі все найкраще, що було досягнуто в минулому. На даний час ПАТ «КВБЗ» є унікальним високотехнологічним підприємством з повним інноваційно-технологічним циклом – від виникнення комерційної та технічної ідеї до постачання готової продукції. Значний виробничий потенціал заводу, тісне багаторічне співробітництво з науково-дослідними інститутами України та країн СНД дозволяють виготовляти та пропонувати споживачам високоефективну та зручну в експлуатації продукцію.

Завод випускає:

- вантажне вагонобудування (піввагони, бункерні і спеціалізовані вагони, вагон, криті вагони, вагон-цистерни, візки, колісні пари, запасні частини);
- міжрегіональні швидкісні потяги (швидкісний потяг локомотивної тяги постійного формування і міжрегіональні швидкісні двосистемні електропоїзди ЕКр 1);
- пасажирське вагонобудування (пасажирські вагони серії 779, пасажирські вагони серії 788, візки, колісні пари, запасні частини);
- продукція для метрополітенів (вагони метрополітену, візки, колісні пари, рами візків метро, запасні частини, ескалатори (поверхові, тунельні));
- машинобудування (автогрейдери, спеціальна інженерна техніка: мінний загороджувач, самохідний пором)
- контейнери роликові, ковшові;
- металоконструкції по індивідуальних замовленнях (рис. 1).

Завод має вихід на залізничну станцію Крюків на Дніпрі. Одна з головних особливостей сучасного виробництва заводу – можливість швидкого переналадження на випуск нової продукції. Яскравим прикладом цього є освоєння в короткі строки промислового випуску вітчизняних швидкісних пасажирських вагонів [7].

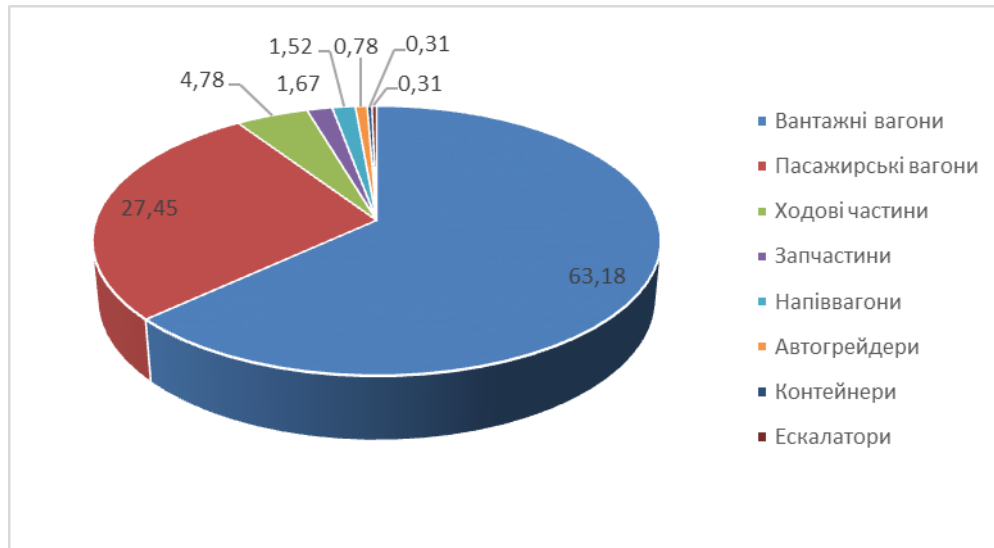

Рис. 1. Різноманітність продукції ПАТ «КВБЗ» на 2019 рік

Для розвитку підприємства сприяє постійне прагнення колективу щодо досягнення високої якості виготовленої продукції, що підтверджено сертифікатами якості ISO 9001-2000 та умовами стандарту AAR M-1003.

У січні-квітні 2019 року підприємство зробило 5 пасажирських вагонів, тоді як в січні-квітні минулого року – жодного. З початку 2019 року завод провів складання 15 локомотивів General Electric, тоді, як в січні-квітні 2018 року ця робота не виконувалася.

Відмітимо, Крюківський вагонобудівний завод у 2018 році збільшив випуск вантажних вагонів на 83, або на 1 тис. 673 вагони в порівнянні з 2017 роком - до 3 тис. 686 одиниць.

Крюківський вагонобудівний завод (м. Кременчук, Полтавська обл.) у 2019 році планує зробити вантажних вагонів на рівні 2018 року – близько 3,7 тис. одиниць, а пасажирських вагонів в 4,5 рази більше – до 36 одиниць.

Торгова компанія SPPW (Spanabhebende PräzisionsWerkzeuge GmbH) протягом півсотні років спеціалізується на реалізації великої програми постачання різьблених інструментів найвищого рівня для роботи з легкими та тугоплавкими сплавами. Впровадження нового технологічного обладнання з торговельної компанії SPPW призведе не тільки до вдосконалення і створення сучасного комплексу металообробки, а й дасть змогу підприємству виготовляти деталі за прискореним режимом. Самі інновації – це включення такого обладнання у виробництво, а саме:

- зварне обладнання (п/а ВДУЧ-500 с ПДГ-500, ВС-5000-2, А-547) (41 одиниця);
- фрези HSS-E; кінцеві та торцево-циліндричні фрези (45 одиниць);
- багатофункціональний інструмент для зенкерування HSS/HSS-E05 і HSS-E08 (45 одиниць).

Показники ефективності впровадження проекту наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Показники ефективності впровадження проекту

Роки	Дохід від проекту, млн грн.	I, Інвестиційні вкладення, (одноразові) млн грн.	K, % (бажаний рівень доходності для інвестора)	NPV, (чиста теперішня вартість) млн грн.	PI, % (рентабельність) = PV/I	k ₀ , %
2014						
2015	8,5		20	2		
2016	15		30	-2.1		
2017	16,5					
Сума	40	25		PV=28,73	1,15	0,25

Проведемо аналіз доцільності даного інвестиційно-інноваційного проекту, визначивши оцінку економічної ефективності за допомогою таких показників ефективності, як чиста поточна вартість, рентабельність та внутрішня норма окупності (рис. 3).

Позитивна величина NPV свідчить про те, що грошові потоки за проектом покривають інвестиційні витрати, значить проект прибутковий [8].

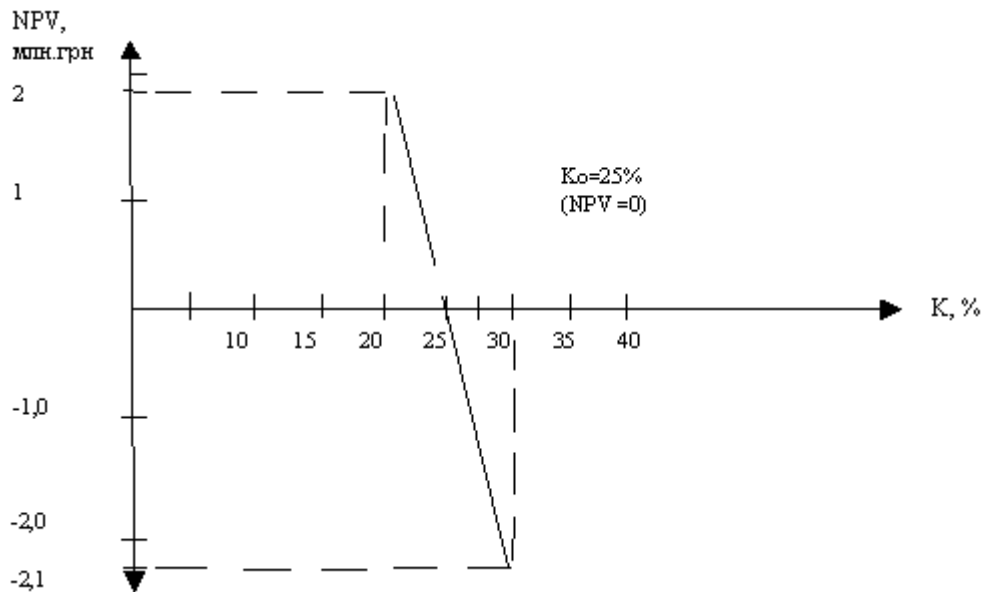

Рис. 3. Внутрішня норма окупності проекту на ПАТ «КВБЗ»

На графіку видно, що при ставці дисконтування 25% проект можна використовувати у процесі роботи. Враховуючи суму інвестування, можна встановити ставку дисконтування 15 %, що допоможе не тільки отримати необхідний прибуток, а й врахувати інтереси самого інвестора. Прибуток від продажу продукції, виготовленої за новою технологією за весь період реалізації 40 млн грн. Дану суму ми отримуємо внаслідок прибутку від продажу продукції, виготовленої за новою технологією. Тобто прибуток з інвестиційного проекту – це 12 % від продажу продукції, що була виготовлена за новою технологією.

Для умов виробництва та ефективного функціонування ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» за участю авторів розроблено інноваційну програму енергозбереження та енергоефективності за видами енергоспоживання.

Вона розроблена на підставі вимог системи безпеки для забезпечення стабільної роботи підприємства в умовах конкуренції та ймовірності різкого підвищення вартості енергоресурсів, стратегії продажів ПАТ «КВБЗ» та енергетичної стратегії України на період до 2030 р. [9].

Згідно з цією програмою підприємству потрібно провести комплекс енергозберігаючих заходів у таких напрямках:

Електроенергія – реконструкція ТЕЦ з установкою трьох газопоршневих генераторів сумарною потужністю 12 МВт (3×4 МВт), тоді влітку будуть працювати газопоршневі установки, а взимку – існуюче устаткування й газопоршневі установки, що дозволить виробляти власну електроенергію та економити кошти на закупівлі зі сторони;

Тепло – зміна технології фарбування та сушіння вагонів з виключенням застосування пари, що дозволить зменшити витрати на теплоенергію.

Газ – зміна технології фарбування, зменшення витрат на паливо з запровадженням заходів, закупівля установок для одержання кисню, реконструкція установок для опалення;

Стиснуте повітря – встановлення нових компресних обладнань потужністю 120 куб. м/хв, зміна зношених поршневих компресорів;

Вуглекислота - реконструкція вуглекислотної станції з заміною адсорбера, десорбера і компресора, що значно дешевше, ніж закупівля з інших підприємств;

Кисень – використовується в процесі термічного різання металу. При роботі всіх машин термічного різання в режимі «кисневе різання» його витрата складає близько 40 тис. куб. м на місяць. Необхідне запровадження трьох комбінованих машин термічного різання, оснащених плазмовими установками, які не потребують кисню, і стандартною кисневою системою різання, що дозволить скоротити споживання кисню на 30%.

ПАТ «КВБЗ» постійно вдосконалює свій інноваційний розвиток. Напрямами для роботи в інноваційній сфері підприємства останніми роками стали:

- впровадження наукомістких технологій за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності;
- оптимізація обсягів, інженерно-технічного й управлінського персоналу;
- техніко-технологічна модернізація промислового комплексу, впровадження прогресивних структурних змін, збільшення кількості впроваджених інноваційних проектів;
- поліпшення фінансового стану підприємства, створення передумов для залучення інвестицій;
- збільшення енергозбереження.

Але за безлічі таких інноваційних і високотехнологічних напрямків можна виділити і недоліки, що не забезпечують достатньої роботи підприємству:

- відсутність належної системи менеджменту якості;
- загальна економічна криза та її негативні наслідки – інфляція, збільшення цін на сировину;
- висока енергомісткість виробництва;
- відсутність молодих кваліфікаційних фахівців.

Тому для подолання даних факторів потрібно здійснити:

- залучення молодих фахівців і розробити систему мотивації та стимулювання;
- розробку оптимальної стратегії фінансування та залучення додаткових ресурсів з боку держави;
- приділення великої уваги вивченню ринку, вивченню попиту та кон'юнктури ринку;
- реінжинірингу бізнес-процесів;
- розробленню маркетингової стратегії для залучення попиту ринку;
- створенню економічного механізму для забезпечення ресурсозабезпечення та скорочення енергомісткості;
- підтримці інноваційного фінансування з боку держави.

Висновки. Дослідження показали, що в процесі аналізу були виявлено безліч проблем інноваційного розвитку ПАТ «КВБЗ», вирішенню яких можуть допомогти державні та регіональні органи влади для забезпечення подальшого розвитку підприємства. Основні недоліки розвитку підприємства – загальна економічна криза з її вадами, недостатнє фінансування з боку держави, низька кваліфікація робітників, висока енергомісткість.

Тому, пошук додаткового інноваційного фінансування полягає в вивченні стану підприємства на ринку, розвитку його інформаційної, маркетингової та технологічної бази, а також створенні економічного механізму ресурсозабезпечення та скорочення енергомісткості.

Література

1. Про інноваційну діяльність : закон від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
2. Про інноваційну діяльність : закон від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
3. Тарасенко І. О. Оцінка інноваційної активності підприємства в системі стратегічного управління / І. О. Тарасенко, О. М. Королько, К. С. Белявська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9 (99). – С. 133–141.
4. The Global Innovation Index 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>
5. The Global Competitiveness Report 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>
6. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvsz.com/index.php/ua/>
8. Бойчик І.М. Економіка підприємства / Бойчик І.М., Харів П.С., Хопчпн М.І., Піча Ю.В. – К. : "Каравела"; Львів: "Новий світ - 2000", 2001. – 298 с.
9. Про розроблення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року та подальшу перспективу : Розпорядження Президента України від 27.02.2001 № 42/2001-рп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>

Referenses

1. Pro innovatsiinu diialnist : zakon vid 04.07.2002 № 40-IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
2. Pro innovatsiinu diialnist : zakon vid 04.07.2002 № 40-IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
3. Tarasenko I. O. Otsinka innovatsiinoi aktyvnosti pidpriemstva v systemi stratehichnoho upravlinnia / I. O. Tarasenko, O.M. Korolko, K. S. Belianska // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – № 9 (99). – S. 133–141.
4. The Global Innovation Index 2018 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>
5. The Global Competitiveness Report 2018 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>
6. Derzhavna sluzhba statystyky [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. PAT «Kriukivskiy vahonobudivnyi zavod» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.kvsz.com/index.php/ua/>
8. Boichyk I.M. Ekonomika pidpriemstva / Boichyk I.M., Khariv P.S., Khopchpn M.I., Picha Yu.V. – K. : "Karavela"; Lviv: "Novyi svit - 2000", 2001. – 298 s.
9. Pro rozroblennia Enerhetichnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku ta podalshu perspektyvu : Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy vid 27.02.2001 № 42/2001-rp [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>

Рецензія/Peer review : 13.03.2019 р.

Надрукована/Printed : 09.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Хоменко М. М.

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-101-104

ВАСИЛЕЧКО Н. В.

Національний інститут стратегічних досліджень, Київ

**АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ДИВІДЕНДІВ
ТА ВИВЕДЕННЯ КАПІТАЛУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ В
КОНТЕКСТІ ДЕОФШОРИЗАЦІЇ**

Обґрунтована актуальність дослідження основних аспектів оподаткування дивідендів в контексті виконання Україною заходів, які стосуються протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку. Проаналізовано дві сфери регулювання виплати дивідендів: оподаткування та валютне регулювання. Наведена компаративна характеристика нових підходів до оподаткування дивідендів та виведеного капіталу в контексті запровадження Україною ряду заходів деофшоризації та законодавчі зміни до валютного регулювання та валютного контролю.

Ключові слова: виплата дивідендів, деофшоризація, фінансова безпека держави, податковий контроль, бенефіціарний власник, податок на виведений капітал.

VASYLECHKO N.

National Institute for Strategic Studies, Kyiv

**DIVIDENDS TAXATION AND PROFIT DISTRIBUTION:
CURRENT REGULATION TRENDS IN THE CONTEXT
OF DE-OFFSHORIZATION**

The statistics of foreign investment to the Ukrainian economy shows that Cyprus, Great Britain, Russia and the Netherlands are absolute leaders among countries making direct investments into Ukrainian companies. Thus, it testifies to the widespread offshore companies use by Ukrainian business through such financial instruments as reinvestment and loans between related companies. One of the ways of tax optimization is the possibility of dividends taxation at the rates provided by local tax laws and bilateral agreements between the states. The article contains an analysis of such an instrument applying in the light of: (1) de-offshorization, (2) global counteraction to the base erosion and profit shifting and (3) the latest changes in Ukrainian currency and tax legislation. Two areas of dividends regulation are analysed: taxation and currency regulation. The article presents the comparative description of new approaches to the taxation of dividends and profit distribution in the context of a number of de-offshorization measures established by Ukraine and legislative changes to currency regulation rules.

Thus, with the introduction of the tax on the withdrawn capital, the situation with the taxation of dividends paid to the benefit of non-residents may change radically. First, the draft law refers or equates to capital withdrawal operations those financial instruments that were previously widely used to undercut the tax base: interest on a loan, reinvestment, royalties, etc. Secondly, the bill gives a clearer definition of non-residents who conduct activities in Ukraine and permanent representation. Thirdly, the replacement of the tax on the withdrawn capital of the corporate profit tax eliminates the need to undercut the tax base of the profit of a Ukrainian company, if such profit can be used to replace fixed assets and finance subsequent projects.

Key words: payment of dividends, de-offshorization, state financial security, tax control, beneficiary owner, withholding tax.

Постановка проблеми. Статистика джерел іноземного інвестування в українську економіку показує цікаву, на перший погляд, але цілком закономірну картину: абсолютними лідерами серед держав, які здійснюють прямі інвестиції в українські компанії, є Кіпр, Велика Британія, Росія та Нідерланди.

Зрозуміло, що це свідчить про широке використання українським бізнесом офшорних компаній з використанням таких фінансових інструментів, як реінвестування та кредитування з залученням позик від нерезидентів – пов'язаних осіб.

Одним зі способів оптимізації податків у таких міжнародних структурах, є можливість оподаткування дивідендів за ставками, передбаченими локальним податковим законодавством країн групи та двосторонніми угодами між державами.

Аналіз досліджень та публікацій. Тематиці регулювання оподаткування дивідендів, у тому числі в контексті протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування, приділено багато уваги у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, дослідження питань економічної та фінансової безпеки держави займаються такі науковці: Власюк О.С., Шемаєва Л.Г., Васильців Т.Г., Коваль О.П., Ляшенко О.М., Юрків Н.Я.

Проблеми детінізації економіки та способи ухилення від сплати податків з використанням офшорних зон вивчали, серед інших, Флейчук М.І., Тишук Т.А., Крикуненко К.В., Шаров О.М.

Інтерес зарубіжних учених до тематики фінансової безпеки держави також не зникає впродовж останнього часу. Такі провідні вчені-економісти як Т. Пікеті, Дж. Сакс, П. Даятч та інші, займаються питанням загострення проблем офшоризації у світовій економіці.

Виділення невирішених частин. На даний момент розуміння економічної сутності нерезидента й досі залишається досить проблематичним. Невирішеними залишаються також критерії бенефіціарності власника як отримувача дивідендів.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз можливості оподаткування дивідендів за ставками, передбаченими місцевим податковим законодавством та двосторонніми угодами між державами в світлі деофшоризації і глобальної протидії переміщенню прибутку, а також з врахуванням останніх законодавчих змін в українському валютному та податковому законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Для початку, варто зазначити, що будь-яке регулювання виплати дивідендів на користь нерезидентів повинне переслідувати дві різні цілі: з одного боку, має бути достатньо прозорим та ефективним для залучення інвестицій та гарантування прав інвестора, в тому числі і на отримання прибутку, а з іншого – не допускати використання так званих “шкідливих податкових практик” та розмиття податкової бази.

У лютому 2019 р. набрав чинності Закон України «Про валюту і валютні операції», що покликаний запровадити вільне здійснення валютних розрахунків, в тому числі виплату дивідендів нерезидентам. Так, протягом півроку з цього часу НБУ зобов’язаний привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом, зокрема припинити «ручне» регулювання купівлі і перерахунку іноземної валюти з метою повернення за кордон іноземному інвестору дивідендів.

Закон має на меті суттєво спростити і певною мірою активізувати процеси виплати дивідендів іноземним засновникам. Та залишається чимало інших, не менш важливих, аспектів: після валютної лібералізації за чистотою потоків капіталу стежитимуть за допомогою фінансового моніторингу і податкового контролю. На останньому власне і пропонуємо зупинитись більш детально.

Дивіденди, які виплачуються українською компанією нерезиденту-власнику, вважаються доходами, отриманими із джерелом їх походження з України. Тому при їх виплаті резидент виступає податковим агентом і має сплатити національний withholding tax – податок із суми дивідендів за ставкою 15% (пп. 141.4.2 п. 141.4 ст. 141 Податкового кодексу).

Однак, ставка 15% – скоріше виняток, ніж правило. Міжнародні договори, угоди та конвенції про уникнення подвійного оподаткування (надалі – Конвенції) пропонують більш сприятливі ставки податку на дивіденди.

До прикладу, умови конвенцій, укладених з Кіпром, Нідерландами, Естонією, Сінгапуром, містять можливість застосування в Україні ставки податку у розмірі 5%.

Щоправда, право користуватись пільговою ставкою не є абсолютним. Кожна з цих конвенцій містить умови: а) компанія, що отримує дивіденди, має бути їх фактичним власником; б) компанія, що отримує дивіденди, має володіти певною часткою у статутному капіталі компанії, що сплачує дивіденди (зазвичай це 20–25%).

Окрім того, у деяких конвенціях (як-от з Нідерландами і Швейцарією) передбачено заборону користуватись пільговими ставками компаніям, утвореним у формі партнерства.

У Конвенції з Кіпром критерій відповідності сформульований альтернативно: або володіння 20% у статутному капіталі компанії, що сплачує дивіденди, або інвестування в придбання акцій чи інших прав компанії в еквіваленті не менше 100000 євро.

Другою складовою цього процесу є контроль за відповідністю вимогам Податкового кодексу України. Положення пункту 103.2 ПК України містять застереження: отримувач дивідендів має бути бенефіціарним отримувачем (власником) дивідендів і резидентом країни, з якою укладено міжнародний договір України (ст. 103 Податкового кодексу).

Щодо другого критерію, то кодекс містить недвозначне пояснення: українська компанія на момент виплати дивідендів повинна мати у своєму розпорядженні «довідку про підтвердження податкового статусу податкового резидентства» компанії-отримувача дивідендів.

Формулювання поняття бенефіціарний (фактичний) власник не дає чіткого розуміння змісту. Законодавець відштовхувався від протилежного: бенефіціарним (фактичним) отримувачем (власником) доходу не може особа, що є агентом, номінальним утримувачем (номінальним власником) або є тільки посередником щодо такого доходу.

Офіційний коментар до ст. 11 Модельної Конвенції ОЕСР, що часто застосовується українськими судами на користь як платників податку, так і податкової, містить визначення: бенефіціарним власником процентів вважається особа, яка має повне право використовувати та отримувати вигоду від процентів і не має жодних договірних зобов’язань або зобов’язань за законом щодо передачі отриманих коштів на користь іншої особи.

При цьому, бенефіціарний власник доходу не має тлумачитися у вузькому, технічному сенсі, його значення слід визначати, виходячи з мети, завдань міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування, таких як «уникнення від сплати податків», і з врахуванням таких основних принципів, як «запобігання зловживання положеннями договору».

Таке визначення унеможливує застосування пільгових ставок агентами, номінальними власниками і податково прозорими компаніями, створеними винятково з метою оптимізації податків.

Таким чином, можемо сформулювати два критерії бенефіціарності власника, що мають бути дотримані одночасно: 1) володіння правом на отримання доходу; 2) реальна можливість визначати подальшу долю цього доходу.

У випадку спору, встановлювати чи є отримувач дивідендів їх фактичним власником буде суд, який перевірятиме присутність певних ознак, що прямо чи опосередковано свідчать самостійність суб'єкта господарювання, його можливість приймати економічні рішення:

Чи відповідає компанія зовнішнім вимогам економічної сутності, тобто чи має реальний офіс, працівників, місцевого директора, кваліфікація і освіта якого відповідає займаній посаді, чи веде бухгалтерський облік і звітність, хто має право розпорядження прибутком.

Чи здійснює компанія реальну економічну діяльність, чи не є «прозорою» з точки зору оподаткування, які джерела її доходів, чи є контракти з іншими суб'єктами, чи пропорційними є ризики компанії та отримуваний дохід.

Наразі аналіз економічної сутності нерезидента є досить проблематичним в межах українського правового поля. І це відкриває чимало можливостей для платників податків. Податкова практикує здійснювати донарахування на підставі відповідей фіскальних органів країни реєстрації отримувача дивідендів, у яких в тому чи іншому формулюванні йдеться про «податкову прозорість» суб'єкта. Та досить часто ці рішення суди скасовують на підставі недотримання формальних вимог: відсутності апостилів на цих довідках; відсутності коду ЄДРПОУ української ТОВ тощо (рішення у справах 806/2438/15; 826/8059/17).

23 липня 2018 року Україна підписала Багатосторонню конвенцію щодо виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування (MLI) – документ, розроблений в рамках програми BEPS (Захід 15), і покликаний знизити можливість зловживання правилами двосторонніх угод про уникнення подвійного оподаткування.

По-друге, в рамках виконання плану BEPS між країнами-учасницями у 2017 році відбувся перший автоматичний обмін податковою інформацією за 2016 рік. І хоча наразі Україна за офіційними даними перебуває в списку «Developing countries having not yet set the date for first automatic exchange», глобальні зміни нас не оминуть. Прес-служба КМУ анонсувала, що перший обмін інформацією про фінансові рахунки нерезидентів за міжнародним стандартом Common Reporting Standard (CRS) в Україні очікується вже в 2020 році.

Таким чином, є підстави вважати, що після лібералізації валютного контролю фіскальні органи більш прискіпливо перевірятимуть усіх, хто застосовує пільги, передбачені конвенціями про уникнення подвійного оподаткування.

Іншим важливим законодавчим нововведенням, яке може істотно змінити підходи до оподаткування дивідендів, що виплачуються на користь нерезидентів, є введення податку на виведений капітал.

Анонсований новий податок широко обговорювався впродовж останнього року. Найбільш обговорюваним є законопроект Президента України № 8557 від 05.07.2018 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал».

У Пояснювальній записці до законопроекту зазначено, що передбачене запровадження нових правил оподаткування прибутку підприємств дасть змогу спростити ведення бізнесу, скоротити витрати платників податків на виконання податкового обов'язку, впровадити ефективні механізми адміністрування податку контролюючими органами із застосуванням автоматизованого аналізу податкової інформації та інтелектуальної перевірки з використанням інформаційних технологій, запобігати заниженню бази оподаткування та ухиленню від оподаткування в Україні та, як наслідок, забезпечить підвищення рівня капіталізації підприємств і підприємницької активності, створення потужного стимулу для залучення інвестицій в економіку України та економічного зростання.

Законопроектом планується замінити податок на прибуток підприємств податку на виведений капітал.

Зокрема, зміненою статтею 134 ПК України пропонується визначити об'єктом оподаткування податком на виведений капітал операції з виведення капіталу та операції, прирівняні до операцій з виведення капіталу.

До операцій з виведення капіталу належатимуть виплата дивідендів на користь неплатника податку, виплата частини прибутку державними некорпоративними, казенними чи комунальними підприємствами, повернення внесків власнику корпоративних прав – неплатнику податку (у сумі, що перевищує вартість внеску, здійсненого засновником та/або власником до статутного капіталу такої юридичної особи) тощо.

До операцій, прирівняних до операцій з виведення капіталу, зокрема, належатимуть: проценти, сплачені нерезидентам – пов'язаним особам і нерезидентам, зареєстрованим у державах, що є низькоподатковими юрисдикціями; господарські операції, визнані контрольованими за правилами трансфертного ціноутворення, якщо їх умови не відповідають принципу «втягнутої руки», в частині донарахованих сум; виплати, що здійснюються у зв'язку із вкладенням в об'єкти інвестицій (в тому числі придбанням майна), які перебувають за межами території України, придбанням робіт, послуг у неплатника податку – нерезидента, та/або передача майна, надання робіт, послуг неплатнику податку – нерезиденту; кошти та/або вартість майна, передані до статутного капіталу неплатника податку тощо.

Платниками податку на виведений капітал передбачено визначити резидентів (суб'єктів господарювання – юридичних осіб, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами) та нерезидентів (юридичних осіб, які провадять на території України визначену Кодексом діяльність, та постійні представництва нерезидентів, які провадять діяльність на території України).

Пропонується застосовувати такі ставки податку на виведений капітал:

15% – до операцій з виведення капіталу;

20% – до операцій, прирівняних до операцій з виведення капіталу (крім зазначених нижче операцій, що оподатковуються за ставкою 5%);

5% – до коштів, сплачених на виконання боргових зобов'язань пов'язаним особам-нерезидентам (у випадках перевищення сукупної суми боргових зобов'язань перед всіма пов'язаними особами-нерезидентами над сумою власного капіталу платника більш ніж у 3,5 разу (для фінансових установ та компаній, що проводять виключно лізингову діяльність, – більш ніж у 10 разів) або реєстрації нерезидента у державі, що є низькоподатковою юрисдикцією, застосовуватиметься ставка 20%).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, з введенням податку на виведений капітал ситуація з оподаткуванням дивідендів, що виплачуються на користь нерезидентів, може змінитися докорінно.

По-перше, проект закону відносить або прирівнює до операцій з виведення капіталу ті фінансові інструменти, які раніше широко застосовувались для зниження бази оподаткування: відсотки за позицією, реінвестиції, роялті тощо. По-друге, законопроект дає більш чіткіше визначення нерезидентів, які провадять діяльність на території України та постійного представництва. По-третє, заміна податком на виведений капітал податку на прибуток підприємств усуває потребу знижувати податкову базу прибутку української компанії, якщо такий прибуток можна спрямувати для заміни основних фондів та фінансування наступних проектів.

З іншого боку, повноцінне регулювання оподаткування, що виплачуються на користь нерезидентів, не буде можливим без внесення до податкового законодавства правил щодо контрольованих іноземних компаній та імплементації інших заходів плану BEPS.

Література

1. Про валюту та валютні операції : закон України : станом на 21.06.2018 р. // Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2018. – 20 с. – (Бібліотека офіційних видань).
2. Податковий кодекс України : станом на 01.12.2018 р. // Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : вид-во Самміт-книга, 2018. – 336 с. – (Бібліотека офіційних видань).
3. Багатостороння Конвенція про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування [Електронний ресурс] : станом на 28.02.2019 р. // Верховна Рада України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-16
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал [Електронний ресурс] : проект Закону України № 8557 від 05.07.2018 // Верховна Рада України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64356
5. Данкевич О. І. Виплата дивідендів нерезидентам: нові можливості – нові виклики [Електронний ресурс] / О. І. Данкевич // Електронне видання Юрист&Закон. – 2018. – № 41. – Режим доступу : <http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine/900484>

References

1. Pro valiutu ta valiutni operatsii : zakon Ukrainy : stanom na 21.06.2018 r. // Verkhovna Rada Ukrainy. – Ofits. vyd. – K. : Parlam. vyd-vo, 2018. – 20 s. – (Biblioteka ofitsiinykh vydan).
2. Podatkovyi kodeks Ukrainy : stanom na 01.12.2018 r. // Verkhovna Rada Ukrainy. – Ofits. vyd. – K. : vyd-vo Sammit-knyha, 2018. – 336 s. – (Biblioteka ofitsiinykh vydan).
3. Bahatostoronnia Konventsiia pro vykonannia zakhodiv, yaki stosuiutsia uhod pro opodatkovannia, z metoiu protyidii rozmyvanniu bazy opodatkovannia ta vyvedenniu prybutku z-pid opodatkovannia [Elektronnyi resurs] : stanom na 28.02.2019 r. // Verkhovna Rada Ukrainy. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-16
4. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo podatku na vyvedenyi kapital [Elektronnyi resurs] : proekt Zakonu Ukrainy № 8557 vid 05.07.2018 // Verkhovna Rada Ukrainy. – Rezhym dostupu : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64356
5. Dankevych O. I. Vyplata dyvidendiv nerezidentam: novi mozhlyvosti – novi vyklyky [Elektronnyi resurs] / O. I. Dankevych // Elektronne vydannia Yuryst&Zakon. – 2018. – № 41. – Rezhym dostupu : <http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine/900484>

Рецензія/Peer review : 23.03.2019 р.

Надрукована/Printed : 09.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Васильців Т. Г.

УДК 658.1:336.74

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-105-109

ГЕРАСИМОВА В. О., КОНЄВ В. В.

Запорізький національний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РУХУ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ПАТ «ЯНЦІВСЬКИЙ ГРАНІТНИЙ КАР'ЄР»

Стаття присвячена дослідженню впливу операційних грошових потоків від реалізації продукції та операційних витрат на придбання матеріалів, товарів і послуг на фінансовий результат ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр». Проаналізовано сучасні роботи вітчизняних вчених у сфері планування та управління грошовими потоками підприємств. Визначено основні внутрішні та зовнішні фактори впливу на рух грошових коштів. Досліджено динаміку та структуру грошових потоків, проведено кореляційний та регресійний аналіз. Визначено основні проблемні аспекти щодо використання такої методики. Запропоновано подальші напрями дослідження впливу руху окремих грошових потоків на фінансові результати підприємства.

Ключові слова: грошові потоки, надходження, витрачання, фінансові результати, кореляція, регресія, моделювання.

HERASYMOVA V., KONYEV V.

Zaporizhzhia National University

RESEARCH OF THE INFLUENCE OF CASH FLOWS ON FINANCIAL RESULTS OF PJSC «YANTSIVSKY GRANITE CAREER»

The article is devoted to the study of the impact of operating cash flows on sales of products and operating expenses on the purchase of materials, goods and services for the financial result of PJSC «Yantsivsky granite career». The article continues the study of the problems of the influence of different factors on the formation of financial results of the enterprise. The information base for the analysis of cash flows is the Cash Flow Statement, which provides a basis for assessing the company's ability to generate cash, as well as for measuring their needs. With cash flow planning is implemented one of the components parts of the overall business management. The first stage of the study is to analyse the dynamics and structure of these factors of influence. The second stage of the analysis is to construct a linear regression model. The use of the coefficient method on the research object does not allow estimating the effect on profit because the company received losses for the investigated period. The problems of using the considered method can include: absence of a quarterly report on cash flow, which does not allow to assess the impact with greater statistical accuracy; the impossibility of adjusting the results adjusted for seasonality, since the company's activities are related to natural conditions, based on annual reporting; features of accounting and financial reporting (transition to international financial reporting standards); ignoring other factors that have a significant impact. The conclusions are about operating cash flows on sales of products and operating expenses for the purchase of materials, goods and services have a statistically significant impact on the financial result of «Yantsivsky granite career» PJSC but the analysis of the results of regression statistics shows a more significant impact of unregarded factors.

Keywords: cash flows, revenue, expenditure, financial results, correlation, regression, modelling.

Постановка проблеми. Гроші, виконуючи різні функції, є об'єктом дослідження в усіх сферах економічної діяльності. Діяльність будь-якої організації неможливо уявити без руху грошових потоків. Фінансовий менеджмент розглядає управління грошовими потоками як окрему ланку фінансової діяльності підприємства. Планування грошових потоків є необхідним процесом для забезпечення стабільної діяльності підприємства, підтримки економічного зростання та можливості здійснювати розрахунки за зобов'язаннями, а також є складовою частиною бюджетування. Відповідно до цього, під час планування необхідно враховувати вплив, який мають окремі грошові потоки, на фінансові результати діяльності підприємства, що, свою чергу, потребує розробки відповідних методичних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аналізу, планування та оптимізації грошових потоків є актуальними на будь-якому етапі розвитку підприємства, що й обумовлює зацікавленість науковців до пошуку нових методів досліджень і шляхів розвитку у сфері управління грошовими потоками. У дослідженнях Тешевої Л.В., Щербань О.Д. та Вакуленка О.О. наведено підходи до дефініції поняття «грошовий потік» [2]. Стаття Кузьмінської О.Е. присвячена аналізу та особливостям складання Звіту про рух грошових коштів [3]. Головка Т. звертає увагу на багатоаспектність у процесі аналізу підходів щодо сутності планування грошових потоків [4]. Кучер С.Ю. та Волошина К.А. досліджували шляхи оптимізації грошових потоків підприємств гірничовидобувного комплексу [5]. Кошельок Г.В. дослідила та згрупувала підходи до визначення факторів впливу на грошові потоки [6]. Спільник І. та Загородна О. сформували комплексний аналіз грошових потоків підприємства за даними фінансової звітності [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Існують різні підходи до вивчення впливу окремих факторів на формування фінансових результатів підприємства, однак є актуальним дослідження проблем використання даних методик та виділення шляхів їх подальшого удосконалення.

Формулювання цілей статті. Мета даної роботи полягає у визначенні впливу операційних грошових потоків від реалізації продукції та операційних витрат на придбання матеріалів, товарів і послуг

на фінансовий результат ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» та визначенні проблем проведення даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» не містить визначення поняття «грошовий потік». Поряд з цим, існує Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 «Звіт про рух грошових коштів», який надає визначення цьому поняттю через таке трактування: «грошові потоки – це надходження та вибуття грошових коштів та їх еквівалентів». Також цим стандартом регламентується, що звіт про рух грошових коштів надає інформацію, яка дає користувачам змогу оцінювати зміни в чистих активах суб'єкта господарювання, його фінансовій структурі (у тому числі ліквідність та платоспроможність), а також здатність впливати на суми та строки грошових потоків з метою пристосування до змінюваних обставин та можливостей. Інформація про грошові потоки є корисною для оцінки здатності суб'єкта господарювання генерувати грошові кошти та їх еквіваленти; вона також дає користувачам змогу розробляти моделі для оцінки та порівняння теперішньої вартості майбутніх грошових потоків різних суб'єктів господарювання [1].

Необхідно відмітити, що сучасною науковою школою ще не сформовано єдиної теоретичної бази, яка б охоплювала весь комплекс питань управління грошовими потоками підприємства. В економічній літературі учені приділяють увагу проблемі регулювання грошових потоків переважно з позицій управління грошовими коштами, ліквідністю, фінансовою стійкістю. Як самостійний об'єкт аналізу та управління грошові потоки фахівцями практично не розглядаються. Поняття «грошовий потік» характеризує рух капіталу, грошових фондів як готівкових, так і безготівкових, а також обіг окремих фінансових інструментів [1, с. 671-672].

Інформаційною базою для аналізу руху грошових потоків є «Звіт про рух грошових коштів», що надає підстави для оцінки спроможності підприємства генерувати грошові кошти, а також для оцінки потреби в них. Слід звернути увагу на те, що даний звіт формується тільки у процесі складання річної фінансової звітності на відміну від Звіту про фінансовий стан та Звіту про фінансові результати, які формуються щоквартально та у повному обсязі за рік. Складання Звіту про рух грошових коштів щоквартально не передбачено законодавством України та не відповідає рекомендаціям МСБО 34 «Проміжна фінансова звітність» [3, с. 143-144].

Оскільки у загальній системі менеджменту підприємства планування грошових потоків є його невід'ємною складовою як частина фінансового управління, то через планування грошових потоків реалізується одна зі складових ланок загального управління підприємством. Процес планування грошових потоків тісно пов'язаний з багатьма аспектами діяльності підприємства, тому потребує відповідної уваги менеджерів та власників [4, 106]. Неможливо досягти ефективного фінансового планування за відсутності врахування впливу окремих грошових потоків на кінцевий фінансовий результат.

Кучер Ю.Є. та Волошина К.А. стверджують, що управління фінансовою діяльністю підприємства неможливе без проведення аналітичних досліджень, які пов'язані з грошовими потоками. При цьому автори звертають увагу на тому, що на більшості вітчизняних підприємств гірничодобувного комплексу фінансовий менеджмент є індикативним за своєю організаційною основою, а в якості індикатора фінансової стійкості підприємства використовується показник чистого грошового потоку [5, с. 293].

Грошові потоки підприємства знаходяться під постійним впливом оточуючого середовища. У дослідженнях Кошельок Г.В. виокремлено основні ендогенні та зовнішні фактори впливу на грошові потоки, що дозволяє оцінити потенціал формування окремих статей руху грошових коштів (рис. 1) [6, с. 49].

Рис. 1. Фактори впливу на грошові потоки

Джерело: складено авторами на основі [6, с. 49]

Дослідження впливу грошових надходжень від реалізації продукції та витрачання на придбання товарів (робіт, послуг) на фінансовий результат здійснимо на прикладі ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр».

Слід зазначити, що з метою мінімізації ризиків грошових потоків та ефективного управління дебіторською заборгованістю, система розрахунку з контрагентами на цьому підприємстві передбачає 100% передплату за узгоджений об'єм продукції.

Першим етапом проведення дослідження впливу операційних грошових потоків від реалізації продукції та операційних витрачань на придбання матеріалів, товарів і послуг на фінансовий результат ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» [8] є проведення аналізу динаміки та структури даних факторів впливу (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка та структура операційних грошових потоків від реалізації продукції та витрачань на придбання матеріалів, товарів ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» за 2015–2017 рр., тис. грн.

Стаття	2015	2016	2017	Відхилення 2016/2015		Відхилення 2017/2015	
				+ / -	%	+ / -	%
Надходження від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	24612	10379	28377	-14233	-57,83%	17998	173,41%
Всього вхідних потоків від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності	34203	12495	28520	-21708	-63,47%	16025	128,25%
Частка в структурі надходжень	71,96%	83,07%	99,50%				
Рух вихідних потоків у результаті операційної діяльності на придбання товарів (робіт, послуг)	-240321	-5458	-18198	18574	-77,29%	-12740	233,42%
Всього вихідних потоків від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності	-35533	-12959	-31084	22574	-63,53%	-18125	139,86%
Частка в структурі витрачань	67,63%	42,12%	58,54%				

Джерело: розраховано авторами на основі Звіту про рух грошових коштів ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» [7]

Слід звернути увагу на те, що у 2017 році виручка склала майже 100% від усіх надходжень, що свідчить про високу залежність та значний ризик від успіхів реалізаційної політики цього підприємства. Загалом, після спаду в 2016 році, сума виручки в наступному періоді зросла на 17998 тис. грн. Операційні витрачання на придбання товарів, робіт і послуг не мають чіткого тренду, бо залежать від обсягів ремонтних, буро-вибухових і налагоджуваних робіт, які не піддаються прогнозуванню у зв'язку з високим рівнем ризикованості та загальною складністю гірничодобувних робіт. Загалом операційні витрачання на придбання товарів, робіт і послуг складають 40–70% від загального обсягу витрачань підприємства за рік.

Під час проведення комплексного аналізу грошових потоків підприємства, Спільник І. та Загородна О. пропонують розраховувати коефіцієнти ефективності грошових потоків [8, с. 80-81]. Використання наведеної методики на прикладі даного об'єкта дослідження не дає можливості оцінити вплив окремих показників руху грошових коштів на прибуток через отримання збитків підприємством за досліджуваний період та неможливість зіставлення показників чистого збитку, чистого грошового потоку та середнього залишку, про що свідчать розраховані коефіцієнти (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнтів рентабельності чистого потоку і середнього залишку грошових коштів ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» за 2012–2017 рр., тис. грн.

Рік	Збиток	Чистий грошовий потік (ЧГП)	Рентабельність ЧГП	Середній залишок грошових коштів (СЗГК)	Рентабельність СЗГК
2012	-4566	-5	91320%	12	-38050%
2013	-5334	19	-28074%	2	-266700%
2014	-10901	-49	22247%	3	-363367%
2015	-9773	-24	40721%	19,5	-50118%
2016	-8551	9	-95011%	41	-20856%
2017	-4870	18	-27056%	55	-8855%

Джерело: розраховано авторами на основі фінансової звітності ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» [7]

Керуючись результатами аналізу динаміки та структури грошових потоків, другий етап аналізу полягає в побудові лінійної регресійної моделі для визначення впливу операційних грошових потоків від реалізації продукції та операційних витрачань на придбання матеріалів, товарів і послуг на фінансовий результат на основі фінансової звітності за період 2012–2017 років (табл. 3).

Таблиця 3

Вихідні дані для побудови лінійної регресійної моделі за 2012–2017 рр., тис. грн.

Рік	Чистий збиток	Грошові надходження від реалізації продукції	Операційні витрачання на придбання матеріалів, товарів і послуг
2012	-4566	35176	-23488
2013	-5334	34106	-23163
2014	-10901	26513	-21877
2015	-9773	24612	-24032
2016	-8551	10379	-5458
2017	-4870	28377	-18198

Джерело: складено авторами на основі фінансової звітності ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» [7]

Оскільки при визначенні даного впливу існують причинно-наслідкові зв'язки між обсягами чистого збитку, виручкою та витрачаннями на придбання матеріалів, товарів і послуг, то доцільним є проведення кореляційного аналізу для кількісної характеристики залежності між величинами (табл. 4).

Таблиця 4

Кореляційний аналіз

	Чистий збиток	Грошові надходження від реалізації продукції	Операційні витрачання на придбання матеріалів, товарів і послуг
Чистий збиток	1		
Грошові надходження від реалізації продукції	0,5525	1	
Операційні витрачання на придбання матеріалів, товарів і послуг	-0,1295	-0,8712	1

Джерело: розраховано авторами на основі фінансової звітності ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» [7]

Результати кореляційного аналізу свідчать про помірну пряму залежність між обсягами чистого збитку та обсягами виручки та значну обернену залежність між обсягами виручки та витрачаннями на придбання матеріалів, товарів і послуг за період 2012–2017 років.

Розраховане рівняння лінійної регресії має наступний вид:

$$y = -11310,43 + 0,5615x_1 + 0,5636x_2; \quad (1)$$

де y – прогнозований фінансовий результат;

X_1 – грошові надходження від реалізації продукції;

X_2 – операційні витрачання на придбання матеріалів, товарів і послуг.

Коефіцієнт детермінації даної моделі складає 0,82, що можна трактувати достатнім чинником для визнання статистичної значущості даної моделі. Економічна суть даних результатів полягає в тому, що при збільшенні операційних грошових потоків від реалізації продукції на 1 тис. грн. при незмінних інших умовах фінансовий результат збільшиться на 0,5615 тис. грн, а при збільшенні операційних витрачань на придбання матеріалів, товарів і послуг при незмінних інших умовах фінансовий результат збільшиться на 0,5613 тис. грн. Пояснення останнього твердження полягає в тому, що операційні витрачання на придбання матеріалів, товарів і послуг головним чином є складовими змінних витрат, а отже при збільшенні через дію операційного леввериджу підвищують величину прибутку. Слід звернути увагу на те, що абсолютне значення вільного члену рівняння набагато перевищує значення коефіцієнтів при змінних X_1 та X_2 , тому можна стверджувати, що невраховані фактори мають більший вплив на формування фінансового результату.

До проблем використання розглянутої методики можна віднести:

- відсутність щоквартального звіту про рух грошових коштів, що не дозволяє оцінити вплив з більшою статистичною точністю;
- неможливість коригування результатів з поправкою на сезонність, оскільки діяльність підприємства пов'язана з природними умовами, на основі річної звітності;
- особливості бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності (перехід до міжнародних стандартів складання фінансової звітності);
- неврахування інших факторів, що мають значний вплив.

Висновки. Отже, у процесі дослідження було визначено, що грошові надходження від реалізації продукції та операційні витрачання на придбання матеріалів, товарів і послуг мають статистично значущий вплив на фінансовий результат ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр», але аналіз результатів регресійної статистики свідчить про більш значний вплив неврахованих факторів. Зважаючи на виокремлені проблемні аспекти щодо використання зазначеної методики, вважаємо за доцільне здійснити вдосконалення окремих її

аспектів. Вирішення зазначених проблем полягає в формуванні квартальної фінансової звітності або використанні оперативної місячної звітності для отримання більшої статистичної точності, коригування результатів з поправкою на сезонність та включення до моделі інших значущих факторів впливу.

Література

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7). Звіт про рух грошових коштів [Електронне джерело]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019.
2. Тешева Л.В. Поняття грошового потоку підприємства / Л.В. Тешева, О.Д. Щербань, О.О. Вакуленко // Економіка і суспільство. – 2017. – Випуск 10. – С. 670–675.
3. Кузьмінська О.Е. Аналіз інформаційного навантаження звіту про рух грошових коштів підприємств / О.Е. Кузьмінська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. – 2016. – Вип. 17(2). – С. 143–146.
4. Головка Т. Планування грошових потоків підприємства: нова парадигма / Т. Головка // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2017. – № 4. – С. 104–113.
5. Кучер Є.Ю. Оптимізація грошових потоків підприємств гірничовидобувного комплексу / Є.Ю. Кучер, К.А. Волошина // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 6. – С. 292–295.
6. Кошельок Г.В. Основні фінансові фактори впливу на грошові потоки підприємства / Г.В. Кошельок // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 2 (2). – С. 48–51.
7. Портал ПАТ «Янцівський гранітний кар'єр» [Електронне джерело]. – Режим доступу : <http://zur.pat.ua>.
8. Спільник І. Грошові потоки підприємства: комплексний аналіз за даними фінансової звітності / І. Спільник, О. Загородна // Міжнародний науковий журнал. – 2017. – Вип. 1-2. – С. 67–85.

References

1. Mizhnarodnyi standart bukhgalterskoho obliku 7 (MSBO 7). Zvit pro rukh hroshovykh koshtiv [Elektronne dzherelo]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019.
2. Tiesheva L.V. Poniattia hroshovoho potoku pidpriemstva / L.V. Tiesheva, O.D. Shcherban, O.O. Vakulenko // Ekonomika i suspilstvo. – 2017. – Vypusk 10. – S. 670–675.
3. Kuzminska O.E. Analiz informatsiinoho navantazhennia zvitv pro rukh hroshovykh koshtiv pidpriemstv / O.E. Kuzminska // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky. – 2016. – Vyp. 17(2). – S. 143–146.
4. Holovko T. Planuvannia hroshovykh potokiv pidpriemstva: nova paradyhma / T. Holovko // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. – 2017. – № 4. – S. 104–113.
5. Kucher Ye.Iu. Optymizatsiia hroshovykh potokiv pidpriemstv hirnichovydobuvnoho kompleksu / Ye.Iu. Kucher, K.A. Voloshyna // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2016. – № 6. – S. 292–295.
6. Koshelok H.V. Osnovni finansovi faktory vplyvu na hroshovi potoky pidpriemstva / H.V. Koshelok // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. – 2016. – Vyp. 2 (2). – S. 48–51.
7. Portal PAT «Iantsivskiy hranitnyi karier» [Elektronne dzherelo]. – Rezhym dostupu : <http://zur.pat.ua>.
8. Spilnyk I. Hroshovi potoky pidpriemstva: kompleksnyi analiz za danymy finansovoi zvitnosti / I. Spilnyk, O. Zahorodna // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal. – 2017. – Vyp. 1-2. – S. 67–85.

Рецензія/Peer review : 28.03.2019

Надрукована/Printed : 10.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Череп А. В.

УДК 657.01

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-110-113

КАРПУШЕНКО М. Ю.

Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ

Розглядаються питання фінансових ризиків, обставини, за яких вони виникають, процес управління ними, який, в тому числі, передбачає створення резервів (фондів) в бухгалтерському обліку. Це дозволяє заздалегідь планувати витрати під можливі ситуації та своєчасно інформувати користувачів фінансової звітності про майбутні ризикові події.

Ключові слова: фінансові ризики, резерв, забезпечення, фонд.

KARPUSHENKO M.

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

FINANCIAL RISKS MANAGEMENT

Many companies faced up with financial risks in their activity. That's why the problem of informing the misfortune of financial risks is extremely topical. The aim of the article is to present the issues and circumstances of arising the financial risks, types of financial risks. The financial risks can include insolvency risk, criminogenic risk, credit risk, risk of decline financial stability, inflation risk, tax risk, currency risk, deposit risk, investment risk and others.

The definition "risks" was considered as an opportunity to avoid some adverse circumstances. The types of risks depends from many circumstances and problems which faced the enterprise in reality.

Article propose to use the analysis process for revealing financial risks, which includes identifying risk factors, determining the permissible degree of risk, analyzing individual operations, developing risk mitigation measures. The risks management process includes the creation of reserves (funds) in accounting. It is proposing to create such funds (reserves): the reserve of doubtful debts providing warranty service to customers, ensuring social orientation, provision for restructuring, provision under burdensome contracts, fiscal (tax) reserves, provisions for commercial risks, reserve for future expenses and payments, legal reserves, provisions for impairment of assets, reserve fund. Risks should be taken only if the level of return on risky operations exceeds the level of risk. The question of the choice of certain reserves, funds and provisions is regulated of the accounting policy of the enterprise, where their types and the order of their creation should be clearly defined. Such measures allow to plan costs for unexpected situations and to inform the users of financial statements about future risk events.

Keywords: financial risks, reserve, provision, fund.

Вступ. В сучасних умовах діяльності практично всі підприємства можуть зіштовхнутися з різними подіями, які негативно впливають на їх діяльність. Ці події можуть виникнути у будь-який момент і нанести фінансові збитки підприємству. У зв'язку з цим виникає потреба оцінки, прогнозування та попереднього страхування підприємств від цих негативних наслідків. Під час прийняття рішень застосовується поняття «ризик», яке означає ймовірність виникнення збитків або недоотримання доходів у порівнянні з прогнозованим розвитком подій. Ризик повинен бути певною мірою оцінений, врахований та відповідним чином відображений підприємством у бухгалтерському обліку.

Проблемам ризику та його врахування присвячені роботи таких вчених, як Атамас П., Дерун І., Гнилицька Л., Чібісова І., Засадний Б., Дерун І., Лапченко Е., Савицька Г., Олейнікова Є., Шевельова А. та інших. Більшість робіт присвячено питанням відображення в обліку окремих способів нейтралізації ризиків. Але деякі розглядали проблеми ризиків більш детально, розглядаючи весь процес управління ними.

Виклад основного матеріалу. Поняття «ризик» за своєю сутністю розглядається як можливість виникнення на підприємстві деяких несприятливих обставин, які можуть призвести підприємство до фінансових втрат. Але погляди на це поняття різняться. Так, на думку П.Й. Атамас [1], ризик підприємницької діяльності – це усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей через випадкові зміни умов економічної діяльності, несприятливі обставини, події.

Чібісова І.Б. [2] під поняттям "ризик" вважає вірогідність (загрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, появи додаткових витрат або недоотримання доходів в результаті виконання певної виробничої і фінансової діяльності.

На підставі аналізу діяльності підприємств в сучасних умовах і проблем, з якими вони зіштовхуються, можна виділити наступні види фінансових ризиків (рис. 1).

Фінансові ризики необхідно не тільки оцінювати, сприймати, але й здійснювати управління ними, під яким розуміється процес передбачення і нейтралізації їх негативних фінансових наслідків, пов'язаний з їх ідентифікацією, оцінкою, профілактикою, обліком і страхуванням.

Для управління фінансовими ризиками слід, перш за все, усвідомити їх наявність і після цього порівняти рівень ризиків, що приймаються, з рівнем доходності цих операцій та з фінансовими можливостями підприємства. Ризики варто приймати лише у тому разі, якщо рівень доходності за ризикованими операціями буде перевищувати рівень ризиків, а очікуваний розмір фінансових втрат, що відповідає тому чи іншому рівню фінансового ризику, повинен відповідати частці капіталу, яка забезпечує

внутрішнє страхування ризиків. Крім того, витрати підприємства на нейтралізацію відповідного фінансового ризику не повинні перевищувати суму можливих фінансових збитків по ньому.

Дійсно, прийняття ряду фінансових ризиків є неспівставним з фінансовими можливостями підприємства з нейтралізації їх негативних наслідків, тому такі ризики повинні бути передані страховику.

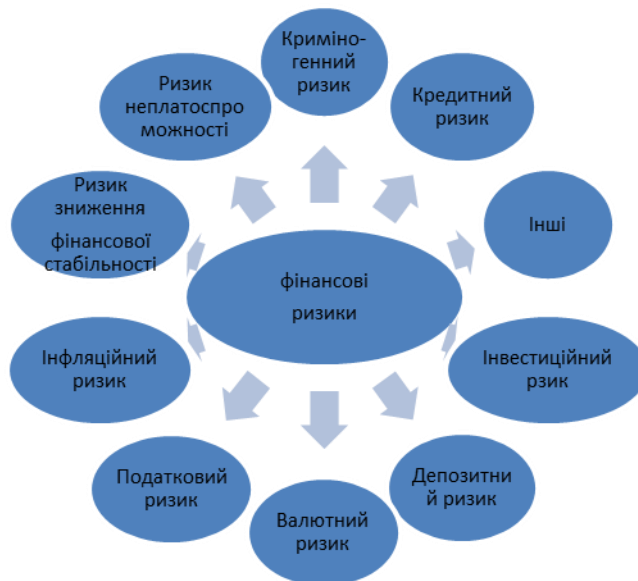

Рис. 1. Види фінансових ризиків [4]

Управління ризиками- досить складний процес, який передбачає здійснення ряду заходів. Так, за думкою За думкою Атамас П.Й. [1], формування моделі управління ризиками підприємства та забезпечення ефективності його діяльності передбачає обґрунтування провідних завдань та методів нейтралізації ризиків, серед яких виділяють два основних типи стратегій нейтралізації ризиків: пасивний і активний. Діючи за пасивною стратегією, підприємство здійснює операції з уникнення ризику, тобто відмовляється від ризикових операцій або зменшує їх частку. Застосування активної стратегії спрямоване на здійснення ризикових операцій, але використання таких методів, як комерційне страхування та самострахування ризиків, їх диверсифікація та хеджування запобігає зменшенню їх негативного впливу. На думку Вигівської І. [2], одним із етапів управління економічним ризиком є створення зовнішніх (страхування) або внутрішніх (бухгалтерських) резервів. За думкою Дерун І. [3], ризик у бухгалтерському обліку – це можливість загрози витрат та наявності від’ємних фінансових результатів у майбутньому. Конкретизуючи процес управління ризиками, Засадний Б.А. [4] вважає, що для управління факторами ризику їх слід класифікувати з позиції контролю та можливості впливу з боку суб’єкта господарювання, у тому числі беручи до уваги фактори ризику системи бухгалтерського обліку в умовах застосування МСФЗ. Виходячи із цього, всі фактори ризику слід поділити на три групи: фактори ризику, що піддаються повному контролю та впливу; фактори ризику, що піддаються частковому контролю та впливу; фактори ризику, що не піддаються контролю та впливу. Аналіз ризику, як процес, доцільно поводити наступним чином (рис. 1) :

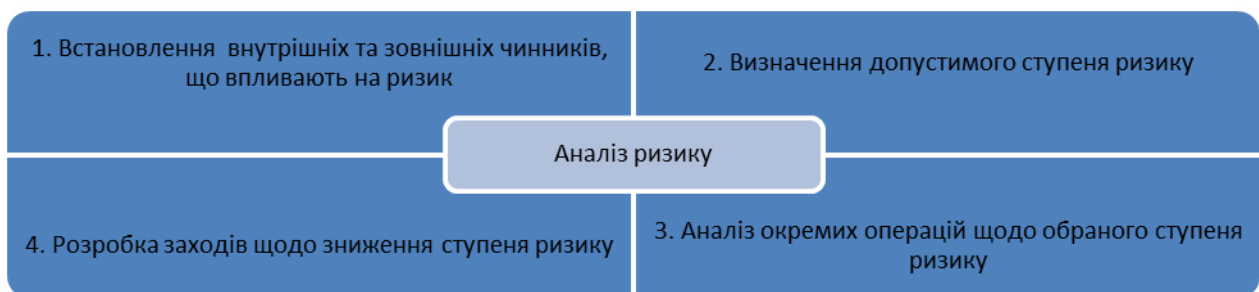

Рис. 2. Процес аналізу ризиків

Наряду із фактичним страхуванням ризиків із залученням страховика відокремлюються бухгалтерські методи страхування ризиків. Фактично в бухгалтерському обліку можуть бути передбачені певні забезпечення, резерви або фонди, які у разі виникнення ризикових ситуацій можуть бути використані для нейтралізації наслідків негативних явищ. Питання створення та використання на підприємстві таких резервів (фондів) для внутрішнього страхування підприємницьких ризиків регулюється обліковою політикою підприємства та нормативно-правовими актами.

Слід відмітити, що на думку Гнилицької Л. [5], резерви забезпечення майбутніх витрат і платежів, резервний капітал спричиняє зміну вартості капіталу підприємства, що має декілька проявів, а саме зменшує фінансовий результат діяльності у звітному періоді на суму відрахувань у резерв; урівноважує вплив витрат на фінансовий результат діяльності при існуванні значних коливань обсягів діяльності за періодами.

Дійсно, створення резервів (забезпечень) призводить, з одного боку, до збільшення витрат у періоді їх створення, з іншого – до уникнення таких витрат у періоді, коли реально виникають події, під які вони були передбачені. Тобто витрати відображаються заздалегідь, забезпечуючи цим рівномірне їх розподілення. Крім того, користувачі фінансової звітності отримують інформацію з більш реальними цифрами.

Передбачаючи виникнення ситуацій із фінансовими ризиками, підприємство повинно усвідомлювати, які витрати слід очікувати в майбутньому. Для оцінки таких витрат можна використати показники минулих періодів – вони допоможуть встановити реальну ситуацію, оскільки зазвичай події мають властивості повторюватися періодично. Створення резервів (забезпечень, фондів) передбачається в обліковій політиці підприємства, де вказується, яким саме чином і за якими обставинами це здійснюється. Це може проводитись періодично – певний відсоток кожного періоду, або за певних обставин, які можуть призвести до виникнення ситуацій, яким притаманні фінансові ризики.

Розглянемо більш детально види резервів (забезпечень, фондів), мету та момент їх створення (таблиця 1).

Таблиця 1

**Резерви, забезпечення та фонди,
які створюються на підприємстві для страхування фінансових ризиків**

№	Назва резерву (забезпечення, фонду)	Мета створення	Момент створення
1	Резерв сумнівних боргів	для погашення безнадійної заборгованості	Систематично згідно з обліковою політикою
2	Забезпечення гарантійного обслуговування покупців	Для погашення витрат у зв'язку із гарантійним ремонтом та замінами	
3	Забезпечення соціальної спрямованості	На випадок звільнення персоналу, для виплати відпусток, платежів у Пенсійний фонд та ін.	
4	Забезпечення під реструктуризацію	Для погашення витрат у зв'язку із реструктуризацією підприємства	У разі затвердженого плану реструктуризації
5	Забезпечення під обтяжливі контракти	Для погашення збитків у разі наявності збиткових контрактів	У разі наявності збиткових контрактів
6	Фіскальні (податкові) резерви	Для виплат непередбачених податків, штрафів	Систематично згідно з обліковою політикою
7	Резерви відшкодування комерційних ризиків	Для відшкодування виробничих, майнових ризиків, ризиків процесу реалізації, недостатнього та несвочасного розвитку	Систематично згідно з обліковою політикою
8	Резерв майбутніх витрат і платежів	Забезпечення майбутніх витрат	У разі виникнення специфічних витрат, які відносяться до майбутніх періодів
9	Резерви юридичного характеру	призначені для врегулювання втрат від господарських спорів	У разі виникнення господарських спорів
10	Резерви під знецінення активів	Зниження вартості (ліквідності) активів	Систематично згідно з обліковою політикою
11	Резервний фонд	Будь-які непередбачені обставини	Періодично як частка прибутку, встановлена статутними документами

Дійсно, підприємство не повинно створювати всі перелічені резерви та забезпечення одночасно. Навпаки, враховуючи специфіку своєї діяльності, воно повинно усвідомити, які саме резерви (забезпечення, фонди) йому необхідні для страхування від виникнення ситуацій, яким притаманні фінансові ризики.

Обрання таких резервів (забезпечень, фондів) є проблемою, яку слід вирішувати головному бухгалтеру із керівником підприємства, приймаючи на увагу події минулих періодів, пани підприємства та стратегію на майбутні періоди.

Але ж важливо не тільки формувати, але й контролювати ризики. Так, на думку Чібісової І.В. [6], формування системи внутрішнього контролю бухгалтерських ризиків є одним з варіантів їх управління. Дійсно, періодично, наприкінці звітного періоду, підприємство повинно оцінювати створені резерви (забезпечення) з позиції можливості подальших подій, задля погашення витрат, від яких вони були створені. У разі, якщо такі події не будуть відбуватися, необхідно відкоригувати такі резерви (забезпечення).

Висновки. Проблема інформаційного забезпечення фінансових ризиків є надзвичайно актуальною, оскільки в сучасному оточенні у підприємств можуть виникати ситуації, яким притаманні фінансові ризики. Управління фінансовими ризиками передбачає їх ідентифікацію, оцінку, вимірювання, прийняття, створення заходів, що запобігають виникненню у підприємства зайвих одночасних фінансових витрат. До таких заходів відносяться бухгалтерські методи страхування ризиків. Ці заходи передбачають створення резервів

та забезпечень, певних фондів, які в подальшому будуть використовуватися задля погашення можливих фінансових втрат. Питання вибору певних резервів, фондів, забезпечень регулюється в обліковій політиці підприємства, де повинні чітко бути визначені їх види та порядок їх створення.

Література

1. Атамас П.Й. Роль бухгалтерського обліку в управлінні ризиками підприємства / П.Й. Атамас, О.П. Атамас, Г.О. Крамаренко // Академічний огляд. – 2016. – № 1 (44). – С. 60–69.
2. Чібісова І.В. Бухгалтерський облік як інструмент управління ризиками на підприємстві / І.В. Чібісова, Б.В. Левчунь // Проблеми системного підходу в економіці. – 2016. – № 2(56). – С. 113–116.
3. Карпушенко М.Ю. Конспект лекцій з дисципліни «Бухгалтерський облік в управлінні підприємством» (для студентів 5, 6 курсу денної і заочної форм навчання за спеціальністю 8.03050901 – Облік і аудит) / М.Ю. Карпушенко ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 62 с.
4. Вигівська І.М. Місце бухгалтерського обліку в управлінні підприємницькими ризиками [Електронний ресурс] / І.М. Вигівська. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/4_SND_2009/Economics/40407.doc.htm
5. Дерун І.А. Ідентифікація ризиків в системі бухгалтерського обліку підприємства / І.А. Дерун // Економічний часопис - XXI. – 2016. – № 159(5–6). – С. 97–100.
6. Засадний Б.А. Ризики системи бухгалтерського обліку в умовах застосування МСФЗ / Б.А. Засадний // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – № 14 (1). – С. 111–115.
7. Гнилицька Л.В. Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект / Л.В. Гнилицька // Економічні інновації. – 2014. – Вип. 57. – С. 88–100.

References

1. Atamas P.I. Rol bukhhalterskoho obliku v upravlinni ryzykamy pidpriemstva / P.I. Atamas, O.P. Atamas, H.O. Kramarenko // Akademichnyi ohliad. – 2016. – № 1 (44). – S. 60–69.
2. Chibisova I.V. Bukhhalterskyi oblik yak instrument upravlinnia ryzykamy na pidpriemstvi / I.V. Chibisova, B.V. Levchun // Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi. – 2016. – № 2(56). – С. 113–116.
3. Karpushenko M.Iu. Konspekt lektzii z dystsypliny «Bukhhalterskyi oblik v upravlinni pidpriemstvom» (dlia studentiv 5, 6 kursu dennoi i zaочної form navchannia za spetsialnistiu 8.03050901 – Oblik i audyt) / M.Iu. Karpushenko ; Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O. M. Beketova. – Kharkiv : KhNUMH im. O. M. Beketova, 2017. – 62 s.
4. Vyhivska I.M. Mistse bukhhalterskoho obliku v upravlinni pidpriemnytskymy ryzykamy [Elektronnyi resurs] / I.M. Vyhivska. – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/4_SND_2009/Economics/40407.doc.htm
5. Derun I.A. Identyfikatsiia ryzykiv v systemi bukhhalterskoho obliku pidpriemstva / I.A. Derun // Ekonomichnyi chasopys - KhKhI. – 2016. – № 159(5–6). – S. 97–100.
6. Zasadnyi B.A. Ryzyky systemy bukhhalterskoho obliku v umovakh zastosuvannia MSFZ / B.A. Zasadnyi // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. – 2017. – № 14 (1). – S. 111–115.
7. Hnylytska L.V. Informatsiine zabezpechennia ryzykamy pidpriemnytskoi diialnosti: oblikovyi aspekt / L.V. Hnylytska // Ekonomichni innovatsii. – 2014. – Vyp. 57. – S. 88–100.

Рецензія/Peer review : 17.03.2019

Надрукована/Printed : 09.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Момот Т. В.

УДК 33.336

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-114-118

ЧУРІКАНОВА О. Ю., ДЕМІДЕНКО М. А.
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

МОДЕЛІ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПІД ЧАС ТОРГІВЛІ КРИПТОВАЛЮТОЮ

В роботі поставлено за мету підвищити ефективність прогнозування курсу криптовалюти шляхом застосування економіко-математичних методів та моделей. Розроблена модель дозволить збільшити ефективність прийняття рішень при торгівлі криптовалютою. Запропоновано застосування методики прогнозування курсу криптовалюти, яка поєднує у собі використання методів технічного та фундаментального аналізу, а також експертної оцінки. Виділено групу найбільш впливових показників при прогнозуванні курсу криптовалюти, які запропоновано за допомогою бальної шкали на основі експертних оцінок об'єднати в єдиний алгоритм. Методика, запропонована у дослідженні, дозволяє суттєво підвищити ефективність прогнозу, що, в свою чергу, доведено на експериментальних даних.

Ключові слова: криптовалюта, біткоїн, торгівля на біржі, моделювання, прогнозування, фундаментальний аналіз, технічний аналіз, експертна оцінка.

CHURIKANOVA O., DEMIDENKO M.
Dnipro University of Technology

MODELS FOR ADAPTING DECISIONS FOR CRYPTO CURRENCY TRADE

The aim of the work is to increase the efficiency of forecasting the exchange rate of currencies by applying econometric mathematical methods and models. An analysis of research on the subject of crypto currency showed that most of them are devoted to the consideration of crypto currency in the aspect of economic phenomena, state development, legal regulation and as a tool for solving certain financial problems. There are almost no papers in the direction of analysis and forecast of crypto currencies. There are two approaches - either the use of peer review or the application of economic and mathematical methods in predicting the exchange rate crypto exchange rate. In our view, both approaches have their effectiveness and benefits. However, the combination of these approaches would somewhat improve the accuracy of the forecast. This question, in our opinion, is not a solved part and needs further development in the framework of this scientific research. It is emphasized that existing approaches widely use technical or fundamental analysis tools to predict crypto exchange rate. But, along with this, there is still no single methodology for an integrated approach in this direction. The application of the method of forecasting the rate of crypto currency is proposed, which combines the use of methods of technical and fundamental analysis as well as expert evaluation. Therefore, the purpose of this work is to create a model for making decisions about the need to buy or sell crypto currency and bitcoin, in particular, at a given time point on the basis of obtaining qualitative predictive values. This model will use the data obtained as a result of technical and fundamental analysis, as well as expert evaluation and redefine them in a quantitative and qualitative indicator, which will affect the acceptance of the hypothesis about the growth or decrease of the crypto currency in a given period of time. To solve the problem, a group of the most important factors of technical and fundamental analysis is allocated. A score scale has been developed for experts to evaluate the situation on the crypto currency market. The use of the Kendel coefficient to determine the consensus of expert opinions is proposed. By way of example, an assessment was made of the state of the crypto currency market, a trend was determined and the hypothesis was verified. The research confirms that the proposed methodology based on the complex combination of factors of technical and fundamental analysis on the use of expert estimates allows with high probability to determine the state and trends of the crypto currency market and on this basis to take effective financial and organizational decisions.

Key words: crypto currency, bitcoin, trading on the stock exchange, modelling, forecasting, fundamental analysis, technical analysis, expert evaluation

Постановка задачі. Поява криптовалюти і ринку криптовалюти – це новий етап у розвитку грошей і фондових ринків, ринків венчурного капіталу. Біткоїн, будучи флагманом на ринку криптовалют, перетворився з молодого стартапу в мульти-мільярдний актив. Криптовалюта – це актив ХХІ століття. Біткоїн дає можливість кожному взяти участь на ринку криптовалюти в якості гравця та дає можливість без будь-яких зусиль інвестувати капітал, не виходячи з власного будинку. Біткоїн – це єдиний великий актив за останні 10 років, який дав приріст в 10000% за 3 роки.

Біткоїн піддається як технічному, так і фундаментальному аналізу. При визначенні тренду курсу криптовалюти на сьогодні немає системи, яка дає можливість зробити прогноз з точністю в 100%. Але, використовуючи фундаментальний і технічний аналіз, з'являється можливість зробити прогноз тренду і курсу криптовалюти з достатньо високим рівнем ймовірності. Для досягнення найбільшої точності прогнозу трейдер повинен виконувати аналіз за допомогою достатньо великої кількості показників, узагальнювати отримані результати та робити висновки. Через занадто велику кількість індикаторів такий аналіз може займати дуже багато часу. Також складності виникають й при узагальненні всіх показників індикаторів з метою прийняття єдиного вірного рішення – заходити чи ні на біржу у даний проміжок часу. За умови усього вище зазначеного виникає потреба у створенні єдиного системного підходу для аналізу тренду біткоїна з метою підтримки прийняття рішень при торгівлі криптовалютою.

Аналіз досліджень та публікацій. Вперше термін «криптовалюта» почав використовуватися після появи платіжної системи «Біткоїн», яка була розроблена в 2009 році людиною або групою людей під псевдонімом Сатоси Накамото.

Термін закріпився після публікації статті про систему біткоїн «Crypto currency» (Криптографічна валюта), опубліковану в 2011 році в журналі «Forbes». Сам же автор біткоіна, як і багато інших, використовував термін «електронна готівка» (англ. Electronic cash). Криптовалюта може бути розроблена з нуля або використовувати загальнодоступний вихідний код іншої криптовалюти. Якщо, крім коду, нова криптовалюта також використовує ланцюжок блоків вихідної криптовалюти, таку криптовалюту називають форком вихідної криптовалюти. Для своєї емісії різні криптовалюти найчастіше застосовують майнінг.

Не зважаючи на те, що саме поняття криптовалюти набуло широкого розповсюдження відносно недавно, наразі вже існує достатньо велика кількість публікацій за цим спрямуванням.

Так, наприклад, можна виділити роботи зарубіжних авторів [1–13], в яких розглядається як сама сутність криптовалюти як нового фінансового інструменту 21-го сторіччя, так і розгляд її в аспекті економічного зростання країн.

Поряд із зарубіжними авторами вважається необхідним відмітити роботи науковців ближнього зарубіжжя [14–16]. Знаходячись на тренді останніх вінь у розвитку цифрової економіки вони також відзначають, що поняття криптовалюти стає невід'ємним елементом в економіці будь-якої країни, а проведені дослідження в цьому напрямку ще раз підтверджують це.

Але в аспекті даного наукового дослідження, яке розглядає криптовалюту як інструмент торгівлі на біржі, обумовлюючи тим самим коло проблемних питань, хотілося б виділити роботу [16], яка присвячена саме прогнозуванню курсу валюти з використанням економіко-математичного моделювання. Як справедливо відзначено авторами в зазначеній роботі, практично відсутні публікації в цьому напрямку, що на їх і наш погляд робить ініціювання досліджень в цьому напрямку актуальним.

Виділення невирішених частин. Аналіз наукових досліджень за тематикою криптовалюти показав, що більшість з них присвячена розгляду криптовалюти в аспекті економічних явищ, розвитку держави, правового регулювання і як інструментарію розв'язання певних фінансових задач. Роботи в напрямку аналізу та прогнозу курсу криптовалюти майже відсутні. Існує два підходи – або використання експертної оцінки, або застосування економіко-математичних методів при прогнозі курсу криптовалюти на біржі. На наш погляд, обидва підходи мають свою ефективність і переваги. Але поєднання цих підходів змогло б певною мірою покращити точність прогнозу. Саме це питання, на наш погляд, є не вирішеною частиною та потребує подальшої розробки в рамках даного наукового дослідження.

Формулювання цілей. Метою цієї роботи є створення моделі прийняття рішень про необхідність купівлі або продажу криптовалюти і біткоіна в заданий момент часу на основі отримання якісних прогнозних значень.

Дана модель буде використовувати дані отримані в результаті технічного і фундаментального аналізу, а також експертної оцінки і перероблювати їх в кількісний і якісний показник, який буде впливати на прийняття гіпотези про зростання або зниження курсу криптовалюти в заданий період часу. Модель дозволить мінімізувати ризики і збільшити прибутковість інвестицій.

Проведення ефективних інвестицій – це запорука успішної роботи та отримання високих показників ефективності будь-якого трейдера. Розробка моделі підтвердження гіпотези одночасно може збільшити прибутковість інвестицій і оптимізувати роботу трейдера.

Виклад основного матеріалу. Модель прийняття рішення про необхідність покупки або продажу криптовалюти будується на висуненні гіпотези (про подальше зростання / падіння курсу криптовалюта) і необхідність її підтвердження.

Сам факт підтвердження гіпотези реалізується через створення моделі оцінювання фундаментальних чинників, виділених в результаті фундаментального і технічного аналізів. Дані фактори необхідно розділити на позитивні і негативні, після чого, за допомогою експертної оцінки, встановити кожному з факторів відповідний його важливості бал. Модель, запропонована в рамках даного дослідження, передбачає 200-бальну систему оцінювання гіпотези. Мінімальний бал – «-100», максимальний – «100».

Позитивні фактори мають позитивне значення, негативні – негативне значення. Позитивними вважаються фактори, які мають позитивний вплив на зростання ціни активу. Негативними вважаються фактори, які мають негативний вплив на зростання ціни активу. Відповідно позитивні фактори необхідно підсумувати і віднімати з них суму негативних факторів фундаментального і технічного аналізу.

Модель прийняття рішення має наступну градацію:

-100–0 – негативна кількість балів, гіпотеза не приймається, відкриття позиції, зазначеної в гіпотезі, недоцільне, оскільки немає достатньої кількості підтверджуючих сигналів.

0–30 балів – гіпотеза не приймається, відкриття позиції, зазначеної в гіпотезі, недоцільне, оскільки немає достатньої кількості підтверджуючих сигналів.

30–50 балів – ймовірність підтвердження гіпотези мінімальна, відкриття позиції відповідно до гіпотези проводиться в разі, якщо прибутковість позиції понад 100%, відповідно до гіпотези. В даному випадку ризик виправдовує можливий дохід. Відкриття позиції супроводжується установкою стоп-лосс ціни згідно з рівнями підтримки / опору розрахованих в результаті технічного аналізу.

50–75 балів – гіпотеза про зростання / падіння активу має високі шанси реалізації. Гіпотеза приймається. Трейдеру рекомендовано виставити стоп-лосс ціну, за якою в разі помилки або

непередбачуваних обставин на ринку у трейдера буде можливість зафіксувати мінімально можливий збиток. Стоп-лосс ціна встановлюється трейдером згідно з проведеним ним технічним аналізом на рівнях підтримки / опору.

75–100 балів – гіпотеза підтверджена, ризики мінімальні. Трейдеру рекомендовано відкривати позицію з мінімально можливою стоп-лосс ціною (на 2% нижче поточної ціни в разі відкриття довгої позиції, на 2% вище поточної ціни в разі відкриття короткої позиції).

Фактори фундаментального аналізу мають максимально можливий бал (-50), фактори технічного аналізу мають максимально можливий бал (50).

Розрахунок показника достовірності гіпотези виконуватиметься за формулою:

$$КП = \sum \Phi_k + \sum T_k, \quad (1)$$

$$\text{де } \sum \Phi_k = (\Phi_{П1} + \dots + \Phi_{Пn}) - (\Phi_{Н1} + \Phi_{Нn}) \leq 50$$

$$\sum T_k = (T_{П1} + \dots + T_{Пn}) - (T_{Н1} + T_{Нn}) \leq 50 \quad \sum \leq 50,$$

де КП – показник достовірності гіпотези.

ФП – кількість балів за окремо взятий позитивний фундаментальний фактор.

ФН – кількість балів за окремо взятий негативний фундаментальний фактор.

ТП – кількість балів за окремо взятий позитивний фактор технічного аналізу.

ТН – кількість балів за окремо взятий негативний фактор технічного аналізу.

Групування чинників технічного і фундаментального аналізу.

Відповідно до технічного аналізу, можна виділити наступні позитивні фактори, які вказують на зростання ціни:

1. Закінчення п'яти-хвильової корекції ABCDE на графіку технічного аналізу, що вказує на зміну тренду зі спадного в зростаючий.

2. Початок зростаючого тренду в хвилі E-1, що вказує на зміну тренду зі спадного в висхідний.

3. Перетин курсом активу біткоїна лінії експоненційної середньої ковзної, що вказує на зміну тренду зі спадного в зростаючий.

4. Закінчення «відпрацювання» фігури «голова і плечі». Не дивлячись на те, що фігура є «фігурою розвороту», фігура остаточно завершена, була в хвилі D-E, оскільки відразу за нею пішла хвиля E-1.

Негативні фактори технічного аналізу:

1. Відсутність сформованих рівнів підтримки в хвилі 1-2 на великих світових біржах криптовалют. Не дивлячись на розмічені стандартні рівні 0,618; 0,5; 0,318, сигналів, підтверджуючих наявність фактичної підтримки трейдерів на даних рівнях, немає. Ордери в стаканах великих бірж не можуть виділити точний рівень підтримки. Велика частина трейдерів поза ринком. Це пов'язано з фундаментальними причинами, з побоюваннями при поділі криптовалюти.

Відповідно до проведеного раніше фундаментального аналізу, можна виділити наступні позитивні фактори, які вказують на зростання ціни:

1. Вирішення проблеми масштабування біткоїна.

2. Зростання користувачів криптовалюти і інтересу до криптовалюти серед широких мас.

3. Наміри групи майнерів провести хардфорк мережі біткоїн і створити нову криптовалюту «Bitcoin Cash».

4. Позитивні фактори для інвестування, пов'язані з особливостями криптовалюти як активу.

5. Біткоїн піддається закону "Мура".

Негативні фактори фундаментального аналізу:

1. Ризики пов'язані з фундаментальними особливостями криптовалюти як активу.

2. Ризики пов'язані з поділом криптовалюти.

Означені вище фактори згруповані в таблицю для проведення експертної оцінки. Експерт пропоставляв оцінку, виставляючи від 0 до 20 балів за кожний фактор.

Таблиця 1

Результати експертної оцінки технічного аналізу

Фактори технічного аналізу	Середня експертна оцінка
Позитивні	
Закінчення п'ятихвильової корекції ABCDE на графіку технічного аналізу, що вказує на зміну тренду зі спадного в зростаючий.	12,4
Початок зростаючого тренду в хвилі E-1, що вказує на зміну тренду з спадного в висхідний.	9,4
Перетин курсом активу біткоїна лінії експоненційної середньої ковзної, що вказує на зміну тренду зі спадного в зростаючий.	8,2
Закінчення «відпрацювання» фігури «голова і плечі». Не дивлячись на те, що фігура є «фігурою розвороту», фігура остаточно завершена була в хвилі D-E, оскільки відразу за нею пішла хвиля E-1.	4
Негативні	
Відсутність сформованих рівнів підтримки в хвилі 1-2 на великих світових біржах криптовалют. Не дивлячись на розмічені стандартні рівні 0,618; 0,5; 0,318, сигналів, підтверджуючих наявність фактичної підтримки трейдерів на даних рівнях, немає. Ордери в стаканах великих бірж не можуть виділити будь-якої точний рівень підтримки. Велика частина трейдерів поза ринком. Це пов'язано з фундаментальними причинами, з побоюваннями при поділі криптовалюти.	6,2

Таблиця 2

Результати експертної оцінки фундаментального аналізу

Фактори фундаментального аналізу	Середня експертна оцінка
Позитивні	
Вирішення проблеми масштабування біткоїна	15,4
Зростання користувачів криптовалюти і інтересу до криптовалюта серед широких мас	10,6
Наміри групи майнерів провести хардфорк мережі біткоїна і створити нову криптовалюту «Bitcoin Cash»	7,6
Позитивні фактори для інвестування, пов'язані з особливостями криптовалюти, як активу	7
Біткоїн піддається закону "Мура".	5,8
Негативні	
Ризики пов'язані з фундаментальними особливостями криптовалюти як активу	7,2
Ризики пов'язані з поділом криптовалюти	6,4

На підставі даних експертної таблиці проведено розрахунок показника підтвердження гіпотези за формулою (1).

КП – показник достовірності гіпотези згідно результатів підрахунку склав 60,6 балів. Це означає, що гіпотеза про зростання активу має високі шанси реалізації. Гіпотеза «Зростання ціни біткоїна в середньо-терміновому періоді відбудеться на суму більш ніж 3853 USD» приймається. При проведенні інвестування необхідно встановити стоп-лосс ціну, яка дозволить зафіксувати збиток на прийнятному рівні, якщо прогноз виявиться невірним.

Для визначення погодженості думок експертів використано множинний коефіцієнт кореляції (коефіцієнт конкордації) рангів Кендалла, який визначається за формулою:

$$W = \frac{12S}{m^2(n^2 - n)}$$

де m – число експертів в групі,

n – число факторів,

S – сума квадратів різниць рангів (відхилень від середнього).

Під час аналізу було опитано 5 експертів. Коефіцієнт Кендалла становив 0,77, що вказує на погодженість думок експертів.

Перевірка гіпотези. Для того, щоб перевірити розроблену методику прогнозу курсу криптовалюти, виконано інвестування в сумі 704,83 USD. Була відкрита угода на купівлю криптовалюти «біткоїн» в позиції «Long», з очікуванням подальшого зростання відповідно до висунутої гіпотези. Кількість куплених BTC склало 0,25074559. Стоп-лосс ціною є рівень 0.318 хвилі E-1 - 2318.35 USD.

Передбачуваний дохід при досягненні ціни 3853 USD становив 42%. Можливий збиток при досягненні стоп-лосс ціни становив 14,6%. Дане співвідношення можна вважати ефективним, з урахуванням того, що стоп-лосс ціна обрана на найбільш низькому рівні 0.318.

Підтвердженням того, що гіпотеза про зростання криптовалюти в середньо-терміновому періоді більш ніж на 3853 USD виявилася вірною, фундаментальний і технічний аналіз проведено якісно, модель підтвердження гіпотези працює вірно, а також спостерігається подальше зростання ціни на біткоїн відповідно до висунутої гіпотези.

Висновки. Поява криптовалюти на світовій економічній арені з кожним роком відіграє все більш вагомий роль в розвитку економіки будь-якої держави. Кількість наукових досліджень за напрямком криптовалюти з кожним роком все більше і більше зростає. Вагомим інструментом аналізу криптовалюти на сьогодні є прогнозування її курсу, яке дозволяє поряд із визначенням тенденції в розвитку ринку криптовалют приймати ефективні стратегічні рішення на будь-якому рівні управління, а також збільшувати показники прибутковості роботи рядового трейдера. А отже, з огляду на вище зазначене, дослідження в цьому напрямку є й залишатимуться у майбутньому актуальними. В цьому напрямку в даному дослідженні виконано наступні задачі.

Проаналізовано роботи вчених за напрямком розвитку та моделювання криптовалюти.

Відзначено, що застосування методів технічного та фундаментального аналізів доволі розповсюджено при прогнозуванні курсу криптовалюти та при певному рівні досвіду трейдера може давати задовільний результат. Але, поряд із цим, висунуто гіпотезу про можливість підвищення ефективності прогнозування курсу криптовалюти у разі об'єднання певної групи факторів технічного та фундаментального аналізів із застосуванням експертних оцінок на основі розробленої бальної шкали.

Виділено групу найбільш вагомих факторів технічного та фундаментального аналізів. Розроблено бальну шкалу, за якою експертам запропоновано виконувати оцінку ситуації на ринку криптовалюти. Запропоновано застосування коефіцієнта Кендалла для визначення погодженості думок експертів. На прикладі проведено оцінку стану ринку криптовалюти, визначено тенденцію курсу та виконано перевірку висунутої гіпотези.

В роботі підтверджено, що запропонована методика на основі комплексного об'єднання факторів технічного та фундаментального аналізів із застосування експертних оцінок дозволяє з високою ймовірністю

визначати стан та тенденції ринку криптовалюти та на цій основі приймати ефективні фінансові та організаційні рішення.

Література

1. Cocco L. Using an artificial financial market for studying a cryptocurrency market / L. Cocco, G. Concas, M. Marchesi // *Journal of Economic Interaction and Coordination*. – 12(2). – 2017. – S. 345–365.
2. Sauer B. Virtual currencies, the money market, and monetary policy / B. Sauer // *International Advances in Economic Research*. – 22(2). – 2016. – S. 117–130.
3. Harwick C. Cryptocurrency and the problem of intermediation / C. Harwick // *The Independent Review*. – 20(4). – 2016. – S. 569–588.
4. Bouoiyour J. Bitcoin price: Is it really that new round of volatility can be on way? / J. Bouoiyour, R. Selmi // *Selmi Munich Personal RePEc Archive*. MPRA Paper. – 2015. – URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/65580/1/MPRA_paper_65580.pdf
5. Luther W. J. Cryptocurrencies, network effects and switching costs / W. J. Luther // *Contemporary Economic Policy*. – 34(3). – 2016. – S. 553–571.
6. White L.H. The market for cryptocurrencies / L.H. White // *Cato Journal*. – 35(2). – 2015. – S. 383–402.
7. Woo D. Bitcoin: A first assessment / D. Woo, I. Gordon, V. Iaralov // *Bank of America Merrill Lynch*. – 2013. – URL: https://www.aargauerzeitung.ch/asset_document/i/127472557/download
8. Cheah E.T. Speculative bubbles in Bitcoin markets? An empirical investigation into the fundamental value of Bitcoin / E.T. Cheah, J. Fry // *Economics Letters*. – 130. – 2015. – S. 32–36.
9. Koblitz N., Menezes A.J. Cryptocash, cryptocurrencies and cryptocontracts. *Designs, Codes and Cryptography*. 2016; 78(1): 87–102.
10. Pieters G., Vivanco S. Financial regulations and price inconsistencies across Bitcoin markets / G. Pieters, S. Vivanco // *Information Economics and Policy*. – 39. – 2017. – S. 1–14.
11. Granger C.W.J. Comments on testing economic theories and the use of model selection criteria / C.W.J. Granger, M.L. King, H. White // *Journal of Econometrics*. – 67(1). – 1995. – S. 173–187.
12. Perron P. Further evidence on breaking trend functions in macroeconomic variables / P. Perron // *Journal of Econometrics*. – 80(2). – 1997. – S. 355–385.
13. Yelowitz A. Characteristics of Bitcoin users: An analysis of Google search data / A. Yelowitz, M. Wilson // *Applied Economics Letters*. – 22(13). – 2015. – S. 1030–1036.
14. Ельшин Л.А. Возможности узгодження ділової активності економічних агентів на основі криптотрансакції. Методи, механізми та чинники міжнародної конкурентоспроможності національних економічних систем / Л.А. Ельшин, А.А. Абдукаева // *Международ. науч.-практ. конф. (Казань, 21 жовтня 2017 г.)*. – Ч. 1. – 2017. – С. 88–91.
15. Сафиуллин М.Р. Сходимость прогностических и фактических данных, оценивающих биржевой курс / М.Р. Сафиуллин А.А. Абдукаева, Л.А. Ельшин // *Финансы: теория и практика*. – Т. 22. – № 4. – 2018. – С. 24–28.
16. Сафиуллин М.Р. Методические подходы к прогнозированию динамики курса криптовалют с применением инструментов стохастического анализа (на примере биткойна) / М.Р. Сафиуллин, А.А. Абдукаева Л.А. Ельшин // *Финансы: теория и практика*. – Т. 22. – № 4. – 2018. – С. 38–51.

References

1. Cocco L. Using an artificial financial market for studying a cryptocurrency market / L. Cocco, G. Concas, M. Marchesi // *Journal of Economic Interaction and Coordination*. – 12(2). – 2017. – S. 345–365.
2. Sauer B. Virtual currencies, the money market, and monetary policy / B. Sauer // *International Advances in Economic Research*. – 22(2). – 2016. – S. 117–130.
3. Harwick C. Cryptocurrency and the problem of intermediation / C. Harwick // *The Independent Review*. – 20(4). – 2016. – S. 569–588.
4. Bouoiyour J. Bitcoin price: Is it really that new round of volatility can be on way? / J. Bouoiyour, R. Selmi // *Selmi Munich Personal RePEc Archive*. MPRA Paper. – 2015. – URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/65580/1/MPRA_paper_65580.pdf
5. Luther W. J. Cryptocurrencies, network effects and switching costs / W. J. Luther // *Contemporary Economic Policy*. – 34(3). – 2016. – S. 553–571.
6. White L.H. The market for cryptocurrencies / L.H. White // *Cato Journal*. – 35(2). – 2015. – S. 383–402.
7. Woo D. Bitcoin: A first assessment / D. Woo, I. Gordon, V. Iaralov // *Bank of America Merrill Lynch*. – 2013. – URL: https://www.aargauerzeitung.ch/asset_document/i/127472557/download
8. Cheah E.T. Speculative bubbles in Bitcoin markets? An empirical investigation into the fundamental value of Bitcoin / E.T. Cheah, J. Fry // *Economics Letters*. – 130. – 2015. – S. 32–36.
9. Koblitz N., Menezes A.J. Cryptocash, cryptocurrencies and cryptocontracts. *Designs, Codes and Cryptography*. 2016; 78(1): 87–102.
10. Pieters G., Vivanco S. Financial regulations and price inconsistencies across Bitcoin markets / G. Pieters, S. Vivanco // *Information Economics and Policy*. – 39. – 2017. – S. 1–14.
11. Granger C.W.J. Comments on testing economic theories and the use of model selection criteria / C.W.J. Granger, M.L. King, H. White // *Journal of Econometrics*. – 67(1). – 1995. – S. 173–187.
12. Perron P. Further evidence on breaking trend functions in macroeconomic variables / P. Perron // *Journal of Econometrics*. – 80(2). – 1997. – S. 355–385.
13. Yelowitz A. Characteristics of Bitcoin users: An analysis of Google search data / A. Yelowitz, M. Wilson // *Applied Economics Letters*. – 22(13). – 2015. – S. 1030–1036.
14. Elshin L.A. Possibilities of accelerating business activity of economic agents on the basis of cryptotransactions. Methods, mechanisms and factors of international competitiveness of national economic systems / L.A. Elshin, A.A. Abdukayev // *International scientific practice. conf. (Kazan, October 21, 2017)*. – P. 1. – 2017. – P. 88–91.
15. Safiullin M.R. Convergence of prognostic and factual data evaluating the exchange rate / M.R. Safiullin A.A. Abdukayeva, L.A. Elshin // *Finances: Theory and Practice*. – Т. 22. – № 4. – 2018. – P. 24–28.
16. Safiullin M.R. Methodical approaches to forecasting the dynamics of the course are cryptovate with the use of stochastic analysis tools (for example, bitcoin) / M.R. Safiullin, A.A. Abdukayeva L.A. Elshin // *Finances: Theory and Practice*. – Т. 22. – № 4. – 2018. – P. 38–51.

Рецензія/Peer review : 25.03.2019

Надрукована/Printed : 10.04.2019

Рецензент: д. е. н., проф. Пашкевич М. С.

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ

УДК -047.44:-047.72:378.091.212.2(045)

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-119-125

ГУЛІВАТА І. О., НІКОЛІНА І. І., КЛІЩУК О. В.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

МОДЕЛЮВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ВСТУПНОЇ КАМΠΑНІЇ

Стаття присвячена моделюванню показників вступної кампанії за матеріалами Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету. Показано, що динаміка контингенту закладів вищої освіти Вінниччини віддзеркалює демографічну тенденцію у Вінницькій області та зумовлена також і скороченням фінансування із державного бюджету й комерціалізацією освітньої діяльності, помітним відтоком абітурієнтів за кордон. Розглянуто існуючі підходи до оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти. Побудовано інтегральну модель оцінки результатів вступної кампанії закладу вищої освіти. Здійснено розробку методологічного підґрунтя для прогнозування майбутніх результативних показників діяльності вступної кампанії шляхом використання кореляційно-регресійного аналізу та трендових моделей. Здійснено графічний аналіз та опис результатів розрахунку; підбиті підсумки та визначені напрями впровадження проведених досліджень.

Ключові слова: вища освіта, заклад вищої освіти, вступна кампанія, модель, моделювання, оцінка, прогнозування.

GULIVATA I., NIKOLINA I., KLISHCHUK O.

Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

MODELLING THE ENROLMENT DATA

This article examines enrolment statistics data of Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (VTEI KNTEU). The analysis of the enrolment data of higher educational institutions shows that dynamics of the statistics depends on demographic situation in Vinnytsia Oblast: decrease of the natural growth of population, thus the total number of university entrants declines, reduction in state funding of universities, commercialization of education process, rise in numbers of students leaving the country to study abroad. This article proposes a way of learning modelling enrolment statistics as a complex process, with the help of analysis and forecasting methodological approaches, which are based on scientifically substantiated available data according to the object of research. Modelling the results of enrolment data gives opportunity to integrate the main influential factors of the activity of university admission into one, determines interdependence between these factors and enable to forecast enrolment rates. The existing approaches to evaluation of university entities were analysed. The new integral model of evaluation of the enrolment data of university entities is proposed. The evaluation of the results during the enrolment process of VTEI KNTEU shows effectiveness of university admissions, also provides possibility for analysis and research of dynamics of integral index and main sub-indexes. The specific significance of the integral index of the activity evaluation of VTEI KNTEU does not show exact interpretation, but it provides the dynamics of the figures of the enrolment campaign through the comparative analysis and the probable need for optimization of the university admission activity at certain stages. A new methodological basis for forecasting future effectiveness of the university admission activity with the use of correlation-regression analysis and trend models. It is shown that the issue of evaluation and forecasting the results of enrolment campaign in university entities needs further surveys, introduction of new analysis methods and the development of specific models for each university.

Keywords: higher education, university entities, enrolment campaign, model, modelling, evaluation, forecasting.

Постановка проблеми. В сучасних умовах вища освіта в Україні трансформується і набуває нових рис та особливостей розвитку. Поступове збільшення частки молоді, яка прагне здобути академічну освіту, є загальною світовою тенденцією. Для національної системи вищої освіти характерною також є стійка тенденція до масовості вищої освіти.

Динаміка контингенту ЗВО Вінниччини віддзеркалює демографічну тенденцію у Вінницькій області: зниження природного приросту та кількості молоді в структурі населення (рис. 1).

Поширення кризового стану закладів вищої освіти (ЗВО) III-IV рівнів акредитації Вінницької області обумовлене як демографічними чинниками, так і скороченням фінансування із державного бюджету й комерціалізацією освітньої діяльності, помітним відтоком абітурієнтів за кордон.

Динаміка кількості студентів, прийнятих на навчання до ЗВО I-II рівнів акредитації свідчить про їх зростання з 2010 року, незважаючи на кількісне зменшення цієї вікової категорії (рис. 2). Починаючи з 2012 навчального року відбулося скорочення чисельності студентів ЗВО Вінницької області, яке пояснюється окрім демографічної ситуації й сукупністю чинників економічних (тривала економічна криза) і адміністративних (запровадження обов'язкового зовнішнього незалежного оцінювання вступників до ЗВО, починаючи з 2008 року, що, в результаті, унеможливило вступ, навіть на контрактну основу, якщо абітурієнт не має мінімально допустимого балу).

Для Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (ВТЕІ КНТЕУ) завдання залучення абітурієнтів, саме до лав свого студентства, обтяжене і тим, що впродовж останніх п'яти років 85% студентів, прийнятих на навчання є жителями Вінницької області.

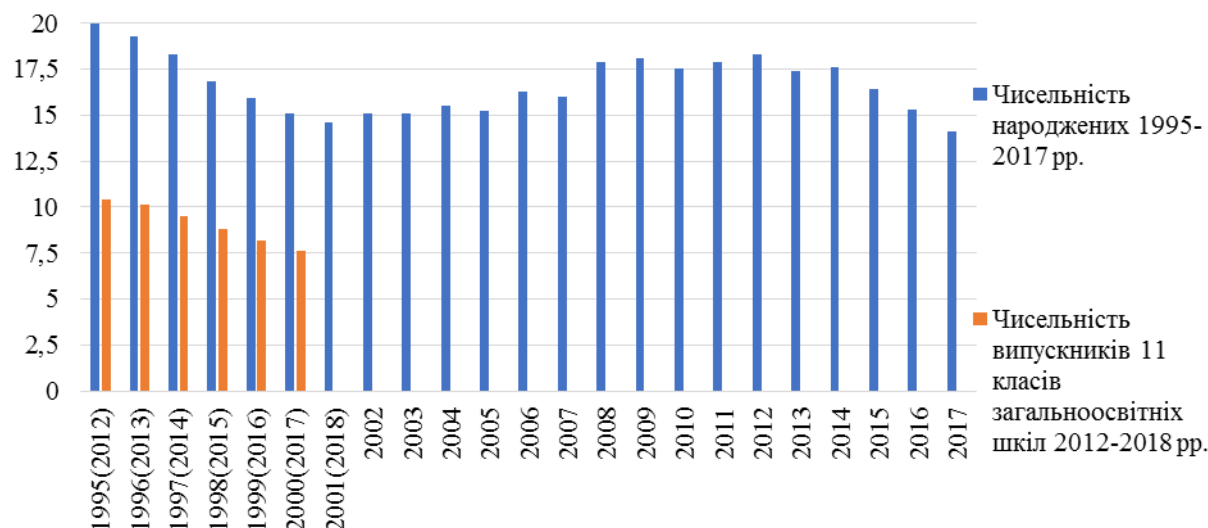

Рис. 1. Аналіз чисельності народжених з 1995–2017 рр. та чисельності випускників 11 класів загальноосвітніх шкіл з 2012 по 2018 р. у Вінницькій області, тис. осіб

Щорічні зміни у правилах прийому до ЗВО, створення нових спеціальностей та освітніх напрямів, різноманітні підходи до залучення абітурієнтів у навчальний заклад, результати діяльності ЗВО протягом вступної кампанії – це не єдині фактори впливу, які впливають на рішення абітурієнтів, у виборі навчального закладу. Але саме ці чинники визначають ефективність діяльності ЗВО протягом періоду залучення абітурієнтів.

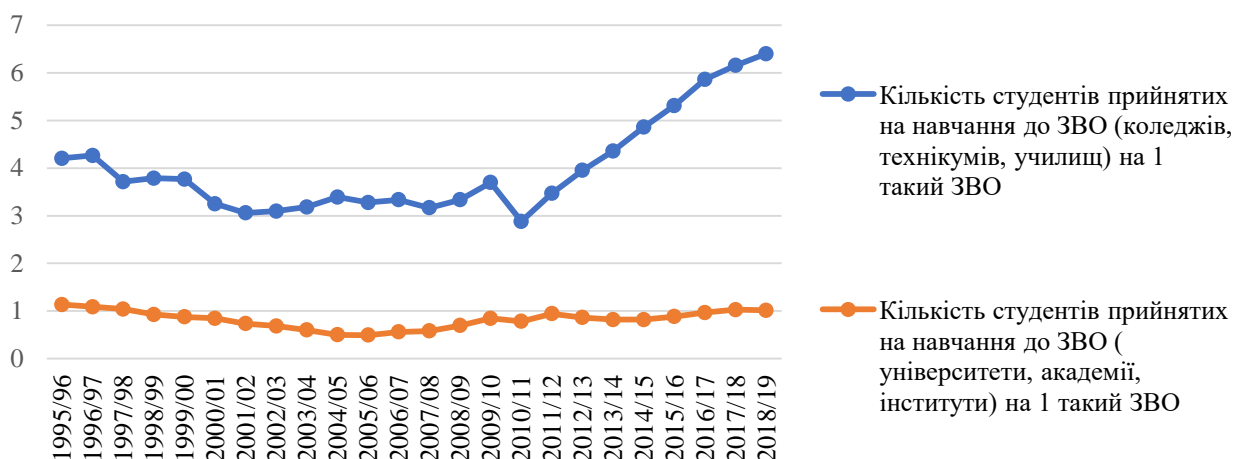

Рис. 2. Динаміка зміни кількості студентів, прийнятих на навчання до ЗВО на 1 такий ЗВО, у розрізі різних рівнів акредитації у Вінницькій області, тис. осіб

Необхідність розуміння вибору абітурієнтом того чи іншого ЗВО: визначення факторів, що чинять найбільший вплив на цей вибір, змушує менеджмент навчальних закладів здійснювати моніторинг та проводити діагностику, прогнозувати можливі майбутні показники. Зважаючи на це, виникає необхідність проведення аналізу існуючих моделей оцінки результатів вступної кампанії ЗВО та здійснення прогнозування на наступні періоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців проблемами оцінки, моделювання, прогнозування діяльності закладу освіти та його ефективності, займались В.В. Вітлінський [0], М. І. Зеленська [0], К.В. Саєва, В.В. Дядичев [0], І.І. Ніколіна [0], А.О. Кузнецов [0], Н.В. Калінкіна, Т. Ю. Огаренко [0], О.В. Польдін [0], В.В. Додонова, О.В. Родіонов [0], І.О. Царенко [10].

Моделювання рейтингової оцінки вищого навчального закладу, яке проводив В.В. Вітлінський визначає блоки показників, які впливатимуть на значення рейтингу, при цьому здійснюється побудова матриць попарних порівнянь елементів ієрархічної структури одного рівня, після чого обчислюють значення вагових коефіцієнтів кожного з елементів та розраховують вектор вагових коефіцієнтів деталізованих показників якості освітніх послуг, й, відповідно, розраховується значення інтегрованого показника

рейтингового оцінювання ЗВО, що і визначає систематизацію та групування показників, які впливають на якість або свідчать про умови надання освітніх послуг [0].

Царенко І.О., в свою чергу, дослідила методи оцінки рівня конкурентоспроможності ВНЗ, виокремила найбільш поширені рейтингові системи в Україні, довела необхідність формування методу інтегрального характеру.

Економіко-математична модель результатів вступу абітурієнтів до навчального закладу, що розроблена М.І. Зеленською та К.В. Саєвою, з використанням методів статистичного аналізу і побудови математичної моделі для оцінки ймовірності вступу абітурієнта до ЗВО на основі попередньо відомої про нього інформації, показує різноманітні приховані взаємозв'язки між заявами абітурієнтів, які були подані до ЗВО. Проводячи аналіз статистичними методами й за результатами асоціативного аналізу авторами було згенеровано 73 правила, які визначали і подальше використання параметрів їхньої математичної моделі. Також було проведено кластерний аналіз для групування показників в класи за спільними ознаками. Для побудови моделі оцінки ймовірності вступу абітурієнта до ВНЗ у даній роботі було використано логістичну регресію, дерево прийняття рішень та штучну нейронну мережу, яка на основі введених даних провела їх аналіз, співставлення і обрала оптимальною логістичну функцію активації. Після оптимізації логістичної моделі було обрано метод покрокового виключення незначущих факторів і знайдено модель шуканої ймовірності вступу абітурієнта до ЗВО [0].

Для вивчення такого комплексного і багатоаспектного явища як результати вступної кампанії ЗВО постає необхідність залучення до аналізу та прогнозування методологічних підходів, що базуються на науково обгрунтованому врахуванні наявної інформації щодо об'єкта дослідження.

Метою статті є побудова інтегральної моделі оцінки результатів вступних кампаній та розробка методичних засад для прогнозування майбутніх результативних показників діяльності вступної кампанії на основі даних приймальної комісії ВТЕІ КНТЕУ.

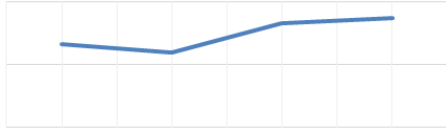
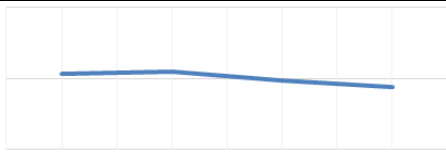
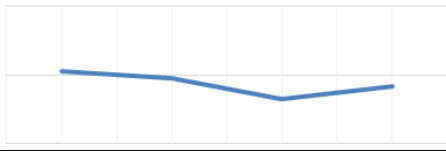

Виклад основного матеріалу. При здійсненні оцінювання ефективності діяльності ЗВО загалом або ж впродовж вступної кампанії, необхідно враховувати взаємозалежності між показниками, тобто використовувати не довільні не пов'язані параметри і їх значення, а якісні елементи, що і дозволяють провести оцінку та подальший аналіз. Під час дослідження складових для математичної моделі враховуються саме ті показники, що мають значний безпосередній вплив на об'єкт і визначають його величину.

Відповідно для розробки власної моделі оцінки результатів вступної кампанії необхідно провести аналіз раніше створених моделей, підходів, які слугуватимуть підґрунтям у здійсненні подальшого дослідження. В свою чергу, після аналізу попередніх досліджень, можливої адаптації раніше створених моделей, наявності інформативних показників впродовж досліджуваних періодів існує потреба у визначенні параметрів, які будуть складати основу нашого дослідження.

Аналіз літератури за подібною тематикою до нашого дослідження та з відповідністю до даних приймальної комісії ВТЕІ КНТЕУ [10] показав, що основними показниками в моделі будуть кількісні показники, які включають: зарахованих на навчання, загальна кількість поданих заяв до ЗВО, ліцензійний обсяг та максимальні обсяги державного замовлення (табл. 1).

Таблиця 1

Статистичні дані показників вступної кампанії ВТЕІ КНТЕУ протягом 2015–2018 років

Показник \ Рік	2015	2016	2017	2018	Динаміка
Зараховано на навчання	1320	1188	1662	1737	
Кількість поданих заяв від абітурієнтів	5330	5457	4854	4436	
Ліцензійний обсяг	5275	4710	3269	4157	
Максимальні обсяги державного замовлення	494	314	340	284	

За наведеними даними, кожен показник можна означити як окремий субіндекс. В свою чергу, за допомогою субіндексів по кожному параметру існує можливість визначити загальний інтегральний індекс ефективності діяльності ВТЕІ КНТЕУ щодо вступної кампанії протягом періоду останніх чотирьох років, що дасть змогу оцінити ефективність діяльності приймальної комісії за наведеними показниками (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення індексу впливу на вступну кампанію	
Показники	Формули розрахунку
Субіндекс зарахованих абітурієнтів на навчання (R_1)	$R_i = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i$
Субіндекс кількості поданих заяв від абітурієнтів (R_2)	
Субіндекс місць ліцензованого обсягу (R_3)	
Субіндекс максимальних обсягів державного замовлення у ЗВО (R_4)	$X_i = \frac{a_i - a_i^{\min}}{a_i^{\max} - a_i^{\min}}$
Інтегральний індекс оцінки вступної кампанії у ЗВО (I)	$I = \sum_{i=1}^4 R_i$

Задля проведення подальшого аналізу необхідно провести нормування показників, що дасть можливість визначити інтегральний індекс (табл. 3).

Таблиця 3

Нормування показників і визначення субіндексів				
Субіндекс \ Рік	2015	2016	2017	2018
R_1	0,24044	0	0,86339	1
R_2	0,87561	1	0,4094	0
R_3	1	0,71834	0	0,44267
R_4	0,04208	0,00601	0,0112	0
I	0,539533	0,43109	0,321	0,36067

Ми означили, що на результати вступної кампанії впливає багато інших чинників, але за досліджуваною моделлю можна визначити, що станом на 2018 р. ми маємо покращення результатів вступної кампанії в порівнянні з 2017 р. (рис. 3). Конкретне значення інтегрального індексу оцінки діяльності ВТЕІ КНТЕУ не має точної інтерпретації, однак під час порівняльного аналізу репрезентує динаміку результатів вступної кампанії та демонструє можливу необхідність оптимізації діяльності приймальної комісії на певних етапах.

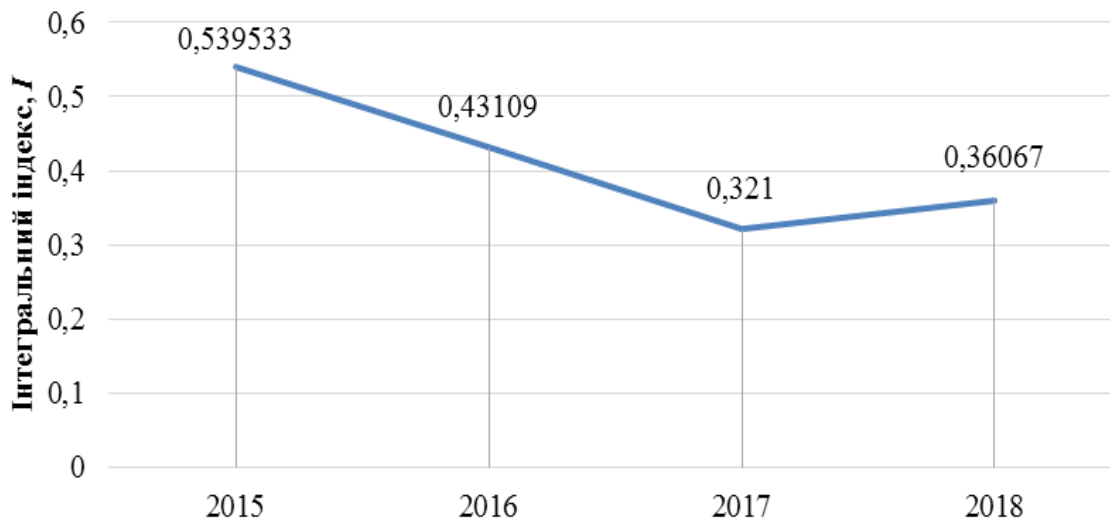

Рис. 3. Динаміка інтегрального індексу оцінки результатів вступної кампанії ВТЕІ КНТЕУ

На концептуальному рівні запропонована методика передбачає аналіз результатів вступної кампанії ЗВО. Інтегральний індекс оцінки вступної кампанії у ЗВО приймає значення з інтервалу (0; 1). Найкращий індекс того ЗВО або в той період, в якому він має значення, близький до «1», а найгірший – до «0». Запропонована методика – відкрита система для внесення логічних змін та доповнень, пов'язаних зі змінами в методології вимірювання інтегрованої оцінки вступної кампанії у ЗВО.

З метою створення методологічного підґрунтя для прогнозування майбутніх результативних показників діяльності вступної кампанії пропонуємо використати кореляційно-регресійний аналіз.

Для визначення взаємозалежностей між відібраними показниками (табл. 4) проведено кореляційний аналіз, який характеризує взаємний вплив цих показників. Z-MB та Z-KZ, а між іншими показниками – значний кореляційний зв'язок.

Таблиця 4

Відібрані результати вступної кампанії ВТЕІ КНТЕУ за 2014–2018 роки

Рік	Z – Зараховано до ЗВО	KZ – Кількість заяв від вступників	L – Ліцензійні обсяги	MB – Максимальні обсяги державного замовлення
2014	834	4489	3005	612
2015	1315	4369	5275	494
2016	1179	5383	4710	314
2017	1563	4854	3269	340
2018	1657	4436	4157	284

В кореляції показників має місце обернена залежність між показниками Z-KZ, Z-MB, KZ-MB, L-MB, тобто при регресії матимемо від'ємні коефіцієнти при змінних, при чому найсильніший кореляційний зв'язок між показниками. Результатом кореляційного аналізу є доцільність введення інших репрезентативних показників та збільшення інтервалу дослідження.

За даними регресійного аналізу модель лінійної множинної регресії буде мати наступний вигляд (1):

$$[Z=4556-0,4641*KZ+0,0056*L-2,5433*MB], \quad (1)$$

де Z – кількість зарахованих до ЗВО;

KZ – кількість поданих заяв від вступників;

L – ліцензійні обсяги;

MB – максимальні обсяги державного замовлення.

З метою визначення абсолютної похибки прогнозних значень при використанні моделі (1) для обчислення результатів вступної кампанії, а саме кількості абітурієнтів, які подали заяви, отримали величини в межах допустимої похибки (табл. 5).

Таблиця 5

Результати моделювання кількості прийнятих на навчання абітурієнтів в порівнянні з реальними даними

Рік	Z - Зараховано до ЗВО (фактично)	Z' - За моделлю	Динаміка абсолютного відхилення
2018	1657	1752	95
2017	1563	1455	-108
2016	1179	1233	54
2015	1315	1242	-73
2014	834	899	65

Хоча побудована регресійна модель (1) є формально правильною, вона потребує значних обсягів статистичних даних. Оскільки прогнозна модель побудована лише на основі чотирьох спостережень, то параметри побудованої моделі (1) є статистично не значущими. Лише на основі удосконаленої моделі (1) можна буде будувати прогноз кількості зарахованих вступників у наступні роки вступної кампанії (за умови збереження основних умов правил прийому до ЗВО) за наявності даних про визначені фактори впливу.

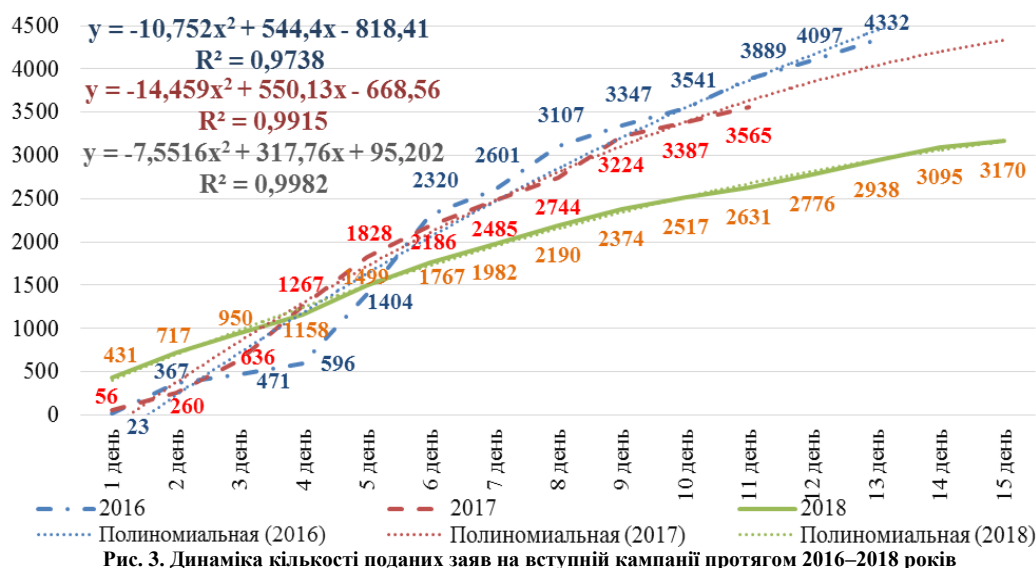
Ще однією базою моделювання у даній роботі буде виступати статистика подання заяв абітурієнтами протягом кожного дня вступної кампанії 2016–2018 років у ВТЕІ КНТЕУ (табл. 8).

Таблиця 8

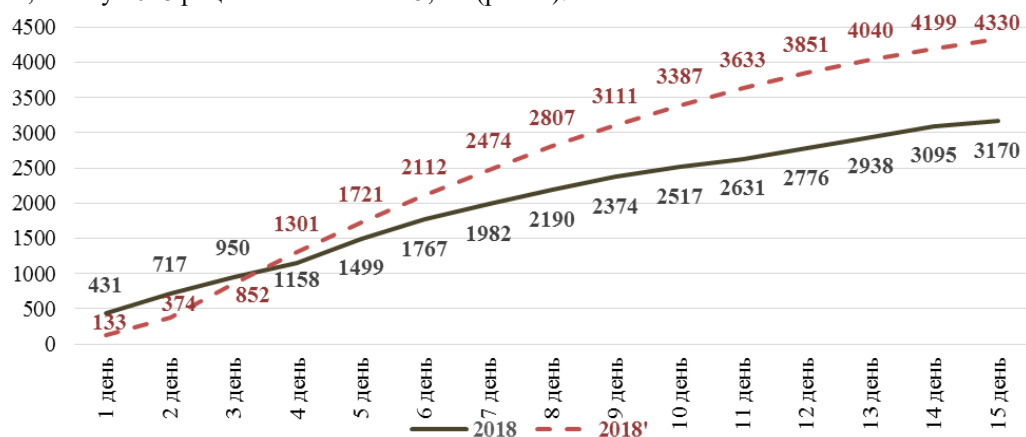
Кількість поданих заяв на вступній кампанії протягом 2016–2018 років

ВТЕІ КНТЕУ	2016	2017	2018
1 день	23	56	431
2 день	367	260	717
3 день	471	636	950
4 день	596	1267	1158
5 день	1404	1828	1499
6 день	2320	2186	1767
7 день	2601	2485	1982
8 день	3107	2744	2190
9 день	3347	3224	2374
10 день	3541	3387	2517
11 день	3889	3565	2631
12 день	4097	-	2776
13 день	4332	-	2938
14 день	-	-	3095
15 день	-	-	3170

На основі сформованих даних побудуємо графіки, після чого здійснимо моделювання лінії тренду та відповідної поліноміальної функції для кожного досліджуваного року (рис. 3). Найбільший коефіцієнт R^2 (0,9982) у функції за 2018 рік, отже, для прогнозування подачі заяв протягом кожного дня вступної кампанії будемо використовувати дану функцію за 2018 р.

Також, після проведеного аналізу, побудови графіків і визначення функцій для порівняння прогнозів, змодельємо можливий сценарій кількості поданих заяв за наближених умов вступної кампанії 2017 року для 2018 року, враховуючи один з основних показників – показник середньої кількості заяв на абітурієнта, який у 2018 році зменшився на 25,4% (рис. 4).

Висновки. Моделювання результатів вступної кампанії дає змогу поєднати у єдине ціле основні фактори впливу на діяльність приймальної комісії ВТЕІ КНТЕУ, які визначають залежності між відповідними параметрами і дають можливість подальшого прогнозування на майбутні періоди. Оцінка результатів ЗВО на етапі вступної кампанії показує ефективність діяльності приймальної комісії ВТЕІ КНТЕУ, а також дає змогу провести аналіз і дослідити динаміку інтегрального індексу та складових субіндексів. Проте, для проведення більш об'єктивного дослідження щодо прогнозування з урахуванням всіх зовнішніх та внутрішніх чинників потребує удосконалення статистична база дослідження.

Зважаючи на глобалізаційні процеси і частоту змін у сфері вищої освіти, тема оцінювання та прогнозування результатів вступної кампанії у ЗВО потребує подальшого дослідження, впровадження нових механізмів аналізу та розробки спеціалізованих моделей для кожного навчального закладу.

Література

1. Вітлінський В. В. Моделювання рейтингової оцінки вищого навчального закладу / В. В. Вітлінський, Т. С. Оболенська, Н. В. Жигочка // *Економічна кібернетика*. – 2000. – № 4. – С. 64–73.
2. Зеленська М. І. Економіко-математичне моделювання результатів вступу абітурієнтів до ВНЗ (на прикладі ДВНЗ "УАБС НБУ") [Електронний ресурс] / М. І. Зеленська, К. В. Саєва // *СТАЛІЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ : міжнародний науково-виробничий журнал*. – 2014. – № 3(25). – С. 60–67. – Режим доступу : http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/sre_2014_3_12.pdf.
3. Дядичев В.В. Моделювання процесу оцінки якості освіти вищого навчального закладу за допомогою автоматизованої системи керування / В.В. Дядичев, В.В. Додонова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1331/1/12dvsvvo.pdf>.
4. Ніколіна І. І. Моделювання стратегії розвитку освітньої установи на прикладі ПТНЗ Вінниччини [Електронний ресурс] / І. І. Ніколіна // *Актуальні проблеми державного управління*. – 2014. – Вип. 2. – С. 123–126. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2014_2_28.
5. Кузнецов А. О. Майбутня спеціальність та вищий навчальний заклад: мотивація вибору [Електронний ресурс] / А. О. Кузнецов, Н. В. Калініна, А. Г. Герасименко, Л. А. Іванова, С. В. Приживара / Харківський регіональний інститут державного управління. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/doc/6/01.pdf>.
6. Огаренко Т. Ю. Регресійна модель кількості вступників до вищих навчальних закладів регіону / Т. Ю. Огаренко // *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. – 2014. – № 1(76). – С. 47–52.
7. Польдін О. В. Прогнозування успішності у ВНЗ за результатами ЄДЕ / О. В. Польдін // *Прикладна економетрика*. – 2011. – № 1 (21). – С. 56–69.
8. Родіонов О. В. Аналіз процесів розвитку української системи вищої освіти в контексті управління її якістю / Родіонов О. В. // *Економічний часопис «Економіка та управління національним господарством»*. – 2012. – № 11–12(1). – С. 31–33.
9. Царенко І.О. Методи оцінки рівня конкурентоспроможності вищих навчальних закладів / І.О. Царенко // *Молодий вчений*. – Херсон : ТОВ «Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 122–125.
10. Приймальна комісія ВТЕІ КНТЕУ [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВТЕІ КНТЕУ. – Режим доступу : <http://www.vtei.com.ua/index.php/ua/homepage/2-uncategorised/578-pryimalna-komisii>

References

1. Vitlinskyi V. V. Modeliuvannya reitynhovoї otsinky vyshchoho navchalnoho zakladu / V. V. Vitlinskyi, T. Ye. Obolenska, N. V. Zhyhotska // *Ekonomiczna kibernetika*. – 2000. – № 4. – S. 64–73.
2. Zelenska M. I. Ekonomiko-matematyczne modeliuvannya rezultativ vstupu abiturientiv do VNZ (na prykladi DVNZ "UABS NBU") [Elektronnyi resurs] / M. I. Zelenska, K. V. Saieva // *STALYI ROZVYTOK EKONOMIKY : mizhnarodnyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal*. – 2014. – № 3(25). – S. 60–67. – Rezhym dostupu : http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/sre_2014_3_12.pdf.
3. Diadychev V.V. Modeliuvannya protsesu otsinky yakosti osvity vyshchoho navchalnoho zakladu za dopomohoiu avtomatyzovanoi systemy keruvannya / V.V. Diadychev, V.V. Dodonova [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1331/1/12dvsvvo.pdf>.
4. Nikolina I. I. Modeliuvannya stratehii rozvytku osvithoi ustanovy na prykladi PTNZ Vinnychchyny [Elektronnyi resurs] / I. I. Nikolina // *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*. – 2014. – Vyp. 2. – S. 123–126. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2014_2_28.
5. Kuznetsov A. O. Maibutnia spetsialnist ta vyshchyi navchalnyi zaklad: motyvatsiia vyboru [Elektronnyi resurs] / A. O. Kuznetsov, N. V. Kalinkina, A. H. Herasymenko, L. A. Ivanova, S. V. Pryzhyvara / Kharkivskiy rehionalnyi instytut derzhavnoho upravlinnia. – Rezhym dostupu : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/doc/6/01.pdf>.
6. Oharenko T. Yu. Rehresiina model kilkosti vstupnykiv do vyshchykh navchalnykh zakladiv rehionu / T. Yu. Oharenko // *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*. – 2014. – № 1(76). – S. 47–52.
7. Poldin O. V. Prohnozuvannya uspihnosti u VNZ za rezultatsy YeDE / O. V. Poldin // *Prykladna ekonometryka*. – 2011. – № 1 (21). – S. 56–69.
8. Rodionov O. V. Analiz protsesiv rozvytku ukrainskoi systemy vyshchoi osvity v konteksti upravlinnia yii yakistiu / Rodionov O. V. // *Ekonomicnyi chasopys «Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom»*. – 2012. – № 11–12(1). – S. 31–33.
9. Tsarenko I.O. Metody otsinky rivnia konkurentosprohzhnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv / I.O. Tsarenko // *Molodyi vchenyi*. – Kherson : TOV «Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2015. – S. 122–125.
10. Pryimalna komisiia VTEI KNTEU [Elektronnyi resurs] // Ofitsiyni sait VTEI KNTEU. – Rezhym dostupu : <http://www.vtei.com.ua/index.php/ua/homepage/2-uncategorised/578-pryimalna-komisii>

Рецензія/Peer review : 19.03.2019

Надрукована/Printed : 11.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Бондаренко В. М.

УДК 330.31

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-126-130

БУРЛАКА Н. І., МИРОШНІЧЕНКО О. В.

Вінницький національний аграрний університет

АЛЬТЕРНАТИВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В АПК УКРАЇНИ

Стаття присвячена альтернативним засадам формування та реалізації еколого-економічної політики в агропромисловому комплексі України, напрямкам підвищення ефективності та перспективам її реалізації. В статті розглянуті засади еколого-економічної політики та роль країни у створенні ефективного еколого-економічного механізму використання ресурсів.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, економічний механізм, сільськогосподарське виробництво, екологічна політика, попит, пропозиція, соціальна система, оптимізація, конкурентоспроможність.

BURLAKA N., MYROSNICHENKO O.

Vinnitsia National Agrarian University

ALTERNATIVE PRINCIPLES OF FORMING AND REALIZATION OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC POLITICS ARE IN THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE

The article is devoted to alternative principles of formation and realization of ecological-economic policy in the agroindustrial complex of Ukraine, directions of increase of efficiency and prospects of its realization. The article considers the principles of ecological-economic policy and the role of the country in creating an effective ecologically-economically oriented mechanism of resource use. The process of forming an ecological and economic policy in one way or another is inextricably linked with the political system and the social goals of the state, the need to resolve the topical problems. In this context, the content of environmental and economic policy defines the concept of "environmental constraints of economic growth." But in order to make ecological and economic policy, as an ideological platform for state-building, a reality and a mechanism for its realization, it is necessary to form its motivational relations, expressing the economic interests of the ecological imperative of human development. If we briefly define the fundamental aspect of the state's environmental and economic policy, then the latter means "the art of managing the interaction of society, nature and their impact on the economy." In the applied aspect, the ecological and economic policy of the state is a system of organizational and legal and ecological and economic measures of nation-wide nature, aimed at solving the problems of human ecology and ecologization of the economy on the basis of establishing the value relations of sustainable nature in the material and spiritual life of the society. The process of forming an ecological and economic policy in one way or another is inextricably linked with the political system. In these conditions, it is necessary to shift from the concept of "environmental constraints of economic growth" to the concept of "economic motivation for environmental development".

Key words: agro-industrial complex, economic mechanism, agricultural production, ecological policy, demand, supply, social system, optimization, competitiveness.

Мета і задачі роботи. Метою статті є формування та реалізація альтернативних засад еколого-економічної політики в агропромисловий комплекс України.

Вступ. Процес формування еколого-економічної політики так чи інакше знаходиться в нерозривній єдності з політичним устроєм і соціальними цілями держави та необхідністю вирішення першочергових проблем. Для формування та реалізації еколого-економічної політики необхідно насамперед дослідити її в розрізі окремо одна від іншої, адже екологічні цілі відрізняються від економічних більш тривалим часом їх досягнення, а також і своєю комерційною неефективністю.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження альтернативних засад формування та реалізації еколого-економічної політики в АПК України досліджуються багатьма науковцями, а саме: В. Андрійчук, О. Бородіна, В. Власов, В. Геєць, М. Гладій, П. Гайдуцький, Б. Данилишин, О. Дацій, М. Дем'яненко, В. Зіновчук та ін.

Виклад основного матеріалу. Еколого-економічна політика – це система організаційно-правових та еколого-економічних заходів загальнонаціонального характеру, спрямована на вирішення проблем екології та екологізації економіки на основі утвердження в матеріально-духовне життя суспільства ціннісних відносин сталого природокористування.

Відмінним від існуючого підходу до вирішення еколого-економічних проблем в АПК є певна послідовність регуляторних процедур, що передбачають:

- формулювання стратегічної мети та завдань екологічної політики,
- їх узгодження з цілями і завданнями економічної й соціальної політики у цій сфері економіки;
- обґрунтування доцільності запровадження сукупності економічних та адміністративних регуляторів, спрямованих на досягнення мети та завдань екологічної політики в АПК;
- визнання екологічних програм як найоптимальнішої форми реалізації екологічної політики;
- використання економіко-фінансового механізму для економічних трансформацій у процесі реалізації екологічної політики як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях.

У відповідності до такого підходу, принципами, які формують екологічну політику в АПК є:

- встановлення пріоритету екологічних цілей над цілями економічної та соціальної систем;
- обов'язкове узгодження в рамках ієрархічної підпорядкованості цілей економічної та соціальної систем з цілями екологічної системи;
- послідовне усунення чинників, що зумовлюють появу зовнішніх ефектів в АПК;
- обов'язкове відтворення природних ресурсів (їх якостей, обсягів, функцій), що споживаються в АПК.

Довгостроковою (стратегічною) метою екологічної політики в АПК повинно бути забезпечення екологічної чистоти продукції сільськогосподарського виробництва і продуктів харчування. Зміст і ієрархічна детермінованість завдань екологічної політики в АПК залежить від суспільного вибору відносно послідовності розв'язання екологічних проблем.

Механізм формування завдань екологічної політики постійно буде відбуватись мінімум у два етапи:

1-й етап – формулюються завдання першого рівня ієрархії (визначається перелік негативних екологічних зовнішніх ефектів);

2-й етап – розробляються завдання другого рівня ієрархії (обґрунтовуються заходи, які скеровуються і орієнтуються на усунення чинників, що викликали появу зовнішнього ефекту).

Завдання екологічної політики, які сформовано на другому етапі, повинні узгоджуватись з релевантними завданнями економічної і соціальної політики.

Сукупність регуляторних дій, яку необхідно запроваджувати для виконання завдань екологічної політики в АПК, слід обирати, ґрунтуючись на макроекономічних показниках, використовуючи модель кругових потоків.

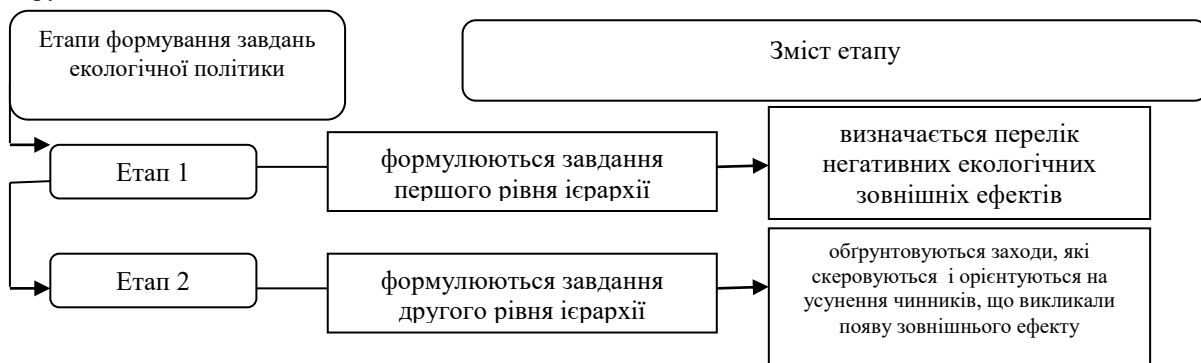

Рис. 1. Механізм формування завдань екологічної політики

Основоположним положенням в методології є визначити те, що зміна структурного сукупного попиту у сторону екологічно чистого виробництва продуктів харчування і продукції сільськогосподарського виробництва викличе зміну сукупної пропозиції, а в результаті призведе до структурних змін на ринках ресурсів й товарів.

При цьому, ініціатором стосовно здійснення відповідних регуляторних дій повинна бути держава.

З метою детального дослідження структурних змін в АПК, що були б спрямовані на розв'язання завдань екологічної політики, необхідна розробка еколого-економічних моделей, які б формалізували взаємозв'язки галузей АПК між собою, агросистемами та довкіллям.

Дані моделі доцільно згрупувати у декомпозиційні блоки, тобто:

- блок „виробництво товарів та послуг”,
- блок „використання природних ресурсів АПК”,
- блок „формування екологічних потреб суспільства”.

Формалізуючи зв'язки, які заявляються між галузями АПК в процесі використання природних ресурсів, можна здійснювати, формуючи динамічну модель, яка описує процеси виробництва і використання природних ресурсів. Така модель буде мати наступний вигляд:

$$\left\{ \begin{array}{l} \frac{dP}{dt} = \left(\alpha - \frac{g(R)}{R} \right) \cdot P \\ \frac{dR}{dt} = -c \cdot P \\ P(0) = P_0 \\ R(0) = R_0 / \alpha \gg \frac{g(R)}{R}, \end{array} \right. \quad (1)$$

де P – обсяги виробництва продукції, що виробляються у галузях АПК;

R – запаси природних ресурсів (земельних, водних, повітряних), які використовуються в галузях АПК;

α – темпи зростання обсягів виробництва при заданому запасі природних ресурсів;

$g(R)$ – коефіцієнт сталої залежності обсягів виробництва від обсягу спожитих ресурсів.

C – коефіцієнт споживання природних ресурсів у галузях АПК.

Зважаючи на те, що гармонійний розвиток екологічної, економічної і соціальної систем вимагає структурних змін у даних трьох системах, то у представленій моделі слід врахувати чинники, які можуть забезпечити такі зміни.

У економічній системі структурні трансформації викликатиме виробництво екологічно чистої продукції. За умови, коли величина прибутку виробника екологічно чистої продукції не буде зменшуватись, то формально описати процес такого виробництва можливо наступним вираженням:

$$x = x_e + k_e \cdot x_z, \quad (2)$$

де x – обсяг виробництва продукції;

x_e – компонент екологічно чистої продукції;

k_e – коефіцієнт управління процесом зменшення забруднення продукції;

x_z – компонент забруднення.

Отже, аналізуючи модель 2, слід зазначити декілька варіантів її інтерпретації.

У першому варіанті x_e можна розглядати, як кількість екологічно чистої продукції у загальному обсязі виробництва, а x_z – як кількість радіоактивно, хімічно або біологічно забрудненої продукції.

В іншому варіанті x_e може позначати екологічно чисту складову в одиниці виробленої продукції, тоді x_z можна вважати позначенням забрудненої частини одиниці продукції.

Зміни в екологічній системі полягатимуть, насамперед, у тому, що буде використовуватись певна частина природних ресурсів для зменшення забруднення. Математично запис цього процесу матиме вигляд:

$$R = R_x + R_e, \quad (3)$$

де R_x – ресурси, які використовуються для виробництва продукції у галузях АПК;

R_e – ресурси, які використовуються для зменшення забруднення (наприклад, для виробництва очисного устаткування і лабораторного обладнання; біо-добрив, сільськогосподарської техніки для прецизійного землеробства тощо).

Трансформації у соціальній системі розпочинатимуться з усвідомлення екологічних потреб і формування попиту на екологічно чисту продукцію, що за умови його забезпечення грошовими ресурсами визначить обсяги споживання такої продукції (S_e). У якості критерію розв'язування даної задачі можна запропонувати максимізацію функціонала рівня гармонізації взаємовідносин між економічними, екологічними і соціальними системами ($E \Rightarrow \max$) за умови, що виробництво продукції буде прямувати до екологічно чистої компоненти ($x \Rightarrow x_e$):

$$E /_{x \rightarrow x_e} = \int_{t_0}^t e(t, S_e, R) dt \Rightarrow \max, \quad (4)$$

де $e(t, S_e, R)$ – функція гармонізації (або функція корисності);

t_0, t – початковий та поточний момент часу.

Таку задачу можна розв'язати шляхом математичного інструментарію моделі балансового типу. У даній моделі необхідно врахувати наступні компоненти:

- 1) виробник, що має на меті досягнення максимального доходу;
- 2) споживач, що потребує екологічно чистої продукції, яка відповідала б певним екологічним вимогам (стандартам);
- 3) стан природних ресурсів, які не тільки споживаються, але й відновлюються.

Математичний запис задачі матиме вигляд: таку задачу можна описати математично як формулу (залежність):

$$\left\{ \begin{array}{l} x = A(t, \Phi) \cdot x + A(R) \cdot W + B(R) \cdot \varphi + S_e, \\ \frac{d\Phi}{dt} = U - M(t, \Phi) \cdot \Phi, \\ \frac{d\Phi(R)}{dt} = \varphi - M(R) \cdot \Phi(R), \\ \frac{dR}{dt} = Q(R - R_0) - (C \cdot x + D \cdot U + F \cdot S_e) - D(R) \cdot \varphi + W, \\ 0 \leq x \leq X(t, \Phi, R, k_e), \\ 0 \leq w \leq W(t, \Phi(R), R), \\ U \geq 0, \\ \varphi \geq 0, \end{array} \right. \quad (5)$$

де $A(t, \Phi)$ – коефіцієнт прямих витрат на виробництво продукції;

Φ – витрати на виробництво продукції (заробітна плата з нарахуваннями, вартість сировини, амортизація тощо);

U – обсяг капіталовкладень у процес виробництва продукції;

$A(R), B(R), D(R)$ – коефіцієнти витрат на відновлення ресурсів;

$R(t) = R_x(t) + R_e(t)$ – показник, що характеризує стан ресурсу;

W – виробнича функція процесу відновлення природних ресурсів;

φ – інвестиції на відновлення природних ресурсів;

S_e – обсяг споживання екологічно чистої продукції;

$M(t, \Phi), M(R)$ – коефіцієнти переносу вартості спожитих ресурсів у процесі виробництва та у процесі відновлення природних ресурсів;

$\Phi(R)$ – обсяги спожитих природних ресурсів, що використовуються для природоохоронної діяльності;

Q – коефіцієнт відновлення природних ресурсів;

R_0 – початковий стан ресурсу;

C, D, F – коефіцієнти споживання ресурсів у процесі виробництва, запровадження технічних та технологічних інновацій та при реалізації продукції споживачу.

Розробка цільових функцій та отримання числових рішень кожної декомпозиційної моделі є підвалинами для формування нового напрямку моделювання еколого-економічних досліджень, які сприятимуть вибору адміністративних та економічних регуляторів екологічної політики в АПК.

Доведено, що екологічні програми є найбільш доцільною формою реалізації екологічної політики в АПК. Такі програми мають бути взаємопов'язаними з діючими загальнодержавними економічними, соціальними та екологічними програмами. Регіональні екологічні програми мають враховувати не тільки екологічні, а й економічні та соціальні особливості регіону, які визначатимуть доцільність запровадження таких програм, а також зміст та пріоритетність їх завдань. При розробленні екологічних програм обов'язковим є з'ясування зон невизначеності, в межах яких можуть виникати соціальні та економічні конфлікти, та передбачення заходів, спрямованих на нейтралізацію таких конфліктів. Складовою екологічних програм повинна бути система показників, за якими оцінюватиметься рівень її виконання. Основним напрямом вдосконалення економіко-фінансового механізму реалізації екологічної політики в АПК є зміна вектору дії його стимулюючої та розподільчої функції.

Економіко-фінансовий механізм має відповідати, як мінімум, трьом наступним вимогам:

1) бути спрямованим на досягнення цілей екологічної політики;

2) сприяти виконанню завдань екологічних програм;

3) доповнювати дію адміністративних регуляторів, що використовуються у форматі екологічної політики в АПК.

Крім того, оскільки такий механізм буде функціонувати як складова існуючого економіко-фінансового механізму, то він повинен не суперечити основним засадам механізму, що обслуговує всю економічну систему країни.

Посилення стимулюючої функції має здійснюватися за рахунок запровадження податкових пільг, пільгових кредитів і трансфертів. Ці фінансові інструменти мають діяти в рамках конкретної екологічної програми і бути спрямованими на виконання її завдань. Перерозподіл грошових потоків доцільно

здійснювати за допомогою податків, зокрема податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб, використовуючи їх певну частину для акумуляції коштів і фінансування екологічних програм.

З індивідуальних фондів частина коштів, а саме 10 %, надходить до Регіонального фонду відтворення природних ресурсів АПК. Використання коштів індивідуальних та регіональних фондів буде різнитися за напрямками та розмірами. За кошти, що будуть акумулюватися в індивідуальних фондах працюючих, доцільно здійснювати такі заходи: землевпорядкування присадибних ділянок та власних земельних угідь з метою покращення агро-ландшафту; встановлення запобіжних пристроїв для зменшення забруднення повітря власними автомобілями; організація місць захоронення побутових відходів; проведення самостійно (поза програмою „Екологічна паспортизація суб'єктів господарювання в АПК”).

Висновки. Отже, еколого-економічні заходи доцільно здійснювати за рахунок індивідуальних фондів сільськогосподарських підприємств, зокрема фермерських господарств. Крім того, з цих фондів можуть бути профінансовані будь-які інші природоохоронні заходи за ініціативою самих суб'єктів господарювання як в індивідуальному порядку, так і в кооперативному об'єднанні. Для підприємств переробних галузей та галузей сфери матеріально-технічного постачання АПК за рахунок їхніх індивідуальних фондів можуть фінансуватися заходи, пов'язані з встановленням контролюючовимірювальних приладів, очисного обладнання, технологічних ліній замкнутого циклу; організацією місць збору та вивезення побутових і виробничих відходів; закупівлею ноу-хау, що має природоохоронне призначення; проведенням еко-аудиту на підприємстві тощо.

З регіональних фондів відтворення природних ресурсів АПК мають фінансуватися регіональні екологічні програми, що запроваджуються в АПК. Кошти регіональних фондів можуть об'єднуватися для вирішення екологічних проблем, що мають міжрегіональний характер.

Література

1. Дусановський С.Л. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах / Дусановський С.Л., Білан Є.М. – Тернопіль : «Збруч», 2003. – С. 182.
2. Зіновчук Н.В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект / Зіновчук Н.В. – Львів, 2007. – С. 394.

References

1. Dusanovsky S.L. Economic bases of development of agroindustrial complex in market conditions / Dusanovsky S.L., Bilan E.M. – Ternopil: "Zbruch", 2003. – P. 182.
2. Zinovchuk N.V. Environmental policy in the agroindustrial complex: the economic aspect / Zinovchuk N.V. – Lviv, 2007. 394 p.

Рецензія/Peer review : 11.02.2019

Надрукована/Printed : 04.04.2019

УДК: 339.564(477)

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-131-135

ДОВГАНЬ Д. А.

Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

МОДЕЛІ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКСПОРТУ

Процес глобалізації світової економіки висуває особливі вимоги до оцінки конкурентоспроможності експорту, оскільки саме від об'єктивності проведеного аналізу залежить ефективність експортної діяльності. В статті розглядаються методологічні аспекти аналізу конкурентоспроможності експорту. Запропоновано модель оцінки конкурентоспроможності експорту. Охарактеризовано чинники, які доцільно використовувати в процесі оцінки. Обґрунтовано три моделі розвитку конкурентоспроможності експорту.

Ключові слова: модель, оцінка, конкурентоспроможність експорту, розвиток, міжнародна торгівля.

DOVGAN D.

Kyiv National Economic University named after V. Hetman

MODELS OF ANALYSIS OF EXPORT COMPETITIVENESS

In the context of the globalization of the world economic space, the ability of a domestic industrial enterprise to be competitive on the world market is relevant, as foreign enterprises-competitors are technologically stronger and more competitive. Under these conditions, it is necessary to determine the level of competitiveness of exports in order to obtain long-term competitive advantages.

In the scientific literature, the methods of measuring competitiveness are usually focused on the assessment of a country, region or enterprise. In our view, these same methods can be used to measure export competitiveness, including analyzing and comparing several indicators that are specific to competitiveness or to calculate the competitiveness index; environmental factors - economic, financial, social, political and institutional combined in a totality, which is comprehensively analyzed. The process of globalization of the world economy \ t It is possible only from the total number of studies conducted on the effectiveness of export activity. The article deals with the methodological aspects of the analysis of the competitiveness of exports. The model of comparison is proposed. Characterized factors that are used in the process. Three models of development of export competitiveness are grounded.

The proposed model of export competitiveness assessment in the context of certain factors will allow to systematize information on export flows and promote the formation of a sound strategy for the development of competitive exports.

Key words: model, estimation, export competitiveness, development, international trade.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світового економічного простору спроможність вітчизняного промислового підприємства бути конкурентоспроможним на світовому ринку є актуальною, оскільки іноземні підприємства-конкуренти є технологічно сильнішими та більш конкурентоспроможними. За цих умов необхідно визначити рівень конкурентоспроможності експорту із метою отримання довгострокових конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням міжнародної торгівлі присвячені праці багатьох вітчизняних та закордонних учених, але питання систематизації оцінки та розвитку конкурентоспроможності експорту розглядалися не системно.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість досліджень конкурентоспроможності, практично відсутні науково-прикладні розробки щодо формування моделей розвитку конкурентоспроможності експорту.

Формулювання цілі статті. Метою статті є узагальнення теоретичних підходів щодо моделей оцінки та розвитку конкурентоспроможності експорту.

Мета статті полягає у розгляді основних складових запропонованої моделі оцінки конкурентоспроможності експорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі методи вимірювання конкурентоспроможності, як правило, зосереджені на оцінці країни, регіону або підприємства. На наш погляд, ці ж методи можуть застосовуватися для вимірювання конкурентоспроможності експорту, включаючи аналіз та порівняння кількох показників, характерних для конкурентоспроможності або розрахунку індексу конкурентоспроможності; фактори зовнішнього середовища – економічні, фінансові, соціальні, політичні та інституційні об'єднані в сукупність, яка комплексно аналізується.

Конкурентоспроможність може бути проаналізована з урахуванням статичної та динамічної перспективи, тобто закріплення поточної позиції і його варіації з точки зору часу або шляхом аналізу циклічної послідовності відносин між факторами та загальною конкурентоспроможністю.

Більшість методів оцінки конкурентоспроможності ґрунтуються на аналізі єдиного чинника національної конкурентоспроможності, а не на його складових. Це перешкоджає розумінню причинно-наслідкових зв'язків серед чинників конкурентоспроможності та їх впливу на загальну конкурентоспроможність і обмежує можливості практичного застосування при оцінці конкурентоспроможності. Крім того, оцінка проводиться на основі сучасних методів, які в основному ґрунтуються на даних щодо якості.

Це означає, що результати оцінок в основному відображають тлумачення фактів, а не самі факти. Поширеність цих методів у науковій літературі пояснюється багатоаспектністю поняття конкурентоспроможності і швидкою зміною факторів, яке обумовлене зміною іншого чинника, який впливає на конкурентоспроможність.

П. Анісімовайте та Л. Марцісаускене [1] відзначають, що правильно обрана система показників міжнародної конкурентоспроможності дозволяє розкрити конкурентні переваги країни та її позиції в міжнародному просторі.

В умовах інтернаціоналізації світового економічного середовища найбільш вагомим чинником розвитку економіки будь-якої країни є здійснення її суб'єктами господарювання ефективного експорту, стратегічне завдання якого – розширення національних меж на основі реалізації конкурентних переваг, стимулювання розширеного відтворення за рахунок додаткових ринків збуту та збільшення національного доходу.

Як свідчить практика розвинутих країн, фінансова підтримка підприємств з боку держави шляхом формування системи стимулювання експорту надзвичайно важлива при їх виході на міжнародні ринки.

Аналіз досвіду економічно розвинутих країн свідчить, що для успішної інтеграції країни до світового ринку та підвищення конкурентоспроможності експорту, зусилля держави повинні бути зосереджені на підвищенні ефективності металургійного виробництва та досягненні його сталого розвитку.

Зазвичай вважається, що політика імпортозаміщення і стимулювання експорту є протилежними і взаємовиключними за своєю сутністю та, як правило, представлені в якості альтернативних стратегій розвитку торгівлі. Але останнім часом все більшого визнання отримує припущення, що модель заміщення імпорту і стимулювання експорту не є взаємовиключними альтернативами, а швидше доповнюють одна одну, а модель стимулювання експорту може ефективно працювати і в умовах значної лібералізації торгівлі [2].

Рис. 1. Модель конкурентоспроможності експорту

В якості показника розміру економіки доцільно використовувати реальні обсяги ВВП країни (в доларах США), а як відстані між експортером і імпортером – середньоарифметичну відстань між ключовими портами двох країн.

К. Лавлесом (2010) [3] було доведено, що величина ВВП країни, що експортує в багатьох дослідженнях була доведена позитивним співвідношенням із сумою загального експорту з цієї країни. Це цілком логічно, оскільки як правило, країни з великим ВВП мають більшу кількість компаній, а також більшу кількість експортних компаній.

Відстань – інваріантна змінна часу, тому вона залишається постійною протягом всього періоду дослідження. Дистанція часто використовується як проксі для транзакційних витрат для торгівлі між двома країнами. Тому більша відстань між двома країнами зменшує обсяги торгівлі між ними, оскільки передбачається, що витрати на торгівлю зростатимуть.

Відстань між державами вимірюється по прямій між столицями. Тобто ігнорується такий факт, як територія країн (експортер може знаходитись у найвіддаленішій точці по відношенню до імпортера, а

«підприємство-імпортер» знаходиться у найвіддаленішій точці своєї країни по відношенню до експортера). Також ігнорується наявність водних шляхів сполучення між державами. Це також збільшує навантаження на експортера. Тому розрахунок може бути здійснений за умови використання як константи розрахованої середньоарифметичної відстані між портами країн-партнерів, оскільки вартість доставки товарів найбільш низькою є саме на морському транспорті [3].

Нещодавно було зазначено, що краще наближення витрат на транспортування можна отримати, застосовуючи також індекс інфраструктури, оскільки хороша інфраструктура робить перевезення дешевшими і навпаки (Мартінес-Зарзособ Новак-Леманн, 2007) [4].

Чим більше відстань між об'єктами, тим вище транспортні витрати і внаслідок менше двостороння торгівля, тому оцінка коефіцієнта при відстані між країнами імовірно повинна бути від'ємною.

Серед факторів, що обумовлюють перспективи збуту продукції на світовому ринку в якості фактору конкурентоспроможності другого порядку доцільно використовувати індекс глобальної конкурентоспроможності країни. Наступним показником є індекс свободи торгівлі, який враховує обсяг тарифних та нетарифних бар'єрів. Тому використання даного індексу доцільне як для експортера, так і для імпортера, оскільки враховує як експортні, так й імпортні бар'єри. Використання індексу свободи торгівлі дозволяє визначити тенденцію щодо лібералізації її торгівельних відносин, індексу інноваційної конкурентоспроможності країни – рівень впровадження інновацій, а індекс залученості країни в світову торгівлю – ступінь участі країни в світовій торгівлі.

Залежно від виду конкурентних переваг варто виділити наступні моделі конкурентоспроможного експорту: інноваційна, технологічна, цінова та комбінована. Варто відзначити, що інноваційна модель конкурентоспроможності експорту використовується Францією, технологічна – США, цінова – Китаєм.

Головною умовою досягнення конкурентоспроможності експорту є активна інноваційна та інвестиційна діяльність. Проведений аналіз державної політики розвинених країн у сфері інноваційного розвитку за ступенем державного її регулювання дозволив визначити дві форми – найменшого втручання та найактивнішої підтримки. Перша так звана англо-американська модель інноваційної конкурентоспроможності експорту характеризується повною автономією та самостійністю в інноваційній діяльності. За цієї моделі ринкові механізми самі сприяють прискоренню інноваційного процесу, тому держава основні зусилля спрямовує на підтримку розвитку ринкового середовища.

Друга – це так звана франко-японська модель, що характеризується значним впливом держави на розвиток інноваційного процесу, зокрема і неринковими методами — шляхом прямих дотацій і субсидій підприємствам і організаціям, які здійснюють інноваційну діяльність. У цих моделях спільним є те, що державну політику в інноваційній сфері здійснюють методами прямого і непрямого стимулювання, що їх використовують певною мірою у кожній країні, залежно від того, до якого полюсу тяжіє національна інноваційна політика.

Перша модель включає непрямі методи стимулювання інноваційної діяльності, а друга – застосовує сукупність методів прямого стимулювання інноваційного процесу. Проте жодна із цих моделей у чистому вигляді не використовується жодною країною.

В останні роки багато держав використовують змішані форми заохочення інноваційної конкурентоспроможності, які включають її різні варіанти фінансування та оподаткування ризикових проєктів з високим ступенем ризику. У Німеччині їх назвали «непрямою специфічною допомогою», що являє собою комбінацію прямої та непрямої підтримки державою інноваційно-активних фірм, які беруть участь у реалізації державних науково-технічних програм [5].

Головним рушієм міжнародної торгівлі є використання компаніями інновацій в конкурентній боротьбі з метою підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності. Саме такий децентралізований "попит на інновації" сприяє побудові цілісної національної інноваційної системи, в якій забезпечується взаємодоповнюваність бюджетного та корпоративного фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності.

Наприкінці XX – на початку XXI ст. в конкурентоспроможність експорту увійшла технологічна складова як окремий вид конкурентної переваги. Технологічні зміни почали розглядатися як невід'ємна частина процесу економічного зростання та впровадження нововведень, у зв'язку з чим виділилась і категорія «технологічна конкурентоспроможність». Міжнародним Економічним Форумом технологічна конкурентоспроможність визначається як оперативність впровадження існуючих технологій для підвищення продуктивності в своїх галузях, з особливим акцентом на її здатності повноцінно використовувати інформацію та інформаційно-комунікаційні технології у повсякденній діяльності.

Однією з передумов конкурентоспроможності експорту є доступ до сучасної продукції та документації і володіння здатністю використовувати їх в своїй роботі. Основними джерелами зарубіжних технологій виступають прямі іноземні інвестиції, які часто відіграють ключову роль, особливо для країн, що знаходяться на нижчій стадії технологічного розвитку. Рівень технологій, які є доступними для фірм в країні, необхідно відрізнити від спроможності країни вести самостійно дослідження і розробки нових технологій для інновацій, які розширюють межі знань. Саме тому необхідно відокремлювати технологічну готовність від інновацій [6].

Китай значно випередив традиційних світових лідерів, таких як США, Японія, Німеччина. Це стало можливим за рахунок проведення комплексних заходів розбудови економіки. Китай імпортував технології провідних країн, паралельно розробляючи власні та подібні. Високий технологічний рівень економіки Китаю сприяв залученню зовнішнього капіталу великих міжнародних концернів. Це підтверджується ефективністю економіки з концентрацією уваги на технологічній складовій. Сьогоднішня практика реалізації державами технологічної конкурентоспроможності експорту дозволяє визначити основні напрямки політики її забезпечення.

Динамічна технологічна складова національної конкурентоспроможності експорту, на відміну від статичної цінової, визначає можливості та перспективи довгострокового розвитку економіки. Технологічна конкурентоспроможність експорту підвищує його здатність реагувати на зміни умов глобальної конкуренції та можливості забезпечення розвитку країни за рахунок внутрішніх економічних зрушень. У цьому контексті технологічна конкурентоспроможність означає стійке збільшення частки у світовій торгівлі для тих країн, інноваційні заходи яких є найуспішнішими.

Загострення міжнародної конкуренції потребує постійного використання інноваційних чинників для опанування технологічних ніш, що сприяє утриманню конкурентних переваг у довгостроковому періоді.

Технологічна конкурентоспроможність економіки, будучи довгостроковою за своїм характером, означає, що швидке зростання ВВП і експорту призводить до підвищення вартості національної валюти, а не девальвація валюти стимулює чистий експорт. Технологічні поліпшення, на відміну від девальвації валютного курсу, дають можливість країні реалізовувати на світових ринках більше товарів, які мають вищу вартість та вищу якість.

Створення умов для накопичення, формування та ефективного використання знань, технологічних ресурсів та інвестиційних ресурсів тощо, забезпечують технологічне лідерство країни в багатьох галузях економіки.

В сучасних умовах високотехнологічної конкуренції у світі успішними стають країни, які можуть розвинути потенціал інноваційно-технологічної модернізації економіки. Це посилює її гнучкість щодо реагування на зміни в конкурентному середовищі.

Міжнародна конкурентоспроможність будь-якої країни в даний час піддається перевірці на тлі глобалізації. Конкуренція в світовій економіці все більше інтернаціоналізується і загострюється, незважаючи на спроби ряду країн сховатися за неопротекціоністськими бар'єрами. Варто відзначити, що відбувається не тільки загострення конкуренції, а й модифікація її механізму. Загальновідомо, що конкурентний механізм – один з найважливіших інструментів ринкової економіки. В умовах глобалізації змінюється ринок, видозмінюється і конкуренція. Зростає число прийнятих до уваги параметрів конкурентоспроможності, виникають нові системи рейтингових оцінок.

Зліт Китаю обумовлений швидким зростанням ВВП (2-е місце в рейтингу), зростанням зайнятості, хорошим станом зовнішньої торгівлі (6 місце), зростанням золотовалютних резервів і стабільним станом бюджету (за цими факторами Китай не перевершив ніхто). Потрапити в першу десятку за конкурентоспроможністю, Китаю перешкоджає складне корпоративне законодавство, освіта, навколишнє середовище і фінансова система (за цими критеріями країна займає 51-е місце).

Китай має такі конкурентні переваги: 1) величезні трудові ресурси, дисциплінована, порівняно дешева працездатна робоча сила; природні ресурси; розвинена легка і видобувна промисловість, сталеливарна промисловість; 2) жорстко регульований курс національної валюти юаня. Основні торгові партнери Китаю вже давно вимагають переходу до плаваючого курсу, оскільки занижений курс юаня по відношенню до долара, на їхню думку, штучно підтримує конкурентоспроможність на світовому ринку; 3) політика уряду країни спрямована на розвиток сфери високих технологій китайської економіки, на поступове перетворення КНР з країни-імітатора в провідного розробника інформаційно-комунікаційних технологій і передових інформаційних стандартів [7].

Висновки. Запропонована модель оцінки конкурентоспроможності експорту в розрізі визначених чинників дозволить систематизувати інформацію щодо експортних потоків та сприятиме формуванню обґрунтованої стратегії розвитку конкурентоспроможного експорту.

Література

1. Anisimovaite, K. and Marcisauskiene, J. (2008). Veiksniu, turinciu itakos Lietuvos tekstiles ir siuvimo sektoriaus konkurencingumui analize, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Vol. 3(12), pp. 14–24.
2. Lawless, M (2010). Deconstructing gravity: trade costs and extensive and intensive margins, *Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d'économie*, Vol. 43(4), pp. 1149–1172.
3. Dovgan, D.A. (2017). Problems of ensuring competitiveness for Ukrainian export on the world ferrous metals market // *Scientific journal - EUREKA: Social and Humanities (PIHЦ, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, IndianScience.in, Scientific Indexing Services, International Institute of Organized Research, Index Copernicus, Google Scholar, WorldCat)*, Vol. 4, pp. 3–12.
4. Nowak-Lehmann E., Martinez-Zarzoso I. The Impact of a Customs Union between Turkey and the EU on Turkey's Exports to the EU // *JCMS: Journal of Common Market Studies* 45 (3), pp. 719–743.
5. Гаман М.В. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід / Гаман М.В. – К. : Вікторія, 2004. – 311 с.
6. Козловський І. В. Технологічна конкурентоспроможність та її значення для економіки України [Електронний ресурс] / І.В. Козловський. // *Ефективна економіка*. – 2013. – № 3. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_3_25.

7. KPMG (2016). The 13th Five-Year Plan China's transformation and integration with the world economy. Opportunities for Chinese and foreign businesses. Retrieved from <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/cn/pdf/en/2016/10/13fyp-opportunities-analysis-for-chinese-and-foreign-businesses.pdf>

References

1. Anisimoaite, K. and Marcisauskiene, J. (2008). Veiksniu, turinciu itakos Lietuvos tekstiles ir siuvimo sektoriaus konkurencingumui analize, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Vol. 3(12), pp. 14–24.
2. Lawless, M (2010). Deconstructing gravity: trade costs and extensive and intensive margins, *Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d'économie*, Vol. 43(4), pp. 1149–1172.
3. Doygan, D.A. (2017). Problems of ensuring competitiveness for Ukrainian export on the world ferrous metals market // *Scientific journal - EUREKA: Social and Humanities (PIHЦ, ResearchBib, Eurasian Scientific Journal Index, IndianScience.in, Scientific Indexing Services, International Institute of Organized Research, Index Copernicus, Google Scholar, WorldCat)*, Vol. 4, pp. 3–12 .
4. Nowak-Lehmann E., Martinez-Zarzoso I. The Impact of a Customs Union between Turkey and the EU on Turkey's Exports to the EU // *JCMS: Journal of Common Market Studies* 45 (3), pp. 719–743.
5. Haman M.V. Derzhavne upravlinnia innovatsiiamy: Ukraina ta zarubizhnyi dosvid / Haman M.V. – K. : Viktoriia, 2004. – 311 s.
6. Kozlovskiy I. V. Tekhnolohichna konkurentospromozhnist ta yii znachennia dlia ekonomiky Ukrainy [Elektronnyi resurs] / I.V. Kozlovskiy. // *Efektivna ekonomika*. – 2013. – № 3. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_3_25.
7. KPMG (2016). The 13th Five-Year Plan China's transformation and integration with the world economy. Opportunities for Chinese and foreign businesses. Retrieved from <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/cn/pdf/en/2016/10/13fyp-opportunities-analysis-for-chinese-and-foreign-businesses.pdf>

Рецензія/Peer review : 18.02.2019

Надрукована/Printed : 09.04.2019
Прорецензовано редакційною колегією

УДК 336:656

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-136-142

ВИГОВСЬКИЙ В. Г., ВИГОВСЬКА О. А.
Житомирський державний технологічний університет

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ

В статті розглянуто механізм державно-приватного партнерства як інструмент фінансового забезпечення транспортної галузі. У роботі досліджено переваги та недоліки державно-приватного партнерства для держави, для регіону та для бізнесу. В дослідженні зазначені ключові аспекти сталого розвитку транспортної галузі за принципами державно-приватного партнерства в Україні. Для покращення стану транспортної галузі, швидкого виходу із кризового стану та надання поштовху для майбутнього розвитку важливим є створення та реалізація правових, державних, організаційних, економіко-фінансових, інвестиційних та кадрових перетворень. Доведено необхідність впровадження державно-приватного партнерства через фінансово-економічний механізм управління транспортної галузі з використанням джерел, форм, методів та фінансових інструментів.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, фінансове забезпечення, транспортна галузь.

VYHOVSKYI V., VYHOVSKA O.
Zhytomyr State Technological University

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A TOOL FOR FINANCIAL REGULATION OF PUBLIC TRANSPORTATION

The article considers the mechanism of public-private partnership as an instrument of financial provision of the transport industry. The paper highlights the advantages and disadvantages of public-private partnership for the state, for the region and for business. The research identifies key aspects of sustainable transport sector development based on the principles of public-private partnership in Ukraine. It is defined that the main tasks in introduction of "Transport strategy 2030" for transportations of passengers by public transport at the regional level is improvement of a legal mechanism of public-private partnership; strengthening of interaction between the public and private sector, public authorities and local governments, carrying out necessary reforms, including decentralization introductions, especially by the coordinated initiatives of state policy. The reforms in the transport sector of different countries have been analysed, which made it possible to conclude that financial support in Ukraine at the state and regional levels is unstable, which necessitates the introduction of fundamental changes. Creation and implementation of legal, state, organizational, economic, financial, investment and personnel reforms are important for improving the state of the transport industry, quick exit from the crisis and giving impetus to future development. Synergy of the state and the private sector has to carry out a number of tasks of the European integration of the transport industry of Ukraine. It is proved that introduction of PPP in the transport industry at the regional level demands changes of the legislation of Ukraine, in particular, introduction of changes on regional features of PPP. After all, PPP is the main instrument of state policy for attracting targeted investments for introducing fundamental changes in the transport sector of the region and the transportation of passengers by public transport. An important reason for the slow development of the implementation of PPP projects in the transport sector is the lack of a single financial mechanism and the identification of the main directions, the implementation of which will ensure the sustainable development of the infrastructure as a whole. The necessity of implementing public-private partnership through the financial and economic mechanism of transport industry management using sources, forms, methods and financial instruments has been proved.

Keywords: financial provision, transport industry, public-private partnership, financial regulation.

Постановка проблеми. Вирішення проблеми становлення та розвитку державно-приватного партнерства (далі – ДПП) в транспортній сфері України та на регіональному рівні має суттєве значення для соціально-економічного розвитку країни. Аналіз зарубіжного досвіду впровадження ДПП надає підстави стверджувати, що реалізація проектів у межах системи «державна – бізнес» має суттєвий потенціал у розвитку транспортної галузі країни.

Реалізація інноваційних проектів транспортної галузі не повинна ставати тягарем для держави, тому інноваційно-привабливим механізмом залучення бізнес-інвестицій є державно-приватне партнерство. Досвід взаємодії держави та приватних транспортних підприємств для підвищення рівня фінансового забезпечення окремих галузей використовують у всьому світі.

Аналіз останніх джерел. Вивчення питань державно-приватного партнерства займалися зарубіжні та вітчизняні науковці, зокрема, Делмон Д. Дж., Пащенко Ю., Богомазов В., Бойко О., Вінник О., Максимов В., Развадовський В.

Аналогічно питанню ефективного розвитку транспортної галузі присвячена значна кількість досліджень вітчизняних та закордонних вчених: Зайончика Л., Кулаєва Ю., Левковця В., Седого В., Дикого С., Дяченко Т., Кравченка В., Ложачевської О., Бідняка М., Бобровника В., Макаренка М., Левченко О., Єфіменко Т., Олійника Г., Чекаловця В., які досліджували та визначали перспективи розвитку транспортної галузі України. Однак вивчення можливостей запровадження моделі державно-приватного партнерства транспортної галузі не отримало достатнього висвітлення в наукових джерелах і потребує проведення подальших досліджень.

Зокрема, невирішеними залишаються питання щодо прийняття фінансових управлінських рішень, спрямованих на реалізацію проектів транспортної галузі; внесення змін до нормативно-правової бази

(зокрема, до закону України «Про державно-приватне партнерство»); визначення місця державно-приватного партнерства в реалізації проектів транспортної галузі. Наслідком цього є різне бачення деяких форм взаємодії державою та бізнесом. Відкритим залишається питання щодо визначення механізму ДПП на регіональному рівні та схвалення рішень з реалізації проектів транспортної галузі, що ґрунтуються на засадах державно-приватного партнерства.

Метою роботи є дослідження питань державно-приватного партнерства для обґрунтування можливостей його ефективного впровадження для транспортної галузі на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Джерелом правового регулювання державно-приватного партнерства є Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI, який набрав чинності 31.10.2010 р. і визначив організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів із приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства, що здійснюються на договірній основі. Іншим документом щодо регулювання державно-приватного партнерства є «Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 роки». В свою чергу, державне регулювання транспортної галузі здійснюється через прийняття законів та нормативно-правових актів, загальних для всієї транспортної системи, незалежно від виду транспорту, територіального розташування тих чи інших об'єктів, економічної кон'юнктури, прибутковості або збитковості окремих підприємств і галузей [9, 10].

Згідно з нормативними актами, державно-приватне партнерство – співробітництво між державою України, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, й відповідає ознакам ДПП, визначеним Законом України «Про державно-приватне партнерство» [9].

Реалізація державної політики щодо забезпечення сталого та ефективного функціонування транспорту здійснюється на основі Транспортної стратегії України до 2030 року, ухваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 430-р. «Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року». Метою реалізації Стратегії є створення інтегрованого до світової мережі ефективного транспортного комплексу України, що зумовить задоволення потреб населення у перевезеннях та покращення умов ведення бізнесу для сталого розвитку економіки країни.

Головними завданнями у впровадженні Транспортної стратегії для перевезень пасажирів громадським транспортом на регіональному рівні є:

- вдосконалення правового механізму державно-приватного партнерства;
- посилення взаємодії між державним та приватним сектором, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, проведення необхідних реформ, у тому числі запровадження децентралізації, особливо шляхом скоординованих ініціатив державної політики;
- забезпечення прозорості процесу визначення автомобільного перевізника на конкурентних засадах для здійснення пасажирських перевезень;
- удосконалення на законодавчому рівні механізму використання державно-приватного партнерства під час реалізації проектів з розбудови транспортної інфраструктури.

Транспортна стратегія 2030 – інноваційно-прогресивний документ, що орієнтований на світові тенденції розвитку транспортної галузі. В документі акцентуються увага на загальних проблемах, що потребують розв'язання, в тому числі на фінансових. В першу чергу, це недостатній рівень фінансування транспортної галузі, що впливає на відплив коштів суб'єктів господарювання; низький рівень фінансового забезпечення розвитку об'єктів транспортної інфраструктури для забезпечення зростання обсягу перевезень громадським транспортом; високий рівень зношеності основних засобів підприємств транспорту та складського господарства (у 2014 році – 97,9 %); неефективний механізм стимулювання оновлення рухомого складу.

Важливою причиною повільного розвитку впровадження проектів ДПП транспортної галузі є відсутність єдиного фінансового механізму та виокремлення головних напрямів, реалізація яких забезпечить сталий розвиток інфраструктури в цілому. Є доречним зазначені напрями пов'язати з передумовами реалізації напрямів державно-приватного партнерства (рис. 1).

Для покращення стану транспортної галузі, швидкого виходу із кризового стану та надання поштовху для майбутнього розвитку важливим є створення та реалізація правових, державних, організаційних, економіко-фінансових, інвестиційних та кадрових перетворень. Синергія держави та приватного сектору має виконувати ряд завдань щодо європейської інтеграції транспортної галузі України. Головним пріоритетом галузі має стати розбудова конкурентоспроможного середовища функціонування всіх видів перевезень пасажирів громадським транспортом. Реалізація завдань «Транспортної стратегії 2030» дозволить в повному обсязі реалізувати транспортний потенціал України. Такі перетворення можливі завдяки реалізації ДПП в транспортній галузі та перевезенні громадським транспортом.

Держава впливає на підприємства транспортної галузі через податкову політику, цінову політику та надання пільг на проїзд, здійснює замовлення на обслуговування серед приватних перевізників, розподіляє бюджетні дотації для державного та регіонального замовлення, здійснює фінансування розвитку пасажирського транспорту, враховуючи компенсацію пільгових поїздок через дотації, субвенції, субсидії.

Рис. 1. Аспекти сталого розвитку транспортної галузі за принципами державно-приватного партнерства в Україні

*складено автором

Використовуючи закордонний досвід, слід зазначити, що прогресивні країни світу реалізували транспортний потенціал завдяки планомірному підходу до впровадження ДПП. Саме на трансформації транспортної галузі за допомогою ДПП зосередили свою увагу такі країни, як Велика Британія, Канада, Греція, Австралія, Іспанія.

Зазначимо, що всі країни мають пріоритетні сектори національної економіки з найбільш вдалими і ефективними проектами державно-приватного партнерства. Наприклад, для таких країн, як Хорватія, Польща, Чехія, Угорщина, Румунія, по лінії реалізації проектів ДПП пріоритетними є будівництво мостів і тунелів, аеропортів, автошляхів. Тобто, в першу чергу, в таких країнах інвестуються саме галузі транспортної інфраструктури, але відсутні реалізовані проекти щодо впровадження ДПП в громадському транспорті.

Таблиця 1

Впровадження проектів ДПП прогресивних країн світу

Країна	Впровадження проектів ДПП
Велика Британія	Зосередила проекти державно-приватного партнерства на таких об'єктах інфраструктури, як школи, госпітальї, тюрми, оборонні об'єкти й автомобільні дороги.
Канада	Значну кількість проектів державно-приватного партнерства виконує в таких галузях, як енергетика, транспорт, захист навколишнього середовища, водні ресурси, водопостачання та водовідведення, рекреаційні об'єкти, інформаційні технології, охорона здоров'я, освіта.
Греція	Виконує переважно проекти державно-приватного партнерства в транспортній галузі, зокрема, що стосується автомобільних доріг та аеропортів.
Ірландія	Визначила для себе такі напрями розвитку проектів державно-приватного партнерства, як автомобільні дороги та міські транспортні системи.
Австралія	Пріоритетними напрямками для розвитку державно-приватного партнерства визначила транспорт і системи життєзабезпечення міст.
Нідерланди	Застосовують механізм державно-приватного партнерства в громадському житловому секторі і системах життєзабезпечення міст.
Іспанія	Реалізовує проекти державно-приватного партнерства в галузі платних автомобільних доріг та системах життєзабезпечення міст.
США	Переважно виконує проекти державно-приватного партнерства, які об'єднують природоохоронну діяльність і життєзабезпечення сільських населених пунктів

*Складено автором на основі узагальнення [Грищенко С. М., Делмон Д. Дж.]

Досвід вирішення проблем обмеженого фінансового забезпечення транспортної галузі в багатьох країнах пов'язують з впровадженням механізму ДПП. Сучасний стан галузі в Україні не відповідає вимогам реалізації нового європейського курсу в повному обсязі.

Порівняння реформ у транспортній галузі різних країн дозволило зробити висновки, що фінансове забезпечення в Україні на державному та регіональному рівнях має нестійкий характер, що обумовлює необхідність впровадження фундаментальних змін. Окрім недофінансування, причиною критичного рівня розвитку галузі є технічна відсталість.

В цьому контексті підтримуємо позицію Хусаїнова Р.В.: «Розуміння привабливості механізму ДПП і можливість донесення інформації про такі переваги до приватного бізнесу є надзвичайно важливим

завданням держави для максимального залучення великої кількості нових ефективних партнерів і додаткових інвестицій» [13].

На наш погляд, реалізація ДПП в транспортній галузі на регіональному рівні має здійснюватися через фінансове забезпечення з місцевих бюджетів. Органи місцевого самоврядування повинні отримати можливість самостійно приймати рішення щодо реалізації проектів державно-приватного партнерства.

Впровадження проектів ДПП в транспортній галузі супроводжується певними ризиками, проте механізм партнерства держави та приватного сектору має більше переваг і успіх в реалізації інвестиційних проектів (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги державно-приватного партнерства для транспортної галузі України

Об'єкт	Переваги
Для держави	Скорочення витрат на надання послуг. Зростання інтересу міжнародних компаній щодо інвестиційної діяльності. Економія фінансових ресурсів держави. Ефективність управління майном та рухомим складом транспортної галузі. Пропорціональність в розподілі фінансових ризиків. Зниження фінансового навантаження на платників податків. Сприяння розвитку новаторських форм проектного фінансування з довгостроковим характером угод, що дозволяє державі здійснювати планування економічного розвитку на тривалий період.
Для регіону	Зростання фінансового забезпечення для комунальних та автотранспортних підприємств. Пропорціональне розподілення фінансових ризиків. Впровадження регіональних проектів, малоцікавих для традиційних форм приватного фінансування.
Для бізнесу	Довгостроковий характер угод, що дозволяє бізнесу здійснювати довгострокові інвестиції з високим ступенем надійності. Покращення роботи з державними керівними органами. Отримання пільгових кредитів під державні гарантії міжнародних та державних фінансових установ. Залучення компетенцій та експертних знань приватного сектору. Залучення бюджетних коштів.

*складено автором

Особливе значення ДПП має для економіки регіонів, де на його основі розвиваються місцеві ринки капіталу, товарів і послуг. Суттєвою перешкодою для сталого розвитку ДПП на регіональному рівні є відсутність методології та механізму реалізації нових проектів. Вважаємо, що ініціатором впровадження проектів ДПП на регіональному рівні має бути відповідальний орган місцевого самоврядування. Обґрунтування необхідності запровадження ДПП повинно відповідати загальній соціально-економічній стратегії розвитку регіону. Для повноти підготовки документів у реалізації проекту ДПП варто використовувати експертну консультацію від юридичних, технічних та фінансових консультантів.

Таблиця 3

Недоліки державно-приватного партнерства для транспортної галузі України

Об'єкт	Недоліки
Для держави	Нерозуміння ризиків комунальних підприємств комерційними банками Наслідки фінансової кризи та обмеженість доступного іноземного капіталу Проблеми гарантування постійних доходів для обслуговування позик Знижує витрати через ефективність використання послуг приватного сектору Значна частина коштів для поліпшення транспортної галузі очікується від міжнародних фінансових інститутів, що уповільнює процес впровадження ДПП Невідповідність форм і принципів ДПП міжнародним стандартам
Для регіону	Складність запозичення коштів органами місцевого самоврядування Обережність приватних та портфельних інвесторів Недостатність державного фінансування для покращення комунальної інфраструктури Відсутність гарантій виконання фінансових зобов'язань щодо проектів ДПП на весь термін їх реалізації з боку держави, що пов'язано з щорічним затвердженням бюджету та корегуванням бюджетних програм Мобілізує приватні фонди та зосереджує державні ресурси безпосередньо в транспортну галузь Відсутність методології надання державної підтримки в рамках реалізації проектів, через низьку кількість впроваджених українських проектів ДПП в цілому Обмеженість в отриманні державних гарантій в реалізації проектів ДПП на регіональному рівні.
Для бізнесу	Складність отримання гарантій та повернення інвестицій Високі відсотки за кредит Наявність високого рівня корупції в органах влади, що призводить до подорожчання проектів ДПП для приватного партнера Відсутність впевненості приватного партнера у можливості рівноправного з державою захисту інтересів у системі правосуддя, зокрема, можливості вимагати від держави виконання зобов'язань та компенсації понесених втрат через невиконання зобов'язань Можливість зміни нормативної бази, зокрема, внесення змін до податкового та регуляторного законодавства, зміни стандартів якості (підвищення вимог) до товарів і послуг, які надаються приватним партнером за умовами договору, що може спричинити істотну зміну умов участі приватних партнерів у проектах Дефіцит бюджетних коштів та складність механізму надання державної підтримки Оформлення та отримання дозвільної документації на реалізацію проекту ДПП через надмірну бюрократію.

*складено автором

Державно-приватне партнерство – це новий погляд на альтернативні шляхи залучення джерел фінансового забезпечення від приватного сектору та державне управління з правом власності та контролю у визначенні цілей і пріоритетів проекту ДПП. Завдяки чому створюються умови для підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

МЕХАНІЗМ ДПП НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

<p>Мета ДПП – залучення приватного капіталу в розвиток інфраструктури, підвищення якості послуг, включаючи послуги державного управління, формування інноваційної економіки.</p>	<p>Завдання ДПП</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Удосконалення нормативно-правової та методологічної бази 2. Стимулювання регіонального розвитку приватних операторів 3. Розвиток механізмів фінансування проектів ДПП 4. Формування системи управління ДПП 5. Прогнозування і планування розвитку суспільної інфраструктури на регіональному рівні
<p>Об'єкти ДПП</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Приватні підприємства 2. Індивідуальні підприємці 3. Вітчизняні юридичні особи 4. Закордонні юридичні особи 5. Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування 6. Процес відносин в реалізації проектів ДПП 	<p>Джерела ДПП</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Кошти приватного партнера 2. Кошти місцевих бюджетів 3. Кредитні кошти, надані на поворотній основі, під гарантії держави, бізнесу 4. Інші джерела не заборонені законодавством
<p>Суб'єкти ДПП</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Органи державної влади та місцевого самоврядування 2. Державні установи 3. Державні корпорації 4. Некомерційні організації 5. Громадянське суспільство 	<p>Механізми реалізації ДПП</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Організаційний 2. Економічний 3. Нормативно-правовий 4. Просторово-інформаційний

Рис. 2. Механізм ДПП на регіональному рівні

*складено автором

Відсутність практики реалізації проектів ДПП на регіональному рівні вимагає впровадження фундаментальних змін в нормативно-правовому полі. Цей фактор також впливає на низьку обізнаність з механізмом ДПП як держави, так і приватного суб'єкту господарювання в транспортній галузі.

В Україні відсутній механізм державно-приватного партнерства на регіональному рівні. Вважаємо за доцільне впровадити ДПП через фінансово-економічний механізм управління транспортної галузі з використанням джерел, форм, методів та фінансових інструментів.

Перший механізм фінансового забезпечення ДПП передбачає, що головним джерелом фінансових ресурсів є кошти державного бюджету. Процедура залучення позикових коштів відбувається з подальшим їх інвестуванням у транспортну галузь за допомогою бюджетного фінансування, субсидій, кредитування. Через жорстке регламентування законом про державний бюджет та обмеженням річного бюджету, органи державної влади володіють доступом до дешевших кредитних ресурсів, ніж приватний бізнес.

Формування другого механізму ґрунтується на основі корпоративного фінансового забезпечення. Власник бізнесу залучає фінансові ресурси самостійно, використовуючи власні кошти для подальшого інвестування у проекти ДПП. При реалізації цього механізму компанія відчуває вплив нестабільного фінансового ринку та обмежується наявним потенціалом транспортних комунальних підприємств. Ці обмеження поряд з інвестиційними та прибутковими очікуваннями приватних інвесторів можуть відобразитись на зростанні вартості надання транспортних послуг у перевезенні пасажирів. Такий механізм фінансового забезпечення ДПП є досить неефективним для реалізації в Україні, враховуючи вплив соціально-політичних факторів на діяльність корпорацій.

Проектне фінансування – це третій механізм, що передбачає пряме кредитування без права регресу або з його обмеженням правом, що спрямовані на створену компанію в межах проекту ДПП. Забезпеченням кредитів є грошові потоки проекту, а матеріальне забезпечення боргу обмежене поточними активами проектною компанією та її майбутніми доходами.

Впровадження ДПП в транспортній галузі на регіональному рівні вимагає змін законодавства України, зокрема, внесення правок щодо регіональних особливостей ДПП. Адже ДПП – це головний інструментарій державної політики щодо залучення цільових інвестицій для впровадження фундаментальних змін в транспортній галузі регіону та перевезення пасажирів громадським транспортом.

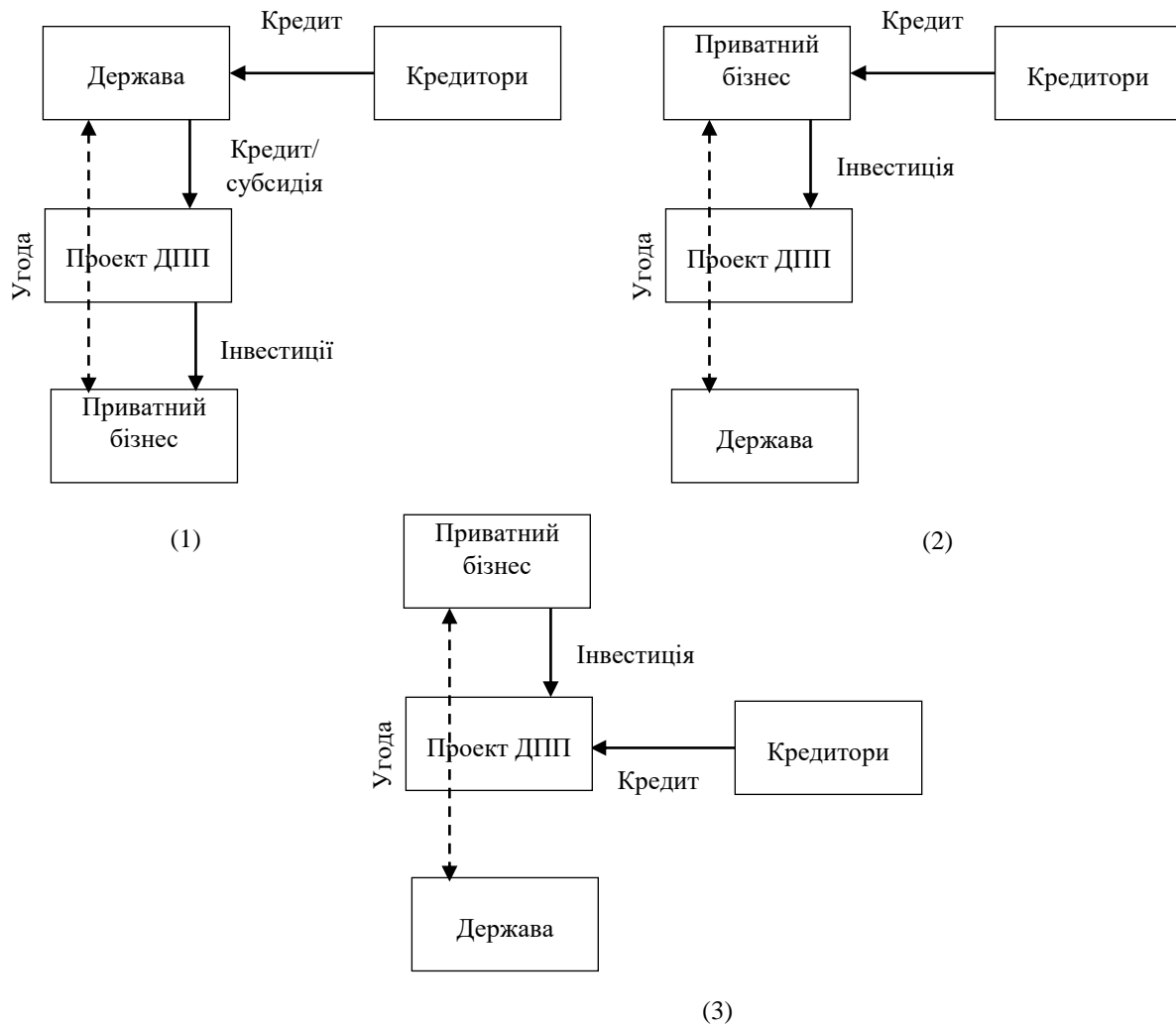

Рис. 3. Механізми фінансового забезпечення проектів ДПП
(1 – Державне; 2 – Приватне; 3 – Проектне)

Висновки. Для впровадження механізму державно-приватного партнерства в транспортній галузі необхідно вирішити ряд завдань:

- внесення змін до нормативно-правової бази, зокрема, до закону України «Про державно-приватне партнерство»: спростити погоджувальні процедури на початкових стадіях укладання договорів; передбачити можливість надання приватному партнеру пільг та посилити санкції за невиконання зобов'язань;
- посилити популяризацію необхідності провадження ДПП для транспортної галузі на регіональному рівні;
- створити єдиний механізм управління проектами ДПП;
- забезпечення вискоєфективної державної експертизи документації, що надаються потенційними приватними партнерами на предмет відповідності реальному стану (з метою попередження шахрайства з державними коштами або невірної оцінки попиту та очікуваних витрат);
- розробити фінансовий механізм співпраці держави та бізнесу з урахуванням державних гарантій та податкових пільг;
- посилити відповідальність за прояви корупційних схем в органах державної влади;
- розробити механізм розподілу ризиків між учасниками проекту ДПП.

Проведено аналіз проблем державно-приватного партнерства для обґрунтування можливостей ефективного застосування ДПП в транспортній галузі на регіональному рівні. Визначено головні переваги та недоліки державно-приватного партнерства для транспортної галузі України в цілому та на регіональному рівні.

Література

1. Горобінська І.В. Оподаткування транспортних підприємств в системі податкового реформування в Україні [Електронний ресурс] / І.В. Горобінська. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2009_11_5
2. Государственно-Частное Партнерство в Общественном Транспорте. World Bank, PPIAF: Workshop and Training on Urban Transport Planning and Reform.
3. Грищенко С.М. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства : практ. посіб. для органів місц. влади та бізнесу / С.М. Грищенко. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2011. – 140 с.

4. Делмон Д. Дж. Государственно-частное партнерство в инфраструктуре : практическое руководство для органов государственной власти / Д. Дж. Делмон / The World Bank Group. – 2010. – 250 с.
5. Міцкан А. Можливості PPP у сфері міського теплозабезпечення: механізми ЕСКО / Андрій Міцкан. – Ялта, 2012. – 20 с.
6. Павлюк А.П. Державно-приватне партнерство як механізм активізації інвестиційної діяльності в Україні / А.П. Павлюк, Д.В. Ляпін / Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 3 (24). – С. 38–45.
7. Пашченко Ю.Є. Державно-приватне партнерство у розвитку транспортної інфраструктури / Ю.Є. Пашченко // Молодий вчений. – 2015. – № 5(2). – С. 54–56.
8. Про затвердження Порядку надання державної підтримки здійсненню державно-приватного партнерства [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 березня 2011 р. № 279. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=279-2011-%EF>
9. Про державно-приватне партнерство : закон України № 2404-VI від 01.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
10. Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 роки [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 р. № 739-р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-%D1%80>
11. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 430-р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80>
12. Про транспорт : закон України № 232/94-ВР від 10.11.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>
13. Хусайнов Р.В. Формування і розвиток механізму державно-приватного партнерства в Україні [Електронний ресурс] / Р.В. Хусайнов. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_7_17
14. Workshop and Training on Urban Transport Planning and Reform. Baku, April 14-16, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/EXT/ECAREGTOPTRANSPORT/Resources/571120-1241808859601/R13.pdf>

References

1. Horobinska I.V. Opodatkuvannya transportnykh pidpriemstv v systemi podatkovoho reformuvannya v Ukraini [Elektronnyi resurs] / I.V. Horobinska. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2009_11_5
2. Hosudarstvenno-Chastnoe Partnerstvo v Obschestvennom Transporte. World Bank, PPIAF: Workshop and Training on Urban Transport Planning and Reform.
3. Hryshchenko S.M. Pidhotovka ta realizatsiia proektiv publichno-pryvatnoho partnerstva : prakt. posib. dla orhaniv mists. vlady ta biznesu / S.M. Hryshchenko. – K. : FOP Moskalenko O. M., 2011. – 140 s.
4. Delmon D. Dzh. Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v ynfrastrukture : praktycheskoe rukovodstvo dla orhanov hosudarstvennoi vlady / D. Dzh. Delmon / The World Bank Group. – 2010. – 250 s.
5. Mitskan A. Mozhlyvosti PPP u sferi miskoho teplozabezpechennia: mekhanizmy ESKO / Andrii Mitskan. – Yalta, 2012. – 20 s.
6. Pavliuk A.P. Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak mekhanizm aktyvizatsii investytsiinoi diialnosti v Ukraini / A.P. Pavliuk, D.V. Liapin / Stratehichni priorytety. – 2012. – № 3 (24). – S. 38–45.
7. Pashchenko Yu.Ie. Derzhavno-pryvatne partnerstvo u rozvytku transportnoi infrastrukтуры / Yu.Ie. Pashchenko // Molodyi vchenyi. – 2015. – № 5(2). – S. 54–56.
8. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia derzhavnoi pidtrymky zdiisnenniu derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Elektronnyi resurs] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 bereznia 2011 r. № 279. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=279-2011-%EF>
9. Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo : zakon Ukrainy № 2404-VI vid 01.07.2010 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
10. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini na 2013–2018 roky [Elektronnyi resurs] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 serpnia 2013 r. № 739-r. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-%D1%80>
11. Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku [Elektronnyi resurs] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 travnia 2018 roku № 430-r. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80>
12. Pro transport : zakon Ukrainy № 232/94-VR vid 10.11.1994 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>
13. Khusainov R.V. Formuvannia i rozvytok mekhanizmu derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini / R.V. Khusainov / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_7_17
14. Workshop and Training on Urban Transport Planning and Reform. Baku, April 14-16, 2009 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://siteresources.worldbank.org/EXT/ECAREGTOPTRANSPORT/Resources/571120-1241808859601/R13.pdf>

Рецензія/Peer review : 12.02.2019

Надрукована/Printed : 10.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Петрук О. М.

УДК 339.18

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-143-146

ГРИЦІНА Л. А., ХАРУН О. А.

Хмельницький національний університет

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

Метою даної статті є вивчення досвіду розвитку транспортно-логістичних систем провідних країн світу, визначення та узагальнення національних особливостей стимулювання даної сфери, обґрунтування пропозицій щодо впровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну практику. У статті розглянуті значення Індексу ефективності логістики для країн, що займають перші позиції рейтингу станом протягом 2014–2018 рр., і проаналізовано основні зміни за цей час. Проведений аналіз дозволив визначити країни-лідери на ринку логістичних послуг, що стало передумовою для розгляду досвіду розвитку їх транспортно-логістичних систем. Вивчений досвід показує, що забезпечити нові вимоги ринку можна завдяки створенню системи транспортно-логістичних центрів, основні підходи до розвитку яких умовно можна назвати «європейським» та «американським». Перший передбачає здійснення активної державної політики, спрямованої на підвищення ефективності вантажоперевезень та розбудови логістичної центрів, шляхом надання податкових пільг, державних субсидій чи грантів. В основу другого підходу покладено механізм ринкового регулювання логістичної сфери, що мінімізує потребу державного втручання та стимулює приватні компанії та інвесторів вкладати кошти у розвиток логістичної інфраструктури.

Ключові слова: логістика; транспортно-логістична система; логістичний центр; логістична інфраструктура; Індекс ефективності логістики.

HRYTSYNA L., KHARUN O.

Khmelnitskyi National University

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF TRANSPORTATION AND LOGISTICS SYSTEMS IN THE WORLD'S LEADING COUNTRIES

The purpose of the article is to study the experience of development of transportation and logistics systems of the world's leading countries, definition and generalization of national features of stimulation of this field, substantiation of proposals for implementation of foreign experience in domestic practice. In the article the values of the LPI index for the countries occupying the leading positions of the ranking during the period of 2014-2018 have been provided, and the major changes during this time have been analysed. The analysis allowed identifying the countries leading in the market of logistics services that became the prerequisite for studying the experience of development of their transportation and logistics systems. It has been determined that the main features of the current stage of the market development of transportation and logistics services are the strengthening of competition and, as the result, the expansion of the range of logistics services, as well as requirements strengthening for standardization, comprehensiveness and technological support for their implementation. It has been substantiated that the only way to reach the new market demands is the creation of the transportation and logistics centers that allows to reduce the logistics costs of individual producers and enhance the efficiency of operation of the economic entities. At the same time, in the world practice, two main approaches to the development of the transportation and logistics infrastructure, that can be conventionally called "European" and "American", have been formed. The first approach involves the implementation of an active state policy aimed at increasing the efficiency of freight transportation and developing logistics centers through the provision of tax incentives, state subsidies or grants. The second approach is based on the mechanism of market regulation of the logistics field, that minimizes the need for state intervention and encourages private companies and investors to invest in the development of logistics infrastructure.

Keywords: logistics; transportation and, logistics system; logistics center; logistics infrastructure; Logistics Performance Index

Постановка проблеми. Логістика як діяльність з управлінням рухом матеріальних ресурсів відома ще зі стародавнього часу. Однак лише у другій половині ХХ ст. вона стає невід'ємним елементом та важливою рушійною силою ефективного економічного розвитку на мікро- та макрорівнях. Однією з головних особливостей сучасного етапу розвитку світової економіки є активізація процесів глобалізації та інтернаціоналізації економічних відносин, що супроводжуються зростанням обсягів внутрішніх та міжнародних вантажоперевезень, посиленням ролі та значення логістичних зв'язків. Варто зазначити, що сучасний світовий ринок транспортно-логістичних послуг характеризується жорсткою конкуренцією, це вимагає від його учасників постійного пошуку нових методів та підходів до організації логістичної діяльності. Саме тому важливою умовою підвищення позицій України у світовій економіці є вивчення досвіду країн-лідерів транспортно-логістичного ринку та подальше впровадження новітніх технологій у практику діяльності вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми вдосконалення системи транспортно-логістичних послуг у різний час досліджували багато вітчизняних та зарубіжних науковців: С. Барді, Д. Бауерсокс, Н. Васильців, Д. Ватерс, П. Казабан, Дж. Клосс, М. Ковальов, Д. Коул, Є. Крикавський, Дж. Ленглі, Г. Плахута, С. Свиридко, В. Сергеев, Д. Сток та інші. Вивченню світового досвіду функціонування логістичних систем присвячені роботи О. Авраменко [6], І. Жарської [1], Н. Кирлик [8], О. Лук'янової, Г. Манорик, С. Мінакової [7], А. Юденко [2], Л. Ярошенко. Фахівці сходяться на думці, що

адаптація та використання зарубіжного досвіду розвитку транспортно-логістичних систем є однією з передумов підвищення ефективності функціонування вітчизняної економіки загалом.

Зважаючи на це, **метою** статті є вивчення досвіду розвитку транспортно-логістичних систем провідних країн світу, визначення та узагальнення національних особливостей стимулювання даної сфери, обґрунтування пропозицій щодо впровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну практику.

Виклад основного матеріалу. У міжнародній практиці рівень розвитку транспортно-логістичної системи країни традиційно оцінюється за допомогою Індексу ефективності логістики (Logistics Performance Index – LPI), який визначається за результатами експертного опитування та розраховується Світовим Банком раз на два [1].

Для визначення LPI використовують шість оціночних показників, які оцінюються за 5-бальною шкалою:

- ефективність процедур митного оформлення та управління кордонами;
- якість торгової та транспортної інфраструктури;
- простота організації доступних за ціною міжнародних перевезень;
- компетентність та якість логістичних послуг;
- можливість відстеження та контролю за проходженням вантажів;
- частота, з якою витрати часу на транспортування вантажів до пункту призначення знаходяться в межах очікуваного до попередньо визначеного графіка поставки [2].

Визначається значення Індексу ефективності логістики кожні два роки і охоплює більше 160 країн світу. Загалом даний Індекс допомагає проаналізувати і порівняти результати великої кількості окремих країн стосовно ефективності переміщення товарів і налагодження стабільних зв'язків із глобальними ланцюгами поставок.

У табл. 1 наведені дані щодо ранжування країн за даними LPI за період з 2014 по 2018 роки [3–5]. Як свідчать наведені дані, рейтинг LPI є досить динамічним. Серед країн, які досягли найбільшого прогресу за останні роки, варто виділити Австрію (+18 позицій), Об'єднані Арабські Емірати (+16), Фінляндію (+14), Данію (+9) та Нову Зеландію (+8). В той же час найбільше свої позиції погіршили Канада (-8), Об'єднане Королівство (-5), США (-5) та Нідерланди (-4). Лідерами рейтингу залишаються Німеччина, Швеція та Бельгія.

Таблиця 1

Рейтинг країн світу за даними Індексу ефективності логістики (Logistics Performance Index) [3–5]

Країни	Місце в рейтингу			Значення показників у 2018 році						
	2018	2016	2014	Загальна сума балів	Митниця	Інфраструктура	Міжнародні перевезення	Якість логістичних послуг	Відстеження та контроль	Своєчасність поставок
Німеччина	1	1	1	4.20	4.09	4.37	3.86	4.31	4.24	4.39
Швеція	2	3	6	4.05	4.05	4.24	3.92	3.98	3.88	4.28
Бельгія	3	6	3	4.04	3.66	3.98	3.99	4.13	4.05	4.41
Австрія	4	7	22	4.03	3.71	4.18	3.88	4.08	4.09	4.25
Японія	5	12	10	4.03	3.99	4.25	3.59	4.09	4.05	4.25
Нідерланди	6	4	2	4.02	3.92	4.21	3.68	4.09	4.02	4.25
Сінгапур	7	5	5	4.00	3.89	4.06	3.58	4.10	4.08	4.32
Данія	8	17	17	3.99	3.92	3.96	3.53	4.01	4.18	4.41
Об'єднане Королівство	9	8	4	3.99	3.77	4.03	3.67	4.05	4.11	4.33
Фінляндія	10	15	24	3.97	3.82	4.00	3.56	3.89	4.32	4.28
Об'єднані Арабські Емірати	11	13	27	3.96	3.63	4.02	3.85	3.92	3.96	4.38
Гонконг, Китай	12	9	15	3.92	3.81	3.97	3.77	3.93	3.92	4.14
Швейцарія	13	11	14	3.90	3.63	4.02	3.51	3.97	4.10	4.24
США	14	10	9	3.89	3.78	4.05	3.51	3.87	4.09	4.08
Нова Зеландія	15	37	23	3.88	3.71	3.99	3.43	4.02	3.92	4.26
Франція	16	16	13	3.84	3.59	4.00	3.55	3.84	4.00	4.15
Іспанія	17	23	18	3.83	3.62	3.84	3.83	3.80	3.83	4.06
Австралія	18	19	16	3.75	3.87	3.97	3.25	3.71	3.82	3.98
Італія	19	21	20	3.74	3.47	3.85	3.51	3.66	3.85	4.13
Канада	20	14	12	3.73	3.60	3.75	3.38	3.90	3.81	3.96
....										
Україна	66	80	61	2.83	2.49	2.22	2.83	2.84	3.11	3.42

Для порівняння нами було наведено дані щодо України. Як бачимо, у 2018 році Україна покращила своє місце у рейтингу на 14 позицій, однак так і не досягла рівня 2014 року. Серед шести складових LPI найнижчими залишаються значення показників оцінки якості торгової та транспортної інфраструктури, а

також ефективність процедур митного оформлення та управління кордонами. Відносно високими є показники, що характеризують своєчасність доставки та можливість контролю за проходженням вантажів.

Як зазначає Авраменко О.В. [6], дослідження ринку логістичних послуг, що проводились «Українським логістичним альянсом» (УЛА), дозволило виділити ряд чинників низького рівня розвитку транспортно-логістичних системи України, а саме: висока вартість послуг логістичних операторів; висока ймовірність зриву термінів постачання; недостатня компетентність персоналу; низький рівень якості послуг; відсутність довіри; недосконала законодавча база, що не відповідає міжнародними нормами та стандартам.

В той же час вирішити зазначені проблем, на думку опитаних, можна завдяки використанню міжнародного досвіду, залученню інвестицій у розвиток транспортної інфраструктури та посиленню державної підтримки розвитку транспортно-логістичної системи України [6].

Як бачимо, вивчення та запозичення іноземного досвіду є невід'ємною умовою розвитку транспортно-логістичної систем України. Зважаючи на те, що за даними LPI-рейтингу Німеччина є світовим лідером за якістю та ефективністю організації транспортно-логістичної діяльності розглянемо детальніше особливості функціонування її логістичної системи.

В структурі економіки Німеччини логістична галузь займає четверте місце за рівнем обігу та перше – за кількістю працівників. Основою розвитку логістичної галузі країни виступають логістичні центри, активну участь у створенні яких приймає держава. Органи державної влади ініціюють створення нових об'єктів інфраструктури, організують підготовку земельних ділянок під будівництво, беруть участь у процесі розробки і реалізації проекту. Основними інструментами державної політики є бюджетне фінансування, дотації федеральних земель і кредитування за окремими інвестиційними проектами. Крім того, органи державної влади сприяють залученню приватних інвестицій [1]. Управління логістичними центрами, створеними за участю держави, здійснюється через наглядові органи, до складу яких входять представники компаній-учасників проекту [7]. Головною метою діяльності транспортно-логістичних центрів Німеччини є використання механізму взаємодії всіх видів транспорту [8].

Важливу роль в логістичній інфраструктурі Німеччини відіграють порти, яких на території країни налічується близько 250, найбільшими з них є порт Гамбург та порт Бремерхафен. Розвиненою є також і інфраструктура повітряних, залізничних та автомобільних перевезень. В Німеччині функціонує біля 40 аеропортів, більшість з яких є міжнародними. Мережа автомобільних та залізничних шляхів є однією з найвищих щільних серед європейських держав. В Німеччині діють великі логістичні гравці, такі як “Deutsche Post DHL” (провайдер логістичних послуг), “Deutsche Bahn” (оператор мережі залізниць), “Lufthansa Cargo” (вантажні авіаперевезення) [9].

Як і у Німеччині основою транспортно-логістичної системи Великобританії є логістичні центри, які функціонують у форматі невеликих логістичних парків або розподільчих центрів, що забезпечують інтермодальний зв'язок. Створення та місце розташування подібних центрів погоджується керівництвом графств. Держава бере участь у фінансуванні логістичних центрів у формі надання грантів. Існують дві основні схеми бюджетного фінансування: гранти на об'єкти вантажної інфраструктури та гранти за доступ до залізничної колії. Перша схема виділення бюджетних коштів дає змогу покрити витрати на створення інфраструктурних об'єктів з обробки залізничних вантажів. Друга дає змогу компаніям здійснювати виплати за користування залізничною інфраструктурою [1, 10].

Дещо інший підхід до функціонування транспортно-логістичної системи демонструють США, що займають 14 місце в рейтингу LPI-2018. Варто відмітити, що американські компанії були першими у світі щодо впровадження логістичних підходів у питаннях раціональної організації взаємозв'язків своїх підприємств з партнерами по бізнесу. Так, ще у 1920-х рр. елементи сучасної логістичної системи «Точно в строк» (JIT) застосовувались на заводах Форда у Детройті з завершеним циклом виробництва автомобілів. На сучасному етапі логістична інфраструктура США характеризується високим рівнем розвитку і включає в себе мережу залізниць, морських та аеропорти, автомобільні та водні шляхи, систему трубопроводів і вантажних терміналів. Логістичні центри основному представлені у формі міжгалузевих складів загального користування, причому часто вони створюються логістичними посередниками спільно з підприємствами-замовниками. При цьому участь держави у даному процесі є мінімальною [1, 11].

Висновки. Як свідчить проведене дослідження, характерними рисами сучасного етапу розвитку ринку транспортно-логістичних послуг є посилення конкуренції і, як наслідок, з одного боку – розширення асортименту логістичних послуг, а з іншого – посилення вимог щодо стандартизації, комплексності та технологічного забезпечення їх реалізації. Зарубіжний досвід показує, що забезпечити нові вимоги ринку можна завдяки створенню системи транспортно-логістичних центрів, які дозволяють мінімізувати логістичні витрати та підвищити ефективність функціонування економічних суб'єктів. При цьому у світовій практиці сформувалось два основних підходи до розвитку інфраструктури транспортно-логістичної сфери, які умовно можна назвати «європейським» та «американським». Перший – передбачає здійснення активної державної політики, спрямованої на підвищення ефективності вантажоперевезень та розбудови логістичної центрів, шляхом надання податкових пільг, державних субсидій чи грантів. В основу другого підходу покладено механізм ринкового регулювання логістичної сфери, що мінімізує потребу державного втручання та стимулює приватні компанії та інвесторів вкладати кошти у розвиток логістичної інфраструктури.

Література

1. Жарська І. О. Міжнародний досвід державної підтримки створення транспортно-логістичних центрів / І. О. Жарська // Бізнес-Інформ. – 2017. – № 2. – С. 37–44.
2. Юденко А.В. LPI як показник конкурентоспроможності та потенціалу логістичного забезпечення України стосовно країн Європейського Союзу / А. В. Юденко // Бізнес Інформ. – 2018. – № 1. – С. 54–59.
3. LPI Global Rankings 2018. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/global/2018?dl=true>
4. LPI Global Rankings 2016. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/global/2016?dl=true>
5. LPI Global Rankings 2014. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/global/2014?dl=true>
6. Авраменко О. В. Напрями розвитку логістичного менеджменту в Україні / О. В. Авраменко // Бізнес Інформ. – 2017. – № 9. – С. 262–267.
7. Мінакова С. М. Світовий досвід використання транспортно-логістичних систем підприємств в умовах глобалізації / С. М. Мінакова // Вісник Одеського національного морського університету. – 2017. – Вип. 1. – С. 131–137.
8. Кирлик Н. Ю. Європейський досвід розвитку транспортно-логістичних центрів / Н. Ю. Кирлик // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. - Вип. 22. – С. 98–101.
9. Манорик Г. О. Аналіз зарубіжного досвіду управління логістичним забезпеченням електронної комерції підприємств / Г. О. Манорик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2018. – Вип. 21(1). – С. 142–146.
10. Лук'янова О.М. Світовий досвід та перспективи розвитку транспортно-логістичної системи України / О.М. Лук'янова, Д.Ю. Кривцун // Економіка та суспільство. – 2018. – Вип. 18. – С. 166–172. – Режим доступу : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/23.pdf
11. Ярошенко Л. Л. Міжнародний досвід розбудови транспортно-логістичних центрів як спосіб розвитку транспортно-логістичної інфраструктури / Л. Л. Ярошенко // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 8. – С. 201–204.

References

1. Zharska I. O. Mizhnarodnyi dosvid derzhavnoi pidtrymky stvorennia transportno-lohistychnykh tsestriv / I. O. Zharska // Biznes-Inform. – 2017. – № 2. – С. 37–44.
2. Iudenko A.V. LPI yak pokaznyk konkurentospromozhnosti ta potentsialu lohistychnoho zabezpechennia Ukrainy stosovno krain Yevropeiskoho Soiuzu / A. V. Yudenko // Biznes Inform. – 2018. – № 1. – S. 54–59.
3. LPI Global Rankings 2018. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/global/2018?dl=true>
4. LPI Global Rankings 2016. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/global/2016?dl=true>
5. LPI Global Rankings 2014. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/global/2014?dl=true>
6. Avramenko O. V. Napriamy rozvytku lohistychnoho menezhmentu v Ukraini / O. V. Avramenko // Biznes Inform. – 2017. – № 9. – S. 262–267.
7. Minakova S. M. Svitovyi dosvid vykorystannia transportno-lohistychnykh system pidprijemstv v umovakh hlobalizatsii / S. M. Minakova // Visnyk Odeskoho natsionalnoho morskoho universytetu. – 2017. – Vyp. 1. – S. 131–137.
8. Kyrlyk N. Yu. Yevropeyskyi dosvid rozvytku transportno-lohistychnykh tsestriv / N. Yu. Kyrlyk // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menezhment. – 2016. - Vyp. 22. – S. 98–101.
9. Manoryk H. O. Analiz zarubizhnoho dosvidu upravlinnia lohistychnym zabezpechenniam elektronnoi komertsii pidprijemstv / H. O. Manoryk // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. – 2018. – Vyp. 21(1). – С. 142–146.
10. Lukianova O.M. Svitovyi dosvid ta perspektyvy rozvytku transportno-lohistychnoi systemy Ukrainy / O.M. Lukianova, D.Iu. Kryvtun // Ekonomika ta suspilstvo. – 2018. – Vyp. 18. – С. 166–172. – Rezhym dostupu : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/23.pdf
11. Iaroshenko L. L. Mizhnarodnyi dosvid rozbudovy transportno-lohistychnykh tsestriv yak sposib rozvytku transportno-lohistychnoi infrastruktury / L. L. Yaroshenko // Prychornomorski ekonomichni studii. – 2016. – Vyp. 8. – S. 201–204.

Рецензія/Peer review : 10.03.2019

Надрукована/Printed : 11.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Нижник В. М.

УДК 338.43:633

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-147-152

ГУМЕНЮК Ю. В.

Вінницький національний аграрний університет

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ ТА КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті обґрунтовується необхідність стратегії розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК як основи забезпечення продовольчої безпеки країни і драйвера розвитку сільськогосподарського виробництва. У роботі наводиться розуміння суті поняття «стратегії розвитку» в контексті зернопродуктового підкомплексу АПК. Необхідність формування стратегії визначається значимістю використання зерна у виробництві широкого переліку галузей економіки країни, що робить зернове господарство високо мультиплікативною галуззю, яка визначає і здатна стимулювати розвиток інших. Продукти переробки зерна становлять основу продовольчої безпеки населення країни як основу хлібобулочного виробництва, найважливіший елемент визначає рівень і якість кормової бази тваринництва, цінний продукт переробки в ряді пов'язаних із зерновим господарством галузей харчової промисловості. Ефективна реалізація стратегії сприятиме сталому розвитку і суміжних галузей: генерувати мультиплікативний ефект в промислових галузях, підвищувати ефективність сільськогосподарського виробництва та напрямках переробки зерна, формувати валютні надходження від здійснення експорту надлишків зерна і забезпечувати продовольчу безпеку населення країни. У статті сформувано п'ять основних стратегічних цілей розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК і супутні їх досягненню завдання, а також представлені принципи, яких необхідно дотримуватися для забезпечення ефективної реалізації стратегії розвитку. Базовим принципом в дослідженні виділяється обов'язкове сполучення його стратегічних цілей з факторами, обумовленими його природно-економічним потенціалом. Стратегічний розвиток зернопродуктового підкомплексу АПК має бути значно ширшим в своїх напрямках, а його успіхи і цільові індикатори не повинні обмежуватися показниками величини експортних можливостей, обов'язково включаючи індикатори розвитку внутрішнього ринку і вирішення проблеми виробництва дефіцитних і якісних видів зернових. Стратегія розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК визначає глобальні перспективні завдання, необхідні для ефективного управління ним, тому стратегічним орієнтиром має стати формування високотехнологічного сегмента переробки зерна для цілей і потреб внутрішнього ринку.

Ключові слова: зерно, зернове господарство, зернопродуктовий підкомплекс, експорт зерна, державне регулювання, ефективність, природно-економічний потенціал, стратегія, стратегічний розвиток.

HUMENIUK Y.

Vinnytsia National Agrarian University

DEVELOPMENT STRATEGIES OF AGRICULTURAL GAS SUPPLY FOR THE PROTECTION OF THE FOOD SECURITY OF THE COUNTRY AND THE INTEGRATED AGRICULTURAL DEVELOPMENT

The article substantiates the necessity of the strategy of development of the grain-product subcomplex of agroindustrial complex as the basis of ensuring food safety of the country and the driver of agricultural development. The paper provides an understanding of the concept of "development strategy" in the context of the grain-product subcomplex of the agro-industrial complex. The need for a strategy is determined by the significance of the use of grain in the production of a wide range of industries of the country's economy, which makes the grain economy a highly multiplicative industry that determines and is able to stimulate the development of others. Grain processing products form the basis of food security of the country's population as a basis for bakery production, the most important element determines the level and quality of the feed stock of livestock, a valuable product of processing in a number of grain-related sectors of the food industry. Effective implementation of the strategy will promote sustainable development and related industries: generate a multiplier effect in the industrial sectors, increase the efficiency of agricultural production and grain processing, form foreign exchange earnings from the export of surplus grain, and ensure the food security of the country's population. The article sets forth five main strategic goals for the development of the grain and agricultural subcomplex of the agroindustrial complex and their related task achievement, as well as the principles that must be followed to ensure the effective implementation of the development strategy. The basic principles in the study are the obligatory combination of its strategic goals and factors, determined by its natural and economic potential. The strategic development of the grain and agricultural subcomplex of the agro-industrial complex should be considerably wider in its directions, and its successes and target indicators should not be limited to indicators of the size of export opportunities, necessarily including indicators of the development of the domestic market and the solution of the problem of production of scarce and qualitative types of cereals. The development strategy of the grain and agricultural subcomplex of the agroindustrial complex determines the global perspective tasks necessary for its effective management, therefore the strategic reference point should be the formation of a high-tech grain processing segment for the purposes and needs of the domestic market.

Keywords: grain, grain production, grain products subcomplex, the export of grain, government regulation, efficiency, natural and economic potential, strategy, strategic development.

Вступ. У ринковій економіці стратегія розвитку виробництва сільськогосподарської продукції повинна бути представлена комплексом довгострокових цілей, зусиль і дій по їх досягненню і заснована на великих напрямках розвитку економіки країни. Тому вибір стратегії функціонування сільськогосподарських організацій, підгалузей і підкомплексів агропромислового комплексу повинен враховувати об'єктивну оцінку тенденцій, що склалися, а також стратегію довгострокового розвитку АПК. Під «стратегією

розвитку» зернопродуктового підкомплексу ми розуміємо довгострокові напрямки діяльності, що дозволяють в мінливих ринкових умовах отримати конкурентні переваги за рахунок раціонального використання наявного природно-економічного потенціалу з метою задоволення внутрішніх потреб країни в дефіцитних і якісних видах зернових, а також забезпечення експортних потоків зерна.

Зерно є стратегічним продуктом, використовуваним в широкому переліку напрямів виробництва найрізноманітніших галузей економіки країни, будучи одним з небагатьох відтворюваних експортних товарів. У більшості регіонів частка зернового клина перевищує 50% (а в ряді і 60%) в структурі посівних площ, що говорить про роль найважливішого елемента сівозміни та значущості виробництва зерна в забезпеченні ефективності сільськогосподарських товаровиробників. Про соціальну значущість хліба як продукту забезпечення продовольчої безпеки вже сказано в безлічі робіт, при цьому зерно як елемент кормової бази вкрай важливий для розвитку тваринництва. При цьому зерно активно використовується в ряді інших галузей, наприклад, в харчовій, тому створюючи одне робоче місце в зерновому господарстві генерується до 10 робочих місць в інших галузях економіки. Звідси і висока соціально-економічна значимість зернопродуктового підкомплексу АПК, від стану якого залежить ефективність не тільки сільськогосподарського виробництва, в якому зернове господарство є системоутворюючою ланкою, а й пов'язаних з ним галузей харчової промисловості.

У такій ситуації обґрунтованість формування індивідуальної стратегії, в якій будуть представлені в комплексному вигляді мети і заходів, спрямовані на розвиток зернопродуктового підкомплексу, не викликає сумнівів. Вживані заходи, цілі та індикатори в силу високої мультиплікативності зернопродуктового підкомплексу необхідно сполучати із загальною стратегією розвитку сільського господарства і забезпечення продовольчої безпеки населення країни. Це буде сприяти сталому розвитку суміжних галузей (генерувати мультиплікативний ефект в промислових галузях, підвищувати ефективність сільськогосподарського виробництва та напрямки переробки зерна), формувати валютні надходження від здійснення експорту надлишків зерна і забезпечувати продовольчу безпеку населення країни.

Мета і задачі роботи. Метою статті є обґрунтування необхідності стратегії розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК, представити її основні напрямки і планові завдання з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та ефективного розвитку сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню проблематики забезпечення розвитку зернопродуктового підкомплексу України, підвищення ефективності діяльності усіх учасників ринку, шляхом гармонізації їх інтересів, на основі виявлення та комплексного вирішення найбільш гострих проблем, присвячені праці багатьох українських вчених, зокрема: Боднара О.В., Гайдуцького П.І., Дем'яненка С.І. [2], Ільчука М.М., Кваші С.М., Колодійчука В.А. [4], Коновал І.А., Мельника Л.Л. [5], Погріщука Б.В., Саблука П.Т., Світового О.М. [6], Седікової І.О., Суліми Н.М., Шпичака О.М. та інших. Проте, не зважаючи на всі прикладені зусилля як з боку держави, так і суб'єктів господарювання зазначена проблема ще й досі не вирішена, а останнім часом, внаслідок поглиблення соціально-економічної кризи в державі, вона має загрозливу тенденцію до загострення.

Виклад основного матеріалу. Стратегічні орієнтири забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу базуються на розробці відповідної стратегії розвитку, що передбачає сукупність дій та заходів щодо підвищення ефективності функціонування підкомплексу на оглядову перспективу. Отже, розробка стратегії діяльності передбачає виявлення шляхів, якими досягатимуться прогнозовані результати, при цьому саме стратегічні орієнтири виокремлюють те коло питань, яке є формотворчим у розвитку процесу чи явища. Розроблення стратегії розвитку ґрунтується на аналізі сучасного стану і оцінці проблем, що виникають між галузями зернопродуктового підкомплексу, визначенні внутрішніх і зовнішніх чинників, котрі впливають на розвиток та стратегічні цілі діяльності підкомплексу, а також вивченні досвіду країн-лідерів з виробництва зерна у світі. Суттєвою проблемою для України є відсутність чітких стратегічних і тактичних пріоритетів розвитку всіх галузей підкомплексу.

Розробка стратегії в аграрному виробництві повинна ґрунтуватися на головній її особливості – всі виробничі підрозділи галузі пов'язані з виробництвом сільськогосподарської продукції як з основною спеціалізацією. При цьому необхідно враховувати ризики при реалізації стратегій розвитку АПК зокрема, вплив природно-кліматичних умов, біологічних особливостей рослин, динаміки споживчого попиту, імпортна залежність країни за окремими видами сільськогосподарської продукції і продовольства. Ефективне управління всіма ризиками і особливостями сільського господарства вирішує проблему продовольчого забезпечення населення країни і підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва. Відповідно до цього сформовані п'ять основних стратегічних цілей розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК, для реалізації яких необхідно забезпечити вирішення супутніх завдань, які представлені на рис. 1.

Базовим принципом, на основі якого слід формувати стратегію розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК, є обов'язкове поєднання його стратегічних цілей з факторами, обумовленими його природно-економічним потенціалом. Суть цього розкривається в обмеженості можливостей використання нефінансових факторів в умовах структурної кризи, що зумовило важкодоступність кредитних ресурсів, скорочення капітальних інвестицій як в безпосередньо зернопродуктовий підкомплекс АПК, так і в розвиток

інфраструктури. Виходить, що на даний момент підприємницькі структури не можуть інтенсивно наростити величину виробничих факторів, ні держава стимулювати це за рахунок прямої фінансової підтримки на увазі зростання дефіциту бюджету. Тому формування стратегічних цілей і супутніх їм завдань повинно виходити з поточних реалій і можливостей економіки країни і конкретно зернопродуктового підкомплексу АПК [3].

Рис. 1. Стратегічні цілі і завдання розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК

Оскільки сільськогосподарські виробники обмежені у фінансових і матеріальних ресурсах, то використовувати їх треба оптимально. Це вимагає також дотримання принципу максимально раціонального використання ресурсів. Домогтися цього можливо, оптимально використовуючи комплекс природно-економічних факторів, шляхом створення системи господарювання, адаптованої до природно-кліматичних умов кожного регіону. Це дозволить найбільш повно реалізувати потенціал біосистеми за наявних технологічних і економічних ресурсів. Найбільш повне використання ресурсів вимагає, щоб матеріально-технічна база АПК переорієнтувалася на їх ефективне застосування та запобігання руйнування потенціалу біосистеми на основі максимального впровадження інновацій у виробництво. Необхідно раціонально використовувати інтелектуальний потенціал вчених і підприємницькі здібності суб'єктів АПК, які лежать в області їх координації. При цьому важливим фактором є адаптація системи господарювання до конструктивних функцій ринку.

Варто зазначити, що протягом останніх років у розвитку зернопродуктового підкомплексу частково здійснюються корінні перетворення, пов'язані з реформуванням відносин власності і реорганізації

сільськогосподарських, переробних та обслуговуючих підприємств, заміною планово-розподільної системи на ринкову. Проте такі зміни не стосуються системи управління підприємствами. Механізм державного регулювання ринку зерна забезпечений відповідними нормативно-правовими актами, втім на практиці вони реалізуються не в повній мірі, зокрема потребує реалізації низка положень щодо захисту вітчизняних товаровиробників [1].

Зважаючи на розмаїття причин, що впливають на виробничу діяльність у зернопродуктовому підкомплексі АПК, диференціацію оцінок та масштабів, здійснено класифікацію аспектів, критеріїв, показників ефективності виробництва на рис. 2.

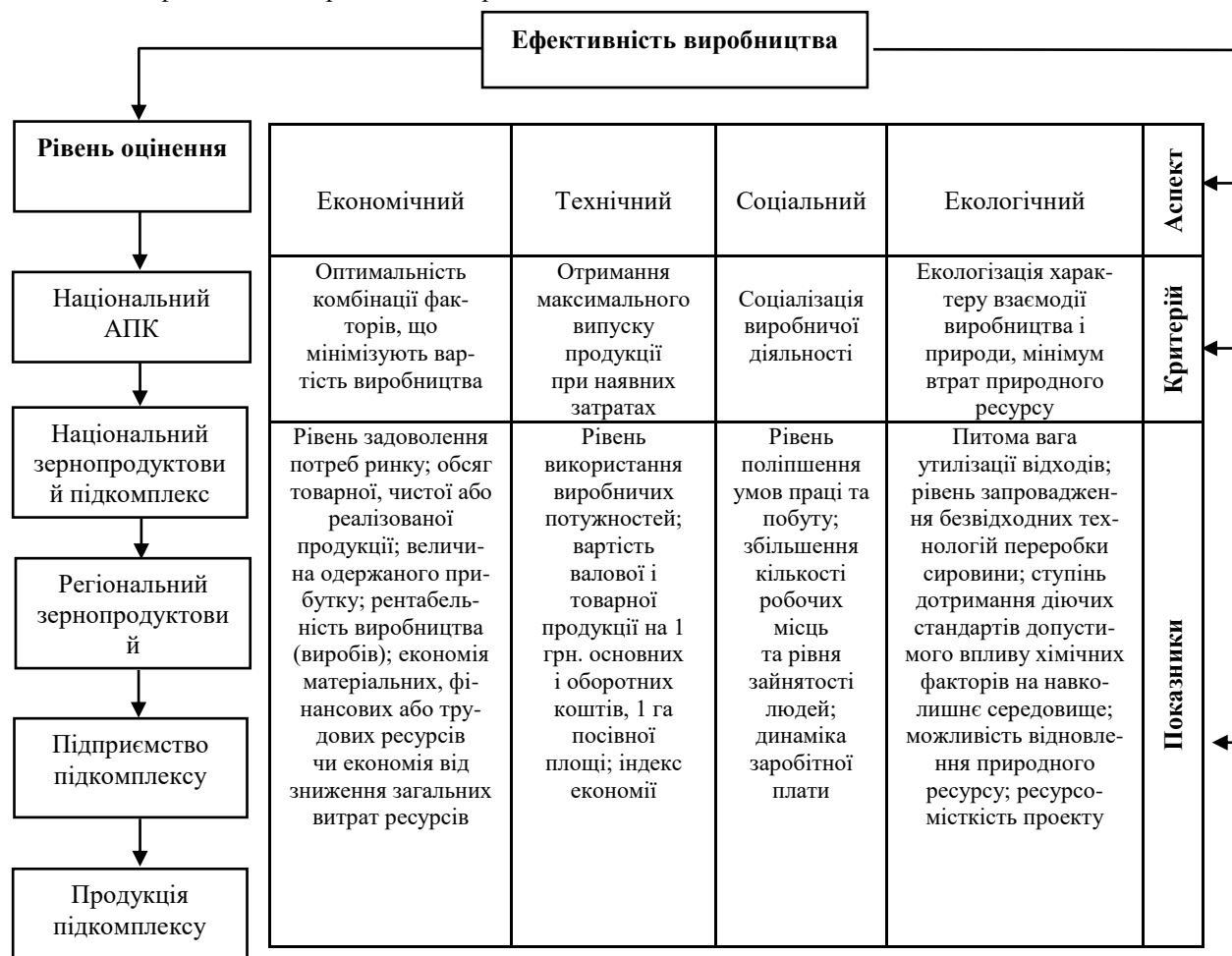

Рис. 2. Система аспектів, критеріїв, показників і форм прояву ефективності виробництва у зернопродуктовому підкомплексі АПК

В умовах ринкових відносин ступінь орієнтації зернопродуктового підкомплексу на кінцеві, соціально-значимі результати та ефективність його функціонування в цілому виражається такими показниками: виробництво зерна та продуктів його переробки у натуральному і грошовому вираженні, у тому числі на 1 га посівних площ у ц/га та тис. грн./га; інтегральні витрати на виробництво борошна та інших продуктів переробки зерна (витрати по всьому комплексу: виробництво зерна → виробництво борошна та інших продуктів переробки зерна → реалізація продукції) – загальні і на 1 га посівних площ; інтегральний прибуток (загальний і на 1 га посівних площ); інтегральний прибуток на 1 грн інтегральних витрат виробництва в грн.; інтегральна рентабельність продукції і виробництва; інтегральна продуктивність праці в натуральному і грошовому вимірах.

Формування ефективного зернопродуктового господарства в умовах становлення ринкової економіки залежить від численних факторів, як зовнішніх стосовно до підприємств, на які вони не можуть здійснювати суттєвого впливу (загальнополітичної і соціально-економічної ситуації в країні і регіоні, розвитку інфраструктури АПК, рівня платоспроможного попиту населення, наявності сприятливих природно-кліматичних та організаційно-економічних умов для виробництва і переробки зерна в регіоні, можливих обсягів завезення через імпорт та з інших регіонів, цін на матеріальні ресурси, розвиненості конкурентного середовища на зерновому ринку, інвестиційної, фінансово-кредитної та фіскальної політики в країні), так і внутрішніх, що безпосередньо залежать від самих підприємств (трансформація організаційно-правової форми підприємства, оптимізація організаційної та управлінської

структури виробництва, залучення висококваліфікованих спеціалістів у сферу менеджменту і служби маркетингу, підвищення рівня техніко-технологічного забезпечення виробництва; розширення асортименту, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, зростання продуктивності праці, дотримання режиму економії, раціональне використання фінансових ресурсів, налагодженість економічних зв'язків з партнерами і т.д.).

Ефективність і рівень інтенсивності зернового господарства здебільшого визначає характер і ступінь використання землі, як основного засобу виробництва в сільському господарстві. Насамперед, ефективність використання останньої підвищується завдяки впровадженню й освоєнню науково-обґрунтованих систем землеробства, застосуванню високопродуктивних сортів і гібридів зернових культур, покращенню насінництва, забезпеченню зерновиробників сучасною технікою і засобами захисту рослин від шкідників, хвороб тощо.

Державне регулювання сільського господарства (у тому числі і зернової галузі) доцільно проводити за наступними позиціями: підтримка загального рівня доходності в галузі і стимулювання платоспроможності населення; антимонопольне регулювання і регулювання пропорції всередині і міжгалузевого обміну; сприяння розвитку ринкової інфраструктури; підтримка стабільної, сприятливої кон'юнктури на ринку через проведення політики протекціонізму і забезпечення умов для конкуренції з зовнішнім ринком; розширення практики страхування інвестиційних проєктів, які підтримуються державою; залучення іноземних інвестицій, технічної і технологічної підтримки. Система заходів державного регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу показана на рис. 3.

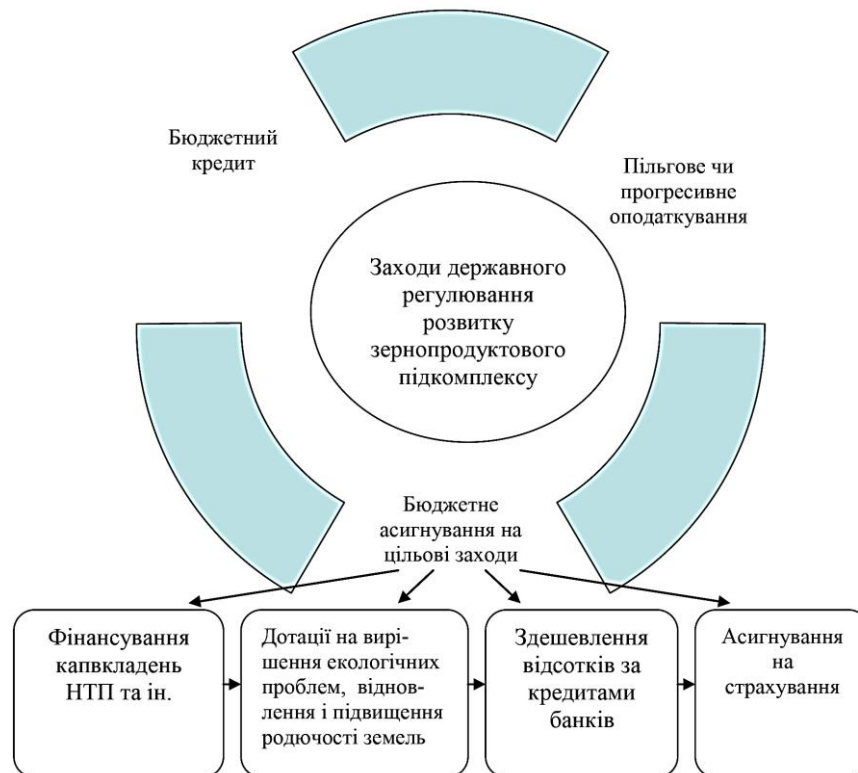

Рис. 3. Система заходів державного регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу

На етапі розвитку ринку зерна необхідна державна підтримка товаровиробників у вигляді цільової дотації, пільгових кредитів, зниженні податкових ставок тощо. Таким чином, товаровиробники зможуть забезпечити нормальне функціонування і розвиток ринку зерна. У найближчій перспективі основним економічним важелем впливу держави на розвиток зернового ринку залишається цінова політика. Необхідна гарантія з боку держави щодо мінімального рівня закупівельних цін на окремі види зерна і можливість реалізації за ними продукції. Для регулювання попиту і пропозиції на зерно і зернопродукти доцільно проводити, на нашу думку, моніторинг потреб внутрішнього і зовнішнього ринку збуту, рух зернових ресурсів, концентрацію запасів зерна і зернопродуктів в регіонах з чітким визначенням кожному регіону потреб у зерні на продовольчі потреби, на насіння, фураж, формування державних ресурсів, поповнення страхового фонду тощо. Для відпрацювання механізмів державного регулювання на продовольчому ринку і розвитку ефективного регіонального і міжрегіонального продуктообміну доцільно провести аналіз та оцінку ресурсів продовольства, становище продуктообміну і місткість продовольчих ринків; обґрунтувати

джерела ресурсів для формування регіональних продовольчих фондів, оптимізувати їх розміщення; розробити й обґрунтувати напрямки і стратегію розвитку продовольчого комплексу з метою створення стабільних регіональних ринків продуктів; розробити систему організаційно-економічних і технологічних заходів, механізм регулювання товарообігу, обґрунтувати напрямки їх державної підтримки, забезпечуючи стабільний продуктообмін і товаропотоки.

Особливу роль відіграє принцип гарантованої державної підтримки сталого розвитку зернового господарства. Державі важливо сьогодні гарантувати створення умов для становлення і управління цін на сільськогосподарські товари і засоби виробництва для села. Необхідні сьогодні антимонопольне державне регулювання, підтримка інноваційно-інвестиційної діяльності щодо техніко-технологічного переозброєння сільського господарства, розвиток елітного насінництва, збереження біосистеми. Для успішної реалізації цього принципу потрібні економічні механізми контролю над зацікавленістю і відповідальністю державних органів, чиновників і службовців, що виконують функцію даної підтримки. Застосування цього принципу доцільно здійснювати по кожному етапу відтворювальної ланцюжка підкомплексу: селекція і насінництво, обробіток зернових, його переробка в галузях промисловості і АПК, щоб забезпечити оцінку прямого (цільового) ефекту. Слід зазначити принцип мотиваційної спрямованості державного регулювання і підтримки. Реалізація цього принципу вимагає формування мотиваційних механізмів переливу капіталу, впровадження екзогенних і пов'язаних з ним техногенних технологій виробництва, ефективної структури і ринкової інфраструктури АПК.

Висновки. Стратегія розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК визначає глобальні перспективні завдання необхідні для ефективного управління ним, тому стратегічним орієнтиром має стати формування високотехнологічного сегмента переробки зерна для цілей і потреб внутрішнього ринку. Такий напрям визначає підвищення конкурентоспроможності інших агропродовольчих підкомплексів країни, так як зернове господарство є високо мультиплікативною галуззю, надаючи прямий вплив на безліч інших, особливо визначаючи рівень і якість кормової бази тваринництва. До того ж це створює додаткові стимули для реалізації природно-економічного потенціалу виробництва зерна регіонів, які в силу географічних причин не можуть володіти високими експортними можливостями, забезпечуючи розширення його збуту в регіонах для внутрішніх цілей. Не секрет, що високий обсяг експортних потоків став можливим ще й тому, що в країні значне недоспоживання зерна на внутрішньому ринку на увазі скорочення поголів'я худоби. Це і формує структуру посівів переважно на користь продовольчих і експортних видів зернових. Тому стратегічний розвиток зернопродуктового підкомплексу АПК має бути значно ширшим в своїх напрямках, а його успіхи і цільові індикатори не повинні обмежуватися показниками величини експортних можливостей, обов'язково включаючи індикатори розвитку внутрішнього ринку і вирішення проблеми виробництва дефіцитних і якісних видів зернових.

Література

1. Грідін О.В. Значення зернопродуктового підкомплексу в дотриманні продовольчої безпеки України / О.В. Грідін // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків : ХНТУСГ. – 2015. – Вип. 161. – С. 136–144.
2. Дем'яненко С.І. До питання про стратегію розвитку аграрного сектору економіки України / С.І. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2014. – № 1. – С. 14–19.
3. Кваша С.М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні / С.М. Кваша, М.М. Ільчук, І.А. Коновал // Економіка АПК. – 2013. – № 3. – С. 16–24.
4. Колодійчук В.А. Галузеве позиціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України / В.А. Колодійчук // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 9-10(1). – С. 45–48.
5. Мельник Л.Л. Зерновий комплекс України в аспекті експортних можливостей та державного регулювання / Л.Л. Мельник // Агросвіт. – 2013. – № 4. – С. 13–19.
6. Світовий О.М. Шляхи оптимізації виробництва у зернопродуктовому підкомплексі для збільшення доданої вартості / О.М. Світовий // Економіка АПК. – 2016. – № 2. – С. 52–58.

References

1. Grydin O.V. Value of grain product subcomplex in compliance with food safety of Ukraine / O.V. Gridin // Bulletin of the Kharkov National Technical University of Agriculture: Economic Sciences. – Kharkiv : KhNTUSG. – 2015. – Issue 161. – P. 136–144.
2. Demyanenko S.I. On the Strategy of the Agrarian Sector Development of Ukraine's Economy / S.I. Demyanenko // Economy of agroindustrial complex. – 2014. – No. 1. – P. 14–19.
3. Kvasha S.M. Economic justification of wheat grain production program in Ukraine / S.M. Kvasha, M.M. Ilchuk, I.A. Konoval // Economy of the agroindustrial complex. – 2013. – No. 3. – P. 16–24.
4. Kolodichyuk V. Sectoral positioning of the grain-product subcomplex of the agroindustrial complex of Ukraine / V.A. Kolodichyuk // Economic Newspaper-XXI. – 2014. – No. 9-10 (1). – P. 45–48.
5. Melnyk L.L. Grain complex of Ukraine in the aspect of export opportunities and state regulation / L.L. Melnik // Agrosvit. – 2013. – № 4. – P. 13–19.
6. Svitoviy O.M. (2016). Shliakhy optymizatsii vyrobnytstva u zernoproduktivomu pidkompleksi dlia zbilshennia dodanoi vartosti [Ways of optimizing the production in grain products budkompleks to increase added value]. Ekonomika APK – Economy AIC, No 2, pp. 52–58 [in Ukrainian].

Рецензія/Peer review : 23.02.2019

Надрукована/Printed : 10.04.2019
ецензент: д. е. н., проф. Мазур А. Г.

УДК 330.5.005.4:330.5(477)

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-153-158

КУХАРСКАЯ Н. А.

Одесский национальный экономический университет

ЭКОНОМИКА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННОГО КРИЗИСА

Раскрыто содержание понятия «трансформация экономической системы». Выявлены негативные тенденции социально-экономического развития Украины и причины погружения страны в «ловушку бедности». Представлены основные направления развития экономики Украины в условиях трансформационного кризиса.

Ключевые слова: Украина, трансформация, тренды экономического развития, трансформационный кризис, «ловушка бедности».

KUHARSKAYA N.

Odessa National Economic University

UKRAINE'S ECONOMY IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION CRISIS

The purpose of the article is to identify problems and specifics of the development of the Ukrainian economy in the context of the transformational crisis, the causes of immersion in the "poverty trap", as well as to substantiate the main directions for the implementation of transformations in the country. It is revealed that from the position of a systemic approach, transformation is the transition of a socio-economic system from one state to another, qualitatively new, based on the consistent implementation of many positive and negative structural changes that transform the economic relationship between elements of the system and lead to the modification of its main quantitative and qualitative characteristics, various social consequences, and sometimes negative social formations and deformities. Ukraine is still searching for the optimal strategic direction and defining the strategic goal of its further development, which results in the absence of clear programs for reforming the economy and restructuring the economic relations. The negative trends in the socio-economic development of Ukraine during 2012-2018 are identified. According to a number of indicators, in comparison with indicators of the global economic development, the probable socio-economic consequences for the country and the reasons for its immersion in the «poverty trap» are substantiated. The main directions of development of the Ukrainian economy in the context of the transformation crisis are presented; the main of them are: an urgent reorientation from the export of raw materials and semi-finished products to the value-added products, the transition from the resource-based to the innovative growth, embedding domestic products in the global value chains, industry job creation in innovative entrepreneurship, increasing investment in infrastructure, separating business from government, investment and innovation model of development.

Key words: Ukraine, transformation, trends of economic development, transformational crisis, "poverty trap".

Постановка проблемы. После распада Советского Союза переход экономики Украины от одной социально-экономической системы к другой – от административно-централизованной плановой к рыночной экономике – оказался более сложным, чем предполагалось экспертами и экономистами. За годы независимости трансформацию социально-экономической системы Украины можно разделить на четыре этапа.

Первый – этап резкой трансформации (1991–1993 гг.) – частичное сохранение плановой системы хозяйствования и попытками её модернизации без коренного слома советской структуры.

Второй – этап углубленной трансформации (1994–1999 гг.) – отказ от плановой экономики, в результате чего трансформация происходит во всех сферах производства. Оптимальным выбором для Украины становится избранная модель развития.

Третий – этап глобальной трансформации (2000–2010 гг.) – формирование адаптированной к мировому рынку национальной экономики, учет нового вектора глобального развития, каким стало устойчивое развитие.

Четвертый – этап трансформационного кризиса (2011 г. – до настоящего времени) – негативные преобразования без полной замены существующего технологического уклада затронули все сферы национальной экономики. Усугубляется политическим кризисом, вызванным перманентными выборами.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследования трансформационных процессов в экономике нельзя отнести к ряду новых, т.к. их изучением занималось и занимается множество зарубежных и отечественных ученых разных отраслей научных исследований: философии, экономики, социологии. Однако, несмотря на то, что за это время и в Украине, и за рубежом появилось большое количество научных публикаций, учебников и монографий, посвященных анализу проблем трансформации в переходной экономике, в целом экономическая теория оказалась не готова ответить на множество вопросов о закономерностях реструктуризации экономических систем, и практически все реформы проводились вслепую методом проб и ошибок. Анализу трансформационных процессов в Украине уделено значительное внимание таких отечественных ученых, как Гайдуцкий П. И. [1], Геец В. М. [2, 3, 4], Ерохин С. А. [5, 6], Жалило Я. А. [9, 12, 13], Зверьяков М. И. [7], Лукинов И. И. [8], Симоненко В. К. [10, 11], Чухно А. А. [14] и др.

Целью исследования является выявление проблем и особенностей развития экономики Украины в условиях наблюдающегося трансформационного кризиса, причин погружения в «ловушку бедности», а

также обоснование основных необходимых направлений реализации трансформационных преобразований в стране.

Изложение основного материала. До сих пор в экономической науке не существует единого мнения относительно содержания понятия «трансформация», а контуры общей теории экономических трансформаций не прорисовываются даже отдаленно. Между тем ее необходимость ощущается все острее, поскольку при наличии огромного множества соответствующих теорий и концепций до сих пор не решены важнейшие проблемы трансформируемой экономики.

С позиций системного подхода трансформация – это преобразование социально-экономической системы из одного состояния в другое, качественно новое, посредством последовательной реализации множества позитивных и негативных структурных сдвигов, изменяющих экономические взаимоотношения между элементами системы и приводящие к модификации основных характеристик системы как количественных, так и качественных (рис. 1). Под структурными сдвигами в институциональной теории понимаются «изменения материально-вещественного (отраслевого, воспроизводственного, технологического) и социально-экономического строения экономической системы, взаимосвязей между ее элементами, приводящих к изменению материально-вещественных (эволюционному) и социально-экономических (революционному) системных качеств» [15, с. 21].

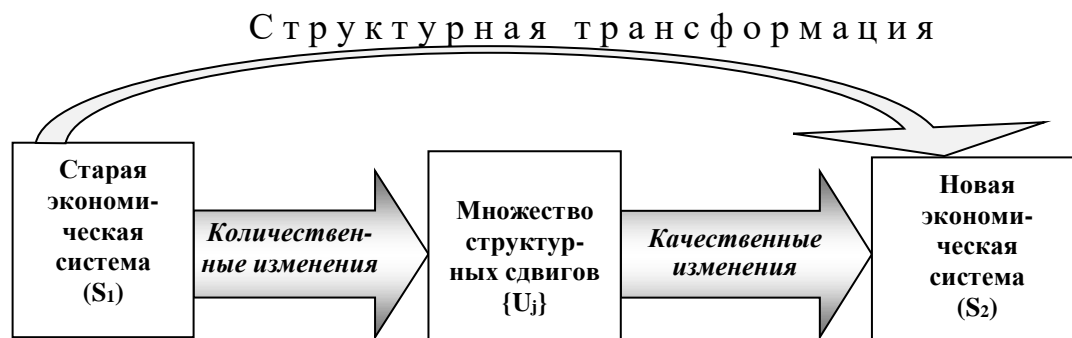

Рис. 1. Схема трансформации экономической системы (разработка автора)

Глубина трансформационных процессов определяется тем, насколько существенные изменения происходят в экономической системе, и в какой степени структурные сдвиги затрагивают ее системообразующие отношения, преобразовывая старую экономическую систему в новую.

Трансформация как постоянно функционирующий элемент системной целостности может привести в конечном итоге к последовательному осуществлению реформ, новым отношениям и созданию адекватной, в том числе рыночной инфраструктуры. Именно эволюционный и регулируемый государством процесс трансформации экономики обусловил (например, в Китае) серьезные структурные и институциональные изменения, прежде всего по социальным критериям, международной конкурентности, границам монополизма, использованию ноу-хау.

Таким образом, трансформация – это постоянная форма жизнедеятельности, движения, в ходе которой сосуществуют старое и новое, рождаются и в определенных условиях выживают и развиваются инновационные направления, например, такие как материально-техническая и социальная база НТР, реформы, социальные последствия, а иногда и негативные для общества новообразования и деформации. Реформы не прекращают исторические, эволюционные трансформации, они дают им новые импульсы, направления, ограничивают или расширяют масштабы их воздействия на все стороны жизнедеятельности общества.

Каждая из переходных постсоциалистических экономик прошла через этап трансформационного кризиса. В зависимости от глубины падения и амплитуды структурных искривлений все эти страны имели больше или меньше негативных социально-экономических последствий. Так, если в странах Центральной и Восточной Европы и странах Балтии продолжительность кризисного падения после распада социалистической системы составила в среднем 3,8 года, а глубина падения ВВП достигла 22,6% с достижением докризисного уровня на протяжении 4-х последующих лет до 1997 г. [16, с. 50], то в странах СНГ имел место значительно более долгий кризисный период (9 лет) при среднем падении уровня ВВП более, чем на 50%, а докризисный уровень не достигнут до настоящего времени.

Специфической чертой украинской модели развития является то, что у нас достаточно длительное время идет поиск оптимального стратегического направления и определения стратегической цели. Результатом этого до сих пор является отсутствие четких программ реформирования экономики и перестройки экономических отношений. Программы действий нескольких правительств Украины имели и имеют декларативный, бессистемный характер, не определяют целей, промежуточных этапов, конкретных механизмов и поэтому не могут целенаправленно реализовываться.

В таблице 1 представлены некоторые показатели экономического и социального развития Украины, сравнимые с мировыми показателями, которые указывают на критическое состояние нашей экономики и свидетельствуют о том, что реформы в Украине до сих пор не приобрели качественно нового наполнения.

Таблица 1

Сравнительные показатели развития мировой экономики и Украины (составлено автором)

Показатели	Максимально допустимое значение в мировой практике	Значение показателя в Украине 2009/2018	Вероятные социально-экономические последствия для страны
Рост промышленного производства, %	30–40	45/-2,1	Деиндустриализация
Доля в экспорте продукции обрабатывающей промышленности, %	45	38,8/19	Сырьевая структура экономики
Доля в экспорте высокотехнологической продукции, %	20	19/5,5	Отсутствие инновационно-технологического развития
Разорение земель, %	40	84	Деградация земельных ресурсов
Доля иностранного капитала в общем объеме банковского капитала страны, %	30	41,9/39,6	Отток капитала из финансовой системы страны
Финансирование науки, % ВВП	2	0,29/0,16	Деградация общества
Соотношение доходов 10% самых богатых и 10% самых бедных граждан (коэффициент Джини)	1:10	1:20/40	Рост социальной напряженности
Доля населения, живущего за чертой бедности, %	10	30/60	Люмпенизация населения
Соотношение минимальной и средней заработной платы (индекс Кейтца)	1:3	1:3,14/1:4,68	Деквалификация рабочей силы
Минимальный уровень почасовой зарплаты, долл. США	3	0,65/0,71	Разрушение трудового потенциала
Уровень безработицы, с учетом латентной, %	8	8,6/10,1	Рост обездоленных категорий населения
Условный коэффициент депопуляции (отношение числа умерших к числу родившихся)	1	2,06/1,9	Интенсивная депопуляция: смертность превышает рождаемость
Суммарный коэффициент рождаемости (среднее число детей, рожденных женщиной в возрасте 20–45 лет)	2,11-2,14	1,2/1,5	Отсутствие простого замещения поколений
Уровень преступности (количество преступлений на 100 тыс. населения), с учетом латентной	5-6 тыс.	6-6,5 тыс./11,47	Криминализация общественных отношений
Уровень потребления алкоголя (на человека в год), литров	8	12,0/15,6	Ухудшение здоровья населения
Разрыв в доходах на душу населения между отдельными областями страны, %	20	73	Углубление межрегиональных диспропорций

В течение последних лет (2012–2018 гг.) в экономике Украины наблюдаются очень негативные тенденции:

- износ основных фондов в целом по стране достиг 87%;
- в 1,5 раза уменьшился ВВП на душу населения (с 3,9 тыс. долл. до 2,9 тыс. долл. США), по которому Украина заняла последнее место в Европе, опустившись ниже Молдовы [17];
- уровень ПИИ сократился в 5,5 раза (с 8401 до 1526 долл. США);
- в 1,5 раза сократился экспорт товаров и услуг (с 82,3 млрд до 59,2 млрд долл. США) [18];
- с 19,1% до 11,7 % сократилась доля экспорта продукции машиностроения в общем экспорте товаров (с 12,9 млрд до 5 млрд долл. США) [19];
- около 70 % экспорта товаров составляют сельскохозяйственная продукция, минеральные продукты, отдельные виды химической продукции, древесина, сырье для легкой промышленности и металлургическая продукция; уровень экспорта высокотехнологической продукции постоянно снижается;
- доля совокупных национальных затрат на НИОКР в ВВП (научеёмкость ВВП) снизилась с 2,4 % в 1991 г. до 0,45 % в 2017 г. (это значительно меньше, чем в развитых и даже в некоторых развивающихся странах [20]);
- доля объема реализованной инновационной продукции в общем объеме реализованной промышленной продукции сократилась с 2013 г. почти в пять раз – с 3,3 % до 0,7 % [21, с. 102];
- научная сфера Украины неустанно теряет свой человеческий и материально-технический потенциал; по данным Всемирного банка, показатель «количество исследователей на миллион жителей населения» за период 2006–2015 гг. уменьшился на 32% (с 1479 чел. до 1006 чел.), и по этому показателю Украина занимает последнее место в Европе. А согласно Государственной статистической службе Украины количество работников, занимающихся выполнением научных исследований и разработок, с 2010 года по 2017-й уменьшилось почти вдвое – на 88 210 человек, или на 48 % [22];
- всего 16,2 % предприятий занимаются внедрением инноваций в производство (тогда как в 1990 г. их было 36 %), что ниже порогового значения (25 %) и намного ниже аналогичного показателя развитых стран (70–80%) [23, с.28];

- источниками экономического роста экономики остаются 3-й и 4-й технологические уклады, основанные на низких технологиях и пребывающие на периферии мировой экономики. Высшие технологические уклады – пятый и шестой – составляют около 4 % (причем шестой – менее 0,1 %).

Среди главных положительных трендов следует отметить постоянное увеличение экспорта IT-услуг (в 2017 г. на 0,5 млрд долл. США по сравнению с 2016 г.), а также положительную динамику в рейтинге Doing business (с 152-го места в 2012 г. до 76-го места в 2018 г.).

Сегодня абсолютно очевидно, что Украина всё глубже погружается в «ловушку бедности», представляющей своеобразный замкнутый круг, характерный для стран Африки и Юго-Восточной Азии с их экономическим ростом +1,5-2 %, со всеми вытекающими последствиями (рис. 2).

Рис. 2. Схема погружения страны в «ловушку бедности», разработка автора

Критически важным для страны, загнавшей себя в «ловушку бедности», является структура её экономики, т.е. доминирующие виды деятельности, одни из которых приводят страну к «специализации на бедности» и консервации её отсталости, а другие – к «специализации на росте богатства» и стимулирование её развития.

«Секрет» преодоления «ловушки бедности» вывел ещё в 1613 г. Антонио Серра, который заключается в одновременном соблюдении четырёх условий [24]:

1) отказ от экспорта сырья; 2) активная промышленная политика, направленная на развитие отраслей, производящих товары с высокой добавленной стоимостью; 3) диверсификация этих производств, что создает взрывной рост количества рабочих мест; 4) импорт сырья из стран со слабыми экономиками и экспорт на их рынки товаров с высокой добавленной стоимостью.

В Стратегии экономического и социального развития Украины (2004–2015 гг.) «Шляхом европейської інтеграції» были предложены две основных стратегии (не потерявшие актуальности и в настоящее время), основанные на поддержке научно-промышленного потенциала и национальных макротехнологических приоритетов. Это «Украина – транзитное государство» и «Украина – высокотехнологичное, авиакосмическое государство» [25, с.82]. Основой практической реализации данных стратегических направлений могут стать конкурентные преимущества в геоэкономическом положении между европейским и евразийским интеграционными зонами, высокие технологии, способные выполнить роль экспортного двигателя. Это создание системы международных транспортных коридоров, авиакосмическая промышленность, космические услуги по вводу-выводу объектов на околоземную орбиту, услуги по разработке программного обеспечения, способные дать возможность Украине встраиваться в мировые цепочки добавленной стоимости.

Выводы. Главными причинами неудач экономических преобразований в Украине следует назвать следующие: концептуальную неподготовленность экономических реформ, игнорирование передовых достижений мировой и отечественной экономической науки, непонимание структурных особенностей украинской экономики в трансформационный период. Необходимостью развития экономики Украины в условиях трансформационного кризиса являются:

- новый экономический курс для перехода от экспортоориентированного сырьевого роста к инновационному;

- переход от экстенсивных методов хозяйствования к интенсивным, что требует создания перерабатывающих производств преимущественно местного сырья, дающих возможность для накопления человеческих и финансовых ресурсов, необходимых для перехода к постиндустриальному обществу;

- срочная переориентация с экспорта сельскохозяйственного сырья на поставки готовой продукции пищевой промышленности, металлургического сырья на поставки полуфабрикатов с добавленной стоимостью в черной металлургии, что даст возможность добавленной стоимости накапливаться в Украине (например: ВДС на 1 т руды в железнорудном концентрате составляет 40 долл., а в железнодорожных полувагонах – 850 долл.; ВДС на 1 т продовольственной пшеницы в зерне составляет 150 долл., в муке – 270 долл., в сиропах – 500 долл. [26]);

- встраивание отечественной продукции во внешние цепочки добавленной стоимости, в первую очередь – авиа- и ракетно-космическая промышленность, связь, энергетическое и транспортное машиностроение НИОКР, IT-разработки;

- реиндустриализация украинской промышленности с учетом технологических реалий современной мировой экономики (те же ракетно-космическая и авиакосмическая промышленности, биотехнологии, фармакология, IT-индустрия, нанотехнологии);

- приоритетность малого и среднего бизнеса, обеспечивающих максимальную эффективность решения различных проблем: от разработки и создания наукоемких технологий, переработки дефицитных видов природного сырья к их внедрению в промышленное производство с целью насыщения внутреннего и внешнего товарных рынков конкурентоспособной высококачественной продукцией;

- создание новых рабочих мест в сфере инновационного предпринимательства – создание стартапов, бизнес-инкубаторов, инновационных кластеров;

- увеличение инвестиций в инфраструктуру – дороги, транспорт, энергетика, электросети, что создаст новые промышленные предприятия;

- отделение бизнеса от власти;

- формирование как социально ответственного бизнеса, так и социально ответственной государственной власти.

Трансформация и развитие национальной экономики должны формироваться как конкурентоспособная экономическая система, в основу которой закладывается инвестиционно-инновационная модель развития.

Глубокие исследования и дальнейшая реализация трансформационных преобразований в экономике Украины являются залогом разработки эффективной общенациональной модели социально-экономического развития на основе трансформационных сдвигов.

Література

1. Гайдучкий П. І. Незалежна економіка України / П. І. Гайдучкий. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2014. – 528 с.
2. Геєць В. М. Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) / В. М. Геєць // Економіка України. – 2013. – № 6. – С. 4–19.
3. Геєць В. М. Особливості взаємозв'язку економічних і політичних передумов реконструктивного розвитку економіки України / В. М. Геєць // Економіка України. – 2016. – № 12. – С. 3–21.
4. Геєць В. М. Особливості взаємозв'язку економічних та політичних трансформацій на шляху до реконструктивного розвитку економіки України / В. М. Геєць // Економіка України. – 2017. – № 10. – С. 3–17.
5. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С. А. Єрохін – К. : Вид-во «Світ знань», 2002. – 528 с.
6. Єрохін С. А. Оцінювання сучасного стану соціально-економічного розвитку України і напрямів її трансформації / С. А. Єрохін // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 27–41.
7. Зверяков М. І. Уроки ринкової трансформації в Україні / М. І. Зверяков // Економіка України. – 2016. – № 8. – С. 7–25.
8. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ ст.) / І. І. Лукінов. – К. : ІЕ НАН України, 1997. – 456 с.
9. Національні проекти у стратегії модернізації України : аналітична доповідь / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Бережний [та ін.]. – К. : НІСД, 2013. – 144 с.
10. Симоненко В. К. Пятилетка "враздрай": Экономические эссе / В. К. Симоненко. – К. : Знання, 2011. – 428 с.
11. Симоненко В.К. Пятилетка крупного пике : экономическое эссе / В. К. Симоненко. – К. : Довіра, 2016. – 327 с.
12. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2012. – 104 с.
13. Формування моделі економічного розвитку України у післякризовому світі : аналітична доповідь / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.]. – К. : НІСД, 2014. – 116 с.
14. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та її значення для України / Чухно А. А. – К. : Логос, 2003. – 632 с.
15. Усатый П. С. Структурные сдвиги в региональной экономике / П. С. Усатый, О. С. Белокрылова ; [отв. ред. д.э.н. Ю. С. Колесников]. – Ростов н/Д. : Изд-во РГУ, 2003. – 184 с.
16. Крючкова І. В. Структурні чинники розвитку економіки України / І. В. Крючкова – К. : Наукова думка, 2004. – 317 с.
17. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>
18. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/economy/fdi/>
19. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/eximp/>
20. Булкин І. Масштабы кризиса финансирования научно-технической деятельности в Украине / И. Булкин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://commons.com.ua/ru/masshtaby-krizisa-nauki/>
21. Наукова та інноваційна діяльність України, 2017 рік : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2018. – 178 с.

22. В Украине тратят на научные исследования и разработки менее 0,5% ВВП [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vybor.ua/article/ekonomika/v-ukraine-tratyat-na-nauchnye-issledovaniya-i-razrabotki-menee-0-5-vvp.html>
23. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році : аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. – К. : УкрІНТЕЛ, 2018. – 98 с.
24. Полтерович В. М. Эволюционная теория экономической политики. Часть 1. Опыт быстрого развития / В. М. Полтерович, В. В. Попов // Вопросы экономики. – 2006. – № 7. – С. 4–23.
25. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) “Шляхом Європейської інтеграції” / [Гальчинський А. С., Геєць В. М. та ін. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
26. Власюк В. Собственный путь трансформации / В. Власюк // Зеркало недели. – 2019. – № 37. – С. 9.

References

- Haidutskyi P. I. NeZalezhna ekonomika Ukrainy / P. I. Haidutskyi. – K. : TOV «Informatsiini systemy», 2014. – 528 s.
- Heets V. M. Vykhid z kryzy (rozдумы nad aktualnym u zviazku z prochytanym) / V. M. Heets // Ekonomika Ukrainy. – 2013. – № 6. – S. 4–19.
- Heets V. M. Osoblyvosti vzaiemozviazku ekonomichnykh i politychnykh peredumov rekonstruktyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy / V. M. Heets // Ekonomika Ukrainy. – 2016. – № 12. – S. 3–21.
- Heets V. M. Osoblyvosti vzaiemozviazku ekonomichnykh ta politychnykh transformatsii na shliakhu do rekonstruktyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy / V. M. Heets // Ekonomika Ukrainy. – 2017. – № 10. – S. 3–17.
- Ierokhin S. A. Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichniy aspekt) / S. A. Yerokhin – K. : Vyd-vo «Svit znan», 2002. – 528 s.
- Ierokhin S. A. Otsiniuvannia suchasnoho stanu sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy i napriamy ii transformatsii / S. A. Yerokhin // Aktualni problemy ekonomiky. – 2011. – № 5. – S. 27–41.
- Zveriaikov M. I. Uroky rynkovoї transformatsii v Ukraini / M. I. Zveriaikov // Ekonomika Ukrainy. – 2016. – № 8. – S. 7–25.
- Lukinov I. I. Ekonomichni transformatsii (naprykintsi KhKh st.) / I. I. Lukinov. – K. : IE NAN Ukrainy, 1997. – 456 s.
- Natsionalni proekty u stratehii modernizatsii Ukrainy : analitychna dopovid / Ya. A. Zhalilo, D. S. Pokryshka, Ya. V. Berezhnyi [ta in.]. – K. : NISD, 2013. – 144 s.
- Simonenko V. K. Pyatiletka "vrazdraj": Ekonomicheskie esse / V. K. Simonenko. – K. : Znannya, 2011. – 428 s.
- Simonenko V. K. Pyatiletka krupnogo pike : ekonomicheskoe esse / V. K. Simonenko. – K. : Dovira, 2016. – 327 s.
- Strukturni peretvorennia v Ukraini: peredumovy modernizatsii ekonomiky / A. P. Pavliuk, D. S. Pokryshka, Ya. V. Belinska [ta in.]; za red. Ya. A. Zhalila. – K. : NISD, 2012. – 104 s.
- Formuvannia modeli ekonomichnoho rozvytku Ukrainy u pislukryzovomu sviti : analitychna dopovid / Ya. A. Zhalilo, D. S. Pokryshka, Ya. V. Belinska [ta in.]. – K. : NISD, 2014. – 116 s.
- Chukhno A. A. Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yii znachennia dlia Ukrainy / Chukhno A. A. – K. : Lohos, 2003. – 632 s.
- Usatyj P. S. Strukturne sdvigi v regionalnoj ekonomike / P. S. Usatyj, O. S. Belokrylova ; [otv. red. d.e.n. Yu. S. Kolesnikov]. – Rostov n/D. : Izd-vo RGU, 2003. – 184 s.
- Kriuchkova I. V. Strukturni chynnyky rozvytku ekonomiky Ukrainy / I. V. Kriuchkova – K. : Naukova dumka, 2004. – 317 s.
- Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>
- Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://index.minfin.com.ua/economy/fdi/>
- Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/eximp/>
- Bulkin I. Masshtaby krizisa finansirovaniya nauchno-tehnicheskoy deyatel'nosti v Ukraine / I. Bulkin [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <https://commons.com.ua/ru/masshtaby-krizisa-nauki/>
- Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy, 2017 rik : statystychni zbiryk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – K., 2018. – 178 s.
- V Ukraine tratyat na nauchnye issledovaniya i razrabotki menee 0,5% VVP [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://vybor.ua/article/ekonomika/v-ukraine-tratyat-na-nauchnye-issledovaniya-i-razrabotki-menee-0-5-vvp.html>
- Stan innovatsiinoї diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnolohii v Ukraini u 2017 rotsi : analitychna dovidka / T. V. Pysarenko, T. K. Kvasha ta in. – K. : UkrINTEL, 2018. – 98 s.
- Polterovich V. M. Evolyucionnaya teoriya ekonomicheskoy politiki. Chast 1. Opyt bystrogo razvitiya / V. M. Polterovich, V. V. Popov // Voprosy ekonomiki. – 2006. – № 7. – S. 4–23.
- Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004–2015 roky) “Shliakhom Yevropeiskoi intehratsii” / [Halchynskiy A. S., Heiets V. M. ta in. – K. : IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2004. – 416 s.
- Vlasyuk V. Sobstvennyj put transformacii / V. Vlasyuk // Zerkalo nedeli. – 2019. – № 37. – S. 9.

Рецензія/Peer review : 13.02.2019

Надрукована/Printed : 04.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Ковальов А. І.

УДК 336.717.13

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-159-167

ЛАРІОНОВА К. Л., ДОНЧЕНКО Т. В.

Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕПОЗИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування депозитного ринку України у 2015–2018 роках. Здійснено комплексний аналіз динаміки структури депозитного портфелю банків України. Висвітлено динаміку ставок за депозитними вкладками в розрізі суб'єктів, валют та строків. Сформовано основні важелі депозитної політики банків, що впливають на поведінку та довіру вкладників до банківської системи в цілому. Також надані основні рейтинги банків за різними критеріями. Проаналізовано особливості діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні та здійснено порівняльний аналіз зі світовим досвідом. Досліджено вплив діяльності ФГВФО на рівень довіри населення до банків. Отримані результати проведеного дослідження дозволили визначити основні проблеми та окреслити шляхи і пропозиції щодо вдосконалення депозитної політики й оптимізації обсягів депозитних ресурсів банків України.

Ключові слова: депозит, депозитний портфель банку, депозитний ринок, депозити фізичних та юридичних осіб, ставки за депозитами, індекс UIRD.

LARIONOVA K., DONCHENKO T.

Khmelnitskyi National University

ANALYSIS AND TRENDS OF DEVELOPMENT ON THE DEPOSIT MARKET OF UKRAINE

The article analyses the main current trends and prospects for the development of the deposit market in Ukraine. The structure of the deposit banking sector of the financial market of Ukraine is characterized. The dynamics of changes in rates on deposits has been highlighted. Information is provided in terms of subjects, currencies and terms. The main instruments of the deposit policy which influence the behaviour and trust of depositors in the banking system as a whole have been revealed. The main bank ratings according to various criteria were presented. Features of the Deposit Guarantee Fund in Ukraine have been analysed and a comparative analysis of its approaches with international experience. The level of influence DGF on the level of trust in commercial banks. The results of the conducted research allowed to determine the main problems, ways and proposals for improving the deposit policy and optimizing the volume of deposit resources of Ukrainian banks. The analysis can be used to create a mechanism for attracting public funds by banking institutions. The directions of increase of deposit resources of banks are given.

The basis for the formation of sufficient volumes and structure of the deposit portfolio is the implementation of effective deposit policy, which is extremely important for banking institutions at the present stage of development, as it promotes improvement of banking activity in the process of attraction of funds as an investment resource. The results of the conducted research show a positive dynamics in the organization of deposit activity of Ukrainian banks. The volume of the deposit portfolio of banks in recent years has increased, which indicates a gradual restoration of confidence of customers-depositors in the banking system. However, the negative influence of external factors has led to a narrowing of the wide range of deposit programs in recent years, lowering deposit rates, which may negatively affect the formation of a resource base of banks in the future.

Keywords: deposit; deposit market; deposit resources; deposit rates, UIRD index.

Постановка проблеми. Сучасні економічні реалії свідчать, що розвиток економіки країни спричиняє необхідність динамічного розвитку фінансового ринку, зокрема депозитного ринку як фінансової площини акумульованих фінансових ресурсів. Левова частка в розбудові ринкової економіки та розвитку кредитного ринку належить саме депозитним ресурсам, залученим фінансовими установами у різний спосіб. Зокрема, депозитний ринок і, зокрема, депозити фізичних осіб відіграють важливу роль в насиченні економіки фінансовими ресурсами.

Передумовою ефективної діяльності комерційного банку є створення відповідної ресурсної бази, тобто сукупності грошових коштів, що надходять у розпорядження банку з різних джерел та використовуються ним для здійснення активних операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування ефективної депозитної політики та залучення оптимального обсягу ресурсів банківськими установами присвячені дослідження вітчизняних вчених, серед яких О. Бартош, О. Васюренко, О. Дзюблюк, О. Дмитрієва, Д. Олійник, М. Коваленко та інші. Віддаючи належне напрацюванням згаданих економістів, слід підкреслити, що потреба вивчення питання щодо сучасних тенденцій, особливостей функціонування та перспектив розвитку ринку депозитів в Україні залишається актуальною і сьогодні.

Метою дослідження є аналіз тенденцій і динаміки ринку банківських депозитів в Україні, визначення проблем та перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Під впливом яскраво вираженої економічної, а також політичної нестабільності в державі, число діючих банків щорічно зменшується. Так, станом на 01.01.2014 р. в Україні нараховувалося 180 банків, що було найвищим значенням за останні п'ять років, оскільки до кінця 2014 року їх кількість скоротилася до 163 одиниць і продовжувала зменшуватись, а вже на 01.01.2019 р. число банківських установ за даними НБУ становило 77 одиниць, в тому числі 37 банків з іноземним капіталом. Отже, протягом останніх п'яти років кількість діючих банків в Україні скоротилась більш як у два рази.

Варто підкреслити, що впродовж 2013–2018 рр. кількість банків з іноземним капіталом знизилася на 11 банківських установ, що є негативною тенденцією для банківського сектору України. На нашу думку, це відбулося через вихід банків Західної Європи з вітчизняного банківського ринку у зв'язку з кризою банківської системи в країні та відсутністю перспектив розвитку економіки і відновлення ділового клімату. В той же час необхідно провести аналіз пасивів банківської системи України (БСУ), що мали незначні коливання протягом усього періоду, та на 01.01.2019 р. їх величина зросла і склала 1360 млрд грн.

Розпочнемо аналіз формування ресурсної бази банків України з аналізу динаміки пасивів протягом 2015–2018 рр. (таблиця 1, рис. 1.)

Сукупний обсяг зобов'язань діючих українських банків протягом 2016 року скоротився на 1,6% до 1133 млрд грн, а сукупний обсяг клієнтського портфелю БСУ збільшився на 14,2% та станом на 01.01.2017 р. відповідав 807,07 млрд грн. Сукупний обсяг зобов'язань українських банків протягом 2017–2018 років мав тенденцію до зростання на 6,4% і зріс до 1205,1 млрд грн.

Впродовж усього періоду обсяг клієнтського портфелю БСУ мав тенденцію до збільшення. Зростання обсягів коштів господарюючих клієнтів і коштів фізичних осіб склало близько 27%. Незважаючи на визнання неплатоспроможними ряду банківських установ, їх вплив на загальний обсяг зобов'язань був незначним, оскільки депозитний портфель цих установ був дуже малим.

Таблиця 1

Аналіз пасивів та структури депозитного портфелю банків України у 2015–2018 роках

Показники	2015 рік		2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %
Статутний капітал	222170	17,70	414668	33,01	495377	37,07	465532	34,21
Зобов'язання банків	1150672	91,70	1132515	90,15	1172761	87,76	1205114	88,56
Кошти суб'єктів господарювання	318568	25,40	369913	29,44	403927	30,23	406166	29,85
у т.ч. строкові кошти суб'єктів господарювання	96176	30,19	102468	27,70	108214	26,79	110359	27,17
Кошти фізичних осіб	402137	32,06	437152	34,80	478100	35,78	508869	37,40
у т.ч. строкові кошти фізичних осіб	281462	69,99	319550	73,10	325411	68,06	327615	64,38
Пасиви, всього	1254385	100,00	1256299	100,00	1336358	100,00	1360764	100,00

Протягом досліджуваного періоду в структурі пасивів найбільшу частку склали зобов'язання банків і хоча обсяг зріс на 01.01.2019 р. до 1205 млрд грн їх частка скоротилася з 91,7% у 2015 році до 88,56 % у 2018 році.

В структурі депозитного портфелю протягом усього періоду переважали кошти фізичних осіб. Їх частка сягала в межах 32–37% та мала динаміку до зростання. Крім того в складі депозитного портфелю фізичних осіб найбільшу питому вагу займали строкові депозити.

Щодо коштів суб'єктів господарювання, то і їх величина і частка в структурі зобов'язань також зростала. Динаміка частки депозитних ресурсів в зобов'язаннях банків за 2015–2018 роки відображена на рис. 1.

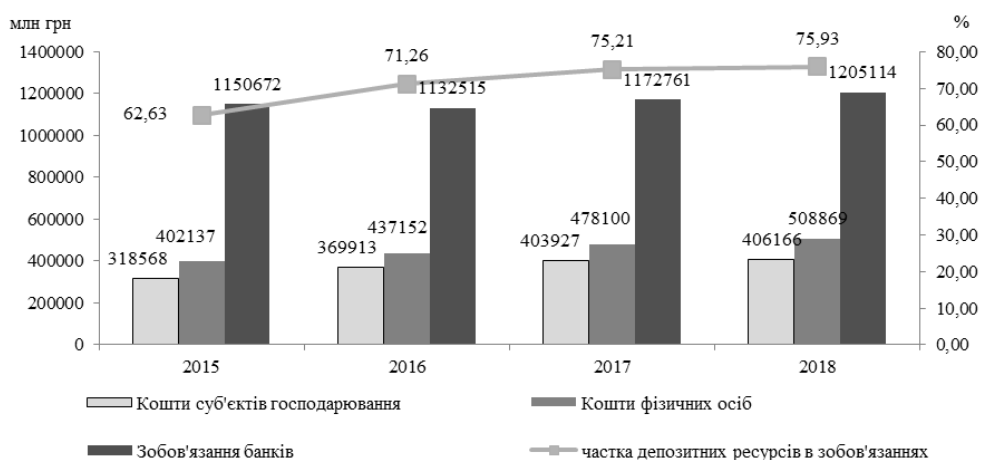

Рис. 1. Динаміка зобов'язань та депозитних ресурсів банків України у 2015–2018 роках

Наведені дані свідчать про те, що головним джерелом ресурсів комерційних банків є депозитні ресурси, які становлять близько 75% від загального обсягу зобов'язань, що в цілому відповідає світовій банківській практиці.

Для подальшого дослідження депозитної діяльності банківської системи України необхідно провести аналіз депозитного портфелю в розрізі валют, суб'єктів та строків.

На підставі даних офіційного сайту Національного банку України здійснено аналіз динаміки та складу депозитних портфелів банків України за період 2015–2018 років, що відображено у таблиці 2.

За результатами аналізу можна відзначити коливання змін кожного показника протягом усього періоду. Так, у 2016 році спостерігається погіршення усіх показників депозитного портфелю в розрізі валют та строків.

Таблиця 2

Динаміка депозитного портфелю банків України за 2015–2018 роки

Період	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Динаміка депозитного портфелю (суб'єкти)				
Кошти фізичних осіб, млн грн.	402137	437152	478100	508869
Зміна у річному обчисленні*, %	8,2	8,7	9,3	6,4
Кошти юридичних осіб, млн грн.	318568	369913	403927	406166
Зміна у річному обчисленні, %	14,1	16,1	9,2	0,5
Динаміка депозитного портфелю (валюта)				
У національній валюті, млн грн.	426418	420043	481624	529635
Зміна у річному обчисленні, %	8,8	-1,5	14,7	9,9
В іноземній валюті, млн грн.	367056	360033	400431	385400
Зміна у річному обчисленні, %	13,0	-1,9	11,2	-3,7
Динаміка депозитного портфелю (строковість)				
Поточні, млн грн.	364547	351251	448430	477061
Зміна у річному обчисленні, %	19,4	-3,7	27,7	6,4
Строкові, млн грн.	428928	428824	433625	437974
Зміна у річному обчисленні, %	4,3	-0,02	1,1	1,0

* Зміна у річному обчисленні до попереднього року, %

Ситуація виправилась у 2017-2018 роках, за результатами яких спостерігаємо зростання усіх показників. Проведений аналіз у розрізі суб'єктів депозитної діяльності, свідчить про зростання коштів фізичних осіб та зменшення темпів зростання коштів юридичних осіб з 2015 до 2018 р.

В Україні у 2015-2016 роках переважали строкові депозити, що склали близько 428,8 млрд грн, тоді як поточні депозити у 2016 році становили 351,2 млрд грн. У 2017-2018 роках ситуація змінилася, адже величина поточних депозитів мала тенденцію до значного зростання та перевищила частку строкових депозитів. Цікавою є ситуація зменшення депозитів в іноземній валюті у 2018 році на 3,7%. Це пов'язано зі значним зменшенням ставок на депозити в іноземній валюті.

Станом на 1.01.2018 р. валютна структура загального депозитного портфелю України на 55% (або 481624 млн грн) складалась з гривневих вкладів та 45% (або 400431 млн грн) становили вклади в іноземній валюті. Така структура була майже не змінна і в попередні роки. У 2018 році частка вкладів клієнтів у національній валюті зросла до 58% і відповідно скоротилась до 42% у іноземній валюті.

В структурі депозитного портфелю юридичних і фізичних осіб (таблиця 3) кошти фізичних осіб в більшій мірі були представлені в іноземних вкладах, однак у 2017 році їх частка зменшилась і склала 50,9%. Тенденція до зменшення збереглася і у 2018 році та знизилась аж до 47,3%.

Досліджуючи депозитний портфель юридичних осіб, необхідно відзначити протилежну тенденцію. Так, протягом усього періоду в більшій мірі кошти юр. осіб зберігались в національній валюті (61,16% в гривнях і 38,84 в іноземній валюті).

Таблиця 3

Структура депозитних портфелів клієнтів в розрізі валют за 2015–2018 роки

Показник	2015 рік		2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %
Кошти фізичних осіб	402137	100,00	437152	100,00	478100	100,00	508869	100,00
в національній валюті	187602	46,65	198189	45,34	234575	49,06	267973	52,66
в іноземній валюті	214353	53,30	238964	54,66	243525	50,94	240896	47,34
Кошти юридичних осіб	318568	100,00	369913	100,00	403955	100,00	406166	100,00
в національній валюті	191917	60,24	221180	59,79	247049	61,16	261662	64,42
в іноземній валюті	126651	39,76	148733	40,21	156906	38,84	144504	35,58

*складено авторами за даними [3]

За строковим характером в клієнтському портфелі переважали короткострокові депозитні вклади строком до 1 року. Слід зауважити, що в 2017 році депозитний ринок почав демонструвати ознаки відновлення, обсяг залучених депозитів в цьому році вперше за останні декілька років показує зростання.

Частка коштів, залучених на строк 1-2 роки, поступово зростає, проте загальний їх вклад у сукупний показник є незначним. Частка довгострокових депозитів протягом досліджуваного періоду зросла та станом

і на 01.01.2018 р. складала 21,1% (20,2% на початок 2017 року) в загальному обсязі зобов'язань банків.

Клієнтський портфель СГД протягом 2017 р. збільшився на 3,6% (40,2 млрд грн) порівняно із 2016 р. та станом на 01.01.2018 р. складав 379,8 млрд грн. При цьому, нарощення коштів СГД відбувалося як за рахунок збільшення залишків на поточних рахунках, так і строкових коштів.

Отже, основними трендами останніх років є зростання частки довгострокових вкладів терміном розміщення від шести місяців та збільшення частки депозитів фізичних осіб в національній валюті. Це можна пояснити відновленням довіри до банківської системи і постійного зниження прибутковості депозитних продуктів. Клієнти бажаючи зафіксувати більш високу прибутковість на максимально тривалій термін вкладають кошти саме у строкові депозити довшого терміну. Крім того, відносно стабільна валютна позиція гривні призвела до стабільного зростання частки депозитів у гривні – традиційно вищі ставки. Беззаперечний вплив мала тенденція останніх років до зниження банками ставок на вклади в іноземній валюті.

Оцінку ефективності депозитної політики найбільших банків України можна здійснити шляхом дослідження та узагальнення її основних важелів (таблиця 4).

Таблиця 4

Елементи депозитної політики (відсоткові ставки, реклама, оцінки вкладників тощо) найбільших банків України за часткою депозитних ресурсів

№ п/п	Назва банку	Ставка за класичним депозитом строком 3 місяці (грн./дол. США), %	Зростання ставки залежно від збільшення терміну вкладу (грн./дол. США)	Рекламні засоби, що застосовуються для просування банку на ринку деп. послуг	Лояльність вкладників (за даними порталу minfin.com.ua) 0–5 балів	Наявність депозитного договору на сайті банку (можливість ознайомлення)
1	Приватбанк	14/4	зростає	ТБ, інтернет, радіо, зовнішня реклама, поліграфічна реклама	4,5	+
2	Ощадбанк	15/4	не змінна	ТБ, інтернет, радіо, зовнішня реклама, поліграфічна реклама	4,4	-
3	Укрексімбанк	13,5/1,5	зменшується/ збільшується	ТБ, інтернет, радіо, зовнішня реклама, поліграфічна реклама	3,3	-
4	Райффайзен Банк Аваль	9,75/0,01	зростає	ТБ, інтернет, зовнішня реклама, поліграфічна реклама	4,6	+
5	Альфа-банк	16/5	зростає	ТБ, інтернет, зовнішня реклама, поліграфічна реклама	4,2	+
6	Укргазбанк	16/4,25	зростає	ТБ, зовнішня реклама, поліграфічна реклама	3,9	-
7	Укрсоцбанк	18/4,5	зменшується/ збільшується	інтернет, зовнішня реклама, поліграфічна реклама	4,3	+
8	ПУМБ	18/8,6	зростає	ТБ, інтернет, зовнішня реклама, поліграфічна реклама	3,8	+
9	УкрСиббанк	7/-	зростає	зовнішня реклама, поліграфічна реклама	4,6	+
10	ОТП Банк	14/0,25	зменшується/ збільшується	Інтернет, зовнішня реклама, поліграфічна реклама	3,5	+

Джерело: побудовано авторами на основі використання даних [1, 3]

Як видно, способи рекламування найбільших банків є доволі схожими та не є унікальними. У деяких банках на офіційних сайтах розміщені у вільному доступі договори за депозитними вкладками, що дає можливість свідомому вкладнику до оформлення депозиту ознайомитись із усіма умовами та принципами співпраці з банком. Це дає таким банкам певні переваги, але не суттєві, адже через причини фінансової безграмотності пересічних громадян, дана інформація є не корисною для більшості людей.

З метою обслуговування клієнта, з максимально можливим комфортом, традиційними заходами банків є розширення мережі філій та продовження часу обслуговування.

Із розвитком сучасних технологій в банківській практиці доцільно розвивати та використовувати віддалене (дистанційне) банківське обслуговування фізичних і юридичних осіб через банкомати, управління рахунком (банкінг) через телефон, Інтернет тощо. Основним напрямом розвитку банківського дистанційного обслуговування клієнтів у майбутньому стануть такі канали просування банківських послуг, як маркетинг через Інтернет, інтерактивні філії, всевітня телевізійна мережа (Web"TV) [4].

Більшу цікавість для проведення аналізу має саме питання ставок по вкладам. Характеризуючи депозитні продукти на сучасному депозитному ринку, слід відзначити стрімке зниження ставок за валютними депозитами. З початку 2017 року серед 25 учасників ринку жоден банк не підвищив депозитних ставок, один зберіг наявні, тоді як решта знизили на 0,5-5 процентних пунктів, у середньому – на 2,5 п.п. Середня ставка за депозитами з можливістю розірвання опустилась нижче рівня 2011 року.

Із банківського ринку масово зникають депозити з правом поповнення та можливістю дострокового розірвання. Схоже, депозитний ринок прямує у бік спрощення, за якого залишиться лише два види депозитів: строкові без права зняття та ощадні з вільним рухом коштів. Так, чотири банки за період січень-липень 2017 року закрили пропозиції термінового депозитного продукту з правом поповнення, внаслідок чого тільки 12 банків з топ-25 учасників ринку пропонують такі продукти [6].

Ще рідкіснішим різновидом є накопичувальний депозит з правом дострокового розірвання договору, що лишився лише у 10 установах, та й простий строковий вклад старого типу можна знайти тільки в 11 банках першої 25-и лідерів.

Останні зрушення в доларовій політиці НБУ та загальна тенденція рівня розвитку економіки суттєво знизилася довіру населення до банків та спричинило значний розрив між кредитними та депозитними ставками (рис. 2).

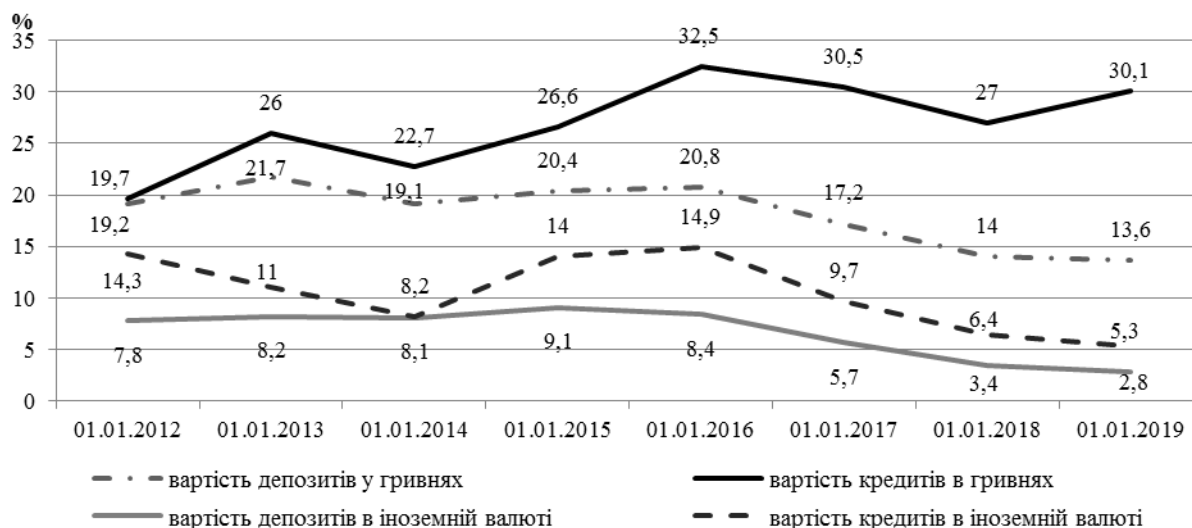

Рис. 2. Динаміка вартості строкових депозитів та вартості кредитів банків України за період 01.01.2012–01.01.2019 рр. (середньозважена за день вартість в процентах річних, %)

Значний темп приросту вартості кредитних ресурсів у національній валюті за період 2012–2018 рр. у розмірі 52 % в порівнянні з темпом падіння вартості депозитів у національній валюті за той же період на 29 % підтверджує незбалансованість дій НБУ та уряду щодо стабілізації грошово-кредитної політики.

Підвищення курсу долара США у 2014 році спричинило часткову відміну банківських установ від доларових кредитів, при цьому ставка по депозитах в іноземній валюті впала на початок 2019 року в порівнянні з 2012 роком на 5% і склала 2,8%.

Протягом 2017-2018 років у всіх розглянутих банках спостерігається тенденція до зниження ставок за строковими депозитами з можливістю дострокового розірвання. На депозитному ринку починають функціонувати строкові вклади без права дострокового розірвання договору (крім Райффайзен Банк Аваль), але ставки за ними так само набувають все менших значень.

Важливу роль для розвитку депозитного ринку відіграє динаміка українського індексу ставок за депозитами фізичних осіб.

Український індекс ставок по депозитам фізичних осіб (англ. Ukrainian Index of Retail Deposit Rates, скор. UIRD) – індикативні ставки, розраховані компанією «Thomson Reuters» за методикою, розробленою в сумісництві з НБУ. Розрахунок проводиться на основі номінальних ставок депозитів фізичних осіб, що оголошені основними учасниками українського ринку банківських депозитів — 20 лідерами комерційних банків України [5].

Для розрахунку індексу використовують номінальні ставки банку по «класичному» депозиту для стандартних сум на відповідні строки. «Класичним» вважається депозит фізичної особи – нового вкладника без права поповнення до кінця терміну, з виплатою відсотків в кінці терміну.

Оскільки Індекс UIRD розраховується на основі депозитних ставок, що оголошені банками на строки 3, 6, 9, 12 місяців у валютах: гривня, долар США, євро на стандартні депозити, якими вважаються суми депозитів, прийняті в якості бази для вибору ставок в українській гривні – 100000,00 грн, в доларах США – 10000,00 одиниць даної валюти, в євро – 10000,00 одиниць, то ж дані ставки відображають реальний рівень відсоткових ставок, за якими банки-учасники на поточний момент готові приймати депозити фізичних осіб.

Станом на 01.01.2019 р. індекси UIRD на вклади фізичних осіб у валютах свідчить про «особливий» підхід до курсоутворення в Україні (таблиця 5).

Таблиця 5

**Індекс ставок комерційних банків України по депозитам фізичних осіб (UIRD)
у січні 2019 року, % річних**

Строки депозитів	Індекс ставок по депозитам фізичних осіб (UIRD) в гривні	Індекс ставок по депозитам фізичних осіб (UIRD) в дол. США	Індекс ставок по депозитам фізичних осіб (UIRD) в євро
3 місяці	14,97	2,28	1,32
6 місяців	15,74	3,08	1,75
9 місяців	15,82	3,33	2,11
12 місяців	16,08	3,75	2,43

*складено авторами на основі звітних даних банківських установ України [3]

Динаміка українського індексу ставок за депозитами фізичних осіб також доводить невідповідність зміни курсу НБУ гривні до долара США та українського індексу ставок за депозитами фізичних осіб (таблиця 6).

Падіння курсу гривні (гривня/дол США) за 2015–2018 рр. на 11,91 відповідає падінню Індексів UIRD в доларах США на 59 %, що свідчить про нерегульовану грошово-кредитну політику НБУ на сучасному етапі.

Таблиця 6

**Динаміка українського індексу ставок за депозитами фізичних осіб
за період 2013–2018 рр. (за даними агентства «Thomson Reuters»)**

Показники		01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019
Індекс UIRD, гривня	% річних	17,24	20,47	20,93	17,74	14,33	16,08
Індекс UIRD, долар США		7,31	9,16	8,11	5,68	3,68	3,75
Індекс UIRD, євро		5,86	7,96	7,15	4,84	2,58	2,43
Курс НБУ гривня /долар США	гривень	7,99	15,77	23,78	26,28	28,06	27,68
Курс НБУ гривня /євро		10,84	18,28	27,42	28,82	34,78	31,71

*складено авторами на основі звітних даних банківських установ України [3]

Серед великої кількості банків будь-яка фізична чи юридична особа має можливість самостійно обирати банк, якому може довірити свої кошти і цим самим сприяти формуванню рейтингу даної установи на депозитному ринку.

НБУ сформував рейтинги найбільших банків України за депозитами фізичних осіб та юридичних осіб станом на 01.11.2018 року і має наступний вигляд (таблиця 7):

Таблиця 7

Топ-10 банків України за депозитами фізичних та юридичних осіб

Назва банку	Депозити фізичних осіб, млн грн	Назва банку	Депозити юридичних осіб, млн грн
1. Приватбанк	178689,42	1. Укресимбанк	46427,88
2. Ощадбанк	95239,82	2. Укргазбанк	44119,49
3. Альфа-банк	31397,85	3. Приватбанк	42951,46
4. Укресимбанк	25585,42	4. Ощадбанк	38877,93
5. Райффайзен Банк Аваль	21941,60	5. Райффайзен Банк Аваль	32014,24
6. Укргазбанк	20145,46	6. УкрСиббанк	24433,06
7. ПУМБ	16644,04	7. ПУМБ	23355,57
8. УкрСиббанк	14254,68	8. КредиАгриколь Банк	23266,42
9. ОТП Банк	11109,68	9. СИТІбанк	20284,12
10. Південний	9245,17	10. Альфа-банк	18641,98

*складено авторами за даними [3, 6]

Банківський депозит користується серед населення попитом, оскільки він є менш ризикованим інструментом порівняно з іншими способами інвестування. Це пов'язано, перш за все, з існуванням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), учасниками якого обов'язково повинні бути українські банки. Він на сьогодні компенсує вкладникам суму в межах 200 тис. грн, за умови визнання банку неплатоспроможним [7, с. 73].

Проаналізуємо ФГВФО з точки зору вкладників банку і що для них є важливим, аби рівень довіри до банківської системи зростав і відповідно розширювався обсяг депозитних вкладів. Для цього порівняємо основні характеристики діяльності Фонду із світовим досвідом функціонування подібних інституцій (таблиця 8).

Таблиця 8

**Порівняльна характеристика функціонування ФГВФО України
із світовою практикою подібних інституцій [1]**

Характеристики	ФГВФО (Україна)	Світова практика
Суб'єкт, що має право на отримання виплат закладами	Фізичні особи (громадяни України та іноземці)	У більшості випадків фізичні і юридичні особи
Обмеження максимальної суми виплат по вкладу в одному банку	200000 грн	Від 25–100 тис. доларів і вище (в окремих країнах)
Строк початку проведення виплат закладами	З наступного робочого дня після затвердження виконавчою дирекцією Фонду реєстру вкладників (протягом 20 днів після відкликання ліцензії банку)	Строки різняться, але в межах 1 місяця після ліквідації банку
Рівень незалежності	Незалежний статус	Незалежний статус
Умова участі для банків	Обов'язкова (частково)	Обов'язкова

Як видно із таблиці 8, принципи, за якими функціонує ФГВФО в Україні і світова практика, дуже подібні саме у питаннях, що є важливими для вкладників і легкими для їхнього розуміння. Єдине, що суттєво відрізняє принципи роботи ФГВФО від світової практики, так це те, що страхуванню не підлягають вклади від юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Участь у ФГВФО є обов'язковою для усіх банківських установ, окрім «Ощадбанку». Банк набуває статусу учасника Фонду у момент отримання ліцензії на проведення банківської діяльності. На 01.01.2019 року учасниками Фонду є 77 банків. Показники ефективності діяльності Фонду за період 2014–2018 років наведені у таблиці 9.

Таблиця 9

**Дані про вклади фізичних осіб в учасниках
Фонду гарантування вкладів фізичних осіб впродовж 2014–2018 років**

Дата	Сума вкладів фізичних осіб, млрд грн.	Кількість вкладників, млн осіб	Середній розмір вкладу, грн.	Процент покриття кількості вкладників, %
01.01.2015	382,1	46,5	8 213	98,7
01.01.2016	362,3	44,7	8 104	98,8
01.01.2017	382,1	41,1	9 298	98,6
01.01.2018	413,8	41,0	10 104	98,5
01.01.2019	438,4	40,7	10 776	98,4

*складено авторами за даними [8]

Станом на початок 2017 року ФГВФО виплатив в межах своєї діяльності 80865,5 млн грн, а вже на 1.01.2019 року ця сума зросла на 8041,3 млн грн. У таблиці 10 наведена динаміка виплати коштів вкладникам неплатоспроможних банків.

Таблиця 10

Кошти, виплачені вкладникам неплатоспроможних банків ФГВФО

Дата	Сума коштів, млн грн.	Темп зростання, у % до попереднього року
01.01.16	65 929,80	-
01.01.17	80 865,50	122,6
01.01.18	87 924,4	108,7
01.01.19	88 906,8	101,1

*складено авторами за даними [8]

Отже, сучасний стан депозитної діяльності банків України залишається під негативним впливом зовнішніх та внутрішніх факторів і визначений нестабільністю процентних ставок, внаслідок чого генерується підвищений рівень процентного, валютного ризиків та ризику ліквідності, а структура депозитного портфелю характеризуються значними дисбалансами за строками (домінанта короткострокових

ресурсів) та валютами (значний рівень доларизації депозитних ресурсів). Високим залишається також рівень нефінансових ризиків, особливо репутаційного та операційно-технологічного.

Загалом тенденція збільшення коштів клієнтів зумовлена зменшенням впливу наслідків економічної кризи, підвищенням дохідності населення та поступовим поверненням довіри громадян до банківської системи. Від успішної реалізації завдань депозитної політики, що виявляється у формуванні стійкого депозитного портфелю, залежить реалізація кредитно-інвестиційної функції банківської системи. Однак, варто зауважити, що таке зростання депозитів на фоні відсутності активного кредитування банківськими установами скорочує чистий процентний дохід банків та стає новою проблемою сучасного етапу діяльності банків в Україні. Вирішення даної проблеми потребує корегування та співставлення засад депозитної політики з завданнями кредитної політики банків.

Підсумовуючи проведені аналітичні дослідження варто зауважити, що на ефективність депозитної політики банків впливає ціла низка макроекономічних й внутрішньобанківських чинників. Не останніми з них є також і проблеми, породжені неправильною політикою регулятора, тобто Національного банку України.

У контексті вибору євроінтеграційного вектору розвитку банківської системи України та посилення кризового стану в економіці країни, фінансовому секторі та загалом у суспільстві, сучасна депозитна політика банків щодо оптимізації обсягів депозитного портфелю потребує суттєвої модифікації та вдосконалення. Основними напрямками модифікації та підвищення ефективності депозитної політики банків має стати запровадження та розширення інноваційних банківських послуг, що поєднується з постійним вдосконаленням традиційних напрямів обслуговування клієнтів, а саме:

а) відновлення довіри вкладників до банків:

- посилення захисту депозитних коштів фізичних та юридичних осіб, через удосконалення та посилення жорсткості у питаннях законодавчого та нормативно-правового регулювання;
- вдосконалення з боку ФГВФО правового регулювання захисту депозитних коштів фізичних, а також юридичних осіб;
- формування бездоганної ділової репутації банку;
- забезпечення фінансової стійкості та надійності банку;
- систематичний моніторинг потреб, інтересів і запитів вкладників – юридичних та фізичних осіб;
- підвищення рівня сервісу обслуговування клієнтів, надання найзручніших форм депозитного обслуговування;

б) модернізація депозитної політики на засадах сучасних запитів:

- постійний аналіз ринку депозитних ресурсів та адаптації до умов його функціонування;
- формування банками адекватних сучасним тенденціям розвитку банківського сектору процентних ставок за депозитними залученнями, утримання коштів клієнтів на депозитних рахунках при співрозмірних витратах на залучення грошових ресурсів та їх подальшого інвестування в реальну економіку;
- підвищення комунікабельності та кваліфікованості банківських працівників;
- оптимізація спектру депозитних послуг шляхом широкого використання інноваційних інструментів залучення вкладів (мультивалютних, індексованих, гібридних, умовних, спеціальних накопичувальних та структурованих);
- поєднання традиційного обслуговування клієнтів з сучасними інноваційними системами та продуктами;

- врахування інтересів певного сегмента споживачів, на який орієнтується банківська установа;

в) підвищення зацікавленості у розміщенні коштів на вкладних рахунках:

- комплексне обслуговування клієнтів шляхом надання додаткових видів послуг закладами;
- втілення у систему відкриття та обслуговування депозитних рахунків принцип простоти, надійності, доступності та лояльності;
- застосування банками фінансових та нефінансових методів маркетингової політики для підвищення мотивації клієнтів – фізичних і юридичних осіб у розміщенні своїх заощаджень на депозитні рахунки банку;
- зміна підходу до якості обслуговування клієнтів через запровадження та оновлення сучасних нових інформаційних технологій у банківській сфері, а також підвищення кваліфікації працівників банку.

Висновки. Отже, основою формування достатніх обсягів та структури депозитного портфелю є реалізація ефективної депозитної політики, що вкрай важливо для банківських установ на сучасному етапі розвитку, оскільки сприяє вдосконаленню банківської діяльності в процесі залучення грошових коштів як інвестиційного ресурсу. Результати проведеного дослідження демонструють позитивну динаміку в організації депозитної діяльності українських банків. Обсяг депозитного портфелю банків за останні роки збільшився, що свідчить про поступове відновлення довіри клієнтів-вкладників до банківської системи. Однак, негативний вплив зовнішніх факторів зумовив звуження за останні роки широкого спектру депозитних програм, зниження ставок по депозитам, що може негативно вплинути на формування ресурсної бази банків у майбутньому. Дана ситуація потребує подальшої розробки та вдосконалення фінансових механізмів формування оптимального обсягу депозитного портфелю для здійснення кредитно-інвестиційної діяльності.

Література

1. Коваленко М. О. Депозитна політика банків України та її вплив на ефективність залучення депозитних ресурсів / М. О. Коваленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 2. – С. 39–44.
2. Лавров Р. В. Депозитна політика банку в сучасних умовах / Р. В. Лавров // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2010. – № 4 (8). – С. 182–187.
3. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442
4. Тертична Н. В. Удосконалення механізму формування депозитної політики в банках України / Н. В. Тертична // Науковий вісник ЛНАУ. – 2009. – № 6. – С. 141–147.
5. Офіційні рейтинги банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://banker.ua/officialrating/>
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet>.
7. Сияк А. А. Можливі напрями удосконалення депозитної політики комерційних банків України на сучасному етапі / А. А. Сияк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.masters.donntu.edu.ua/2013/iem/sinyak/library/article2.htm>.
8. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/statystyka>

References

1. Kovalenko M. O. Depozytna polityka bankiv Ukrainy ta yii vplyv na efektyvnist zaluchennia depozytnykh resursiv / M. O. Kovalenko // Investysii: praktyka ta dosvid. – 2017. – № 2. – S. 39–44.
2. Lavrov R. V. Depozytna polityka banku v suchasnykh umovakh / R. V. Lavrov // Naukovyi visnyk ChDIEU. – 2010. – № 4 (8). – S. 182–187.
3. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442
4. Tertychna N. V. Udoskonalennia mekhanizmu formuvannia depozytnoi polityky v bankakh Ukrainy / N.V. Tertychna // Naukovyi visnyk LNAU. – 2009. – № 6. – S. 141–147.
5. Ofitsiini reitynhy bankiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://banker.ua/officialrating/>
6. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet>.
7. Siniak A. A. Mozhlyvi napriamy udoskonalennia depozytnoi polityky komertsiiynykh bankiv Ukrainy na suchasnomu etapi / A. A. Siniak [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.masters.donntu.edu.ua/2013/iem/sinyak/library/article2.htm>.
8. Ofitsiinyi sait Fondu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.fg.gov.ua/statystyka>

Рецензія/Peer review : 22.02.2019

Надрукована/Printed : 03.04.2019
Прорецензовано редакційною колегією

УДК 658:338:339.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-168-172

ЛОЗОВА Т.П.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

ЛОГІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТОВАРНОГО РИНКУ: ПРИРОДА ТА ВЛАСТИВОСТІ¹

У роботі досліджено особливості логістичного потенціалу товарного ринку, проаналізовано наукові підходи до визначення категорій «потенціал» та «логістичний потенціал». На базі відтворювального підходу запропоновано авторське визначення логістичного потенціалу товарного ринку, його поділ у розрізі ланок ринкового ланцюга, що дозволить врахувати специфіку процесів відтворення кожної ланки, обґрунтовано головні властивості логістичного потенціалу ринку.

Ключові слова: потенціал, властивості, логістичний потенціал, ресурси, можливості, товарний ринок, сектори.

LOZOVA T.

Institute of Market Problems and Economic-ecological Research, Odessa

LOGISTIC POTENTIAL OF THE COMMODITY MARKET: NATURE AND PROPERTIES

Introduction. In today's conditions of the formation of a logistic economy, the development of commodity markets logistics needs special attention. Actuality becomes the question of determining the essence of the logistics potential of the commodity market, its properties, features of combination and use of resources by market participants in the logistics chain. The purpose of the article is theoretical substantiation of the essence, properties and typology of the logistic potential of the commodity market on the basis of the reproductive approach. Research results. The article deals with scientific approaches to the definition of the categories "potential" and "logistics potential". The main properties of the potential are determined, its typology is given on the basis of classification criteria. The category "logistics potential" is systematized, the domination of the resource approach over the management component is shown. Two interconnected components of the logistic potential of the commodity market (resource and competitiveness) are distinguished, its properties are substantiated. Conclusions The author's definition of the category "logistic potential of the commodity market" is proposed, with the emphasis on its ability to ensure the constantly recurring and transformation of inventories to increase value added at the links of the market chain. The theoretical value of the research is determined by the development of the conceptual apparatus of market logistics, and the practical realization - the possibility of using its results by the subjects of management in the course of substantiation of mechanisms of development of effective logistic chains of commodity markets.

Key words: potential, properties, logistic potential, resources, opportunities, commodity market, sectors.

Постановка проблеми. В ринкових умовах суб'єкти господарювання прагнуть до максимізації доходів та нарощування доданої вартості шляхом зменшення витрат, у т.ч. логістичних, які займають вагому частку в собівартості товару та мають стійку тенденцію до зростання. Формування та реалізація логістичного потенціалу на мікро- та макrorівні є актуальним завданням як для окремих суб'єктів господарювання, так і держави в цілому. Правильне визначення внутрішнього змісту, сутності та природи логістичного потенціалу служить першим шаблоном для розробки механізмів формування ефективної логістики товарних ринків, формування державної політики в ринковому вимірі, обґрунтування комплексу методів та інструментів регулювання процесів товароруху між секторами товарних ринків. Проведений аналіз наукових праць засвідчив тенденцію до змін у поняттях «потенціал» та «логістичний потенціал», розбіжності у визначенні категорій, їх видів, структурної будови, що обумовлює необхідність комплексного дослідження окресленої проблематики.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання теоретичного обґрунтування природи та властивостей потенціалу, у т.ч. логістичного, знайшли відображення у працях Барібіної Я.О., Гриценко С.І., Горяїнова А.Н., Кузнецової Н.П., Нікішиної О.В., Бібікової Н.О., Петенко І.В., Усикова С.М. та інших учених. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання обґрунтування понятійного апарату логістики товарного ринку.

Формулювання цілей. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності, властивостей та типології логістичного потенціалу товарного ринку на базі відтворювального підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «потенціал» походить від латинського слова «*potentia*», що в перекладі означає сила, потужність та приховані можливості. Проведений аналіз літературних джерел [5] вказує на застосування різноманітних підходів до розкриття сутності поняття «потенціал»: ресурсний, системний, динамічний, виробничий, стратегічний, структурний, організаційний, маркетинговий, процесний, відтворювальний та інші. Поняття «потенціал» пов'язано з характером цілей

¹ Публікацію підготовлено у межах виконання НДР «Формування ефективної логістики товарних ринків» (№ держреєстрації 0119U00227).

діяльності підприємства: за допомогою високого потенціалу розширюється коло можливостей. Але, як показує практика, володіючи достатнім потенціалом, суб'єкти ринку не завжди використовують його у повній мірі. Це свідчить про те, що у розпорядженні господарюючих суб'єктів залишаються приховані резерви, які можуть бути використані у майбутньому.

На наш погляд, потенціал на мікро- та макрорівнях (ринку) можна розглядати у різних проміжках часу:

- у минулому, тобто ретроспективний аналіз та сукупність накопичених можливостей, їх становлення та розвиток;
- у сьогоденні, що характеризує розмежування використаних можливостей та показує запас та практику нереалізованих резервів;
- у майбутньому, орієнтованому на вивчення, аналіз та впровадження невикористаних раніше ресурсів.

С.В. Мочерний трактує потенціал як «наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати їх для досягнення поставленої мети». Але для реалізації цілей діяльності потрібні ресурси, тобто «основні елементи виробничого потенціалу, які має в розпорядженні система і які використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку» [1]. Пізніше науковці почали виділяти різні види потенціалу, давати їм характеристику, впроваджувати у практичну діяльність.

В економічній теорії види потенціалу учені класифікують за низкою ознак (таблиця 1), а саме: за середовищем виникнення, рівнем агрегованості оцінки, можливістю управління, спрямованістю діяльності підприємства, галузевою ознакою, ступенем реалізації потенціалу, функціональною сферою діяльності.

Невід'ємною складовою економічного потенціалу виступає логістичний. Поняття «логістичний потенціал» виникло порівняно недавно, в першій половині ХХ століття. Його поява пов'язана з необхідністю визначення властивостей суб'єкту господарювання, ринку, регіону, держави виконувати свої логістичні функції.

Вітчизняні та іноземні науковці в своїх працях виділяють в основному різні варіанти впливу на матеріальний потік, залишаючи поза увагою можливість впливу на стратегію розвитку суб'єктів ринку. Головні трактування категорії «логістичний потенціал» наведено в таблиці 2. Проаналізуємо головні з них. Так, Н.П. Кузнецова пропонує оптимізувати нові форми управління систем поставок, формувати інноваційні логістичні ланцюги. С.А. Уваров розглядає логістичний потенціал як різні види взаємодії між логістичними системами в процесі виробничо-господарської діяльності суб'єкта господарювання, розподілу, обміну та споживання готової продукції. В цьому середовищі створюється логістичний потенціал економіки.

Таблиця 1

Класифікація потенціалу за головними ознаками

*Складено автором з використанням джерел [1, 2, 3]

Ознаки класифікації	Види потенціалу
1. За середовищем виникнення:	внутрішній; зовнішній
2. Залежно від рівня агрегованості оцінки:	світового господарства; національної економіки; галузевий; регіональний; територіальний; підприємств
3. За можливістю управління:	суб'єктивний; керований; регульований; контрольований
4. З огляду на спрямованість діяльності підприємства:	експортний; імпортовий
5. За галузевою ознакою:	промисловий; науковий; будівельний; транспортний; сільськогосподарський; сфери обслуговування тощо
6. Залежно від ступеня реалізації потенціалу:	фактичний (досягнутий, реальний) перспективний (майбутній)
7. За функціональною сферою діяльності:	виробничий; торговельний; інноваційний; маркетинговий; кадровий; техніко-технологічний; управлінський; мотиваційний; комунікаційний; логістичний

Гриценко С. основну увагу приділяє здатності ринкового суб'єкта оптимізувати структуру ресурсів і раціонально їх використовувати. Це говорить про те, що логістичний потенціал не передбачав стратегічної складової управління. Першочергово поняття логістичного потенціалу охоплювало тільки кількісну складову, а з часом почало включати і якісну сторону логістичних процесів. Проаналізувавши визначення логістичного потенціалу різних авторів, робимо висновок, що вони різнопланові, і кожний науковець закладає в трактовку свій зміст (див. табл. 2).

Відтворювальний підхід до інтерпретації категорії «логістичний потенціал» наявний у визначенні Шинкевич М.В., яке акцентує увагу на здатності логістичної системи створювати додану вартість у всіх ланках логістичного ланцюга. Таке трактування, на наш погляд, є найбільш близьким до визначення логістичного потенціалу товарного ринку, формування та реалізація якого орієнтовані на нарощування доданої вартості у складових ланках логістичного ланцюга для забезпечення розширеного відтворення товароруху в ринку. При цьому логістичний ланцюг товарного ринку представляє собою лінійно упорядковану сукупність взаємопов'язаних ланок з переміщення товарно-матеріальних цінностей (сировина – готова продукція – складування – товарна партія – розподіл – реалізація – споживання), яка

реалізує відтворювальну функцію товароруку в ринку. Структура та кількість ланок логістичного ланцюга залежать від специфіки процесів відтворення певного товарного ринку. Структурна будова логістичного ланцюга на прикладі українського ринку плодово-овочевої продукції детально описана в праці [9].

Таблиця 2

Сутність логістичного потенціалу у трактуванні різних авторів*

Автори	Трактування логістичного потенціалу
Горайнов О.М. [6, с.113]	Логістичний потенціал – максимальна продуктивність (функціональна здатність) системно інтегрованих підрозділів
Кузнецова Н.П. [7, с.73]	Логістичний потенціал – здатність економічного суб'єкта для досягнення поставлених цілей оптимізувати нові форми управління системами поставок, формувати інноваційні логістичні ланцюги (мережі) і канали збуту
Уваров С.О. [8]	Різні види взаємодії (транзакцій) між логістичними системами в процесі виробничо-господарської діяльності підприємства, розподілу, обміну та споживання готової продукції. У цьому середовищі створюється логістичний потенціал національної економіки.
Гриценко С. [9, с. 135]	Логістичний потенціал – здатність економічного суб'єкта за наявності сприятливих умов оптимізувати структуру ресурсів і раціонально їх використовувати для досягнення поставленої мети
Проценко І.О. [1, с. 112]	Логістичний потенціал – сукупність факторів логістичної діяльності, що дають можливість реалізувати стратегічні цілі підприємства
Петенко І.В. [10, с. 88]	Логістичний потенціал – здатність реалізувати логістичні функції з максимально можливим кінцевим результатом і мінімально необхідними витратами
Маренкова Г.О. [10]	Логістичний потенціал – це сукупність ресурсів, що забезпечують здатність підприємства до ефективного здійснення логістичних операцій і можливість для досягнення поставлених цілей з оптимальними витратами
Шинкевич М.В. [11, с. 163]	Логістичний потенціал визначається як здатність логістичної системи створювати (концентрувати) додану вартість усередині системи (в усіх ланках виробничо-логістичного ланцюга).
Пилипенко А. А., Поспелов О.М. [12, с. 163]	Логістичний потенціал – можливість і спроможність досягнення цілей ланками логістичної системи за умови наявності певного виду ресурсів

*Складено автором з використанням джерел [1–10]

Подальша специфікація логістичного потенціалу товарного ринку, на наш погляд, можлива у двох напрямках. Перший пов'язаний із видовим поділом ринкового логістичного потенціалу за ланками ланцюга. Так, логістичний потенціал вітчизняного ринку плодово-овочевої продукції включатиме сукупність логістичних потенціалів його ланок, а саме: постачання матеріальних ресурсів, виробництва продукції, складування й доробки товару, розподілу й реалізації продукції, утилізації та переробки відходів. Другий напрям пов'язаний із виділенням у складі логістичного потенціалу товарного ринку двох взаємопов'язаних складових – ресурсної та підвищення конкурентоспроможності, – що певним чином корелює із дослідженнями Нікішиної О.В. та Бібікової Н.О. у даному напрямі [2, с.27]. При цьому потенціал підвищення конкурентоспроможності включає управлінську (ефективне використання ресурсів) та інституційну (формування сприятливого інституційного середовища для ринкової логістики) компоненти.

Враховуючи результати проведеного дослідження, авторське визначення категорії «логістичний потенціал товарного ринку» є таким: сукупність ресурсів, управлінських засобів і взаємодій між ними у межах логістичного ланцюга, що мають здатність до забезпечення постійно повторюваного обігу й перетворення товарно-матеріальних цінностей для нарощування доданої вартості у ланках ринкового ланцюга.

Логістичний потенціал товарного ринку характеризується низкою властивостей, а саме: складністю, здатністю до розвитку, адаптивністю, унікальністю, компонентністю, пріоритетом якості, цілісністю (рис. 1).

Рис. 1. Властивості логістичного потенціалу товарного ринку*

*Розроблено автором

Складність передбачає наявність основних (ключових) ланок та зв'язків між ними, які визначають довжину логістичного ланцюга товарного ринку, його будову, організацію та управління, і розглядаються в єдиному цілому. Ринковий логістичний ланцюг характеризується неоднорідністю ланок, різноманітними та ієрархічними взаємозв'язками між ними. Сприйняття та використання суб'єктами ринку нових наукових розробок, ідей та підходів до управління та формування логістичним ланцюгом визначає здатність до розвитку. Адаптивність логістичного потенціалу – це здатність за будь-якої структури логістичних ланок забезпечити потреби ринку. Завдяки унікальності індивідуальна побудова логістичного ланцюга змінює ресурсну і організаційну структуру товарного ринку. Ринковий ланцюг складається із певної кількості частин, які називаються ланками, що є проявом такої властивості, як компонентність. Здатність поділу логістичного ланцюга на ланки і навпаки визначає цілісність потенціалу. Пріоритет якості надає стабільність впровадженню потенціалу у мінливих умовах на всіх рівнях управління та реалізації кінцевого продукту.

Логістичний потенціал товарного ринку формується під впливом різних чинників, таких як законодавча база, економічна політика держави, інноваційний розвиток, сприятливий інвестиційний клімат, купівельна спроможність та рівень життя населення країни.

Висновки. На базі відтворювального підходу запропоновано авторське визначення категорії «логістичний потенціал товарного ринку» з акцентом на поєднання ресурсів, управлінських засобів і взаємодій між ними, що мають здатність до забезпечення постійно повторюваного обігу й перетворення товарно-матеріальних цінностей для нарощування доданої вартості у ланках ринкового ланцюга. Запропоновано видовий поділ логістичного потенціалу за ланками ринкового ланцюга. Виділено дві взаємопов'язані компоненти логістичного потенціалу товарного ринку (ресурсну та підвищення конкурентоспроможності), обґрунтовано його властивості.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у розвитку теоретичних положень щодо обґрунтування природи та властивостей логістичного потенціалу товарного ринку з використанням відтворювального підходу. Теоретичне значення дослідження визначається розвитком понятійного апарату ринкової логістики, прикладне – можливість використання його результатів суб'єктами управління в ході обґрунтування механізмів розбудови ефективних логістичних ланцюгів товарних ринків. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні специфіки логістичного потенціалу певних товарних ринків, розширенні його класифікації й властивостей.

Література

1. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 1. / ред кол. Мочерний С. В. (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. центр «Академія», 2002. – 864 с.
2. Нікішина О. В. Формування та розвиток регіональних обслуговуючих кооперативів зернового ринку: інтеграційний підхід : монографія / Нікішина О. В., Бібікова Н. О. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, 2018. – 255 с.
3. Барибіна Я.О. Підходи до визначення сутності поняття «потенціал» у категоріальному апараті / Я.О. Барибіна // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2011. – № 6 (51), ч. 2.
4. Горяинов А.Н. Транспортный потенциал и резервирование в системе управления логистикой предприятия / А.Н. Горяинов // Современные проблемы управления производством : тезисы докладов IV Межд. н.-пр. Конференции, г. Донецк, Украина, 22-23 окт. 2009 г. – Донецк : ГВУЗ «ДонНТУ», 2009. – С. 113–114.
5. Кузнецова Н.П. Логистический потенциал как фактор инновационной активности региона / Н.П. Кузнецова // Вестник ОрелГИЭТ. – 2012. – № 1 (19). – С. 73–80.
6. Уваров С.А. Управление логистической инфраструктурой: проблемы становления и развития. URL : http://www.yuzhnosakh.ru/files/prodresyrs/logist/doklad_2_yvarov.Doc. – (Дата обращения 08.08.2014).
7. Гриценко С.И. О развитии транспортно-логистических кластеров в Украине / С.И. Гриценко // Российское предпринимательство. – 2008. – № 5. Вып. 2 (111). – С. 134–137.
8. Петенко И.В. Логистический потенциал коммерческого посредника / И.В. Петенко, С.М. Усиков // Научные труды Донецкого национального технического университета. Сер.: экономическая : сб. науч. Трудов. – Донецк : Дон НТУ, 2004. Вып. 80. – С. 88–93.
9. Нікішина О.В. Оцінка показників відповідального споживання й виробництва в Україні у контексті «зеленої» логістики / О.В. Нікішина, Н.М. Андрєєва, Т.П. Лозова // Evropský časopis ekonomiky a managementu. – Praha, 2019. – Issue 1. Volume 5. – P. 278–287.
10. Маренкова Г. О. Управління розподілом в умовах маркетингової орієнтації підприємств : дис. ... канд. екон. наук ; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського / Г. О. Маренкова. – Донецьк, 2005. – 220 с.
11. Шинкевич М. В. Логистическая концепция кластерного развития / М. В. Шинкевич // Вестник Казанского технологического университета. – 2007. – № 5. – С. 161–165.
12. Пилипенко А. А. Логістичний потенціал підприємства: обмеження, методика оцінювання та організація управління / А. А. Пилипенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2008. – № 21. – С. 60–64.

References

1. Ekonomichna entsyklopediia : u trokh tomakh. T. 1. / red kol. Mochernyi S. V. (vidp. red.) ta in. – K. : Vyd. tsentr «Akademiiia», 2002. – 864 s.
2. Nishyna O. V. Formuvannia ta rozvytok rehionalnykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv zernovoho rynku: intehratsiynyi pidkhid : monohrafiia / Nishyna O. V., Bibikova N. O. – Odesa : Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen, 2018. – 255 s.
3. Barybina Ya.O. Pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia «potentsial» u katehorialnomu aparati / Ya.O. Barybina // Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. – 2011. – № 6 (51), ch. 2.
4. Goryainov A.N. Transportnyj potencial i rezervirovanie v sisteme upravleniya logistikoy predpriyatiya / A.N. Goryainov // Sovremennye problemy upravleniya proizvodstvom : tezisy dokladov IV Mezhd. n.-pr. Konferencii, g. Doneck, Ukraina, 22-23 okt. 2009 g. – Doneck : GVUZ «DonNTU», 2009. – S. 113–114.

5. Kuznecova N.P. Logisticheskij potencial kak faktor innovacionnoj aktivnosti regiona / N.P. Kuznecova // Vestnik OrelGIET. – 2012. – № 1 (19). – S. 73–80.
6. Uvarov S.A. Upravlenie logisticheskoy infrastrukturoj: problemy stanovleniya i razvitiya. URL : http://www.yuzhnosakh.ru/files/prodresyrs/logist/doklad_2_yvarov.Doc. – (Data obrasheniya 08.08.2014).
7. Gricenko S.I. O razvitii transportno-logisticheskikh klasterov v Ukraine / S.I. Gricenko // Rossijskoe predprinimatelstvo. – 2008. – № 5. Vyp. 2 (111). – S. 134–137.
8. Petenko I.V. Logisticheskij potencial kommercheskogo posrednika / I.V. Petenko, S.M. Usikov // Nauchnye trudy Doneckogo nacionalnogo tehničeskogo universiteta. Ser.: ekonomicheskaya : sb. nauch. trudov. – Doneck : Don NTU, 2004. Vyp. 80. – S. 88–93.
9. Nikishyna O.V. Otsinka pokaznykiv vidpovidalnoho spozhyvannia y vyrobnytstva v Ukraini u konteksti «zelenoi» lohistyky / O.V. Nikishyna, N.M. Andrieieva, T.P. Lozova // Evropský časopis ekonomiky a managementu. – Praha, 2019. – Issue 1. Volume 5. – P. 278–287.
10. Marenkova H. O. Upravlinnia rozpodilom v umovakh marketynhovoï orïentatsii pidprijemstv : dys. ... kand. ekon. nauk ; Donetskyi derzh. un-t ekonomiky i torhivli im. M. Tuhan-Baranovskoho / H. O. Marenkova. – Donetsk, 2005. – 220 s.
11. Shinkevich M. V. Logisticheskaya koncepciya klasterного razvitiya / M. V. Shinkevich // Vestnik Kazanskogo tehničeskogo universiteta. – 2007. – № 5. – S. 161–165.
12. Pylypenko A. A. Lohistychnyi potentsial pidprijemstva: obmezheniia, metodyka otsiniuvannia ta orhanizatsiia upravlinnia / A. A. Pylypenko // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2008. – № 21. – S. 60–64.

Рецензія/Peer review : 12.03.2019

Надрукована/Printed : 04.04.2019
Рецензент: д. е. н., с.н.с. Нікішина О. В.

УДК 330.341

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-173-178

МЕЙШ А. В., МАТВІЙЧУК О. В.
Хмельницький національний університет**ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЙ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ І КРАЇНОЮ**

У статті проведено аналіз загальних тенденцій еволюції наукових поглядів учених щодо теорій державного управління з позиції історичного аспекту.

Ключові слова: теорії управління, державне управління, суспільство, бюрократія.

MEISH V., MATVIYCHUK O.
Khmelnitskyi National University**FORMATION OF MANAGEMENT THEORIES OF SOCIETY AND COUNTRY**

In the article the formation of management theories as a branch of science is considered, the theoretical principles of their development are defined at the present stage, the study of theoretical approaches that have been formed over a long period that have been confirmed within the framework of system-wide, theoretical-informational, economic, legal, sociological researches and the basic ideas have been formed, for further development of the theories of management of society and the country. The need to coordinate actions in order to obtain the desired result of human activity led to the emergence of management. In this control contention, it is a purposeful influence that is necessary for the coordinated co-operation of people. Management is a complex and universal social phenomenon. The development of society, its individual spheres is not possible without the establishment and implementation of a certain set of laws, rules, norms, the algorithm of its behaviour in general and its components in particular. The process of influence on the society is the subject of study of the science of management. Management as a social phenomenon, worked out and adapted by people to solve life problems, is multifaceted consists of various elements and interconnections. This is due to the fact that in the management of both the subject and the object of managerial influence is a person. It is also decisive that the management is organically included in the mechanisms of the interaction of nature, man, society.

Keywords: theory of management, public administration, society, bureaucracy.

Постановка проблеми. Управління є необхідною функцією суспільного життя. Його мета полягає в організації спільної діяльності людей, їх окремих груп та організацій, забезпеченні координації і взаємодії між ними, а його суть — у здійсненні керуючого впливу на певні об'єкти. У кожному певний історичний момент управління відтворюється відповідним суспільством, існує для нього, за рівнем його розвитку характеризується та вдосконалюється. У глибоких і активних взаємозв'язках зі всією системою організації і функціонування суспільства, у підтримці її динаміки, раціональності, ефективності й віддзеркалюється «секрет» управління. Тому управління виступає однією з найскладніших, найвідповідальніших сфер практичної інтелектуальної діяльності людей. Це сфера, від стану якої в основному залежать добробут суспільства, доля кожної людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми управління в різні часи розглядалися такими видатними вченими, як Платон, Аристотель, Цицерон, Конфуцій, Спіноза, Макіавеллі, Гобс, Монтеск'є, Ж-Ж. Руссо та ін. М. Вебер став автором концепції раціональної бюрократії, яка є значним доробком у розвитку теорії державної служби. Вітчизняні дослідження проблем управління відображено у працях сучасних вчених, таких як Е. Афонін, М. Білинська, В. Бодров, В. Князєв, С. Мосов, Н. Нижник, М. Пірен, С. Попов, Ю. Сурмін, С. Серьогін та ін., які підкреслюють необхідність дотримуватись загальних тенденцій людиноцентристської орієнтації систем управління на забезпечення потреб конкретного громадянина, що є визначальним принципом демократії.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є систематизація поглядів провідних учених різних напрямів щодо еволюційного розвитку теорій управління суспільством.

Викладення основного матеріалу дослідження. Формування теорії управління як галузі науки, визначення відправних теоретичних засад його розвитку на сучасному етапі передбачає вивчення теоретичних підходів, що сформувалися протягом тривалого періоду і знайшли підтвердження в рамках загальносистемних, теоретико-інформаційних, економічних, правових, соціологічних досліджень.

Необхідність вивчення фундаментальних взаємопов'язаних понять, принципів, законів, аксіом, тверджень, що виступають елементами окремих теорій управління зумовлена потребою забезпечення зв'язку теорії і практики управління через вироблення принципів практичної діяльності, методик вирішення проблем, моделювання ситуації, які б сприяли створенню ефективного інструментарію управлінської діяльності.

Державне управління стоїть перед дилемою у своїх спробах створити всеохоплюючу теорію державного управління, яка б синтезувала раціональні підходи раніше сформованих теорій і сприяла підвищенню його ефективності.

М. Мескон виділяє чотири основні підходи в розвитку теорії та практики управління: школи в управлінні; процесний підхід; системний підхід; ситуаційний підхід [8].

Треба зазначити, що перший напрям, який названий **школою в управлінні**, містить низку підходів, характерних для різних шкіл, а саме:

- підхід з погляду наукового управління — школа наукового управління (1885 - 1920);
- адміністративний підхід — класична або адміністративна школа в управлінні (1920 - 1950);
- підхід з погляду людських відносин — школа людських відносин (1930 - 1950);
- підхід з погляду поведінки — біхевіористична школа (1950 - донині);
- підхід з погляду кількісних методів — школа науки управління, або кількісний підхід (1950 - кінець 1960);

- підхід з погляду «чутливої» («responsive») адміністрації, поліцентризму, «плоских» структур.

Розглянемо наведені вище підходи та школи державного управління з позиції історичного аспекту. Кожна школа базується на відповідних наукових закономірностях, принципах та методах менеджменту.

Школа наукового управління (Ф.У. Тейлор, Ф. Гілберт, Л. Гілберт, Г. Гантт) забезпечила використання наукового аналізу для визначення найкращих способів досягнення необхідних результатів, ввела поняття хронометражу у використання роботи, аналіз операцій, що виконуються, враховувала людський фактор, акцентувала увагу на важливості підбору кадрів. Наукове управління також визнавало необхідність відокремлення управлінських функцій від фактичної виробничої діяльності.

Теорія управління бере свій початок з індустріальної революції та принципів ліберальної економіки, поширюючи свій вплив аж до наших днів у більш-менш модифікованій формі. Засновником американської науки управління прийнято вважати Фредеріка Тейлора. У межах цієї теорії Тейлор (1856-1915) може бути визнаним засновником руху, відомого під назвою «наукова організація праці». Довівши важливість застосування на практиці методів наукової організації праці, Тейлор сформував обов'язки адміністрації і вперше показав, що саме вона має брати на себе всю ініціативу щодо планування, організації праці, навчання персоналу аж до підбору знарядь праці на кожному робочому місці. А всі працівники повинні строго виконувати закріплені за ними завдання. Обґрунтування необхідності управління працею, заміни грубо практичних методів виробництва строго науковими, стимулювання працівників з метою формування у них зацікавленості у високих результатах праці – найбільш характерні новації школи наукового управління Ф. Тейлора.

Поряд з цим теорії Тейлора були притаманні суттєві недоліки, що викликало значну її критику. Основна помилка Тейлора полягала в тому, що у своїх роздумах під час формування узагальнень він виходив із неіснуючої в природі так званої економічної людини, тобто людини, єдиною метою діяльності якої є прагнення до одержання максимальної матеріальної вигоди від своєї праці. При цьому не враховувалися психологічні моменти та індивідуальні елементи у формуванні ставлення людини до своєї праці, а звідси і до продуктивності праці, ігнорувалися блага самого працюючого. Помилки теорії Тейлора – ігнорування блага осіб, які виконують роботу, і моментів особистого характеру – намагався подолати в теорії організації праці інший основоположник цієї науки, американський інженер Г. Емерсон. Його заслугою є посилення уваги до теоретичного боку дослідження проблеми організації праці і поглиблення досліджень у напрямку розмежування процесу організації на простіші складові, що дало можливість більш глибоко аналізувати процес управління.

За допомогою такого аналізу Емерсону вдалося сформулювати принципи правильної організації управлінської праці у знаменитих, так званих дванадцяти принципах продуктивної праці Емерсона: наявність зрозумілої мети; здоровий глузд в організації; кваліфікована рада; дисципліна; чесна поведінка; швидка і систематична перевірка результатів; порядок роботи; існування норм і зразків; відповідні умови роботи; розроблені методи діяльності; точний інструктаж роботи; система заохочення. Обидві концепції досліджень у галузі організації праці – концепція Тейлора і концепція Емерсона – стосуються питань управління приватним підприємством.

Першим, хто звернув увагу на можливість і необхідність застосування досягнень нової науки в діяльності органів державного управління, був француз Анрі Файоль. Припускаючи, що основні принципи теорії управління однакові як для управління великим підприємством, так і для державного управління, він зробив спробу визначити принципи й основи правильної організації діяльності адміністративного апарату. Вихідним пунктом для дослідження Файоля стало сформульоване ним положення про те, що соціальні явища, подібно до фізичних, підпорядковані природним законам незалежно від нашої волі. Прагнучи сформулювати ці закони глибше, ніж його попередники, він розділив процес управління на первинні складові елементи і розробив шляхи ефективного формування цих елементів. Файоль вважав, що процес управління складається з таких складових: передбачення, організація, видання розпоряджень, координації, контролю. Ніхто до Файоля не показав так переконливо, що функція управління не є простою, що це функція, яка включає цілий ряд простіших елементів.

У результаті своїх досліджень А. Файоль сформулював принципи правильного функціонування органів управління. Він виклав їх у 14 пунктах: розподіл роботи; авторитет керівництва; внутрішня дисципліна; єдність керівництва; єдність видання розпоряджень; підпорядкування індивідуальних інтересів більш загальним інтересам; винагорода; централізація; внутрішня ієрархія; порядок; рівність прав і обов'язків; стабільність персоналу; вимога виявлення ініціативи адміністративним персоналом; єднання персоналу.

Метою класичної школи (А. Файоль, Л. Урвік, Дж.Д. Муні, А.К. Рейлі, Ал.П. Слоун) було забезпечення ефективності роботи всієї організації, визначення універсальних принципів управління. Останні стосувалися двох основних аспектів: розробки раціональної системи управління на базі основних аспектів: розробки раціональної системи управління на базі основних функцій бізнесу; побудови структури організації та управління працівниками. Її здобутком можна вважати запропоноване описання функцій управління та систематизований підхід до управління всією організацією. Необхідно наголосити, що система управління має забезпечити реалізацію основних функцій бізнесу, тобто отримання прибутку від діяльності. З погляду управління державою «класична» школа сконцентрувала свої зусилля на вивченні організаційних структур, їх ієрархії, взаємодії інформаційних потоків, статусу службовців різних рівнів, нормативного врегулювання всіх аспектів діяльності органу управління.

Теорія бюрократії. Світове визначення здобула теорія «ідеальної бюрократії, або бюрократичної організації» М. Вебера (1864–1924), яка багато в чому подібна до класичної теорії. На думку М. Вебера, можна побудувати суспільство і забезпечити його ідеальне функціонування за допомогою спеціальних управлінських організацій – бюро із суворою ієрархічною підлеглистю, які розглядаються як форма влади демократичного управління й умовою ефективного функціонування яких є дотримання таких принципів: чіткий поділ праці на основі функціональної спеціалізації і відповідальності між співвідпорядкованими «бюро»; наявність чіткої ієрархії влади; система правил, що визначають поведінку кожного члена організації; система процедур, що визначають порядок дії у всіх ситуаціях, які трапляються у процесі функціонування організації; інтегрування особистих якостей у взаємовідносинах між співробітниками організацій; відбір і просування по службі працівників з урахуванням їх кваліфікації; дотримання «соціальної» дистанції між керівниками і виконавцями.

У теорії термін «бюрократія» використовується як синонім слів «управління», «адміністрування», означаючи раціонально організовану систему управління, в якій справи вирішуються компетентними службовцями на належному професійному рівні й у повній відповідності до законів та інших правил.

М. Вебер розглядав бюрократію як професіоналізм у сфері менеджменту, що виключає дилетантизм і який, на його думку, передбачає заміну «харизматичного» лідера, що характеризується, перш за все, яскравими індивідуальними рисами, та бюрократичного лідера, який володіє певними адміністративними навичками. Незаперечні переваги бюрократизму порівняно з іншими методами автор вбачав у високій точності використання робіт. Суворій дисципліні, стабільності персоналу та відповідальності.

І все-таки запропоновано Вебером теорія на практиці не забезпечувала оптимальності у розв'язанні проблем і підвищенні ефективності управління. Більше того, дотримання вимоги діяти в суворій відповідальності до написаних правил часом давало протилежні результати, породжуючи формалізм або низьку ефективність діяльності апарату управління.

Бюрократична система управління практично з моменту її зародження піддалася критиці, об'єктом якої стали «нелюдність» бюрократії, її байдужість до потреб працівника. Сучасна критика висуває як аргумент той факт, що адміністративні структури, які функціонують на основі бюрократичної системи управління, неповороткі й позбавлені гнучкості. При цьому випускається з поля зору, що в основу бюрократичної системи покладено методи наукової організації праці, гнучкі за своєю сутністю, але спрямовані тільки на підвищення продуктивності організаційно-технічних засобів, а другий бік продуктивності – ефективна система управління персоналом (індивідуальна складова продуктивності) – не береться до уваги [3].

Школа людських відносин (М.П. Фоллет, Е. Мейо, А. Маслоу) пропонувала використовувати прийоми регулювання відносин між працівниками не тільки економічного плану, а й різні мотивації та потреби, що можуть бути задоволені частково або опосередковано фінансовими засобами. Основний акцент було спрямовано на організацію як людську систему, на соціологічні та соціально-психологічні аспекти поведінки її співробітників.

Теорія людських відносин (так називається цей важливий етап у розвитку науки управління в період з 1930 до 1950 р.) народилася з необхідності обмежити надмірність, до якої призвела дегуманізація праці на початку ХХ століття. Теорія розглядала людський фактор як основний елемент ефективності управління. Англійський вчений Мері Паркер Фоллет визначила управління як «забезпечення виконання робіт за допомогою інших осіб» і, крім удосконалення технологічних процесів, зробила акцент саме на ролі особистості в ефективному виробництві.

Вона одна з перших висунула ідею участі працівників в управлінні, оскільки саме вони реалізують одержані накази і повинні відчувати себе безпосередніми учасниками впровадження управлінського рішення, розвивати в собі почуття не тільки індивідуальної, а й колективної відповідальності. Фоллет довела важливість створення атмосфери істинної спільності інтересів працівників і керівників, що, на її думку, може забезпечити максимальний внесок всіх працівників у досягненні загальних, колективних цілей.

З появою теорії людських відносин з'явилася зацікавленість у таких нових аспектах управління, як мотивація, лідерство, комунікація або динаміка групи. Особливий інтерес до мотивації як відповідного поняття теорії людських відносин зумовлений тим, що вона задовольняє дві обставини: по-перше, забезпечення індивідуальних потреб, а по-друге, досягнення організаційних цілей. Поряд із цим

прихильники «людських відносин» стверджували, що економічні інтереси людей є далеко не єдиними спонукальними мотивами, що людину можна успішно спонукати до праці через задоволення її соціальних і психологічних потреб.

Значний внесок у дослідження мотивації зробив Дуглас Мак-Грегор. Він був найвпливовішим теоретиком, який висловив на основі теорії мотивації Маслоу комплекс припущень щодо людської поведінки і назвав його теорією «Х» та «У». Відповідно теорії «Х», керівництво організацією сприймає працівників як таких, які не прагнуть до високопродуктивної праці, уникають відповідальності, лінивих, не здібних по своїй суті осіб. Тому працівників необхідно постійно примушувати, контролювати, їм загрожувати, щоб зацікавити їх підвищувати зусилля для досягнення мети.

Теорія «У» передбачає сприйняття працівників організації такими, для яких праця є такою ж природною та бажаною, як і відпочинок. Згідно з теорією «У» особи не є пасивними від природи, не мають вони і природної опірності змінам, хоча можуть до цього вдатись у результаті життєвого досвіду. Обов'язком управління є організувати умови розвитку здатності кожної особистості брати відповідальність на себе, спрямовуючи зусилля на цілі управління. Модель Мак-Грегора не передбачає, проте, управління без лідерства або без контролю. Вона наближається до моделі контролю цілей.

У рамках теорії людських відносин набули розвитку й інші теорії мотивації. Вони можуть бути представлені двома групами: змістовні теорії та процесуальні теорії.

До змістовних теорій належать теорія ієрархії потреб Маслоу, теорія потреб Д. Мак-Клелланда, двофакторна теорія Ф. Герцберга. Змістовні теорії зосереджуються на визначенні людських потреб, щоб прогнозувати мотиви праці. Вважається, що в разі забезпечення цих потреб люди матимуть більше стимулів.

Найперші мотиваційні теорії розробив психолог Абрагам Маслоу в 1940-х роках, який розвинув теорію ієрархії потреб, що стосувалася людських мотивів. Згідно з Маслоу люди мають необмежену кількість потреб і бажань, які прагнуть задовільнити, але останні розшаровані у певній послідовності чи ієрархії. За ієрархією потреби йдуть у такому порядку: фізіологічні потреби; потреби безпеки; потреби поваги; потреби самореалізації. Згідно з цією теорією задоволення потреб мусить відбуватися за висхідною, відповідно до ієрархії. Якщо нижчий рівень потреби не задоволено, то індивід має спуститися, щоб задовільнити її. А. Маслоу підкреслював, що не слід перебільшувати значення грошей у стимулюванні працівників. Він визначав, що до обов'язків керівника має входити створення відповідного клімату, за якого працюючі можуть найкращим чином виявити свої здібності.

Однак теорія ієрархічних потреб Маслоу не завжди підтверджувалася в ході досліджень. Так, проведені дослідження встановили певну тенденцію, сутність якої полягає в тому, що в міру просування індивіда вгору зростає значення потреб вищого гатунку. Інші дослідження свідчать, що потреби змінюються відповідно до стадії, на якій перебуває кар'єра особи, складності організації і навіть географічного місцезнаходження. Немає переконливих підстав вважати, що задоволення потреби на одному рівні зменшуватиме її значення, збільшуючи вагу наступної вищої потреби.

Теорія існування, зв'язку і зростання К. Альдерфера.

Найвідомішу модифікацію теорії Маслоу запропонував Клейтон Алдерфер. Вона базується на трьох рівнях потреб: життєвих (фізіологічні потреби та потреби безпеки), потреби взаємин (потреби самореалізації та поваги). Кожна потреба може задовольнятися незалежно від інших. Ця теорія відповідає нашому знанню про індивідуальні відмінності між людьми. Представники різних культур класифікують потреби по-різному, наприклад: іспанці та японці ставлять соціальні потреби вище своїх фізіологічних запитів. Це підтверджує теорію К. Альдерфера.

Теорія трьох потреб Девіда Мак-Клелланда розрізняє такі людські потреби:

1. Досягнення: бажання робити що-небудь краще чи ефективніше, вирішувати проблеми чи справлятися зі складними завданнями.
2. Приєднання: бажання налагодити і підтримувати дружні стосунки з іншими.
3. Влада: бажання контролювати інших і впливати на їхню поведінку чи брати на себе відповідальність.

Переваги такого поділу потреб полягають у тому, що він може забезпечити основу для добору людей на певні посади.

Теорії задоволення покладаються на розвиток певного плану задоволення людських потреб. Вони говорять нам про людські мотиви, але нічого не повідомляють про те, як люди доходять їх усвідомлення. Відповіді на це питання спробували дати процесуальні теорії.

Процесуальні теорії. Процесуальні теорії мають на меті з'ясувати, як люди мислять, щоб задовольнити свої потреби, і прагнуть показати, як слід впливати на поведінку індивіда, щоб вона стала більш мотивованою для виконання службових обов'язків. До таких теорій відносять теорію справедливості С. Адамса, теорію очікувань В. Врума, комплексну теорію мотивації Л. Портера та Е. Лоулера.

Так, теорія справедливості розглядає відчуття людей щодо ставлення до них на робочому місці порівняно з іншими. Вона містить у собі поняття чесності й справедливості щодо тих, хто заслуговує й одержує винагороди за свої зусилля. Люди порівнюють свою працю і заробітки з працею і заробітками інших. Відтак визначають, справедливе чи несправедливе було до них ставлення.

Спираючись на це порівняння, вони змінюють свій виконавчий рівень, чи, якщо це не породжує відчуття справедливості, місце роботи, коли є така можливість. Винагороди у формі заробітної плати, службового стану та інших символів суспільного становища дуже важливі, коли йдеться про порівняння з позицій справедливості. Отже, керівник мусить зважати на позитивний або негативний вплив, який вони можуть мати.

Черговим етапом в розвитку теорій публічного адміністрування слід вважати 50–80-і роки ХХ ст. Даний етап характеризується впровадженням в соціальних і гуманітарних науках, у тому числі і в теорії публічного адміністрування, системного і структурно-функціонального аналізу. Найбільший внесок в розробку цих підходів внесли американські соціологи і політологи Т. Парсонс, П. Лазарсфельд, В. Томпсон, Д. Істон, Г. Алмонд та ін. Вивчаючи механізми публічного адміністрування в рамках всього суспільства, що розглядається як цілісна система, вони концентрували увагу на чинниках, сприяючих або перешкоджаючих інтеграції і стабільності існуючої системи публічного адміністрування [5].

Біхевіористична теорія (К. Арджіріс, Р. Лайкерт, Д. Мак-Грегор, Ф. Герцберг) зосередила свою увагу на різних аспектах соціальної взаємодії, мотивації, організаційної структури, комунікації в колективі, характеру влади та авторитету, гармонізації міжособистісних відносин не лише між керівниками та підлеглими, а й усередині колективу.

Герцбергова теорія двох чинників. Фредерік Герцберг розвинув теорію, яка ґрунтується на дослідженні причин задоволення і невдоволення працівників на роботі. Його дослідження виявило відмінності в тому, що спонукає індивідів працювати ефективно. Спираючись на ці відмінності, він розбив дані чинники на два типи: мотиваційні й гігієнічні. Мотиваційні чинники стосуються змісту роботи, а саме: самовідданої праці, можливості творчого та службового зростання, досягнення, визнання і схвалення результатів. Вони можуть породжувати як позитивні, так і негативні почуття. Гігієнічні чинники пов'язані з середовищем чи контекстом роботи. Ці чинники викликають в індивіда невдоволення, їм бракує мотиваційної спрямованості, але їхня відсутність чи незадоволення унеможлиблює побудову будь-якої мотивації.

Школа науки управління, в основу якої покладені кількісні дослідження (Акофф Рассел, С. Бір, А. Гольберген, Л. Клейн). Школа сформувалася в 50-і роки ХХ ст. й активно розвивається. Її становлення пов'язано з розвитком математики, статистики, інженерних наук та інших споріднених з ними галузей знань. Характерною особливістю школи є використання спеціальних моделей, методів кількісного аналізу. Такий підхід особливо важливий під час ухвалення рішення в умовах невизначеності, коли ситуація потребує оцінки кількох альтернатив. Наукові результати школи сприяли поглибленню розуміння складних управлінських проблем, усвідомленню необхідності запровадження комплексного підходу до управління.

Наука управління або кількісний підхід безпосередньо пов'язані з використанням таких напрямів науки, як дослідження операцій та моделювання. Ключовою ознакою науки управління є заміна словесних розмірковувань і описового аналізу моделями, символами та кількісними показниками параметрів моделі [6].

Альтернативний підхід до управління почали формувати в 70-і роки Д. Вальдо, В. Остром та інші американські автори. Вони піддали фундаментальній критиці принципи ієрархічної побудови організаційних структур. З'явилися концепції «чутливої» системи управління, поліцентризму, «плоских» структур. Відхід від ієрархічних структур, перехід до функціонального управління спрямовані на децентралізацію управління, наближення його до людини та задоволення її потреб [9].

Також в даний період формуються два сучасні методологічні підходи до публічного адміністрування – соціально-інженерний і гуманітарний. В рамках першого підходу, з певними модифікаціями продовжуючого традиції наукового менеджменту, співіснує безліч відмінних один від одного напрямків. Але за всіх відмінностей в часткових і конкретних питаннях їх об'єднує загальна орієнтація на пошук оптимальних моделей публічного адміністрування і раціоналістичного розв'язання виникаючих перед суспільством проблем за допомогою вдосконалення, модернізації вже існуючих механізмів.

Одним з провідних представників соціально-інженерного підходу вважається американський дослідник Дж. Кейден. Для нього є характерним органічне поєднання урахування як чисто управлінських, так і культурно-історичних чинників і установок, оскільки адміністративна субкультура, на його думку, є продуктом не лише економічних, але й етичних та інших соціокультурних чинників. В її сферу входять не лише питання суто організаційних змін, але також і чинники, що визначають політичний, економічний та соціальний розвиток. Він вважає, що якість управління вимірюються як кількісними, так і якісними характеристиками, які визначаються вимогами адміністративної системи, її ресурсами, ступенем задоволеності клієнтури досягнутими результатами та кількістю витрат і дисфункцій, породжених її діяльністю. Як відзначає Дж. Кейден, нерідко погане управління зводило нанівець прогрес, досягнутий у сфері політики, технології, соціальних ідей і культури. А підвищення рівня і якості управління, на його думку, передбачає усунення перешкод для діяльності управлінського апарату з боку середовища, здійснення структурних змін, зміни в індивідуальних або групових установках.

На відміну від представників соціально-інженерного підходу, прихильники гуманітарного підходу, джерела якого виходять з теорії людських відносин, дотримуються тієї думки, що в сучасному швидко

змінному світі бюрократизація владних структур, в багато разів підсилююча негнучкість та інертність механізмів ухвалення і реалізації політичних рішень, має як наслідок зниження ефективності та дієздатності цих структур. Вони виявляються нездатними достатньо оперативно реагувати на нові проблеми та потреби і ухвалювати відповідні рішення.

Прихильники гуманітарного підходу однакові в критиці існуючих форм і методів публічного адміністрування. Як негативні чинники вони відзначають тенденції сучасних бюрократичних організацій до гігантизму, боротьби за сфери впливу, завелику централізацію системи публічного адміністрування. За такого стану речей, згідно з їх точкою зору, особливо важливим є додання самостійного значення людським чинникам в управлінні, його гуманізації.

Що стосується колективів працівників, зайнятих в системі державно-адміністративної системи, то в розробку цієї проблематики значний внесок зробив Р. Саймон. В своїй роботі «Адміністративна поведінка», яка видавалася неодноразово, він обґрунтовує тезу про тісну залежність ефективності державно-управлінської системи від поведінки як окремих осіб, так і колективу кожного підрозділу в цілому. На його думку, головний інтерес для управлінської теорії представляє межа між раціональними та ірраціональними аспектами поведінки людей.

Література

1. Алле М. Экономика как наука / Алле М. ; перевод с франц. И.А. Егорова. – М. : РГГУ, 1995.
2. Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 3 / Аристотель. – М. : Мысль, 1983.
3. Вебер М. Социология. Загальноісторичні аналізи. Політика / Вебер М. ; пер. з нім. Олександр Погорілий. – К. : Основи, 1998. – 534 с.
4. Кант И. Метафизика нравов / И. Кант // Немецкая классическая философия : в 2 т. Т.1 . – М., 2000.
5. Капелюшников Р.И. Экономическая теория прав собственности (методология, основные понятия, круг проблем) / Капелюшников Р.И. – М. : МЭ и МО, 1990.
6. Локк Дж. Два трактата об управлении : сочинения : в 3 т. Т. 3 / Дж. Локк. – М., 1988.
7. Мескон М. Основы менеджмента / Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. ; пер. с англ. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 704 с.
8. Мизес Л. фон. Человеческая деятельность. Трактат по экономической теории / Мизес Л. фон. – М., 2000.
9. Мильер Дж. Основы политической экономики и некоторые аспекты их приложения к социальной философии : в 3 т. Т. 2 / Мильер Дж. – СПб, 1997.
10. Мильнер Б.З. Системный подход к организации управления / Мильнер Б.З., Евенко Л.И., Раппопорт В.С. – М., 1983.
11. Ру Д. Управління / Ру Домінік, Сульє Данієло ; пер. з фр. – К. : Основи, 1995.
12. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Сміт Адам ; [С. Литвин (наук. ред.), О. Васильєва (пер. з англ.)]. – К. : Port-Royal, 2001. – 594 с.

References

1. Maurice Allais. Economics as a science. Translation from French by I.A. Yegorova. M.: RSUH, 1995.
2. Aristotle. Writings. In 4 volumes. Vol. 3 M.: Think, 1983.
3. Max Weber, Sociology. Historical analyzes. Policy. Translated from german OlexandrPogoriliy. K.: Foundations, 1998. 554 p.
4. Immanuel Kant. Metaphysics of manners. German classic philosophy: Vol. 1, M., 2001.
5. Kapelyshnikov R.I. The economic theory of property rights (methodology, basic concepts, range of problems). M., WE and IR, 1990.
6. John Locke. Two treatises on management. John Locke, Writings, Vol. 3. M., 1988.
7. Michael H. Mescon, Michael Albert, FranklinKhedouri. Management: translate from english. M., LTD Case, 1995. 704 p.
8. Ludwig von Mises. Human Action: A Treatise on Economics. M., 2000.
9. John Stuart Mill: Basics of political economy and some aspects of their use to social philosophy. Vol. 2. SPb. 1997.
10. Milner B.Z., Evenko L.I., Rapoport V.S. System approach to management organization. M., 1983.
11. Dominic R., Sulue Daniel: Management. Translation from French. K.: Fundamentals, 1995. 442 p.
12. Adam Smith. The welfare of nations. Studies on the nature and causes of the welfare of nations (E. Litvin, scient. edit, O. Vasilyeva, translfrom english). K. Port-Royal, 2001, 594 p.

Рецензія/Peer review : 27.02.2019

Надрукована/Printed : 09.04.2019
Прорецензовано редакційною колегією

УДК 620.35

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-179-185

МИКОЛЮК О. А., БОБРОВНИК В. М.

Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Здійснено аналіз динаміки розвитку галузі машинобудування України в умовах становлення енергетичної незалежності держави. Обґрунтовано спадну динаміку вітчизняного машинобудування, що зумовлена відсутністю відповідної державної політики, заснованої на принципах всебічного розвитку високотехнологічних виробництв із застосуванням сучасних енергоефективних технологій. Доведено необхідність формування енергозберігаючого типу суспільної свідомості із використанням енергоефективності як ресурсу розвитку та забезпечення енергетичної безпеки держави в цілому.

Ключові слова: енергетична безпека, енергоефективність, машинобудування, розвиток, конкурентоспроможність, технології.

MYKOLIUK O., BOBROVNYK V.

Khmelnitskyi National University

ANALYSING TRENDS IN DEVELOPING MECHANICAL ENGINEERING INDUSTRY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ENSURING ENERGY SECURITY

The article justifies the need to strengthen mechanical engineering industry, which indicates the development of the country's economy and shows the high level of innovative and technological development, as well as the fifth or sixth wave of innovation in the country. It is proved that the financial and economic crisis has caused negative developments in the global economy. This has led to great reductions in economic activity and international trade and, consequently, a decline in the economic development of countries. Such extensive development in the global economy has inevitably affected the Ukrainian economy. It is confirmed that the economic growth of Ukraine depends on the level of energy provision, the energy efficiency potential and the level of their use in the branches of the national economy. The article also highlights the need to discover ways to ensure the state's energy security and realize its own energy potential. It outlines the main problems of the Ukrainian mechanical engineering, whose possibilities are limited by the absence of the domestic market, export support instruments and low competitiveness in foreign markets. It emphasizes the need to form the basis of energy efficiency in the system of innovative projects, whose effectiveness can be realized through a system of five indicators, which belong to the following components: economic, budgetary, energy, environmental and social. It reveals the prospects of producing high-tech products under the conditions of full re-equipment and modernization of production capacities, as well as applying modern energy efficient technologies. The article suggests that the described task can be solved by introducing energy-saving technologies, economical energy consumption and by implementing measures aimed at promoting energy efficiency policy in order to encourage the effective use of fuel and energy resources. Accordingly, such a position will contribute to forming an energy-saving type of public consciousness and using energy conservation as a resource for developing and forming an efficient energy market, as well as ensuring energy security of both industry and the state.

Keywords: energy security, energy efficiency, mechanical engineering, development, competitiveness, technologies.

Постановка проблеми В умовах сьогодення посилюється роль країн, що виробляють високотехнологічну продукцію, яка є засобами праці для більшості галузей національного господарства. За таких умов, у галузі виробництва високотехнологічної продукції створюється найбільша додана вартість, що й визначає індустріальний та інформаційний розвиток економіки в цілому. Ключовою ознакою розвитку економіки країни є інтенсифікація галузі машинобудування. Продукція машинобудування створює значну кількість робочих місць в суміжних галузях. Відтак, значна питома вага машинобудування в структурі промислового виробництва та в загальному експорті країни свідчить про високий рівень інноваційно-технологічного розвитку і наявність в країні 5-го чи 6-го технологічного укладу. В економічно розвинутих країнах частка машинобудування становить 30–50% обсягу промислової продукції. Так, наприклад у Німеччині – 53,6%, Японії – 51,3%, Італії – 36,4%, що дає змогу забезпечувати технічне переоснащення промисловості кожні 7–10 років і, відповідно, є однією з передумов сталого розвитку [1, с. 110]. Машинобудівний комплекс України, то до його складу входять понад 20 галузей, 58 підгалузей, у яких працює 11267 підприємств (146 великих, 1834 середніх, 9287 малих) та кількість працівників складає понад 1,5 млн осіб [2]. Фінансово-економічна криза спричинила негативні перетворення у світовій економіці. У розвинених країнах значно скоротилася економічна активність, зменшилися обсяги міжнародної торгівлі, що спричинило спад економічного розвитку інших країн. Такий екстенсивний розвиток у світовому господарстві відобразився і на економіці України. Відбулись кардинальні зміни вітчизняної моделі економічного зростання, за якою прибутки від виробництва та експорту продукції машинобудування й інших енергоємних основних товарів спрямовувалися в економіку споживання. До 2015 року успіх українського експорту залежав переважно від дешевих енергетичних ресурсів, значна частка яких імпортувалася з Російської Федерації. Зі зростанням цін на імпортований російський газ залежність економіки від імпортного палива перетворилася на значний тягар для економічного зростання. Це змусило знаходити шляхи забезпечення енергетичної безпеки держави та реалізовувати власний енергетичний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Дослідженню проблем розвитку вітчизняного машинобудування присвячено праці Амоши О.І., Булеєва І.П., Землянкін А.І., Збаразької Л.О., Харазішвілі Ю.М. [2], Кіндзерського Ю.В., Микитенко В.В., Якубовського М.М. [3], Васильєвої Н.Ф., Кавури В.Л. [4] та ін. Питання енергетичної безпеки та енергоефективності держави розглянуто у наукових доробках Гейця В.М., Кизима М.О., Клебанової Т.С. [5], Гладія В.М., Івануха Р.А. [6] та ін., де автори аналізують шляхи подолання кризового стану національної економіки, пов'язаної із подоланням енергетичної залежності з метою сталого розвитку та економічного зростання держави.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми Незважаючи, на значну кількість науково-методологічних напрацювань, що стосуються розвитку машинобудування та забезпечення енергетичної безпеки України, слід відзначити необхідність подальшого ґрунтовного дослідження та аналізу тенденцій розвитку машинобудівної галузі, формування критеріїв забезпечення енергетичної незалежності, а також досягнення високого, конкурентоспроможного рівня ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів.

Метою статті є аналіз динаміки вітчизняного машинобудування, дослідження чинників його розвитку що базується на заходах енергоефективного спрямування та забезпечення енергетичної безпеки.

Виклад основного матеріалу На початку 90-х років минулого століття Україна належала до країн з високим рівнем техніко-технологічного розвитку. Кризові явища в економіці та відсутність дієвого державного інструментарію підтримки наукоємних виробництв, призвели до згорання потужностей деяких галузей промислового виробництва, які відзначалися високим рівнем використання інноваційних технологій. Особливо масштабним був спад виробництва у машинобудуванні – ключовому секторі інноваційної спрямованості господарського комплексу в цілому [7]. Окрім того, спадна динаміка вітчизняного машинобудування зумовлена відсутністю відповідної державної політики, в основі якої мали би бути принципи всебічного розвитку, а також відповідні мотиваційні чинники для інвестування проектів модернізації та реконструкції високотехнологічних виробництв із застосуванням сучасних енергоефективних технологій. Спад виробництва у галузі машинобудування останніх років, призвів до руйнації комплексів високотехнологічних ланок промислового виробництва, зниження внутрішнього попиту на вітчизняну продукцію машинобудування, поглиблення диспропорцій у відтворювальній структурі основного капіталу, що негативним чином відобразилося на темпах соціально-економічного піднесення та рівні зайнятості населення.

Як показують дані, частка реалізованої промислової продукції машинобудування в загальному обсязі реалізованої продукції вітчизняної промисловості є значно меншою, ніж в економічно розвинутих країнах, при цьому її значення скоротилось від 9,3% у 2010 р. до 6,4 % у 2017 р. [8]. Слід відмітити, що до 2012 р. мало місце відновлення галузі після кризи 2008-2009 рр., що знаходило свої відображення у показниках зростання відповідно до кожного року. Проте така позитивна динаміка тривала лише до 2013 р., після початку якого спостерігалось падіння обсягів виробництва машинобудівної продукції. Так, у 2014 р. темп зниження обсягу реалізованої промислової продукції галузі порівняно з 2012 р. становив 27,48% (рис. 1).

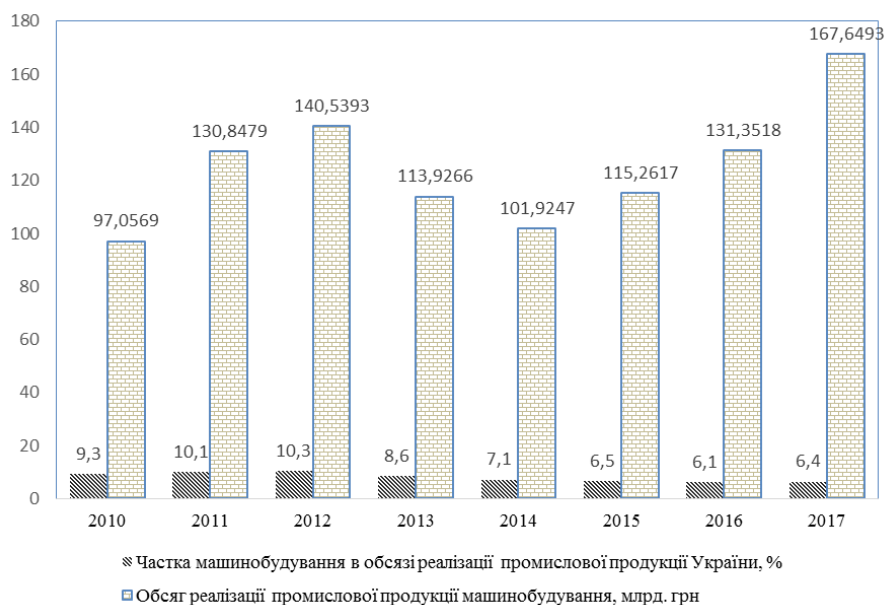

Рис. 1. Динаміка абсолютної величини та питомої ваги обсягу реалізації промислової продукції машинобудування в загальному обсязі реалізації продукції промисловості України протягом 2010–2017 рр.

*побудовано автором із використанням [8]

Після падіння обсягів реалізованої промислової продукції у 2014 році, відбулись деякі зміни темпів зростання означених показників. А саме, у 2015 році порівняно із 2014 роком темп росту обсягів

реалізованої промислової продукції становив 11,6 %; у 2016 році порівняно із попереднім роком – 12,2 %; у 2017 році відповідно до 2016 року – на 21,65 %. Слід зауважити, зменшення частки машинобудування в обсязі реалізації промислової продукції, що у 2016 році сягнуло рекордного падіння за аналізований період і складало 6,1 %. Це пояснюється тим, що вітчизняний ринок продукції промислового призначення втратив деякі ринки збуту та виробничі потужності. Кон'юнктура світового ринку також була несприятливою, що призвело до значного скорочення вітчизняного експорту.

З огляду на аналізовані дані, забезпечення позитивної динаміки розвитку вітчизняного машинобудування є одним із першочергових завдань, адже галузь є основою технологічного оновлення багатьох виробничих секторів національної економіки. Відповідно, номенклатура виробництва продукції вітчизняних машинобудівних підприємств налічує сотні тисяч найменувань продукції: авіаційне виробництво, ракетно-космічна техніка, морські і річкові судна, машини і обладнання для легкої і харчової промисловості, сільське господарство, транспортне і дорожнє машинобудування. Структура реалізованої промислової продукції українських машинобудівних підприємств також відображає тенденції зниження (рис. 2).

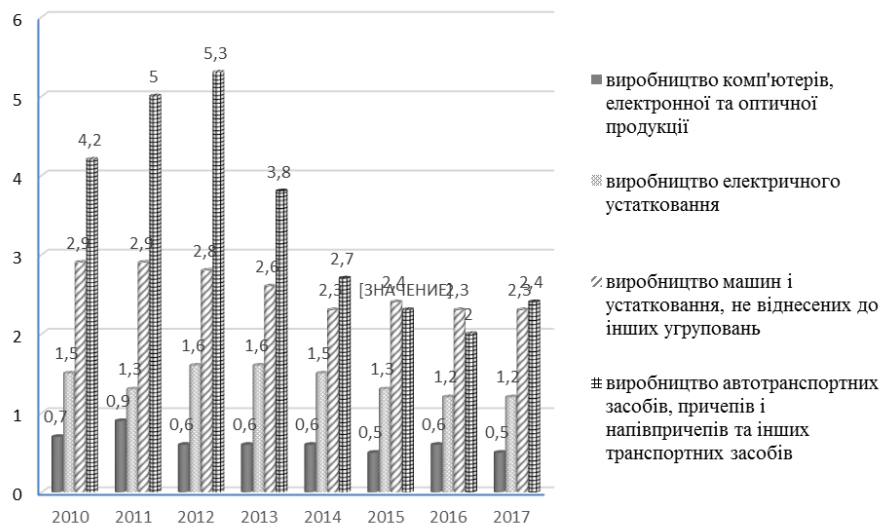

Рис. 2. Динаміка структури реалізованої промислової продукції машинобудування в 2010–2017 рр., у %
*побудовано автором із використанням [9]

Аналіз динаміки структури реалізованої промислової продукції машинобудування свідчить про забезпеченість місткості внутрішнього ринку вітчизняною продукцією машинобудування лише на 65%. Відтак майже половина української машинобудівної продукції орієнтується на експорт. За даними всевітньо відомого проекту «Обсерваторія економічної складності», розробником якого є Сезар А. Ідальго – головний дослідник макрозв'язків, Україна – 53-я найбільша в світі експортна країна. У 2016 році Україна експортувала 35,1 млрд дол. США та імпортувала 37,8 млрд дол. США, внаслідок чого негативний торговий баланс становив 2,776 млрд дол. США. До найбільших експортних напрямків України належать Росія (3,85 млрд дол.), Туреччина (2,28 млрд дол.), Китай (2,2 млрд дол.), Італія (2,05 млрд дол.) та Німеччина (1,92 млрд дол.) [10].

Втручання регуляторних органів і субсидії сильно викривляють ціни на енергоносії, виснажують державні фінанси та стимулюють надмірне використання енергії. За міжнародними стандартами, Україна залишається одним із найбільш неефективних споживачів енергії через велику частку енергоємних секторів, застарілі та неефективні технології і вкрай виснажені основні засоби, зокрема неефективні системи централізованого теплопостачання та низькоякісний фонд будівель.

У загальних обсягах товарного експорту питома вага експорту продукції машинобудування за даними 2010–2017 років має деяку тенденцію до зростання. Зазначимо, що найнижчого значення даний показник сягнув у 2005 році, що складало 13,1 %, найбільшого значення – у 19,3 % експорту продукції машинобудування мало у 2012 році. Динаміка зниження експорту продукції машинобудування спостерігалась і останні 3 роки та у 2017 році вже склала 10,3 % (рис. 3).

Результати дослідження свідчать, що найбільшу частку у 2010–2017 рр. у структурі машинобудівної продукції України займало виробництво машин, обладнання та механізмів, а також електротехнічного обладнання, що засвідчує визначальний характер цього напрямку машинобудування для промисловості України. У 2012 році відбулися структурні зміни у бік збільшення обсягів виробництва засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів, проте з 2012 р. відбувся спад виробництва до значення 3,27 млрд дол. у 2013 р. Виробництво фотографічних приладів та оптичного устаткування за аналізований період також мало спадну динаміку, що спостерігається і до сьогодні.

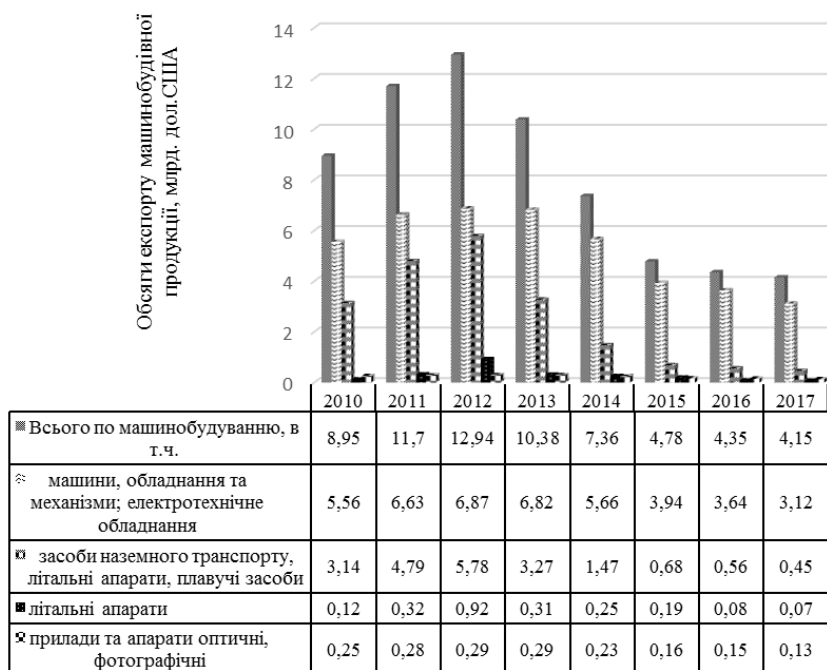

Рис. 3. Обсяги експорту вітчизняної машинобудівної продукції у розрізі структури машинобудівної продукції за 2010–2017 рр.
*побудовано автором із використанням [10]

Таким чином, можливості українського машинобудування обмежені відсутністю внутрішнього ринку, інструментів підтримки експорту та низькою конкурентоспроможністю на зовнішніх ринках. Більшість представників вітчизняних машинобудівних підприємств мають застарілі виробничі потужності, втрачений конструкторський потенціал. Отже, виробництво високотехнологічної продукції на такого роду підприємствах неможливе без повного переоснащення та оновлення виробничих потужностей, а також застосування сучасних технологій енергоефективного спрямування. Враховуючи реалії сьогодення, ринками збуту для вітчизняної продукції машинобудування здебільшого є країни Митного союзу, Африки, Близького Сходу. Відсутність оновленого складу основних фондів, що давали б можливість виготовляти інноваційну продукцію із використанням сучасних енергоефективних технологій не дає можливості подальшого розвитку та виходу на потенційно привабливі ринки збуту [11].

Розвиток машинобудівного комплексу України, досягнення показників конкурентоспроможності, енергоефективності та вирішення соціальних проблем галузі значною мірою залежать від інвестиційного забезпечення підприємств. У даному сенсі інвестиції сприяють структурній перебудові економіки, забезпеченню технічного переоснащення підприємств і підвищенню їх виробничого та інноваційного потенціалу. Динаміка обсягу капітальних інвестицій та у галузь машинобудування України у 2010–2016 рр. відображена на рис. 4.

Аналіз показників динаміки капітальних інвестицій у машинобудівну галузь свідчить, що протягом 2010–2016 років підприємства галузі отримали: у 2010 році – 2,3 %; у 2011 році – 2,33 %; 2012 році – 2,48 %; у 2013 році – 2,58 %; у 2014 році – 2,49 %; у 2015 році – 2,30 %; у 2016 році – 2,13 % від загального обсягу інвестицій в Україну.

Як видно з рис. 4 обсяг капітальних інвестицій у галузь машинобудування зростав із 2010 року до 2012 року, що склало 2,62 млрд грн. Проте позитивна динаміка змінила напрямок на протилежний та починаючи з 2013 року відбувся спад показника обсягу капітальних інвестицій у досліджувану галузь, що склало у 2013 році – 6,44 млрд грн. Найнижчий показник мав місце у 2014 році, а саме – 5,47 млрд грн, що пов'язано із несприятливою ситуацією на світовому та вітчизняному фінансових ринках.

Позитивним моментом є факт того, що Уряд України прийняв рішення про виділення в 2017 році майже 550 млн грн (близько 20,5 млн дол. США) для розвитку українського сільськогосподарського машинобудування. Закладена в бюджеті сума, в першу чергу, призначена для часткової компенсації вартості української техніки та обладнання, а також для стимулювання розвитку суміжних з сільськогосподарським виробництвом галузей. Реалізація таких заходів змінить напрямок інвестиційної активності українського бізнесу останніх років, коли найвища концентрація інвестицій має місце в галузях, прибутковість яких визначається нееквівалентним присвоєнням ренти при використанні мінерально-сировинного потенціалу, та матиме дієві імпульси щодо відновлення традиційного для України потенціалу машинобудування. Все це сформує передумови для суттєвого нарощення капітальних інвестицій у вітчизняне машинобудування і поступово зменшуватиме імпорту високотехнологічної продукції та збільшуватиме обсяги експорту української машинобудівної продукції. В підсумку це перетворить Україну із сировинного придатку високорозвинених країн в самодостатнього гравця на світовому ринку високих технологій.

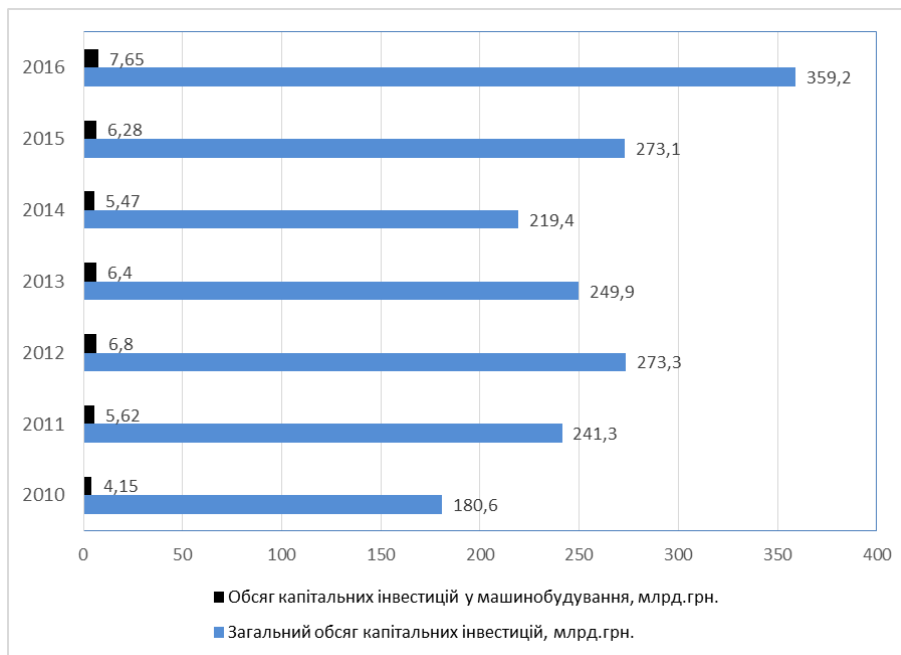

Рис. 4. Динаміка обсягу капітальних інвестицій у галузь машинобудування України у 2010–2016 рр.
*побудовано автором із використанням [12]

Поряд із цим, одним із основних завдань сталого економічного зростання показників галузі машинобудування та забезпечення енергетичної безпеки є досягнення високого, конкурентоспроможного рівня ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів. Значна кількість підприємств потребує масштабної реконструкції і технічного переоснащення з метою створення умов для виготовлення продукції з конкурентоспроможними техніко-економічними показниками із використанням енергоефективних технологій. На сьогодні, все більшого інтересу як у бізнес-середовищі, так і на рівні держави набуває значення енергозберігаючих технологій, ощадливе споживання енергоресурсів, реалізація та впровадження заходів з популяризації політики енергоефективності, спрямованість на стимулювання ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів. Відповідно така позиція сприяє формуванню енергозберігаючого типу суспільної свідомості і використанню енергозбереження як ресурсу розвитку та формування ефективного енергоринку, а також забезпечення енергетичної безпеки як промисловості, так і держави в цілому [13, с. 45; 14, с. 21].

Ефективність фінансування інноваційних та інвестиційних проектів з забезпечення енергетичної безпеки може бути реалізована через систему п'яти показників. Кожен показник формує підґрунтя енергоефективності у системі інноваційного проекту. Так, економічна підсистема відображає показники прибутковості, дохідності, окупності та економічної ефективності. Бюджетна підсистема характеризує показники енергоемності бюджету та можливу економію бюджетних коштів на придбання енергоносіїв. Енергетична складова покликана забезпечити економію та скорочення енергоемності виготовленої продукції, шляхом використання енергоефективних технологій, впровадження заходів з енергозбереження. Такий підхід лежить в основі забезпечення енергетичної безпеки машинобудування та промисловості в цілому. Екологічна підсистема передбачає зниження показників забруднення та зниження шкідливих викидів в навколишнє середовище. Соціальна складова показників оцінки ефективності інвестування проектів із забезпечення енергетичної безпеки машинобудівних підприємств уможливує поліпшення соціальної інфраструктури, знижує рівень травматизму та смертності на виробництві, а також формує підґрунтя для покращення умов праці на підприємстві.

Таким чином, механізми фінансування інноваційних проектів із забезпечення енергетичної безпеки можуть бути:

- надання інвестицій-дотацій підприємствам-виробникам паливно- і енергозберігаючого обладнання;
- зменшення податків для підприємств-виробників енерго- та ресурсозберігаючого обладнання;
- надання кредитів для реалізації енергозберігаючих проектів (іноземні кредити можуть отримуватися під гарантії Уряду згідно з чинним законодавством);
- здійснення часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами комерційних банків, що надаються для реалізації енерго- та ресурсозберігаючих проектів, за рахунок коштів державного бюджету;
- продовження строку повернення боргу;
- зменшення податків для підприємств, які впроваджують прогресивні енергозберігаючі технології [15].

Водночас, організаційно-економічний та науково-технічний потенціал підприємств машинобудівної галузі потребує оптимального структурування, формування відповідних механізмів, які б давали можливість

ефективно конкурувати на світових ринках. Економічне зростання України значно залежить від рівня забезпечення енергоносіями, потенціалом енергоефективності та рівнем їх використання у всіх галузях національного господарства. Тому, згідно з Національним планом дій з енергоефективності на період до 2020 року для сектору промисловості, який на сьогодні не повною мірою використовує сучасні промислові технології, що призводить до завищення обсягів споживання палива на одиницю промислового виробництва, першочерговим завданням є модернізація виробничих процесів. Заходи, необхідні для досягнення цієї мети, включають:

- залучення енергосервісних компаній;
- енергетичне маркування та зазначення стандартної інформації про обсяг споживання енергії та інших ресурсів під час виробництва енергоємної продукції;
- впровадження схем енергоаудиту та енергоменеджменту в промисловості;
- введення мінімальних стандартів на промислове устаткування;
- проведення спеціалізованих інформаційних кампаній з метою підвищення обізнаності промислових виробників для реалізації потенціалу енергозбереження в промисловості.

Питання енергоефективності виробництва продукції підприємствами машинобудування лежать в основі Європейської стратегії «Європа 2020», спрямованої на створення умов для забезпечення сталого зростання та розвитку. У даному контексті, ефективність використання енергії – це один з найбільш економічно ефективних способів підвищення енергетичної безпеки (економічний аспект) і скорочення викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин (екологічний аспект). В рамках цієї стратегії Євросоюз ставить за мету скоротити споживання первинних енергетичних ресурсів на 20 % до 2020 року [17]. За розрахунками Єврокомісії планувалось скорочення обсягів споживання енергії будівлями і спорудами на 30 % при використанні економічно ефективних заходів. Для досягнення цієї мети були вжиті відповідні заходи в сфері будівництва та ринку нерухомості. Проте в 2011 році на підставі додаткових, більш детальних розрахунків Єврокомісія прийшла до висновку, що при існуючих темпах зниження обсягів споживання енергії до 2020 року Євросоюз зможе досягти лише половини від наміченої мети по скороченню споживання первинних енергетичних ресурсів. У зв'язку з цим, у березні 2011 року Єврокомісія опублікувала дорожню карту, яка встановлює ключові показники щодо зниження впливу на навколишнє середовище і створення ефективної і низьковуглецевої економіки до 2050 року. Такими показниками є загальний обсяг викидів, який заплановано знизити на 80 % і викид парникових газів (заплановано скорочення на 95 %) [18].

На Всесвітньому економічному форумі у Давосі однією з рекомендацій щодо подальшого розвитку економіки України став подальший розвиток машинобудівної галузі, використання новітніх технологій, розвиток інноваційного виробництва, підвищення ефективності використання енергоресурсів підприємствами, а також використання у виробничому процесі відновлювальних джерел енергії.

Висновки Однією з головних проблем низької конкурентоспроможності вітчизняної машинобудівної продукції є значна частка витрат паливно-енергетичних ресурсів у загальній структурі собівартості, що зумовлено наступними факторами:

- висока вартість ПЕР, стрімке та систематичне зростання їх вартості;
- високий ступінь зносу основних фондів, включаючи виробниче обладнання;
- застаріле та енергозатратне виробниче обладнання;
- відсутність інформації про діючі програми з енергоефективності та успішні приклади реалізації енергоефективних програм на машинобудівних підприємствах;
- брак коштів для реалізації програм з енергоефективності (впровадження системи енергетичного менеджменту, на модернізацію виробничого обладнання, закупівлю нового обладнання, навчання персоналу, залучення фахівців тощо);
- відсутність досвіду щодо залучення фінансування для реалізації проектів з енергоефективності;
- відсутність компетентних фахівців на підприємстві;
- відсутність можливості залучення фахівців зі сторони (на платній основі) тощо.

Таким чином, головна мета розвитку машинобудування України – задоволення внутрішнього попиту на машинобудівну продукцію, розширення присутності на зовнішніх ринках. Досягнення такої мети можливе за умов перетворення машинобудування у конкурентоспроможний, ефективний, високотехнологічний і сприйнятливий до інновацій комплекс із застосуванням енергоефективних технологій, що динамічно розвивається, інтегрований у систему міжнародного розподілу праці задля забезпечення енергетичної безпеки як галузі, так і країни в цілому.

Література

1. Шандова Н.В. Методологія та практика управління стійким розвитком промислових підприємств : [монографія] / Н.В. Шандова ; Херсон. нац. техн. ун-т. – Херсон : Вишемирський В.С., 2014. – 422 с.
2. Промисловість України – 2016: стан та перспективи розвитку : наук.-аналіт. доп. / [О.І. Амоша, І.П. Булеєв, А.І. Землянін, Л.О. Збарзська, Ю.М. Харазішвілі та ін.] ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2017. – 120 с.
3. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку : монографія / Кіндзерський Ю.В., Микитенко В.В., Якубовський М.М. та ін. ; за ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерського ; НАН України; Ін-т економ. та прогнозування. – К., 2009. – 928 с.

4. Васильєва Н.Ф. Машинобудування як матеріально-технічна основа неопіндустріальної економіки України / Н.Ф. Васильєва, В.Л. Кавура // Економіка промисловості. – 2014. – № 4 (68). – С. 88–96.
5. Геєць В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. ; за ред. В. М. Геєця. – Харків : ВД ІНЖЕК, 2006. – 240 с.
6. Гладій В. М. Енергетична безпека України / В. М. Гладій, Р. А. Іванух // Регіональна економіка. – 2001. – № 4. – С. 7–12.
7. Голян В. Новий імпульс розвитку українського машинобудування – виклик часу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukr.lb.ua/blog/vasilyi_golyan/384908_noviy_impuls_rozvitku_ukrainskogo.html
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrstat.gov.ua.
9. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010–2017 роках // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm
10. Обсерваторія економічної складності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/ukr/>
11. Пропозиції до плану першочергових дій з розвитку промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://radakmu.org.ua/uploads/file/-/proposals_roadmap.pdf
12. Обсяг капітальних інвестицій в промисловість України // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Дзяна Г. Соціально-екологічні аспекти енергозбереження та їх вплив на державну політику у цій сфері / Г. Дзяна, Р. Дзяний // Ефективність державного управління : збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 22. – С. 40–48.
14. Микитенко В. Енергоефективність національної економіки: соціально-економічні аспекти / В. Микитенко // Вісник НАН України. – 2006. – № 10. – С. 17–26.
15. Попит на паливо та енергію в Україні. Шляхи та механізми регулювання / Національний ін-т стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/133.pdf>
16. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року [Електронний ресурс] : розпорядження КМУ від 25.11.2015 № 1228-р // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80>
17. Directive 2010/31/EU of the European Parliament and of the council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings (recast). URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ>
18. Europe 2020. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

References

1. Shandova N.V. Metodolohiia ta praktyka upravlinnia stiikym rozvytkom promyslovykh pidpriemstv : [monohrafiia] / N.V. Shandova ; Kherson. nats. tekhn. un-t. – Kherson : Vysheymyrskyi V.S., 2014. – 422 s.
2. Promyslovist Ukrainy – 2016: stan ta perspektyvy rozvytku : nauk.-analit. dop. / [O.I. Amosha, I.P. Bulieiev, A.I. Zemliankin, L.O. Zbarazska, Yu.M. Kharazishvili ta in.]; NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. – Kyiv, 2017. – 120 s.
3. Potentsial natsionalnoi promyslovosti: tsili ta mekhanizmy efektyvnoho rozvytku : monohrafiia / Kindzerskyi Yu.V., Mykytenko V.V., Yakubovskiy M.M. ta in. ; za red. kand. ekon. nauk Yu.V. Kinzerskoho ; NAN Ukrainy; In-t ekonom. ta prohnozuvannia. – K., 2009. – 928 s.
4. Vasyliieva N.F. Mashynobuduvannia yak materialno-tekhnichna osnova neopindustrialnoi ekonomiky Ukrainy / N.F. Vasyliieva, V.L. Kavura // Ekonomika promyslovosti. – 2014. – № 4 (68). – С. 88–96.
5. Heiets V. M. Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo : monohrafiia / V. M. Heiets, M. O. Kyzym, T. S. Klebanova, O. I. Cherniak ta in. ; za red. V. M. Heitsia. – Kharkiv : VD INZhEK, 2006. – 240 s.
6. Hladii V. M. Enerhetychna bezpeka Ukrainy / V. M. Hladii, R. A. Ivanukh // Rehionalna ekonomika. – 2001. – № 4. – С. 7–12.
7. Holian V. Novyi impuls rozvytku ukrainskoho mashynobuduvannia – vyklyk chasu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://ukr.lb.ua/blog/vasilyi_golyan/384908_noviy_impuls_rozvitku_ukrainskogo.html
8. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : ukrstat.gov.ua.
9. Obsiah realizovanoi promyslovoi produktsii (tovariv, posluh) za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010–2017 rokakh // Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm
10. Observatoriia ekonomichnoi skladnosti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/ukr/>
11. Propozytsii do planu pershocherhovykh dii z rozvytku promyslovosti Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://radakmu.org.ua/uploads/file/-/proposals_roadmap.pdf
12. Obsiah kapitalnykh investytsii v promyslovist Ukrainy // Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Dziana H. Sotsialno-ekolohichni aspekty enerhozberezhennia ta yikh vplyv na derzhavnu polityku u tsii sferi / H. Dziana, R. Dziany // Efektyvnist derzhavnogo upravlinnia : zbirnyk naukovykh prats. – 2010. – Vyp. 22. – С. 40–48.
14. Mykytenko V. Enerhoefektyvnist natsionalnoi ekonomiky: sotsialno-ekonomichni aspekty / V. Mykytenko // Visnyk NAN Ukrainy. – 2006. – № 10. – С. 17–26.
15. Popyt na palyvo ta enerhiu v Ukraini. Shliakhy ta mekhanizmy rehuliuвання / Natsionalnyi in-t stratehichnykh doslidzhen [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/133.pdf>
16. Pro Natsionalnyi plan dii z enerhoefektyvnosti na period do 2020 roku [Elektronnyi resurs] : rozporiadzhennia KМУ vid 25.11.2015 № 1228-r // Verkhovna Rada Ukrainy : ofitsiinyi veb-portal. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80>
17. Directive 2010/31/EU of the European Parliament and of the council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings (recast). URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ>
18. Europe 2020. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

Рецензія/Peer review : 22.02.2019

Надрукована/Printed : 10.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Войнаренко М. П.

УДК 330.16:658.336

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-186-192

ОЛІЙНИК О. О.

Національний університет водного господарства та природокористування

УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ ЯК СУЧАСНА ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В статті досліджено підходи до визначення змісту поняття «управління знаннями». Обґрунтовано доцільність використання корпоративної соціальної відповідальності в якості інструменту управління знаннями. На основі аналізу соціальних звітів передових соціально відповідальних компаній в Україні виокремлено актуальні напрямки управління знаннями. Обґрунтовано, що система управління знаннями повинна об'єднувати різноманітні канали комунікації зі всіма ключовими стейкхолдерами компанії.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, програма корпоративної соціальної відповідальності, управління знаннями, стейкхолдери, інформація.

OLIYNYK O.

The National University of Water and Environmental Engineering

KNOWLEDGE MANAGEMENT AS A MODERN DETERMINANT OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY DEVELOPMENT

The article analyses the approaches to the definition of the content of the "knowledge management" concept. The existing definitions emphasize the context of the economic efficiency of their implementation in companies. The author examined possible ways of using knowledge as a compulsory component of its management. The paper identified levels of knowledge management, which include personal, functional, problem-oriented, strategic, and organisational ones. It is determined that knowledge management is a complex concept, and personnel is its core, therefore the formation and development of this concept by the company requires the implementation of new human resources management tools. The researcher substantiated the expediency of using corporate social responsibility as a tool for knowledge management. Basing on the analysis of social reports of the leading socially responsible companies in Ukraine, the article identified the most important areas of knowledge management. These include corporate culture, organisational culture, motivation and pay, HR development, staff assessment, interaction with educational institutions, IT technology and innovation, and corporate communications. In order to implement the given areas in the everyday activity, the company introduces a variety of socially responsible programmes (activities, projects), which depend on the type and scope of activities, development strategies, the attitude of senior management towards CSR in general and knowledge management in particular. The scholar substantiated that knowledge management system should combine various channels of communication with all key stakeholders of the company. The paper also explored the mechanisms of interaction, which companies most often use for the formation, development and use of knowledge in all business processes.

Key words: corporate social responsibility, corporate social responsibility programme, knowledge management, stakeholders, information.

Постановка проблеми. Для забезпечення сталого розвитку компаніям необхідно постійно трансформувати технології управління відповідно до сучасних інформаційних, соціально-економічних, технологічних та організаційних змін. Однією з таких тенденцій є поширення наукового та практичного напрямку «управління знаннями», що вимагає його імплементації у всі бізнес-процеси та функції управління. При цьому найбільшого розвитку та трансформації повинна зазнати підсистема управління персоналом, оскільки з точки зору управління знаннями саме людина є джерелом, носієм і транслятором корпоративних знань. Методи та інструменти управління персоналом дозволяють здійснювати цілеспрямований вплив на знання з метою їх створення, залучення, збереження, обміну та використання для досягнення тактичних і стратегічних цілей компанії. Такі зміни вже починають відбуватись в діяльності найбільш прогресивних організацій України, зокрема шляхом інтеграції принципів корпоративної соціальної відповідальності в систему управління персоналом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблематики управління знаннями присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема М. Аккермана, М. Алаві, Т. Маматової, О. Медведєвої, Б. Мільнера, Г. Міщук, М. Полякова, Н. Смолінської, З. Шершньової та ін. Однак, незважаючи на значну кількість науково-методичних праць в цій царині, побудова та розвиток системи управління знаннями не набула достатньо широкого практичного застосування на теренах вітчизняного бізнес-середовища. Відтак дослідження перспектив використання корпоративної соціальної відповідальності у якості інструменту управління знаннями є актуальним науковим завданням.

Метою роботи є дослідження сутності та інструментів реалізації управління знаннями в контексті корпоративної соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Існують різні підходи до управління знаннями: технологічний (зосереджений на технічних та технологічних аспектах управління знаннями), соціальний (більша увага приділяється людським, організаційним та культурним аспектам) та соціально-технічний (важливі як технологічні, так і соціальні аспекти) [1]. Зважаючи на сучасні тенденції міжнародного соціально-

економічного розвитку, саме соціально-технічний підхід вважається на сьогодні найбільш адекватним для розробки системи управління знаннями в компанії, оскільки дозволяє гармонійно поєднати технологічні інструменти та людський капітал.

Щодо визначення сутності категорії «управління знаннями», то в сучасній науковій літературі немає її єдиного трактування. Так, М.В. Поляков під цим поняттям розуміє цілеспрямовану та систематичну управлінську діяльність щодо забезпечення ефективного отримання, передачі та використання знань в компанії [2]. До складу цієї діяльності дослідник включає розробку методик, процедур, стандартів, визначення джерел, створення інструментів для пошуку, отримання, поширення, оцінки, зберігання, трансферу та перетворення знань, необхідних елементів інтелектуального капіталу.

Ю.Я. Вовк управління знаннями визначає як процес, який представляє послідовність певних взаємопов'язаних дій, спрямованих на надання знанням додаткової управлінської цінності [3, с. 346]. При цьому науковець зауважує, що кінцевою метою процесу управління знаннями є максимізація ефективності підприємства.

За Г.Ю. Міщук система управління знаннями – це упорядкована сукупність елементів, взаємодія яких забезпечує процес створення, розвитку та корисного використання знань в цілях зростання вартості активів та якості зовнішньої та внутрішньо-організаційної взаємодії [4].

Таким чином, існуючі дефініції акцентують увагу на контексті економічної ефективності їх впровадження в компаніях. Однак перелік конкретних дій (отримання, обмін, трансформація, оновлення, оцінка тощо) може зазнавати суттєвих змін залежно від внутрішніх та зовнішніх факторів, трансформації цілей розвитку компанії.

Водночас обов'язковою складовою управління знаннями, що допомагає вивести компанію на якісно новий рівень ведення бізнесу є їх використання (застосування). При цьому до основних напрямів використання знань слід віднести наступні:

1) в управлінні діяльністю організації, зокрема для удосконалення організаційної структури управління; оптимізації виробничо-збутового процесу у часі і просторі; оптимізації видів і напрямів діяльності; реінжинірингу бізнес-процесів; посилення потенціалу інноваційного розвитку і приведення його у відповідність до зовнішніх умов і т. п.;

2) для внесення до статутного капіталу (знань як об'єктів інтелектуальної власності);

3) для створення і комерціалізації нових (удосконалених) видів продукції, удосконалення технологій їх виготовлення;

4) безпосередня комерціалізація: продаж прав на використання знань як об'єктів інтелектуальної власності (ліцензії, франшизи, у лізинг тощо), безпосередній продаж прав власності на знання;

5) для коригування існуючих чи вибору нових напрямів продукування і використання знань [5].

Управління знаннями компанії ідентифікують за такими рівнями [6, с. 167]: окремих індивідуумів (особистий); здійснення певних функцій у процесі виробництва та реалізації продукції (функціональний); співтовариств (проектних груп) організації (проблемно-цільовий); організації (стратегічний); міжорганізаційний (зовнішній аспект).

Таким чином, управління знаннями є комплексним поняттям, ядром якого є персонал. Відтак, формування та розвиток компанії цієї концепції вимагає імплементації нових інструментів управління людськими ресурсами. В цьому контексті варто виділити та врахувати сучасні детермінанти розвитку відносин у соціально-трудовій сфері, де все більшого поширення має ідея соціальної відповідальності.

Корпоративна соціальна відповідальність містить необхідні складові, що дозволяють вивести управління персоналом на якісно новий рівень, створити передумови для максимального ефективного використання трудового потенціалу, використовувати інноваційні технології для підвищення рівня трудового життя та досягнення бізнес-цілей. Відповідно до загально прийнятого підходу внутрішня КСВ поширюється на працівників компанії та охоплює оплату праці та соціальний захист працівників, їхній професійний та кар'єрний розвиток, навчання, безпеку та гігієну праці, підтримку внутрішніх комунікацій, залучення та утримання працівників, створення умов для відпочинку та дозвілля, участь в прийнятті управлінських рішень, допомогу в кризових ситуаціях [7].

У зв'язку з цим, процес формування та розвитку системи управління знаннями в компанії безпосередньо пов'язаний з КСВ. При цьому важливим компонентом ефективної зайнятості, закріпленості та лояльності працівників є наявність перспектив кар'єрного зростання в межах компанії, створення умов для професійного та особистісного розвитку. Відтак одним із важливих факторів розвитку кар'єри 21-го століття є спрямування зусиль на формування культури навчання. За результатами дослідження, компанії, що практикують філософію розвитку, створюють завдання, розроблені для професійного зростання («designed growth») і завдання «за межами» поточних можливостей, мають втричі вищий рівень прибутковості та учетверо більший коефіцієнт утримання працівників у порівнянні з компаніями, що не застосовують даний підхід. Ринок корпоративного навчання змінюється та пропонує широкий спектр нових, самостійних навчальних інструментів, що надають працівникам ще більше можливостей для пошуку потрібного контенту, проходження навчальних курсів та обміну інформацією [8].

Слід зауважити, що управління знаннями є процесом, який заснований на участі та взаємодії. Тому важливим аспектом його ефективності та дієвості є особисте активне відношення працівників до знань.

Звичайно, наявність загальних корпоративних дій та заходів є неодмінною умовою, але без усвідомленої участі та інформованості працівників управління знаннями не дасть очікуваних результатів. Водночас дослідження вітчизняного бізнес-середовища демонструє, що тільки в 11% компаній розвиток переважно ініціюється працівником (рис. 1). В основній частині компаній розвиток зосереджується на створенні знань та навичок/компетенцій для просування визначеним кар'єрним шляхом.

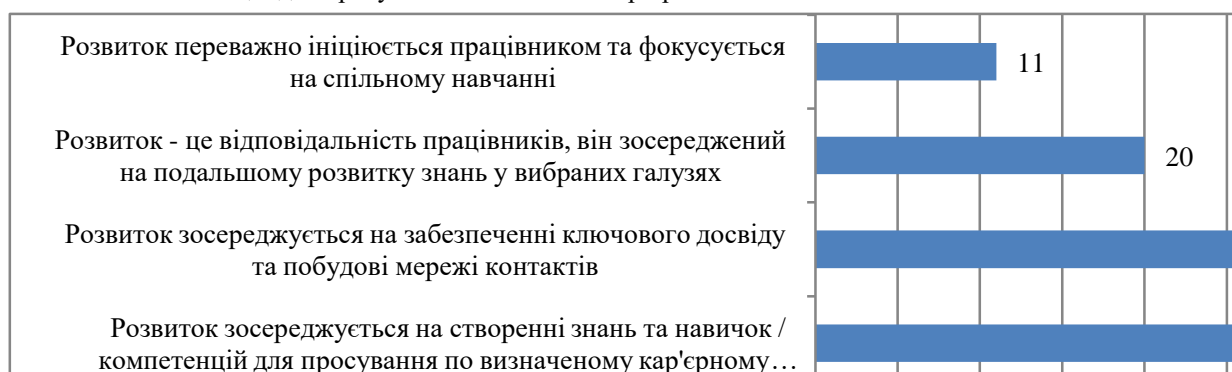

Рис. 1. Розподіл програм розвитку працівників

Джерело: складено за даними [9].

В цьому аспекті варто відмітити, що в Україні основні принципи управління знаннями одержали визнання зовсім недавно. Відтак далеко не всі вітчизняні компанії приділяють увагу проблематиці системної роботи зі знаннями. Така ситуація обумовлена також відсутністю у топ-менеджменту розуміння необхідності вкладення ресурсів в процеси формування, збереження, обміну, перетворення, використання тощо корпоративних знань, їх впливу на щоденну господарську діяльність компанії та перспективи її розвитку. Однак на вітчизняному ринку присутні суб'єкти господарювання, які займаються питаннями управління знаннями, що реалізуються через дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності.

Аналіз соціальних звітів компаній-флагманів КСВ в Україні дозволяє виокремити такі актуальні напрямки управління знаннями:

- корпоративна культура;
- організаційна культура;
- мотивація та оплата праці;
- розвиток персоналу;
- оцінка персоналу;
- взаємодія з навчальними закладами;
- ІТ-технології та інновації;
- корпоративні комунікації.

При цьому для реалізації виділених напрямків компанії впроваджують різноманітні соціально відповідальні програми (заходи, проекти), вибір яких залежить від виду та обсягів діяльності, стратегії розвитку, ставлення вищого керівництва до КСВ загалом та управління знаннями зокрема (табл. 1). В наведеній таблиці не відображені корпоративні комунікації, оскільки їх вплив на управління знаннями особливо важливий, дослідження існуючих каналів комунікації представлено нижче.

Найперше слід відмітити, що організаційно-правове забезпечення присутнє у всіх досліджуваних компаніях. Водночас запропонований перелік програм не є вичерпний, адже сформований на відображеній в соціальних звітах інформації. Однак, ґрунтуючись на наведених ініціативах, можна окреслити пріоритетні напрями управління знаннями для кожного суб'єкта господарювання. Для ПАТ «Миронівський хлібопродукт» – це інновації та інформаційні технології, які компанія намагається використовувати для підвищення ефективності всіх бізнес-процесів, в тому числі і в управлінні персоналом. Зокрема для підвищення успішності навчання створено Центр розвитку, в межах якого працівникам підбирають найефективніші (індивідуальні) методики розвитку: тренінги, воркшопи, майстер-класи, бізнес-симуляції, індивідуальний коучинг та багато іншого.

З метою пошуку нових можливостей розвитку агробізнесу, компанія започаткувала програму МНР Accelerator, яка націлена на пошук, розвиток та інтеграцію стартапів у цій сфері. Серед можливостей для стартапів: доступ до ресурсів і виробничої бази агрохолдингу, менторська підтримка від ключових експертів МХП, 250+ годин теорії та практики, нетворкінгу під час динамічної навчальної програми за участю понад 30 українських і міжнародних лекторів.

На управління не тільки корпоративними знаннями, а й на сприяння навчанню та розвитку українців загалом, особливо у напрямку профорієнтації, спрямований проект Медіа групи 1+1 «КНИГОЛАВ». Метою проекту є привернути увагу громадськості до низького рівня читання в Україні; популяризація читання книжок українською мовою; прикладом успішних українців надихнути людей читати більше; розповісти, як привчити дітей любити книжки.

Таблиця 1

Соціально відповідальні програми як інструменти реалізації управління знаннями окремих суб'єктів господарювання в Україні

Напрями управління знаннями	Медіа група 1+1	ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	Концерн Галнафтогаз
Корпоративна культура	Програма «Нові вершини».	В соціальному звіті не відображено.	Регулярні зустрічі топ-менеджменту з колективами регіональних дивізіонів; тиждень корпоративної культури; День єднання; дитяча кімната «Грифончики».
Організаційна культура	Стратегія з корпоративної соціальної відповідальності.	Комунікаційна політика. Політика корпоративної соціальної відповідальності. План взаємодії із зацікавленими сторонами. Кодекс етичної поведінки. Кадрова політика.	Кодекс корпоративного управління.
Мотивація та оплата праці	В соціальному звіті не відображено.	В соціальному звіті не відображено.	Система грейдів за методикою Hay Group.
Розвиток персоналу	Семінари, тренінги, майстер-класи; англійська мова в офісі, розмовні клуби, майстерні знань; програма адаптації нових працівників; програми підвищення кваліфікації керівників і розвитку стажерів.	МОСО – електронна система дистанційного навчання; програма «Кадровий резерв»; курси навчання професійним знанням (hard skills) і м'яким навичкам.	«Кар'єрний ліфт» – формування якісного кадрового резерву; інститут внутрішнього тренера; навчання; індивідуальна адаптаційна програма для кожного новоприйнятого працівника.
Оцінка персоналу	В соціальному звіті не відображено.	МОСО – електронна система оцінки працівників; процедура оцінки ефективності роботи.	Оцінка компетенцій (загальнокорпоративні, для керівників та інших категорій персоналу).
Взаємодія з навчальними закладами	Проект ВИЩА ШКОЛА MEDIA & PRODUCTION; профорієнтаційні екскурсії для школярів «Подорож до телевізійного задзеркалля».	Програма «МХП СТАРТ»: відвідування студентами лекцій та майстер-класів, участь у професійних екскурсіях, виробнича практика, оплачуване тримісячне стажування з подальшим працевлаштуванням.	В соціальному звіті не відображено.
ІТ-технології та інновації	Конкурс стартапів BIG IDEA; майданчик ВООБРАЖАРІУМ; ініціатива «ЧИСТЕ НЕБО».	Проектний офіс – просування інновацій та створення нових стартапів; частковий перехід на ОС LINUX; система запобігання FORTIGATE; система біконування; правила доступу за профілями додатків та публічних сервісів; правила розподілення полоси пропускання за типами сервісів; запобігання доступу до фітінгових, ботнет ресурсів, вторгнень на зовнішньому периметрі; облікова система на платформі IC версії 8.3; системи ITSM, SLA; проект ARIYA; система електронного документообігу EDOCS; МОСО; QLIK SENSE; програма MHP Accelerator; проекти «Геоінформаційна система», «Агропортал».	Повне переведення усіх HR-процесів у систему SAP HCM.

Джерело: складено за даними [10–12].

Фахівці вважають, що в організаціях у тій чи іншій формі використовуються тільки 20% усіх знань, що стають «явними»; це означає, однак, що 80% знань залишаються незатребуваними. Вони залишаються в серцях і розумах співробітників цих організацій. Доступ до цих «невиражених» знань може бути отриманий тільки у процесі взаємодії людей [13]. Відтак для виявлення таких прихованих знань та перетворення їх в корпоративний капітал, що дозволить отримати перемогу в конкурентній боротьбі, компаніям необхідно використовувати різні механізми взаємодії та канали комунікації. Такі джерела взаємозв'язку є невід'ємною складовою корпоративної соціальної відповідальності, зокрема важливим інструментом дотримання та реалізації принципів прозорості, підзвітності та діалогу з зацікавленими сторонами. Оскільки знання формуються, розвиваються та використовуються у всіх бізнес-процесах, працівниками всіх структурних підрозділів, перебувають під постійним впливом як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, система управління знаннями повинна об'єднувати різноманітні канали комунікації зі всіма ключовими стейкхолдерами компанії. В цьому аспекті позитивною тенденцією на теренах вітчизняного бізнес-середовища є те, що окремі прогресивні компанії вже широко їх використовують в своїй господарській діяльності (табл. 2). При цьому найбільш популярним на сьогодні засобом інформування широкої громадськості про пріоритети та результати такого діалогу є підготовка та публікація соціального звіту.

Перелік можливих каналів комунікації є досить широким. Активний розвиток інформаційних технологій, поширення доступу до мережі Інтернет в Україні сприяє популяризації сторінок в соціальних мережах, сайтів та порталів компаній для прямого та зворотного зв'язку із зацікавленими сторонами, для отримання та обміну знаннями тощо. В той же час прямі контакти, особисті зустрічі, безпосереднє спілкування залишаються невід'ємною складовою отримання, передачі та обміну знаннями.

Таблиця 2

Механізми взаємодії із зацікавленими сторонами окремих суб'єктів господарювання в Україні

Суб'єкт господарювання	Зацікавлені сторони	Механізми взаємодії (канали комунікації)
Медіа група 1+1	Працівники	Сайт та портали медіа групи, прямі комунікації, соціальні мережі, телеканали медіа групи, публікації у ЗМІ, прес-релізи, внутрішній портал, внутрішні комунікації, дайджест, заходи.
	Телеглядачі	Прямі комунікації, телеканали медіа групи, заходи.
	Партнери	Сайт та портали медіа групи, прямі комунікації, соціальні мережі, телеканали медіа групи, публікації у ЗМІ, прес-релізи, заходи, форуми, круглі столи, конференції, членство в організаціях.
	Державні органи	Сайт та портали медіа групи, прямі комунікації, соціальні мережі, телеканали медіа групи, публікації у ЗМІ, прес-релізи, заходи, форуми, круглі столи, конференції, членство в організаціях.
	Акціонери	Сайт та портали медіа групи, прямі комунікації, соціальні мережі, телеканали медіа групи, публікації у ЗМІ, прес-релізи, заходи.
	Міжнародні організації	Сайт та портали медіа групи, прямі комунікації, соціальні мережі, телеканали медіа групи, публікації у ЗМІ, прес-релізи, заходи, форуми, круглі столи, конференції, членство в організаціях.
	Громада	Сайт та портали медіа групи, прямі комунікації, соціальні мережі, телеканали медіа групи, публікації у ЗМІ, прес-релізи, заходи, форуми, круглі столи, конференції, членство в організаціях.
	ЗМІ	Сайт та портали медіа групи, прямі комунікації, соціальні мережі, телеканали медіа групи, публікації у ЗМІ, прес-релізи, заходи, форуми, круглі столи, конференції, членство в організаціях.
ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	Інтернет-аудиторія	Сайт та портали медіа групи, прямі комунікації, соціальні мережі, публікації у ЗМІ, прес-релізи, заходи.
	Працівники	Скриньки звернень, сайт, портал для співробітників, гаряча лінія, служби етичного контролю, особистий прийом, телефон.
	Громади	Скриньки звернень, сайт, сторінки в соцмережах, телефон, особисті зустрічі, збори громад, листування: e-mail, пошта, форма зворотного зв'язку на сайті компанії.
	Державні органи	Звітність, сертифікація, документація згідно із вимогами законодавства та державних установ, офіційне листування (пошта).
	Медіа, ЗМІ	Сайт компанії, прес-служба компанії.
	Бізнес-партнери	Сайт, листування: e-mail, пошта, особисті зустрічі, телефон, гарячі лінії ТМ для споживачів.
	Міжнародні, недержавні ГО	Сайт, соціальні мережі, листування: e-mail, пошта, особисті зустрічі, телефон.
	Інвестори	Сайт, звітність, листування: e-mail, пошта, особисті зустрічі, телефон.
Концерн Галнафтогаз	Клієнти	Опитування, гаряча лінія, соціальні мережі.
	Працівники	Внутрішні міжособистісні комунікації, корпоративний портал, зустрічі з топ-менеджментом, каскадування інформації, скринька довіри.
	Акціонери та інвестори	Річні збори, зустрічі, інвестиційні конференції.
	Кредитори	Періодичні зустрічі, звітність, запити.
	Експертні середовища	Презентації, звітність.
	Громади	Публічні дискусії, громадські слухання, безпосереднє спілкування, офіційні листи.
	Державні інституції	Публічні дискусії, громадські слухання, звернення, офіційні листи.
	Медіа	Прес-заходи, відповіді на запити ЗМІ, інтерв'ю.

Джерело: складено за даними [10–12].

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновки, що використання принципів корпоративної соціальної відповідальності як інструменту управління знаннями в Україні залишається недостатньо поширеним. Водночас ця концепція містить необхідні компоненти для створення, розвитку та ефективного використання знань для забезпечення високої конкурентоздатності компанії. Позитивний досвід успішних суб'єктів господарювання в Україні доводить, що такі соціально відповідальні ініціативи як інноваційні програми розвитку працівників, широке використання інформаційних технологій в системі менеджменту, різноманітні механізми комунікації тощо дозволяють формувати та розвивати управління знаннями задля отримання переваг в конкурентній боротьбі.

Література

- Šajeva, S. The analysis of key elements of socio-technical knowledge management system. *Economics & Management*, 2010, 765–774.
- Поляков М.В. Управління знаннями у міжнародних компаніях: теоретико-методологічні засади, основні напрями та механізм [Електронний ресурс] / М.В. Поляков // *Ефективна економіка*. – 2017. – № 7. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5690>
- Вовк Ю.Я. Процес управління знаннями підприємства та його особливості / Ю.Я. Вовк // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2013. – Вип. 23. – С.343-352.
- Mishchuk, H., Bilan, Y., & Pavlushenko, L. Knowledge Management Systems: Issues in Enterprise Human Capital Management Implementation in Transition Economy. *Polish Journal of Management Studies*, 2016, 14(1), 163– 173.
- Ілляшенко С.М. Управління знаннями в системі інноваційного розвитку організації / С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна, Н.С. Ілляшенко, Г.О. Комарицька // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2017. – № 1. – С. 231–241.
- Шершньова З. Методичні основи формування підсистеми управління знаннями у корпораціях у контексті організаційного розвитку / З. Шершньова, О. Іванов // *Проблеми економіки*. – 2012. – № 3. – С. 155–161.
- Гришнова О.А. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків : монографія / Гришнова О.А., Мішук Г.Ю., Олійник О.О. – Рівне : НУВГП, 2014. – 216 с.

8. Цінність досвіду vs посада: нові шляхи розвитку та зростання. Розділ четвертий зі звіту Deloitte Global Human Capital Trends 2018 [Електронний ресурс] / Компанія «Deloitte». – Режим доступу : <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/human-capital/Deloitte-Global-Human-Capital-Trends-2018-4.pdf>
9. Міжнародне дослідження Deloitte «Тенденції у сфері управління персоналом — 2018» [Електронний ресурс] / Компанія «Deloitte». – Режим доступу : <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/human-capital/articles/human-capital-trends-2018.html#>
10. Звіт з корпоративної соціальної відповідальності 1+1 медіа [Електронний ресурс] / Медіа група 1+1. – Режим доступу : <https://media.1plus1.ua/storage/CSR-report-2016-1516269221384.pdf>
11. Інновації для сталого розвитку. Нефінансовий звіт МХП за 2017 рік [Електронний ресурс] / Група компаній ПАТ «МИРОНИВСЬКИЙ ХЛІБОПРОДУКТ». – Режим доступу : <http://svb.ua/sites/default/files/nfr-ukr-final.pdf>
12. Більше, ніж АЗК. Нефінансовий звіт «Концерну Галнафтогаз» за 2016 рік [Електронний ресурс] / Концерн Галнафтогаз. – Режим доступу : <http://okkoreport.com.ua/files/report.pdf>
13. Олійник П.О. Управління знаннями як інструмент створення і використання нових знань в організації / П.О. Олійник // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 20. – С. 478–482.

References

1. Šajeva, S. (2010) The analysis of key elements of socio-technical knowledge management system. *Economics & Management*, pp. 765-774 [in English]
2. Poliakov, M. (2017) Upravlinnia znanniamy u mizhnarodnykh kompaniiakh: teoretyko-metodolohichni zasady, osnovni napriamy ta mekhanizm [Knowledge Management in International Companies: Theoretical and Methodological Foundations, Main Directions and Mechanisms] *Efektivna ekonomika*, no. 7, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5690> [in Ukrainian]
3. Vovk, Yu. (2013) Protsey upravlinnia znanniamy pidpriemstva ta yoho osoblyvosti [Process of knowledge management of the enterprise and its features] *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 23, pp. 343-352 [in Ukrainian]
4. Mishchuk, H., Bilan, Y., & Pavlushenko, L. (2016) Knowledge Management Systems: Issues in Enterprise Human Capital Management Implementation in Transition Economy. *Polish Journal of Management Studies*, no. 14(1), pp. 163-173 [in English]
5. Illiashenko S., Shypulina Yu., Illiashenko N., Komarnytska H. (2017) Upravlinnia znanniamy v systemi innovatsiinoho rozvytku orhanizatsii [Knowledge management in the organization's innovative development] *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 1, pp. 231-241 [in Ukrainian]
6. Shershnova Z. (2012) Metodichni osnovy formuvannya pidsystemy upravlinnia znanniamy u korporatsiakh u konteksti orhanizatsiinoho rozvytku [Methodical bases of knowledge management subsystem formation in corporations in the context of organizational development] *Problemy ekonomiky*, no. 3, pp. 155-161 [in Ukrainian]
7. Hrishnova, O., Mishchuk, H., Oliynyk, O. (2014). Sotsial'na vidpovidal'nist' u trudovykh vidnosynakh: teoriya, praktyka, rehulyuvannya ryzykiv [Social responsibility in labor relations: theory, practice, risk management]. *Rivne, NUVHP*, p. 216 [in Ukrainian]
8. Tsinnist dosvidu vs posada: novi shliakhy rozvytku ta zrostannia. Rozdil chetvertyi zi zvitv Deloitte Global Human Capital Trends 2018 [Value of experience vs. position: new ways of development and growth. Section Four from the Deloitte Global Human Capital Trends 2018 report] *Kompaniia «Deloitte»*, available at: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/human-capital/Deloitte-Global-Human-Capital-Trends-2018-4.pdf>
9. Mizhnarodne doslidzhennia Deloitte «Tendentsii u sferi upravlinnia personalom — 2018» [Deloitte International Trends in Personnel Management 2018] /ompaniia «Deloitte», available at: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/human-capital/articles/human-capital-trends-2018.html#>
10. Zvit z korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti 1+1 media [Corporate Social Responsibility Report 1 + 1 Media] *Mediia hrupa 1+1*, available at: <https://media.1plus1.ua/storage/CSR-report-2016-1516269221384.pdf>
11. Innovatsii dlia staloho rozvytku. Nefinansovyi zvit MKhP za 2017 rik [Innovations for Sustainable Development. MHP non-financial report for 2017] *Hrupa kompanii PAT «MYRONIVSKYI KHLIBOPRODUKT»*, available at: <http://svb.ua/sites/default/files/nfr-ukr-final.pdf>
12. Bilshe, nizh AZK. Nefinansovyi zvit «Kontsernu Halnaftohaz» za 2016 rik [More than filling stations. Non-financial report of Concern Galnaftogaz for 2016] *Kontsern Halnaftohaz*, available at: <http://okkoreport.com.ua/files/report.pdf>
13. Oliinyk P. (2017) Upravlinnia znanniamy yak instrument stvorennia i vykorystannia novykh znan v orhanizatsii [Knowledge management as a tool for creating and using new knowledge in the organization] *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 20, pp. 478-482 [in Ukrainian]

Рецензія/Peer review : 11.03.2019

Надрукована/Printed : 10.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Міщук Г. Ю.

УДК 339

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-192-195

ПЕДАН М. Л.

Хмельницький національний університет

ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено першорядні проблеми розширення зовнішніх сегментів ринку збуту продукції вітчизняними промисловими підприємствами. Відповідно, наведено напрями виходу на міжнародну арену ведення бізнесу: експорт, спільна підприємницька діяльність чи стратегія прямого інвестування. Визначено напрями розвитку стратегії зовнішньоекономічної діяльності. Охарактеризовано сутність маркетингової стратегії у зовнішньоекономічній діяльності промислового підприємства. Розкрито роль системи маркетингу у сфері активізації зовнішньоекономічної співпраці. Проаналізовано значення розвитку міжнародного маркетингу та формування маркетингових програм.

Ключові слова: маркетинг, стратегічне управління, маркетингові стратегії, промислові підприємства, зовнішньоекономічна діяльність.

PEDAN M.

Khmelnitskyi National University

THE BASICS OF STRATEGIC MARKETING OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article investigates the primary problems of expansion of external segments of the market of sales by domestic industrial enterprises. Accordingly, there are directions for entering the international business arena: exports, joint ventures or direct investment strategies. The directions of development of the strategy of foreign economic activity are determined. The essence of the marketing strategy in the foreign economic activity of the industrial enterprise is characterized. In order to increase the efficiency of foreign economic activity, to intensify cooperation with the countries of business partners, it is important to formulate an appropriate marketing strategy that takes into account the peculiarities of the financial and economic activity of the industrial enterprise. The role of marketing system in the field of activation of foreign economic cooperation is revealed. An enterprise focused on the development of foreign economic activities should develop approaches to improve international marketing, especially in the context of the adoption of effective management decisions based on the processing of a large amount of information data and assessment of factors of the international market environment. The importance of development of international marketing and formation of marketing programs is analysed. Improvements require theoretical and methodological approaches to the development of marketing of foreign economic activities of industrial enterprises in the integrated enterprise management system.

Key words: marketing, strategic management, marketing strategies, industrial enterprises, foreign economic activity.

Постановка проблеми. Для вітчизняних промислових підприємств, на сучасному етапі розвитку економіки країни, важливим є розширення можливостей розвитку фінансово-господарської діяльності, збільшення конкурентних переваг, охоплення як внутрішніх, так і зовнішніх сегментів ринку збуту продукції тощо. Переважно, підприємства ведуть господарську діяльність під впливом багатьох факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що характеризуються різним впливом на отримання запланованих цілей функціонування. Активізація євроінтеграційних процесів призвела до стратегічної переорієнтації в системах управління більшості підприємств. Беззаперечно кожне підприємство прагне підвищити ефективність власної зовнішньоекономічної діяльності, реалізуючи сформовану стратегію розвитку в даному напрямі. Маркетинг як важлива складова стратегічного управління підприємством відіграє значну роль у розширенні зовнішніх ринків збуту продукції. Тому, питання розвитку стратегічного маркетингу зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств вимагають удосконалення, зокрема в аспекті пошуку перспективних новітніх наукових підходів до управління ЗЕД господарюючих суб'єктів. З метою підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності, активізації співпраці із країнами бізнес-партнерами, важливим є формування відповідної маркетингової стратегії, яка враховуватиме особливості фінансово-господарської діяльності промислового підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток стратегічного маркетингу для активізації зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств є підґрунтям підвищення ефективності функціонування як цілісної виробничої системи, так і розвитку економіки країни в цілому. Проблематикою маркетингу в системі стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства займалося чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких Васюк Т., Вікарчук О., Воронкова А., Довгань Л., Джусов О., Ковтун Е., Котлер Ф., Комаріст О., Ліпич Л., Ламбен Ж-Ж., Марченко В., Фатенок-Ткачук А., Чандлер А., Пічугіна Т., Саблук П. та ін.

На сьогодні не існує єдиного підходу до ведення міжнародного маркетингу, удосконалення вимагають теоретико-методичні підходи до розвитку маркетингу зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств в цілісній системі управління господарюючим суб'єктом із об'єктивним визначенням усіх внутрішніх та зовнішніх чинників функціонування на міжнародній арені ведення бізнесу.

Мета статті. Метою статті є дослідження аспектів розвитку стратегічного маркетингу в системі управління зовнішньоекономічною діяльністю промислових підприємств у сучасних економічних умовах функціонування.

Виклад основного матеріалу. За нинішніх умов перед вітчизняними промисловими підприємствами постало ряд складних завдань, зумовлених нестабільністю розвитку економіки: адаптація діяльності підприємства до ринкових умов господарювання, визначення цілей діяльності і стратегії їх досягнення, пошук споживачів і нових ринкових можливостей, фінансових коштів. Вирішення цих і багатьох інших проблем висуває нові вимоги до форм і методів управління і планування, які повинні відображати зміни, що відбуваються в зовнішньому середовищі, і гнучко реагувати на них. Реалізація цих вимог визначає необхідність перебудови системи управління, формування механізму адаптаційного розвитку підприємств з метою досягнення фінансових результатів і конкурентних переваг. Головною умовою адаптації підприємств до швидко змінюваного зовнішнього середовища може бути формування системи стратегічного планування, яка забезпечує раціональніше використання обмежених ресурсів, сприяє послідовній розробці й реалізації управлінських рішень, орієнтує на стійкий розвиток в умовах ринку. Проте, як показав аналіз практичної діяльності ряду промислових підприємств, планова діяльність зводиться, як правило, лише до поточного короткострокового планування, а питання стратегічного планування залишаються без належної уваги [1, с. 185].

Серед основних проблем виходу вітчизняних підприємств на зовнішні ринки більшість науковців виокремлюють такі:

- високий рівень фізичного та морального зносу основних виробничих фондів;
- недостатність обігових коштів, що призводить до втрати платоспроможності (частка збиткових підприємств у промисловості становить понад 42%);
- низький рівень інноваційної та інвестиційної активності українських підприємств (частка підприємств, що впроваджують інновації – майже 10%; спостерігається скорочення капітальних інвестицій, їх фінансування здійснюється переважно за рахунок власних коштів підприємств (більше 60%));
- відсутність в Україні високотехнологічних галузей, таких як ІТ-індустрія, виробництво складної медичної техніки, приладів для наукових досліджень тощо;
- низька конкурентоспроможність продукції вітчизняних машинобудівних підприємств, зумовлена використанням витратних технологій, що, в свою чергу, перешкоджає скороченню витрат і впровадженню інновацій;
- недостатня кваліфікованість працівників, що, зокрема, спричинене низьким рівнем заробітної плати;
- низький рівень конкурентоспроможності економіки країни;
- низька диверсифікація експорту продукції [2, с. 324-325].

Вітчизняні економісти наводять три основні способи виходу на зовнішні ринки збуту продукції:

- 1) експорт;
- 2) спільна підприємницька діяльність;
- 3) стратегія прямого інвестування.

Використовуючи стратегію експорту, підприємство виготовляє свої товари у власній країні, пропонуючи їх на експорт. Переваги цього способу наступні: потребує мінімальних змін у товарному асортименті підприємства, його структурі; потребує мінімальних інвестиційних витрат та поточних грошових зобов'язань; забезпечує мінімальний ризик при вході на ринок та легкість виходу.

Стратегія виходу підприємства на зовнішні ринки за рахунок створення спільних підприємств ґрунтується на поєднанні його зусиль із ресурсами комерційних підприємств країни партнера з метою створення виробничих та маркетингових потужностей. Міжнародний маркетинг виділяє чотири види: ліцензування; виробництво за контрактом; управління за контрактом; підприємства спільного володіння.

Стратегія прямого інвестування полягає в тому, що в процесі ведення зовнішньої торгівлі, з часом підприємство засновує за кордоном власні виробничі філії для виготовлення товарів ЗЕД. Дана стратегія не може розглядатись як стратегія виходу на зовнішні ринки, оскільки вона має більш ширші стратегічні цілі, а перенесення виробничих потужностей за межі держави, може стати кінцевою метою стратегії розвитку ЗЕД [3, с.149-150].

Автори О. А. Джусов, А. Д. Прокоф'єва зазначають, що вдосконалення розвитку стратегії ЗЕД підприємства має відбуватись із врахуванням таких аспектів та елементів:

- вибір закордонного контрагента стосовно цінової політики;
- мінімізація логістичних витрат у складі операцій експорту/імпорту та оцінки умов поставки (транспортування);
- аналіз виду товару (послуги), на який впливатимуть вимоги чинного законодавства щодо оподаткування ЗЕД;
- дослідження фази розвитку конкурентів у сфері ЗЕД (як вітчизняних, так і закордонних);
- фактична та прогнозована валютна ліквідність підприємства;
- оцінка співвідношення як за формами здійснення ЗЕД, так і за співвідношенням фінансової чи інвестиційної та іншої діяльності підприємства у визначений період;

– інші умови, що впливатимуть на організацію ЗЕД підприємства та її зміни [4, с. 29-30].

Ефективність реалізації експортної стратегії досягається завдяки здатності продукції, що експортується, відповідати вимогам зовнішнього ринку, що забезпечується високим рівнем конкурентоздатності та відповідності основних функціональних здатностей продукції вимогам споживачів. Тому, в процесі оцінювання впливу зовнішнього середовища оцінка конкуренції та оцінювання наявних та прихованих потреб споживача є запорукою її реалізації.

Виходячи із підходів маркетингу, існує два типи ринків: B2B (бізнес для бізнесу) та B2C (бізнес для споживача). Українські підприємства протягом тривалого періоду здійснювали експорт на ринках B2B (сільськогосподарські, металургійні, добувні, хімічні, лісозаготівельні, машинобудівні підприємства). Особливості функціонування обох ринків зумовлюють і особливості реалізації експортних стратегій залежно від типу ринку. Підприємства, орієнтовані на ринки B2B, маючи вузький асортимент продукції та обмежені можливості товарної диверсифікації, реалізують стратегії експорту, метою яких є «широта» розвитку. Такими стратегіями є географічна диверсифікація та поглинання конкурентів.

На ринку B2C реалізація стратегії зростання підприємства відбувається шляхом товарної диверсифікації експорту та формування дистрибуції на кожному із ринків. Стратегія зростання передбачає підвищення обсягів реалізації продукції підприємства завдяки використанню переваг зовнішнього ринку та внутрішніх можливостей підприємства. Основними функціональними стратегіями, які успішно реалізують стратегію зростання, є стратегія експорту та інноваційна стратегія. Стратегія стабілізації спрямована на підтримання обсягів реалізації та прибутку з наступним їх зростанням. Характерна для періодів зниження ділової активності в економіці, а також зумовлена відповідним життєвим циклом підприємства. Ознаками переходу до реалізації стадії стабілізації є погіршення динаміки економічних показників діяльності підприємства.

Стратегію виживання або оборонну стратегію застосовують, коли підприємство перебуває у кризовому стані. Застосовується у разі повного розбалансування економічної діяльності підприємства, що характеризується критичним погіршенням показників економічної динаміки. Ця стратегія базується на короткострокових заходах, спрямованих на відновлення діяльності підприємства і переведення його в стан стабілізації [5, с. 593-594].

До розуміння сутності маркетингової стратегії в науковій літературі існує велика кількість підходів. Поняття «маркетингова стратегія» можна визначити як узгодження цілей маркетингу з потребами споживачів, рівнем конкуренції та можливостями підприємства. При цьому важливим є аналіз сильних і слабких сторін діяльності підприємства, визначення маркетингових можливостей та ризиків. У результаті аналізу формується готовий план дій із просування товарів.

Маркетингова стратегія у зовнішньоекономічній діяльності є системою планування, реалізації, контролю й аналізу заходів, спрямованих на багатонаціональне ринкове середовище і пристосування до його умов підприємства, яке здійснює свою діяльність більш як в одній країні. В умовах використання міжнародного маркетингу експортер глибоко вивчає ринок, використовуючи для цього широке коло маркетингових інструментів.

Система маркетингу у сфері зовнішньоекономічної діяльності включає в себе комплекс найбільш суттєвих ринкових відносин та інформаційних потоків, які зв'язують підприємства з ринками збуту товарів на міжнародному рівні. Для оптимізації зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах варто використовувати маркетингову стратегію, яка має формуватись на основі аналізу основних каналів збуту продукції: через оптовиків або підприємства роздрібною торгівлі за кордоном; через посередників, або агентів-імпортерів та агентів-експортерів; через власну збутову мережу за кордон; експортний продаж шляхом прямого збуту кінцевим споживачам [6, с. 170].

Отже, маркетингова стратегія – це динамічна система маркетингових цілей, сформованих на засадах стратегічних цілей підприємства та з урахуванням особливостей ринкового середовища, а також маркетингових засобів їх досягнення. Крім того, аналіз наявних думок з формулювання поняття «маркетингова стратегія підприємства» дозволяє виділити основний принцип даної стратегії: досягнення стійкого положення на ринку в умовах конкурентної боротьби. Підприємство повинно володіти відповідним набором маркетингових інструментів, які відповідають змінам запитів споживачів і діючих більш ефективно, ніж у конкурентів [7, с. 27].

Міжнародний маркетинг є відносно новим підходом до прийняття виробничих рішень з позиції найбільш повного задоволення вимог і місцевих, і іноземних споживачів. Материнська компанія цілеспрямовано ставить задачі своїм виробничим підрозділам – місцевим і закордонним – відносно науково-технічних розробок і продукції, що випускається, визначає найбільш ефективну технологію виробництва, включаючи міжфірмове й внутрішньо-фірмове кооперування. Тут важливу роль відіграють маркетингові програми, розроблені в структурних підрозділах підприємства – виробничих відділеннях, що постають як основні виробничо-господарські ланки, які відповідають за кінцевий результат діяльності – одержання прибутку – та є передумовою планування виробництва фірми в цілому, оскільки дають можливість установити оптимальну структуру (номенклатуру, асортимент) виробництва. За результатами маркетингової діяльності і на її основі проводяться міжнародні комерційні справи та комерційні операції [8, с. 146].

Висновки. Отже, на даному етапі розвитку вітчизняних промислових підприємств та економічного розвитку України, передумовою зростання ефективності ведення зовнішньоекономічної діяльності є активізація маркетингових процесів, зокрема, вдосконалення маркетингу як складової системи управління підприємством, ціленаправленого на дослідження ринків збуту продукції в інших країнах бізнес-партнерах. Підприємство цілеспрямоване на розвиток зовнішньоекономічної діяльності має розвивати підходи щодо удосконалення міжнародного маркетингу, особливо в розрізі прийняття ефективних управлінських рішень на базі опрацювання значної кількості інформаційних даних та оцінювання чинників міжнародного ринкового оточення. В управлінського персоналу повинні бути чітко сформульовані принципи проведення маркетингових досліджень з метою активізації ЗЕД на промислових підприємствах, а найголовніше – сформована маркетингова стратегія розвитку ЗЕД.

Література

1. Саміла О. Стратегічне планування ЗЕД промислового підприємства / О. Саміла // Управління соціально-економічним розвитком в умовах глобалізації : зб. тез наук.-практ. конф. [м. Івано-Франківськ, 31 трав. 2016 р.] / редкол. : Г. І. Ляхович, Л. І. Михайлишин, І. В. Пилипів [та ін.] ; відп. за вип. Г. І. Ляхович. – Івано-Франківськ : ІФННІМ ТНЕУ, 2016. – С. 185-186.
2. Васюк Т. В. Сучасні стратегії управління зовнішньоекономічною діяльністю вітчизняних підприємств [Електронний ресурс] / Т. В. Васюк // Ефективність державного управління. – 2014. – Вип. 41. – С. 324–330. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_41_40.
3. Ліпич Л. Г. Стратегії виходу підприємств на зовнішні ринки / Л.Г. Ліпич, А.О. Фатенок-Ткачук // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 102. – С. 146–151.
4. Джусов О. А. Стратегічні альтернативи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств / О. А. Джусов, А.Д. Прокоф'єва // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. – 2014. – Вип. 3. – С. 24–31.
5. Марченко В. М. Стратегія експортної діяльності суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності / В.М. Марченко, Н.П. Лебедева // Економіка і суспільство. – 2017. – Вип. № 13. – С. 592–596.
6. Ковтун Е. О. Особливості розробки маркетингової стратегії для здійснення оптимізації зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Е. О. Ковтун, І. О. Бондар, А. А. Гуменюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 6(1). – С. 169–171.
7. Гриненко О. М. Маркетингова стратегія зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О.М. Гриненко, Т.С. Пичугіна // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. пр. Темат. вип. : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2013. – № 24 (997). – С. 23–28.
8. Ляхта О. В. Міжнародний маркетинг, його роль у зовнішньоекономічній діяльності / О.В. Ляхта // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 4. – С. 146–151.

References

1. Samila O. Stratehichne planuvannya ZED promysloвого pidpriemstva / O. Samila // Upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom v umovakh hlobalizatsii : zb. tez nauk.-prakt. konf. [m. Ivano-Frankivsk, 31 trav. 2016 r.] / redkol. : H. I. Liakhovych, L. I. Mykhailiushyn, I. V. Pylypiv [ta in.] ; vidp. za vyp. H. I. Liakhovych. – Ivano-Frankivsk : IFNINIM TNEU, 2016. – S. 185-186.
2. Vasiuk T. V. Suchasni stratehii upravlinnia zovnishnoekonomichnoi diialnistiu vitchyznianskykh pidpriemstv [Elektronnyi resurs] / T. V. Vasiuk // Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia. – 2014. – Vyp. 41. – S. 324–330. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_41_40.
3. Lypych L. H. Stratehii vykhodu pidpriemstv na zovnishni rynky / L.H. Lypych, A.O. Fatenok-Tkachuk // Kultura narodov Prychornomor'ia. – 2007. – № 102. – S. 146–151.
4. Dzhusov O. A. Stratehichni alternatyvy rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv / O. A. Dzhusov, A. D. Prokofieva // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Menedzhment innovatsii. – 2014. – Vyp. 3. – S. 24–31.
5. Marchenko V. M. Stratehiiia eksportnoi diialnosti subiekta zovnishnoekonomichnoi diialnosti / V.M. Marchenko, N.P. Liebidieva // Ekonomika i suspilstvo. – 2017. – Vyp. № 13. – S. 592–596.
6. Kovtun E. O. Osoblyvosti rozrobky marketynhovoї stratehii dlia zdiisnennia optymizatsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva / E. O. Kovtun, I. O. Bondar, A. A. Humeniuk // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. – 2016. – Vyp. 6(1). – S. 169–171.
7. Hrynenko O. M. Marketynhova stratehiiia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva / O.M. Hrynenko, T.S. Pichuhina // Visnyk Nats. tekhn. un-tu «KhPI» : zb. nauk. pr. Temat. vyp. : Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoї diialnosti pidpriemstva. – Kharkiv : NTU «KhPI». – 2013. – № 24 (997). – S. 23–28.
8. Liakhta O. V. Mizhnarodnyi marketynh, yoho rol u zovnishnoekonomichnii diialnosti / O.V. Liakhta // Ekonomichni visnyk Donbasu. – 2009. – № 4. – S. 146–151.

Рецензія/Peer review : 12.03.2019

Надрукована/Printed : 04.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Нижник В. М.

УДК 657.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-196-202

ПЕТРЕНКО Н. І.

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України
"Бережанський агротехнічний інститут"

ЛЕВЧЕНКО О. Ф., ДМУХОВСЬКА О. М., МАГНУШЕВСЬКА Т. М.

Житомирський агротехнічний коледж

КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ШЛЯХИ ВИВЧЕННЯ ЕКСПЕРТОМ-БУХГАЛТЕРОМ

Сьогодні в Україні дуже широко використовуються засоби обчислювальної техніки; це призвело до появи нових прийомів і методів організації обліку. Наведено порівняльну характеристику ручної і автоматизованої обробки даних бухгалтерського обліку. Комп'ютеризація бухгалтерського обліку створює нові умови для укривання махінацій під час нарахування та сплати податків, тому розкрито шляхи вивчення експертом-бухгалтером бухгалтерського обліку в комп'ютеризованій формі. Комп'ютерна форма ведення бухгалтерського обліку ускладнює проведення експертного дослідження. При ручній формі ведення бухгалтерського обліку, сфальсифіковані документи все одно будуть в наявності, і навіть сам бухгалтер може не помітити в своїх записах непотрібні цифри. Комп'ютерна форма допомагає сховати всі непотрібні документи. Частіше всього їх просто видаляють з комп'ютера, такі документи можна відновити, але цим займається експерт з комп'ютерної техніки. Ще одним недоліком є різноманіття бухгалтерських комп'ютерних програм. Експерт-бухгалтер не завжди буде знати алгоритм проведення розрахунків в кожній комп'ютерній програмі. Пропонується підвищувати кваліфікацію експертів-бухгалтерів шляхом вивченням бухгалтерських комп'ютерних програм.

Ключові слова: бухгалтерський облік, судово-бухгалтерська експертиза, експерт-бухгалтер, методика експертного дослідження.

PETRENKO N.

Separated subdivision of NULESU «Berezhany Agrotechnical Institute»

LEVCHENKO O., DMUKHOVSKA O., MAGNUSHEVSKA T.

Zhytomyr Agrotechnical College

COMPUTERIZATION OF ACCOUNTING AND THE WAYS OF STUDYING BY AN EXPERT-ACCOUNTANT

Today, computers are widely used in Ukraine – this has led to the emergence of new ways and methods of accounting. The comparative characteristic of manual and automated processing of accounting data is given. Computerization of accounting creates new conditions for the siege of fraud in the calculation and payment of taxes, therefore the ways of studying by an expert-accountant of accounting in the computerized form are revealed. In Ukraine, today there are many computer accounting software such as Sail Enterprise, Galaxy, BEST-Report, ELFI, Debit Plus, 1C: Accounting. An accountant should know the features of at least a few computer programs. This will enable in practice to carry out expert research quickly and qualitatively. The expert accountant should be ready to solve the algorithm of the accounting computer program. Because the overall computerized accounting algorithm will be the same for all programs, but each program will have its own peculiarities. Another important factor for implementation is checking the filing of reports electronically to the State fiscal service. For today, the best program for reporting is the Best-Report Plus software package. The article reveals the peculiarities of the formation of reporting and the order of its research by an expert-accountant. A computerized form of accounting complicates the conducting of expert research. With a manual form of accounting, falsified documents will still be available, and even the accountant himself may not notice in his records unnecessary figures. The computer form helps to hide all unnecessary documents. Frequently, they are simply removed from the computer, such documents can be restored, but this is an expert on computer technology. Another disadvantage is the variety of accounting computer programs. The expert accountant will not always know the algorithm of conducting calculations in each computer program. It is proposed to improve the qualification of expert accountants by studying accounting computer programs.

Key words: accounting, forensic accounting expert, expert-accountant, method of expert research.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Нові економічні відносини проникають у всі сфери виробничої діяльності підприємств України, суб'єкти господарювання інтенсивно переходять до ринкових механізмів. Одна з найважливіших проблем за таких умов – це вдосконалення системи бухгалтерського обліку, звітності і контролю, основним напрямком якого є їх автоматизація із застосуванням різних засобів обчислювальної техніки й автоматизованих інформаційних систем обліку. Сьогодні в Україні дуже широко використовуються засоби обчислювальної техніки; це призвело до появи нових прийомів і методів організації обліку. Відбувається швидке оснащення підприємств комп'ютерами. Вони дозволяють накопичувати дані як безпосередньо в облікових реєстрах (картках, вільних листах та ін.), так і на машинних носіях інформації (наприклад, на жорсткому диску, дискетах).

Але незважаючи на всі переваги жодна комп'ютерна програма не замінить кваліфікованого бухгалтера, хоча дозволить заощадити його час і сили за рахунок автоматизації рутинних операцій, швидше знайти арифметичні помилки в обліку і звітності, оцінити поточний фінансовий стан підприємства та його перспективи.

Комп'ютеризація бухгалтерського обліку створює нові умови для укріплення махінацій в ході нарахування та сплати податків, тому експертам-бухгалтерам потрібно бути ще більш професійними, аніж досі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методикою експертного дослідження ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності займалися такі вчені, як С.А. Звягін [1], Н.А. Остап'юк [2], І.А. Панченко [3], Л.В. Каширская [4], Г.Г. Мумінова-Савіна [5] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. З метою вивчення впливу автоматизації бухгалтерського обліку на способи злочинної діяльності і методику їх виявлення, нам необхідно розглянути порівняльну характеристику особливостей ручної і комп'ютеризованої технології бухгалтерського обліку (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика ручної і автоматизованої обробки даних бухгалтерського обліку

Ручний процес	Автоматизований процес
1. Паперові носії інформації	1. Машинні і паперові носії інформації
2. Логічність операцій визначається бухгалтером. Для облікових записів інформація не кодується	2. Логічність операцій визначається програмою обліку. Кодування інформації необхідне для облікових записів
3. Ручне введення інформації. Візуально можна встановити виконавця облікового запису	3. Автоматичне введення інформації. Не завжди можна встановити, хто виконав облікові записи
4. Поступова обробка даних	4. Паралельна обробка даних
5. Облікові реєстри ведуться в одному примірнику	5. При необхідності облікові реєстри можна тиражувати
6. Візуально видно сліди виправлень в облікових записах	6. Не завжди залишається візуально видимі сліди виправлень в облікових записах
7. Значні ускладнення при відновленні облікової інформації у випадку її навмисного або ненавмисного знищення	7. Не має ускладнень у відновленні облікової інформації у випадку її знищення, за умови завчасного копіювання інформації на магнітні носії

Наведені в табл. 1 порівняльні характеристики автоматизованої та ручної обробки інформації мають значні відмінності та впливають на якість ведення обліку.

Під час впровадження на підприємстві автоматизованого обліку значно полегшується праця бухгалтерського персоналу, а також і зростають нові шляхи здійснення зловживань, щодо сплати ПДВ до бюджету, які на даний момент майже не досліджуються, а методики для їх виявлення відсутні. Відсутність методики суттєво впливає на дослідження матеріалів справи під час судово-бухгалтерської експертизи. Тому перш, ніж запропонувати методику виявлення способів злочинної діяльності, на нашу думку, доцільно розглянути способи здійснення зловживань.

В першу чергу, зловживання можуть здійснюватися за участю облікових працівників, які маскуються як формуванням необґрунтованими бухгалтерських проводок, так й інших облікових записів. Необґрунтовані облікові записи – це бухгалтерські записи в реєстрах обліку, які не підтверджені первинними документами. Вони можуть бути допущені навмисно, або в результаті випадкових помилок, ось чому дуже важливим є встановлення характеру необґрунтованого облікового запису в судово-бухгалтерській експертизі.

На нашу думку, є важливим знання системи класифікації необґрунтованих облікових записів, що має дуже велике значення у встановленні фактів зловживань, що здійснюються працівниками бухгалтерії.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розкриття шляхів вивчення експертом-бухгалтером бухгалтерського обліку в комп'ютеризованій формі.

Виклад основного матеріалу. Комп'ютеризована форма бухгалтерського обліку базується на використанні в технології облікового процесу персональних комп'ютерів. В ході дослідження виявлено, що персональні комп'ютери в бухгалтерському обліку можна використовувати по-різному, за трьома способами.

Першим із способів такого використання є здійснення деяких допоміжних розрахункових функцій при використанні ручної форми організації обліку. В електронних таблицях можна вести книги аналітичного обліку, складати оборотно-сальдові відомості по рахунках, вести допоміжні відомості та журнали формувати баланс. Це, звичайно, прискорить процес формування облікових реєстрів та створить певні зручності для виправлення можливих помилок у процесі роботи, але говорити про автоматизацію обліку в такому випадку очевидно не слід.

За другим способом, комп'ютерні технології можна використовувати більш ефективно в бухгалтерії лише тоді, коли розробляються спеціальні програмні продукти для здійснення обліку та створюються бази для збереження облікової інформації. Для ведення окремих напрямків обліку можуть використовуватися так звані програмні модулі. На підприємстві, наприклад, можна автоматизувати окремо облік розрахунків із працівниками по заробітній платі, руху товарно-матеріальних цінностей, нарахування амортизації основних засобів тощо. При цьому зникає потреба ручного формування реєстрів обліку. Під час використання другого способу для кожного напрямку обліку можна успішно та зручно налагодити аналітичний облік у розрізі різноманітних показників. Зробити зручним та доступним для працівників бухгалтерії процес формування та проведення первинних документів. Така форма дозволяє сформувати первинний документ, надрукувати та одразу ж провести. Очевидно, така можливість і є ознакою автоматизації обліку. Однак процес формування зведених облікових документів залишається ручною та кропіткою роботою.

Повноцінною формою автоматизованого обліку є третій спосіб, а саме, така форма, за якої в рамках програмного продукту створена єдина база для запису бухгалтерської інформації. Така програма станом на будь-який момент має формувати будь-який запрограмований зведений обліковий документ – оборотно-сальдову відомість, оборотно-сальдову відомість по рахунку, шахову відомість, головну книгу тощо. Крім того користувачу має бути надана можливість програмування різних звітних форм на його вимогу.

При використанні автоматизованої форми організації бухгалтерського обліку за третім способом не має потреби у ручній роботі з формування бухгалтерських реєстрів та зведених облікових документів, необхідно лише занести в базу даних інформацію про первинний документ, який перед тим можна ще й сформувати в рамках програмного продукту. Повністю програмується процес запису інформації в базу даних, їх обробки та видачі користувачу у формі звіту.

На сучасному етапі розвитку інформаційних технологій практично в кожного підприємства є можливість автоматизувати бухгалтерський облік за третім способом. Багато фірм пропонують ефективні програмні продукти, які можна одразу після придбання використовувати на невеликих підприємствах. Для середніх перед впровадженням доцільно розробити методику формування та графік документообороту, а потім налаштувати під них сам програмний продукт. Для великих підприємствах, як правило, розробляють індивідуальні спеціальні програми, які крім бухгалтерських можуть виконувати деякі інші функції, наприклад, контролю за технологією.

Слід зазначити, що ефективність роботи бухгалтера на підприємстві суттєво підвищується завдяки засобам інформатизації та автоматизації документообігу, які дозволяють оперативно накопичувати відповідні бази даних про наслідки господарської діяльності та використовувати їх для формування редагування і друку вихідних документів, квартальних, піврічних і річних звітів, а також надавати інформаційні послуги відповідним організаціям, ланкам управління щодо ефективності роботи.

Як зазначає В. Захожай [6, с. 583], у питаннях створення відділів інформатизації та автоматизації документообігу бухгалтерської служби є багато недоречностей та недоліків, які гальмують розвиток інформаційної мережі, що знижує ефективність нових та новітніх інформаційних технологій. Серед них автор виділяє наступні:

1) використання різноманітних програмних засобів як нових, так і застарілих, значно ускладнює обслуговування інформаційної системи та знижує ефект її впровадження;

2) усунення окремих недоліків різноманітних програмних засобів може перейти в повсякденну проблему, що потребує створення засобів моніторингу стану всієї інформаційної мережі;

3) відсутність нормативної бази для регулювання автоматизованої форми обліку на вітчизняному рівні.

Наступна фаза обробки – складання проводок та їх розміщення в реєстри аналітичного та синтетичного обліку, журнали-ордери за номерами рахунків. Комп'ютерне оброблення дає можливість повністю автоматизувати цей процес, формувати проводки, закінчивши розв'язання кожної дільниці обліку.

В комп'ютерному варіанті бухгалтерського обліку технологія ведення господарських операцій і створення реєстрів може проводитися за допомогою таких компонентів: по-перше, за допомогою бухгалтерських проводок, по-друге, за допомогою господарських операцій і, по-третє, за допомогою первинних документів.

Третя фаза обробки – це складання зведеного синтетичного обліку звітно-сальдових відомостей за рахунками головної книги, балансу та форм фінансової звітності.

Слід зазначити, що програми реєстрації і обробки бухгалтерської інформації повинні бути адаптовані до встановлених правил ведення бухгалтерського обліку. Зокрема, це стосується представлення бухгалтерських реєстрів в зручному вигляді для читання і розуміння записів, виключення несанкціонованого виправлення записів у реєстрах.

Для будь-якої форми бухгалтерського обліку характерні свої спільні особливості:

1) незмінність протягом поточного року прийнятої методології відображення окремих господарських операцій та оцінки майна;

2) повнота відображення в обліку за звітний період усіх господарських операцій, проведених у зазначений час, і результатів інвентаризації майна і зобов'язань;

3) правильність віднесення доходів і витрат до відповідних звітних періодів;

4) тотожність даних аналітичного обліку оборотам і залишкам за рахунками синтетичного обліку [6, с. 583].

У рамках цих вимог ведення бухгалтерського обліку за допомогою засобів комп'ютерного обліку не повинно бути копіюванням технічних прийомів при журнально-ордерній чи меморіальній формі обліку.

Комп'ютеризація забезпечує звільнення облікового персоналу від трудомістких обчислювальних робіт, підвищення якості розрахунків, скорочення строків підготовки даних. Накопичений досвід комп'ютеризованої обробки інформації з оплати праці дозволяє виділити наступні взаємопов'язані комплекси задач, які можна розв'язувати за допомогою персональних комп'ютерів:

– облік відпрацьованого часу та неявок на роботу;

– облік та контроль виробітку та заробітної плати робітників-відрядників;

– облік та нарахування погодинних та інших видів оплати;

– розрахунки різних видів утримань із заробітної плати;

- аналітичний облік по працівниках (за видами нарахувань та утримань);
- складання зведеного розподілу заробітної плати за різними групувальними ознаками;
- формування зведених реєстрів;
- розрахунок оподаткованої бази з фонду оплати праці;
- облік депонованої заробітної плати [5, с. 129].

На переваги електронної звітності і електронного документообігу вказує С.О. Левицька:

- 1) заощаджує робочий та особистий час бухгалтера на підготовку і здавання звіту;
- 2) виключає арифметичні помилки;
- 3) ліквідує паперовий багатотомний архів документів;
- 4) скорочує транспортні й інші витрати підприємства;
- 5) прискорює проведення комерційних операцій [7, с. 381].

В Україні сьогодні існує багато програм для ведення бухгалтерського обліку в комп'ютерному вигляді, таких як «Парус-предприятие», «Галактика», «БЕСТ-ЗВІТ», «ЕЛФІ», «Дебет плюс», «ІС:Бухгалтерія» і т.д.

Кожен із запропонованих на ринку програмних продуктів має свої переваги та недоліки. Проте, зважаючи на практику та аналіз наявних публікацій з цих питань, можна зробити висновок, що найбільш поширеними є «Парус: «Управління автотранспортом», «ІС: Управління автотранспортом Стандарт», «ІС: Підприємство 8. TMS Логістика». Також для системи внутрішнього управлінського обліку використовуються програмні продукти контролінгу – «Управління фінансами», «Адміністратор», «Зведення звітності», «Управління фінансами», «Управління виробничими процесами», «Управління персоналом». Для оперативного врахування змін чинного законодавства та вимог до обліково-розрахункових робіт і формування звітності має також використання АТП інформаційно-довідкових систем – «НАУ-Експерт», ІАС «ПАРУС-Консультант», «Ліга-Закон» та ін. [8, с. 186-187].

Поділяємо точку зору В. Первія щодо основних загальних рис комп'ютерної програми:

- набір інструкцій, вказівок, команд тощо, що має виконані комп'ютер;
- орієнтація на досягнення певної мети під час здійснення наведених вище інструкцій» [9, с. 52].

За допомогою однієї з цих комп'ютерних програм на підприємстві може вестись облік, а це означає, що експерту-бухгалтеру потрібно буде, у разі здійснення правопорушень, перевіряти не тільки документи за конкретним питанням, а й здійснювати розрахунок алгоритму програми, яка використовується підприємством. Тому у такому випадку вибір експерта-бухгалтера слідчим або судом повинен буде пов'язаний з професійним знанням конкретних комп'ютерних програм.

Але перед тим, як перевіряти ведення бухгалтерського обліку, відповідати на поставлені питання, експерту-бухгалтеру разом із слідчим потрібно потурбуватись про вилучення комп'ютерних носіїв.

При дослідженні правопорушень економічного характеру, при комп'ютеризованій формі ведення обліку, участь спеціаліста необхідна, тому що навіть найменша дія з комп'ютерною системою може призвести до безповоротних втрат доказової інформації [1, с. 158].

На наш погляд, під час вилучення комп'ютерної техніки обов'язково потрібно залучати спеціаліста із даної галузі. Хоча експерт-бухгалтер і є спеціалістом в бухгалтерській комп'ютерній програмі, за допомогою ведеться облік на підприємстві, але спеціаліст з комп'ютерної техніки може знайти такі пристрої, про які експерт навіть не здогадувався. Наприклад додаткові носії інформації, дрони, що можуть вказувати на інше приміщення – сервер або взагалі вихід і Інтернет, що може свідчити, що інформація передавалась на інший носій пам'яті за межами підприємства.

Після вилучення комп'ютерної техніки, її встановлюють у приміщенні, яке надане судом, та у якому буде все необхідне для проведення експертного дослідження в комп'ютерній формі обліку. Після підключення всіх пристроїв у єдиний комп'ютерний механізм, експерт комп'ютерної техніки перевіряє сам комп'ютер на присутність скритих файлів, інформації, доступ до якої відбувається за допомогою спеціальних кодів.

Далі перевіряються безпосередньо документи в електронному вигляді. Але тут може виникнути ситуація з не повним обсягом документів, які повинні бути. Тоді експерт з комп'ютерної техніки, застосовуючи всі свої професійні знання, намагається знайти або відновити знищені файли.

У зв'язку з викладеним і об'єктивним існуванням угод, укладених в електронному вигляді, виникає безліч не вирішених теоретичних і прикладних правових питань, пов'язаних з цими договорами. Мабуть, договори, укладені в електронно-цифровій формі, варто відносити до розряду письмових угод. Тут слово «письмові» варто розуміти як інформацію, викладену за допомогою букв, але її носієм виступає не традиційно застосований папір, а інший, специфічний, комплексний об'єкт. Електронно-цифрова форма є видом письмової угоди, відповідає всім її ознакам з урахуванням специфіки мережі Інтернет.

При підписанні двома підприємствами договору в електронному вигляді для експерта виникає новий момент для обов'язкової перевірки, якого немає при ручному веденні бухгалтерського обліку: перевірка сертифіката на отримання електронно-цифрового підпису. При складанні договору в електронному вигляді єдиним показником, який засвідчує справжність контрагентів – є електронно-цифровий підпис.

Таким чином, електронно-цифрова форма договору представляє вираження волі учасників угоди шляхом складання електронного документа, що відбиває зміст угоди і скріпленого електронно-цифровими підписами осіб, котрі укладають угоду.

Взагалі, експерт-бухгалтер повинен знати особливості хоча б декількох комп'ютерних програм. Це дасть можливість на практиці швидко та якісно здійснювати експертне дослідження. Експерт-бухгалтер повинен бути готовий до розв'язання алгоритму дії бухгалтерської комп'ютерної програми. Тому що загальний алгоритм ведення комп'ютеризованого бухгалтерського обліку буде однаковий для всіх програм, але кожна програма буде мати свої особливості. Наприклад, окремі модулі по заробітній платі. В такому випадку потрібно перевірити чи не є застарілими база даних програми, тому що ставки на внески до фондів соціального страхування періодично змінюються, а на підприємстві вони можуть залишитись застарілими.

Ще одним важливим фактором для здійснення є перевірка укладання договору з Пенсійним фондом та Державною фіскальною службою на подання звітностей в електронному вигляді.

Якщо договори укладені, потрібно перевірити квитанції, які відправляються підприємству після отримання Державною податковою службою звітності. Ці квитанції будуть підтверджувати строки подання звітності та прийняття податкових даних цієї звітності до бази даних ДПС.

Якщо ж надіслані податкові звіти сформовано помилково, то платнику податків надсилається квитанція в електронному вигляді у текстовому форматі про неприйняття податкових документів із зазначенням причин. На цю квитанцію накладається електронно-цифровий підпис органу ДПС, здійснюється її шифрування та надсилання платнику податків засобами телекомунікаційного зв'язку. Другий примірник цієї квитанції в електронному вигляді зберігається в органі ДПС.

На сьогодні найкраща програма для складання звітів – це програмний комплекс «Бест-Звіт Плюс». Крім того, у ньому є вбудовані механізми для шифрування та надсилання звітності електронною поштою, а також для отримання підтвердження про успішне прийняття податковою інспекцією поданої звітності.

У зв'язку з відправленням електронною поштою звітів та отримання квитанцій у програмному комплексі «Бест-Звіт Плюс» реалізовано спеціальний сервіс «Журнал передачі пакетів», в якому надійно зберігається інформація про всі відправлені електронною поштою звіти, а також квитанції про їх отримання і прийняття державними органами.

У тому разі, якщо з якихось причин (наприклад, після виправлення виявлених помилок) платник податків надішле кілька примірників одного і того ж документа до закінчення встановленого законодавством терміну його подання, то оригіналом вважатиметься останній із них (за умови, що він не міститиме помилок).

У цьому разі виконання основної функції у процесі організації і технічної підтримки проекту бере на себе Державне підприємство «Інформаційний центр персоналізованого обліку Пенсійного фонду України». За наявності у платника податків програмного забезпечення, здатного формувати в електронному вигляді форму «Додаток 23» і надсилати її у спеціальному форматі *.xml електронною поштою. Інформаційний центр забезпечує її прийняття.

Користувачі програмного комплексу «Бест-Звіт Плюс» також можуть надсилати звіти до пенсійного фонду. Мало того, для використання його при підготовці і поданні звітності до Пенсійного фонду на дискеті не треба вносити ліцензійний ключ, що отримується користувачем під час реєстрації. До речі, програмний комплекс виконуватиме ці функції і в демонстраційному режимі. Щоправда, при цьому треба буде паралельно подавати і паперовий варіант документа.

У разі якщо платник податків захоче надсилати «Додаток 23» електронною поштою, йому доведеться укласти з Інформаційним центром договір, згідно з яким Центр щомісяця прийматиме від платника податків форму звіту «Додаток 23» електронною поштою з накладенням електронно-цифрового підпису і печатки у зашифрованому вигляді. Після накладення підпису на двох примірниках такого договору і надіслання їх звичайною поштою на підпис в Інформаційний центр платник податків встановлює на відповідному комп'ютері криптопровайдер — спеціальну програму.

Після цього треба сформувавши і надіслати до Реєстраційного центру заявку на отримання унікальних сертифікатів, за допомогою яких і накладаються електронно-цифровий підпис і печатка. Це можна зробити просто з програмного комплексу. Після формування таких сертифікатів вони надсилаються платникові податків електронною поштою.

Отримавши від платника податків підготовлені і підписані звіти, Інформаційний центр надсилає йому квитанцію № 1, яка є підтвердженням того, що звіт був зданий до Пенсійного фонду, а після його камеральної перевірки — квитанцію № 2, яка є підтвердженням того, що інспектор не має претензій до заповнення цієї форми. Після внесення звіту до бази Пенсійного фонду інформація про це передається до відповідного районного управління Пенсійного фонду.

При цьому від платника податків не вимагається регулярного подання паперового варіанта цієї форми. За договором звіти зберігають у двох примірниках у паперовому вигляді, завірені належним чином, і лише один раз наприкінці року один примірник кожного з таких звітів надсилають звичайною поштою до свого районного управління Пенсійного фонду.

Експерт-бухгалтер повинен бути поглиблено знайомий з комп'ютерними програмами такого направлення для кращого розуміння всіх деталей комп'ютеризованого обліку перевіряемого підприємства.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Комп'ютеризація бухгалтерського обліку – це неминучий процес, який відбувається у всіх країнах з ринковою економікою. Україна не стала винятком. У випадку, коли бухгалтерський облік комп'ютеризований, ухилення від сплати податків відбувається в

електронному вигляді. Тому, щоб експерту-бухгалтеру було зручно проводити експертне дослідження, він повинен бути знавцем бухгалтерських комп'ютерних програм.

Методика експертного дослідження ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності в електронному вигляді – це загадка для багатьох експертів, тому що переважна їх більшість знає, в найкращому випадку, одну бухгалтерську комп'ютерну програму. А цього є недостатньо для проведення експертного дослідження комп'ютеризованого обліку. Тому пропонуємо ввести для експертів-бухгалтерів кваліфікаційний рівень по бухгалтерським комп'ютерним програмам. Подання звітності до Пенсійного фонду має багато особливостей, але їх дотримання це кропітка праця: отримання електронно-цифрового підпису, реєстрація підприємства для подання звітності в електронному вигляді, отримання квитанцій про прийняття цієї звітності. Потрібно, щоб на підприємстві була встановлена ефективна бухгалтерська комп'ютерна програма, яка буде правильно оформлювати звітність.

Отже, виділимо особливості виявлення необґрунтованих облікових записів, що виникають в умовах автоматизації обліку, на що впливають наступні обставини:

– Відсутність видимих виправлень в облікових регістрах, а іноді і в первинних документах, які виконані на комп'ютері з використанням спеціальних програм, що полегшує внесення виправлень та підробок, у зв'язку з чим ускладнює їх виявлення. В тому випадку, коли підробка в первинному документі здійснена з використанням бухгалтерських програм і обробляється цією програмою, то зникає протиріччя між змістом первинного документу і обліковим записом. Що впливає на не виявлення ознак зловживання, які виникають у вигляді протиріччя між даними аналітичного і синтетичного обліку та звітності, і можна говорити про наскрізний обліковий запис (наскрізну підробку).

– Підробка облікових записів може здійснюватися за допомогою застосування неправильних кодів аналітичних рахунків. В довідники постійної інформації (номенклатура товарів, прізвища працівників, посади та інше) можуть навмисне вноситися неправильні дані з метою наступного внесення підробок в облікові записи.

– Іноді до бухгалтерських програм на підприємстві мають доступ не тільки бухгалтери, а й сторонні особи, що за своїми службовими обов'язками пов'язані з комп'ютером, та в будь-який момент можуть внести виправлення до бухгалтерських записів.

На нашу думку, для виявлення фактів злочинної діяльності з ПДВ в умовах комп'ютеризації обліку з необґрунтованим внесенням облікової інформації доцільно використовувати комплекс прийомів документальної і фактичної перевірки. Так, ознаки можливого здійснення злочинної діяльності з ПДВ при автоматизованому обліку операцій із нарахуванням на сплати ПДВ можна встановити з використанням наступних прийомів дослідження документальних даних:

– порушення правил оформлення документу (відсутність прізвища виконавця податкової накладної, відсутність підрахунку підсумків, наявність необумовлених виправлень сум), протиріччя між реквізитами документів (порушення порядку нумерації податкових накладних) виявляються шляхом формальної, нормативної і арифметичної перевірок документів і зустрічної перевірки документів за однією господарською операцією;

– відсутність первинних документів, що стали підставою для запису у вторинній документації, особливо такої, що відноситься до коригування сум ПДВ, встановлюється взаємним контролем документів;

– протиріччя між однойменними бухгалтерськими документами, що відносяться до різних періодів часу (в податкових накладних, виписках банку та накладних на відвантаження товару), виявляються з використанням методу порівняльного аналізу документів;

– розбіжності між даними бухгалтерського та інших видів обліку, можуть бути встановлені взаємним контролем.

Питання щодо використання тих чи інших видів технічних засобів для виконання контрольних процедур в умовах застосування комп'ютерної обробки даних у сучасній фаховій літературі докладно не висвітлено. Тобто контрольні функції у електронному середовищі здійснюються виходячи виключно з досвіду та інколи, навіть, з інтуїції експерта. Тому виникає невідкладна потреба у адаптації інструментарію судово-бухгалтерської експертизи до використання в електронному середовищі, що призведе до якісної зміни технології дослідження об'єктів.

Тому, для виявлення фактів злочинної діяльності з ПДВ в умовах комп'ютеризації обліку з необґрунтованим внесенням облікової інформації потрібно звертати увагу на систему контролю, яка створена на підприємстві для контролю за збереженням та внесенням облікових даних до бухгалтерських програм, в даному випадку потрібно акцентувати увагу на наступних моментах:

– в якому порядку здійснюється і оформляється процес оформлення дозволу на здійснення господарської операції, в даному випадку важливо перевірити документи-підстави (накази, розпорядження);

– в якому стані знаходиться система контролю зберігання інформації: важливо звернути увагу на наявність контрольних підсумків – висновків ключових полів інформації, що зберігається, для перевірки точності і повноти даних, що зберігаються, при повторному використанні; чи здійснюється контроль проміжних підсумків – даних, що не мають визначеного сенсу (наприклад, декількох літер), для перевірки наявності змін в господарських операціях, а також для перевірки точності і повноти файлу; на місце зберігання даних; інвентаризація машинних носіїв;

– якість заходів захисту даних, що містяться в автоматизованих системах. Перевірку необхідно здійснити за наступними параметрами: криптографія – кодування інформації; закріплення відповідальності за інформаційні

ресурси – доведення до відома користувачів закріпленої за ними відповідальності за інформаційні ресурси; записи “наживки” – записи, що включаються у файл з метою виявлення недобросовісного використання цього файла; контрольоване знищення інформації; класифікація інформації відповідно до її значення.

В ході дослідження виявлено, що експерт-бухгалтер в сучасних умовах може досліджувати документи як в паперовій, так і електронній формах. Тобто, експерту-бухгалтеру об’єкти дослідження можуть бути надані в електронній формі (на магнітних носіях інформації – комп’ютерних дискетах, дисках, флешках тощо). Причому доступу до паперових копій первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку у експерта-бухгалтера може не бути взагалі. Адже ст. 13 Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” від 22.05.2003 № 851-IV визначено, що підприємства не зобов’язані виготовляти паперові копії електронних документів. Це є обов’язковим лише тоді, коли виготовлення копій, створених у електронному вигляді документів на магнітних носіях інформації, є неможливим. Тобто в процесі судово-бухгалтерської експертизи трапляються випадки, коли без використання комп’ютерної техніки провести дослідження буде неможливо.

Саме тому для проведення якісного дослідження за наведених умов експерт-бухгалтер повинен мати уяву про зловживання, які можуть здійснюватися в ході ведення обліку в автоматизованих умовах, та методику їх виявлення, про технічне, програмне, математичне та інші види забезпечення бухгалтерського обліку; володіти термінологією в галузі комп’ютеризації; чітко уявляти особливості технології та послідовність процедур комп’ютерної обробки облікової інформації; організацію роботи бухгалтерії в таких умовах. Він повинен вміти працювати на комп’ютері з основними офісними програмами, мати практичний досвід роботи з різними системами бухгалтерського обліку, аналізу, правовими та довідковими системами, спеціальними інформаційними системами контролю. Всі ці знання необхідні експерту-бухгалтеру для повноти вивчення матеріалів справи (незалежно від їх форми) й таким чином забезпечення достовірності й обґрунтованості висновку експертизи.

Література

1. Звягин С.А. Организация и методика проведения экспертизы в системе бухгалтерского учета : дис. ... канд. эк. наук : 08.00.12. / Звягин Сергей Анатольевич. – М. : РГБ, 2002. – 201 с.
2. Остап'юк Н.А. Обліково-аналітичне забезпечення бухгалтерської експертизи: теорія і методика : дис... канд. екон. наук : 08.06.04 / Наталія Анатоліївна Остап'юк. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 186 с.
3. Панченко І.А. Организация судебно-бухгалтерской экспертизы: теоретико-практичні аспекти / Інна Анатоліївна Панченко. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 182 с.
4. Каширская Л.В. Эффективные формы организации бухгалтерской экспертизы : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12. / Каширская Людмила Васильевна. – М. : РГБ, 2003. – 154 с.
5. Мумінова-Савіна Г.Г. Судово-бухгалтерська експертиза : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Г.Г. Мумінова-Савіна. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.
6. Бухгалтерський облік у галузях економіки : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.Б. Захожай, М.Ф. Базась, М.М. Матюха, В.М. Базась ; [за ред. В.Б. Захожая, М.Ф. Базася]. – К. : МАУП, 2005. – 968 с.
7. Левицька С. О. Комп’ютеризація бухгалтерського обліку та звітності: вітчизняні потреби та міжнародний досвід [Електронний ресурс] / С. О. Левицька, С. В. Чепак // Вісник Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. – 2010. – Вип. 3. – С. 380–383. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnueu_2010_3_89
8. Сисюк С. В. Комп’ютеризація обліку та контролю в транспортній галузі: аналіз можливостей та задачі вдосконалення [Електронний ресурс] / С. В. Сисюк // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2015. – Т. 20. Вип. 2(2). – С. 185–189. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_2\(2\)_46](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_2(2)_46)
9. Первій І. В. Комп’ютерні програми як об’єкт бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] / І. В. Первій // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 48–55. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2015_1_9

References

1. Zvyagin S. A. Organization and methods of examination in the accounting system: dis. cand. of economy Sciences: 08.00.12. / Zvyagin Sergey Anatolyevich. – M.: RGB, 2002. – 201 p.
2. Ostapyuk N. A. Accounting and analytical support of accounting expertise: theory and methodology: dissertation Candidate of economy Sciences: 08.06.04 / Natalia Anatolievna Ostapjuk. – Zhytomyr, ZhDTU, 2006. – 186 p.
3. Panchenko I. A. Organization of forensic accounting expertise: theoretical and practical aspects / Inna Anatoliivna Panchenko. – Zhytomyr, ZhDTU, 2007. – 182 p.
4. Kashirskaya L. V. Effective forms of organization of accounting expertise: diss. cand. of economy Sciences: 08.00.12. / Kashirskaya Lyudmila Vasilievna. – M.: RSL, 2003. – 154 p.
5. Muminova-Savina G. G. Forensic accounting expertise: Teaching method. manual For self. learn discipline / G. G. Muminova-Savina. – K.: KNEU, 2004. – 268 p.
6. Accounting in Economics: Textbook for Students of Higher Educational Institutions / V. B. Zakhoyay, M.F. Bazas, M. M. Matyukha, V. M. Bazas; [Ed. V. B. Zakhoyza, M. F. Bazas] – K.: MAUP, 2005. – 968 p.
7. Levitskaya S. O. Computerization of accounting and reporting: domestic needs and international experience [Electronic resource] / S.O. Levitskaya, S.V. Chepak // Bulletin of the Kamyans-Podilsky National University named after Ivan Ogienko. Economic Sciences. – 2010. – Issue 3. – P. 380–383. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnueu_2010_3_89
8. Sysyuk S. V. Computerization of Accounting and Control in the Transport Industry: Analysis of Opportunities and Problems of Improvement [Electronic resource] / S. V. Sysyuk // Bulletin of the Odessa National University. Series: Economics. – 2015. – Vol. 20, Issue 2 (2). – P. 185–189. – Access mode: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_2\(2\)_46](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_2(2)_46)
9. Perviy I. V. Computer programs as an object of accounting [Electronic resource] / I. V. Perviy // Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences. – 2015. – No. 1. – P. 48–55. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2015_1_9

Рецензія/Peer review : 08.03.2019

Надрукована/Printed : 08.04.2019

Рецензент: д.е.н., проф. Бутинець Ф. Ф.

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-203-206

ПОДЛЕПІНА П. О.

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

У статті було визначено ключові сфери, які безпосередньо задіяні у створенні туристичних послуг; проаналізовано динаміку міжнародних туристичних потоків України за 2000–2017 рр. Україна у 2016 році увійшла у тридцятку найбільш відвідуваних країн світу із показником 13,3 млн осіб, що становило дохід від міжнародного туризму 1723,0 млрд дол. США.; здійснено оцінку використання інституцій (туроператорів) для купівлі та споживання туристичного продукту; з'ясована динаміка використання туроператорів різними видами туристів протяжів 2000–2017 рр. Так, у 2008 році цей показник становив 2640 дол. США на 1 іноземного туриста, а у 2017 – 1292 дол./люд.; визначено місце та роль України в глобальному рейтингу конкурентоспроможності у сфері туризму та подорожей. Було з'ясовано, що для України розвиток туристичної галузі та залучення додаткових туристичних потоків може слугувати вагомим інструментом задля покращення рівня соціально-економічного розвитку держави в цілому та регіонів зокрема. В умовах децентралізації, значна частина об'єднаних територіальних громад отримала в розпорядження фінансові ресурси для розвитку інфраструктури, в тому числі й туристичної. Основними аспектами, що зупиняють використання туристично-рекреаційного потенціалу, є відсутність чітких механізмів контролю реальних надходжень та відповідного фінансування галузі для розбудови інфраструктури.

Ключові слова: міжнародний туризм, соціально-економічний розвиток, туристичні потоки, туроператори, туристичний продукт.

PODLEPINA P.

Kharkiv National University named after V. N. Karazin

THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL TOURISM ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article identified the key areas that are directly involved in the creation of tourism services; the dynamics of international tourist flows of Ukraine for 2000-2017 has been analysed, thus Ukraine in 2016 entered the thirty most visited countries of the world with an index of 13.3 million people, which was the income from international tourism 1723.0 billion dollars. USA.; An assessment was made of the use of institutions (tour operators) for the purchase and consumption of tourist products; The dynamics of the use of tour operators by various types of tourists during 2000-2017 has been clarified, and in 2008 this figure was \$ 2,640. For 1 foreign tourist, and in 2017 - 1292 dollars per person; defined the place and role of Ukraine in the global competitiveness rating in the field of tourism and travel. It was found that for Ukraine development of tourism industry and attraction of additional tourist flows can serve as a powerful tool for improving the level of socio-economic development of the state as a whole and regions in particular. In conditions of decentralization, a significant part of the united territorial communities received financial resources for the development of infrastructure, including tourism. The main aspects that stop the use of tourist and recreational potential are the lack of clear mechanisms for controlling real revenues and adequate financing of the industry for infrastructure development.

Key words: international tourism, socio-economic development, tourist flows, tour operators, tourist product

Постанова проблеми. Незважаючи на те, що Україна активно інтегрується у сферу послуг системи міжнародних економічних відносин в цілому, вплив міжнародного туризму на її соціально-економічний розвиток може слугувати важливим компонентом, що пришвидшить економічне зростання та динамізує процеси детінізації, зростання рівня соціального забезпечення та гарантій. Незважаючи на те, що наша країна не входить у групу тих, що розвиваються, потенціал туристичного ринку є значним і не використовується у повній мірі. Саме з цією метою оцінка обсягу туристичних потоків, їх динаміка, географічна структура та вплив на загальні макроекономічні показники може визначити ключові інструменти задля покращення рівня соціально-економічного розвитку країни та подальшого нарощення інтеграції даної галузі у систему міжнародної туристичної діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз та тенденції розвитку міжнародного туризму знайшли своє відображення у наукових працях Антонюк К. [1], Бейдик О., Герасимчук З. [3], Дашук Ю. [3], Любіцевої О. [5], Лютак О. [6], Мальської М. [8], Румянцева А. та ін. Проте вплив міжнародного туризму на соціально-економічний розвиток України у достатній мірі досліджений, але сучасні тенденції та закономірності у відповідності до нових гео економічних умов не достатньо обґрунтовані.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Метою статті є дослідження впливу міжнародного туризму на соціально-економічний розвиток України в нових гео економічних умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виходячи із визначеної мети та сформульованих цілей статті, авторами були поставлені наступні завдання:

- визначити ключові сфери, які безпосередньо задіяні у створенні туристичних послуг;
- проаналізувати динаміку міжнародних туристичних потоків України за 2000–2017 рр.;
- здійснити оцінку використання інституцій (туроператорів) для купівлі та споживання туристичного продукту;

- з'ясувати динаміку використання туроператорів різними видами туристів протягом 2000–2017 рр.;

- визначити місце та роль України в глобальному рейтингу конкурентоспроможності у сфері туризму та подорожей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи ключові сфери, які безпосередньо задіяні у створенні туристичного продукту, і вплив нарощення туристичного потоку на які може бути максимальним, слід виокремити сектор розміщення та громадського харчування. Окрім того кумулятивний ефект та ефективність розвитку галузі може бути виражені у доходах, отриманих від іноземних туристів, часткою працевлаштованих у даній галузі, безпосереднім внеском туристичної індустрії у ВВП країни, збільшенням надходження іноземної валюти; реформуванням структури відпочинку, яка може бути використана і місцевими жителями; обсяг залучення капіталу, в тому числі й іноземного; збільшення податкових надходжень.

За даними міжнародних організацій у 2016 році Україна увійшла в тридцятку найбільш відвідуваних країн світу з показником 13,33 млн чол. Ключовим у цьому аспекті слід зазначити, що за даними Державної служби статистики (табл. 1) ще у 2013 році цей показник становив 24,67 млн чол., що відповідало 15 місцю у загальносвітовому рейтингу. Тобто за рахунок анексії Криму та військової агресії на Сході країни вхідний туристичний потік скоротився на 54%.

Таблиця 1

Аналіз міжнародних туристичних потоків України у 2000–2017 рр.

Роки	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон, чол.	Кількість іноземців, які відвідали Україну, чол.	Сальдо, чол.	Загальний туристичний потік, чол.	Дохід від міжнародного туризму		Кількість туристів, обслужених турагентами та турагентами, чол.
					млрд дол.	дол. на 1 іноземця	
2000	13422320	6430940	6991380	19853260	563	875,4552	2013998
2001	14849033	9174166	5674867	24023199	759	827,3232	2175090
2002	14729444	10516665	4212779	25246109	1001	951,8227	2265317
2003	14794932	12513883	2281049	27308815	1204	962,1314	2856983
2004	15487571	15629213	-141642	31116784	2931	1875,334	1890370
2005	16453704	17630760	-1177056	34084464	3542	2008,989	1825649
2006	16875256	18935775	-2060519	35811031	4018	2121,909	2206498
2007	17334653	23122157	-5787504	40456810	5320	2300,823	2863820
2008	15498567	25449078	-9950511	40947645	6722	2641,353	3041655
2009	15333949	20798342	-5464393	36132291	4349	2091,032	2290097
2010	17180034	21203327	-4023293	38383361	4696	2214,747	2280757
2011	19773143	21415296	-1642153	41188439	5406	2524,364	2199977
2012	21432836	23012823	-1579987	44445659	5988	2602,028	3000696
2013	23761287	24671227	-909940	48432514	5931	2404,015	3454316
2014	22437671	12711507	9726164	35149178	2264	1781,063	2425089
2015	23141646	12428286	10713360	35569932	1662	1337,272	2019576
2016	24668233	13333096	11335137	38001329	1723	1292,273	2549606
2017	26437413	14229642	12207771	40667055			2806426

Складено та розраховано за даними [1]

Коментуючи таблицю, слід зазначити, що кількість іноземців, які відвідали Україну за аналізований період, протягом 2000–2013 рр. неухильно зростала, що призвело до формування негативного сальдо по туристичному потоку у 2004–2013 рр. Навіть світова фінансова криза 2009 р. не змінила даної ситуації та незважаючи на скорочення вхідного туристичного потоку з 25,4 млн чол. до 20,8 млн чол. Сальдо становило -5,4 млн чол. та принесло дохід в розмірі 4,3 млрд дол.

Слід відмітити, що лише незначна частина цих туристів використовує туроператорів та турагентів для організації свого відпочинку, як для вхідного, так і для вихідного туристичного потоку це значення не перевищує 10% (табл. 2, рис. 1).

Як видно з таблиці 2, з них в останні роки основна частка припадає на громадян України, які виїждять за кордон (5,63 із 6,9%), у той час як частка іноземних туристів, що обслуговуються туроператорами та турагентами, становить 0, 1% від загального туристичного потоку. Це свідчить як про низький рівень інституційного розвитку галузі в Україні, так і про відсутність сильної маркетингової системи, що здійснювала просування туристичного бренду за кордоном та давала реальний ефект, посилюючись на учасників туристичного ринку в національні економіці. Цілком логічно стверджувати, що за кордоном спостерігається тенденція до відмови від використання таких інституцій, і бажання туриста самостійно формувати пакет туристичних послуг та атракцій, що він планує відвідати. В даному аспекті важливо інформаційно насичити інтернет простір можливостями українського туристичного бізнесу та відповідно супутніх агенцій щодо споживання туристичних товарів на визначених територіях та дестинаціях.

У продовження аналізу слід констатувати, що незважаючи на значні обсяги іноземних туристів, які відвідали Україну, загальний дохід від туристичної сфери є незначним. Зокрема у 2008 році цей показник становив 2640 дол. США на 1 іноземного туриста, а у 2017 – 1292 дол./люд.

Порівнюючи частку галузі в структурі ВВП з іншими країнами, що розвиваються, можна констатувати значне недоотримання прибутків від міжнародного туризму та відповідно його впливу на соціально-економічний розвиток нашої держави.

Таблиця 2

Оцінка використання інституцій (туроператорів) для купівлі та споживання туристичного продукту

Період	Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами		У тому числі					
	усього, чол.	у % до загального туристичного потоку (ЗТП)	іноземні туристи		туристи громадяни України, які виїжджали за кордон		внутрішні туристи	
			чол.	у % до ЗТП	чол.	у % до ЗТП	чол.	у % до ЗТП
2000	2013998	10,14	377871	1,90	285353	1,44	1350774	6,80
2001	2175090	9,05	416186	1,73	271281	1,13	1487623	6,19
2002	2265317	8,97	417729	1,65	302632	1,20	1544956	6,12
2003	2856983	10,46	590641	2,16	344 332	1,26	1922010	7,04
2004	1890370	6,08	436311	1,40	441798	1,42	1012261	3,25
2005	1825649	5,36	326389	0,96	566942	1,66	932318	2,74
2006	2206498	6,16	299125	0,84	868228	2,42	1039145	2,90
2007	2863820	7,08	372455	0,92	336049	0,83	2155316	5,33
2008	3041655	7,43	372752	0,91	1282023	3,13	1386880	3,39
2009	2290097	6,34	282287	0,78	913640	2,53	1094170	3,03
2010	2280757	5,94	335835	0,87	1295623	3,38	649299	1,69
2011	2199977	5,34	234271	0,57	1250068	3,03	715638	1,74
2012	3000696	6,75	270064	0,61	1956662	4,40	773970	1,74
2013	3454316	7,13	232311	0,48	2519390	5,20	702615	1,45
2014	2425089	6,9	17070	0,05	2085273	5,93	322746	0,92
2015	2019576	5,68	15159	0,04	1647390	4,63	357027	1,00
2016	2549606	6,71	35071	0,09	2060974	5,42	453561	1,19
2017	2806426	6,9	39605	0,10	2289854	5,63	476967	1,17

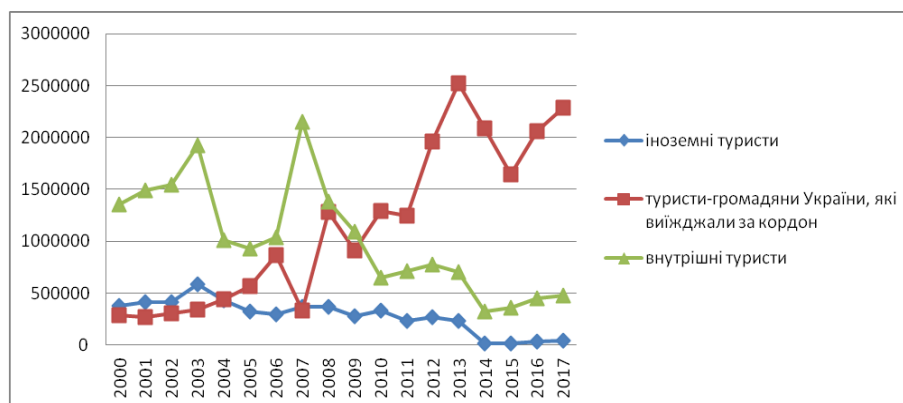

Рис. 1. Динаміка використання туроператорів різними видами туристів у 2000–2017 рр.

Рівень загальної конкурентоспроможності України у сфері туризму та подорожей протягом 2019–2016 рр. досить суттєво коливався (табл. 3).

За даними форуму, основними факторами, що заважають веденню бізнесу та, відповідно, знижують рівень конкурентоспроможності, у 2016 р. є корупція (14 % респондентів), політична нестабільність (13,2 %), інфляція (11,9 %), неефективна урядова бюрократія (11,4 %), доступ до фінансування (11,2 %), нестабільність уряду (8,2 %), податкові ставки (7,3 %), податкові правила (6,8 %), нормативні акти щодо іноземної валюти (4,5 %), недостатній розвиток інфраструктури (2,7 %), обмежувальні норми трудового законодавства (2,5 %), недостатня здатність до впровадження інновацій (1,6 %), рівень злочинності (1,6 %), погана трудова етика щодо робочої сили (1,5 %), низький стан охорони здоров'я (1,3 %), малоосвічена робоча сила (0,3 %) [4].

У 2016 р. Україна знову опустилася на 85 місце зі 138 досліджуваних країн із загальним рейтингом 4,0. Серед індексів потрібно виокремити інституційний блок, макроекономічні показники й розвиток фінансового ринку, де наша держава займає відповідно 129, 128 та 130 місця. Найкращі позиції вона має за показниками освіти (33 позиція), інновацій (52), охорони здоров'я та первинної освіти (54).

Враховуючи проведений аналіз, ми можемо стверджувати, що основними галузевими факторами, які заважають нарощувати використання конкурентних можливостей у галузі туризму, є низький рівень розвитку інституцій та туристичної інфраструктури, відсутність державної політики щодо їх відповідності світовим стандартам, але водночас важливий складник реалізації конкурентного потенціалу – просування туристського продукту на міжнародні ринки.

Таблиця 3

Місце України в глобальному рейтингу конкурентоспроможності у сфері туризму та подорожей за даними Всесвітнього економічного форуму

Показники	Місце в рейтингу				Динаміка абсолютних змін	
	2009	2011	2013	2016	2013/2009	2016/2013
Загальний рейтинг конкурентоспроможності	77	85	76	88	-1	12
Бізнес-середовище	104	107	114	124	10	10
Безпека та захист	86	82	77	127	-9	50
Здоров'я та гігієна	18	17	8	8	-10	0
Людські ресурси та ринок праці	68	68	65	41	-3	-24
Інформаційно-комп'ютерна готовність	51	68	70	81	19	11
Пріоритетність туризму	87	101	84	90	-3	6
Міжнародна відкритість				78	0	78
Цінова конкурентоспроможність	116	119	110	48	-6	-62
Сталість навколишнього середовища	79	88	92	97	13	5
Інфраструктура повітряного транспорту	94	93	78	79	-16	1
Інфраструктура наземного транспорту та портів	72	74	73	81	1	8
Туристична інфраструктура	55	53	50	71	-5	21
Природні ресурси	112	119	102	71	-10	-31
Культурні ресурси та бізнес-подорож	88	86	80	115	-8	35

Доповнено на основі [2, с. 42; 3].

Інвестиційний розвиток сфери туризму значною мірою залежить від рівня економічного розвитку країни, а з іншого боку, інвестиційний динамізм сфери туризму є важливим поштовхом до економічного зростання країни. В підтвердження, Європейська туристична комісія зазначає, що у 2014 р. темпи зростання світового ринку туристичних послуг перевищили темпи зростання світової економіки. За експертними оцінками, при повноцінному використанні українського туристичного потенціалу надходження до бюджетів усіх рівнів можуть становити приблизно стільки ж (близько 10 млрд дол. США на рік), скільки отримують країни, співвимірні з Україною за туристично-рекреаційним потенціалом [1, с. 26-27].

Висновки. У результаті дослідження було визначено ключові сфери, які безпосередньо задіяні у створенні туристичних послуг; проаналізовано динаміку міжнародних туристичних потоків України за 2000–2017 рр. Так, Україна у 2016 році увійшла у тридцятку найбільш відвідуваних країн світу із показником 13,3 млн осіб, що становило дохід від міжнародного туризму 1723,0 млрд дол. США; здійснено оцінку використання інституцій (туроператорів) для купівлі та споживання туристичного продукту; з'ясована динаміка використання туроператорів різними видами туристів протягом 2000–2017 рр. У 2008 році цей показник становив 2640 дол. США на 1 іноземного туриста, а у 2017 – 1292 дол./люд.; визначено місце та роль України в глобальному рейтингу конкурентоспроможності у сфері туризму та подорожей.

Отже, для України розвиток туристичної галузі та залучення додаткових туристичних потоків може слугувати вагомим інструментом для покращення рівня соціально-економічного розвитку держави в цілому та регіонів зокрема. В умовах децентралізації, значна частина об'єднаних територіальних громад отримала в розпорядження фінансові ресурси для розвитку інфраструктури, в тому числі й туристичної. Основними аспектами, що зупиняють використання туристично-рекреаційного потенціалу, є відсутність чітких механізмів контролю реальних надходжень та відповідного фінансування галузі для розбудови інфраструктури.

Література

1. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Смирнов І. Г. Визначення рівня конкурентоспроможності країн світу в туризмі: сучасні підходи / І. Г. Смирнов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право : науковий журнал. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 5–6. – С. 37–49.
3. Лютак О. М. Інституційне забезпечення міжнародної туристичної діяльності в умовах глобалізації : монографія / Олена Миколаївна Лютак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 428 с.
4. World Economic Forum/ Reports [Electronic resource]. – Mode of access : http://reports.weforum.org/pdf/gci-2016-2017/WEF_GCI_2016_2017_Profile_UKR.pdf
5. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналіт. доп. / авт. : О. В. Шевченко, В. І. Жук, К. Г. Юрченко [та ін.] ; за ред. О. І. Олійник. – Київ : НІСД, 2015. – 92 с.

References

1. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Smyrnov I. H. Vyznachennia rivnia konkurentospromozhnosti krain svitu v turyzmi: suchasni pidkhody / I. H. Smyrnov // Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo : naukovyi zhurnal. Serii: Ekonomichni nauky. – 2015. – № 5–6. – S. 37–49.
3. Liutak O. M. Instytutsiine zabezpechennia mizhnarodnoi turystychnoi diialnosti v umovakh hlobalizatsii : monohrafiia / Olena Mykolaivna Liutak. – Lutsk : Vezha-Druk, 2016. – 428 s.
4. World Economic Forum/ Reports [Electronic resource]. – Mode of access : http://reports.weforum.org/pdf/gci-2016-2017/WEF_GCI_2016_2017_Profile_UKR.pdf
5. Ekonomika rehioniv u 2015 rotsi: novi realii i mozhlyvosti v umovakh zapochatkovanykh reform : analit. dop. / avt. : O. V. Shevchenko, V. I. Zhuk, K. H. Yurchenko [ta in.]; za red. O. I. Oliinyk. – Kyiv : NISD, 2015. – 92 s.

Рецензія/Peer review : 20.02.2019

Надрукована/Printed : 05.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Журба І. Є.

УДК 658.8

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-207-211

ПОЛЯКОВ П. А.

Вінницький національний технічний університет

СТРУКТУРА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Охарактеризовано детермінантність у визначенні пріоритетів формування системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства. Розкрито мету та базові функціональні цілі системи управління безпекою промислового підприємства. Досліджено елементи, без яких унеможлиблюється результативне введення ризик-менеджменту та підвищення рівня економічної безпеки. Згруповано принципи структурної побудови та функціонування системи управління безпекою суб'єкта. Визначено основні ресурсозабезпечувальні складові системи економічної безпеки машинобудівного підприємства в ризик-менеджменті та аспекти організаційної структурної побудови системи на засадах налагодження взаємозв'язків функціональних складових безпеки та функцій ризик-менеджменту.

Ключові слова: економічна безпека, структура управління безпекою, ресурсозабезпечувальні чинники, складові економічної безпеки, принципи управління.

POLIAKOV P.

Vinnytsia National Technical University

THE STRUCTURE OF THE ECONOMIC SAFETY MANAGEMENT SYSTEM OF THE MACHINE-BUILDING ENTERPRISE

The determination of the priorities of the formation of the economic safety management system of the machine-building enterprise for the purpose of comparison of profitability results and incurred expenses was characterized. The purpose and basic functional objectives of the industrial enterprise security management system are revealed, the implementation of which will increase the safety of all its components and achieve strategic goals of development. The measures of the management personnel are provided to ensure an adequate level of financial and economic security in accordance with the existing trends of the enterprise development and ensuring its safety. Investigated elements without which it is impossible to efficiently introduce risk-management and increase the level of economic security. The principles of structural construction and functioning of the entity's security management system are determined. The method of forming the system of economic security in the context of the basic stages of these processes is described. The main components of the economic safety system of the machine-building enterprise in risk management are disclosed, which serve as peculiar determinants that determine the peculiarities of the functioning of the security system in terms of prioritizing the management of its basic components. The objects and subjects in the management of economic security are investigated. The structure of the economic safety management system of the machine-building enterprise is proposed, which is based on the conceptual and functional support and is influenced by the conditions of deepening of the integration processes of functioning and influence of the external environment. The aspects of organizational structural construction of the system are based on the principles of establishing the relationships between functional components of security and risk management functions, which will enable enterprises of the machine-building industry to adapt to changes in business environment in a risk environment with the expansion of opportunities for access to external and internal markets for products in the direction of active European integration processes.

Key words: economic security, security management structure, factors, components of economic security, management principles.

Постановка проблеми. Нинішні умови функціонування промислових підприємств, посилення конкурентної боротьби, потреба у значній модернізації виробничих процесів вимагають від підприємств прийняття ефективних управлінських рішень, що забезпечують виконання поставлених поточних та стратегічних цілей, мають важелі адаптації до змін господарювання. Вагомим чинником в даних процесах є формування системи управління економічною безпекою, що вимагає поглиблених досліджень та врахування усіх факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, особливості структурної організації підприємства тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів, зокрема побудови системи управління економічною безпекою, з метою досягнення економічних інтересів суб'єкта, займаються чимало як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед них слід відзначити праці Артеменко Л.П., Бабіної Н.О., Баркової С.О., Васильєва О.В., Ілляшенко О.В., Лаутар А.Ю., Лойко В.В., Мейти В.І., Фень К.С., Фоміченко І.П., Ус Ю.В. та ін.

Варто зазначити, що промислові підприємства на практиці, під час управління економічною безпекою, забезпечення її відповідного рівня, зіштовхуються з рядом проблематичних аспектів, що зумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень, зокрема щодо формування структури системи управління економічною безпекою підприємств промисловості із врахуванням сучасного стану економіки країни.

Метою статті є дослідження особливостей структури управління системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства, що базується на концептуальному та функціональному забезпеченні і знаходиться під впливом умов поглиблення інтеграційних процесів функціонування та впливу зовнішнього середовища.

Вклад основного матеріалу. Система економічної безпеки підприємства є комплексом організаційно-управлінських, технологічних, технічних, профілактичних і маркетингових заходів,

спрямованих на кількісну й якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Таке визначення розкриває комплексність і різнобічність названого поняття, але не враховує, що важливим є пошук правильного співвідношення між вірогідними втратами при порушенні економічних інтересів підприємства і допустимою величиною витрат для запобігання або мінімізації втрат. Можна стверджувати, що у цьому і проявляється детермінантність у визначенні пріоритетів під час формування структури системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства.

Систему заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно погоджувати з цілями діяльності підприємства і ресурсами, які є на конкретному підприємстві, місія підприємства, основні цілі і комплекс заходів із забезпечення рівня його економічної безпеки повинні мати вектори однакової направленості. Система управління економічною безпекою підприємства, до складу якої входить сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових, контролюючих і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, з урахуванням особливостей діяльності підприємства забезпечує отримання прибутку, розмір якого достатній для знаходження господарюючого суб'єкта в стані економічної безпеки [1, с. 171].

Для більшості підприємств машинобудівної галузі, обрані принципи управління економічною безпекою забезпечують дотримання відповідного рівня прибутковості, зростання конкурентоздатності підприємства, збільшення обсягів виробництва продукції для розширення внутрішніх та зовнішніх ринків її реалізації. Принципи, на яких формується система управління економічною безпекою підприємства машинобудівної галузі, є низкою правил та заходів, що забезпечують функціонування впровадженої системи управління підприємством в аспекті посилення рівня його економічної безпеки.

Управління економічною безпекою на будь-якому підприємстві передбачає визначення принципів, мети та параметрів функціонування даного механізму управління, які дозволяють поглибити та структурувати окремі фундаментальні складові механізму та обумовлюють формалізацію його структури та наявні зв'язки між окремими елементами. Управління економічною безпекою на підприємстві із визначенням ряду принципів, мети, цілей та завдань функціонування відповідної системи надасть можливість структурувати базові складові та визначити пріоритетні складові економічної безпеки. Отже, відбувається структурування наукових підходів та методичних засад, за якими будуть виокремлені складові елементи системи. Якщо порівнювати поняття механізму та системи з наукової точки зору, на нашу думку, «механізм» є більше ширшим поняттям ніж «система», а отже, система управління економічною безпекою підприємства є складовою механізму менеджменту господарюючого суб'єкта.

Визначення управлінським персоналом призначення системи управління системою економічної безпеки підприємства є найбільш вагомим з позиції обумовлення формалізації принципів, цілей, параметрів та зв'язків між елементами такого механізму [2, с. 152]. Базовою метою економічної безпеки промислового підприємства є забезпечення його стабільного та ефективного функціонування в поточному та стратегічному періодах із забезпеченням підвищення рівня економічного потенціалу.

До основних завдань системи управління економічною безпекою промислових підприємств слід зарахувати збір, аналіз, оцінку зовнішнього оточення та прогнозування розвитку подій; захист законних прав і інтересів підприємства; вивчення діяльності конкурентів, партнерів, клієнтів; забезпечення збереження матеріальних цінностей; виявлення, попередження, припинення можливих протиправних дій співробітників, конкурентів; захист комерційних таємниць тощо [3, с. 140-141].

Структуризація системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства потребує використання показників основних сфер підприємства та досягнення таких визначених базових функціональних цілей економічної безпеки підприємства. В умовах економічної кризи доцільно особливу увагу приділяти моніторингу фінансового стану підприємства та оцінці, на цій основі, загального рівня його економічної безпеки, маючи на увазі, що кризові виклики, в першу чергу, генералізують ризики дестабілізації саме фінансової сфери підприємства. В процесі аналізу економічної безпеки підприємства доцільно використовувати методики оцінювання сприятливості бізнес-середовища на основі результатів рейтингування [4, с. 61].

З позиції взаємозв'язку механізму управління машинобудівним підприємствам та його складовою – підсистемою управління економічною безпекою – слід виокремити елементи, без яких унеможливилося результативне ведення ризик-менеджменту та підвищення рівня економічної безпеки:

- концептуальні підходи та філософію забезпечення безпеки господарюючого суб'єкта;
- функціональне наповнення процесів управління на підприємстві;
- фінансово-ресурсне забезпечення як системи управління підприємством, так і системи управління фінансово-економічною безпекою;
- ціленаправленість господарюючого суб'єкта, що визначається в структурній побудові його діяльності, обраного інструментарію, економічних параметрів, які характеризують стан фінансово-господарської діяльності тощо.

Формування та реалізація системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства повинне ґрунтуватися на ряді принципів, зокрема таких як:

- принцип цілеспрямування, що виражається в орієнтації на стратегічні та тактичні цілі розвитку

суб'єкта, що має на меті забезпечення кінцевих цілей діяльності підприємства;

– принцип адаптивності – виражається у здібностях системи управління прилаштовуватися до змін зовнішнього та внутрішнього оточення підприємства з метою уникнення загроз;

– принцип інтегрованості у загальну систему менеджменту підприємства означає, що будь-які управлінські рішення, що торкаються захисту інтересів підприємства, прямо або опосередковано впливають на результати діяльності суб'єкта господарювання;

– принцип фінансово-економічної доцільності – полягає в тому, що витрати на проведення заходів з забезпечення безпеки повинні бути економічно обґрунтованими;

– принцип компетентності – передбачає, що питаннями забезпечення економічної безпеки займаються висококваліфіковані кадри;

– принцип адекватності, тобто відповідність заходів безпеки реальним та потенційним загрозам;

– принцип безперервності – система повинна постійно захищати інтереси підприємства в умовах невизначеності та ризику

– принцип розвитку – передбачає необхідність урахувати швидкі зміни, що відбуваються у навколишньому оточенні, здатність системи до розвитку, розширення та змін у структурі;

– принцип оперативності – швидка реакція системи на зміни у навколишньому оточенні, використання тільки актуальної інформації;

– принцип дотримання законодавства – передбачає функціонування системи управління економічною безпекою згідно з вимогами чинного законодавства;

– принцип достатності інформації – передбачає діяльність, яка базується на максимальній інформованості кожного працівника про небезпечні та загрозливі фактори;

– принцип системності та комплексності – передбачає діяльність, яка повинна носити системний, постійний та упорядкований характер [5; 6, с. 51-52].

– принцип пріоритетності – полягає у виокремленні вагомості складових забезпечення економічної безпеки, визначенні проблематичних аспектів в підсистемі ризик-менеджменту;

– принцип раціоналізації витрат – базується на обов'язковому відслідковуванні понесених витрат на виконання функціональних обов'язків в системі економічної безпеки машинобудівного підприємства, аналізі фінансових можливостей суб'єкта, визначення доцільності й порівняння отриманих результатів від провадження заходів із забезпечення безпеки та понесеними ресурсно-фінансовими витратами.

Методика формування структури системи економічної безпеки підприємства охоплює такі етапи:

– вивчення специфіки бізнесу підприємства, сегмента, який воно займає на ринку, штатного розпису, а також знайомство з персоналом;

– аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини і шляхи врегулювання;

– аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;

– моделювання нової системи економічної безпеки підприємства;

– затвердження керівництвом моделі нової системи та бюджету на її впровадження;

– проведення оцінювання та коригування впровадженої системи управління економічною безпекою [7, с. 270-271].

Формування системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства повинно враховувати ресурсне забезпечення для досягнення поставлених цілей. Рівень отримання прибутку не повинен відображатися на процесах забезпечення економічної безпеки, тобто управлінським персоналом мають бути враховані та проаналізовані всі витрати на формування та реалізацію функцій даної системи.

На рис. 1 наведено основні ресурсозабезпечувальні складові системи економічної безпеки машинобудівного підприємства в ризик-менеджменті, які, на нашу думку, виступають своєрідними детермінантами, тобто тими, що визначають особливості функціонування системи забезпечення безпеки в аспекті визначення пріоритетності до управління її базовими складовими (фінансової, інтелектуальної, політико-правової, інформаційної, екологічної, силової, зовнішньоекономічної безпеки та ін.).

Загальна схема процесу організації економічної безпеки включає такі заходи, що здійснюються послідовно або одночасно: формування необхідних корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, прав інформації, технології та устаткування); стратегічне прогнозування та планування економічної безпеки за функціональними складовими; стратегічне планування фінансово-господарської діяльності підприємства; загально-тактичне планування економічної безпеки за функціональними складовими; оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; здійснення функціонального аналізу рівня економічної безпеки [8, с. 234].

На фінансово-господарську діяльність вітчизняних промислових підприємств впливає велика кількість як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, які спричиняють різну дію на їх функціонування. Вплив окремих факторів, особливо зовнішніх, негативно відмічається на діяльності підприємства, зростанні рівня прибутковості, обсягів виробництва продукції, забезпеченні конкурентоспроможних позицій, розширенні зовнішніх ринків збуту тощо. Тому, для забезпечення поставлених цілей розвитку на кожному підприємстві повинна діяти ефективна система управління економічною безпекою, яка базується на ряді заходів у розрізі

усіх складових господарювання та виокремлених принципів, що враховують особливості діяльності окремого підприємства. Структура системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства має базуватися на концептуальному та функціональному забезпеченні та знаходиться під впливом умов поглиблення інтеграційних процесів функціонування та впливу зовнішнього середовища. Організаційна структурна побудова системи базується на виокремленні сукупності об'єктів та суб'єктів.

Рис. 1. Основні ресурсозабезпечувальні складові системи економічної безпеки машинобудівного підприємства в ризик-менеджменті*

*побудовано автором

Суб'єктом є той, який керує, здійснює вплив на визначені об'єкти, в даному випадку усі процеси щодо забезпечення управління економічною безпекою, управління ризиками тощо. Суб'єкти, впливаючи на об'єкти, обов'язково керуються визначеними функціями управління економічною безпекою, які є взаємопов'язані з функціями системи управління суб'єктом, такими як планування, прогнозування, організація, координація, регулювання, мотивація, стимулювання, облік, аналіз, адаптація, моніторинг, контроль тощо. Без налагодження зв'язків постійного характеру функцій управління економічною безпекою машинобудівного підприємства та загальних функцій менеджменту, управлінському персоналу неможливо буде досягнути підвищення рівня економічної безпеки. У запропонованій структурі системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства визначено використання моделі функціонування підсистеми ризик-менеджменту, функціональне удосконалення управління ризиками та механізм проведення діагностики стану економічної безпеки в підсистемі ризик-менеджменту на засадах рівневого підходу, тобто оперативного внесення змін у визначені стратегічні орієнтири підприємства.

Кожне підприємство для себе формує основи пріоритетності функціональних складових економічної безпеки. Мається на увазі, що виходячи із фінансово-економічного стану, умов функціонування та впливу загроз й існуючих ризиків машинобудівне підприємство, виокремлюючи проблемні аспекти забезпечення власного розвитку, формує так звану детермінантність складових економічної безпеки, які вимагають, в першу чергу, більш посиленого контролю ніж інші. Безумовним пріоритетом для розвитку фінансово-господарської діяльності й, особливо підприємств машинобудівної галузі в нинішній період часу є посилення фінансової складової економічної безпеки, яка є своєрідною рушійною силою підвищення рівня безпеки інших складових.

В організаційній структурній побудованій системі управління економічною безпекою машинобудівного підприємства важливим є формування базової стратегії фінансово-економічного розвитку підприємства, що знаходиться у взаємозв'язку із обраними стратегічними орієнтирами забезпечення економічної безпеки підприємства. Під час поточного управління та виявлення відхилень від запланованих результатів та фактично отриманих даних, приймаються оперативні управлінські рішення, а також у багатьох випадках виникає необхідність внесення змін до стратегічних напрямів розвитку господарюючого суб'єкта.

Концептуальне забезпечення структури системи управління економічною безпекою машинобудівного підприємства складається з ряду принципів, цілей, мети, інструментарію, поставлених завдань. Серед наведених загальноприйнятих принципів управління економічною безпекою акцентовано увагу на принципі пріоритетності, раціоналізації витрат та принципах управління ризиками. З проведеної

оцінки рівня економічної безпеки машинобудівних підприємств та аналізу стану їх фінансово-господарської діяльності зроблено висновок, що для забезпечення впровадження усіх запропонованих заходів щодо підвищення економічної безпеки підприємства, впровадження відповідних організаційних змін в структурну побудову управління, формування відділу забезпечення економічної безпеки, важливим виступає раціоналізація витрат та виокремлення ресурсозабезпечувальних чинників. А, отже, понесені витрати на впровадження механізмів управління економічною безпекою в ризик-менеджменті підприємства мають бути виправдані позитивно отриманими результатами.

Оцінку рівня економічної безпеки в структурі системи управління економічною безпекою на машинобудівному підприємстві запропоновано здійснювати на основі базових економічних параметрів фінансово-господарської діяльності підприємства, зокрема параметрів кожної із складових безпеки в обраній пріоритетності. При управлінні економічною безпекою підприємств машинобудівної галузі обов'язковим є досконале інформаційне забезпечення. Тому, також нами запропоновано збільшити функціональне наповнення служби забезпечення економічної безпеки підприємства, а в разі відсутності такої – створити та поєднати її функції із базовими елементами управління.

Висновки. Нинішні умови ведення фінансово-господарської діяльності машинобудівних підприємств спонукають їх вчасно реагувати на зміни господарювання на ринку, адаптуватися до зовнішніх чинників впливу, формувати напрями забезпечення конкурентоспроможності продукції тощо. Запорукою досягнення цілей та забезпечення розвитку вітчизняних підприємств машинобудівної галузі є побудова ефективної системи управління економічною безпекою із виокремленням ряду принципів на базі використання системного підходу та вдало підібраних теоретико-методичних концепцій управління економічною безпекою. Як і кожна сформована та впроваджена система чи механізм управління в тій чи іншій сфері господарюючого суб'єкта, впровадження даної системи управління безпекою на підприємстві повинно підлягати оцінці результативності. Якщо впроваджена система не буде приносити очікуваного результату, необхідно буде вносити зміни у той чи інший структуро-формуючий блок управління. Підвищення рівня економічної безпеки повинно принести підприємству збільшення рівня прибутковості, можливість підвищити конкурентоспроможність продукції, оновити технологічне забезпечення, надати можливість підвищення кваліфікації працівників та, одночасно, удосконалити усі сфери власної фінансово-господарської діяльності. Особливо актуальним це є для підприємств, які ціленаправлені на посилення інтеграційних процесів та розширення співпраці з країнами бізнес-партнерами.

Література

1. Фоміченко І. П. Система управління економічною безпекою підприємств / І. П. Фоміченко, С. О. Баркова // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2013. – № 2 (31). – С. 169–173.
2. Ілляшенко О. В. Передумови формування механізму управління системою економічної безпеки підприємства / О. В. Ілляшенко, Ю. С. Погорелов // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 4(2). – С. 151–156.
3. Васильєв О. В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств / О. В. Васильєв, В. І. Мейта // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет ; редкол. : С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : «Економічна думка», 2013. – Том 14. – № 2. – С. 138–145.
4. Бабіна Н. О. Новітні підходи до організації підтримки економічної безпеки підприємства / Н. О. Бабіна // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2016. – Вип. 2(6). – С. 59–63.
5. Лойко В. В. Моніторинг рівня економічної безпеки промислового підприємства / В. В. Лойко // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – 2015. – № 8. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/>
6. Лаутар А. Ю. Аналіз економічної безпеки промислових підприємств за умов поглиблення конкуренції / А. Ю. Лаутар // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 4, Т. 2. – С. 51–54.
7. Ус Ю. В. Управління економічною безпекою підприємства: організаційний аспект / Ю. В. Ус // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 49. – С. 269–273.
8. Фень К. С. Джерельна база та сфери застосування дефініції «економічна безпека підприємства» / К. С. Фень // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки. – 2016. – Вип. 24(3). – С. 231–238.

References

1. Fomichenko I. P. Systema upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv / I. P. Fomichenko, S. O. Barkova // Visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii. – 2013. – № 2 (31). – S. 169–173.
2. Illiashenko O. V. Peredumovy formuvannia mekhanizmu upravlinnia systemoio ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva / O. V. Illiashenko, Yu. S. Pohorelov // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho univertsitetu. Ekonomichni nauky. – 2015. – № 4(2). – S. 151–156.
3. Vasyliiev O. V. Formuvannia systemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu promyslovykh pidpriemstv / O. V. Vasyliiev, V. I. Meita // Ekonomichniy analiz : zb. nauk. prats / Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichniy universytet ; redkol. : S. I. Shkaraban (holov. red.) ta in. – Ternopil : «Ekonomichna dumka», 2013. – Tom 14. – № 2. – S. 138–145.
4. Babina N. O. Novitni pidkhody do orhanizatsii pidtrymky ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva / N. O. Babina // Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho univertsitetu. – 2016. – Vyp. 2(6). – S. 59–63.
5. Loiko V. V. Monitorynh rivnia ekonomichnoi bezpeky promyslovoho pidpriemstva / V. V. Loiko // Efektyvna ekonomika : elektronne naukove fakhove vydannia [Elektronnyi resurs]. – 2015. – № 8. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/>
6. Lautar A. Yu. Analiz ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv za umov pohlyblennia konkurentsii / A. Yu. Lautar // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho univertsitetu. Ekonomichni nauky. – 2014. – № 4, T. 2. – S. 51–54.
7. Us Yu. V. Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva: orhanizatsiinyi aspekt / Yu. V. Us // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2015. – № 49. – S. 269–273.
8. Fen K. S. Dzherelna baza ta sfery zastosuvannia definitsii «ekonomichna bezpeka pidpriemstva» / K. S. Fen // Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnoho ahrarno-tekhnichnoho univertsitetu. Ekonomichni nauky. – 2016. – Vyp. 24(3). – S. 231–238.

УДК 005.35:331.104

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-212-219

ПОПЛАВСЬКА О. В.
Хмельницький національний університет

УПРАВЛІННЯ НЕФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

В статті проаналізовано теоретичні підходи до класифікації нефінансових ризиків корпоративно-соціальної відповідальності, здійснено спробу визначити причини, наслідки та методи боротьби із негативними наслідками від настання ризиків, пов'язаних із розбіжністю інтересів машинобудівного підприємства та груп впливу на його діяльність. Запропоновано основні етапи формування системи управління нефінансовими ризиками підприємства з точки зору корпоративної соціальної відповідальності.

Ключові слова: нефінансові ризики, соціальна відповідальність підприємства, управління ризиками, стейкхолдер, система управління нефінансовими ризиками.

POPPLAVSKA O.
Khmelnitskyi National University

INFLUENCE OF THE STRATEGY OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY ON THE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

In the article the theoretical approaches to the classification of non-financial risks of corporate social responsibility, attempts to determine the causes, consequences and methods of combating the negative consequences from the onset of risks associated with the disparity of interests of the machine-building enterprise and groups of influence on its activities analysed. The main stages of the formation of the management system of non-financial risks of the enterprise from the point of view of corporate social responsibility are offered. Machine-building enterprises pay much attention to corporate social responsibility (CSR), which is a promising area for research of scientists, as well as an important priority of practical activity of business entities, as well as representatives of state authorities and non-governmental organizations. The significance of corporate social responsibility is even greater due to its important role in ensuring sustainable development. The main direct effect of the introduction of CSR is the formation of a positive image of the enterprise, the growth of its business reputation, which can be converted into an increase in profits through an appropriate advertising company. However, we would like to focus on a somewhat different kind of CSR effects, namely those that are associated with a reduction in individual and corporate risks. It should be noted that an enterprise implementing a corporate social responsibility policy not only encounters certain barriers, but also solves problem issues (risks): socio-cultural enterprises that support the concept of CSR become more attractive to their stakeholders; political - by introducing the principles of CSR, an enterprise obtains a so-called "license for activity", which recognizes that the enterprise assumes voluntary social responsibilities and, as a result, receives a positive attitude of local authorities; investment - many investors believe that socially responsible enterprises are more secure for investing; financial - according to studies, enterprises that implement CSR-activities for 10 years or more have higher rates than enterprises that do not implement these principles. Timely identification of risks is one of the important stages in managing them, since it allows you to make an effective managerial decision to eliminate them or reduce their negative impact. Each business in the process of its economic activity faces uncertainty, which affects in a certain way on business. In an effort to increase the value of an enterprise, management should know the level of uncertainty, the extent of its impact on business, the potential danger or additional opportunities. This side of activity covers a well-established financial and non-financial risk management system.

Key words: non-financial risks, corporate social responsibility, risk management, stakeholder, non-financial risk management system.

Постановка проблеми. Розвиток економіки актуалізує проблеми формування соціальної відповідальності підприємств. З цього приводу міжнародні співтовариства вдаються до заходів, які спрямовано на розвиток партнерства між державою та бізнесом, роботодавцями та працівниками і ґрунтується на забезпеченні прав людини. В останні роки в Україні зростає інтерес до соціальної відповідальності, що пов'язано як з політичними, так і з економічними причинами. Українські підприємства зацікавлені у своїй стійкості й намагаються знайти спільну мову з суспільством, через реалізацію соціально орієнтованого управління, оскільки постійно знаходяться на межі визначення доцільності реалізації соціальних проектів та небезпек, які вони приховують. Вірогідність виникнення однієї з ситуацій тісно пов'язана з поняттям невизначеності та категорією «ризик», адже ризик – це економічна категорія, яка відображає результат реалізації обраного рішення у вигляді успіху, невдачі або відхилення від поставленої цілі у ході діяльності з урахуванням впливу внутрішнього та зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномічним аспектам забезпечення соціальної відповідальності підприємств присвячені фундаментальні праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, як Дж. Акерлоф, Н.В. Балабанова, Г. Боуен, С.Ю. Гончарова, Л.А. Грицина, П. Друкер, Н.В. Зубаревич, С.М. Ілляшенко, А.М. Колот, Ф. Котлер, Н.О. Кричевський, О.О. Лазаренко, К. Левін, С.Є. Литовченко, Є.В. Мішенін, Р.М. Нуреев, К.Е. Оксінойд, М. Портер, Р.Ф. Пустовійт, П.В. Тархов, О.С. Телетов, М. Фрідмен, А.Є. Чирикова, А.В. Шевчук та ін. У той же час, незважаючи на наявність робіт з окремих аспектів обраної теми, комплексному аналізу розробки системи управління нефінансовими

ризиками корпоративної соціальної відповідальності підприємства приділена недостатня увага, що й обумовило тематику дослідження.

Метою дослідження є вивчення системи наукових та теоретичних підходів до управління нефінансовими ризиками з точки зору корпоративної соціальної відповідальності підприємства.

Вклад основного матеріалу. Машинобудівні підприємства значну увагу приділяють корпоративній соціальній відповідальності (КСВ), що є перспективним напрямом досліджень науковців, а також важливим пріоритетом практичної діяльності як суб'єктів підприємництва, так і представників державної влади та громадських організацій. Значення корпоративної соціальної відповідальності ще більше зростає у зв'язку з її важливою роллю, яку вона відіграє у забезпеченні сталого розвитку.

Оскільки на даному етапі розвитку корпоративна соціальна відповідальність реалізується суб'єктами підприємництва переважно на добровільних засадах, то для її розвитку важливе усвідомлення останніми переваг від КСВ. До таких переваг від впровадження програм соціальної відповідальності для машинобудівних підприємств слід віднести:

- підвищення ефективності процесів виробництва, які породжують необхідність пристосування до технологічних та екологічних стандартів; однак, розгляд проблеми технологічної стандартизації в контексті корпоративної соціальної відповідальності, на наш погляд, не зовсім виправданий;
- підвищення мотивації та продуктивності праці працівників;
- поява психологічних факторів мотивації;
- підвищення ділової та загальносуспільної репутації підприємства, що зменшує ризики можливої втрати ринків.

Основний прямиий ефект від запровадження КСВ полягає у формуванні позитивного іміджу підприємства, зростанні його ділової репутації, що може бути конвертовано у зростання прибутків через відповідну рекламну компанію. Проте нам хотілось би акцентувати увагу на дещо іншому різновиді ефектів від КСВ, а саме таких, які пов'язані зі зменшенням індивідуальних для підприємства та суспільних ризиків.

В контексті індивідуальних ризиків підприємств варто погодитися з думкою про те, що поліпшення екологічних процесів у компаніях сприяє оптимізації ризиків, які пов'язані з чинниками поступального розвитку в умовах ринкових нестабільності та невизначеності [1]. Дійсно, ризики пов'язані з проблемами використання відтворювальних та, особливо, не відтворювальних природних ресурсів, відіграють все більшу роль як в діяльності окремих підприємств, так і позначаються на глобальних світових тенденціях. Але варто звернути також увагу на вплив корпоративної соціальної відповідальності на соціальні ризики. Проблема соціальних ризиків пов'язана з існуванням об'єктивної нерівномірності в рівні добробуту окремих соціальних верств (або категорій персоналу на мікрорівні). На наш погляд, сам факт існування нерівномірності не є катастрофічною проблемою, оскільки тим самим створюється потенціал для розвитку. Проте критично важливим є рівень такої нерівномірності та дієвість механізмів, що сприяють зняттю соціальної напруги. В цьому контексті доводиться констатувати, що в Україні існують дуже істотні проблеми. По-перше, вони стосуються критично сильного розшарування суспільства за рівнями доходів. По-друге, це перебування значної частини населення за межею бідності. По-третє, це руйнування елементів соціальної інфраструктури, які були успадковані Україною.

Перекладати на державу вирішення всіх соціальних проблем сучасного суспільства теж не доводиться, оскільки державний механізм має свої жорсткі обмеження. За таких умов вбачається необхідність пошуку альтернативних механізмів зняття соціальної напруги, серед яких найперспективнішим виглядає корпоративна соціальна відповідальність. Її перевагою є універсальність та гнучкість такого механізму, здатність вирішувати широке коло питань та сприяти виникненню синергетичних ефектів.

Підприємства постійно знаходяться в пошуку нових методів та інструментів впливу на основні групи стейкхолдерів, оскільки якість взаємозв'язку між зацікавленими організацією сторонами та підприємством відображається на фінансових показниках. Основним джерелом формування ділової репутації підприємства є його корпоративна соціальна відповідальність. КСВ-діяльність має певні ризики, процес їх виявлення та управління є дуже важливим, оскільки дозволяє зрозуміти можливі втрати від реалізації ризиків та вчасно запобігти їм.

Існують наступні ризики при здійсненні КСВ-діяльності: ціновий тиск; ризик, пов'язаний з управлінням персоналом; втрата репутації; зайві матеріальні витрати. В табл. 1 представлена характеристика ризиків, викликаних КСВ-діяльністю, та спосіб їх зниження. Слід відмітити, що підприємство, яке впроваджує політику корпоративної соціальної відповідальності, не тільки стикається з певними перепонами, але й вирішує проблемні питання (ризики): соціокультурні – підприємство, яке підтримує концепцію КСВ, стає більш привабливим для своїх стейкхолдерів; політичні – впроважуючи принципи КСВ, підприємство отримує так звану «ліцензію на діяльність», яка вбачає, що підприємство бере на себе добровільні соціальні обов'язки, і, як результат, отримує позитивне ставлення місцевих органів влади; інвестиційні – багато інвесторів вважають, що соціально відповідальні підприємства є більш безпечними для інвестування; фінансові – згідно з дослідженнями, підприємства, які реалізують КСВ – діяльність протягом 10 років та більше, мають показники вищі, ніж підприємства, які не впроваджують цих принципів. Вчасне визначення ризиків – це один з важливих етапів управління ними, оскільки дозволяє приймати ефективне управлінське рішення стосовно їх ліквідації або зниження їх негативного впливу.

Таблиця 1

Можливі ризики під час здійснення КСВ-діяльності

Назва ризику	Характеристика	Спосіб зниження
Ціновий тиск	Підприємство, яке займається корпоративною соціальною діяльністю, підвищує ціни на послуги для того, щоб покрити дані витрати. Підприємства, які не займаються КСВ-діяльністю, можуть не підвищувати ціни на аналогічні послуги.	Надання більш широкого пакету послуг
Управління персоналом	Залучення співробітників до КСВ-діяльності може призвести до зниження продуктивності праці	Раціональний розподіл КСВ-проектів між співробітниками, які на даний момент не мають важливих проектів
Втрата репутації	Проекти, які мають дискримінаційний характер, можуть призвести до втрати репутації	Відповідально підходити до вибору проекту, аналізувати їх напрямки в цілому
Зайві матеріальні витрати	Компанія намагається реалізувати різні соціальні проекти, але через відсутність точної системи впровадження цих проектів в життя можуть з'явитися небажані матеріальні витрати	Переймати досвід у зарубіжних компаній та організацій, які вже реалізовували аналогічні проекти.

Кожне підприємство в процесі своєї господарської діяльності стикається з невизначеністю, що впливає певним чином на бізнес. Прагнучи збільшити вартість підприємства, керівництво має знати рівень невизначеності, міру її впливу на бізнес, можливу небезпеку або додаткові можливості. Цей бік діяльності охоплює налагоджена система управління фінансовими та нефінансовими ризиками.

Існує чимало міжнародних стандартів і методик з рекомендаціями організації процесів управління як фінансовою, так і нефінансовою складовою бізнесу. Серед них стандарти управління ризиками (ERM COSO, FERMA), стандарти управління безперервністю бізнесу, стандарти із соціальної відповідальності, аудиту та звітності (AA 1000, GRI — G3), принципи корпоративного управління ОЕСР, система збалансованих показників (BSC) та багато інших. Ці документи об'єднують питання взаємодії із зацікавленими сторонами.

Відвертість у взаємодіях із зацікавленими сторонами скорочує невизначеність та знімає нефінансові ризики для підприємства. До нефінансових ризиків належать політичні, соціальні, кадрові, ризики репутації, екологічні ризики, ризики державного регулювання, ризики корпоративного управління тощо. Мірою збитку або вигоди у випадку прояву нефінансових ризиків слугує не тільки прямий вплив на прибуток від діяльності та вартості акцій підприємства, але на репутацію і розвиток людського капіталу як основні нематеріальні активи.

Джерелами настання ризиків для соціально-відповідального підприємства є відносини з основними стейкхолдерами, серед яких можуть бути постачальники, персонал підприємства, керівництво, органи державної влади тощо. Через те, нефінансові ризики доцільно розподілити на дві групи: ризики, що генеруються зовнішнім середовищем та внутрішнім оточенням.

Отже, розглянувши джерела ризиків більш докладно, при цьому звертаючи особливу увагу на чотири групи ризиків, що є найбільш важливими не лише для соціально відповідального, але й для будь-якого підприємства, нами виявлено такі:

- управління персоналом підприємства, що є центральною внутрішньою зацікавленою групою;
- діяльність топ-менеджерів підприємства;
- взаємодію зі споживачами, які є основною зовнішньою зацікавленою групою і які споживацьким вибором забезпечують подальше функціонування підприємства та можливість проведення соціальних заходів;
- взаємодію із групами тиску та ЗМІ, які здатні впливати на асиметрію інформації щодо властивостей продукції та особливостей функціонування підприємства.

Пропонуємо розпочати аналіз з внутрішньофірмових ризиків [2]. У разі, коли власники та менеджмент підприємства складають різні групи, може мати місце такий ризик, як недалекоглядність власників чи акціонерів підприємства. Інтереси власників полягають в отриманні вигоди та у низці випадків можуть скеровуватися на швидкий прибуток, тоді як менеджмент компанії повинен ставити перед собою цілі довгострокового розвитку (в тому числі пов'язані з соціальною відповідальністю).

Подібна розбіжність посилюється з розвитком фондового ринку та поширенням так званого «масового акціонера», який не володіє повною інформацією про підприємство і може позбутися цінних паперів у будь-який момент. Оскільки власники здатні впливати на призначення керівництва підприємства, то вони можуть ігнорувати соціально відповідальні заходи, приділяючи увагу втіленню управлінських рішень, що приносять швидкий дохід [3].

Також серед джерел ризику можна вказати недосконалість внутрішнього соціального аудиту, що проводиться представниками підрозділу відповідального за розробку заходів соціальної спрямованості. Значною проблемою є недостатній професійний рівень спеціалістів для проведення соціального аудиту за повної відсутності ефективної системи підготовки соціальних аудиторів [4]. Ситуація може погіршуватися тим, що процес впровадження принципів соціальної відповідальності не є основним для будь-якого підприємства і характеризується низкою особливостей:

- за відсутності належної підтримки керівництва, діяльність спеціалістів з соціальної відповідальності сприймається представниками інших відділів як формальність та може ігноруватися;
- найбільш компетентною та поінформованою групою, що може належним чином оцінити соціальну діяльність підприємства і, зокрема, власну роботу, є представники саме цього підрозділу;
- існують особисті зв'язки між керівниками контролюючих та перевірних підрозділів підприємства.

В таких умовах існує ризик навмисного спотворення результатів власної діяльності з боку відповідального персоналу чи перекидання відповідальності на представників інших підрозділів. Для великих підприємств важливими є соціальні ризики, пов'язані з діяльністю суміжних підприємств (дочірніх підприємств, материнської компанії, підприємств, що входять до того ж об'єднання, що і досліджуване). Ризик в такому випадку пов'язаний з тим, що суміжне підприємство може діяти неетично в ході переслідування власних цілей і завдавати шкоди іншому підприємству внаслідок того, що групи впливу переноситимуть негативне враження від підприємства-порушника до усіх підприємств, пов'язаних з ним.

Також важливою групою внутрішньофірмових ризиків є ризики, пов'язані з управлінням персоналом підприємства. Важливість саме цих ризиків пояснюється тим місцем, яке займають працівники підприємства у втіленні соціальних ініціатив, а також тим, що внутрішні соціальні ініціативи, в першу чергу, спрямовуються на персонал підприємства.

Говорячи про особливості управління персоналом підприємства, слід звернути увагу на декілька аспектів. По-перше, це складність оцінки роботи працівників. В умовах неповної поінформованості керівника про обсяги роботи, необхідної для досягнення результату, існують можливості для зниження її ефективності. Також подібна ситуація спостерігається у тому випадку, коли важко виміряти внесок окремого працівника у колективному результаті.

Другим аспектом, пов'язаним з неможливістю простежити ефективність роботи, є невідповідність оплати праці окремих працівників їхній роботі, що здатна призвести до зниження ефективності роботи навіть відповідальних працівників. Таким чином, працівники підприємства можуть саботувати роботу, якщо вони вважають, що їх праця не оцінюється адекватно, а система оплати урівнює заробітки тієї частини персоналу, що працює відповідально, з заробітками невідповідальних працівників.

Третім аспектом є складність моніторингу ефективності роботи персоналу, а в окремих випадках і значні витрати на його проведення, що зумовлює таку ситуацію, за якої працівники в певних межах неконтрольовані і діють відповідно до власних інтересів, що не співпадають з інтересами керівництва. Окрім цього є певні межі моніторингу, пов'язані з правами працівників, погіршенням психологічного клімату та обмеженою корисністю отриманої інформації, а значить, і недоцільністю її отримання.

Всі перелічені вище аспекти управління персоналом утворюють можливості для реалізації ризиків та обумовлюють складність утворення ефективної системи стимулів, яка дозволить повністю використовувати потенціал працівників, адекватно оцінювати ефективність робочих зусиль та створювати умови для заохочення відповідальної роботи.

Тепер розглянемо ризики, що пов'язані з зовнішнім оточенням соціально-відповідального підприємства. Важливу групу ризиків складають ризики, пов'язані з діяльністю державних органів влади. Розходження інтересів у цьому випадку може бути достатньо великим. Це пояснюється тим, що підприємство, в першу чергу, орієнтується на досягнення економічних цілей, в той час як органи влади орієнтуються на цілі суспільного розвитку. У цьому випадку конфлікт може полягати в надмірній регуляції та прагненні за рахунок підприємства вирішити соціальні проблеми регіону.

Серед внутрішніх ризиків підприємства наводилась недосконалість внутрішнього аудиту. Існує аналогічна група ризиків, які пов'язані з недосконалістю соціального аудиту, що проводиться сторонніми організаціями. Серед причин недосконалості може бути певна економічна залежність фірми-аудитора від підприємства (у разі якщо та є значущим клієнтом), а також поступове встановлення з часом зв'язків між підприємством та компанією-аудитором, що призводить до спрощення процедури аудиту соціальної відповідальності. Це може мати наслідками те, що аудиторі ігноруватимуть певні невідповідності, які мають місце на підприємстві, а також до того, що працівники підприємства, яке перевіряється, впливатимуть на процедуру проведення аудиту [5].

Серед зовнішніх ризиків слід вказати ризики, пов'язані з діяльністю постачальників підприємства та підприємств-аутсорсерів. Зазвичай, підприємство, що функціонує за принципами соціальної відповідальності, має обмежений вплив на підприємства, з якими взаємодіє в процесі виробничої діяльності. Ситуація може погіршуватися у тому випадку, коли для галузі, у послугах або продукції якої має потребу соціально відповідальне підприємство, нехарактерне поширення подібних цінностей. Окрім того, навіть в випадку знаходження соціально відповідального партнера, підприємство не застраховане від того, що після налагодження співпраці компанія-партнер буде дотримуватися взятих на себе раніше соціальних зобов'язань.

Однак найбільш суттєве значення в площині інформаційної асиметрії мають такі зовнішні джерела ризиків, як особливості інформаційної взаємодії підприємства та споживачів, а також розбіжність інтересів підприємства та груп впливу. Джерелом ризиків, що виникають при взаємодії підприємства та споживачів, може виступати залежність підприємства-виробника від ключових споживачів чи їхніх груп. Особливо

актуальним це є для великих промислових підприємств, які спеціалізуються на складній продукції, споживачами якої є декілька великих клієнтів [2].

Можливість виникнення ризиків, пов'язаних із розбіжністю інтересів підприємства та груп впливу (суспільних, екологічних організацій, ЗМІ), пояснюється низкою особливостей, які відображені на рисунку 1. Таким чином суттєва розбіжність інтересів між підприємством та групами впливу, значна довіра суспільства до ЗМІ та недосконалі механізми інформування соціуму створюють підґрунтя для посилення інформаційної асиметрії та реалізації ризиків. Як слідує з проведеного аналізу, ризики соціально відповідального підприємства характеризуються багатовимірністю та різноманітністю форм. Усі вони здатні негативним чином впливати на його діяльність і можуть призвести до негативних наслідків. Усунення вище вказаних ризиків вимагає створення та впровадження захисних механізмів. До основних шляхів локалізації на усунення негативних ризиків слід віднести наступні методи: підвищення якості внутрішнього та зовнішнього аудиту за рахунок навчання персоналу та використання послуг декількох аудиторських компаній; програми співробітництва з органами влади у вирішенні соціальних проблем регіонів присутності; проведення соціального діалогу з представниками основних груп впливу; внесення вимог з дотримання принципів соціальної відповідальності до угод, що регламентують діяльність сторонніх організацій серед яких постачальники, аутсорсери, суміжні підприємства, що входять до одного об'єднання з підприємством-виробником, а в окремих випадках споживачі; проведення соціального аудиту основних партнерів підприємства; удосконалення оплати праці персоналу підприємства та моніторинг ефективності роботи працівників; підвищення відповідальності топ-менеджменту підприємства [2].

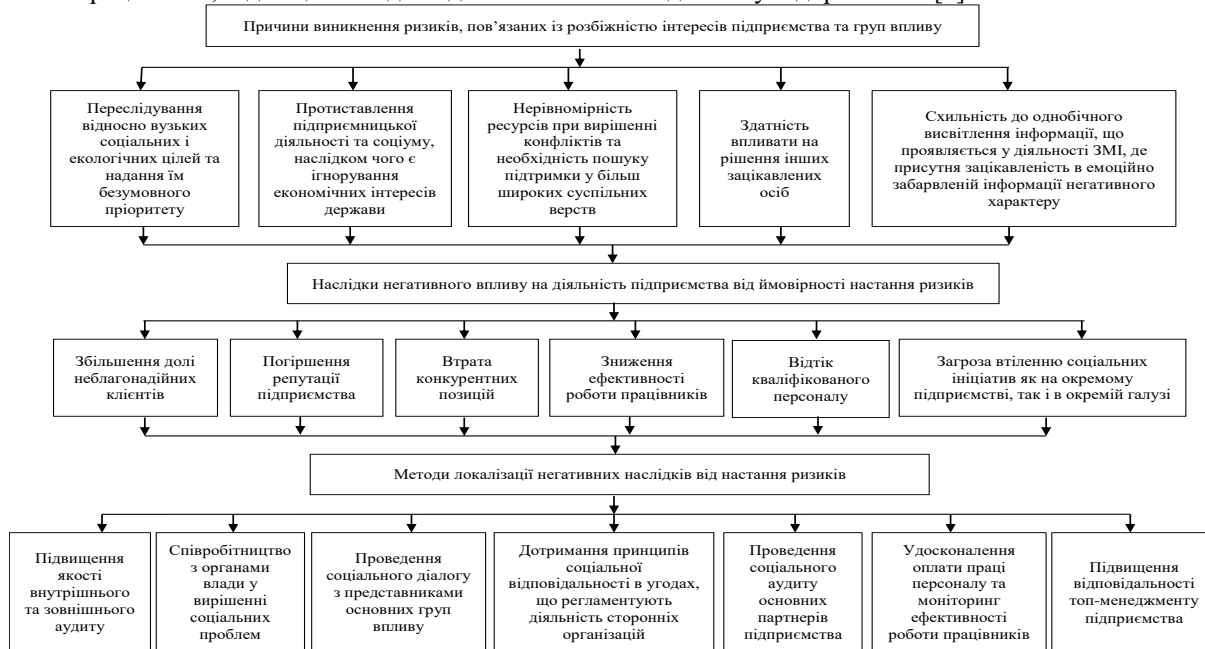

Рис. 1. Характеристика причин, наслідків та методів боротьби із негативними наслідками від настання ризиків, пов'язаних із розбіжністю інтересів підприємства та груп впливу

Використовуючи проведений вище аналіз нефінансових ризиків соціально-відповідального підприємства, окреслимо методи локалізації ключових групи ризиків, що були виділені нами раніше. До основних заходів, здатних елімінувати ризики, що пов'язані з персоналом підприємства, відносяться:

1. Утворення ефективної системи матеріального стимулювання, що полягає у виплаті заробітної плати залежно від досягнутих результатів. Можливі складнощі полягають у наступному:

- для деяких видів роботи характерна ризикованість у досягненні результатів; введення подібної системи оплати праці призведе до пригнічення ініціативи, тому що персонал, не бажаючи ризикувати, буде обирати безризикові і менш ефективні методи досягнення результатів;

- система оплати праці повинна передбачати отримання рівного граничного доходу при рівності граничного продукту, а не при рівності затрачених граничних зусиль. Однак говорячи про колективну працю, навіть за можливості виміру отриманого результату постає питання оцінки вкладу окремих працівників в його досягнення;

- іноді значні зусилля персоналу докладаються саме на утримання досягнутих раніше позицій. Окрім цього має місце нерівномірність докладання зусиль, обумовлена зовнішніми чинниками (діловими циклами, сезонними факторами, особливостями виробництва).

2. Моніторинг та контроль за діями персоналу. Крім обсягу роботи об'єктом контролю може виступати дисципліна працівників, термін виконання завдань, час, проведений на робочому місці та інше. Однак не дивлячись на те, що сучасні технології дозволяють проводити контрольні заходи з мінімальним

дискомфортом для персоналу, витрати на їх проведення мають наслідком не стільки покращення ефективності роботи, скільки отримання необхідної інформації щодо її оцінки. Іншою проблемою є необхідність співставлення витрат на моніторинг та контроль (витрати на технологічні засоби та оплату роботи працівників відповідних підрозділів) з втратами ефективності роботи персоналу, а також вигодами, що будуть отримані внаслідок контрольних заходів.

3. Заробітна плата (соціальний пакет) вища ніж середня у галузі. При середньогалузевій оплаті праці працівник розуміє, що за умови втрати робочого місця в новій компанії він може отримати таку ж оплату праці, як і на теперішньому місці роботи. Проте, виплачуючи високу заробітну плату або забезпечуючи значний соціальний пакет, підприємство робить звільнення більш затратним для працівника. На відміну від витрат на моніторинг і контроль витрати на виплату високої заробітної плати безпосередньо стимулюють ефективність праці. Цей метод може бути ефективним у випадку, коли має місце нечисленність персоналу, а витрати на моніторинг та контроль є суттєвими [6]. Перешкодою втілення цього методу є збільшення заробітної плати на інших підприємствах галузі. Наслідком поширення цієї практики буде втрата стимулюючої функції заробітної плати, а також зменшення робочих місць в галузі внаслідок зростаючого безробіття.

4. Зростання заробітної плати у часі. Цей механізм є аналогом методу підвищення заробітної плати і примушує працівника більше цінити робоче місце із плином часу. Даний метод є більш справедливим, ніж наведений вище, оскільки пов'язує збільшення заробітної плати з набутим досвідом. Його недоліком є те, що існує ризик формування звичок опортуністичної поведінки на початковому етапі роботи працівника, коли заробітна плата відносно невелика.

5. Освіта та навчання працівників. Принаймні персоналу значна увага приділяється отриманій освіті. Можна сказати, що робітники за допомогою документів про освіту подають ринковий сигнал роботодавцю, а ймовірність отримати роботу саме після закінчення навчання в навчальному закладі значно зростає [7]. Більш здібні робітники отримують кращу освіту і підприємство буде наймати саме їх. Ризиком в цій ситуації може бути невідповідність між знаннями та оцінками в свідоцтві про освіту. Щоб запобігти такій ситуації, підприємство може вдаватися до таких заходів соціальної відповідальності, як додаткове навчання працівників та участь у підготовці майбутніх робітників підприємства.

Серед заходів, що сприяють зниженню ризиків, пов'язаних з необачністю рішень керівництва і примушують менеджерів керуватися довгостроковими цілями розвитку, є введення на підприємстві інституту партнерства. Факторами, що сприяють усуненню ризиків з боку керівників підприємства, є не просто участь у прийнятті управлінських рішень, а й участь у розподілі прибутку та зобов'язання з відшкодування спільних витрат [8]. Серед недоліків цього методу – обмеження по кількості партнерів, а в деяких випадках необхідність наймання сторонніх менеджерів, які, принаймні на деякий термін, будуть виключені з партнерських відносин.

Ще одним заходом щодо усунення ризиків, пов'язаних з розбіжністю короткострокових цілей масових власників цінних паперів та довгострокових цілей керівництва, є наділення різних груп власників різними правами на отримання дивідендів та правами на прийняття рішень стосовно розвитку підприємства. Правом голосувати наділені акціонери, серед яких зазвичай знаходяться представники топ-менеджменту, натомість утримувачі облігацій мають першочергове право на отримання частини прибутку. Це обмежує власників облігацій у розмірі отриманого прибутку і в засобах впливу на управлінські рішення, а також робить акціонерів остаточними одержувачами прибутку, що заохочує їх діяти найбільш ефективним у довгостроковому періоді способом.

Отже, введення топ-менеджменту до складу акціонерів та наділення акціонерів правом приймати рішення має наслідком стабільний розвиток підприємства, приділення уваги комплексу соціально-економічних цілей і, в довгостроковому періоді, збільшення прибутку [9, с.707]. Основними недоліками цього методу є фіксована величина виплат утримувачам облігацій, що може змусити їх шукати більш прибуткові варіанти вкладення інвестицій, а також те, що може існувати частина акціонерів, які маючи вплив на прийняття управлінських рішень будуть переслідувати цілі швидкого збагачення.

Говорячи про методи уникнення ризиків, пов'язаних з зовнішнім оточенням, більш детально зупинимось на особливостях співпраці з групами впливу та споживачами продукції. Усунення ризиків викликаних розбіжністю інтересів підприємства з групами впливу та споживачами може бути досягнуто декількома методами, які відображені у таблиці 2.

Таким чином, для соціально відповідального підприємства існує більш широке коло заходів із нейтралізації вище зазначених ризиків, що є безсумнівною перевагою у порівнянні з підприємствами, які ігнорують соціальну відповідальність. Адже, чітко побудована система взаємин із зовнішнім та внутрішнім середовищем підприємства є предметом управління нефінансовими ризиками.

Нефінансові ризики мають певну особливість — за значної вірогідності настання ризикової події вони можуть призводити до значного збитку. Нефінансові ризики більшою мірою індивідуальні і не мають універсального рішення. Метою управління нефінансовими ризиками на підприємстві є підтримування стратегії розвитку бізнесу в довгостроковій перспективі з урахуванням балансу інтересів зацікавлених сторін. Основними принципами управління слід вважати:

- обов'язковість використання стейкхолдерівського підходу в системі управління ризиками, тобто на базі діалогу із зацікавленими сторонами для розуміння їх інтересів, впливу на їх вибір поведінки, пошук взаємовигідних рішень;

- необхідність спеціальної роботи з формування соціального капіталу підприємства у вигляді підвищення потенціалу взаємодовіри та взаємодопомоги.

Таблиця 2

Характеристика методів усунення ризиків, викликаних розбіжністю інтересів підприємства

Розбіжність інтересів підприємства з групами впливу	Розбіжність інтересів підприємства зі споживачами продукції
пошук множини соціальних проблем, які є вагомими для підприємства і найбільш пріоритетними для груп тиску, а також формування заходів щодо їх вирішення;	проведення заходів для подолання інформаційної асиметрії з боку підприємства, а також створення умов для отримання об'єктивної інформації у тому випадку, якщо споживач забажає нести витрати на подолання інформаційної асиметрії;
взаємовигідне співробітництво між підприємством та суспільними організаціями, у якому зазвичай підприємство виступає джерелом ресурсів (матеріальних, інформаційних, фінансових), а суспільні організації приймають на себе організаційні зобов'язання та забезпечують досягнення поставлених цілей;	моніторинг благонадійності споживачів;
формування інформаційних повідомлень, що об'єктивно освітлюють діяльність підприємства за рахунок взаємодії зі ЗМІ, підготовки соціальних звітів, участі у конкурсах та рейтингах соціальної відповідальності, створення умов для коректного освітлення діяльності підприємства.	виправлення недосконалостей контракту та запобігання двоякому трактуванню пунктів угоди;
	внесення до угоди положень щодо заборони використання продукції у цілях, що суперечать принципам соціальної відповідальності;
	введення до контракту положень, що стосуються соціальної відповідальності і які є досяжними для більшості благонадійних клієнтів (з метою запобігання їх несприятливому відбору).

Безпосередньо процес управління нефінансовими ризиками є системним і безперервним. У центрі цього процесу знаходяться стейкхолдери, що визначені підприємством. За результатами діалогу з ними виявляються основні проблеми, ідентифікуються ризики та розробляється план реагування. Система управління нефінансовими ризиками базується на взаємодії із зацікавленими сторонами від установлення стратегічних цілей до аудиту звітності та подальшого вдосконалення всієї системи. Система управління нефінансовими ризиками має кілька підсистем відповідно до кількості стратегічних цілей.

Впровадження системи управління нефінансовими ризиками на підприємстві відбувається поетапно, що відображено на рис. 2. Спочатку розробляється політика підприємства в галузі управління нефінансовими ризиками, де зазначаються фундаментальні моменти та розробляється понятійний ряд системи.

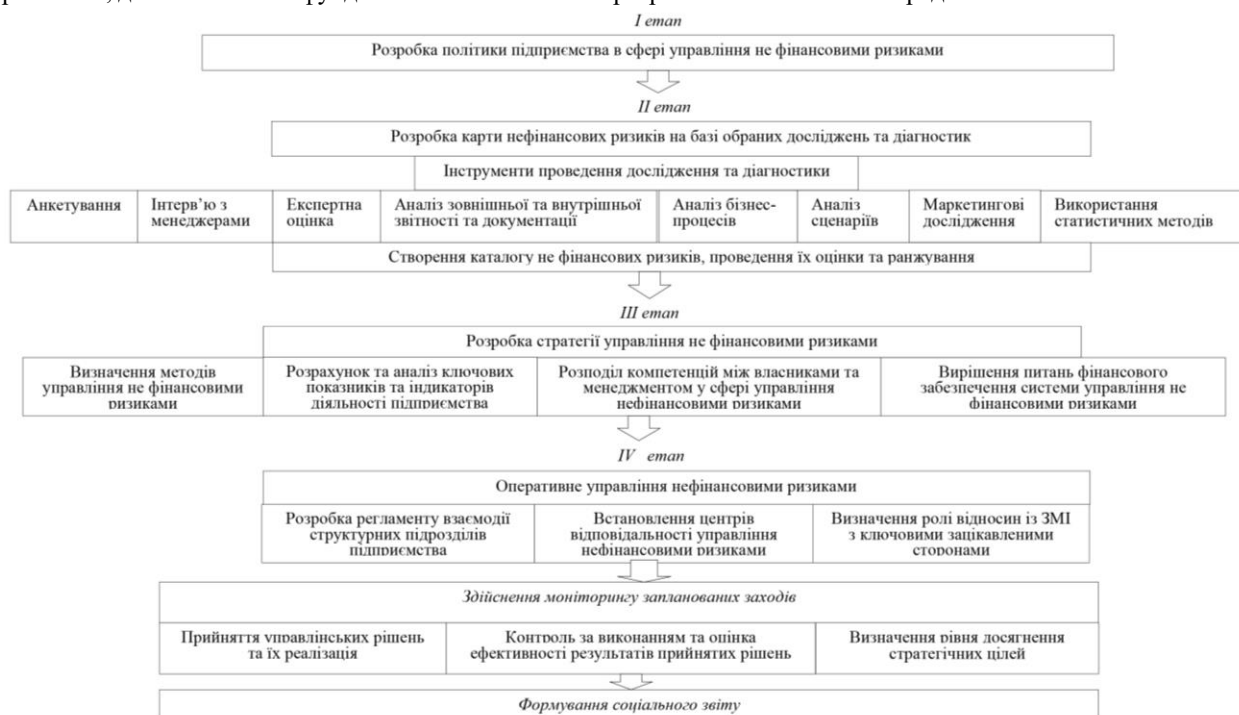

Рис. 2. Система управління нефінансовими ризиками підприємства з точки зору корпоративної соціальної відповідальності

На другому етапі створюється карта нефінансових ризиків на базі різноманітних досліджень і діагностик. Як інструменти застосовуються такі, як анкетування, інтерв'ю з менеджерами, експертна оцінка, аналіз зовнішньої і внутрішньої звітності та документації, аналіз бізнес процесів, аналіз сценаріїв, маркетингові дослідження, статистичні методи, аналіз погроз, дерево подій та таке інше. Складається каталог нефінансових ризиків, проводиться їх оцінка та ранжування. Зміст карти нефінансових ризиків приймається керівництвом.

Далі розробляється стратегія управління нефінансовими ризиками, в якій визначаються методи управління нефінансовими ризиками, ключові показники та індикатори діяльності підприємства, розподіл компетенцій між власниками та менеджментом у сфері управління нефінансовими ризиками, вирішуються питання фінансового забезпечення системи управління нефінансовими ризиками.

Оперативне управління нефінансовими ризиками включає розробку комплексу заходів і проектів з управління цими ризиками. На цьому етапі розробляються регламенти взаємодії структурних підрозділів підприємства, які беруть участь у процесі управління нефінансовими ризиками, устанавлюються центри відповідальності управління нефінансовими ризиками, визначається роль відносин з засобами масової інформації та ключовими зацікавленими сторонами.

Управління нефінансовими ризиками супроводжується моніторингом виконання запланованих заходів та оцінкою ефективності їх управління, рівнем досягнення стратегічних цілей. Логічним етапом управління нефінансовими ризиками є нефінансова звітність.

З упровадженням в управління підприємством системи корпоративної соціальної відповідальності особливого значення набуває весь спектр робіт з підготовки та випуску нефінансового звіту, який ще може називатися соціальним звітом або звітом у галузі сталого розвитку. Процес складання нефінансового звіту дає можливість аналізу управління нефінансовими ризиками, а також керівництву підприємства мати широкую картину нефінансової складової бізнесу.

Висновки. Результативність управління нефінансовими ризиками з точки зору корпоративної соціальної відповідальності можна визначити за такими досягненнями: підприємство сприймається ринком і суспільством як соціально відповідальне; керівництво передбачає зміни, які впливають на репутацію підприємства та реагує на них; мінімізується вплив внутрішніх і зовнішніх причин, що впливають на імідж і репутацію підприємства; поведінка і цінності працівників відповідають іміджу господарюючого суб'єкта; досягається високий рівень кваліфікації працівників і керівників всіх рівнів; удосконалюється корпоративне управління; ефективно виконуються стратегічні цілі та завдання підприємства.

Таким чином, нефінансові показники використовуються в управлінні бізнесом поряд з фінансовими показниками; необхідно налагоджувати взаємодію із зацікавленими сторонами; управління нефінансовими ризиками — безперервний всеохоплюючий процес; впровадження корпоративної соціальної відповідальності дає рішення цілій низці питань управління нефінансовими ризиками, у тому числі через впровадження нефінансової звітності. Управління нефінансовими ризиками повинно бути скероване на формування внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства на засадах компетентності, екологізму та етичних цінностей.

Література

1. Баюра Д.О. Соціальне інвестування як вищий рівень корпоративної соціальної відповідальності / Д.О. Баюра // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К. : ВПЦ «Київський університет». – 2011. – № 24. – С. 212–218.
2. Дудкін О.В. Організаційно-економічні основи розвитку соціальної відповідальності промислового підприємства : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Дудкін Олександр Валентинович ; Сумський державний ун-т. – Суми, 2011. – 231 с.
3. Альбер М. Капіталізм проти капіталізму / М. Альбер. – СПб : Экономическая школа, 1998. – 296 с.
4. Канунников А. Соціальний аудит бізнесу – задача громадянського общества [Електронний ресурс] / А. Канунников // Соціальне партнерство. – 2006. – № 1. – Режим доступу : <http://www.oilru.com/sp/10/465/>.
5. Соціальний аудит: проблеми розвитку: матеріали міжвузовського теоретико-методологічного семінару представителів науково-педагогічної общественности г. Москви і общероссийских профсоюзов (05 марта 2008 г.) / науч. ред. Ш. З. Санатулов. – М. : Издательский дом «АТИСО», 2008. – 91 с.
6. Greenhouse S. A New Formula in Hungary: Speed Service and Grow Rich / S. Greenhouse // New York Times. – June 5, 1990. – P. A1.
7. Hungerford T. Sheepskin Effects in the Returns to Education / T. Hungerford, G. Solon // Review of Economics and Statistics. – 1987. – № 69. – P. 175–177.
8. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : Инфра-М, 2007. – 496 с.
9. Вэриан Х. Р. Микроэкономика. Промежуточный уровень. Современный подход : [учебник] / Х. Р. Вэриан. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 767 с.

References

1. Baiura D.O. Sotsialne investuvannia yak vyshchyi riven korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti / D.O. Baiura // Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. – K. : VPTs «Kyivskyi universytet». – 2011. – № 24. – S. 212–218.
2. Dudkin O.V. Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti promyslovoho pidpriemstva : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 «Ekononika ta upravlinnia pidpriemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)» / Dudkin Oleksandr Valentynovych ; Sums'kyi derzhavnyi un-t. – Sumy, 2011. – 231 s.
3. Alber M. Kapitalizm protiv kapitalizma / M. Alber. – SPb : Ekonomicheskaya shkola, 1998. – 296 s.
4. Kanunnikov A. Socialnyj audit biznesa – zadacha grazhdanskogo obshchestva [Elektronnij resurs] / A. Kanunnikov // Socialnoe partnerstvo. – 2006. – № 1. – Rezhim dostupu : <http://www.oilru.com/sp/10/465/>.
5. Socialnyj audit: problemy razvitiya: materialy mezhvuzovskogo teoretiko-metodologicheskogo seminaru predstavitelej nauchno-pedagogicheskoy obshchestvennosti g. Moskvy i obsherosijskih profsoyuzov (05 marta 2008 g.) / nauch. red. Sh. Z. Sanatulo. – M. : Izdatelskij dom «ATISO», 2008. – 91 s.
6. Greenhouse S. A New Formula in Hungary: Speed Service and Grow Rich / S. Greenhouse // New York Times. – June 5, 1990. – P. A1.
7. Hungerford T. Sheepskin Effects in the Returns to Education / T. Hungerford, G. Solon // Review of Economics and Statistics. – 1987. – № 69. – P. 175–177.
8. Rajzberg B. A. Sovremennyj ekonomicheskij slovar / B. A. Rajzberg, L. Sh. Lozovskij, E. B. Starodubceva. – M. : Infra-M, 2007. – 496 s.
9. Verian H. R. Mikroekonomika. Promezhutochnyj uroven. Sovremennyj podhod : [uchebnik] / H. R. Verian. – M. : YUNITI, 1997. – 767 s.

Рецензія/Peer review : 23.02.2019

Надрукована/Printed : 11.04.2019
Прорецензовано редакційною колегією

УДК 351:338.24

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-220-225

РАЗУМОВА Г. В.

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», м. Дніпро

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ

У статті досліджено систему показників оцінки регуляторної політики та її результатів. У результаті дослідження побудовано комбіновану систему показників розвитку національної економіки та результативності регуляторної політики, яка сформована на базі розробленої методології полідіагностичного оцінювання розвитку національної економіки та показників міжнародних рейтингів.

Ключові слова: регуляторна політика, національна економіка, оцінка, індикатори, полідіагностичне оцінювання, показники міжнародних рейтингів.

RAZUMOVA H.

SHEI «Prydniprovskaya State Academy of Civil Engineering and Architecture», Dnipro, Ukraine

ESTIMATION SYSTEM INDICATORS OF THE CONDITION AND RESULTS OF REGULATORY POLICY

The necessity of developing a combined system of indicators of the national economy development and the effectiveness of regulatory policy is determined. The purpose of the work is to develop a combined system of indicators for the development of the national economy and the effectiveness of regulatory policy based on the methodology of polydiagnostic assessment of the national economy development. It is proposed to present a system of indicators of regulatory policy evaluation and its results in the form of two subsystems: indicators of the assessment of the national economy development (regulatory policy outcomes) and indicators for assessing changes in the regulatory policy. The combined indicator system is based on indicators used by World Bank experts in assessing sustainable economic development, indicators and indicators of the Doing Business rating, indicators of management of the Worldwide Governance Indicators and indicators of the Business regulation component of the Economic Freedom of the World. An assessment of the compliance of the specified indicators with the requirements for dynamic analysis and data availability on the basis of an expert survey was conducted. The calculation of the aggregated index of changes in development over the spheres and the generalizing index of regulatory policy changes for each sphere, the model of the dependence between the indicators for each sphere, is proposed. On the basis of this, the coefficient of elasticity of the index of development change for one sphere is determined from the generalizing index of the change of the regulatory policy for the given sphere. As a result of the study, a combined system of indicators for the development of the national economy and the effectiveness of regulatory policy was built. This system, unlike the others, is based on the methodology developed by the author of the polydiagnostic assessment of the development of the national economy and indicators of international ratings that characterize the regulatory policy. Such an approach allows not only to assess development in different spheres of the national economy, but also to determine its dependence on changes in regulatory policy.

Keywords: regulatory policy, national economy, evaluation, indicators, polydiagnostic evaluation, indicators of international ratings.

Постановка задачі. Державна регуляторна політика має бути спрямована на створення умов економічного зростання країни. Світовий досвід доводить важливу роль державного регулювання розвитку національної економіки, особливо в моменти економічної кризи та інші складні обставини. Запорукою оздоровлення національної економіки України є раціональний та збалансований механізм регулювання економічного розвитку. Головним завданням такого механізму повинно стати своєчасне реагування на широкий спектр проблем, що виникають в економіці країни. Прийняття правильного науково обґрунтованого рішення щодо побудови збалансованого механізму регуляторної політики розвитку національної економіки неможливе без комплексного оцінювання, яке дасть змогу оцінити розвиток в різних сферах національної економіки у взаємозв'язку зі змінами у регуляторній політиці.

Аналіз досліджень та публікацій та виділення невирішених частин. Проведене дослідження дозволило визначити, що питанню розробки та реалізації регуляторної політики держави присвячено роботи як іноземних, так і вітчизняних вчених, зокрема: П. Браун, Е. Квейд, Г. Саймон, В. Геєць, А. Гальчинський та ін. Крім того над вивченням питань, що пов'язані з державним регулюванням економіки та оцінкою регуляторної політики, працювали такі науковці, як В. С. Воротін, А. Д. Глушко, І. В. Колупаєва, В. І. Ляшенко, А. А. Мещеряков, Н. В. Осадча, С. В. Степаненко та інші. Проте, незважаючи на численні дослідження, проблемні аспекти оцінки регуляторної політики розвитку національної економіки потребують додаткових досліджень. На нашу думку, на сучасному етапі розвитку доцільною є розробка комбінованої системи показників розвитку національної економіки та результативності регуляторної політики.

Метою роботи є розробка комбінованої системи показників розвитку національної економіки та результативності регуляторної політики на основі методології полідіагностичного оцінювання розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Систему показників оцінки регуляторної політики та її результатів пропонується представляти у вигляді двох підсистем: показників оцінки розвитку національної економіки (результатів регуляторної політики) та показників оцінки змін регуляторної політики (рис. 1).

Підсистема показників оцінки розвитку національної економіки нами побудовано на індикаторах, що використовуються фахівцями Світового банку при оцінці стійкого економічного розвитку – Sustainable

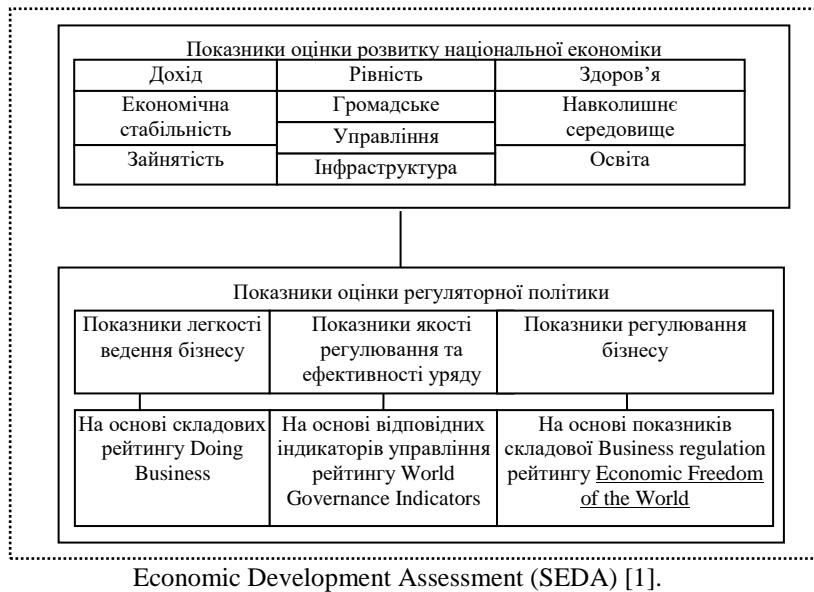

Рис. 1. Система показників оцінки регуляторної політики та її результатів

Джерело: побудовано автором

Всі показники можна розподілити на види за кількома ознаками. Однією з цих ознак є придатність до конкретного виду аналізу. Залежно від цієї ознаки можна виділити порівняльні (показники, що придатні для проведення порівняльного аналізу – надання характеристики країни в порівнянні з іншими країнами), динамічні (показники, що придатні для проведення динамічного аналізу – оцінювання зміни стану країни в динаміці) та змішані показники (показники, що придатні для порівняльного та динамічного аналізу).

З точки зору нашого дослідження, більш доцільним є використання саме показників, придатних до проведення динамічного аналізу – динамічні або змішані показники.

Крім того, за рівнем доступності даних всі показники можуть бути розподілені на індикатори з прийнятним рівнем доступності (показники, за якими можуть бути легко отримані дані за кожен рік дослідження), показники з умовним рівнем доступності (показники, за якими можуть бути отримані дані за окремі роки дослідження), показники з недопустимим рівнем доступності (показники, за якими дані по країні відсутні або отримати їх не видається можливим).

В нашому випадку варто зосередитись на визначенні показників з прийнятним рівнем доступності, адже саме їх використання дозволить об'єктивно оцінити зміни, що відбулися за досліджуваний період.

Зважаючи на вище зазначені ознаки, було запропоновано експертам до оцінки перелік показників за сферами оцінки розвитку з точки зору їх відповідності вимогам:

придатність для динамічного аналізу (5 балів – абсолютно придатний, 3 бали – умовно придатний, 1 бал – непридатний для динамічного аналізу);

доступність даних (5 балів – прийнятний рівень доступності, 3 бали – умовний рівень доступності, 1 бал – недопустимий рівень доступності).

Виключаються з переліку показників ті, середнє значення експертної оцінки хоча б за однією вимогою не перевищує 3 бали.

Результати експертного опитування відповідності перерахованим вимогам показників оцінки за категорією «Економіка» наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати експертного опитування за показниками оцінки категорії «Економіка»

Група показників	Показники	Оцінка відповідності вимозі придатності до динамічного аналізу	Оцінка відповідності вимозі доступності даних	Рекомендація
Дохід	ВВП на душу населення, паритет купівельної спроможності	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Економічна стабільність	Інфляція, середні споживчі ціни (абсолютна зміна у відсотках)	4,8	5,0	включення до переліку індикаторів
	Непостійність інфляції (стандартне відхилення)	2,9	3,0	виключення з переліку індикаторів
Зайнятість	Непостійність зростання ВВП (середньоквадратичне відхилення)	2,5	3,0	виключення з переліку індикаторів
	Безробіття, всього (% від загальної кількості робочої сили)	4,2	5,0	включення до переліку індикаторів
	Рівень зайнятості населення у віці 15–64 років (%)	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів

Джерело: побудовано автором

Таким чином, до переліку показників за групою «Дохід» включено ВВП на душу населення, за групою «Економічна стабільність» – інфляція (середні споживчі ціни), за групою «Зайнятість» – безробіття та рівень зайнятості.

Результати експертного опитування відповідності перерахованим вимогам показників оцінки за категорією «Інвестиції» наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати експертного опитування за показниками оцінки категорії «Інвестиції»

Група показників	Показники	Оцінка відповідності вимозі придатності до динамічного аналізу	Оцінка відповідності вимозі доступності даних	Рекомендація
Здоров'я	Тривалість життя при народженні, всього (років)	5,0	4,5	включення до переліку індикаторів
	Коефіцієнт смертності до 5 років (на 1000 живонароджених)	5,0	4,4	включення до переліку індикаторів
	Поширеність ВІЛ, всього (% населення у віці 15–49 років)	5,0	3,5	включення до переліку індикаторів
	Захворюваність на туберкульоз (на 100000 осіб)	5,0	4,0	включення до переліку індикаторів
	Поширеність недоїдання (% населення)	2,8	2,0	виключення з переліку індикаторів
	Популяційне ожиріння (% ІМТ > 30, стандартна оцінка у віці)	2,5	2,0	виключення з переліку індикаторів
	Імунізація, дифтерія, коклюш, правець (% дітей у віці 12–23 місяців)	4,5	4,5	включення до переліку індикаторів
	Імунізація, кір (% дітей у віці 12–23 місяців)	4,5	4,5	включення до переліку індикаторів
	Кількість лікарів (на 1000 чоловік)	3,4	4,9	включення до переліку індикаторів
	Кількість лікарняних ліжок (на 1000 осіб)	3,2	4,9	включення до переліку індикаторів
Освіта	Зарахування до вищої школи (% бруто)	3,2	5,0	включення до переліку індикаторів
	Очікувана тривалість навчання (роки), від початкової до вищої освіти	2,5	5,0	виключення з переліку індикаторів
	Співвідношення учень-вчителів в початковій школі	3,5	4,4	включення до переліку індикаторів
	Середня оцінка з математики та природничих наук	3,5	2,2	виключення з переліку індикаторів
Інфраструктура	Користувачі Інтернету (на 100 осіб)	4,0	5,0	включення до переліку індикаторів
	Мобільні стільникові підписки (на 100 осіб)	4,0	5,0	включення до переліку індикаторів
	Покращення забезпеченості водою (% населення)	4,4	4,8	включення до переліку індикаторів
	Покращення санітарних умов (% населення)	4,4	4,8	включення до переліку індикаторів

Джерело: побудовано автором

Як видно з даних, з переліку показників виключено такі, як поширеність недоїдання, популяційне ожиріння та очікувана тривалість навчання, адже ці показники є придатними для порівняльної оцінки, проте не змінюються в часі, а отже для динамічного аналізу мало придатні. Крім того, було виключено показник середньої оцінки з математики та природничих наук, адже дані за цим показником є важкодоступними.

Результати експертного опитування відповідності перерахованим вимогам показників оцінки за категорією «Сталий розвиток» наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

Результати експертного опитування за показниками оцінки категорії «Сталий розвиток»

Група показників	Показники	Оцінка відповідності вимозі придатності до динамічного аналізу	Оцінка відповідності вимозі доступності даних	Рекомендація
Рівність	Індекс Джині	5,0	4,5	включення до переліку індикаторів
	Нерівність в освіті (%)	2,2	3,5	виключення з переліку індикаторів
	Нерівність у тривалості життя (%)	2,4	3,2	виключення з переліку індикаторів
Громадянське суспільство (заміна)	Громадська активність (0-1)	4,5	1,0	виключення з переліку індикаторів
	Міжособистісна безпека та довіра (0-1)	4,5	1,0	виключення з переліку індикаторів
	Згуртованість між групами (0-1)	4,5	1,0	виключення з переліку індикаторів
	Гендерна рівність (0-1)	4,5	1,0	виключення з переліку індикаторів
	Контроль за корупцією (від -2,5 до 2,5)	4,8	3,5	включення до переліку індикаторів
Управління	Верховенство права (від -2,5 до 2,5)	4,8	3,5	включення до переліку індикаторів
	Політична стабільність і відсутність насильства і тероризму (від -2,5 до 2,5)	4,8	3,5	включення до переліку індикаторів
	Голос і підзвітність (від -2,5 до 2,5)	4,8	3,5	включення до переліку індикаторів
	Індекс прав власності (0-100)	4,8	3,5	включення до переліку індикаторів
	Індекс якості повітря (0-100)	3,8	2,0	виключення з переліку індикаторів
Навколишнє середовище	Інтенсивність двоокису вуглецю (кг на кг еквівалентної енергії)	4,0	4,0	включення до переліку індикаторів
	Наземні та морські охоронні території (% загальної території, площа)	4,4	1,5	виключення з переліку індикаторів
	Виробництво електроенергії з відновлюваних джерел, за винятком гідроелектростанцій (% від загальної кількості виробленої електроенергії)	4,8	4,5	включення до переліку індикаторів

Джерело: побудовано автором

Таким чином, було виключено з переліку показників нерівність в освіті, нерівність у тривалості життя з огляду на те, що ці індикатори, маючи стабільне значення за ряд років, придатні для порівняльної оцінки між країнами, проте не можуть використовуватися для динамічного аналізу. Інші показники, такі як громадська активність, міжособистісна безпека і довіра, згуртованість між групами, гендерна рівність, індекс якості повітря та площа наземних та морських охоронних територій, могли б бути придатні для динамічного аналізу, але, на жаль, не можуть бути представлені за всі роки досліджуваного періоду (згадані рейтинги розраховуються один раз на кілька років, а дані щодо площі охоронної території збираються статистичними органами лише за останні два роки досліджуваного періоду).

Зважаючи на те, що у зв'язку з виключенням з переліку показників перших чотирьох перерахованих (громадська активність, міжособистісна безпека і довіра, згуртованість між групами, гендерна рівність) за групою «Громадянське суспільство» не лишається жодного придатного для оцінки показника, експертам було запропоновано додатково оцінити ряд показників, що ґрунтуються на статистичних даних, а саме гендерний паритет, кількість громадських організацій, кількість фракцій в парламенті.

Додатково було запропоновано експертам оцінити згадані індикатори на предмет їхньої відповідності наданим вище вимогам. Результати наведено у таблиці 4.

Таблиця 4

Результати додаткового експертного опитування за показниками оцінки категорії «Сталий розвиток» група «Громадянське суспільство»

Група показників	Показники	Оцінка відповідності вимозі придатності до динамічного аналізу	Оцінка відповідності вимозі доступності даних	Рекомендація
Громадянське суспільство	Гендерний паритет	2,5	4,5	виключення з переліку індикаторів
	Кількість громадських організацій	4,5	4,5	включення до переліку індикаторів
	Кількість фракцій в парламенті	2,5	4,5	виключення з переліку індикаторів

Джерело: побудовано автором

Таким чином, шляхом додаткового експертного опитування було визначено показник, що може використовуватися для оцінки за групою «Громадянське суспільство» – кількість громадських організацій.

До показників, що характеризують регуляторну політику, пропонується відносити (рис. 1):

- всі складові рейтингу Doing Business (кожна з цих складових так чи інакше характеризує регулювання національної економіки) [2];

- індикатори якості регулювання та ефективності уряду рейтингу World Governance Indicators (саме ці два індикатори характеризують регуляторну політику в країні) [3];

- три показники 5-ї складової регулювання бізнесу рейтингу Economic Freedom of the World [4].

Попередній перелік показників оцінки регуляторної політики наведено в таблиці 5.

Таблиця 5

Попередній перелік показників оцінки регуляторної політики

Показник	Міжнародний рейтинг (джерело)
Реєстрація підприємств	Doing Business
Отримання дозволів на будівництво	
Підключення до систем електропостачання	
Реєстрація власності	
Отримання кредитів	
Захист міноритарних інвесторів	
Оподаткування	
Міжнародна торгівля	
Забезпечення виконання контрактів	
Усунення неплатоспроможності	
Урядова ефективність	Worldwide Governance Indicators
Регуляторна якість	
Регулювання кредитного ринку	Economic Freedom of the World (за розрахунками Heritage Foundation)
Регулювання ринку праці	
Регулювання підприємництва	

Джерело: складено автором на основі джерел [2–4]

Було проведено експертне опитування, в ході якого дані показники були оцінені з точки зору відповідності вимогам придатності до динамічного аналізу та доступності даних.

Результати експертного опитування щодо відповідності показників вимогам наведені в таблиці.

Таблиця 6

Результати експертного опитування за показниками оцінки регуляторної політики

Група показників	Показники	Оцінка відповідності вимозі придатності до динамічного аналізу	Оцінка відповідності вимозі доступності даних
Ресстрація підприємств	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Отримання дозволів на будівництво	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Підключення до систем електропостачання	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Ресстрація власності	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Отримання кредитів	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Захист меншоритарних інвесторів	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Оподаткування	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Міжнародна торгівля	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Забезпечення виконання контрактів	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Усунення неплатоспроможності	4,4	5,0	включення до переліку індикаторів
Урядова ефективність	3,5	5,0	включення до переліку індикаторів
Регуляторна якість	3,5	5,0	включення до переліку індикаторів
Регулювання кредитного ринку	4,0	5,0	включення до переліку індикаторів
Регулювання ринку праці	4,0	5,0	включення до переліку індикаторів
Регулювання підприємництва	4,0	5,0	включення до переліку індикаторів

Джерело: складено автором

Як видно з даних таблиці, всі показники відповідають вимогам та можуть бути включені до переліку показників оцінки регуляторної політики. За відібраними показниками пропонується розраховувати індекси зміни за принципом, визначеним у попередніх публікаціях [5] при описі порядку обчислення індексів зміни за показниками оцінки розвитку.

Для показників оцінки регуляторної політики індекс зміни розраховується за формулою:

$$I_j = \frac{Y_{i1}}{Y_{i0}}, \quad (1)$$

де I_j – індекс, що характеризує зміну за j -м показником;

Y_{i1} – значення j -го показника (оцінки за відповідним рейтингом) в звітному році;

Y_{i0} – значення j -го показника (оцінки за відповідним рейтингом) в базисному році.

Для кожної сфери розвитку пропонується визначити коефіцієнти кореляції між агрегованими індексами зміни показників оцінки розвитку за даною сферою та індексами зміни показників оцінки регуляторної політики (R_{ij}). Після їх визначення приймається рішення щодо відбору значущих для кожної сфери індексів зміни показників оцінки регуляторної політики.

При цьому для прийняття рішення можна скористатися укрупненою шкалою Чеддока.

Таблиця 7

Укрупнена шкала Чеддока

Базова шкала		Укрупнена шкала	
Ступінь зв'язку	Інтервал за базовою шкалою	Інтервал коефіцієнта кореляції	Інтерпретація
Дуже слабкий	0-0,1	0-0,5	не є значущим показником
Слабкий	0,1-0,3		
Помірний	0,3-0,5		
Помітний	0,5-0,7	0,5-1	є значущим показником
Високий	0,7-0,9		
Дуже високий	0,9-1		

Джерело: розроблено автором на основі джерела [6]

З врахуванням коефіцієнтів кореляції між агрегованими індексами зміни показників розвитку за i -ю сферою та індексами зміни за індексом зміни j -го показника оцінки регуляторної політики за умови, що даний показник визнано значущим, визначається вагомість даного показника оцінки регуляторної політики:

$$W_{ij} = \frac{R_{ij} \cdot \alpha_j}{\sum_{j=1}^J R_{ij} \cdot \alpha_j}, \quad (2)$$

де W_{ij} – вагомість j -го показника оцінки регуляторної політики для i -ї сфери розвитку;

R_{ij} – коефіцієнт кореляції між агрегованими індексами зміни показників розвитку за i -ю сферою та індексом зміни за індексом зміни j -го показника оцінки регуляторної політики;

α_j – умовний коефіцієнт значущості (1, якщо даний показник є значущим, або 0, якщо даний показник не є значущим для даної сфери).

З врахування коефіцієнтів вагомості показників пропонується визначити узагальнюючий індекс зміни регуляторної політики для даної сфери:

$$PI_i = \sum_{j=1}^J W_{ij} \cdot I_j, \quad (3)$$

де PI_i – узагальнюючий індекс зміни регуляторної політики для i -ї сфери;

W_{ij} – вагомість j -го показника оцінки регуляторної політики для i -ї сфери розвитку;

I_j – індекс, що характеризує зміну за j -м показником.

Після того, як розраховано агрегований індекс зміни розвитку за сферами та узагальнюючі індекси зміни регуляторної політики для кожної сфери, має бути побудована модель залежності між цими показниками за кожною сферою та на її основі визначено коефіцієнт еластичності.

Загальна формула моделі залежності має наступний вигляд:

$$I_i = a_0 + a_1 PI_i + \varepsilon, \quad (4)$$

Саме на основі цієї формули має розраховуватися коефіцієнт еластичності індексу зміни розвитку за i -ю сферою від узагальнюючого індексу зміни регуляторної політики для даної сфери:

$$k_{ei} = a_i \frac{PI_i}{I_i}. \quad (5)$$

Якщо коефіцієнт еластичності не перевищує 1, то можна говорити про недостатній вплив регуляторної політики на розвиток економіки. Якщо ж коефіцієнт еластичності дорівнює або перевищує 1, то можна говорити про значний вплив регуляторної політики на розвиток економіки.

Висновки. Основою оздоровлення національної економіки України є ефективний механізм регулювання економічного розвитку, що здатний своєчасно реагувати на широкий спектр проблем та викликів. Побудова збалансованого механізму регуляторної політики розвитку національної економіки повинна спиратись на комплексне оцінювання, яке пропонується проводити на основі системи показників оцінки регуляторної політики та її результатів у вигляді двох підсистем: показників оцінки розвитку національної економіки (результатів регуляторної політики) та показників оцінки змін регуляторної політики.

Таким чином, побудовано комбіновану систему показників розвитку національної економіки та результативності регуляторної політики, яка, на відміну від інших, сформована на базі розробленої методології полідіагностичного оцінювання розвитку національної економіки й показників міжнародних рейтингів, які характеризують регуляторну політику, що дає змогу не лише оцінити розвиток в різних сферах національної економіки, але й визначити його залежність від змін у регуляторній політиці.

Література

- Striking a Balance Between Well-Being and Growth: The 2018 Sustainable Economic Development Assessment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bcg.com/publications/2018/seda-striking-balance-between-well-being-growth.aspx>.
- Ease of Doing Business Score and Ease of Doing Business Ranking [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB19-Chapters/DB19-Score-and-DBRankings.pdf>.
- The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>.
- Economic Freedom of the World: 2008 Annual Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/EconomicFreedomoftheWorld2008.pdf>.
- Razumova H. Methodical approach to polydiagnostic evaluation of the national economy development: The potential of modern science : collective monograph / editor : Babych M.M. – London, United Kingdom : Sciecee Publishing, 2019. – P. 173–182.
- Ишханян М.В. Эконометрика. Часть 1. Парная регрессия : учебное пособие / Ишханян М.В., Карпенко Н.В. – М. : МГУПС (МИИТ), 2016. – 117 с.

References

1. Striking a Balance Between Well-Being and Growth: The 2018 Sustainable Economic Development Assessment [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.bcg.com/publications/2018/seda-striking-balance-between-well-being-growth.aspx>.
2. Ease of Doing Business Score and Ease of Doing Business Ranking [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB19-Chapters/DB19-Score-and-DBRankings.pdf>.
3. The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>.
4. Economic Freedom of the World: 2008 Annual Report [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/EconomicFreedomoftheWorld2008.pdf>.
5. Razumova H. Methodical approach to polydiagnostic evaluation of the national economy development: The potential of modern science : collective monograph / editor : Babych M.M. – London, United Kingdom : Sciecee Publishing, 2019. – P. 173–182.
6. Ishhanyan M.V. Ekonometrika. Chast 1. Pamaya regressiya : uchebnoe posobie / Ishhanyan M.V., Karpenko N.V. – M. : MGUPS (MIIT), 2016. – 117 s.

Рецензія/Peer review : 22.02.2019

Надрукована/Printed : 10.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Іванов С. В.

УДК: 336

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-226-229

РАЧИНСЬКИЙ О. В.
Хмельницький національний університет

ДЕФІНІЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА»

У статті досліджено наукові підходи до трактування категорії «фінансова стійкість підприємства». Розкрито поняття стійкості підприємства на сучасному етапі розвитку економічної системи країни. Визначено значення забезпечення фінансової стійкості підприємства у системі менеджменту. Визначено взаємозв'язок фінансової стійкості та ефективного управління фінансовими ресурсами на підприємстві. Охарактеризовано значення проведення оцінювання фінансової стійкості та аналізу в системі управління підприємством.

Ключові слова: стійкість підприємства, фінансова стійкість, оцінювання, аналіз, система управління підприємством.

RACHYNSKYI O.
Khmelnitskyi National University

DEFINITION OF SCIENTIFIC VIEWS ON THE CONCEPT OF FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE

The article investigates the scientific approaches to the category of financial sustainability of the enterprise. The concept of stability of the enterprise at the present stage of development of the economic system of the country is disclosed. The importance of ensuring the financial stability of the enterprise in the management system is determined. Financial stability as an integral part of the overall sustainability of the economic entity is an indicator that characterizes the company's situation, the ability to develop, the ability to ensure the fulfilment of the goals. The relationship of financial stability and effective management of financial resources at the enterprise is determined. The importance of evaluating financial stability and analysis in the enterprise management system is described. Problematic is also the presence of different approaches to the systematization of indicators for assessing the financial stability and stability of the economic development of the enterprise. In assessing the financial sustainability of a business entity, the effectiveness of its financial and economic activity can be determined by comparing the indicators of the availability of assets by their specific components and the actual results obtained from the operation of the enterprise. When managing financial sustainability it is important to pay attention to all internal factors that influence the financial and economic activity of the enterprise.

Key words: firm sustainability, financial stability, evaluation, analysis, enterprise management system.

Постановка проблеми. В сучасних ринкових умовах функціонування промислових підприємств великого значення набуває забезпечення стійкості ведення фінансово-господарської діяльності. Фінансова стійкість як складова загальної стійкості господарюючого суб'єкта є показником, що характеризує становище підприємства, можливості до розвитку, здатності забезпечити виконання поставлених цілей тощо. Фінансова стійкість будь-якого підприємства є багатофакторною категорією, визначення якої характеризується доволі дискусійними поглядами науковців. Фінансову стійкість слід розглядати як особливий збалансований стан рівноваги підприємства, за якого відбувається раціональне використання виробничих та фінансових ресурсів. Проблематичним також є наявність різних підходів до систематизації показників, за якими оцінюється фінансова стійкість та стабільність економічного розвитку підприємства.

Важливим питанням є проведення дослідження фінансової стійкості з рядом інших елементів, що визначають фінансовий стан підприємства в нинішніх умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень. Тематикою визначення та забезпечення належного рівня фінансової стійкості підприємства, дослідженням особливостей проведення оцінювання та аналізу даної економічної категорії займалася значна кількість як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема, серед них Альтман Е., Баранівська Х.С., Белікова Т.В., Брігхем Ю., Варцаба В.І., Гапак Н.М., Дуброва Н.П., Кириченко С.О., Фещур Р.В., Павловська О., Стрішенець О., Табеева Р.Р., Тульчинська С.О., Шеремет А.Д. та ін. Потребують подальших досліджень питання щодо формування концептуальних основ забезпечення фінансової стабільності та фінансової стійкості промислових підприємств.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження поняття фінансової стійкості підприємства, вагомості управління фінансовою стійкістю у нинішніх економічних умовах ведення фінансово-господарської діяльності промисловими підприємствами.

Виклад основного матеріалу. Стійкість підприємства – це динамічне, комплексне, складне і багатогранне поняття. Залежно від специфіки конкретної системи воно має багато підходів до визначення та охоплює широке коло об'єктів. Вперше термін «економічна стійкість» був вжитий при розгляді проблем обмеженості природних ресурсів, які спровокували виникнення енергетичних криз 1973 та 1979 років.

Метою концепції економічної стійкості було забезпечення стабільного розвитку світового господарства на основі раціональнішого використання ресурсів. Згодом вона була відображена у теорії економічної безпеки держави – «ecosestate» («economic security of state»). Економічну стійкість країни

можна забезпечити лише за економічної стійкості її компонентів (територій, галузей економіки, підприємств).

Фінансова стійкість, на думку представників цього підходу, формується внаслідок стабільного одержання підприємством прибутків, що створює можливості для вільного маневрування та ефективного використання грошових коштів і сприяє підвищенню ритмічності та надійності процесів матеріально-технічного постачання, виробництва і реалізації продукції. Проте, сьогодні в Україні багато підприємств машинобудування працюють зі збитками, але не є банкрутами і продовжують свою діяльність [1, с. 285-286].

Специфіка фінансової стійкості як категорії полягає в її багатогранності, що охоплює практично всі фактори впливу на господарюючого суб'єкта. Відходячи від класичної ресурсної концепції, фінансову стійкість можна трактувати через зміну капіталу підприємства. Суть цього погляду базується на виділенні низки ключових моментів зміни капіталу підприємства, що впливають на формування фінансової стійкості: структура, розподіл і використання капіталу, а також пов'язані з цим ризики. Ця характеристика дала змогу позиціонувати фінансову стійкість суб'єкта господарювання як безперервний та готовий до змін процес перетворення капіталу на блага (готова продукція, товари, грошові кошти, ресурси). Основна відмінність в цьому трактуванні фінансово-економічної категорії полягає у врахуванні руху капіталу та необхідності адаптації господарюючої одиниці до просторових умов і часових реалій. На противагу одностороннім трактуванням фінансової стійкості, що ґрунтуються на ресурсній концепції чи капіталу, існує більш ширший підхід. Згідно з цим дещо утопічним підходом, фінансово стійкими є лише ті підприємства, які мають намір придбати активи виключно за рахунок власних коштів та не допускають наявності дебіторської і кредиторської заборгованості. Зокрема, ще одним фактом, що засвідчує фінансову стійкість суб'єкта господарювання, є своєчасний розрахунок за своїми зобов'язаннями [2, с. 173].

Фінансову стійкість слід розглядати як особливий збалансований стан рівноваги підприємства, за якого відбувається раціональне використання виробничих та фінансових ресурсів, що дозволяє забезпечити його стабільне функціонування та розвиток, за наявності складних дестабілізуючих умов його середовища. Такий стан досягається шляхом оптимізації основних фінансових показників підприємства, а саме рентабельності, платоспроможності та кредитоспроможності. Важливим питанням також є збалансування структури капіталу підприємства у відповідності до стадії його розвитку задія забезпечення його економічної ефективності. У процесі здійснення господарської діяльності підприємство зазнає комплексного впливу різноманітних факторів, існування яких напряму пов'язане з певними ризиками [3].

Отже, «фінансова стійкість» досягається за умови виконання конкретних заходів, які націлені на ефективне формування, розподіл і використання фінансових ресурсів, з одночасним збереженням платоспроможності, яка є зовнішнім проявом стійкості підприємства. Фінансова стійкість підприємства – здатність підприємства здійснювати основну й інші види діяльності безперебійно, не зважаючи на ризики й зміни в середовищі бізнесу, які можуть відбуватися в процесі господарської діяльності підприємства. Оцінювання фінансової стійкості підприємства передбачає проведення об'єктивного аналізу величини та структури активів і пасивів підприємства і визначення на цій основі його фінансової стабільності і незалежності, а також аналізу відповідності фінансово-господарської діяльності підприємства цілям його статутної діяльності.

Фінансово стійким є такий господарюючий суб'єкт, котрий за рахунок власних коштів покриває кошти, вкладені в активи (основні засоби, нематеріальні активи, оборотні кошти), не допускає невиправданої дебіторської та кредиторської заборгованості і розраховується за своїми зобов'язаннями в зазначений термін.

Фінансова стійкість підприємства залежить від ефективного управління фінансовими ресурсами і визначається оптимальною структурою активів, оптимальним співвідношенням власних і позикових коштів, оптимальним співвідношенням активів та джерел їх фінансування. Користувачами результатів аналізу фінансової стійкості можуть бути засновники підприємства, його керівництво, ділові партнери та банки. Саме оцінювання фінансової стійкості дозволяє зовнішнім користувачам визначити фінансові можливості підприємства в майбутньому. Основне завдання аналізу фінансової стійкості полягає у визначенні спроможності підприємства протистояти негативній дії різних факторів (зовнішніх, внутрішніх та непередбачуваних), що впливають на його фінансовий стан.

Оцінюючи фінансову стійкість підприємства, можна зробити певний висновок залежно від мети аналізу:

- 1) власники підприємства (акціонери, інвестори та інші особи, що зробили внески у статутний капітал) віддають перевагу допустимому зростанню частки позикових коштів;
- 2) кредитори (постачальники ресурсів, банки) навпаки віддають перевагу суб'єктам господарювання з високою часткою власного капіталу [4, с.192].

Автор Дуброва Н.П., узагальнюючи наукові погляди щодо трактування фінансової стійкості підприємства, зазначає:

1. Фінансова стійкість визначає фінансову безпеку підприємства, а також його фінансову незалежність від інвесторів та кредиторів.

2. Фінансова стійкість підприємства визначається як здатність фінансової системи зберігати рух грошових коштів, незважаючи на зовнішні та внутрішні фактори.

3. Фінансова стійкість формується в процесі операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства, є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, а отже виступає головним компонентом загальної економічної стійкості підприємства.

4. Фінансова стійкість підприємства – це здатність здійснювати господарську діяльність в умовах підприємницького ризику, мінливого середовища бізнесу, спрямовану на зміцнення конкурентних переваг організації з урахуванням інтересів суспільства і держави та максимізації добробуту власників.

5. Фінансова стійкість підприємства в довгостроковому плані характеризується співвідношенням його позикових та власних коштів; визначається ефективним формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів [5, с. 90].

Під час оцінки фінансової стійкості господарюючого суб'єкта, ефективність розвитку його фінансово-господарської діяльності можна визначити порівнюючи показники наявності активів за їх певними складовими та фактично отриманими результатами функціонування підприємства.

Процеси, які формують розвиток діяльності підприємства й дають можливість оцінити його фінансову стійкість, визначаються такою системою показників, як середньорічна вартість активів (ТА), основних засобів і нематеріальних активів (ТО) та власного капіталу (ТК), а також інтервальними річними показниками чистого доходу (ТЧ), доданої вартості (ТД) і чистого прибутку (ТП). Про ефективність розвитку діяльності підприємства й поліпшення його фінансової стійкості може свідчити така пропорція: $100\% < ТА < ТО < ТК < ТЧ < ТД < ТП$. Перша нерівність ($100\% < ТА$) показує, що підприємство нарощує вкладення фінансових ресурсів і розміщення їх в активах задля збільшення обсягів господарської діяльності. Можна стверджувати, що саме рівень розвитку й динамізм інвестиційних процесів формують в сучасних умовах стратегічну основу сталого економічного зростання [6, с. 61].

Потреба аналізу фінансової стійкості для власників підприємства – прибутковість, величина прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів. Для власників підприємства значення фінансової стійкості проявляється як чинник, що визначає його прибутковість і стабільність в майбутньому. Крім того, прибутковість, стабільність фінансового становища підприємства впливають на курсову вартість його акцій, що важливо для акціонерів. Стійке фінансове становище є для працівників підприємства гарантією своєчасної сплати заробітної плати. Крім того, збільшення доходів підприємства призводить до збільшення фондів споживання, а значить, і до поліпшення матеріального добробуту працівників окремого підприємства.

Також стабільне функціонування підприємства, його розвиток забезпечують створення додаткових робочих місць, що дуже важливо в умовах зростання безробіття. Для постачальників і підрядників фінансова стійкість означає своєчасне та повне виконання зобов'язань. Для них це важливо, так як їх дохід від основної діяльності формується з надходжень з боку покупців і замовників. Якщо підприємство з-за поганого фінансового стану не може розрахуватися з постачальниками і підрядчиками, це може призвести до банкрутства останніх. Підприємство має стабільно функціонувати, виконувати договірні умови [7, с. 91].

Висновки. Провівши аналіз дефініції наукових підходів до визначення та забезпечення фінансової стійкості підприємства, можна дійти висновку про відсутність єдиного бачення даної економічної категорії, а також до сукупності показників, що визначають рівень фінансової стійкості. Особливо важливим є проведення подальших досліджень відносно забезпечення належного рівня фінансової стійкості в сучасний період функціонування підприємств, що характеризується фінансово-економічною кризою, частими вимушеними змінами ведення фінансово-господарської діяльності та посиленням впливом зовнішніх факторів господарювання.

На нашу думку, на кожному підприємстві повинна існувати система показників оцінки та аналізу фінансової стійкості, що формується на врахуванні специфіки діяльності. Актуальним на сьогодні залишається проблематика забезпечення фінансової стійкості саме промислових підприємств, які впливають на розвиток економіки країни. Той факт, що фінансова стійкість здійснює вплив на рівень ліквідності та платоспроможності підприємства, дає змогу стверджувати, що даний показник відображає можливості суб'єкта до збільшення конкурентоспроможності продукції, покращення процесу виробництва, активізації інвестиційно-інноваційної діяльності тощо. Під час управління фінансовою стійкістю важливо приділяти увагу усім внутрішнім чинникам, що здійснюють вплив на її рівень під час фінансово-господарської діяльності підприємства. Також суттєве значення мають поставлені менеджерами підприємства поточні та стратегічні цілі стосовно забезпечення фінансової стійкості в системі управління підприємством, зокрема в усіх її складових.

Література

1. Фещур Р.В. Економічна стійкість підприємства – становлення понятійного базису / Р.В. Фещур, Х.С. Баранівська // Проблеми економіки та управління. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 684. – С. 284–290.
2. Глушко О.В. Фінансова стійкість як категорійне поняття / О.В. Глушко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.18. – С. 171–175.
3. Тульчинська С.О. Фінансова стійкість як складова економічної ефективності підприємства [Електронний ресурс] / С. О. Тульчинська, С. О. Кириченко, С. Н. Аларіки // Ефективна економіка. – 2018. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com>.
4. Гапак Н. М. Особливості визначення фінансової стійкості підприємства / Н. М. Гапак, С. А. Капштан // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка. – 2014. – Вип. 1. – С. 191–196.

5. Дуброва Н. П. Зміцнення фінансової стійкості підприємства шляхом підвищення прибутковості [Електронний ресурс] / Н. П. Дуброва, К. О. Лавиш, І. В. Ткаченко // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». – 2017. – № 2(2). – С. 89–92. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2(2)_20).
6. Стрішенець О. Аналітичний огляд фінансової стійкості підприємства / О. Стрішенець // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2018. – Р. 3. – С. 58–65.
7. Табеева Р.Р. Економічний зміст фінансової стійкості підприємства та значення її аналізу на сучасному етапі / Р.Р. Табеева // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 252. – С. 89–92.

References

1. Feshchur R.V. Ekonomichna stiiikist pidpriemstva – stanovlennia poniatiinoho bazysu / R.V. Feshchur, Kh.S. Baranivska // Problemy ekonomiky ta upravlinnia. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». – 2010. – № 684. – С. 284–290.
2. Hlushko O.V. Finansova stiiikist yak katehoriine poniattia / O.V. Hlushko // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2011. – Vyp. 21.18. – С. 171–175.
3. Tulchynska S.O. Finansova stiiikist yak skladova ekonomichnoi efektyvnosti pidpriemstva [Elektronnyi resurs] / S. O. Tulchynska, S. O. Kyrychenko, S. N. Alariky // Efektyvna ekonomika. – 2018. – № 4. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com>.
4. Napak N. M. Osoblyvosti vyznachennia finansovoi stiiikosti pidpriemstva / N. M. Napak, S. A. Kapshant // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser.: Ekonomika. – 2014. – Vyp. 1. – С. 191–196.
5. Dubrova N. P. Zmitsnennia finansovoi stiiikosti pidpriemstva shliakhom pidvyshchennia prybutkovosti [Elektronnyi resurs] / N. P. Dubrova, K. O. Lavysch, I. V. Tkachenko // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». – 2017. – № 2(2). – С. 89–92. – Rezhym dostupu : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2(2)_20).
6. Strishenets O. Analitychnyi ohliad finansovoi stiiikosti pidpriemstva / O. Strishenets // Ekonomichniy chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. – 2018. – R. 3. – С. 58–65.
7. Tabieieva R.R. Ekonomichniy zmist finansovoi stiiikosti pidpriemstva ta znachennia yii analizu na suchasnomu etapi / R.R. Tabieieva // Kultura narodov Prychernomor'ia. – 2012. – № 252. – С. 89–92.

Рецензія/Peer review : 02.03.2019

Надрукована/Printed : 08.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Нижник В. М.

УДК 338.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-230-233

РУДАЧЕНКО О. О.

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статті обґрунтовано систему показників соціально-економічного розвитку країни. Виділено основні сім груп показників, які агрегуються у єдиний інтегральний індекс соціально-економічного розвитку країни. Запропоновано розподіл соціально-економічної системи на дві складові, тобто поділ такої системи на дві взаємозалежні підсистеми: соціальну та економічну, що знаходяться у взаємодії та взаємовпливі.

Ключові слова: розвиток країни, соціально-економічна складова, механізм управління, фактори впливу.

RUDACHENKO O.

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

FEATURES OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY IN MODERN CONDITIONS

The article substantiates the system of indicators of socio-economic development of the country. They are allocated the main seven groups of indicators, which are aggregated into a single integral index of social and economic development of the country. The contemporary formation of market mechanisms for the management of the socio-economic system of Ukraine shows the emergence of opportunities for stable economic development. Thus, the development and growth of Ukraine's economy as a socio-economic system is determined by the development of its constituent subsystems. The state, growth rates and the level of the economy of the country as a whole depend on natural geographic, historical and political and socio-economic factors of development. Achieving sustainable development of the country requires an in-depth study of socio-economic development, which forms the basis for such development. Investigation of the separated components will allow to elaborate the characteristic features of the functioning of the subsystems and to identify the features that affect the organization and development of the socio-economic system. This is proposed the division of the socio-economic system into two components. The division of such a system into two interrelated subsystems: social and economic, which are interacting and interplaying. This is proposed to the first (social) subsystem to include institutions and organizations that have state financing, or are self-financing, and by types of economic activity are divided into public administration, education, health care, social assistance, etc. The second (economic) subsystem includes enterprises, institutions and organizations that are self-financing, and by types of economic activity are divided into industrial (mining, processing, production and distribution of electricity, gas, water), agriculture, hunting and forestry, fisheries, construction, wholesale and retail trade, repair services, hotels and restaurants, transport and communications, financial activities, real estate operations, and others.

Key words: development of the country, socio-economic component, mechanisms for the management, factors of influence.

Постановка проблеми. Сучасне становлення ринкових механізмів управління соціально-економічною системою України свідчить про появу можливостей стабільного економічного розвитку. Так, розвиток і зростання економіки України як соціально-економічної системи визначається розвитком складових її підсистем. Від природно-географічних, історико-політичних та соціально-економічних факторів розвитку залежать стан, темпи зростання і рівень економіки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом багатьох років розгляд питань соціально-економічного розвитку країни займався багато вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як А.І. Амоша [3], О.Г. Білорус [1], В.М. Геєць [6], Гур'янова Л.С. [7], Т.С. Клебанова [4], Б.М. Данилишин [2], А.Г. Топчів [8] та інші. Дослідники мають різні думки про соціально-економічний розвиток як системи. Проте, остаточної думки та методології визначення основних показників, що характеризують соціально-економічний розвиток країни в цілому не існує.

Мета дослідження і матеріалу статті – охарактеризувати особливості соціально-економічного розвитку країни в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Досягнення сталого розвитку країни вимагає поглибленого вивчення соціально-економічного розвитку, який формує основу такого розвитку. Дослідження відокремлених складових дозволить деталізувати характерні ознаки функціонування підсистем та виявити особливості, що впливають на організацію та розвиток соціально-економічної системи.

В результаті аналізу літературних джерел [4, 5, 7] для повної комплексної оцінки соціально-економічного розвитку в роботі пропонується виділити окремі складові за наступним принципом (рис. 1).

Таким чином система нараховує 7 груп показників, які агрегуються у єдиний інтегральний (підсумковий) індекс соціально-економічного розвитку країни [4, 7]:

- Група 1: основні економічні характеристики. Соціально-економічний розвиток кожного регіону має свої особливості та відмінності. Одним з основних показників, що характеризує регіональний розвиток, є валовий регіональний продукт на душу населення, який відображає ефективність функціонування

економіки на рівні регіонів. Окрім того до цієї групи входять показники інвестиційної діяльності, що характеризують не лише окремі об'єкти інвестування, а й потенціал розвитку регіонів. Зазначену групу доповнює показник вартості основних засобів як основний елемент продуктивних сил регіону.

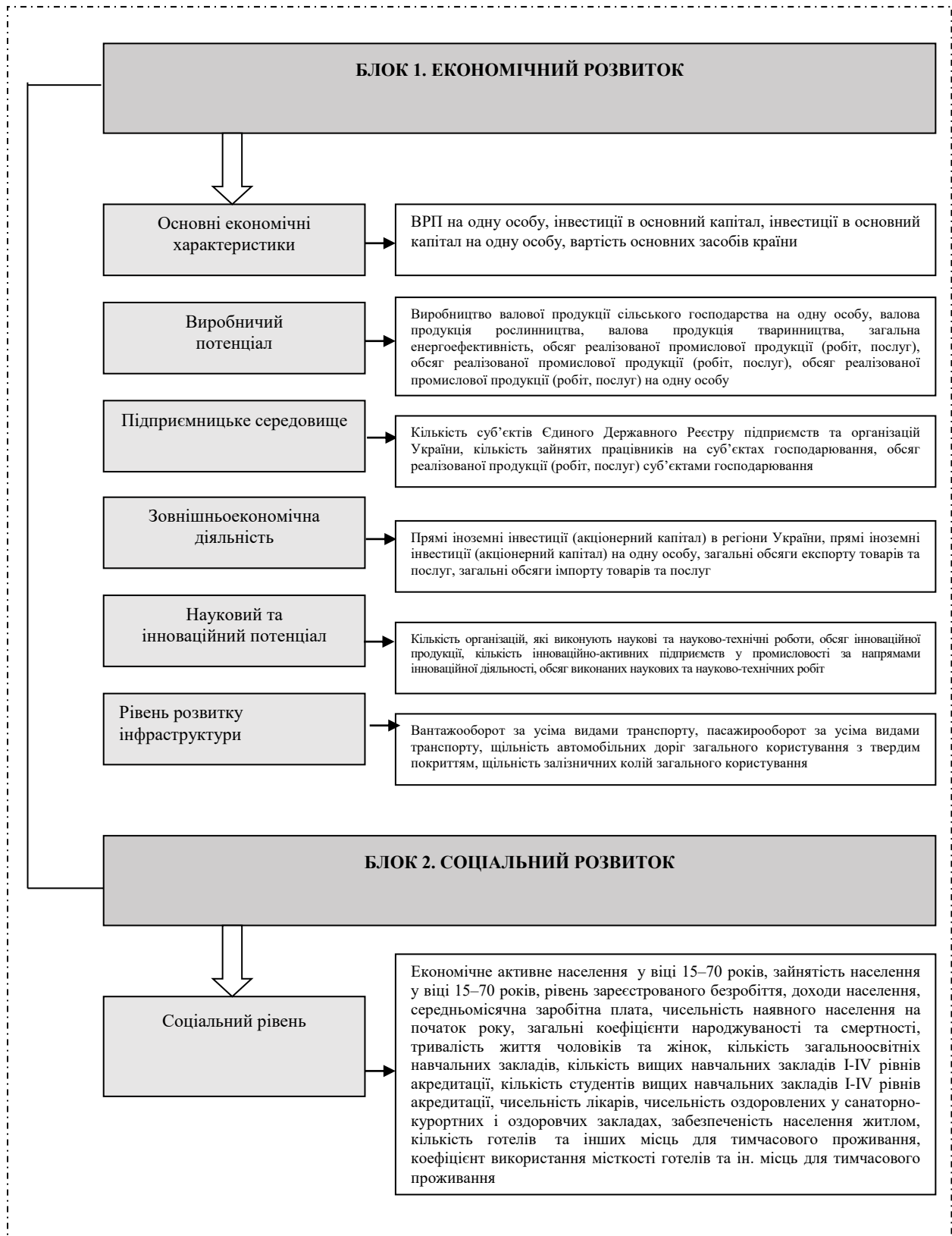

Рис. 1. Система показників соціально-економічного розвитку країни

- Група 2: виробничий потенціал. Економічний стан України в значній мірі визначається рівнем розвитку промисловості та сільського господарства. В зазначену групу показників нами було віднесено

наступні: обсяги реалізованої промислової продукції та обсяги валової продукції сільського господарства. Згідно з сучасними вимогами, важливим чинником економічного зростання, а разом з тим й покращення добробуту населення, є енергоефективність, що характеризується кінцевим споживанням енергії в сільському господарстві, видобувній промисловості, окремих галузях переробної промисловості, будівництві, сфері послуг та житловому господарстві.

- Група 3: підприємницьке середовище. У країнах з ринковою економікою важливу роль відіграє створення сприятливого середовища для підприємницької діяльності, оскільки його високий рівень може стати важливим фактором відновлення та зростання національної економіки. В зазначену групу показників увійшли наступні: кількість суб'єктів господарювання, чисельність працівників зайнятих на них, а також обсяг реалізованої продукції.

- Група 4: зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД). Успішність реалізації зовнішньоекономічної діяльності, залежить від експортоорієнтованості кожного регіону, який впливає на економічну і фінансову безпеку країни в цілому. Масштаби та характер регіонального розвитку ЗЕД визначаються обсягами прямих іноземних інвестицій в регіони, а також загальними обсягами експорту та імпорту товарів і послуг.

- Група 5: Науковий та інноваційний потенціал. Інноваційний потенціал розвитку регіону має ключову роль, сутність якої полягає у здійсненні наукового забезпечення соціально-економічного та науково-технічного розвитку регіону. Тому до цієї групи входять показники, що характеризують наукові досягнення та рівень співробітництва дослідницьких інститутів з підприємствами.

- Група 6: рівень розвитку інфраструктури. Рівень розвитку інфраструктури є ключовим фактором ефективного функціонування економіки. Особливо важливою складовою у структурі економіки України є транспортний комплекс, оскільки успішне функціонування державної транспортної системи в контексті не лише міжрегіонального сполучення, а й інтеграція її у світову транспортну мережу сприяє підвищенню рівня розвитку регіонів.

- Група 7: Соціальний рівень. Соціальний рівень охоплює найбільшу кількість показників (демографічний потенціал, трудовий ринок, рівень розвитку населення, освітній рівень, охорона здоров'я), кожна з яких створює підґрунтя для підвищення соціально-економічного розвитку регіону. Забезпечення високого рівня соціальних стандартів потребує ефективного трудового ринку, що забезпечується низьким рівнем безробіття та високим рівнем економічно-активного населення, достатню кількість висококваліфікованих робітників, забезпечення відповідним розміром заробітної плати та належним рівнем охорони здоров'я. Зазначені складові 7-ї групи показників відповідають сучасним загальносвітовим тенденціям.

Дослідниками [4, 5, 7] вважається, що в країні необхідно вирішувати як соціальні, так і економічні завдання, тому соціально-економічну систему можна розділити на такі наступні складові (рис. 2): поділ системи на дві взаємозалежні підсистеми: соціальну та економічну, що знаходяться у взаємодії та взаємовпливі. Результатом такого поділу стало визначення структури соціально-економічної системи, складові якої мають різні завдання та умови функціонування.

Запропоновано до першої (соціальної) підсистеми віднести установи і організації, що мають державне фінансування, або знаходяться на самофінансуванні, і за видами економічної діяльності розділені на державне управління, освіту, охорону здоров'я, соціальну допомогу та ін. Основна їх діяльність спрямована на надання відповідних соціальних послуг територіальній громаді [5].

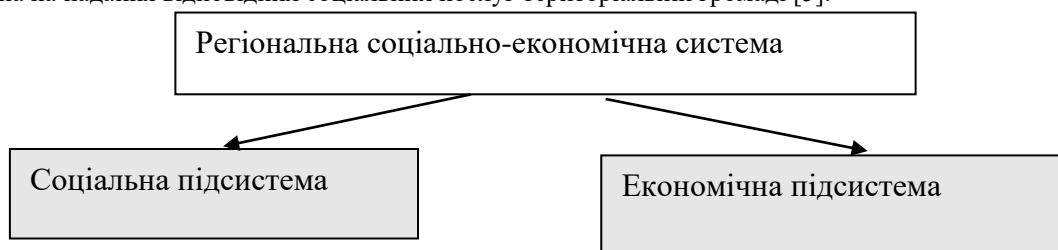

Рис. 2. Структура регіональної соціально-економічної системи

До другої (економічної) підсистеми віднесено підприємства, установи і організації, які знаходяться на самофінансуванні і за видами економічної діяльності діляться на промислові (добувні, обробні, виробництво та розподіл електроенергії, газу, води), сільське господарство, мисливство та лісове господарство, рибне господарство, будівництво, оптову і роздрібну торгівлю, послуги з ремонту, готелі та ресторани, транспорт та зв'язок, фінансову діяльність, операції з нерухомістю та інші, основна діяльність яких спрямована на задоволення попиту споживача незалежно від регіону.

Економічна підсистема виконує завдання, які різняться між собою залежно від умов функціонування її складових. Діяльність одних здійснюється в умовах конкуренції без обмежень з боку влади, інших – з певними обмеженнями, які залежать від впливу факторів, що відображають особливості регіону.

Виділено дві групи основних факторів впливу на організацію і розвиток соціально-економічної системи, такі як територіальні та регіонально-економічні. Перша група факторів відображає кількісні

показники щодо територіального розміщення соціальної і виробничої інфраструктури (маршрутів та графіків руху транспорту, режиму роботи підприємств). Друга – характеризує регіональний рівень побутових, комунальних, транспортних та інших послуг в частині становлення тарифів. Ці фактори мають вплив на ту частину підприємств, установ і організацій з комунальною або не комунальною формою власності, які свою діяльність спрямовують на надання послуг (соціального спрямування) територіальній громаді. Запропоновано суб'єкти господарювання, які в умовах конкуренції мають регіональні обмеження щодо їх діяльності, віднести до регіонально-залежної економічної підсистеми. Та всі інші підприємства, установи і організації, які працюють в ринкових умовах без обмежень з боку регіональної влади і мають не комунальну форму власності віднести до ринково-орієнтованої економічної підсистеми. Регіональна влада співпрацює із цими підприємствами на засадах домовленостей щодо залучення до соціально-економічного розвитку сіл, селищ, міст; виконання замовлення на виробництво і послуги, відповідно до потреб територіальної громади; залучення до розвитку будівельної індустрії, реконструкції та інженерного забезпечення території. Таким чином, частина підприємств, установ і організацій працюють, орієнтуючись на ринкові умови господарювання, інші – адаптуються до конкуренції в умовах регіональних обмежень [10].

Варто зазначити, що головною метою проведення діагностики соціально-економічного розвитку є збільшення доходів, поліпшення освіти, харчування та охорони здоров'я, зниження рівня бідності, оздоровлення навколишнього середовища, рівність можливостей, розширення особистої свободи, збагачення культурного життя.

Висновки. Сучасна економіка в цілому нестабільна й знаходиться в кризовому стані, спад промислового виробництва має системний характер, глибокі інфляційні процеси протікають поруч з інтенсивним зростанням усіх видів неплатежів, загострилися відносини між підприємствами, що в подальшому може призвести до соціального напруження населення. Тому, розгляд питань, що стосується саме соціально-економічному розвитку країни, набуває все більшої актуальності. Так, в статті пропонується розподіл на сім груп показників, які агрегуються у єдиний інтегральний індекс соціально-економічного розвитку країни.

Література

1. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко ; [авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус]. – К. : КНЕУ, 2001. – 736 с.
2. Данилишин Б. М. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка : навч. посіб. / Б. М. Данилишин, Д. В. Клиновий, Т. В. Пєпа. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 688 с.
3. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку : [монографія] / В. П. Антонюк, О. І. Амоша, Л. Г. Мельник та ін. ; НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2011. – 308 с.
4. Механизмы и модели управления кризисными ситуациями : монографія / Т. С. Клебанова, В. И. Грачев, Е. В. Раевнева, Л. С. Гурьянова, О. Ю. Полякова ; НИЦ индустр. пробл. развития НАН Украины. – Х. : ИД "ИНЖЭК", 2007. – 200 с. – (Науч. изд.).
5. Основні складові структури регіональної соціально-економічної системи / О.О. Рудаченко // Міжнародні економічні відносини на сучасному етапі: стан, проблеми та розвиток : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 16 лютого 2019 р.). – Дніпро : НО «Перспектива», 2019. – 116 с.
6. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / [Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Арт'юмова Т.І. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук ; НАН України ; Ін-т екон. прогнозув. – К., 2011. – 696 с.
7. Сценарные модели сбалансированного социально-экономического развития регионов : монография / Т. С. Клебанова, О. В. Мозенков, Л. С. Гурьянова, Л. А. Чаговец, А. С. Ястребова, О. В. Никифорова. – Бердянск : Ткачук А. В., 2013. – 327 с.
8. Топчів О.Г. Методологічні та методичні проблеми регіоналізації України / О.Г. Топчів, В.В. Яворська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Районування економічного простору України: питання методології і практики : зб. наук. праць. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2010. – Вип. 5 (85). – С. 32–45.

References

1. Bilorus O. H. Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku : monohrafiia / O. H. Bilorus, D. H. Lukianenko ; [avt. kol. i nauk. red. O. H. Bilorus]. – K. : KNEU, 2001. – 736 s.
2. Danylyshyn B. M. Rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika : navch. posib. / B.M. Danylyshyn, D. V. Klynovyi, T. V. Pєpa. – Nizhyn : TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf», 2007. – 688 s.
3. Liudskiy kapital rehioniv Ukrainy v konteksti innovatsiinoho rozvytku : [monohrafiia] / V. P. Antoniuk, O. I. Amosha, L. H. Melnyk ta in. ; NAN Ukrainy. In-t ekonomiky promyslovosti. – Donetsk, 2011. – 308 s.
4. Mekanizmy i modeli upravleniya krizisnymi situatsiyami : monografiya / T. S. Klebanova, V. I. Grachev, E. V. Raevneva, L. S. Guryanova, O. Yu. Polyakova ; NIC industr. probl. razvitiya NAN Ukrainy. – H. : ID "INZhEK", 2007. – 200 s. – (Nauch. izd.).
5. Osnovni skladovi struktury rehionalnoi sotsialno-ekonomichnoi systemy / O.O. Rudachenko // Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny na suchasnomu etapi: stan, problemy ta rozvytok : materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (m. Dnipro, 16 liutoho 2019 r.). – Dnipro : NO «Perspektyva», 2019. – 116 s.
6. Strukturni zminy ta ekonomichni rozvytok Ukrainy : monohrafiia / [Heiets V.M., Shynkaruk L.V., Artomova T.I. ta in.] ; za red. d-ra ekon. nauk L.V. Shynkaruk ; NAN Ukrainy ; In-t ekon. prohnozuv. – K., 2011. – 696 s.
7. Scenarnye modeli sbalansirovannogo socialno-ekonomicheskogo razvitiya regionov : monografiya / T.S. Klebanova, O. V. Mozenkov, L. S. Guryanova, L. A. Chagovec, A. S. Yastrebova, O. V. Nikiforova. – Berdyansk : Tkachuk A. V., 2013. – 327 s.
8. Topchiiev O.H. Metodolohichni ta metodychni problemy rehionalizatsii Ukrainy / O.H. Topchiiev, V.V. Yavorska // Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Raionuvannia ekonomichnoho prostoru Ukrainy: pytannia metodolohii i praktyky : zb. nauk. prats. Instytut rehionalnykh doslidzhen. – Lviv, 2010. – Vyr. 5 (85). – S. 32–45.

Рецензія/Peer review : 16.03.2019

Надрукована/Printed : 09.04.2019
Прорецензовано редакційною колегією

УДК 338.2

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-234-239

САУХ І. В., ШИМАНСЬКА В. В., МОМОНТ Т. В.
Житомирська філія ПВНЗ «Київський інститут бізнесу та технологій»

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

У статті на основі контент-аналізу змісту визначень терміну «цифрова економіка» досліджено її сутність. Доведено, що цифрова економіка є акселератором соціально-економічного життя суспільства та ключовим драйвером зростання ВВП. Обґрунтовано необхідність трансформації економіки України. Розглянуто Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. Проаналізовано індекс цифрової конкурентоспроможності України та на його основі виявлено слабкі сторони країни, а саме: захист прав на інтелектуальну власність, банки і фінансові сервіси, високі інвестиційні ризики, кібербезпека та піратство; сильні – запуск бізнесу, швидкість інтернет-підключень, е-демократія, використання великих даних і якість навчання. Визначено основні бар'єри на шляху переходу до цифрової економіки.

Ключові слова: цифрова економіка, економічне зростання, електронний бізнес, глобалізація, розвиток.

SAUKH I. V., SHYMANSKA V. V., MOMONT T. V.
Zhytomyr branch of Kyiv Institute of Business and Technology

THE DIGITAL ECONOMY OF UKRAINE: MODERN CONDITION, TENDENCIES AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT

The aim of the article is to analyse the current state of the digital economy and identify the problematic issues of digital technology implementation in Ukraine. In the article on the basis of content analysis of the definitions of the term "digital economy" investigated its essence. It is proved that the digital economy is an accelerator of social and economic life of society and a key driver of GDP growth. The necessity of transformation of economy of Ukraine is proved. The Concept of development of digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 is considered. The article analyses the digital competitiveness index of Ukraine and on its basis reveals the weaknesses of the country, namely: protection of intellectual property rights, banks and financial services, high investment risks, cybersecurity and piracy; strengths - starting a business, the speed of Internet connections, e-democracy, the use of big data and the quality of training. The main barriers to the transition to the digital economy are identified. The increase in the level of digitalization will contribute to improving the quality of life of citizens, namely: new employment opportunities, the growth of the purchasing power of the population, the availability and quality of education, the availability of digital services and the attractiveness of the economy for qualified personnel.

Keywords: digital economics, economic growth, e-business, globalization, development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аналізуючи економічний стан України сьогодні, навіть, не будучи економістом за фахом, можна із впевненістю констатувати, що країна переживає кризовий етап. Про це свідчать такі проблеми: зростання інфляції, стрімке зниження експорту, відсутність інвестування, щорічне зростання загального державного боргу, зростання цін на комунальні платежі, продукти харчування та послуги. Рівень життя населення залишається на низькому рівні попри всі обіцянки уряду. Низький рівень доходів громадян є причиною виникнення трудової міграції. Сьогодні тисячі кваліфікованих кадрів, які вкрай необхідні нашій державі, знаходяться за кордоном та не планують повертатися, що ще більше сповільнює зростання економіки.

Постановою КМУ від 11 липня 2018 р. № 546 схвалено Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2019–2021 роки, яким визначено основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України.

Документ розроблений за трьома сценаріями та ґрунтується на аналізі розвитку економіки у 2017 році та двох попередніх роках, поточної економічної ситуації, припущеннях, що враховують вплив зовнішніх та внутрішніх чинників і ризиків, та містить бачення перспективи розвитку економіки України у 2019–2021 роках (у цілому та за секторами економіки).

Економіка України істотно відстає від показників Європи та потребує негайної реанімації. Перешкоджають економічному зростанню високі показники корумпованості, слабкий рівень розвитку інфраструктури і залежність експорту від кон'юнктури сировинних ринків.

Цього року відбувся 49-й щорічний Всесвітній економічний форум у Давосі, що проводився під девізом «Глобалізація 4.0: У пошуках глобальної архітектури в століття четвертої промислової революції» (у темі відображені дві основні тенденції – проблеми глобального співробітництва і зміни в результаті високотехнологічної цифрової революції).

За оцінками Всесвітнього економічного форуму цифровізація протягом наступного десятиліття може надати додатково понад 30 трлн дол. США доходів для світової економіки протягом найближчих 10 років (до 2025 р.) [4].

В економічних дослідженнях таке якісне перетворення було позначено терміном «діджиталізація» (перехід на «цифру»), або до цифрової економіки) і пов'язане зі зниженням операційних витрат; ліквідацією

рутинних операцій у виробничих процесах та їх оптимізацією; підвищенням продуктивності праці; формуванням більш гнучких зв'язків з постачальниками і клієнтами; загостренням конкуренції; освоєнням нових ринків, у тому числі зарубіжних, а звідси і підвищенням інноваційної активності та ефективності господарювання на мікрорівні, економічним зростанням і структурним розвитком на макрорівні.

Більш того згідно з аналізом Бостонської консалтингової групи «цифровізація є ключовим драйвером зростання ВВП» [1]. Саме тому цифрова економіка є рушійною силою економічного зростання України та акселератором соціально-економічного життя суспільства у сучасному світі, саме вона здатна стрімко підвищити ВВП країни.

Успішний досвід Естонії, Ірландії, Швеції та Ізраїлю свідчить, що безпосередній ефект від комплексного розвитку цифрової економіки становить 20% ВВП протягом п'яти років, а ROI інвестицій в цифрову трансформацію сягає 500% [15].

Актуальність дослідження визначається нагальною потребою пошуку нових джерел економічного зростання України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні розвиток цифрової економіки є мейнстрімом, саме тому дослідженню даного питання присвячена значна увага як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Серед них варто відзначити В. Апалькова, С. Веретюк, І. Карчеву, С. Коляденко, Н. Краус, П. Пуцентейло.

Метою статті є аналіз сучасного стану цифрової економіки та визначення проблемних питань впровадження цифрових технологій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях, стрімкий розвиток та поширення яких сьогодні позитивно впливає на традиційну економіку. Внаслідок цього вона трансформується від такої, що споживає ресурси, до економіки, що створює ресурси.

Впровадження цифрової економіки обумовлює революційні зміни буквально в усіх сферах життя: створення якісно нових моделей бізнесу, торгівлі, логістики, виробництва; зміну формату освіти, охорони здоров'я, державного управління, комунікацій між людьми; ця нова концепція повинна задати нову парадигму розвитку держави, економіки і всього суспільства.

Термін «цифрова економіка» ввів у 1995 р. Дон Тапскотт [2]. Це економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях, яку іноді називають інтернет-економікою, новою економікою або веб-економікою.

Колектив авторів [9] зазначає, що цифрова економіка – це надання послуг, виробництво, продаж і постачання продуктів як через комп'ютерні мережі, так і на основі договорів всього технологічного циклу, системи обліку, звітності та фінансів.

Коляденко С. В. вважає, що цифрова економіка – діяльність, в якій ключовими факторами виробництва є дані, представлені в цифровому вигляді, а їх обробка та використання в великих обсягах дозволяє підвищити ефективність, якість і продуктивність в різних видах виробництва, технологій, обладнання під час зберігання, продажу, доставки і споживання товарів і послуг [7].

Пуцентейло П.Р. стверджує, що під терміном «цифрова економіка» слід розуміти результат трансформаційних ефектів нових технологій загального призначення в сфері інформації та комунікації, що впливають на всі сектори економіки і соціальної діяльності. Інтерес до цифрової економіки обумовлений тим, що інформаційні технології набувають все більшої важливості в економічному розвитку всіх країн світу без винятку. Цифрова економіка передбачає широке використання технологій великих масивів даних (Big data), індустріального Інтернету речей та Інтернету речей (ІоТ/ІоТ), хмарних обчислень, квантових технологій, NBIC-конвергенції (конвергенції нано-, біо-, інфо- та когнітивних технологій), адитивного виробництва, роботизації та інших так званих наскрізних інформаційних технологій і технологій інформаційної безпеки [12].

Веретюк С.М. [5] зазначає, що цифрова економіка є складовою частиною економіки, в якій домінують знання суб'єктів та нематеріальне виробництво, а це, в свою чергу, є основним показником під час визначення інформаційного суспільства.

Краус Н.М. підкреслює, що цифрова економіка базується на цифрових комп'ютерних технологіях та сьогодні все частіше переплітається з традиційною економікою, роблячи чітке розмежування складнішим. Діджиталізацію/цифровізацію автор тлумачить як виробництво, продаж й постачання продуктів через комп'ютерні мережі. Виробництво і розподіл продукції, робіт/послуг в цифровій економіці – це інформація й способи її передачі, Інтернет-технології, мережеві зв'язки та відповідна інфраструктура, знання, інновації, синергетичні ефекти [8].

Узагальнюючи існуючі визначення цифрової економіки, слід зазначити, що у більшості визначень превалює компонентний підхід при розгляді економічної сутності цифрової економіки. Так, Міжнародна організація OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) та Томас Мезенбург виділяють три основні компоненти цифрової економіки [3]:

- підтримуюча інфраструктура (апаратне та програмне забезпечення, телекомунікації, мережі та ін.);
- електронний бізнес, або e-business (ведення господарської діяльності та будь-яких інших бізнес-процесів через комп'ютерні мережі);

- електронна комерція, або e-commerce (дистрибуція товарів через Інтернет).

Автори [10] вважають, що з позицій класичної економічної теорії такий вибір компонент не можна вважати випадковим. Науковці стверджують, що обґрунтовані ще понад 150 років тому класиками політичної економії процеси «виробництва, розподілу, обміну та споживання» однозначно узгоджуються та корелюються з компонентами цифрової економіки. Електронний бізнес обумовлює цифровізацію виробництва. Електронна комерція, погоджуючи інтереси продавця і покупця, призводить до цифровізації обміну та розподілу. Одночасно відбувається розширення споживання цифрових продуктів. Масове придбання та використання мобільних додатків до смартфонів, які працюють під операційною системою Android чи iOS, є прикладом цифрового споживання.

Кількість наукових статей провідних вчених з заявленої тематики свідчить про значний інтерес до цифрової економіки як рушія економічного зростання держави. Слід також зазначити, що урядом України проголошено, що держава зобов'язана нагально розпочати масштабну цифровізацію всіх галузей економіки та базових сфер життєдіяльності, таких як освіта й медицина, максимально інвестуючи в розвиток цифрових інфраструктур, інновації та сучасні технології.

На державному рівні схвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затверджено план заходів щодо її реалізації [8].

У Концепції визначено, що основними цілями цифрового розвитку є: прискорення економічного зростання та залучення інвестицій; трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні; технологічна та цифрова модернізація промисловості та створення високотехнологічних виробництв; доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу; реалізація людського ресурсу, розвиток цифрових індустрій та цифрового підприємництва.

Основною метою документа є реалізація ініціатив “Цифрового порядку денного України 2020” (цифрова стратегія) [10] для усунення бар'єрів на шляху цифрової трансформації України у найбільш перспективних сферах.

Це планується досягти шляхом стимулювання економіки та залучення інвестицій, подолання цифрової нерівності, поглиблення співпраці з ЄС у цифровій сфері та розбудови інноваційної інфраструктури країни та цифрових перетворень.

Отже, реалізація заходів Концепції має забезпечити стимулювання економіки та залучення інвестицій; основу для трансформації вітчизняних індустрій в конкурентоспроможні та ефективні за рахунок їх “цифровізації”; вирішення проблеми “цифрового розриву”, наближення “цифрових” технологій до громадян, у тому числі, шляхом забезпечення доступу громадян до ширококутного Інтернету, особливо у селищах та невеликих містах; створення нових можливостей для реалізації людського капіталу, розвитку інноваційних, креативних і «цифрових» індустрій та бізнесу; розвиток експорту “цифрової” продукції та послуг (IT-аутсорсинг).

Поряд із цим варто зауважити, що дослідження швейцарської бізнес-школи IMD показали, що цифрова конкурентоспроможність України залишається на досить низькому рівні.

Цифрова економіка характеризується суттєвою інформаційною асиметрією, тобто нерівномірним розподілом між ринковими гравцями інформації, необхідної для прийняття господарських рішень на всіх рівнях функціонування економіки. Кожному учаснику економічних відносин доступний лише обмежений об'єм інформації, що безпосередньо впливає на ефективне функціонування всіх елементів та учасників господарських відносин. Інформація, перетворюючись з елементу ринкової інфраструктури в повноправний стратегічний ресурс, змінює власну роль в економічних відносинах, одночасно генеруючи принципово нові проблеми для економіки, на які наразі не існує адекватної системи протидії [6].

У 2018 році Україна зайняла 58 місце у зазначеному рейтингу із 63 можливих позицій. Світовий рейтинг цифрової конкурентоспроможності IMD (World Digital Competitiveness Ranking) вимірює здатність країни впроваджувати і досліджувати цифрові технології, що ведуть до трансформації в державній практиці, бізнес-моделях і суспільстві в цілому. Він формується на основі 50 критеріїв, велика частина яких заснована на статистичних даних, а також на результатах опитувань. До першої категорії відносять інформацію про витрати на дослідження і розробки в даній області, швидкість ширококутного інтернету та інше. У рейтингу 63 місця, які присвоюються за сукупним результатом, що був показаний в 3 категоріях: «Знання» – країни ранжуються в порядку убавання якості навчання, освіти, науки; «Технології» – тут експерти розподіляють країни у відповідності зі станом інтернет- та комунікаційних технологій, фінансовим капіталом в IT-галузі, а також регуляторним середовищем; «Готовність до майбутнього» – верхні позиції відводяться країнам з високим рівнем готовності використовувати цифрову трансформацію. Згідно зі звітом, за рік Україна продемонструвала незначне поліпшення в категоріях «Знання» (з 45 на 39 місце) і «Технології» (з 62 на 61). Показники категорії "Готовність до майбутнього" залишилися незмінними (таблиця 1).

Кожна із категорій, що наведені вище, згідно з рейтингом цифрової конкурентоспроможності, включає три фактори, які, в свою чергу, включають ряд субфакторів (критеріїв).

Фактор знань відноситься до необхідної інфраструктури, яка підкреслює процес цифрової трансформації за допомогою відкриття, розуміння і вивчення нових технологій. Фактор включає в себе три субфактори: талант, інвестиції в навчання і освіту і наукову концентрацію.

Талант – це сукупність навичок і можливостей, доступних в конкретній економіці. Сила і рівень розвитку кадрового резерву взаємопов'язані з пріоритетним напрямом підготовки і навчання робочої сили. Наукова концентрація підкреслює інвестиції і виробництво знань, необхідних для цифрової трансформації економіки.

Технологічний фактор оцінює загальний контекст, через який забезпечується розвиток цифрових технологій. Цей контекст включає в себе, по-перше, допоміжну нормативну базу, яка дозволяє ефективно здійснювати підприємницьку діяльність і забезпечувати дотримання відповідного регулювання при одночасному заохоченні розвитку та інноваційної діяльності підприємств.

Таблиця 1

**Позиція України за рейтингом цифрової конкурентоспроможності
у розрізі основних складових (2014–2018 рр.)**

Показник (Oweral) / Роки (Years)	2014	2015	2016	2017	2018
Загальний рейтинг / Oweral	50	59	59	60	58
Знання / Knowledge	29	40	44	45	39
Талант / Talent	46	55	58	57	55
Навчання та освіта / Training & education	4	15	20	26	22
Наукова концентрація / Scientific concentration	42	39	45	45	40
Технології / Technology	58	60	60	62	61
Нормативна база / Regulatory framework	47	55	55	56	54
Капітал / Capital	56	60	60	62	61
Технологічні основи / Technological framework	58	60	58	60	57
Готовність до майбутнього / Future readiness	58	61	61	61	61
Адаптивні установки / Adaptive attitudes	58	60	60	58	53
Гнучкість бізнесу / Business agility	42	58	59	56	53
Інтеграція IT / IT integration	58	61	60	60	61

Джерело: IMD WORLD COMPETITIVENESS DIGITAL RANKING 2018 [14]

Другим елементом технологічного фактору є капітал, який оцінює наявність і поточні інвестиції в технологічний розвиток. Також розглядається рівень інвестиційного ризику в конкретній економіці. Останнім елементом є існуюча технологічна база, що оцінює поточну фізичну технологічну інфраструктуру в країні, а також її якість.

Таблиця 2

Експлікація критеріїв ранжування країн за рейтингом цифрової конкурентоспроможності

«Талант / Talent»	Навчання та освіта / Training & education	Наукова концентрація / Scientific concentration
Освітня оцінка PISA – Math Міжнародний досвід Іноземні висококваліфіковані кадри Управління містами Цифрові / технологічні навички Чистий потік іноземних студентів	Навчання співробітників Загальні державні витрати на освіту Досягнення вищої освіти Співвідношення учнів і викладачів (вища освіта) Випускники в галузі науки Жінки з науковими ступенями	Загальні витрати на НДДКР (%) Загальна чисельність персоналу НДДКР на душу населення Жінки-дослідники Продуктивність НДДКР з публікацій Науково-технічна зайнятість Високотехнологічні патенти
Нормативна база / Regulatory framework	Капітал / Capital	Технологічні основи / Technological framework
Започаткування бізнесу Примусове виконання контрактів Імміграційний закон Розробка і впровадження технологій Законодавство про наукові дослідження Інтелектуальні права	Капіталізація фондового ринку IT та медіа Фінансування технічного розвитку Банківські та фінансові послуги Інвестиційний ризик Венчурний капітал Інвестиції та телекомунікації	Комунікаційна технологія Абоненти рухомого широкопсмугового зв'язку Бездротовий широкопсмуговий зв'язок Інтернет-користувачі Швидкість інтернет-трафіку Високотехнологічний експорт (%)
Адаптивні установки / Adaptive attitudes	Гнучкість бізнесу / Business agility	Інтеграція IT / IT integration
Е-Участь Інтернет-торгівля Володіння планшетом Володіння смартфоном Ставлення до глобалізації	Можливості та загрози Інноваційні компанії Гнучкість компаній Використання великих даних і аналітики Передача знань	Електронний уряд Державно-приватне партнерство Кібербезпека Піратство програмного забезпечення

Фактор готовності до майбутнього досліджує рівень готовності економіки до цифрової трансформації. У цьому сенсі вона включає в себе три компоненти: адаптивні установки, гнучкість бізнесу та IT-інтеграція. Освоєння цифрових технологій вимагає особливих адаптаційних підходів, включаючи готовність суспільства брати участь у процесах, пов'язаних з цифровими технологіями, наприклад, здійснювати покупки в мережі інтернет. Готовність також вимагає гнучкості бізнесу з точки зору впровадження нових технологій. У цьому сенсі гнучкість бізнесу передбачає, що фірми в конкретній економіці здатні трансформувати свої бізнес-моделі, щоб скористатися новими можливостями. Нарешті, готовність потребує інтеграції IT, яка дозволяє оцінити, наскільки добре всі учасники застосовують відповідні методи і процеси IT. Деталізацію субфакторів наведено в таблиці 2.

На рис. 1 відображено позицію України за факторами та субфакторами у рейтингу цифрової конкурентоспроможності у 2018 році.

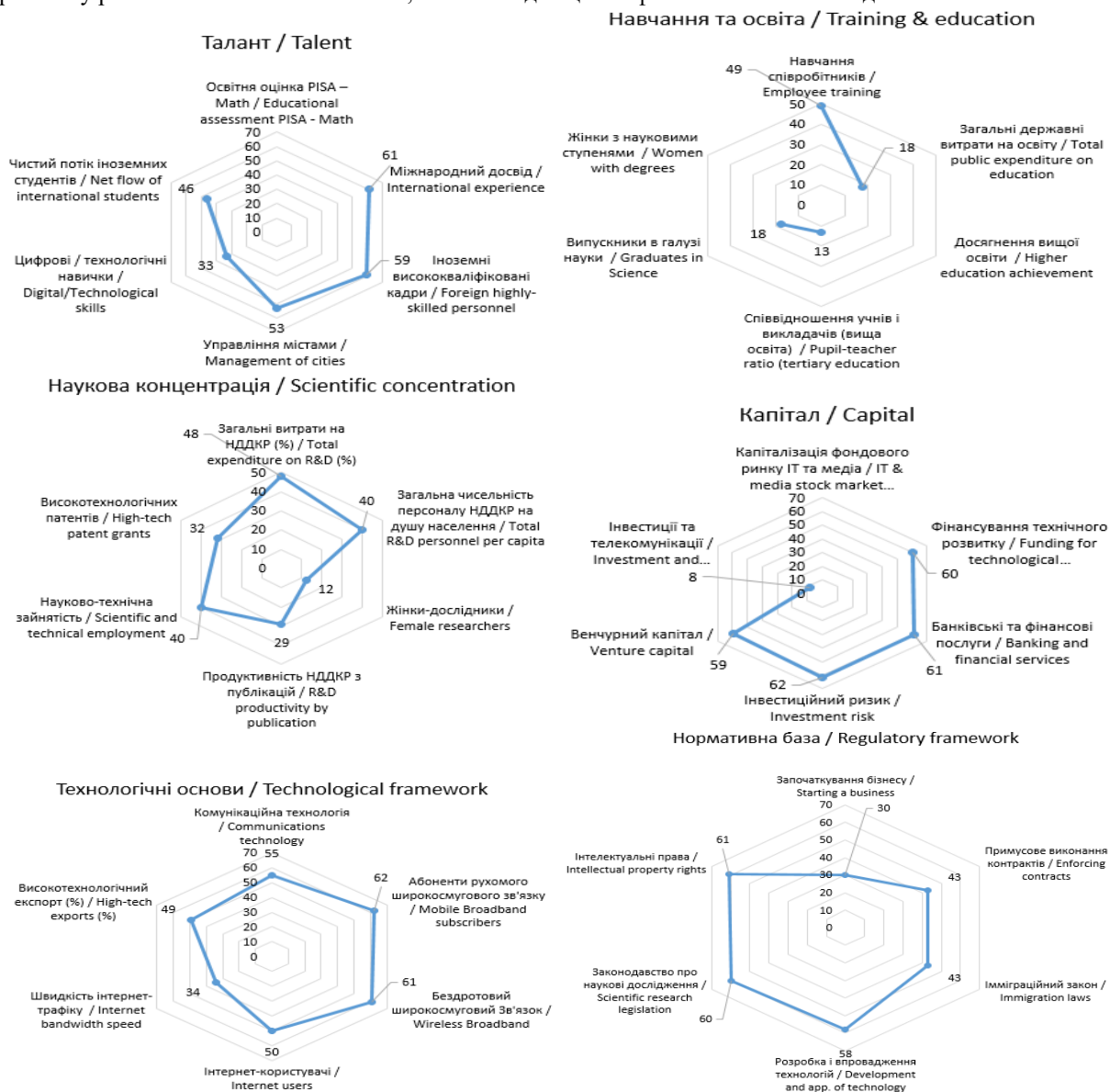
Проаналізувавши основні показники рейтингу, можна зробити наступні висновки:

Найбільше позицій Україна втратила за субфакторами: чистий потік іноземних студентів (мінус 18 позицій), започаткування бізнесу (мінус 17 позицій), іміграційний закон (мінус 8 позицій).

У той же час Україна піднялась на 46 позиції за показником інвестицій в телекомунікації (8 місце); на 21 позицію за показником використання великих даних і аналітики (26 місце).

Слід також відзначити, що слабкими сторонами України є: захист прав на інтелектуальну власність, банки і фінансові сервіси, високі інвестиційні ризики, кібербезпека та піратство; сильними – швидкість інтернет-підключень, е-демократія, якість навчання.

Погоджуємось із думкою [12], що при переході до цифрової економіки основними завданнями, які стоять перед Україною, є: зміна економічного укладу, зміна традиційних ринків, соціальних відносин, державного управління, що пов'язано з проникненням в них цифрових технологій; принципова зміна основного джерела доданої вартості і структури економіки за рахунок формування більш ефективних економічних процесів, забезпечених цифровою інфраструктурою; перехід функції механізму розвитку економіки до інститутів, заснованих на цифрових моделях і процесах на всіх рівнях (ринки, галузь, сфери діяльності); технологічний рівень, на якому представлені прогресивні технології і платформи; рівень єдиного середовища, представлений нормативним регулюванням, інформаційною інфраструктурою, кадровим забезпеченням і інформаційною безпекою. Єдине середовище покликане оптимізувати умови для розвитку рівнів економіки і технологій, а також підвищити ефективність їх взаємодії.

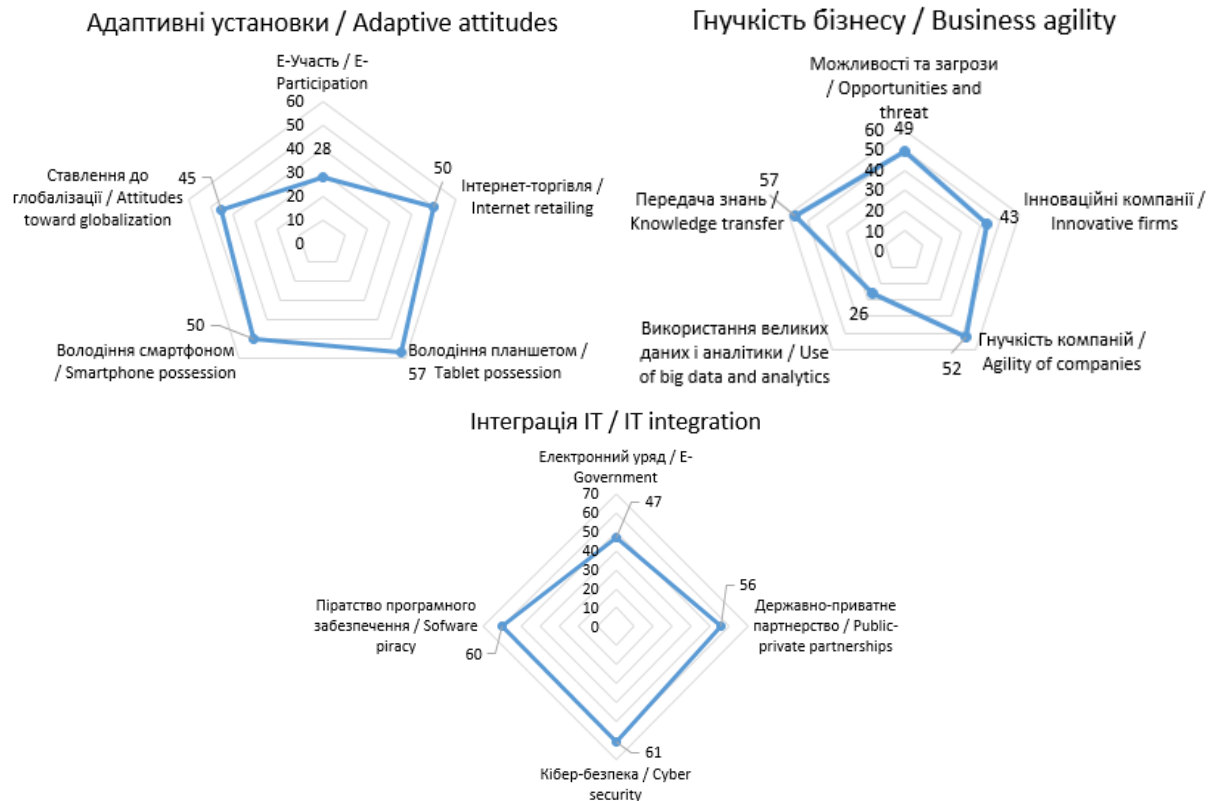

Рис. 1. Позиція України за факторами та субфакторами у рейтингу цифрової конкурентоспроможності (2018 рік)

Висновки. Зростання рівня цифровізації сприятиме підвищенню якості життя громадян, а саме: новим можливостям працевлаштування, зростанню купівельної спроможності населення, доступності та якості освіти, зручності цифрових сервісів та привабливості економіки для кваліфікованих кадрів.

Література

1. Digitizing Europe. Why northern european frontrunners must drive digitization of the EU economy / Emanuelle Alm, Niclas Colliander, Filiep Deforche et al; The Boston Consulting Group. – Stockholm: BCG, 2016. – 37 p.
2. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGraw-Hill, 1995. 342 p.
3. The Concept of a 'Digital Economy' [Electronic resource]. – Access mode: <http://odec.org.uk/the-concept-of-a-digital-economy/> – Title from the screen.
4. The digital transformation of industry (A European study commissioned by the Federation of German Industries (BDI) and conducted by Roland Berger Strategy Consultants). URL: http://bdi.eu/media/user_upload/Digital_Transformation.pdf.
5. Веретюк С. М. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні / С. М. Веретюк, В. В. Пілінський // Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. – 2016. – № 2 (42). – С. 51–58.
6. Глушач Ю. С. Рейтинг як інститут цифрової економіки / Ю. С. Глушач // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 18. – С. 42–47.
7. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі / С. В. Коляденко // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 6. – С. 105–110.
8. Краус К. М. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій / К. М. Краус, Н. М. Краус // Інтелект XXI. – 2018. – № 1. – С. 211–214.
9. Лозова Т. І. Цифровізація проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна: земельних ділянок, розташованих на них будівель, споруд та передавальних пристроїв / Т. І. Лозова, Г. Ю. Олійник, О. А. Олійник // Економіка та держава. – 2019. – № 1. – С. 4–9. – DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.4/
10. Ляшенко В. І. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія / В. І. Ляшенко, О. С. Вишневецький; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2018. – 252 с.
11. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2018 р. № 67-р // Законодавство України. – Електрон. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>. – Назва з екрана.
12. Пуцентейло П. Р. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки / П. Р. Пуцентейло, О. О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2018. – № 5-6 (75). – С. 131–143.
13. Цифрова адженда України – 2020 ("Цифровий порядок денний" – 2020). Концептуальні засади (версія 1.0) // Hitch-office. – 2016. – 90 с.
14. IMD World Competitiveness digital ranking 2018 results [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2018/> – (Дата звернення 23.02.2019). – Назва з екрана.
15. Як цифрова економіка змінить Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/01/16/633057/> – (Дата звернення 23.02.2019). – Назва з екрана.

References

1. Digitizing Europe. Why northern european frontrunners must drive digitization of the EU economy / Emanuelle Alm, Niclas Colliander, Filiep Deforche et al; The Boston Consulting Group. – Stockholm: BCG, 2016. – 37 p.
2. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. McGraw-Hill, 1995. 342 p.
3. The Concept of a 'Digital Economy [Electronic resource]. – Access mode: <http://odec.org.uk/the-concept-of-a-digital-economy/> – Title from the screen.
4. The digital transformation of industry (A European study commissioned by the Federation of German Industries (BDI) and conducted by Roland Berger Strategy Consultants). URL: http://bdi.eu/media/user_upload/Digital_Transformation.pdf.
5. Veretiuk S. M. Vyznachennia priorityetnykh napriamkiv rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v Ukraini / S. M. Veretiuk, V. V. Pilinskyi // Naukovi zapysky Ukrainskoho naukovo-doslidnoho instytutu zviazku. – 2016. – № 2 (42). – S. 51–58.
6. Hlushach Yu. S. Reitynh yak instytut tsyfrovoy ekonomiky / Yu. S. Hlushach // Investytsii: praktyka ta dosvid. – 2018. – № 18. – S. 42–47.
7. Koliadenko S. V. Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennia v Ukraini ta sviti / S. V. Koliadenko // Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky. – 2016. – № 6. – S. 105–110.
8. Kraus K. M. Tsyfrovizatsiia v umovakh instytutsiinoi transformatsii ekonomiky: bazovi skladovi ta instrumenty tsyfrovyykh tekhnologii / K. M. Kraus, N. M. Kraus // Intelkt KhKhI. – 2018. – № 1. – S. 211–214.
9. Lozova T. I. Tsyfrovizatsiia provedennia tekhnichnoi inventaryzatsii ob'ektiv nerukhomoho maina: zemelnykh dilianok, roztaшовanykh na nykh budivel, sporud ta predevalnykh prystroiv / T. I. Lozova, H. Yu. Oliinyk, O. A. Oliinyk // Ekonomika ta derzhava. – 2019. – № 1. – S. 4–9. – DOI : 10.32702/2306-6806.2019.1.4/
10. Liashenko V. I. Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku : monohrafiia / V. I. Liashenko, O. S. Vyshnevskiy ; NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. – Kyiv, 2018. – 252 s.
11. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [Elektronnyi resurs] : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sich. 2018 r. № 67-r // Zakonodavstvo Ukrainy. – Elektron. dani. – Kyiv, 2018. – Rezhym dostupu : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizatsiyi>. – Nazva z ekrana.
12. Putsenteilo P. R. Tsyfrova ekonomika yak novitnii vektor rekonstruktsii tradytsiinoi ekonomiky / P. R. Putsenteilo, O. O. Humeniuk // Innovatsiina ekonomika. – 2018. – № 5-6 (75). – S. 131–143.
13. Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020 ("Tsyfrovyy poriadok denniy" – 2020). Kontseptualni zasady (versiia 1.0) // Hiteh-office. – 2016. – 90 c.
14. IMD World Competitiveness digital ranking 2018 results [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2018/> – (Data zvernennia 23.02.2019). – Nazva z ekrana.
15. Iak tsyfrova ekonomika zminyt Ukrainu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/01/16/633057/>. – (Data zvernennia 23.02.2019). – Nazva z ekrana.

Рецензія/Peer review : 10.03.2019

Надрукована/Printed : 04.04.2019
Прорецензовано редакційною колегією

УДК 338.45:65.012.8(477)

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-241-245

ШВЕЦЬ Ю. О., БУРДИЛО О. В.

Запорізький національний університет

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА СПОСОБИ ЇХ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано сучасний стан промисловості країни. Проведено порівняльний аналіз впливу різних факторів на економічну безпеку України. На основі цього визначено перелік загроз, які впливають на розвиток промислових підприємств країни. Визначено проблеми і розроблено рекомендації щодо посилення економічної безпеки промислових підприємств країни.

Ключові слова: фактори впливу, індекс промислового виробництва, економічна безпека, промислові підприємства, економічна загроза.

SHVETS Y., BURDYLO O.

Zaporizhzhia National University

ANALYSIS OF FACTORS INFLUENCING THE ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE AND THEIR METHODS OF NEUTRALIZATION

The purpose of the article is to determine the factors influencing the economic security of Ukrainian enterprises and identify the main ways to increase the economic security of industrial enterprises. The article defines the essential concept of "economic security of industrial enterprises" and analyses the current state of the country's industry. A comparative analysis of the influence of various factors on the economic security of industrial enterprises of the state is conducted. The main methods of assessing the economic security of enterprises in the absence of a unified assessment methodology are considered and indicated. On the basis of the investigated material the list of threats influencing the development of industrial enterprises of the country is determined. The development of international economic relations requires a well-established legislative framework for foreign economic activity, as well as the introduction of measures on the financial and economic security of the state, since preserving the national economy is a priority task of any country. In a well-developed society, Ukraine has not yet set up a clear action plan for the development of perfect trade. All communications related to the sale of goods and services have a character both at the international level and at the state and regional level. In our opinion, in the context of globalization, it is necessary to identify the threats to the economic security of Ukraine, identify the real and potential phenomena that threaten the functioning and development of the economic, social and political system. During the economic crises in the country, special attention is paid to providing financial security of enterprises. Destabilization of the country's finances leads to losses of domestic and foreign solvency, the instability of the national currency, the reduction of incomes, as a result, there is a decline in production, the decline of business entities. It is established that one of the greatest threats to the development of Ukraine's economic security is the low level of export technology and problems of the social sector. Recommendations on improving state regulation of the socio-economic sphere have been developed in order to strengthen the country's economic security.

Key words: factors of influence, index of industrial production, economic security, industrial enterprises, economic threat.

Постановка проблеми. Сучасний стан сектору промислового виробництва України став поштовхом до зміни вектору галузевої та географічної структури зовнішньоекономічної діяльності. На даному етапі наша країна була змушена трансформуватися і пристосовуватись до нових умов зовнішньої торгівлі. Через припинення торговельних зв'язків з найбільшим експортером українських товарів виникла необхідність пошуку нових ринків збуту. Кризовий стан економіки суттєво відобразився на всіх галузях економіки країни, деякі підприємства не витримали жорсткої конкуренції в умовах активної світової глобалізації та переорієнтації на більш досконалі технології і покинули ринки збуту продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох працях науковців (Бреус С.В. [1], Міронова Ю.В. [2], Токарський Т.Б.[3], Ляшенко О.М. [4], Гончар В.Г. [7], Гбур З. [8], Кристиняк М.Б. [9], Пилипенко О.І. [10] та ін.) було проаналізовано питання стосовно економічної безпеки підприємств України.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У статті продовжено вивчення основних проблем економічної безпеки промислових підприємств, які заважають розвитку промисловості України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення факторів впливу на економічну безпеку підприємств України, дослідження основних проблем економічної безпеки промислових підприємств, визначення основних шляхів підвищення економічної безпеки промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання щодо економічної безпеки є важливими для промислових підприємств України та їх галузевої належності. Поява нових небезпек на різних рівнях економічного середовища, ускладнення протидії наявним загрозам через значні обмеження ресурсів негативним чином можуть вплинути на економічну безпеку підприємств. Проте незабезпеченість інструментарію оцінювання економічної безпеки завдають проблем у якісному дослідженні стану підприємств та перспектив їх подальшого розвитку.

Запровадження та розвиток міжнародних економічних відносин потребує чітко сформованої законодавчої бази стосовно зовнішньоекономічної діяльності, а також впровадження заходів щодо фінансово-економічної безпеки держави, адже збереження національної економіки – це першочергове завдання будь-якої країни. У досить розвиненому суспільстві Україна ще немає чітко визначеного плану дій щодо розвитку досконалої торгівлі. Всі зв'язки, пов'язані з продажем товарів та послуг, мають хаотичний характер як на міжнародному рівні, так і на державному та регіональному рівнях.

Промисловість України поступово оговтується після шокових для неї років. Зміна влади, анексія півострову Крим, агресія на Сході, поява непідконтрольних територій призвели до певного руйнування налагоджених економічних зв'язків, і результатом стали різкі зменшення обсягів виробництва.

Найкраще характеризує підйом або спад виробництва в Україні індекс промислового виробництва. Індекс промислового виробництва – це відносний показник, який показує обсяги промислового виробництва, його динаміку відповідно до минулого року [5]. Протягом останніх 5 років ситуація на ринку промислової продукції переживала складні часи, найважчим був 2014 р., індекс склав 82,8% (табл. 1).

Таблиця 1

Індекс промислового виробництва в Україні за період 2014–2018 рр. (%)

№	Промисловість	Роки				
		2014	2015	2016	2017	2018
1	Видобувна промисловість	86,3	85,8	100,7	94,4	100,3
2	Переробна промисловість	90,7	87,4	104,3	101,4	90,2
3	Машинобудування	79,4	85,9	101,5	112,2	81,1
4	Постачання електроенергії, газу, пара	93,4	88,0	102,5	85,2	109,9
5	Всього за рік (%)	82,8	98,4	103,1	97,1	95,3

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [5]

Проте вже в 2015 р. економіка країни змогла подолати певні бар'єри і підвищити показники виробництва на 15,6%. Індекс виробництва промислової продукції в Україні за 2018 р. становив 95% і це означає, що в порівнянні з аналогічним періодом минулого 2017 р. він знизився на 1,8%. Видобувна промисловість працювала з незначними коливаннями у 2014-2015 рр., у 2016 р. відбулось підвищення індексу на 14,9%, у 2017 р. – зменшення на 6,3, але у 2018 р. динаміка покращилась і показник збільшився 5,9%. Індекс виробництва переробної промисловості склав у 2014 р. 90,7%, 2015 р. – 87,4%, 2016 р. – 104,3%, 2017 р. – 94,4%, 2018 р. – 90,2%. Щодо постачання електроенергії і газу, то у 2014 р. індекс склав 93,4%, 2015 р. – 88%, 2016 р. – 102,5%, 2017 р. – 85,2%, 2018 р. – 109,9%. Найбільших коливань зазнав сегмент машинобудування, адже відбулось стрімке підвищення до 112,2% за чотири роки, але в 2018 р. відбувся спад до 81,1% [5]. Ще досі економіка не може стабільно працювати, адже країна частково перебуває в режимі воєнного стану.

В цілому, економічна безпека промислових підприємств – це певний стан суб'єкта господарювання, за якого він може адекватно функціонувати на ринку, швидко адаптуватися до зовнішніх та внутрішніх загроз та ризиків. В сучасних умовах підприємства повинні раціонально та ефективно використовувати наявні ресурси, мінімізувати ризики та причини їх виникнення.

На нашу думку, в умовах світової глобалізації до загроз економічній безпеці України, необхідно визначити реальні та потенційні явища та події, що загрожують функціонуванню і розвитку економічної, соціальної та політичної системи. З огляду на це, запобігання виникненню небезпеки та з метою ефективного забезпечення економічної безпеки України необхідно чітко окреслити коло загроз економічній безпеці (табл. 2) [1; 7; 8].

Таблиця 2

Фактори впливу на економічну безпеку промислових підприємств України

Внутрішні загрози	Зовнішні загрози
Низький рівень технологічного забезпечення більшості галузей країни, високі витрати на виробництво продукції, низька якість продукції і, як наслідок, низька конкурентоспроможність національної економіки.	Залежність України від імпорту багатьох видів продукції, включаючи товари, які є стратегічними, енергетичні ресурси, комплектуючі для галузі машинобудування, продовольчі товари.
Втрата суттєвої частки наукового та техніко-технічного потенціалу, відставання в розвитку технологій.	Значний відтік інтелектуальних та трудових ресурсів за кордон.
Деформування структури виробництва, руйнування та занепад системи відтворення виробничого потенціалу країни.	Відсталість у розвитку транспортної інфраструктури зовнішньоекономічних зв'язків.
Неефективність державного управління соціально-економічними процесами та ін.	Слабкий експортно-валютний контроль та недосконале проведення митної політики, що впливає на структуру експорту.

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [1-4]

Таким чином до загроз, що впливають на макроекономічне середовище в сучасних умовах, можна віднести наступні:

- нестабільне економічне зростання;
- повільні темпи процесів відтворення та подолання структурних відхилень в економіці;

- висока залежність сучасної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків та повільні темпи розвитку внутрішнього ринку;

- високий рівень корумпованості економіки.

Інтеграція економічної діяльності України у міжнародне господарство забезпечує розвиток та подальше удосконалення товарів та послуг. Україна завжди мала суттєвий експортний потенціал, проте основною проблемою залишається недостатня техніко-технологічна база більшості підприємств країни. Лише невеликий відсоток товарів, які експортуються за кордон, – це продукція високотехнологічних сфер економіки, та більша частка припадає на сировину та матеріали. Тому, необхідно удосконалювати вітчизняне виробництво та рухатись вперед.

Під час фінансово-економічних криз в країні особливої уваги набуває забезпечення фінансової безпеки підприємств. Дестабілізація фінансів країни призводить до втрат внутрішньої і зовнішньої платоспроможності, нестабільності національної грошової валюти, скорочення доходів населення і, як наслідок, відбувається скорочення виробництва, занепад суб'єктів господарювання [8; 9].

Негативні наслідки кризових явищ в економіці на сучасному етапі інтеграції України у світове господарство можуть бути досить глобальними для подальшого становлення виробничого сегменту економіки. Якщо розглядати в загальному аспекті, то загрози, які впливають на економічну безпеку промислових підприємств, наведені в табл. 3.

Таблиця 3

Загрози, які впливають на економічну безпеку промислових підприємств

		Загрози	
Внутрішні		Зовнішні	
1	Збої в поставках сировини та матеріалів для виробництва та зниження продуктивності виробництва.	1	Послаблення попиту на українську продукцію та скорочення доступу країни на закордонні ринки збуту і підвищення рівня залежності країни від світових валют, особливо в умовах збільшення зовнішнього боргу країни.
2	Застаріла матеріально-технічна база, відсутність новітніх технологій на виробництві.	2	Зниження інвестиційної привабливості промислових підприємств та швидкий розвиток світової інноваційно-технічної бази.
3	Недостатній рівень бюджетного фінансування промислової сфери.	3	Незбалансованість бюджету в сучасних умовах дефіциту ресурсів держави.
4	Рейдерські атаки.	4	Недостатня законодавча база стосовно регулювання та захисту безпеки підприємств.
5	Зниження рівня захищеності інформації та відповідальності персоналу, розкрадання майна.	5	Зниження соціального добробуту населення країни.

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [1–4]

Сьогодні в Україні налагоджується аналіз проблематики економічної безпеки промислових підприємств за наведеними факторами впливу. На сучасному етапі розвитку суттєві занепокоєння щодо розвитку промисловості країни викликають такі основні фактори, як надмірна залежність України від зовнішньоекономічної кон'юнктури та недостатній розвиток внутрішнього ринку.

Таким чином, оцінка економічної безпеки промислових підприємств є досить складним питанням, адже дотепер немає єдиної методики її оцінювання. Слід зазначити, що головними підходами до оцінки рівня безпеки підприємств країни можна вважати такі:

- функціональний аналіз – дослідження проблем за окремими функціональними складовими, аналіз основних показників ефективності діяльності [8; 9];

- індикаторний аналіз – порівняння наявного стану економічної безпеки з відповідними сталими індикаторами;

- експертний аналіз – оцінка загроз, ризиків та їх наслідків для підприємства;

- структурний аналіз та синтез – аналіз окремих суб'єктів та взаємозв'язків між ними для досягнення очікуваного економічного ефекту.

Для кожного підходу є свій інструментарій, обмеження, вірогідні відхилення та можливі похибки в аналізі [2; 8; 9]. Найпоширенішим та найоптимальнішим є функціональний та індикаторний аналіз економічної безпеки промислових підприємств, що складається з певних спільних етапів дослідження:

Визначення головних складових систем економічної безпеки – це технічна, технологічна, фінансова, екологічна та інформаційна системи.

Відбір основних показників, які характеризують стан безпеки підприємства – наявність сировини, конкурентоспроможність, фінансова стійкість, стабільність виробництва та збуту продукції.

Нормалізація відповідних показників до певних стандартів, для кожної галузі різні показники та різні нормативи.

Визначення ризиків та загроз економічній безпеці промислових підприємств на основі головних показників діяльності.

Створення певних щодо дій нормалізації економічної безпеки та мінімізації ризиків.

Взагалі оцінка економічної безпеки необхідна для подальшого стабільного розвитку підприємства, його конкурентоспроможності на ринку, безпечної діяльності, мінімізації економіко-політичних ризиків та

максимізації прибутків. Проте, проблемою оцінки економічної безпекології є те, що неможливо чітко визначити, що ж досліджується, чи то стан економічної безпеки, чи міра захищеності підприємства від певних факторів.

Економічна безпека підприємств України цілком залежить від стану економічної, соціальної та політичної безпеки нашої держави. Тому, до основних проблем економічної безпеки промислових підприємств можна віднести:

- несприятливий політичний та економічний стан країни;
- відсутність інвестицій в галузь промисловості та незахищеність прав інвесторів;
- відсутність законодавства стосовно охорони майна від рейдерства;
- недостатня захищеність підприємств від зовнішніх факторів впливу;
- чутливість до змін в міжнародних економічних процесах та зміни ринків збуту;
- низькі стандарти якості промислової продукції;
- застаріла техніко-технологічна база;
- загрози комерційній таємниці промислового підприємства;
- корупція;
- недобросовісність персоналу;
- відсутність мотивації працівників.

Для досягнення певного рівня розвитку необхідно активізувати всі сектори економіки, а особливо промисловість.

Таким чином, для розвитку промислових підприємств та підвищення їх економічної безпеки необхідно запровадити низку заходів, таких як:

- підтримка промислового сектору економіки з боку держави шляхом підвищення бюджетування установ, надання пільг та субсидій підприємствам, які дотримуються всіх правил та норм законодавства;
- підвищення інвестиційного середовища, що забезпечить підприємства необхідними матеріальними ресурсами для відновлення матеріально-технічної бази;
- удосконалення маркетингового управління персоналом та підвищення кваліфікації робітників, стимулювання виробництва шляхом інноваційних стратегій;
- запровадження новітніх технологій стосовно охорони інтелектуальної та матеріальної власності промислових підприємств;
- переймання європейського досвіду в налагодженні системи реалізації та збуту готової продукції;
- дотримання законодавства стосовно безпеки не лише техніко-технологічної, а й економічної;
- виведення бізнесу з тіньового сектору та своєчасна та повна сплата всіх податкових зобов'язань;
- мінімізація фінансових ризиків;
- раціональне використання наявних ресурсів.

В економічній безпеці промислових підприємств є низка проблем, які цілком реально виправити за досить короткий термін, але більш складна ситуація склалась в розвитку нашої країни.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження можна відзначити, що глобалізація непомітно увійшла у всі сфери економіки країни та значною мірою вплинула на економічну безпеку промислових підприємств, створивши загрози для подальшого їх розвитку. Таким чином, основні загрози економічній безпеці промисловості зосереджені на всіх рівнях, що потребує суттєвого вивчення та подальшої ліквідації ризиків впливу. Реалізація заходів стосовно посилення економічної безпеки підприємств повинна підкріплюватись законодавчо та негайно виконуватись, а не відкладатись, як найчастіше буває у нашій країні. Підвищення рівня економічної безпеки промислових підприємств та захист країни у всіх сферах життєдіяльності є запорукою стабілізації держави як сильного конкурента на світовому ринку.

Література

1. Бреус С.В. Економічна безпека як категорія. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент. 2017. № 12. С. 140–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2017_12_18.
2. Міронова Ю. В. Економічна безпека підприємств: інтегральні підходи до оцінювання. Економічний простір. Дніпро, 2017. № 119. С. 173–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2017_119_20.
3. Токарський Т. Б. Соціально-економічна безпека України. Сучасні питання економіки і права. Київ, 2017. Вип. 1-2. С. 179–189.
4. Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємств: тенденції та підходи до оцінювання. Стратегічні пріоритети. Київ, 2016. № 3. С. 213–219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2016_3_27.
5. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 05.02.2019).
6. Гончар В. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України – запорука фінансової безпеки держави. Актуальні проблеми економіки. Київ, 2015. № 8. С. 150–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_8_20.
7. Гбур З. Економічна безпека України в умовах глобалізації. Актуальні проблеми державного управління. Одеса, 2017. Вип. 4. С. 21–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2017_4_5.
8. Кристиняк М. Б. Оцінка показників діяльності суб'єктів малого підприємництва як основа характеристики рівня їх економічної безпеки. Наукові записки [Української академії друкарства]. Львів, 2016. № 1. С. 213–219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2016_1_28.
9. Пилипенко О. І. Економічна безпека підприємства в умовах комп'ютеризації процесу бюджетування. Статистика України. Київ, 2016. № 3. С. 18–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2016_3_5.

References

1. Brus S.V Economic security as a category. Problems of innovation and investment development. Series: Economics and Management. 2017. №. 12. P. 140-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2017_12_18.
2. Mironova Yu.V. Economic security of enterprises: integral approaches to evaluation. Economic space. Dnipro, 2017. №. 119. pp. 173-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2017_119_20.
3. Tokarsky TB Social and economic security of Ukraine. Modern issues of economics and law. Kyiv: Kyiv State University, 2017. 1-2. Pp. 179-189.
4. Lyashenko O. M. Economic security of enterprises: trends and approaches to evaluation. Strategic priorities. Kyiv, 2016. №. 3. P. 213-219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2016_3_27.
5. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (application date 05.02.2019).
6. Gonchar V.G Financial and economic security of Ukrainian enterprises is a guarantee of financial security of the state. Actual problems of the economy. Kyiv, 2015. No. 8. P. 150-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_8_20.
7. Gubur Z. Economic security of Ukraine in the conditions of globalization. Actual problems of public administration. Odessa, 2017. 4. P. 21-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJrn/apdyo_2017_4_5.
8. Krystyak M. B. Assessment of indicators of activity of small business entities as the basis of the characteristics of their level of economic security. Scientific notes [Ukrainian Academy of Printing]. Lviv, 2016. №. 1. S. 213-219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2016_1_28.
9. Pilipenko O. I. Economic security of the enterprise in the computerization of the budgeting process. Statistics of Ukraine. Kyiv, 2016. №. 3. S. 18-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2016_3_5.

Рецензія/Peer review : 13.02.2019

Надрукована/Printed : 05.04.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Череп А. В

УДК 65.012.4 (477)

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-246-250

ЛАПШИН І. М.

Хмельницький національний університет

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Досліджено питання реалізації соціальної політики в Україні в умовах державного регулювання демографічних процесів. Розкрито та обґрунтовано сутність державної соціально-демографічної політики та забезпечення її реалізації. Розглянуто методичні підходи стосовно формування основних принципів державного регулювання соціального розвитку, що спирається на систему методів та інструментів, необхідних для досягнення поставлених цілей. Сформовано структуру забезпечення соціального захисту. Визначені основні завданнями Міністерства соціальної політики в сфері регулювання демографічних процесів. Детально розглянуто принципи реформування системи соціального захисту та забезпечення і нормативно-правове регулювання демографічних процесів в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: державне регулювання, демографічна ситуація, механізм, соціальна політика.

LAPSHYN I.

Khmelnitskyi National University

STATE SOCIAL POLICY IN THE CONTEXT OF REGULATION OF DEMOGRAPHIC PROCESSES IN UKRAINE

Each country has its own social policy – a concept strategy. Its concept creates the main directions of the state policy regarding the development of demographic situation for a certain period. Such concept makes the legal and ideological basis within which the policy of a country should be built and implemented. The importance of state regulation of social processes is determined by the demographic crisis that threatens the national security of the country. In this case, the state regulation process, which should ensure the improvement of the demographic situation of the country, becomes so relevant. Main methods for regulation of social processes in Ukraine has been carried out. The nature of social policy and demographic development were considered. Methodical approaches to formation of the basic principles of state regulation of social development, based on a system of methods and tools necessary to achieve its goals has also been carried out. The structure of the mechanism of state regulation of demographic processes has been formed. The socio-economic provision and legal regulation of demographic processes in Ukraine at the present stage have been considered in details. As the result, the system of state regulation of social processes and development is an integral part of a system that influences on the factors that regulate the population reproduction process for the implementation of demographic policy and its goals.

Keywords: state regulation, mechanism, demographic situation, social policy.

Постановка проблеми. Внаслідок трансформаційних змін, поляризація суспільства в Україні набула великих масштабів. Українське суспільство в соціальному плані розділилось майже на дві частини. Перша – мала та найбагатша частина населення і друга – соціально вразлива частина населення, що вимагає допомоги від держави і складає більшість населення. Сформована нерівність в українському суспільстві створює напругу та має негативний соціально-економічний ефект, розвитку національного господарства. Досягнення економічного й демографічного розвитку та зокрема розвитку трудового потенціалу й формування конкурентного людського капіталу населення неможливе без потужної та структурно розвиненої соціальної бази. Для її створення необхідна грамотна та дієва соціальна політика. Саме завдяки реалізації заходів соціальної політики проходить затвердження принципів соціальної рівності та справедливості в рамках соціально-орієнтованої ринкової економіки. Важливість державного регулювання соціальних процесів зумовлена демографічною кризою, що загрожує національній безпеці країни. Відтак актуальним стає процес державного регулювання, що має забезпечити покращення соціального та демографічного становища країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми державної політики України в регулюванні соціальних та демографічних процесів присвячено праці таких науковців, як Белянського В.П., Вороніна А.Г., Дідківської Л.І., Дегтяра А.О., Долишнього М.І., Лесечко М.Д., Лібанової Е.М., Лотоцької В.В., Нижник Н.Р., Пономаренка Б.Т., Рудницької Р.М., Тертишної Л.С., Стешенко В.В. та інших. Однак, комплексного бачення категорій державного регулювання соціально-демографічних процесів не чітко визначено та потребує доопрацювання.

Мета статті – розкриття та визначення сутності державної політики в сфері регулювання соціально-демографічних процесів та розвитку завдяки визначенню основних методів реалізації такої політики, систематизації важелів та інструментів державної політики соціального регулювання демографічних процесів.

Виклад основного матеріалу. Соціальною політикою прийнято вважати діяльність громадських та державних інститутів, суспільних груп та окремих суб'єктів соціальної політики. Така діяльність зазвичай є спрямованою на задоволення соціальних потреб як суспільства загалом, так і людини зокрема. Реалізація

таких соціальних потреб, що забезпечують життєдіяльність та розвиток соціальної сфери при безкомпромісному дотриманні основних громадянських прав та свобод проходить на основі відносин принципу соціальної справедливості [1].

На наш погляд, соціальна політика є суспільно-історичним явищем, яке бере свій початок разом з виникненням держави. Спрямовується на коригування спільної діяльності населення та узгодження суспільного та індивідуального життя людини, регулює взаємовідносини між різними соціальними структурами та інститутами. Серед науковців панує думка, що природа соціальної політики передусім пов'язана зі складом суспільства. До складу якого входять економічно забезпечені та незабезпечені особи. Соціальна політика є тим інститутом, який має за мету підтримку незабезпечених осіб, шляхом створення належних умов для їх життєдіяльності та реалізації таких соціальних принципів, як справедливість, солідарність та рівність. Зокрема Джон Стюарт бачить соціальну політику як таку сферу державної діяльності, яка є відповідальною за формування системи соціального захисту та надання соціальних виплат і послуг. [2]. За О. Яременко соціальна політика – це «направлені дії суб'єктів соціальної політики, головним чином, спрямовані на захист вразливих груп населення, які не мають можливості та здатності захистити та забезпечити себе» [3]. Однак таке трактування соціальної політики є дещо неповним та звуженим. А. Колот вважає, що якщо об'єктом соціальної політики є суто соціально вразливі частини населення, які беззаперечно потребують допомоги з боку держави, тоді соціальна політика не може вважатись та стати ефективною. Необхідним є створення відповідних умов для підтримки соціально вразливих верств населення. [4].

При більш конкретному погляді на соціальну політику, визначимо її як певний комплекс соціально-економічних та демографічних заходів органів державної влади, зокрема органів місцевого самоврядування, великих підприємств та організацій. Дані заходи головним чином спрямовані на створення належних умов для життєдіяльності населення та його захист від зовнішніх чинників, які мало залежать від впливу зі сторони самого населення. До таких негативних чинників можемо віднести безробіття, інфляція та зростання цін на продовольчі товари. На нашу думку головною метою соціальної політики має бути забезпечення належного рівня життя населення, який повинен мати вираження в отриманні відповідної кількості соціальних благ та послуг.

Основною для реалізації та здійснення соціальної політики має стати взаємна та колективна відповідальність та гарантія з боку держави та населення щодо прийняття взаємних соціальних обов'язків. Окрім цього соціальна політика повинна відповідати сучасним умовам економічного розвитку, постійно забезпечувати мінімальні стандарти рівня життя населення та сприяти розвитку соціальних та економічних інститутів. Держава в реалізації соціальної політики виступає в ролі гаранта соціального та законодавчого порядку і способів їх забезпечення. Зокрема Конституція України гарантує вище згадані права на свободу думки, працю, добровільного вибору професії та роду трудової діяльності, отримання якісної освіти та медичної допомоги. Держава не лише гарантує соціальні права, а й несе відповідальність перед населенням за їх забезпечення та формування гідного рівня життя. Конституція України детально відображає гарантії, які стосуються соціального розвитку держави та рівня життя її населення, можемо сюди віднести наступні закони: «Про межу малозабезпеченості»; «Про зайнятість населення»; «Про допомогу сім'ям з дітьми»; «Про охорону праці»; «Про колективні договори та угоди»; «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького та рядового складу»; «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»; «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»; «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні»; «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»; «Кодекс законів про працю України» [7].

Розглядаючи більш детально соціальне законодавство, відмітимо, що зокрема стаття 43 Конституції України наголошує на тому, що завданням держави є створення умов для повного здійснення громадянами права на працю, гарантія рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізація програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

В статті 46 зазначається, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Стаття 47 гарантує громадянам, які потребують соціального захисту, надання житла державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Стаття 48 гарантує кожному право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Стаття 49 гарантує кожному право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Стаття 50 гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Окрім цього, як зазначено в статті 53, держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах. В статті 56 зазначено, що держава також виступає гарантом того, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [7, 8].

Таким чином, з огляду на законодавство та державні соціальні гарантії, головні як первинні так і вторинні умови для життєдіяльності створенні та сформовані. Однак формування основних постулатів соціальних відносин та їх гарантів в правовому полі не означають, що вони дієві та реалізуються і контролюються державою на постійній основі.

На нашу думку, головним завданням державної соціальної політики має стати покращення існуючих умов, створення превентивних засобів по відношенню до негативних соціальних явищ, покращення добробуту населення та недопущення зниження індексу людського розвитку або ж потенціалу, який пов'язаний та характеризує демографічну та соціально-економічну сфери [9].

Роль держави як суб'єкта соціальної політики є центральною але водночас значною мірою підкріплюється діяльністю інших інститутів громадянського суспільства, які перебирають велику кількість функцій на себе. Головна особливість ролі держави проявляється в відповідальності за безпеку та стабільність в середині суспільства та проведення соціальної політики, оскільки держава володіє широким спектром повноважень, що дозволяють їй виконувати головну формувальну та забезпечувальну роль. Що стосується структури соціальної політики держави, на наш погляд вона складається з її суб'єктів, об'єктів, принципів функціонування та механізмів впровадження. Причому дані суб'єкти перебувають в постійній взаємодії. Саме взаємодія суб'єктів соціальної політики направлена на створення необхідних умов для її об'єктів [5].

В умовах соціальної держави ключовим механізмом реалізації соціальної політики виступає соціальне страхування, соціальні гарантії та послуг з боку держави та громадських організацій. Однак даний механізм ще не відпрацьований до ідеалу та має ряд прогалин, що ускладнює соціальний захист населення. Інститути соціальної політики головним чином сприяють зростанню людського потенціалу та захисту громадян. Окрім цього вони є найбільш близькими до вирішення потреб конкретних людей [10]. На нашу думку, державну соціальну політику слід розглядати як систему, що має багато рівнів та функцій, до того ж яка зможе забезпечити ефективний соціально-економічний розвиток країни завдяки застосуванню людського капіталу, трудових ресурсів, та реалізації їх потенціалу. Одним з основних органів, щодо впровадження та реалізації соціальної політики є Мінсоцполітики. Яке є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання гуманітарної допомоги [11].

Відмітимо, що соціальна політика в вузькому значенні, головним чином реалізується та виступає як соціальний захист не тільки незахищених верств населення, але й економічно-активної та працездатної частини, оскільки вона несе на собі основне економічне навантаження та утримує суспільство загалом. Захист таких верств відбувається завдяки наданню свобод для реалізації права на працю та відповідну винагороду. Можемо визначити соціальний захист як комплекс певних організаційно-правових та соціально-економічних заходів по забезпеченню якісними умовами проживання кожного члена суспільства та все населення в відповідній економічній ситуації, структура соц. захисту на рисунку 1. Загалом заходи з забезпечення соціального захисту, мають надавати підтримку тим членам суспільства, котрі з будь-яких причин потрапили в скрутне становище. Така підтримка виражається в соціальній допомозі особам або сім'ям, які не мають достатніх засобів для нормальної життєдіяльності та існування. Зокрема в нашій країні соціальний захист здійснюється в таких організаційно-правових формах, як соціальне страхування та додаткові форми соціального страхування. Додаткові форми проводяться за рахунок засобів фондів, творчих спілок та окремих сільськогосподарських підприємств.

Рис. 1. Структура соціального захисту

Самостійно сформовано автором на основі [13, 14]

З нашої точки зору одним з головних видів соціального захисту є пенсії. Які поділяються на пенсії за віком, пенсії по інвалідності, пенсії за вислугу років та пенсії у випадку втрати годувальника сім'ї. Окрім пенсій відмітимо й не менш важливий вид страхування – допомогу в зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, допомогу при вагітності та пологах, допомогу на дітей з малозабезпечених сімей, допомогу багатодітним і самотнім батькам та ін.

Відмітимо, що в Україні все більшого значення набувають громадські організації та благодійні фонди причому не державні. Дані фонди та організації допомагають окремим бідним категоріям населення в різних формах, а саме: надають грошову допомогу, організують заклади безкоштовного харчування, забезпечують товарами першої потреби, ліками та продуктами харчування. Зі сторони держави, одним з головних засобів окремого соціального захисту є субсидії на житло та комунальні послуги. Наша держава створила пільгову систему для найбільш незахищених верств та груп населення. Окрім надання пільг, держава гарантує соціальний захист таким групам населення, як ветерани війни та праці, громадянам похилого віку та тим, хто постраждав від внаслідок Чорнобильської катастрофи. Загалом соціальне страхування можна охарактеризувати, як найбільш важливу складову в системі соціального захисту. Відмітимо, що більшу частину коштів соціального забезпечення становлять як правило, виплати по соціальному страхуванню. Головною метою соціального страхування можемо визначити саме забезпечення компенсації доходів й реабілітаційних заходів працездатному населенню та власне працівникам в разі втрати працездатності або роботи. Специфіка ринкових відносин в галузі охорони здоров'я та розвиток сфери платних послуг, зумовили та зробили можливим поступовий перехід до страхової та бюджетної системи фінансування сфери охорони здоров'я та впровадження страхової медицини в зрізі соціально-економічних реформ в Україні. Щодо головних принципів системи страхової медицини, можемо віднести до них такі, як добровільне медичне страхування в межах особи або групи осіб чи колективу, рівність в правах серед застрахованих громадян, безкоштовність медичних послуг для застрахованих осіб [5].

Не останню роль в соціальному захисті мало захищених верств населення, інвалідів, людей похилого віку грає соціальне обслуговування. Сюди можемо віднести як медичну інфраструктуру, так і доступ до неї, тобто мережу лікувальних закладів, інтернатів, будинків для пристарілих тощо. До такої інфраструктури входить і надання побутових, житлових, та пільг на засоби пересування (інвалідні візки тощо), на проїзд міським транспортом. Органи соціального захисту перебувають під контролем держави і на сьогодні її роль в створенні дієвої системи соціального захисту є визначальною. Таким чином саме держава повинна гарантувати, виконувати та контролювати систему соціального захисту.

Верховна Рада України ще в 1993 р. затвердила Концепцію соціального захисту населення. В даній концепції чітко вказано, що джерелом підвищення добробуту населення має стати ефективна праця, трудова активність населення та підприємницька ініціатива громадян. Також зазначається, такі зміни є можливими на основі сталого розвитку трудового потенціалу та його ефективного використання й застосування. Однак, не все ж не варто забувати про те, що зростання рівня життя людини прямо пропорційно її власним доходам. Тому головну роль держава має звертати саме на умови праці людей та винагороду за пророблену роботу, причому саме в державних стандартах та доходних мінімумах криється шлях до забезпечення соціальних гарантій та соціального захисту. Згідно Концепції соціального забезпечення населення України, система соціального забезпечення громадян та населення повинна формуватись так, щоб не породжувати утриманство при розподілі соціальних благ. А також щоб заохочувати і стимулювати до праці, й створювати умови для реалізації цієї концепції [12].

На наш погляд, одним з важливих кроків на шляху до вдосконалення системи соціального захисту населення має стати розширення його конкретизації та направленості. Однак тільки на рівнях областей та районів реально можна визначити на скільки людина, яка звертається за допомогою її насправді потребує. Прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Про надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг» 1995 р. можна вважати першим кроком на шляху до цього. Згідно постанови функції реалізації державних програм захисту малозабезпечених осіб та їх сімей, непрацездатних осіб та осіб пенсійного віку повинні виконувати соціальні служби [6]. Загалом, поглиблення економічних реформ та змін не тільки в середині країни а й зовнішніх змін, які стали не менш важливим фактором розвитку держави, перш за все рівноправне існування різних форм власності, свобода підприємництва, вільний вибір виду зайнятості, лібералізація цін, регулювання оплати праці мають стати базою для формування принципово нової соціально-економічної та демографічної ситуації. Це зумовлює необхідність вироблення адекватного та передусім ефективного механізму соціального забезпечення населення.

Висновки. Таким чином, на сьогодні соціальну політику не можна розглядати окремо від глобальних змін і глобальних викликів. Оскільки від таких викликів залежить загальний соціальний та економічний прогрес і безпека держави. Поглибленням соціальної нерівності, ризику бідності й соціального відторгнення, соціальні та військові конфлікти, погіршенням стану довкілля, є глобальними проблемами розвитку, які неможливо розв'язати без об'єднання зусилля всього суспільства. Створюючи власну стратегію розвитку, яка полягає в інтеграції до Європейського Союзу, Україна повинна ясно усвідомлювати як свої можливості, так і зовнішні загрози. В таких умовах, головною ідеєю соціальної політики має залишатися прагнення до більшої справедливості суспільства та забезпечення сталого розвитку економіки.

Станом на сьогодні Україна знаходиться у відверто складних трансформаційних умовах. Це і військові події на Сході країни, відповідно погіршення економічної ситуації, зростання соціальної напруги. Все це зменшує шанси на реалізацію соціальної політики та економічний розвиток. Досягнення економічного й демографічного розвитку та зокрема розвитку трудового потенціалу населення неможливе без потужної та структурно розвиненої соціально-економічної бази. Для її створення необхідна грамотна та

дієва соціальна політика. Саме завдяки реалізації заходів соціальної політики проходить затвердження принципів соціальної рівності та справедливості в рамках соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Література

1. Управління трудовим потенціалом : навч. посіб. / Васильченко В.С., Гриненко А.М., Грішнова О.А., Керб Л.П. – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.
2. The Blackwell Encyclopedia of Social Work / Ed. by Davies M. – Oxford : Blackwell Publishers, 2000. – 480 p.
3. Яременко О. О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації : монографія. Статті. Виступи. Інтерв'ю / О. О. Яременко. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України ; УІСД ім. О. Яременка, 2006. – 480 с.
4. Колот А. Міфи соціальної політики, або з чого слід розпочати формування нової моделі / Анатолій Колот // Дзеркало тижня. – 2010. – 23–29 січ. – № 2 (781).
5. Теренс М. Ганслі Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки / Теренс М. Ганслі ; пер. з англ. О. Перепада. – К. : Основи, 1996. – 237 с.
6. Соціальна політика України в контексті економічних реформ // Міжнародна конференція "Соціальна політика України в контексті економічних реформ", Київ, 2–3 березня 1995 р. – К., 1995. – 150 с.
7. Законодавство у сфері соціального захисту. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/sehl/provisions/zakonodavstvo-u-sferi-soczialnogo-zaxistu.html> (Дата звернення : 12.06.18)
8. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
9. Звіт про людський розвиток 2016. ООН [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/annual-reports/human-development-report-2016.html> (Дата звернення : 12.06.18)
10. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні : монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
11. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423, Київ.
12. Про проект Концепції соціального забезпечення населення України : постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 6. – Т. 31. – Режим доступу : <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>
13. Про соціальний захист населення і внутрішнього ринку України : постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 17. – Ст. 208. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2031-12> (Дата звернення : 12.06.18)
14. Про соціальні послуги [Електронний ресурс] : закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 45. – Т. 358. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (Дата звернення : 12.06.18).

References

1. Upravlinnia trudovym potentsialom : navch. posib. / Vasylychenko V.S., Hrynenko A.M., Hrishnova O.A., Kerb L.P. – K. : KNEU, 2005. – 403 s.
2. The Blackwell Encyclopedia of Social Work / Ed. by Davies M. – Oxford : Blackwell Publishers, 2000. – 480 p.
3. Yaremenko O. O. Sotsialna polityka: teorytyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia protsesiv formuvannia ta efektyvnosti realizatsii : monohrafiia. Statii. Vystupy. Interviu / O. O. Yaremenko. – K. : In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy ; UISD im. O. Yaremenka, 2006. – 480 s.
4. Kolot A. Mify sotsialnoi polityky, abo z choho slid rozpochaty formuvannia novoi modeli / Anatolii Kolot // Dzerkalo tyzhnia. – 2010. – 23–29 sich. – № 2 (781).
5. Terens M. Hansli Sotsialna polityka ta sotsialne zabezpechennia za rynkovoï ekonomiky / Terens M. Hansli ; per. z anhli. O. Perepadia. – K. : Osnovy, 1996. – 237 s.
6. Sotsialna polityka Ukrainy v konteksti ekonomichnykh reform // Mizhnarodna konferentsiia "Sotsialna polityka Ukrainy v konteksti ekonomichnykh reform", Kyiv, 2–3 bereznia 1995 r. – K., 1995. – 150 s.
7. Zakonodavstvo u sferi sotsialnogo zakhystu. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [Elektronnyi resurs] : veb-sait. – Rezhym dostupu : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/sehl/provisions/zakonodavstvo-u-sferi-soczialnogo-zaxistu.html> (Data zvernennia : 12.06.18)
8. Konstytutsiia Ukrainy : zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141.
9. Zvit pro liudskiy rozvytok 2016. OON [Elektronnyi resurs] : veb-sait. – Rezhym dostupu : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/annual-reports/human-development-report-2016.html> (Data zvernennia : 12.06.18)
10. Makarova O.V. Sotsialna polityka v Ukraini : monohrafiia / O.V. Makarova ; In-t demohrafiï ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy. – K., 2015. – 244 s.
11. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 chervnia 2015 r. № 423, Kyiv.
12. Pro projekt Kontseptsii sotsialnogo zabezpechennia naselennia Ukrainy : postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). – 1994. – № 6. – T. 31. – Rezhym dostupu : <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>
13. Pro sotsialnyi zakhyst naselennia i vnutrishnoho rynku Ukrainy : postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). – 1992. – № 17. – St. 208. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2031-12> (Data zvernennia : 12.06.18)
14. Pro sotsialni posluhy [Elektronnyi resurs] : zakon Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). – 2003. – № 45. – T. 358. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (Data zvernennia : 12.06.18).

Рецензія/Peer review : 18.02.2019

Надрукована/Printed : 08.04.2019

Рецензент: д. е. н., проф. Васильківський Д. М.

УДК 336:352.075.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-251-254

КРАВЕЦЬ І. М.

Хмельницький національний університет

УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

У статті висвітлюються зміст, роль та значення управління людськими ресурсами в мінливих умовах ринкової економіки. Наголошено на важливості і, водночас, складності та специфіці управління людськими ресурсами, особливо в умовах прискореного прогресивного розвитку науки, техніки, інформаційно-цифрових технологій, що проявляється у суттєвій зміні змісту трудової діяльності, внаслідок чого змінюються вимоги до професійної компетентності працівників. Розкриваються передумови виникнення та сутність управління людськими ресурсами на засадах компетентісного підходу, в основі якого лежить поняття "професійної компетентності". Виокремлено особливості компетентісного підходу до управління персоналом в сучасних умовах розвитку підприємства. Запропоновано власне визначення поняття "професійна компетентність".

Ключові слова: управління людськими ресурсами, компетенція, професійна компетентність, компетентісний підхід, профіль компетентності управлінської посади.

KRAVETS I.

Khmelnitsky National University

MANAGEMENT OF HUMAN RESOURCES ON THE BASIS OF THE COMPETENT APPROACH

The article highlights the content, role and importance of human resources management in the changing market economy. The importance and, at the same time, the complexity and specifics of human resources management, especially in the context of accelerated progress in the development of science, technology, information and digital technologies, is manifested in the substantial change in the content of work, and as a consequence, the requirements for the professional competence of employees. The essence and preconditions of the emergence of human resources management based on the competency approach are revealed. It is noted that the concept of "professional competence" is at the heart of a competent approach. The actual definition of the concept of "professional competence" is proposed, which is interpreted as a set of certain competences (economic, legal, social and communicative, professional knowledge, skills and abilities, as well as personal professional qualities), which are manifested through an appropriate model of employee behavior in the labor process in order to achievement of certain results of labor activity. The generalized competency profile of a managerial position at different levels of management is proposed, which should cover such competences as the ability to perform administrative management; legal competence; the ability to system-analytical thinking; ability to make effective managerial decisions; the ability to effectively manage the personnel; the ability to be a leader, to form a team and to manage it; ability to social and communicative activities; the ability to be a patriot and to provide patriotic education of subordinates; ability to self-development. The features of a competent approach to personnel management in modern conditions of enterprise development are singled out.

Key words: human resources management, competence, professional competence, competence approach, competence profile of managerial position.

Актуальність теми. Одним з найголовніших завдань будь-якої організації, підприємства, установи є забезпечення ефективного управління людськими ресурсами, оскільки це невичерпне джерело конкурентних переваг у сучасному світі. Забезпечення гнучкості та адаптованості організації до викликів та загроз у невизначеному зовнішньому середовищі можливе за рахунок підвищення ефективності управління людськими ресурсами на основі компетентісного підходу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематиці формування компетентностей фахівців присвячені праці науковців різних галузей суспільних наук, серед яких І. Петрова, В. Петюх, Н. Ситник, А. Казановський, О. Гавриш, І. Миколайчук, Н. Ничкало, О. Овчарук, Л. Паращенко та інші. В публікаціях з зазначеної проблеми наголошується на значенні компетентності працівників у досягненні цілей організації, визначаються сфери застосування компетенцій в управлінні персоналом тощо.

Разом з тим, розвиток наукової думки призводить до різних тлумачень основних складових компетентісного підходу, що потребує удосконалення його теоретичного обґрунтування та застосування в управлінні людськими ресурсами організації відповідно до сучасних викликів, пошуку підходів до побудови профілю компетентностей в діяльності працівників, зокрема управлінського апарату організацій.

Метою дослідження є обґрунтування сутності та значення компетентісного підходу у формуванні ефективної системи управління людськими ресурсами, побудова профілю компетентності управлінської посади

Результати дослідження. Складність та специфіка управління людськими ресурсами полягає у тому, що персонал є найскладнішим об'єктом управління в організації, оскільки, на відміну від інших факторів виробництва, він не є уречевленим, наділений інтелектом, самостійно приймає рішення щодо вибору тієї чи іншої моделі поведінки, діє під впливом різних чинників, зокрема емоційних переживань, має свої об'єктивні та суб'єктивні потреби та інтереси, що в сукупності визначає результати діяльності.

Поняття управління людськими ресурсами має ширший зміст, ніж просто управління кадрами або управління персоналом, оскільки передбачає використання комплексу дій, засобів, методів, які потрібні для

формування продуктивних взаємовідносин між працівниками організації на основі співробітництва.

Широкий зміст управління людськими ресурсами полягає у застосуванні цілісного, системного, стратегічного підходу до управління найціннішим активом організації, підприємства, установи – персоналом, який вносить свій вклад до загальної справи – досягнення цілей функціонування; інтеграції соціальної політики в загальну політику підприємства, метою якої є найм на роботу, удосконалення відбору персоналу, підготовка компетентних працівників, їх мотивування до ефективного використання накопиченого трудового потенціалу в процесі трудової діяльності для реалізації поставлених цілей.

Перехід до ринкової економіки, прискорений прогресивний розвиток науки, техніки, інформаційно-цифрових технологій, супроводжується великими змінами у трудовій діяльності, що проявляється у суттєвій зміні змісту трудової діяльності. В цілому зменшується роль навиків фізичного впливу на предмети та засоби праці і зростає значення таких визначальних навиків, як уміння уявляти складні процеси в цілісній системі, володіння комп'ютерною грамотністю, розуміння змісту статистичних величин, здатність приймати самостійні рішення, колективна взаємодія, робота в команді, відповідальність за якість своєї праці тощо.

Для управління персоналом актуальним стає питання про його готовність до такої руйнівної зміни технологій і про те, що саме цифрові трансформації принесуть у сферу управління персоналом. Варто розуміти, що саме діяльність з управління персоналом знаходиться у центрі сучасних кардинальних змін, які відбуваються в усіх сферах. І саме від управління персоналом залежить правильна навігація організації у такому гіпер-турбулентному середовищі [1, с. 143].

За таких умов підсистема управління людськими ресурсами, роль яких надзвичайно зростає, повинна бути поставлена на рейки стратегічних перетворень. Саме від конкурентоспроможного компетентного персоналу залежить діловий успіх організації. Тому в сучасних умовах сутність стратегічного управління людськими ресурсами організації визначається як комплексний підхід до управління персоналом, спрямований на розвиток і реалізацію компетенцій, необхідні для забезпечення стійких конкурентних переваг організації та досягнення її стратегічних цілей.

В ринкових умовах господарювання перед підприємствами, організаціями постають ряд викликів, серед яких важливе місце посідають ефективність функціонування, інноваційне спрямування діяльності, володіння персоналом необхідних компетенцій, забезпечення соціальної відповідальності перед суспільством [2, с. 13].

В основі успішної стратегії розвитку лежать компетенції працівників, які створюють конкурентні переваги організації на ринку. Нарощування і використання інтелектуальних можливостей персоналу підприємства дає змогу швидко реагувати на вимоги ринку, ефективно реалізовувати свою стратегію розвитку, забезпечувати відтворення як його фізичного, так і людського капіталу.

Сучасну парадигму управління персоналом, людськими ресурсами пов'язують з компетентнісним підходом.

В межах компетентнісного підходу професійна поведінка працівника розглядається як прояв його професіоналізму або компетенцій.

В загальному розумінні компетенція – це здатність працівника виконувати певні завдання та обов'язки відповідно до вимог професійних стандартів відповідної посади, яка реалізовується, демонструється під час трудової діяльності.

Сьогодні важливого значення в управлінні людськими ресурсами має розвиток як базових професійних компетенцій (комунікативні, емоційні, вольові, лідерські та інші якості людини), так і спеціальних компетенцій, які безпосередньо пов'язані з предметною сферою професійної діяльності.

Слід відмітити, що базові компетенції багато в чому мають універсальний характер, оскільки виконують роль фундаменту профілю компетенцій тої чи іншої посади, вони формуються та накопичуються в основному в процесі повсякденної діяльності, збагаченні життєвого та трудового досвіду.

Необхідні компетенції людина отримує у ході здобуття освіти у вигляді набутої кваліфікації, яка дозволяє людині брати участь у суспільно-корисній діяльності. У Законі України “Про вищу освіту” зазначається, що кваліфікація – це офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту. Згідно з Законом, компетентність є динамічною комбінацією знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [3].

Компетентність є основою діяльності і забезпечує свідому, умотивовану поведінку і самореалізацію особистості, підтримує певний емоційний фон, спрямованість, розвиває уміння розв'язувати життєві і виробничі проблеми.

Професійна компетентність є складним полікомпонентним утворенням. Її обов'язковими складовими частинами вважають теоретичні знання, практичні вміння та значимі для виконання певної професійної діяльності особисті якості [4, с. 122].

Поняття “професійна компетентність”, на нашу думку, доцільно трактувати як сукупність певних компетенцій (економічних, правових, соціально-комунікативних, фахових знань, вмінь та навичок, а також особистих професійно важливих якостей), які проявляються через відповідну модель поведінки працівника

у процесі праці з метою досягнення визначених результатів трудової діяльності. При цьому професійна компетентність керівника будь-якої ланки підприємства, організації повинна охоплювати управлінську компетенцію та психолого-педагогічну підготовку.

Професійно необхідною стає універсальна управлінська компетентність, бачення цілей та можливостей досягнення результатів не тільки на рівні підприємства, організації, але й у державному масштабі.

В роботі керівних кадрів в системі управління людськими ресурсами все більш стійкою стає тенденція до зменшення ролі навичок адміністративного маніпулювання персоналом та засобами праці, зростає значення інтелектуальних, управлінських, морально-етичних, корпоративних та психо-мотиваційних чинників. В умовах сучасної реальності важливим стає не просте розширення знань, а тверда професійна воля, певний стан психіки та енергетики посадовців, їх особиста зрілість та віра в успіх і власні сили [5, с.7].

У практиці управління людськими ресурсами під час аналізу структури професійної компетентності точкою відліку є вимоги організації до конкретної посади, на якій перебуває працівник, на основі яких доцільно побудувати профіль компетентності.

Беручи за основу та удосконаливши запропонований автором [5] профіль компетентності посади директора базового центру зайнятості, нами пропонується універсальний профіль компетентності керівної посади директора чи керівників відділів, управлінь будь-якої організації, який, на нашу думку, повинен охоплювати такі компетенції:

1) здатність здійснювати управлінське адміністрування (планувати та організувати роботу колективу; забезпечувати кадрове адміністрування; формувати корпоративну культуру тощо);

2) правова компетентність (дотримуватись вимог чинного законодавства, чинних нормативно-правових та розпорядчих актів; забезпечувати реалізацію Законів України про працю та зайнятість тощо);

3) здатність до системно-аналітичного мислення (сприйняття, підтримка та впровадження змін та інновацій; формування стратегічних цілей розвитку, пошук шляхів їх досягнення тощо);

4) здатність приймати дієві управлінські рішення (виявляти поточні проблеми та оперативно розв'язувати їх за допомогою інтелектуально-інтуїтивного інструментарію та здобутих професійних знань; володіння інформаційними технологіями та ресурсами, використання різних джерел інформації під час прийняття управлінських рішень; здатність діяти в умовах невизначеності, забезпечувати контроль виконання прийнятих рішень тощо);

5) здатність ефективно управляти персоналом (здійснювати підбір і оцінку персоналу; забезпечувати сприятливий соціально-психологічний клімат в колективі; застосовувати дієві методи мотивування персоналу та його розвиток тощо);

6) здатність бути лідером, формувати команду та керувати нею (демонструвати етично-моральну поведінку; володіти інструментами позитивного впливу на людей з метою організації ефективної команди; формувати амбітні цілі та прищеплювати працівникам впевненість у можливостях їх досягнення тощо);

7) здатність до соціально-комунікативної діяльності (виявляти соціальні проблеми та їх вирішувати; забезпечувати ефективну міжособову та ділову взаємодію; співпрацювати з соціумом в контексті забезпечення соціальної відповідальності перед суспільством тощо);

8) здатність бути патріотом та забезпечувати патріотичне виховання підлеглих (сприяти зростанню іміджу своєї організації, підприємства, країни в цілому; підтримувати ідею національного відродження, бути патріотом своєї Вітчизни тощо);

9) здатність до саморозвитку (удосконалення сформованих компетенцій, розширення їх переліку, покращення якісних характеристик людського потенціалу).

В умовах ринкової економіки та притаманної для неї конкурентної боротьби визначальне значення має вміння працювати в команді та здатність управляти командою [6].

Наведений перелік управлінських компетенцій не є вичерпним і може доповнюватись, змінюватись залежно від зовнішніх та внутрішніх чинників функціонування організації, підприємства, установи.

Метою формування моделей компетенцій в організаціях є:

– оцінка діяльності працівників організації;

– створення гнучкої і надійної системи найму;

– проведення відбору кандидатів на керівні посади;

– перебудова кваліфікаційної системи;

– підвищення виконавської дисципліни;

– вдосконалення системи навчання, підвищення кваліфікації та розвитку працівників;

– вдосконалення робочих процесів;

– формування партнерських відносин між службовцями та керівниками.

В ході розробки моделей компетенцій бажано орієнтуватися як на поточні, так і на майбутні вимоги до компетенцій керівників [7].

Компетентнісний підхід враховує поряд із соціально-економічним ефектом (поліпшення фінансових і комерційних показників організації, підвищення задоволеності результатами праці як персоналу, так і роботодавця) психологічний ефект оцінки персоналу, пов'язаний із моделюванням необхідної трудової поведінки. Його практичне використання полягає в розробці та застосуванні на практиці моделей

компетенції співробітників, їх підборі, оцінці та підготовці у відповідності з ними, а також сприяє розробці системи, що може успішно поєднати вимоги бізнесу та управління персоналом [8, с.55].

В науковій літературі виокремлюють два аспекти компетентнісного підходу в управлінні персоналом:

- 1) особистісний, метою якого є вивчення людини, її здібностей та якостей за допомогою психологічного тестування, результатом якого є отримання профілю співробітника;
- 2) функціональний, який передбачає вивчення посади, стандартів діяльності та професійних вимог шляхом з'ясування проектних завдань робочого місця, завдяки чому отримують профіль посади.

Обидва підходи дають можливість підібрати необхідний персонал, здійснити його оцінку у контексті відповідності стратегічним цілям функціонування організації, приймати рішення щодо можливих напрямів професійного розвитку працівників та їх мотивування.

Забезпечення ефективного управління людськими ресурсами вимагає проникливого керівництва та розроблення інноваційного підходу до управління персоналом. Підтримуємо думку Кравчук О. І., що таким підходом може стати ухвалення національної системи стандартів управління персоналом, яке допоможе компаніям управляти найціннішим ресурсом – людьми. Оскільки саме існування національних стандартів управління персоналом дасть українським компаніям можливість ухвалення і узгодження стратегії [1, с. 143].

Висновки. Таким чином, управління людськими ресурсами має бути спрямоване на розв'язання принципово нових, довгострокових завдань, на підвищення економічної та соціальної ефективності роботи організації. Вплив зовнішнього економічного середовища, загальні глобалізаційні процеси викликають необхідність забезпечення стратегічного управління людськими ресурсами організації, в основі якого лежить вплив на людський потенціал, його розвиток, ефективну реалізацію за допомогою різноманітних інструментів. Компетенції працівників лежать в основі успішної стратегії розвитку, оскільки створюють конкурентні переваги організації на ринку. Відтак, вагомим важелем управління людськими ресурсами в сучасних умовах є застосування компетентнісного підходу, який враховує поряд із соціально-економічним ефектом також і психологічний ефект оцінки персоналу, пов'язаний із моделюванням необхідної трудової поведінки працівників.

Література

1. Кравчук О. І. Аналіз міжнародної практики стандартизації управління персоналом. URL : <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/21612>. – (Дата звернення – 20.06.2019).
2. Петрова І. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2013. 466 с.
3. Про вищу освіту : закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37-38. ст. 2004. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – (Дата звернення – 21.06.2019).
4. Ситник Н. І. Компетентнісний підхід в управлінні людськими ресурсами. Економічний Вісник НТУУ “КПІ”. Випуск : Менеджмент організації. URL : http://economy.kpi.ua/files/files/24_kpi_2010_7.pdf. – (Дата звернення – 21.06.2019).
5. Казановський А. В. Про концептуальні підходи до опису профілю компетентності керівних кадрів базового центру зайнятості. Компетентнісний підхід як інструмент розвитку кадрового потенціалу державної служби зайнятості України : матеріали круглого столу. Київ : ІПК ДСЗУ, 2012. С. 6–21.
6. Петух В. М., Чакалова К. О. Характеристика та ранги компетенцій з управління командами. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2014. № 1. С. 28–33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtpp_2014_1_4. – (Дата звернення – 24.06.2019).
7. Гавриш О. А., Довгань Л. Є., Крейдич І. М., Семенченко Н. В. Технології управління персоналом : монографія. Київ : НТУУ “КПІ імені Ігоря Сікорського”, 2017. 528 с.
8. Миколайчук І. П., Стрижак Ю. О. Компетентнісний підхід в системі управління персоналом. Інтернаука : міжнародний науковий журнал. Економічні науки. 2017. № 18 (40), 2 т. С. 53–55.

References

1. Kravchuk O. I. Analiz mizhnarodnoi praktyky standartyzatsii upravlinnia personalom. URL : <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/21612>. – (Data zvernennia – 20.06.2019).
2. Petrova I. L. Stratehichne upravlinnia liudskymy resursamy : navch. posib. Kyiv : KNEU, 2013. 466 s.
3. Pro vyshchu osvitu : zakon Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2014. № 37-38. st. 2004. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – (Data zvernennia – 21.06.2019).
4. Sytnyk N. I. Kompetentnisnyi pidkhid v upravlinni liudskymy resursamy. Ekonomichniy Visnyk NTUU “KPI”. Vypusk : Menedzhment orhanizatsii. URL : http://economy.kpi.ua/files/files/24_kpi_2010_7.pdf. – (Data zvernennia – 21.06.2019).
5. Kazanovskiy A. V. Pro kontseptualni pidkhody do opysu profilu kompetentnosti kerivnykh kadrov bazovoho tsentru zainiatosti. Kompetentnisnyi pidkhid yak instrument rozvytku kadrovoho potentsialu derzhavnoi sluzhby zainiatosti Ukrainy : materialy kruhloho stolu. Kyiv : IPK DSZU, 2012. S. 6–21.
6. Petiukh V. M., Chakalova K. O. Kharakterystyka ta ranhy kompetentsii z upravlinnia komandamy. Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka. 2014. № 1. S. 28–33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtpp_2014_1_4. – (Data zvernennia – 24.06.2019).
7. Havrysh O. A., Dovhan L. Ye., Kreidych I. M., Semenchenko N. V. Tekhnolohii upravlinnia personalom : monohrafiia. Kyiv : NTUU “KPI imeni Ihoria Sikorskoho”, 2017. 528 s.
8. Mykolaichuk I. P., Stryzhak Yu. O. Kompetentnisnyi pidkhid v systemi upravlinnia personalom. Internauka : mizhnarodnyi naukovyi zhurnal. Ekonomichni nauky. 2017. № 18 (40), 2 t. S. 53–55.

УДК 334.021

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-255-262

ХОРОЛЬСЬКИЙ В. П., ХОРОЛЬСЬКИЙ К. Д., КВІТКА Т. В.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЕКОНОМІКУ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розроблено інструменти моделювання інноваційної системи сталого розвитку регіону з техногенними територіями. Наведено національні інноваційні системи чотирьох країн ЄС з виокремлення найбільш сильних сторін сталого розвитку. Проведено порівняльний аналіз розвитку України та її Придніпровського регіону з країнами, які мають значну атомну енергетику, ракетобудівну галузь, розвинуте сільське господарство та гірничо-металургійний комплекс. Використано поряд з відомим SWOT-аналізом PEEST-аналіз з розширенням наступних компонент: P – політичної, E – економічної, E – екологічної, S – соціальної, T – технологічної, In – інформаційної, I – інституціональної, O – організаційної, EH – енергетичної, Hr – персонал. Ці компоненти корелюють з параметрами якості життя населення, що мешкає на території з техногенним навантаженням. Побудовано та описано модель макросередовища регіону, що включає зазначені параметри, вихідним показником якої є якість життя населення. Розроблено етапи аналізу макросередовища, шляхом виявлення індикаторів для вивчення проблем в соціальних, економічних, політичних, технологічних, екологічних, енергетичних, організаційних та інституціональних сферах розвитку соціально-економічної системи. З метою моніторингу наведених компонент розроблено автоматизовану систему управління регіонів, яка дозволяє на основі нейронних мереж ідентифікувати стан економічного розвитку регіону, території з техногенними забрудненнями.

Ключові слова: регіон, розвиток, інноваційна система, інтеграція, управління, АСУ регіон.

KHOROLSKYI V., KHOROLSKYI K., KVITKA T.

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih

FORMATION OF THE INNOVATIVE SYSTEM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION ON INTEGRATION BASIS IN THE ECONOMY OF COUNTRIES EUROPEAN UNION

The tools of modelling of the innovation system of sustainable development of the region with technogenic territories have been developed. The national innovation systems of four EU countries are outlined with the identification of the most powerful aspects of sustainable development. A comparative analysis of the development of Ukraine and its Prydniprovskiy region with countries with significant nuclear energy, rocket industry, developed agriculture and metallurgical complex was conducted. PEEST-analysis with the expansion of the following components: P – Political, E – Economic, E – Ecological, S – Social, T – Technological, In – Information, I – Institutional, O – Organizational, EH – Energy, Mr. – Staff – is Used along with the well-known SWOT-analysis. These components are correlated with the parameters of the quality of life of the population living on the territory with an industrial burden. The model of the macro-environment of the region, which includes these parameters, whose starting point is the quality of life of the population, is constructed and described. The stages of the macro-environment analysis are elaborated, by identifying indicators for studying problems in the social, economic, political, technological, environmental, energy, organizational and institutional spheres of the socio-economic system development. In order to monitor these components, an automated system of regional management has been developed. This system allows to identify the state of the economic development of the region, territories with technogenic pollution, based on neural network models.

Key words: region, development, innovation system, integration, management, automated system of regional management.

Постановка задачі. Динаміка сталого економічного розвитку сучасної України багато в чому обумовлена інноваційним розвитком регіонів з потужними промисловими комплексами і гірничо-металургійними кластерами. Саме продукція вітчизняних металургійних та гірничо-збагачувальних комбінатів складають значну частку доходів від експорту, а обсяг реалізованої промислової продукції лише Придніпровського регіону зріс до 475,9 млрд грн у 2018 році. Економіка Придніпровського регіону – це складна система з високотехнологічними міжнародними космічними проектами, індустріальними парками, зі стабільним зростанням обсягів виробництва валової продукції сільського господарства (понад 7%) і реалізацією канадських проектів розвитку зерносовищ та сільськогосподарських кооперативів. З іншого боку, в регіоні працюють представники транснаціональних корпорацій (АрселорМіттал Кривий Ріг) – з найбільшими виплатами податків (60 млрд грн) в бюджет України, які водночас є і найбільшими забруднювачами території. Сучасний етап децентралізованого розвитку регіонів з техногенними територіями характеризується уточненням теоретичних концепцій сталого розвитку, наростанням суперечностей, появою нових екологічних проблем, посиленням взаємозалежності соціуму від виживання експортно-орієнтованого напрямку промислового комплексу регіону. Ось чому виникає необхідність проаналізувати потенціал сталого розвитку України та її Придніпровського регіону як багатофакторної моделі розвитку, за якої економічне зростання промислового комплексу буде відбуватись в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватись, поглинати забруднення, підтримувати життєдіяльність людей, що мешкають і працюють на території регіону за стандартами країн ЄС.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням розробки теорії сталого розвитку країни та її регіонів присвячені наукові праці зарубіжних авторів: Акофф Р., Ансофф І., Грант Р.М., Друкер П., Кузнец С., Нортон Д., Портер М. та ін. [1, 2].

Використання зарубіжного досвіду в значній мірі обмежено українською специфікою трансформаційної економіки, а саме: значним рівнем орієнтації промисловості України на експорт сировинної продукції в країни ЄС та тенденції деградації високотехнологічної складової економіки. Вказані проблеми віддзеркалені в наукових працях українських вчених, виконаних під керівництвом академіків НАН України В.М. Гейця [3], В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка, академіка НАН України М.З. Згурівського [4].

Разом з тим багато проблем формування інноваційної економіки залишаються за межами досліджень. Це можливо пояснити тим, що сама концепція інноваційної економіки для регіонів з техногенним тиском на засадах інтеграції його економіки в простір країн Європейського союзу знаходиться лише на стадії формування [5]. Також важливо і те, що в період розвитку рекомендацій, щодо впровадження ідей Industry 4.0 в промисловий комплекс України та її регіонів-лідерів (Придніпровський регіон) по тим чи іншим стратегіям почали лише виконуватись [5].

Сталий стратегічний розвиток України та її регіонів з техногенними територіями до 2030–2050 років спонукає підприємців промислового комплексу до впровадження нових засобів виробництва і прогресивних технологій управління підприємствами на основі економіки знань і цифрової економіки [5].

Формулювання цілей. Метою статті є моделювання складного макросередовища регіону з техногенними територіями, шляхом сканування компонент за допомогою PEESTI_nIOE_nH_n-аналізу та оцінки якості життя населення, що проживає на даних територіях.

Для досягнення мети розв'язували наступні задачі:

- побудувати модель причинно-наслідкових зв'язків n-компонент макросередовища регіону з техногенними територіями;

- визначити раціональні напрямки інноваційно-інтелектуального розвитку регіону за допомогою сучасних систем автоматизованого контролю та управління регіоном.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційний характер сталого розвитку економіки регіону з техногенними територіями – важливий засіб покращення якості життя населення, що мешкає на таких територіях, підвищення продуктивності праці за рахунок покращення функціонування господарських систем. Такий підхід виведе регіон і його техногенну територію із зони експортно-сировинного розвитку до сучасного неоіндустріального [5].

В табл. 1 наведено найбільш сильні сторони сталого розвитку деяких країн ЄС з високим рівнем науки, енергоефективності, захисту довкілля, охорони здоров'я і якості життя населення, що мешкає на територіях з розвинутою промисловою інфраструктурою та високим рівнем самоуправління (муніципальне управління).

Таблиця 1

Національні інноваційні системи деяких країн ЄС (найбільш сильні сторони)

Польща	Франція	Німеччина	Велика Британія
Значні інвестиції держави в дослідження і розробки за останні п'ять років	Наявність високо розвинутої атомної енергетики, незалежність країни від Росії	Наявність високо розвинутої альтернативної енергетики і залежність газової компоненти від Росії	Функціонування університетів світового рівня
Наявність розвинутої інституціонально-правової бази	Високий рівень координації між різними учасниками інноваційної системи	Ефективний метод територіального управління: федерація, земля, округ, район і місто в ранзі району	Висока частка населення з якісною вищою освітою і знаннями матеріальних ресурсів
Тісна взаємодія університетів та наукових інститутів з промисловими підприємствами	Розвинута система пільг для інноваційних підприємств	Високо розвинуті: Машинобудування, телекомунікації, автоматизація та робототехніка, металургія, медицина, спорт.	Високий рівень глобального індексу інновацій та індексу розвитку інформаційного суспільства. Лідер за рівнем економічного добробуту; показниками людського і технологічного розвитку, екологічної ефективності
Успішний досвід реструктуризації економіки країни в умовах кризових явищ 2008–2010 рр. Адаптація до економічних змін	Великі державні витрати на дослідження і розробки в галузі атомної енергетики, машинобудування, зеленої енергетики	Високі позиції в системі інтелектуальної власності та використання синергетики від висококваліфікованого людського капіталу	Розвинуті зв'язки «університет – промисловість». Генерація додаткового потоку доходів за рахунок інтелектуального капіталу (прав власності на інноваційно-інформаційні інтелектуальні продукти)
Розвинуті кластерні стратегії інноваційного розвитку	Сильні державні інститути, як регулюють інноваційну систему країни	Наявність стратегії: Індустрія 4.0	Найбільш ефективні умови для підприємництва серед країн ЄС. Безпека людей і їх соціальний захист.
Високий рівень економічної безпеки країни в цілому	Розвинута система контролю центральною владою місцевих органів	Екологічно орієнтований розвиток промисловості; неоіндустріалізація	Якість життя населення (найвищий серед країн ЄС)

До сильних сторін країн ЄС віднесемо їх постійний розвиток (development) – покращення якості життя населення: Розвиток включає три важливі складові: 1) підвищення в процесі взаємозв'язаних процесів економічного зростання якості життя людей – доходів, споживання харчів, рівня освіти і медичного обслуговування; 2) створення умов, які спонукають зростання поваги людей в результаті формування соціальної, політичної, економічної, інституціональної системи, які орієнтують на повагу до людини і його гідності; 3) укріплення свободи шляхом розширення для людей можливостей покращення їх споживання споживчими товарами й послугами Internet-технологій, цифрового обслуговування.

Узагальнюючою концепцією сталого розвитку країн ЄС до 2030 року є 4 вектори розвитку: безпечна і надійна Європа; процвітаюча і стійка Європа; соціальна Європа; сильна Європа на світовій арені. Це є сильною стороною країн Європи з їх чіткими національними ідеями щодо соціуму, політики, економіки, екології, енергоефективності і високим рівнем колективної безпеки [4].

Перейдемо до оцінки слабких і сильних сторін розвитку України і її Придніпровського регіону. До слабких сторін віднесемо наступні:

1) Україна є найбільш централізованою країною Східної Європи і характеризується низьким рівнем децентралізації порівняно з розвинутими країнами Європи і світу. Водночас серед групи країн з доходами, менше за 4 тис. євро на 1 особу, Україна (з 2,1 тис. євро на 1 особу) демонструє один із найвищих рівнів децентралізації регіонів та розбудови демократії й місцевого самоврядування, раціоналізацію фінансових відносин та розподіл обов'язків між рівнями управління: громада, влада міст, влада регіону.

2) Олігархічні структури України перебрали на себе контроль над регіонами, перетворили їх на інструмент задоволення власних інтересів, що являє собою найбільшу небезпеку для інноваційного розвитку регіону з техногенним тиском, оскільки надприбутками власників підприємств є рентні доходи, отримані за рахунок експлуатації природних ресурсів, перерозподілу державної власності, створення штучних монополій. Наявність слабо структурованих управлінських впливів в умовах величезних природних багатств Придніпровського регіону замість забезпечення конкурентних переваг, перетворюється на гальмо розвитку економіки України.

3) Відсутність ринку енергоресурсів (газу, електрики, води) для підприємств регіону; високий рівень забруднення територій міст Кам'янське, Кривий Ріг, Дніпро, Маріуполь, Запоріжжя, північної території Кримської АР в рази більший ніж в європейських країнах, За даними ДП «Енергосталь», яке є головним в Україні щодо науково-технічного супроводу металургійного виробництва аглофабрики, наприклад, кожного року на 1 т продукту створюють 32,8 кг відходів (європейський стандарт – 0,04 кг).

Слабка інноваційна компонента в період кризових явищ 2014–2017 років стала гальмом економічного розвитку України та її регіонів. Вона пояснюється неефективною взаємодією науки і виробництва, необміркованою державною політикою в сфері інновацій та інноваційної економіки, відсутністю розвитку венчурного фінансування та реального стимулювання підприємництва, також причинами загострення воєнного конфлікту РФ на Сході України, анексію Криму тощо.

Обов'язковою умовою для підвищення інноваційної активності України і Придніпровського регіону з техногенними територіями є нормалізація ділового клімату. Крім цього такі загальноекономічні заходи як конкурентна і антимонопольна політика є важливою умовою формування інноваційної (цифрової) економіки [4], [5].

Сильні сторони України та її регіонів: 1) Україну відносять до найбільш забезпечених природними ресурсами країн Європи. 2) Серединність розташування України між країнами Сходу та Заходу створює потенціал для її успішного розвитку як транзитної держави. Головне в цьому аспекті є наступне: транспортна логістика, посередництво в засвоєнні, інновацій трансформації, знань, ноу-хау, високих технологій. 3) Україна відноситься до держав з ракетно-космічними та авіотехнічними технологіями, а її Придніпровський регіон – лідер серед розробників сучасної космічної техніки.

Вчені України, яка хоче інтегруватись в економіку ЄС, повинні знайти свій напрямок інноваційно-інтелектуального розвитку спочатку до 2030 р, та спрогнозувати розвиток України та її Придніпровського регіону до 2050 року. В цьому випадку поряд з відомим SWOT-аналізом будемо використовувати PEEST-аналіз з розширенням і виокремленням наступних компонент: Р – політичної, Е – економічної, Е – екологічної, S – соціальної, Т – технологічної, I_n – інформаційної, I – інституціональної, O – організаційної, E_n – енергетичної, H_r – персоналу та якості життя (ЯКН) населення. Такий аналіз будемо називати PEESTI_nIOE_nH_r-ЯК-аналізом.

Для опису структурних змін в процесі економічного розвитку регіону на стратегічному періоді до 2030 року введемо поняття економічного «злету» характерними показниками економічного злету є такі PEESTI_nIOE_nH_r-характеристики, за яких економіка країни (регіону) входить у тривалий період безперервного зростання [1, 2].

На рисунку 1 наведені ключові елементи макросередовища України та її регіонів. Почнемо аналіз політичної компоненти (Р) – до якої відносяться: виборчий процес, інститути регіональної влади, виконавча, законодавча і юридичні гілки; групи зацікавлених осіб (стейкхолдерів) щодо розвитку України та регіонів у вигляді територій з високим рівнем самоврядування та фінансової самостійності, зони з мінімізацією екологічного забруднення і високої якості життя.

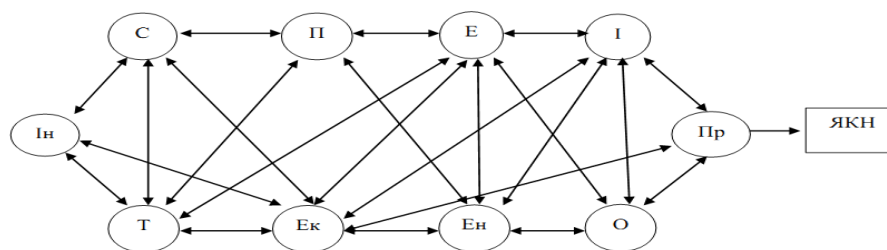

Рис. 1. Модель макросередовища регіону

Регіони з гірничо-металургійними кластерами, які відносяться до експорто-орієнтованих створюють проблеми екологічного (техногенного) характеру і, які є темами політичних обговорень, а отже вимагають від Уряду України створення законів, пов'язаних з життєдіяльністю регіонів з техногенними територіями.

Економічна компонента віддзеркалює сутність і напрямки економіки, в якій діють бізнеси в регіоні. При цьому для умов Придніпровського регіону потрібно враховувати зміни, які виникають в секторах економіки, так і за їх межами.

Структурні зміни пов'язані із співвідношенням рівня імпорту і експорту до валового національного продукту (ВНП). До змін циклічного характеру віднесемо підйоми і спади загального рівня економічної активності, наприклад зміни ВНП, процентних ставок, інфляції, споживчих цін, інвестицій в промисловий комплекс регіону.

Економічне середовище, в якому працює промисловий комплекс регіону з гірничо-металургійним кластером – це узагальнений набір економічних умов, в яких діє промисловість регіону направлених на підвищення валового регіонального продукту (ВРП) за рахунок впровадження інновацій та ефективного розвитку територій регіону.

Екологічне середовище включає сукупність фізичних і природних ресурсів в межах Придніпровського регіону. В широких категоріях автори [5, 6] розділяють екологічне середовище на фізичні області та природні. До фізичних відносять землю, повітря, воду, море, а до природних – флору і фауну. Придніпровський регіон як промисловий комплекс характеризується найбільш складним екологічним середовищем на його території з площею поверхні 31,9 тис. км² працює лише в Криворізькому гірничо-металургійному комплексі 15 кар'єрів, глибина яких досягає від 150 до 350 м і сумарною потужністю виробництва сирової руди до 140 млн т на рік (2018 рік).

Криворізькі корпоративні підприємства інвестували в екологічний сегмент розвитку лише в 2018 році більше 1 млрд грн, але це не достатньо для зменшення ступеню забруднення території, повітря і води. Крім цього за сторічний період розробки криворізького родовища залізних руд накопичилось у відвалах 16 млрд т окислених руд та інших мінеральних відходів виробництва, віднесених авторами до техногенних родовищ [6]. В останні десять років криворізькі вчені, стейкхолдери висловлюють велику стурбованість щодо здоров'я людей, які проживають на території з техногенними явищами і вказують на велику кількість ризиків, пов'язаних з експлуатацією родовищ залізної руди на Криворіжжі; особлива турбота населення пов'язана з високим рівнем захворювань на туберкульоз, онкохвороби. Лише в 2017 році за даними МОЗ України в місті померло 1000 осіб від ракових захворювань.

Таким чином, лише моніторинг техногенного середовища, рекомендації щодо комплексної інноваційної технології розробки залізородних і техногенних родовищ, розробка прогресивної законодавчої бази експлуатації родовищ в зоні проживання 1,5 млн людей створить умови до подолання катастрофічних змін навколишнього середовища.

Соціальна компонента включає демографію, стилі життя та соціальні цінності населення, що мешкає на території регіону. Демографічні характеристики: розмір популяції (число людей, що проживає в регіоні з техногенними територіями); вікова структура (число людей, які входять до різних вікових груп); географічне розподілення (темпи зростання чисельності населення в межах окремих географічних регіонів та їх зміни); етнічний набір (склад етнічних груп їх розмір і темпи зростання числа людей, які входять в ці групи); рівні доходу (величина доходу і темпи їх зростання в різних демографічних групах або групах, які відрізняються щодо стилю життя, а також у типах сімей, вікових груп або серед людей, що проживають в різних географічних регіонах).

Стилі життя можливо сегментувати за такими чинниками: склад родини, робота, освіта, споживання, відпочинок. Суспільні цінності (політичні цінності, соціальні цінності, технологічні цінності, економічні і інноваційно-інтелектуальні цінності).

Технологічна компонента – розробку основ знанняв і цифрової економіки і їх використання з точки зору як виробляти інноваційну продукцію. В широкому сенсі її розділимо на наступні сфери:

- 1) Дослідження: фундаментальні або базові дослідження, в процесі виконання яких знаходять принципи й залежності, які закладені в основу знань, часто цей процес називають винахідництвом.
- 2) Розробки: перетворення знань в деяку прототипну форму, яку будемо називати інноваціями.
- 3) Операції: розповсюдження знань з метою використання людьми, що мешкають в регіоні з техногенною територією, будемо називати їх дифузією.

Енергетична компонента: енергоефективність регіону, питомі затрати електрики, газу, води на виробництво одиниці продукції, зелена енергетика тощо.

Інституціональна компонента: охоплює фізичні й інтелектуальні інфраструктури і всі інституції, що зв'язані з ними. В ній можливо виокремити наступні сфери: фізичну інфраструктуру (транспорт, дороги, залізо дорожні і водні шляхи, газопроводи, нафтопроводи тощо). Комунікації: пошта, телефон, Інтернет, космічні системи зв'язку тощо. Інтелектуальна інфраструктура охоплює наукові організації, університети, школи з інноваційним розвитком дітей, учнів, студентів.

Інформаційна компонента: тлумачення, повідомлення, роз'яснення, викладання про явища і процеси, що відбуваються в зовнішньому середовищі та у суспільному виробництві. В моделі макросередовища регіону потоки інформації існують поряд з потоками робочої сили (компонента персоналу), матеріалів і знарядь праці. Інформація завжди несе знання, зменшує невизначеність. Крім цього апріорну інформацію будемо використовувати для вироблення рішень.

Організаційна компонента: соціальна спільність, що складається з груп людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної мети сталого розвитку соціальної системи регіону. Оскільки організація це відкрита система взаємодіючих і керованих підсистем регіону, підрозділів людей, що працюють з метою підвищення якості життя населення (ЯКН), яке проживає в регіоні, має свої ресурси: фінансові, матеріальні, людські, інформаційні, часові.

Компонента персонал: підбір, розміщення і розвиток персоналу (людського капіталу), які направлені на досягнення цілей сталого розвитку регіону.

Вихідним показником макросередовища регіону є якість життя – це узагальнююча вихідна компонента, яка слугує індикатором управління рівня життя людей, які працюють, проживають в регіоні, містить у собі не тільки рівень споживання матеріальних благ та послуг, але і задоволення духовних потреб, здоров'я, тривалість життя, умови середовища, що оточує людину, морально-психологічний клімат, широчинний комфорт, інформаційна безпека та добробут суспільства.

В моделі на рис. 1 наведені різні зв'язки, які існують між визначеними компонентами. Кожна компонента пов'язана з іншою, отримує від неї вплив, і в свою чергу сама впливає на інших. Відтак мікросередовище регіону в подальшому будемо розглядати як систему взаємодіючих компонент.

Аналіз макросередовища, в якому працює, виживає і розвивається соціально-економічна система регіону з техногенними територіями, будемо виконувати в чотири етапи:

1. Сканування навколишнього середовища з метою визначення наявних і можливих змін.
2. Моніторинг окремих трендів навколишнього середовища і еталонів вказаних компонент з метою визначення характеристик їх розвитку.
3. Проектування – визначення майбутнього напрямку змін у навколишньому середовищі.
4. Оцінювання поточних і майбутніх змін навколишнього середовища та їх наслідків для регіону, його промислового комплексу і населення, що мешкає у регіоні. З метою ефективного аналізу макросередовища припускаємо, що регіоном управляє автоматизована система АСУ-Регіон, головним елементом якої є Електронний уряд регіону (ЕУР).

Електронний уряд регіону (ЕУР) з техногенними територіями сканує навколишнє середовище з метою виявлення індикаторів або сигналів поточних і потенційних змін або для вивчення нових проблем в соціальних, економічних, політичних, технологічних, екологічних, енергетичних, організаційних та інституціональних сферах розвитку соціально-економічної системи. Щоб мати індикатори поточних змін, які виникають в процесі управління регіоном, його Електронний уряд і АСУ-Регіон повинні сканувати кожний сегмент макросередовища.

Сканування соціальної та політичної компоненти дає змогу оцінити можливі наслідки впливу техногенних територій на якість життя населення регіону і розробки заходів, щодо стабілізації якості життя, за рахунок розроблених технологій страхування населення, покращення соціомедичного аспекту. Сканування технологічної компоненти повинно дати напрямок щодо підвищення ефективності розробки техногенних родовищ шляхом впровадження інноваційних технологій.

Сканування економічної компоненти повинно показати владі регіону і менеджерам промислового комплексу регіону і його гірничо-металургійного кластеру яким чином розвивати технології виробництва продукції для підвищення її конкурентоспроможності і зменшення енергозатрат. Сканування дає змогу одержати індикатори потенціальних технологічно-техногенних змін при впровадженні технологій виробництва гарячобрикетованого заліза й лазерно-променевих технологій виробництва сталі.

Крім цього сканування дає змогу оцінити конкурентів щодо розвитку техногенних родовищ і виробництва n-видів інноваційної продукції [5]. Моніторинг включає в собі відслідковування конкретної ситуації макросередовища в часі. Аналітики, оцінюючи розвиток трендів (наприклад, демографічних, економічних або екологічних індикаторів) за послідовністю подій (наприклад, технологічного або політичного характеру, результати виборів) або динамікою видів діяльності харчової промисловості, направленої на створення спеціальної системи харчування для населення, що мешкає на забруднених територіях, а також робочих професій: гірників і металургів [5, 6].

Призначення моніторингу в значній мірі відрізняється від методів проведення сканування. Аналітики ведуть моніторинг, щоб одержати статистичні дані, щодо впливу техногенності на здоров'я

людей і особливо дітей і створення спеціальних фондів страхування і охорони здоров'я. На етапі моніторингу пошук даних стає більш сфокусованим і ведеться більш систематизовано, ніж в процесі сканування. По мірі того як моніторинг продовжується, тренди накопичуються у вигляді бази даних, бази знань, утворюючи базу прецедентів.

За допомогою методів класифікації й розпізнавання образів виокремлюються ситуації і образи, кожному із яких будуть відповідати свої рекомендації щодо управління регіоном його громадами, містами, селами. Створена модель подібності прецедентів в АСУ-Регіону дає змогу особам, що приймають рішення (ОПР) на основі нейромережових моделей, ідентифікувати стан економічного розвитку регіону або території з техногенними забрудненнями.

Після навчання образів стану ЕОМ АСУ-Регіону видає Владі регіону рекомендації щодо його стратегічного розвитку до 2025–2030 років, операційного розвитку на кожний поточний рік, квартал, місяць. В цьому управлінському аспекті необхідно звернути увагу на моніторинг наступних компонент: Е, S, Т, Е_н, Н_г, щодо розробки і впровадження високотехнологічних, інноваційних, робото-технологічних комплексів виробництва продукції, перепідготовки персоналу та покращення якості життя населення (ЯКН), що проживає в регіоні.

Моніторинг окремих технологічних розробок в сфері гірничо-металургійного кластеру, наприклад, таких, як переробка техногенних родовищ, металургійне виробництво; під час проведення масових вибухів у кар'єрах кластеру і використання виключно безтритилових вибухових речовин; запобігання пилоутворенню на відвалах, хвостосховищах з використанням АСУ-Регіону.

Розповсюдження інформації за допомогою Промислового Інтернету і супутникової інформаційної системи (СІС) з метою передбачення кумулятивних характеристик забруднення і захворювань дає змогу також вести моніторинг економічних змінних, які мають відношення до розвитку території щодо контролю атмосферного повітря, водних об'єктів, утримання та збереження природно-заповідного фонду.

Моніторинг змін в інституціональній сфері дає змогу передбачити рекомендації щодо співпраці з країнами ЄС. З метою прийняття успішних стратегічних рішень влада регіону повинна реагувати на зміни зовнішнього середовища. В цьому випадку етап проектування – розробка досягнутих параметрів масштабів розвитку, напрямку, швидкості й інтенсивності змін, які виникають в макросередовищі, буде відігравати важливу роль в системі прогнозування розвитку регіону.

Наприклад, з метою опису прецедентів і розвитку аналітикам потрібно постійно вивчати:

- масштаби сутності явищ: розвитку технологій і їх вплив на економіку регіону, появу інноваційних технологій революційного характеру щодо розвитку техногенних територій тощо;
- напрямок, який вказуватиме аналітикам вектор конкретного тренду або зміни параметрів образу, наприклад, зміни відсоткових ставок НБУ, стиль життя людей, відношення до продуктів безпечного харчування;
- швидкість описує наступне: наскільки швидко або повільно тренд або образ, який потрібно прогнозувати, змінюється в часі;
- ступінь появи (інтенсивності) описує сили факторів, які спонукають до появи трендів або створення й ідентифікації образу розвитку регіону.

В сучасних умовах успішний розвиток соціоекономічних систем, з метою ефективного управління сталим розвитком регіону з техногенними територіями, в багатьох випадках визначається ефективністю функціонування її автоматизованої системи управління регіоном (АСУР).

Вона забезпечує процеси оброблення різномірних потоків інформації й управління як містами, так і громадами, промисловим комплексом і його підприємствами, АПК, соціальних, політичних, економічних, фінансових систем. Головним елементом АСУ-Регіон є підсистема Електронний Уряд регіону з відповідними інтелектуальними системами підтримки прийняття рішень (ІСППР).

До складу вказаної системи в загальному випадку входять імітаційні системи; інтелектуальні інформаційно-пошукові системи, експертні системи підтримки прийняття рішень, розрахунково-логістичні системи; інструментальні CASE (Computer-Aided, Software/ System Engineering); засоби контролю стану екології території та її рівень забруднення; експертної оцінки: якості життя; стану сільськогосподарських територій й природно-ресурсної сфери; фінансової сфери громад міст і регіону в цілому; створення нових робочих місць та збільшення виробництва продукції з високою часткою доданої вартості.

Особливістю АСУ-Регіон є територіальний розподіл, багатоваріантність реалізації функцій управління на кожному рівні управління, використання гнучких технологій управління, наявність уніфікованого програмно-математичного інформаційного і технічного забезпечення (ПЗ).

На рис. 2 представлено типову схему АСУ-Регіон в якій використані наступні скорочення: GPS (Global Positioning System) – глобальна система позиціонування США; ІОК – інформаційний обчислювальний комплекс, до складу якого входять ЕОМ – електронно-обчислювальні машини, ЛІМ – локально-інформаційні мережі; УЗІВ – уніфіковані засоби інформаційної взаємодії, АРМ – автоматизовані робочі місця, ІТЗ – інформаційно-телеметричні системи оцінки забруднення території, КДО – контрольно-діагностичне обладнання, ПЗ – програмне забезпечення, ТРТС – територіально-розподілена телекомунікаційна система, системи АСУМ-місто, АСУРн-район, АСУГ-громада, ЕУР – електронний уряд

регіону; АКЦ – аналітично-кризовий центр, КМ – корпоративний монітор, КНІЦ – Київський Національний інформаційний центр аналітичної інформації, який одержує інформацію від країн ЄС, регіонів України та ООН.

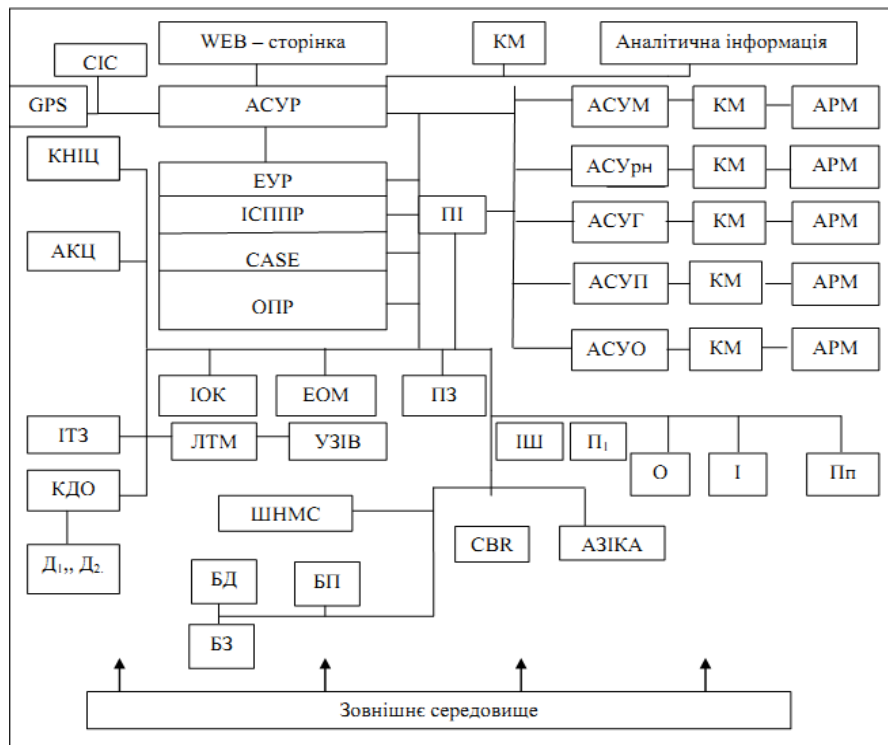

Рис. 2. Автоматизована система інформаційного управління регіоном

В АСУ-Регіон стан зовнішнього середовища оцінюють за допомогою датчиків D_1, D_2, \dots, D_n , а також КДО, утворюючи базу даних (БД), базу знань (БЗ) й бібліотеку прецедентів (БП) й СВР – цикл опису ситуацій (модель представлення прецеденту, а також класифікації інформації за допомогою штучних нейронмережових систем (ШНМС). ЕУР через СІС та систему промислового інтернету (ПІ) пов'язаний за допомогою інформаційної шини (ІШ) з блоком ІСППР і підприємствами $П_1, \dots, П_n$ промислового комплексу регіону, організаціями (О) та іншими інституціями (І). Захист інформації від кібератак виконує автоматична система захисту інформації від кібератак (АЗІКА).

Висновки. Основна відмінність АСУР від інших систем економічної інформації полягає в наступному:

- створення та інтеграція декількох варіантів технологій підтримки на рівні АСУМ, АСУРн, АСУРг;
- формування і введення баз даних показників різних соціально-економічних тематик (Україна, регіони, країни ЄС, світу та ООН);
- організація різних способів доступу до інформаційних ресурсів (за каталогом, запитом) з використанням мережових технологій (типу «файл – сервер», «клієнт – сервер» та Інтернет).

В подальшому АСУР буде використано для прогнозування розвитку регіону до 2030 р., а згодом до 2050 р. з метою оцінки показників: якості населення регіону з техногенними територіями; доходів населення; ступеня забруднення території; медичного обслуговування населення.

В майбутньому будемо використовувати різні методи прогнозування та комп'ютерного моделювання, які дають можливість аналітикам оцінити розвиток інноваційно-інтелектуального розвитку території в умовах невизначеності, а також соціально-економічної системи розвитку регіону та України до 2030 і до 2050 років.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф ; сокр. пер.с англ. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
2. Грант Р.М. Современный стратегический анализ / Р.М. Грант. – СПб : Питер, 2008. – 560 с.
3. Стратегічні виклики XXI століття в суспільстві та економіці України : в 3 т / за ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.С. Квасюка. – К. : Фенікс, 2007.
4. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М.З. Згуровський / Міжнародна рада з науки (ICSU); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. – Київ : НТУУ «КПІ», 2015. – 136 с.
5. Управління інноваційним розвитком підприємств регіону з техногенними територіями / В.П. Хорольський, О.В. Хорольська, К.Д. Хорольський та ін. ; за ред. професора В.П. Хорольського. – Кривий Ріг : Видавець ФОП Чернявський Д.О., 2018. – 496 с.

6. Дослідження техніко-економічних показників гірничо-добувних підприємств України та ефективності їх роботи в умовах змінної кон'юнктури світового ринку залізорудної сировини : монографія / [С.К. Бабець, І.Є. Мельникова, С.Я. Гребенюк, С.П. Лобов] ; за ред. С.К. Бабця / НДГРІ ДВНЗ «КНУ». – Кривий Ріг : Вид. Р.А.Козлов, 2015. – 319 с.

References

1. Ansoff I. Strategicheskoe upravlenie / I. Ansoff ; sokr. per.s angl. – M. : Ekonomika, 1989. – 519 s.
2. Grant R.M. Sovremennyj strategicheskij analiz / R.M. Grant. – SPB : Piter, 2008. – 560 s.
3. Stratehichni vyklyky KhKhI stolittia v suspilstvi ta ekonomitsi Ukrainy : v 3 t / za red. V.M. Heitsia, V.P. Semynozhenka, B.Ie. Kvasiuka. – K. : Feniks, 2007.
4. Forsait ekonomiky Ukrainy: serednostrokovyi (2015–2020 roky) i dovhostrokovyi (2020–2030 roky) chasovi horyzonty / nauk. kerivnyk proektu akad. NAN Ukrainy M.Z. Zghurovskiy / Mizhnarodna rada z nauky (ICSU); Komitet iz systemnoho analizu pry Prezhydii NAN Ukrainy; Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»; Instytut prykladnoho systemnoho analizu NAN Ukrainy i MON Ukrainy; Svitoviy tsentr danykh z heoinformatyky ta staloho rozvytku. – Kyiv : NTUU «KPI», 2015. – 136 s.
5. Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pidpriemstv rehionu z tekhnohennymy terytoriiamy / V.P. Khorolskiy, O.V. Khorolska, K.D. Khorolskiy ta in. ; za red. profesora V.P. Khorolskoho. – Kryvyi Rih : Vydavets FOP Cherniavskiy D.O., 2018. – 496 s.
6. Doslidzhennia tekhniko-ekonomichnykh pokaznykiv hirnycho-dobuvnykh pidpriemstv Ukrainy ta efektyvnosti yikh roboty v umovakh zminnoi koniunktury svitovoho rynku zalizorudnoi syrovyny : monohrafiia / [Ie.K. Babets, I.Ie. Melnykova, S.Ia. Hrebenuk, S.P. Lobov] ; za red. Ye.K. Babsia / NDHRI DVNZ «KNU». – Kryvyi Rih : Vyd. R.A.Kozlov, 2015. – 319 s.

Рецензія/Peer review : 12.03.2019

Надрукована/Printed : 07.04.2019
Рецензент: д.е.н., проф. Горіна Г. О.

Повні вимоги до оформлення рукопису

<http://vestnik.ho.com.ua/rules/>

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Підп. до друку 29.03.2019. Ум. друк. арк. 28,06. Обл.-вид. арк. 26,58

Формат 30x42/4, папір офсетний. Друк різнографією.

Наклад 100, зам. №

Тиражування здійснено з оригінал-макету, виготовленого редакцією журналу “Вісник Хмельницького національного університету”

Редакційно-видавничий центр Хмельницького національного університету
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 72-83-63